120. ÉVFOLYAM 2007. DECEMBER 4. SZÁM

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

ÉVNEGYEDES FOLYÓIRAT
A MAGYAR HADI TÖRTÉNETÍRÁS
FEJLESZTÉSÉRE

AZ ÓNODI ORSZÁGGYŰLÉS HÁROMSZÁZADIK ÉVFORDULÓJA

Az alapítás éve
1888

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

* * * * * ARGUMENTUM KIADÓ NYOMDAÜZEME, BUDAPEST * * * * *

QUARTERLY OF MILITARY HISTORY

Journal of the Institute and Museum of Military History

Established 1888

Editor in Chief Ferenc Csákváry
Managing Editor Gábor Hausner
Review Editor Ferenc Pollmann

Editorial Board

Gábor Ágoston, Tibor Balla, Gábor Bona, Attila Bonhardt, István Czigány, Tamás Csikány, Lóránd Dombrády, Tibor Hajdu, Róbert Hermann (President), József Holló, Miklós Horváth, Ferenc Lenkefi, József Lugosi, György Markó, Imre Okváth, Géza Pálffy, Ferenc Pollmann, Erwin A. Schmidl, Vladimír Segeš, Sándor Szakály, György Székely, Ferenc Tóth, Aladár Urbán, János Varga J., László Veszprémy, József Zachar

Published by the Institute and Museum of Military History of the Ministry of Defence
2–4 Kapisztrán tér Budapest 1014 Hungary
Postal address: PO Box 7, Budapest H-1250
Phone (36 1)-325-16-00, Fax: (36-1)-325-16-04

Editorial and Publishing Office

2–4 Kapisztrán tér Budapest 1014 Hungary
Postal address: PO Box 7, Budapest H-1250
Phone (36-1) -325-16-44, Fax (36-1)-325-16-46

E-mail: hkszerk@gmail.com
Electronic version: www.epa.oszk.hu/hk

Subscription fee
2000 HUF annually, 500 HUF quarterly

Distribution

Magyar Posta Rt.
Business and Logistics Centre

Subscription abroad

Központi Hírlap Centrum
1 Orczy tér Budapest 1089 Hungary
Postal address: Budapest H-1900
E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

REVUE D'HISTOIRE MILITAIRE

Publication trimestrielle de l'Institut et du Musée d'Histoire Militaire

Fondée en 1888

Rédacteur en chef: Ferenc Csákváry
Responsable éditorial: Gábor Hausner
Chef de la rubrique Revue: Ferenc Pollmann

Comité éditorial:

Gábor Ágoston, Tibor Balla, Gábor Bona, Attila Bonhardt, István Czigány, Tamás Csikány, Lóránd Dombrády, Tibor Hajdu, Róbert Hermann (President), József Holló, Miklós Horváth, Ferenc Lenkefi, József Lugosi, György Markó, Imre Okváth, Géza Pálffy, Ferenc Pollmann, Erwin A. Schmidl, Vladimír Segeš, Sándor Szakály, György Székely, Ferenc Tóth, Aladár Urbán, János Varga J., László Veszprémy, József Zachar

Éditée par l'Institut et le Musée d'Histoire Militaire
(Ministère de la Défense)
2–4 Kapisztrán tér Budapest 1014 Hongrie
Adresse postale: PO Box 7, Budapest H-1250
Tél.: (36-1)-325-16-00, Télécopie: (36-1)-325-16-04

Rédaction et Maison d'Édition

2–4 Kapisztrán tér Budapest 1014 Hongrie
Adresse postale: PO Box 7, Budapest H-1250
Tél.: (36-1)-325-16-44, Télécopie: (36-1) -325-16-46

E-mail: hkszerk@gmail.com
Version électronique: www.epa.oszk.hu/hk

Tarif d'abonnement:
2000 HUF (annuel), 500 HUF (trimestriel)

Diffusée par

Magyar Posta Rt.
Centre d'Affaires et Logistique

Abonnement à l'étranger:

Központi Hírlap Centrum
1 Orczy tér Budapest 1089 Hongrie
Adresse postale: Budapest H-1900
E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

Az alapítás éve
1888

E számunk a
Nemzeti Kulturális Alap
támogatásával jelent meg

nka
Nemzeti Kulturális Alap

120. ÉVFOLYAM • BUDAPEST • 2007. 4. SZÁM

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Balla Tibor alezredes, PhD, a Bécsi Kriegsarchiv Mellett Működő Állandó Magyar Levéltári Kirendeltség munkatársa; *Czigány István* alezredes, a történelemtudomány kandidátusa, igazgató-helyettes, Hadtörténeti Intézet; *Dombrády Lóránd,* az MTA doktora; *Domokos György,* PhD, tudományos főmunkatárs, Hadtörténeti Intézet; *Farkas Gyöngyi,* PhD, főlevéltáros, Hadtörténelmi Levéltár; *G. Etényi Nóra,* a történelemtudomány kandidátusa, egyetemi adjunktus, ELTE Bölcsészettudományi Kar; *Gebei Sándor,* az MTA doktora, tanszékvezető egyetemi tanár, Eszterházy Károly Főiskola (Eger); *Hausner Gábor* alezredes, a Hadtörténelmi Közlemények felelős szerkesztője; *Hermann Róbert,* PhD, a Bécsi Kriegsarchiv Mellett Működő Állandó Magyar Levéltári Kirendeltség vezetője; *Holló József* ny. altábornagy, PhD, habilitált egyetemi tanár, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatója; *Kemény Krisztián* levéltáros, Hadtörténelmi Levéltár; *Kónya Péter,* PhD, tanszékvezető egyetemi tanár, rektorhelyettes, Eperjesi Egyetem; *Kovács Ágnes,* a történelemtudomány kandidátusa, egyetemi docens, Debreceni Egyetem; *Köpeczi Béla* akadémikus; *Mészáros Kálmán,* PhD, tudományos főmunkatárs, Hadtörténeti Intézet; *Mezey Barna,* az állam- és jogtudomány kandidátusa, tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE Jogtudományi Kar; *dr. Rákóczy Rozália; R. Várkonyi Ágnes* akadémikus; *Ságvári György,* a történelemtudomány kandidátusa, főmuzeológus, Hadtörténeti Múzeum; *Seres István,* PhD, MTA–ELTE Közép-Ázsiai Kutatócsoport; *Tóth Ferenc,* PhD, főiskolai tanár, Berzsenyi Dániel Főiskola (Szombathely); *Zachar József* ny. ezredes, az MTA doktora, habilitált egyetemi tanár, Eszterházy Károly Főiskola (Eger)

A rezüméket és a tartalomjegyzékeket *Sallay Gergely Pál* (angol), *Márkus Andrea* (francia), *Zachar Viktor Kristóf* (német) és *Cinkóczki Botondné* (orosz) fordította.

A Szerkesztőség kéziratokat nem őriz meg és nem küld vissza!

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

A Hadtörténeti Intézet és Múzeum folyóirata

Főszerkesztő: Csákváry Ferenc

Felelős szerkesztő: Hausner Gábor

A szemlerovat vezetője: Pollmann Ferenc

Szerkesztő bizottság:

Ágoston Gábor, Balla Tibor, Bona Gábor, Bonhardt Attila, Czigány István, Csikány Tamás, Dombrády Lóránd, Hajdu Tibor, Hermann Róbert (a szerkesztő bizottság elnöke), Holló József, Horváth Miklós, Lenkefi Ferenc, Lugosi József, Markó György, Okváth Imre, Pálffy Géza, Pollmann Ferenc, Erwin A. Schmidl, Vladimír Segeš, Szakály Sándor, Székely György, Tóth Ferenc, Urbán Aladár, Varga J. János, Veszprémy László, Zachar József

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

1014 Budapest I., Kapisztrán tér 2–4. Postacím: Budapest, Pf. 7., 1250
Telefon: 325-16-44, 325-16-45, Fax: 325-16-46, E-mail:hkszerk@gmail.com
Elektronikus változat: www.epa.oszk.hu/hk

Kiadja:

a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 1014 Budapest I., Kapisztrán tér 2–4.
Postacím: Budapest, Pf. 7., 1250. Telefon: 325-16-00, Fax: 325-16-04
A kiadásért felel a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatója

Megjelenik negyedévenként. Előfizetési díj: 1 évre 2400,– Ft, negyedévre 600,– Ft

Előfizetésben terjeszti:

a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (1089 Budapest VIII., Orczy tér 1., postacím: 1900 Budapest, tel.: 06-1-477-63-00).
További információ: 06-80-44-44-44; hirlapelofizetes@posta.hu

Egyes példányok megvásárolhatók a nagyobb budapesti és vidéki hírlapüzletekben, valamint a Hadtörténeti Múzeum könyv- és ajándékboltjában.

Index: 25 371 HU ISSN 0017–6540

Argumentum Kiadó Nyomdaüzeme, Budapest.

AZ ÓNODI ORSZÁGGYŰLÉS HÁROMSZÁZADIK ÉVFORDULÓJA*

R. VÁRKONYI ÁGNES

AZ ÓNODI ORSZÁGGYŰLÉS

Régi és új kérdésekkel

Az ónodi országgyűlés évének prognózisát II. Rákóczi Ferenc fejedelem számára 1706. végén gróf Bercsényi Miklós fogalmazta meg: „az következő új esztendőnek minden részeinek szerencsés folyását" kívánja, „mindenképpen jobbat, többet, s kedvesebbet azoknál, kiket pennám feltenni tudna. [...] Kívánván maga méltóságának öregbülésével s gyükerezésével s nemzetünk dücsűségével" ő maga is „megújjult szívvel lélekkel" szeretné szolgálni a fejedelmet.[1]

Az előrejelzés két lehetőséget foglalt magában: a dicsőséges békével vagy a sikeres háborúval számoltak 1706 második felének fejleményei szerint. Anglia és Hollandia, a spanyol örökösödési háborúban a Habsburg Birodalommal koalíciót alkotó két tengeri hatalom az újesztendőtől a béketárgyalások folytatását várta. Anna angol királynő a megkötendő béke reményében üdvözölte Rákóczit. Jacob Hammel-Bruyninex, Hollandia rendkívüli bécsi követe pedig ezekben a napokban I. József császár és magyar király megbízottait kereste fel, hogy felvegyék a Magyar Konföderációval megszakadt tárgyalások fonalát.[2] Rákóczi a Szenátussal Rozsnyón ülésezik, és még nem dőlt el, hogy milyen céllal hívja össze az országgyűlést. Békét kötnek, vagy tovább szólnak a fegyverek. Még senki sem sejtette, ami megtörténik majd Ónod alatt a sajó-körömi mezőn 1707. május 31. és június 22. között az országgyűlésen.

A következőkben az ónodi országgyűlés nagy témájából néhány régi és új kérdést vázolok. Átfutva történeti feldolgozásain, exponálom a problémákat, majd vázolom az európai krízishelyzet Magyarországot és a Habsburg Birodalmat illető sajátosságait. Ismertetem a rozsnyói tanácsülést előzményeivel és döntéseivel együtt. Foglalkozom a diplo-

---

* Az alább olvasható tanulmányok a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum által az ónodi országgyűlés 300. évfordulója alkalmából 2007. június 14-én rendezett emlékülésen elhangzott előadások szerkesztett, jegyzetekkel ellátott változatai.

[1] Bercsényi Rákóczinak, Beszterce, 1706. december 23. és 29. Archívum Rákóczianum (AR) II. osztály V. k. 349–350. o. – A köszöntés általános a koraújkori Magyarországon. Vö. Erdődy Sándor Erdődy Györgynek, Monyorókerék, 1703. december 25. „ennél boldogabb és örvendetesebb" állapotot kíván az újesztendőre gróf Czobor Krisztina 1704. december 24-én kelt levelében Erdődy Györgynek, de a karácsonyi és újesztendei jókívánságai mellett a mai jó üzletasszonyok elődje nem felejti el megjegyezni, hogy „az interessben járó 250 frtról ne feledkezzék meg." Mindkét levél: Szlovák Állami Levéltár Bratislava/Pozsony, Archiv rodu Erdődy (Az Erdődy család levéltára) Karton 13, pall. 16., Karton 12. pall. 97. A karácsonyi köszöntőkről Rákóczi életében: *R. Várkonyi Ágnes:* In nocte nativitatis Domini... Európai szemmel. Tanulmányok Köpeczi Béla tiszteletére. (Szerk. *Kalmár János.*) Budapest, 2007. 81–82. o.

[2] Anna királynő Rákóczinak, Kensington, 1706/7. január 12. Angol diplomáciai iratok II. Rákóczi Ferenc korára angol levéltárakból. (Közli: *Simonyi Ernő.*) AR II. osztály III. k. (AR II/III.) Budapest, 1877. 302–303. o.

máciai koordinátákkal Londontól Marosvásárhelyig, Párizstól Varsóig. Elemzem a sajókörömi mezőn felállított országgyűlési sátorban történt eseményeket és a sarkalatos végzéseket. Forráskritikai kérdéseket és megoldandó feladatokat sem mellőzve remélem közelebb jutunk, hogy tárgyszerű választ találjunk a magyar történetírók között és magyarok s más nemzetek között évszázadok óta vitatott kérdésekre.

Elfelejtve, mielőtt megismerték volna?

Az országgyűlés első értelmezése nem más, mint a legolcsóbb horror. Vetési Kökényesdy László (1680?–1735), a Magyar Konföderáció diplomatája a szabadságharc után 1715-ben vetette papírra. Eszerint Rákóczi a véres rémdrámát tudatosan hajtatta végre, Bercsényivel közösen titkos összeesküvést szőtt, hogy Franciaország követelésére kimondhassa az interregnumot. Eltervezték a nagy hatású jelenetet, néhány részletébe később beavatták Károlyit is, bár ő a mészárlásról nem tudott. Bűnbaknak szemelve ki a terhek miatt elégedetlen Túróc vármegye két követét, Okolicsányi Kristóf alispánt és Rakovszky Menyhért főjegyzőt, elhatározták, hogy miután Rákóczi a gyűlésben magához szólítja őket, majd bírálatuk miatt hatást keltően távozni készül, Bercsényi bosszúért kiált, s Ilosvai János az ország sátrának bejáratánál pisztolylövéssel megadja a jelt. A terv pedig némi módosítással, de lényegében pontosan valósult meg: Rakovszkyt Bercsényi mellbe szúrta, majd Károlyi fejbevágta, és a tervbe ugyancsak beavatott Ilosvay Bálint és Imre brutálisan lemészárolta.[3]

Az országgyűlést és előzményeit legrészletesebben először II. Rákóczi Ferenc az 1717-ben franciául papírra vetett és Párizsban hágai impresszummal 1739-ben megjelent *Memoires* lapjain ismertette olvasóival. Miután a tájékozatlan érdeklődő rájön, hogy az *Emlékiratok* utólag történt évrendi tagolása elválasztotta egymástól az országgyűlést előkészítő rozsnyói szenátusi ülést és az ország sátorában történt eseményeket, ha felületesen olvas, akár úgy is vélheti, hogy Vetési igazat mondott. Rákóczi ugyanis maga írja az országgyűlés még 1707 elején kialakított programjáról „titoktartásra köteleztem a szenátust, melyet nagyon is megőriztek". Csakhogy a titoktartás az interregnum kimondásának elhatározására vonatkozott. A Turóc vármegye követeinek (Rákóczi szerint tévesen az alispán, Rakovszky Menyhért és a jegyző, Okolicsányi Kristóf) fellépését és gyászos halálát elmondó részletet ugyancsak az előzetes tervre is utalható mondattal vezette be az *Emlékiratait* író fejedelem. „Föltettem magamban, hogy magyarázatot kérek Turóc vármegyétől..." De le is szögezte azonnal: „...elmondhatom az Örök Igazság előtt, akinek művemet ajánlottam, hogy sem én, sem más nem gondoltunk arra, ami bekövetkezett és amit beszédem hevessége és indulatossága okozott." Vetési rémmeséjét a kitervelt vérengzésről már az *Emlékiratok* is cáfolta. Feltűnő viszont, hogy Rákóczi mennyire hangsúlyozza saját felelősségét azért, hogy tárgyalásukat vármegyei követek halála árnyékolta be. Elmondja, hogy bár a követekkel folytatott diskurzusát minduntalanul megszakító Bercsényi indulatait sikerült megfékeznie, saját keserűségét végül nem tudta visszafojtani. Elkeseredett, mert úgy érezte, nem bíznak benne, igaztalanul vádolták, hogy kincseket gyűjt, és a rendek elfordultak tőle. Személyes sérelmek miatt

[3] Particularités secraittes de la pretendue Diette d'Onod de 1707. Kiadva: *Joseph Fiedler:* Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczi's und seiner Verbindungen mit dem Auslande. I. k. Wien, 1855. 292–294. o.

vélte, hogy le kell mondania a Magyar Konföderáció fejedelmi méltóságáról és kész volt visszavonulni Erdélybe. Az országgyűlésről szólva szinte mellékesen említette meg, hogy a francia szövetség mielőbbi megkötése érdekében kimondták az interregnumot.[4] A trónfosztást elhatározó okokról a rozsnyói tanácsülés tárgyalásait ismertetve írt. Kifejtette, hogy már a rozsnyói tanácsülést is a francia király elvárása miatt hívta össze, mivel kérésükre, hogy kössön velük szövetséget, azt a választ kapta, hogy a szövetkezett rendek „szövetségükkel még nem szakadtak el az Ausztriai Ház uralmától, és úgy látszik, még elismernek urat maguk fölött. Az pedig ellenkeznék a király méltóságával, hogy egy másik fejedelem alattvalóival szövetkezzék [...]. Így hát a Szenátusban mindenki azon a véleményen volt, hogy meg kell tennünk ezt az elszakadási nyilatkozatot azért az előnyért, hogy szerződést kössünk Franciaország királyával, amely alkalmat adna neki, hogy úgy kezeljen bennünket, mint szövetségeseit, ha majd az általános békekötésre kerül a dolog."[5] Ezután hosszan leírja Rákóczi, hogy a tanácsülésen figyelmeztette a szenátorokat az elszakadás veszélyeire, s hogy nagy kárt is okozhatnak a nemzetnek. Ha legyőzik őket, a császár a hódítás jogán azt tenné, amit Ferdinánd Csehországgal tett. Ellenvetéseit pedig azért sorolta el, hogy jobban megismerje a szenátorok véleményét. Érvei senkit nem ingattak meg és ezek után döntöttek, hogy összehívják a rendeket, „mert ehhez a nagy ügyhöz szükség volt a beleegyezésükre".

Feltűnő, hogy a rozsnyói szenátusi ülés és az ónodi országgyűlés rövid leírásában Rákóczi mennyit mentegetőzik, hogy esetleg tévedhet. „De ha nem csalódom", „Már nem emlékszem rá pontosan", „azt hittem" kitételekkel jelezte, hogy talán elfelejtette pontosan mi is történt. Valóban felcserélte a turóci követek statusát. Azt írta: Bercsényi Rakovszky alispán (!) vállára ütött, és a mellett ülő Károlyi ugyancsak az alispánra sújtott. A jegyzőt (!) is több ütés érte. Mint majd látni fogjuk, a szemtanúk az időközben előkerült országgyűlési naplókban másképpen írták le a diéta „nagyjelenetét". Feltűnő, hogy Rákóczi a két Turóc vármegyei követ halála miatt önmagát, indulatos, heves beszédét hibáztatta. A trónfosztásról szólva pedig Rákóczi – saját bevallása szerint – már nem emlékezett, ki kezdeményezte az országgyűlésen, hogy döntsenek. „Már nem emlékszem rá pontosan, én ajánlottam-e vagy Bercsényi, hogy nyilvánítsunk érvénytelennek minden igényt, melyet az Ausztriai Ház a nemzettel szemben fenntart."[6]

Az emlékezet tűnékenysége, megbízhatatlansága már Szent Ágostont foglalkoztatta.[7] A reneszánsz hatására a személyiség önértékének felismerése a kora újkorban önéletírások, emlékiratok áradatában jelent meg egész Európában, s napjainkig tartó hatalmas emlékezés-irodalmat indított útjára. Mennyiségében jóval szerényebb ugyan a magyar emlékirat együttes, mint például a hasonló műfajú angol, francia, német művek sokasága, de problematikájában a kérdés ugyanaz. Marc Bloch, Carr, újabban Alan Baddeley s mások véleménye egybevág, hogy az emlékiratok, emlékezések csak alapos forráskritikával értelmezhetők.[8]

---

[4] II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai a magyarországi háborúról 1703-tól annak végéig. (Ford. *Vas István.* A bevezetőt és a jegyzeteket írta *Köpeczi Béla.* A szöveget gondozta *Kovács Ilona.*) Budapest, 1978. (Emlékiratok) 386., 394., 394–396. o. A 141 sornyi szövegből mindössze 9 foglalkozik a trónfosztással.

[5] Emlékiratok 385. o.

[6] Emlékiratok 396. o.

[7] Szent Ágoston Vallomásai: S. Aureli Augustini Confessiones. X. könyv, XIX. fejezet.

[8] *Marc Bloch*: A történész mestersége. (Ford. *Babarczy Eszter, Kosáry Domokos, Pataki Pál.*) Budapest,

Az *Emlékiratok* közléseiből a valóság kiszűrése az országgyűlés episztemológiája szempontjából döntően fontos, de nem könnyű kutatói munka. Számolunk azzal, hogy a fejedelem *Emlékirataiban* a történeti valóság több rétege épült egymásra. A megtörtént valóság, Rákóczi, az átélő élményei, majd a bekövetkezett események fénytörésén át felidézett emlékek hangsúlyváltozásai mindmegannyi rétegét alkotják ennek a nagyszerű műnek. Meghatározta Rákóczi szövegét, hogy milyen céllal, kiknek készült, hogyan alakultak franciaországi viszonyai XIV. Lajos király halála után, mivel biztatta a Habsburg–török háború és a hatalmi egyensúlyt igénylő, még mindig nyugtalan európai helyzet.

Az *Emlékiratok,* mint többször megállapították, irodalmi alkotás, az országgyűlés leírása ezen belül is mesterien szerkesztett részlet. Szövege a továbbiakban erősen hatott az országgyűléssel foglalkozó művekre. Egyrészt meghatározta, hogy több mit két évszázadon át a különböző történetírók eltérő értelmezésekkel, de főleg vagy kizárólag a Turóc vármegyei követek tragédiáját és az interregnum kimondását tekintették az országgyűlés eseményének. Másrészt, a korszak magyar történetírásának megkésett, visszaszorított és aktuálpolitikával terhelt jellegéből következett, hogy az országgyűlést hiányos ismeretanyag alapján, látványos eseményeire szűkítetten, ellenkező előjelekkel ítélték meg, az idővel változó határainkon innen és a külföldi szakirodalomban egyaránt. Jellemző Horváth Mihály megállapítása a reformkorban kiadott *A magyarok története* című összefoglalásában: „Rakovszky és Okolicsányinak az ónodi országgyűlésen véleménykülönbség miatti levágása szintoly zsarnoki önkény volt, mint az eperjesi mészárlat." Közvetlenül az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc leverése után nagy feltűnést keltett Joseph Fiedlernek a bécsi Akadémia történeti osztályán elhangzott és 1852-ben megjelent közleménye. Vetési vérgőzös összeesküvés leírását véve alapul, kifejtette: Rákóczi és köre előre eltervezte, hogy Turóc vármegye követeit lemészárolják. Előadásának hitelét a Fontes Rerum Austriacarum sorozatban kiadott forrásokkal tette nyomatékossá.[9]

Abban az időben, amikor az osztrák és a magyar történetírás a párbeszéd közelségében volt egymáshoz, nem késett a reagálás sem. Szalay László genfi emigrációjában elkezdett *Magyar történetében* (1859) addig számba nem vett forrásokat vont be az országgyűlés értelmezésébe, hangsúlyozta a francia politika hatását, közölte Rákóczi országgyűlési előterjesztését, s Fiedler forrásáról, Vetési írásáról megállapította, hogy az hamisítvány, s ezzel más összefüggésbe illesztette a turóci követek ügyét. Véleményét osztotta Horváth Mihály is, és a *Magyarország történelme* 1872-ben megjelent művéből kihagyta a korábbi „lemészárlás" értelmezését. S újabb érvekkel bizonyította, hogy Vetési írása nem más, mint utólagos fantazmagória.[10]

1996. 48–50. o.; *E. H. Carr*: What is History? London, 1961.; *E. H. Carr:* Mi a történelem. Budapest, 1995.; *Tóth Árpád:* Mi a történelemelmélet? *Aetas,* 1995. 1–2. sz.; *Alan Baddeley*: Human Memory Theory and Practice. Pscychology Press, 1997. Magyar kiadás: *Uő:* Az emberi emlékezet. (Ford. *Racsmány Mihály.* Szerk. *Pléh Csaba.*) Budapest, 2005. 332–359. o.; *Deák Ágnes:* A történelem, mint veszélyeztetett faj? Viták a posztmodern történetírásról. *Aetas,* 1994. 3. sz. 155–161. o.; *Gyáni Gábor*: Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése. Budapest, 2000.; *R. Várkonyi Ágnes*: Történetírás, kritika és emlékezet. *Hadtörténelmi Közlemények,* 2007. 2. sz. 632–635. o.

[9] *Horváth Mihály*: A magyarok története. Pest, 1844.; *Fiedler, Jozef*: Der blutige Landtag zu Ónod. Sitzungsberichte der Wiener Akad. Phil. Hist. Classe 1852. Bd. IX.; *Fiedler, Jozef*: Actenstücke zur geschichte Franz Rákóczy's und seiner Verbindungen mit Auslande. I. Wien, 1858. 49–58. o.

[10] *Szalay László*: Magyar történet. Pest, 1859. VI. k. 426. o.; *Horváth Mihály*: Magyarország történelme. Az új dolgozat második bővített kiadása. VI. k. Pest, 1872. 474–487. o. Horváth első értékelésére: *Szekfű Gyu-*

A század végére elkészült az országgyűlés történetének részletes és objektív igényű feldolgozása Áldásy Antal tollából. Az Akadémia Vitéz-díjával jutalmazott pályamunka szerzője, az akkor alig huszonötéves Áldásy, a korszerű képzésben részesült professzionális történészek első generációjához tartozott, a bécsi Institut für Österreichische Geschichtsforschung ösztöndíjasaként ismerkedett meg a modern forráskritika követelményeivel, és itáliai könyvtári és levéltári kutatásai során nyert fogalmat a magyar történelem európai beágyazottságáról. A *Századok* 1895. évi számaiban folytatásban közölt kismonográfiája széles forrásbázisra épült, felhasználta az országgyűlés máig legrészletesebb leírását, Bártfa követeinek a naplóját, ismertette a Szalay László által feltárt francia forrásokat, és több, eddig ismeretlen dokumentumot közölt. Megkezdte az *Emlékiratok* szövegkritikáját is. Kimutatta, hogy emlékezete megcsalta Rákóczit, amikor úgy vélte, hogy esetleg Bercsényi javasolta volna, hogy kimondják az interregnumot. Részletes elemzéssel és új érvekkel bizonyította, hogy Vetési irata hamisítvány, s éles megvilágításba helyezte az országgyűlés gazdasági és szociális reformjait. Diplomáciatörténeti érdeklődéséből következett a merőben új megállapítás: az abrenuntiatio kikiáltásában a francia szövetség igénye bármely nyomós ok is lehetett, valójában „az esemény, mely a nemzetet függetlenségének proklamálására bírta, a nagyszombati békealku erőszakos félbeszakasztása volt." A bécsi Institut növendéke tárgyszerűen és független szellemi tartással állapította meg: „maga a bécsi udvar nyomta a nemzet kezébe a fegyvert..."[11]

„A turóci eset" fejezetcímmel is kifejezte Áldásy, hogy újabban feltárt források alapján, új szempontok segítségével vizsgálta meg a két követ tragédiájával végződő eseményeket. A fegyveres konfliktus kirobbanását az *Emlékiratok* vallomását felhasználva az 1890-es években modern eljárásnak számító pszichológiai érvekkel magyarázta. Rákóczit elkeserítette, hogy önzéssel, magánérdekei érvényesítésével gyanúsítják: „kitört belőle a sokáig elnyomott, elfojtott fájdalom, s mint a gátjait szétszakító folyó [...] elragadták környezetét, felkorbácsolták a szenvedélyeket, melyek megfékezésére, lecsillapítására az ő hatalmas egyénisége nem volt többé képes."[12]

Áldásy kitűnő feldolgozásának hiányosságai a Rákóczi-szakirodalom addigi egyoldalúságából következtek: elmaradt a kor társadalmi, államelméleti vizsgálata, s így nem tudta kibontani a forrásokban rejlő korszerű szociális, gazdasági, katonai reformok és kormányzati törekvések jelentőségét. A pozitivizmus már kissé megmerevedő irányzatának megfelelően pontosan, elfogulatlan igénnyel ismertette az eseményeket, a források tartalmát, de értelmezésükkel adós maradt. Mégis, munkája jó utat nyitott a további korszerű vizsgálatokra.

Az ónodi országgyűlésnek ezt a minden addiginál részletesebb leírását Thaly Kálmán méltatta. Pályája csúcsán, mint a korszak vitathatatlan szaktekintélye nagy elismeréssel szólt a műről, de kicsit úgy is, mint saját alkotásáról. Egyrészt közölte, hogy a témát ő

---

la: Mit vétettem én. Budapest, 1916. Legutóbb idézi: *Dénes Iván Zoltán*: Szekfű Gyula. Budapest, 2001. 158. o. Horvát reformkori történetírásáról: *R. Várkonyi Ágnes*: A pozitivista történetszemlélet a magyar történetírásban. II. k. Budapest, 1973. 109–112. o. A hamisításról: *Áldásy Antal*: Az ónodi országgyűlés története. *Századok*. 1895. 723–726. o.; *Thaly Kálmán:* Az ónodi országgyűlés történetéhez. *Századok*, 1896. 6. o. Legutóbb: *Köpeczi Béla*: Vetési Kökényesdi László kuruc diplomata és a császár katonája 1680?–1756. Budapest, 2001.

[11] *Áldásy* 1895. 722–725., 740. o., 4. jegyzet; *Thaly* 1896.; *Csepreghy Kálmán:* Az ónodi országgyűlés és előzményei. Budapest, 1894.

[12] *Áldásy* 1995. 714. o. Érdekes, hogy Szekfű Gyula, amint majd látni fogjuk, hasonlóan fogalmaz.

tűzte ki, ő volt a pályamű bírálója, (a másik Szilágyi Sándor), s tanácsokkal, kiegészítésekkel segítette a fiatal historikust, s magát a kismonográfia „*keresztapjá*nak" nevezte. Másrészt, kiegészítéseket fűzött a munkához, hiszen valójában Áldásy önálló, eredeti alkotást tett le az asztalra az ónodi országgyűlésről. Összehasonlítva a vörösvári levéltárban lévő eredetiekkel Vetési leveleit, Thaly megállapította, amit már Horváth Mihály sejtett, hogy azokat is utólag eszelte ki. Vetési iktatókönyvének tartalmi bejegyzései alapján írta meg saját érdekei szerint a Savoyai Jenő hercegnek átadott leveleket. Nagy érdeme, hogy a tiszteletre méltó forrásgyűjtő Thaly közölte az ónodi országgyűlés történetét előkészítő rozsnyói tanácsülés jegyzőkönyvét és a Bethlen-család levéltárából a marosvásárhelyi diéta döntő fontosságú III. articulusának teljes szövegét. Romantikus szemlélete azonban ezen az egyik legjobb írásán is átüt. Változatlan indulattal ördögök és angyalok küzdelmét látta most is a múltban. A bécsi miniszterek „önhaszonlesők", a generálisok „zsákmányolók", József császár „mulatozásainak élt", Vetési pedig maga a megtestesült romlottság, „korhely". „hamisítás-gyártó", aki „eladta" becsületét. A csaták történetírója az országgyűlést minden jelentősége ellenére nagy nyomatékkal csupán „epizódnak" minősítette.[13]

A XX. század elején Márki Sándor *II. Rákóczi Ferenc 1676–1735* című monográfiájában módosította az országgyűlés értelmezését. „*A békepárt megtörése* " címmel külön fejezetben tárgyalta a történteket. Turóc vármegye követeinek kezdeményezését a „békepárt" akciójának nevezte, s „ellenforradalom szíttását", „frondeurködést" látott benne. A követek tragédiájára a „vértörvényszék", a „vérengzés" minősítést használta, s korának fogalmát vetítve vissza, úgy vélte, Rákóczi attól félt, hogy a „szólásszabadság elnémításával" vádolják. Megalkotta a hosszú életű sémát, a békét szorgalmazók, a Habsburg uralkodó bérencének tekintett „békepártiak" és a velük ellentétben a végsőkig harcoló Rákóczi hamis sémáját. Ugyanakkor ő az első, aki ismertette az ónodi országgyűlés európai visszhangját és a császárpárti tiltakozásokat.[14]

A „békepárt" és a „háború fejedelme" képet rögzítette művészi fokon Szekfű Gyula a *Magyar történet* (1935) című összefoglaló művében. *A száműzött Rákóczi* (1913) szélsőséges koncepcióját, a kizárólag a Habsburg Birodalom keretei között reális magyarországi fejlődésről és ezzel szemben a fejedelem törekvéseinek irrealitásáról Szekfű már sokban meghaladta. Mégis, az ónodi országgyűlés Rákóczijáról szólva, ennek meghatározó elemeit vitte tovább. Magas színvonalon alkalmazva a szellemtörténeti módszert, nem az országgyűlésről, hanem a fejedelem viselkedésben kifejeződő értékkategóriákról írt. A *Rákóczi egyénisége* című fejezetben Turóc vármegye követeinek ügyét éppen hogy csak megemlítve állapította meg: „ónodi gyűlésen a lappangó, ki nem mondott, alig elgondolt vádra a bensőleg szótlanná tett, saját börtönében megkínzott lélek tör ki és szórja oda minden titkát." Majd „belekeseredve szavainak hatástalanságába" lemond a szabadságharc vezetéséről. Szekfű, miután közölte Rákóczi több, eltérően leírt beszédéből az egyik változatot, röviden lezárta az eseményt: „Bercsényi és Károlyi kardot rántott és Okolicsányival, Rakovszkyval az egész ellenzék megsemmisült."[15] A trónfosztásról *A*

[13] „történelmünk nagyérdekű epizódja", „örökre emlékezetes történeti epizód", „nagyérdekű epizód". *Thaly*, 1896. 1–3. o.

[14] *Márki Sándor:* II. Rákóczi Ferenc 1676–1735. II. k. Budapest, 1909. 5–53. o.

[15] *Szekfű Gyula:* A Rákóczi-felkelés. In: *Hóman Bálint–Szekfű Gyula:* Magyar történet. IV. k. Budapest,

külpolitika befolyása című fejezetben írt. „Ez a tömegtől elszakadt egyéniség az ónodi krízis lázas pillanatában mindenki előtt megmutatkozott" – idézte fel újra a követek megölésének jelenetét, hangsúlyozva, hogy ennek semmi köze nem volt a trónfosztáshoz. Turóc vármegye nevében a katonai terhek ellen emeltek szót, szerették volna „a többi tót, luteránus megyét felizgatni," s ezzel az értelmezéssel Szekfű az eseménynek indokolatlan etnikai jelleget adott. Figyelmen kívül hagyva Áldásy monográfiáját, Szekfű az interregnumot egyértelműen francia követelésből vezette le: Rákóczi, mivel nem látott át a franciák „pókhálószerű, megfoghatatlan igéretein", engedett követelésüknek. Megállapítja, (ma már tudjuk alapvető források ismeretének hiányában tévesen), hogy Rákóczi „a nemzetközi viszonylatokban mindvégig tanuló maradt." Sőt, Vetési véleményét is idézi, de nem említi, hogy az hamisítás lenne, amit már korábban, a történetírói elődjének vallott Szalay László is kimutatott. Viszont egyértelműen érzékelteti, hogy Rákóczi műveltségével, erkölcsi normáival messze fölötte áll a rendeknek, akik a francia király biztatásának „meghallgatása után »eb ura fakó József császár nem királyunk« kiáltások közben kimondták, hogy Józsefet nem ismerik el többé királyuknak." Holott ilyen romantikus hevület az egykorú forrásokból nem állapítható meg, csupán a XIX. század historizáló festményei ábrázolják így színpadi beállításban a rendeket. Ily módon azonban Szekfű tollán az ónodi országgyűlés akarva, akaratlanul ürügyül szolgált, hogy segítségével Rákóczi politikáját az irrealitások világába helyezze. Szekfű az ónodi országgyűlést változatlanul a beszűkített magyar–Habsburg viszony keretébe illesztette, és a haladást megtestesítő abszolutizmus, meg az elmaradt magyar rendiség küzdelmének értelmezte. Olvasmányos stílusban előadott véleménye felerősítette a század elején többször megismételt, de forráskritikailag soha ki nem fejtett aktuálpolitikai szónoki állítást, hogy a trónfosztás közjogellenes volt, és nélkülözött minden racionalitást. A magyar rendek egy közjogi törvényt érvénytelenítettek, amelyhez nem volt joguk.[16]

Az évszázadok során kialakult sémákat az 1930-as évek közepén néhány új értelmezés haladta meg. Polner Ödön a magyar alkotmány és a nemzetközi jog szempontjait érvényesítette, s eszerint az interregnumot nem a francia politika hatására mondták ki, hanem a Magyar Konföderáció céljaiból, az idegen hatalom támadásával szemben az államiság védelméből következett. Felfogása szerint nem a király és a rendek álltak szemben, hanem a Magyarország államiságát védők küzdöttek az állami integritást megsemmisítő vagy külsőségeiben fenntartó, az országot birodalmába betagolni kívánó idegen hatalommal. Wellmann Imre pedig 1938-ban leszögezte: „az ónodi országgyűlést helytelenül ítélte meg eddig a történetírás", s lényegét abban látta, hogy itt lett nyilvánvaló: Rákóczi eltávolodott a rendektől.[17] Ezzel a társadalom rendi kereteiből az országos érdek és államfejlődés szintjére emelt események az addigiaknál tágasabb horizontra, európai távlatba kerültek. Oly módon is, hogy Balla Antal Rákóczi életrajzában a természetjogra és Rákóczi és az államvezetésben tevékenykedők európai színvonalú elméleti műveltsé-

---

1935. 281–282. o. A beszédet először Thaly közölte Rákóczi Emlékiratai 1868. évi kiadásának lábjegyzetében. I. m. 221., 304–305. o.

[16] *Szekfű* 1935. 282., 304–305. o.; *Balla Antal*: II. Rákóczi Ferenc élete. In: Rákóczi Emlékkönyv halálának kétszázéves fordulójára. (Szerk. *Lukinich Imre.*) Budapest, 1935. (Rákóczi Emlékkönyv) 139–142. o.

[17] *Polner Ödön:* II. Rákóczi Ferenc közjogi szempontjai. In: Rákóczi Emlékkönyv 380–382. o.; *Wellmann Imre:* Az ónodi országgyűlés történetéhez. Emlékkönyv Szentpétery Imre születésének hatvanadik évfordulója tiszteletére. Írták tanítványai. Budapest, 1938.

gére hivatkozott.[18] Zolnai Béla a *Nemzeti királyság* című fejezetében ugyancsak európai szellemi kapcsolatokra utalt, és az országgyűlés történetében a *„közteherviselés gondolatát"* emelte ki úgy, hogy „a kort másfél évszázaddal megelőző terv meghiúsult a rendek ellenállásán."[19] Ezzel szemben Takács János kitűnő munkája újonnan föltárt nagy mennyiségű forrás alapján kimutatta az országgyűlésen törvénybeiktatott új, a nemességet is magában foglaló adórendszer alaposan kidolgozott anyagát és eredményeit.[20]

Kétszázötven év után, az 1950-es évek elején az ónodi országgyűlés történetét részletesen ismertetve, de leegyszerűsített sémával próbálták beilleszteni a történeti folyamatba.[21] Hamarosan azonban a szabadságharc történetéről nyílt vagy látens viták alakultak ki. Az értékes részeredményeket az eltelt fél évszázad során újonnan feltárt hazai és külföldi források, átfogóbb nézőpontok segítségével lehetett újraértelmezni és a valóságot jobban megközelítő rendszerben összegezni. Egyaránt hozzájárultak ehhez Benda Kálmán, Maksay Ferenc, Esze Tamás, Pap László dokumentumkötetei, a diplomáciatörténeti monográfiák, Rákóczi államának jellegét tisztázó tanulmányok, a hadtörténeti munkák, a kiadott naplók, emlékiratok, jelentések. A nagy mennyiségű, főleg a francia levéltárakból feltárt anyagból kiderült, hogy XIV. Lajos politikáját rendkívül behatóan foglalkoztatta az országgyűlés és nagyra értékelte a trónfosztás következményeit. Az 1960–80-as évek magyar történetírása a szabadságharc történetét kiemelte a romantika kuruc és labanc szemléletei rabságaiból, s ezzel az ónodi országgyűlést az államépítkezés, a reformok, a szociális viszonyok, az európai hatalmi helyzet és a hadsereg modernizálásának szintjére helyezte. Az ónodi országgyűlésről azonban ma is megoszlanak a vélemények.[22]

Hosszú kutatói pályámon többször is írtam az országgyűlésről. Episztemológiai erőfeszítéseim oda vezettek, hogy az ismeretek egyre bővülő köreit kellett bejárnom. Kezdetben gyakorlatilag az *Emlékiratok*at követtem, sőt az ifjúság számára írt kötetben egyszerűen Rákóczi leírását közöltem dramatizálva, hogy könnyebben érthető legyen. A könyv címének története jól jellemzi az 1960-as évek mentalitását. A baráti beszélgetésen, hogy mi legyen a mű címe, Varga János az egykorú katonaénekből kiemelt sort javasolta, mondván az ország akkori helyzetére is talál, országunk képletesen szólva *Két pogány közt* él.[23]

---

[18] *Balla* 1935. 141–142. o.

[19] *Zolnai Béla*: II. Rákóczi Ferenc. Franklin Budapest, é. n. 27. o.

[20] *Takács János*: Közteherviselés II. Rákóczi Ferenc korában. Zalaegerszeg, 1941.

[21] „Az ónodi országgyűlés legfontosabb feladata azonban a Habsburg dinasztia Rozsnyón elhatározott *trónfosztása*, Magyarország függetlenségének kikiáltása volt, s ez szükségszerűen összekapcsolódott a Habsburgok előtt meghódolásra készülő békepárt megtörésével [...] Az ónodi trónfosztással Magyarország jogilag is lerázta magáról a Habsburgok Mohács óta ránehezedő igáját." *Heckenast Gusztáv*: A Rákóczi szabadságharc. Budapest, 1953. 94–95. o.

[22] A teljesség igénye nélkül: Ráday Pál iratai 1703–1705 I. k. (Szerk. *Benda Kálmán, Esze Tamás, Maksay Ferenc, Pap László.*) Budapest, 1955.; Ráday Pál iratai 1706–1709. II. k. (Szerk. *Benda Kálmán* és *Maksay Ferenc.*) Budapest, 1961.; *Gottreich László:* Az ónodi országgyűlés katonai vonatkozásai. *Hadtörténelmi Közlemények,* 1957. 3–4. sz. 83–100. o.; *Köpeczi Béla*: A francia szövetség reménye és az ónodi országgyűlés. In: *Uő:* A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország. Budapest, 1966. 142–152. o.; *Fabiny Tibor*: Rákóczi és az evangélikusok. In: Rákóczi-tanulmányok. (Szerk. *Hopp Lajos, Köpeczi Béla, R. Várkonyi Ágnes.*) Budapest, 1980. 365–382. o.; *Ságvári György*: Kuruc regularizálás (1704–1706). In: Az államiság védelmében. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharcról. (Szerk. *Czigány István.*) Budapest, 2004.

[23] *R. Várkonyi Ágnes:* Két pogány közt. (A Rákóczi-szabadságharc története.) Budapest, 1968. 133–137. o. Érdekes, hogy Bryan Cartledge – az idegen nyelven megjelent magyar szakirodalom alapján, Robert Evans tá-

Korán nyilvánvaló lett, hogy az országgyűlés tárgyszerű megismerése lehetetlen az államszervezet, Rákóczi Udvari Tanácsának (Consilium Aulicum) a Habsburg Birodalom érdekeinek, a jobbágypolitika, gazdaságpolitika ismerete nélkül. Tudomásul kellet venni, hogy az általánosan használt „rendi" fogalom nem felel meg a köznemesség egy jelentős, de figyelembe nem vett, művelt, Bodin, Justus Lipsius, Macchiavelli, Grotius, Puffendorf művein iskolázott és vállalkozó, kereskedő rétegének. A feltárt új levéltári forrásanyag sok részletében módosította az országgyűlés hagyományos képét.

A legfontosabb kulcsszavakat Rákóczi politikájának következetesen használt fogalmai adták kezembe: „az európai hatalmi egyensúly", a „közérdek", közjó", „az általános európai béke." Régi beidegződések miatt ezek, az ónodi országgyűlés hazai és külföldi forrásaiban is többször feltűnő képzetek elkerülték a kutatók figyelmét, vagy nem tekintették lényegesnek. Hosszú vizsgálatokkal sikerült kideríteni, hogy Rákóczi politikáját a szervezkedéstől kezdve következetesen áthatotta az a cél, hogy az országot foglalják be az európai univerzális békébe. Kibontakozott az országgyűlés széleskörű elméleti, eszmetörténeti hátországa, az egész XVII. századi magyar politikát is meghatározó jellege. Használhatatlan lett a régi vélemény, hogy az ónodi országgyűlésen az abszolutizált „békepárt" és a végsőkig harcoló fejedelem tábora állt volna szemben. Az „universalis békéről", mint Rákóczi politikáját meghatározó koncepcióról vázolt véleményemmel ugyan a kor néhány kutatójának rendkívül heves és látens kritikáját váltottam ki. Viszont Mályusz Elemér elismerő megfogalmazása, hogy eszerint „másutt voltak a tengelyek", messzemenően beigazolódott.[24] Az ónodi országgyűlés megértésének új koordinátái az 1990–2000. évek szakirodalmában tűnnek elő. A török hatalom visszaszorítása erőteljesen befolyásolja azt az új Európa-kép kialakulását, amely a vesztfáliai béke óta az erőviszonyok kiegyensúlyozására való törekvésben is érvényesül. Az általában már ebben az új Európában gondolkozó Rákóczi az ónodi országgyűlés előkészítése idején is felvázolja a Közép-Európa országaival kötendő konföderáció egyik változatát, amelynek alakulása Bocskai koncepciójától Zrínyi Miklós törekvésén át végig követhető.[25]

---

mogatásával, Petrovics István, Kontler László, Frank Tibor, Gömöry György segítségével megírt – összefoglaló munkája lényegét ajánlója a következően fogalmazza meg: „describes how a small country, for much of its existence squeezed between two empires..." *Bryan Cartledge:* To Will to Survive. A History of Hungary. London, 2006. A könyvre Paul Ten Hagen hívta fel a figyelmem, ezúton köszönöm.

[24] *Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes*: II. Rákóczi Ferenc. Budapest, 1955. 134–135., 253–262. o.; *R. Várkonyi Ágnes:* A Rákóczi szabadságharc. In: Magyarroszág rövid története. (Főszerk. *Molnár Erik.* Szerk. *Székely György.*) Budapest, 1963. (a kézirat 1958-ban készült) 310–311. o. Továbbá: Az ónodi országgyűlés történelmünk távlatában. *Borsodi Szemle,* 1967. 3. sz. 53–62. o.; Ad pacem universalem. (A szatmári béke nemzetközi előzményei.) *Századok,* 114 (1980). 165–197. o.; Rendi vármegyei ellenzék és az ónodi országgyűlés. In: Magyarország története 1686–1790. (Főszerk. *Ember Győző* és *Heckenast Gusztáv.*) Budapest, 1889. I. k. 218–224. o.; Konföderációs tervek a XVII–XVIII. századi Magyarországon. In: Magyarok Kelet és Nyugat metszésvonalán. (Szerk. *Beke Margit, Bárdos István.*) Esztergom, é. n. (1995.) 151–155. o.

[25] *Ágoston Gábor:* Az oszmán és az európai diplomácia a kölcsönösség felé vezető úton. In: Híd a századok felett. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára. Pécs, 1997. 83–99. o.; *R. Várkonyi Ágnes:* Konföderációs tervek a XVII-XVIII. századi Magyarországon. In: Magyarok Kelet és Nyugat metszésvonalán. i. m. 151–155. o.; Bocskai külföldi kapcsolatairól és konföderációs terveiről, a garanciával megkötött bécsi békéről és annak nemzetközi hátteréről is: *Sahin-Tóth Péter:* A francia külpolitika és a Bocskai felkelés. In: A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára. (Szerk. *Glatz Ferenc.*) Budapest, 1993. 123. kko.; *G. Etényi Nóra–Horn Ildikó–Szabó Péter:* A koronás fejedelem. Budapest, 2006. 214–216. o.; *Teszelszky Kees*: A Bocskai-korona és a koronázás mitosza. *Confessio,* XXX (2006). 3. sz. 54–58. o. A Zrínyi környezetéhez köthető Elmélkedést kiadta: *Bene. Sándor–Szabó Sándor:* Oktatás jó elmélkedésre. *Hadtörténelmi Közlemények,* 113 (2000). 2. sz. 437–476. o.

Messzemenő vizsgálatokat kívánt, hogy az ónodi országgyűlést, mint egyetlen történelmi jelenséget sem lehet önmagába zártan megérteni. A vesztfáliai békében megfogalmazott európai egyensúly Rákóczi politikájának is vezérelve volt, és nem hagyta érintetlenül I. József császár és az angol és holland kormányférfiak törekvéseit sem. A fiatalabb történész generáció többek között az alkotmány, az országgyűlési döntési mechanizmusok, az eszmetörténet, a békekötés, a reprezentáció, a propaganda történetét feltáró eredményeivel, a hadsereg társadalmi összetételének mikrovizsgálataival ugyancsak hozzájárult, hogy európai összefüggésben, a hosszú távú folyamatban helyezzük el mindazt, amit Rákóczi diétája a koraújkorban jelentett.[26]

Hiányaink azonban nagyok. Nem készültek el a Rákóczi államában tevékenykedők biográfiái, a Magyar Királyság főméltóságai és a körülöttük tevékenykedő hivatalnokok életrajza egyelőre könyvek üres lapokkal. Mivel az országgyűlést hosszas előkészítés előzte meg, s a reformok kidolgozásában munkálkodók életútja, képzettsége még feltárásra vár, az országgyűlési végzések elméleti geneziséről keveset tudunk. Ismeretlenek a Habsburg Birodalom központi intézményeiben a döntési mechanizmusok. Charles Ingrao nagy levéltári anyagra építve és a magyar szakirodalmat is felhasználva I. József császár és király nagyszabású biográfiájában részletesen ír az ónodi országgyűlésről, de a Rákóczi-szabadságharc egészét „rebelliónak " értelmezi, és nem feledtetheti, az első örökös király magyarországi politikájának feltárásra váró problémáit.[27] Az egyetemes történetírásban ugyan figyelmesebb érdeklődés váltja fel az ónodi országgyűlésről a régi, XIX. századi nézeteket.[28] De sokat kell várnunk a magyar politikában nagy szerepet ját-

[26] A bibliográfiát lásd *R. Várkonyi Ágnes–Kis Domokos Dániel*: A Rákóczi-szabadságharc. (Nemzet és emlékezet.) Budapest, 2004. 774–811. o. A nagy irodalomból itt csupán a szűkebb témánkba vágó műveket említhetem. *Mezey Barna:* Jogforrások a Rákóczi-szabadságharc államában. A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve. Salgótarján, 1976. 24–32. o.; *Siptár Dániel:* „Sine nobis de nobis". A békekötés mint a Rákóczi-szabadságharc kirobbanásának oka és célja. In: A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa. (Szerk. *Tamás Edit.*) Sárospatak, 2003. II. k. 217–242. o.; *Szijártó M. István*: A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés. Budapest, 2005.; *G. Etényi Nóra*: Hadszíntér és nyilvánosság. Budapest, 2003.; *Uő*: A Rákóczi-szabadságharc hírei a Német-római Birodalom nyilvánosság előtt. In: A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa. Budapest, 2003.; *Bene Sándor:* Theatrum politicum. Nyilvánosság, közvélemény és irodalom a kora újkorban. Debrecen, 1999.; *Kreutzer Andrea:* Rákóczi fogsága és szökése a nürnbergi „Friedens- und Kriegs-Courier" híreiben. In: A Rákóczi-szabadságharc és Közép Európa. I. k. 85–108. o.; *Gyulai Éva:* Egy borsodi nemes Rákóczi oldalán. Aszalay Ferenc (1674–1729) udvari szekretárius életútja. In: A Rákóczi szabadságharc és Közép-Európa. 7–78. o.; *Kincses Katalin Mária:* „Magamat megfegyveresítvén". Egy felvidéki köznemes Szirmay András hagyatéka. In: *Uő:* Kultusz és hagyomány. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc 300 évfordulóján. Budapest, 2003. 7–32. o.; *Mészáros Kálmán:* Tábornoki és törzstiszti kinevezések a Rákóczi-szabadságharcban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 114 (2001). 2–3. sz. 303–360. o.; *Kis Domokos Dániel:* Az Erdélyből Magyarországra menekült bujdosók élete a Rákóczi-szabadságharc idején Szaniszló Zsigmond naplója alapján 1707–1711. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeum Évkönyve. Nyíregyháza, 1999. 372–413. o.; *Seres István:* Csulay Imre jelentései II. Rákóczi Ferencnek a török földre menekült erdélyi kurucokról 1706–1708. *Hadtörténelmi Közlemények*, 116 (2003). 3–4. sz. 847–875. o.

[27] *Charles W. Ingrao*: In Quest and Crisis: Emperor Josef I and the Habsburg Monarchy. West Lafayette, 1979. 143–145. o. Vö. *Karl Otmar von Aretin*: Kaiser Josef I. zwischen Kaisertradition und österreichischer Grossmachtpolitik. *Historische Zeitschrift*, 215 (1972). 529–606. o.; *Karl Otmar von Aretin:* Magyarország és I. József császár politikája. In. Európa és a Rákóczi-szabadságharc. (Szerk. *Benda Kálmán.*) Budapest, 1980. 35–44. o.; *R .Várkonyi Ágnes:* A király és a fejedelem. II. Rákóczi Ferenc, I. József és az európai hatalmi egyensúly. In: Császár és király 1626–1918. Történelmi utazás. (Szerk. *Fazekas István, Ujváry Gábor.*) Wien, Collegium Hungaricum, 2001. 55–63. o. Kormányzókörének tagjairól nagy irodalommal: The Treaties of the War of the Spanich Succession. An Historical and Critical Dictionary. (Edited by *Linda Frey* and *Marsha Frey.*) Greenwood Press, 1995. 406., 498–499. o.

[28] *Erich Zöllner*: Ausztria története. (Ford. *Bojtár Endre.*) Budapest, 2000. 201. o.; *Karl Vocelka*: Glanz

szó bécsi államférfiak működését, többek között Savoyai Jenő herceg és Wencel Wratislaw kancellár magyarországi politikáját új szempontok alapján feltáró munkáktól. Tisztázásra vár, hogy miként van jelen a magyar kérdés a Habsburg-kormányzat angol, holland, francia és spanyol politikájában, mennyire befolyásolta Rákóczi európai megítélését a császári udvar propagandája. Ugyanakkor a Habsburg Birodalom több országot átfogó uralkodói modelljét, csak a változó történeti helyzetek és a szomszéd országok, Csehország, Szlovákia, Horvátország, Lengyelország összehasonlító vizsgálatai alapján lehet reálisan számba venni. Annál is inkább, mert a nemzetközi szakirodalomban érvényesül az a nézet is, hogy II. Rákóczi Ferenc szabadságharca egyrészt hosszú távú folyamatba illeszkedik, másrészt a spanyol örökösödési háború része volt, hatott az erőviszonyok alakulására, a háború kimenetelére, következésképpen hozzájárult, hogy Franciaország elkerülte a teljes vereséget. A Magyar Konföderáció diplomáciáját pedig az ónodi országgyűlés előkészítésének idején is ösztönözték az európai erőviszonyok átrendeződésének esélyei és alternatívái.[29]

Ónod[30] és Köröm ma is őrzi, mint helyi hagyományt, az országgyűlés emlékét. De a társadalom szélesebb rétegeiben alig tudnak valamit róla, sőt még megtörténte is teljesen kiesett a történeti tudatból. Annak ellenére, hogy a szűk szakmai körökön túl a szélesebb olvasóközönségnek szánt hazai és külföldi művek között vannak, amelyek már lényegre ható igénnyel ismertetik.[31] A középiskolai történelem tankönyvek némelyike is nagyobb figyelmet fordít az országgyűlésre. Az igényes *Befejezetlen múlt* című tankönyvcsalád *„Nyugat felemelkedése 1450–1759"* című kötet ugyan kevéssé hangsúlyozza Rákóczi államának reális külföldi kapcsolatait, sőt meglepő módon Vetési írásából idéz egy részletet, és a detronizációról is leegyszerűsítetten szól: „az ónodi országgyűlés kimondta a Habsburg-ház trónfosztását, hogy a magyar trónt külföldi uralkodónak lehessen fölkínálni." Ugyanakkor elismerésre méltóan hangsúlyozza az országgyűlés alkotását, a közteherviselést.[32] Összességében, ha az ónodi országgyűlés úgy esik ki az emlékezetből, hogy valóságos mivoltában meg sem ismerték, a magyar történelem európai jelenlétének önismeretünk szempontjából is lényeges fejezetéről mondunk le.

---

und Untergang der Höfischen Welt. Repräsetation, Reform und Reaktion im Habburgischen Vielvölkerungenstaat. Österreichische Geschichte 1699–1815. (Hg. von *Herwig Wolfram.*) Wien, 2001. 61. o.

[29] *Karl, Otmar von Aretin:* Kaiser Josef I. zwischen Kaisertradition und österreichischer Grosmachtpolitik. *Historische Zeitschrift,* 215 (1972). 529–606. o.; *Uő:* Magyarország és I. József császár politikája. In: Európa és a Rákóczi-szabadságharc. (Szerk. *Benda Kálmán.*) Budapest, 1980. 35–44. o.; *R. Várkonyi Ágnes:* Anna királynő levélváltása Rákóczival és az európai egyensúly esélyei. In: Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára. (Szerk. *Glatz Ferenc.*) Budapest, 1993. 149–161. o.; *Jozef Baďurik:* A csehek és magyarok első felkelése a Habsburgokkal szemben. Kiindulópontok a komparációhoz. In: „Frigy és békesség legyen..."A bécsi és a zsitvatoroki béke. (Szerk. *Papp Klára* és *Jeney-Tóth Annamária.*) A Bocskai-szabadságharc 400. évfordulójára VIII. Debrecen, 2006. 13–20. o.

[30] *Veres László–Viga Gyula:* Ónod monográfiája. Ónod, 2000.

[31] Vö. *Bertényi Iván–Gyapay Gábor:* Magyarország rövid története. Budapest, 1992. 279–280. o.; *Cartledge* 2006. 125. o.

[32] *Bihari Péter:* A Nyugat felemelkedése 1450–1789. Budapest, 2003. 188. o.

Rozsnyón a Magyar Konföderáció Szenátusának a fejedelem elnökletével 1706. december 18-án elkezdődött, majd hosszabb megszakítás után 1707 januárjában folytatódó tanácskozásán kritikus helyzetben kellett döntenie, súlyos gazdasági nehézségek és növekvő társadalmi feszültségek között. A szabadságharc terhei a tizenöt éves török háború anyagi és véráldozatokkal sújtott lakosságára zúdultak. A Habsburg-kormányzat militáns gazdasági módszerei kimerítették a vármegyéket, eladósították a városokat, és polgárháborúba sodorták a parasztokat, a volt végvári katonákat és a kereskedő rétegeket.[33]

Európa hatodik éve fegyverben lévén, a termelés, a kereskedelem, az utánpótlás bázisai a kimerülés határára jutottak, a pénzforrások kifogyóban voltak, 1706 a spanyol örökösödési háború kritikus esztendeje. A XVII. század nagy átalakulásait kísérő válságot elmélyítő háborús bajok tömege egyaránt éreztette hatását Franciaországban és a tengeri hatalmak, Anglia és Hollandia kereskedői körében. Különösen érzékenyen sújtotta Közép-Európa országait, főleg a Habsburg Birodalom, Lengyelország és Magyarország területeit. Miként általában minden európai hatalom küzdött a stabilitásért, Rákóczi állama, a Habsburg-kormányzat, a Magyar Királyságnak az uralkodó hűségén maradt fő méltóságviselői és a lengyel rendek is egyaránt keresték a kiutat.[34]

Rákóczi és a mellette tevékenykedő államférfiak tudatában voltak a Habsburg Birodalom fölényes katonai, diplomáciai erejének. Az állami önállóság kivívásához az európai jelenlétben látták a legfőbb feltételt, beleértve a diplomáciai, kulturális kapcsolatokat és a megértésre számot tartó alkotmányos önmeghatározásukat. Kezdettől fogva hatalmas erőfeszítésekkel hozták létre államhatalmi intézményeiket, a Magyar Konföderációt, a központi kormányszerveket, az Udvari Tanácsot (Consilium Aulicum), majd az ebből átszervezett Szenátust,[35] a Gazdasági Tanácsot (Oeconomicum Consilium) és a Comissariatus intézményét.[36] Általános gyakorlatot követve, Lipót császár rézpénz-kibocsátá-

[33] *Takáts Sándor*: Külkereskedelmi mozgalmak hazánkban I. Lipót alatt. *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle*, VI (1889). 343–367., 391–412., 439–464. o. A kereskedelemben érdekelt rétegekről először: *Benczédi László:* A hegyaljai felkelés 1697. Budapest, 1953.; *R. Várkonyi Ágnes:* A Habsburg-abszolutizmus és a magyarországi jobbágyság a XVII–XVIII. század fordulóján. *Századok*, 99 (1965). 679–718. o.; *Wellmann Imre:* Gazdasági élet Magyarországon a töröktől megszabadító háború idején. In: Gazdaság és mentalitás Magyarországon a török kiűzésének idején. (Szerk. *Praznovszky M.–Bagyinszky* I.) Salgótarján, 1987. 40–78. o.; *H. Németh István:* Várospolitika és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon. (A felső-magyarországi városszövetség.) Budapest, 2004. 2. k. 228. o.

[34] *Rabb, Theodore, K.:* The struggle for stability in Early Modern Europe. Oxford, 1975.; *De Vries, Jan:* The Economy of Europe in an Age of Crisis, 1600–1750. Cambridge, 1976.; *Frey, Linda u. Marsha:* Friedrich I. Preußens erster König. Graz, 1984.; *Auer, Leopold:* Konfliktverhütung und Sicherheit. Versuche zwischen-staatlicher Friedensschlüssen von Oliva und Achen 1660–1668. In: *Duchhardt, Heinz:* Zwischenstaatliche Freidenswahrung in Mittelalter und Früher Neuzeit. Wien, 1991.; *Shennan, J. H.:* International relations in Europe 1689–1789. London–New York, 1995.; *Tapié, V. L.:* Les Relations entre la France et l'Europe centrale de 1661–1715. Paris, 1958.; *Székely György:* Fények és árnyak a 17. századi lengyel városfejlődésben. In: R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv. (Szerk. *Tusor Péter*, munkatársak *Rihmer Zoltán, Thoroczkay Gábor.*) Budapest, 1998. 389. o.

[35] *Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes:* II. Rákóczi Ferenc 1676–1735. Budapest, 1955.; *R. Várkonyi Ágnes:* Rendhagyó országgyűlés Szécsényben. In: A szécsényi országgyűlés 1705. (Szerk. *Praznovszky Mihály.*) Szécsény, 1995.

[36] *Takács* 1941.; *Takács János*: Az Oeconmonicum Consilium szervezete 1707-ben. *Levéltári Közlemények*, 14 (1936). 260–272. o.; *Bánkúti Imre*: A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái 1703–1711. Budapest, 1991.; *Heckenast Gusztáv:* II. Rákóczi Ferenc Udvari Gazdasági Tanácsa (Consilium Aulico-Oeconomicum). In: A gazdaságtörténet kihívásai. Tanulmányok Berend T. Iván 65. születésnapjára. (Szerk. *Búza János, Csató Tamás Gyimesi Sándor.*) Budapest, 1996. 61–68. o.

sának mintájára rézpénzt verettek, s megkezdték a hadsereg regularizálását. Az állami bevételek, a Rákóczi-birtokok jövedelmeivel, kölcsönökkel és a francia segélyekkel biztosították a háború szükségleteit, az állam működését, de az 1704-ben kialakult egyensúlyi helyzet 1706 folyamán ingataggá vált, sőt felborulással fenyegetett.

Rákóczi rosszul felszerelt és kevéssé kiképzett katonasága hiányosságain s a vesztett csaták következményein keveset javítottak az 1706. évi katonai sikerek, a rézpénz értékvesztését feltartóztatni próbáló fejedelmi rendelkezések s a hadsereg regularizálásának lassú menete.[37] A belső feszültségekről a fejedelmi kancelláriára befutó panaszok tömege tájékoztat. A jobbágyi státusú katonák hevesen igényelték szociális helyzetük rendezését, a földesurak érdekeiket védték, a nemesek kiváltságaikat féltették és a városok, mezővárosok ragaszkodtak kereskedelmi kiváltságaikhoz. Súlyos terheket rótt a lakosságra a hadsereg élelmezése, ellátása, kiszolgálása, az időközben átvonuló császári ezredek és a várőrségek. A központi rendeleteket a vármegyék nehezen, felében-harmadában teljesítették, s 1706 elejétől a nemességre is érvényes katona kiállítás kötelezettségét sérelmesnek tekintették. Egy-egy régió vármegyéi „conventiculumot," közös tanácskozást tartottak. Februárban az Ugocsa vármegyei Nánáson, március 3-án pedig Eperjesen gyűltek össze. Abaúj, Zemplén, Sáros, Ung, Gömör, Torna és Ugocsa vármegye közös memorialist adott be. Kijelentették, hogy hűségesen elfogadják a fejedelem központi zsoldosállítási rendelkezését. Ugyanakkor nehezményezték, hogy nem országgyűléssel döntöttek, a rendelkezések hiányosak, sértik a nemesi szabadságjogokat, és „romlik a nemességnek becse". Nehezen viselik a drágaságot, az értékét vesztett rézpénz dömpingjét s a tisztek, katonák, lófelvásárlók visszaéléseit.[38]

Rákóczi és kormányzóköre a kritikus viszonyokról alapos áttekintéssel rendelkezett, a Gazdasági Tanács rendszeresen tájékoztatta a roppant nehézségekről, s az *Emlékiratok* drámai leírása kiáll minden forráskritikai próbát. De ugyanakkor a kölcsönök tartalékokról tudósítanak, és Magyar Konföderáció hívei között többen gyarapodtak a szabadságharc alatt; a bérlők, vállalkozók, szállítók, tisztségviselők, kereskedők csoportjainak anyagi helyzete még következetes feltárásra vár.[39] A Gazdasági Tanács működésére jel-

---

[37] Rákóczi 1706. február 5-én kelt országos rendelete *Thaly Kálmán*: A gróf Andrássy család levéltára. *Századok*, 1874. 254. o.

[38] *Köpeczi–Várkonyi* 1976. 273–275. o. Rákóczi a vármegyéket beidézte: MOL G 16 1.2/b. A vármegyék képviselőit beidéző levél formuláját kiadta *Bánkúti Imre:* A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai Abaúj-Torna, Borsod, Gömör-Kishont és Zemplén megyékből 1705–1707. Miskolc, 2003. 151–152. o. Az 1706. évi vármegyei terhekről és fejedelmi rendeletekről, többek között a rézpénz limitációjáról, a nyerészkedők megbüntetéséről, tanulságosak a nógrádi követek folyamodványára pontról pontra adott válaszok. Nagy Iván Nógrád vármegyei iratgyüttese: *Szirácsik Éva*: „Rákóczi levelek". Nagy Iván Rákóczi-kori iratmásolatainak regesztái a Nógrád megyei Levétárból. Salgótarján, 2005. 174–224. o. Szirmay András részletesen feljegyzi a rézpénz miatt kialakult drágaságot („egy pár disznó fl 100 egy paar Csizma fl 8..."), gazdasági feljegyzései szerint azonban rézpénzen és ezüstpénzen vegyesen adott el és vett. Viszont a munkaerő gyorsan reagált a rézpénz elértéktelenedésre, mert szőlőmunkásokat és fahordókat nem kapott rézpénzen, árendásait ezért zsellérségre szállította. Szirmay András feljegyzései 1680–1713. (Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és a mutatókat írta *Kincses Katalin Mária.*) II. k. 1705–1713. Vaja, 2007. 30–46. o. Rákóczi tiltja, hogy a szőlőmunkásokat ezüst pénzzel fizessék. *Szirácsik* 2005. 230. o.; *Szemán Attila:* A Rákóczi-szabadságharc időszakának „labanc" rézpénzei. In: Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve 1993–1994. Budapest, 1998. 87–122. o.

[39] A vasipari vállalkozóról: *Heckenast Gusztáv:* Lányi Pál. (A magyarországi korai kapitalizmus történetéhez.) *Történelmi Szemle*, 5 (1962). 18–36. o. Szirmay András több tényezős gazdasági tevékenységéről, jövedelemkimutatásaival együtt: *R. Várkonyi Ágnes*: Gazdaság, műveltség, mentalitás a XVII–XVIII. század köznemesi rétegeiben és a hosszú távú társadalomtörténeti fejlődés kérdései. A Nógrád Megyei Múzeumok Év-

lemző, hogy 1711 után a központi kormányzat hivatalnokai munkájáról elismeréssel szóltak. Báró Sternbach főkamaragróf jelentése szerint a Tanács felismerte a bányák faszükségének jelentőségét, és nagy gondot fordított az erdőkre.[40]

Rákóczi államférfiaival együtt ismerte a válság veszélyeit, kivizsgáltatta a visszaéléseket, orvosoltatta a panaszokat, felvilágosított és tájékoztatott, de tudatában volt, hogy átfogó reformokra van szükség. Rozsnyón a Szenátus decemberi ülésein ezekről a reformokról döntöttek. A terhek igazságosabb elosztását, a pénzügyek rendezését, a rejtett gazdasági tartalékok megnyitását, a működőképes ország stabilitását és (amint a nagyszombati béketárgyalásokon előterjesztett feltételeik között is kifejezésre jutott) az ország önrendelkezésének nemzetközi fenntarthatóságát kívánták elérni.

Legsúlyosabb feladat az adórendszer átalakítása volt. A jobbágyportákra kivetett adó rendszerét Rákóczi elvetette azzal, hogy a szabadságharc kezdete óta nem szedett adót. A korszerű, a kiváltságos rétegeket is fizetés alá vonó adózás bevezetése azonban nehéz és összetett feladatnak bizonyult. Buktatóit a Habsburg-kormányzat sikertelen kísérletei bizonyították. Rákóczi első próbálkozását a miskolci tanácsülésen 1706 elején nem tudta keresztülvinni, s Károlyi Sándor generális elvi kifogásait is megfogalmazta.[41] A rozsnyói tanácsülés asztalára alaposan kidolgozott reformterv került. A tervek alapelvei egybevágnak a rozsnyói tanácsülés és az országgyűlés döntéseivel, a szerzők többsége részt vett az ónodi tárgyalásokon is.[42]

Platthy Sándor (1677–1714), az Udvari Tanács, majd a Gazdasági Tanács tagja, az ország gazdaságának teljes átalakítását dolgozta ki. A merkantilista elvek alapján a szabad kereskedelemre, a pénz akadálytalan cirkulációjára helyezte a hangsúlyt. Az országos jövedelemforrások felmérése alapján gazdasági fegyelmet ajánlott, az országos és a magánérdekek között bizonyos egyensúly kialakításával próbálkozott. Sarkalatos követelménynek jelölte meg a nemesség, és a kiváltságos csoportok megadóztatását: „Nincsen semminemű méltó ok, se törvény, kire nézve a zászlós urak s bárók e hazánkban dominiumokat bírván, jószágoknak jövedelmébül e közönséges szükségre ne contribuáljanak." Mivel „egy a haza, egy a szabadság." A kereskedelmi forgalom alapján kivetett jövedelemadót, a működőképes gazdaság és a négymillió hatszáznegyvenhárom ezerre becsült országos jövedelem meghatározó feltételének tekintette.[43]

---

könyve, 7 (1981). 15–39. o. Gazdasági feljegyzései: Szirmay András feljegyzései 1680–1713. (Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és a mutatókat írta *Kincses Katalin Mária.*) I. k. 680–704. o., II. k. 1705–1713. Vaja, 2004–2007.; *Bánkúti Imre:* Lónyay Ferenc fegyveresítési és ruházati főhadbiztos válogatott iratai. Vaja, 1980. (Folia Rákócziana, 4.)

[40] *Péch Antal*: A selmeci bányavállatok története II. 1650–1750. (Sajtó alá rendezte *Kosáry Domokos.*) Budapest, 1967. 148. o.

[41] „helyesnek és méltónak ítélem lenni, hogy azon négy status (kivévén az törvény szerint determináltatott censussát némelyeikének) absolute legyen immunis és semmi contributioval ne aggraváltassék... hanem az parasztság (kit az ország törvény soha szabadnak nem conludált, hanem mindenütt jobbágynak nevez) igen is pro conservatione regni facultása szerént adózzon és fizessen." A nagy-Károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. (Sajtó alá rendezte *Géresi Kálmán.*) V. k. Budapest, 1897. 366. o.

[42] A gazdasági reformok körültekintő előkészítését bizonyító dokumentumok alapján nem fogadható el az a vélemény, hogy az új adórendszer „utolsó kétségbeesett kísérlet volt" *Bánkúti* 2002. 76. o.

[43] Tervezetét közli: Rákóczi Tükör II. 264–272. o. Életrajza: *Szluha Márton:* Liptó vármegye nemes családjai. Budapest, 2000. 543. o.

Bulyovszky Dániel (?–1714), az Udvari Tanács titkára, majd a Gazdasági Tanács számvevője és Spáczay Gábor (?–1722) nyitrai kanonok, a Gazdasági Tanács tanácsosa közös előterjesztésükben a rézpénz radikális bevonását javasolták, a katonaság jó ellátása érdekében európai példákkal és a nemzet szükségleteire hivatkozva érveltek a nemesség megadóztatása érdekében. Két elméleti forrásuk tűnik elő. Idézték Machiavelli már Zrínyi és Montecuccoli által is hangsúlyozott alapelvét. („Bellum sine milite, miles sine pecunia, pecunia sine tributo subsistere nequit.") Másik forrásként a Habsburg-kormányzatnak is Anglia és Hollandia példáját hangsúlyozó Joachim Becher és általában a merkantilista elmélet szolgált. „Consideráltassék az Portugallusok példája, mikor maguk szabadságát vindikálták. Nézettessék meg, ma mit csinál Anglia, Hollandia. Mit csinálnak a császár hereditária provinciáiban [örökös tartományaiban] lévő hercegek, fejedelmek, grófok, nagyságos urak, nemesek, érsekek, püspekek, káptalanok, konventek, szerzetesek, városok és mindenféle rendek pro sui deffensa, et nostri offensa [a maguk védelmére és a mi veszedelmünkre] ne pöngössünk csak nyelvünkben hazafiságinkat és ne persvadeáljuk csak másnak azt, hogy pro libertate patriae' minden kárt, veszteséget dücsőséges dolog békivel szenvedni', hanem ki-ki közülünk, elkezdvén a Méltóságos Fejedelmen, az utolsó nemes emberig a magunk facultása szerint offeráljunk s adjunk bizonyos számú pénzt, vagy az kinek az nincsen, valamely darab ezüstet vagy aranyat..."[44]

A Nógrád vármegyei köznemes Kajali Pál (1659 k–1710) szenátor, akit az Udvati Tanács tagjaként „Rákóczi messze látó szeme világának" neveztek, egységben tekintette át a rézpénz és az adó kérdését. Rákóczi megbízásából készített felmérésében javasolta a nemesség megadóztatását és a vagyondézsmát, együtt a kereskedelem élénkítésével. Részletesen foglalkozik a rézpénz kérdésével. Konzultált a vármegyékkel, és elemzően tekintette át a kereskedelmi szokásokat. Többek között az is újdonsága diagnózisának, hogy kimutatta, a libertas értéke devalválódik, a poltura megőrizte viszonylagos kelendőségét. Árnyaltan vizsgálta a rézpénz válságának okait, többek között a hamisítását is, és az adóreformot a pénzügyi reformmal együtt látta megoldhatónak. Előterjesztése figyelmeztet, történetietlen eljárás összefüggéseiből kiragadva romantikus dolusszal ömlesztve sorolni a rézpénz miatti valóban drámai panaszokat, ha nem ismerjük és értelmezzük a megoldására tett javaslatokat. Kajali felmérése azért is fontos, mert jelen van a rozsnyói tanácsülésen és az ónodi országgyűlés adóügyi bizottságában is részt vesz.[45]

Ráday Pál kancellár, Kajali vejének javításaival maradt fenn a minden bizonnyal fejedelmi megbízásra készült munka a magyar társadalom adózási szokásairól: Az Haza közjavára szolgáló törvényes tehernek rövid megmutatása. Eszerint adót nemcsak a háború idejére kötelesek fizetni, mégpedig „a nemesi szabadságok sérelme nélkül". Fel kellett mérni a már rendkívül differenciált társadalom különböző rétegeinek teherbíró

[44] Rákóczi Tükör II. 257–263. o.

[45] Kajali Pálról *R. Várkonyi Ágnes*: Rákóczi állama és Nógrád vármegye. In: Nógrád vármegyei Múzeumok Évkönyve. 22. Salgótarján, 1976. 40–44. o.; *Heckenast Gusztáv*: Kajali Pál (Rádai pál apósa). In: Ráday Pál 1677–1733. Előadások és tanulmányok születésének 3000. évfordulójára. (Szerk. *Esze Tamás.*) Budapest, 1980. 79–85. o. Gazdasági előterjesztésének kelte: Fülek, 1706. november 8. Ráday Gyűjtemény, Ráday család levéltára IV.d/1-12. Kiadta *Heckenast Gusztáv*: Kajali Pál (1662–1710) kuruc szenátor, országos főhadbíró válogatott iratai. Vaja, 1980. 32–36. o. Bánkúti, bár figyelmét Kajali előterjesztése korábban elkerülte (*Bánkuti* 1991. 73–87. o.), röviden megemlíti: *Bánkúti Imre:* A kuruc függetlenségi háború gazdasági-pénzügyi alapjai. (Bevételi források, eredmények és gondok.) In: Az államiság megőrzése. (Szerk. *Czigány István.*) Budapest, 2002. 74. o.

képességét, a régióként eltérő jövedelemforrásokat, s mindezzel összefüggésben remélhető megállítani a rézpénz értékének zuhanását és stabilizálni a Magyar Konföderáció pénzügyi viszonyait. „Hogy a hadviselés és fegyver zörejei ez hazában nem új dolog legyen azt Országunk Törvényei bőven bizonyittyák." Kevés idő volt, amikor az ország rendeinek és lakosinak arra ne kellett volna költeni. „De lássuk boldogulását Hazánk mostani sorsának, midőn ennek lakosi az elveszett szabadságnak meg nyerését nagy kívánsággal óhajtják, és ahhoz szóval magokat mindenekre ajánllyák, de cselekedetbeli készséggel alig visznek valamit véghez. A Personalis insurrectiokhoz való idegenségeket komor kedvvel jelentik, s a hadak fizetésére való segedelemadást is neheztelik, el annyira, hogy mindőn valamely költséggel a közönséges jót elé kellene országostul segélleni, akkor minden felül csak a sok panaszolkodások hallatnak, hányván hogy az adózások felvetések az haza szabadsága ellen tétetnek a vármegyékre, megh nem gondolván abban magok javát, mintha Hazájok múlhatatlan szükségére valamely költségbeli segítséggel elő állani magyar országban új és soha nem történt és practikált dolog volna. És mintha a Szabad Országok magok megtartására az önön hadakozásaiktúl kívántató minden költségadás nélkül megállhatnának. Kihezképest senki se vélekedjék úgy, hogy a Haza szabadsága, egyedül csak abban állna, hogy annak szükséges oltalmazására senki semmit ne adgyon, ne költsön és fizessen, mert a nélkül ellenni lehetetlen." Mi a Habsburg adóztatás és Rákóczi adóztatása között a különbség? A válasz: a cél! Történelmi példákat hoz fel „az Haza szabadsága erejében s virágzó állapottyában vala, de vallyon úgy találtatike, hogy az Ország Rendei s lakossága a közjóra való minden költség s adakozás nélkül lettek volna"[46]

Az adórendszer átalakításának kiszivárgott hírei tovább növelték a vármegyék nyugtalanságát. Valószínűleg néhány vármegye 1706 őszén gróf Forgách Simon (1669–1730) generálishoz fordultak. A szenátus tagja, Rákóczi hadseregének legképzettebb főtisztje, a hadsereg regularizálásának kezdeményezője és szervezője, a kassai kerületi főparancsnoki tisztet is betöltötte, és jelentős katonai erő volt a kezében. Az elsőrangú hadászati ismeretekkel rendelkező és művelt Forgách gróf *Emlékiratá*ban azt írta, hogy a vármegyék „teljes bizalommal" keresték meg, „felfedték előtte sok nyomorúságukat, tanácsot kértek tőle" s ő magáévá tette a vármegyék sérelmeit, „éles hangú levelet írt a fejedelemnek, s abban kérte őt, hogy az országgyűlés törvénye szerint kezdjen hozzá a meglevő bajok orvoslásához". Rákóczi feltételezve, hogy bátorította a vármegyéket, talán szervezte is, s ha mint a reguláris csapatok főparancsnoka a vármegyei mozgalom élére áll, a Magyar Konföderációt véres polgárháború sepri el, 1706. november 22-én letartóztatta és a krasznahorkai várban fogságba vetette.[47]

---

[46] Az adózási szokásokat felmérő teljes tervezet címe jelzi a szempontokat is: „Az Haza közjavára szolgáló törvényes tehernek rövid megmutatása, melyeket a Magyar országon lakó rendek Hazájok mellett való hadakozás idején s még azon kívül is (a nemesi szabadságok sérelme nélkül) magok megmaradásáért, mint igaz Hazafiak, bevött törvényes szokás szerint viseltek vala és azon fölül most is viselni kötelesek." S. d. Ráday Gyűjtemény, Ráday család levéltára, Ráday iratok IV.d/1. 1-3. 3. sz.

[47] Forgách Simon Emlékirata. In: Rákóczi Tükör II. 453. o.; *Köpeczi–R. Várkonyi* 2004. 347. o. Portréja: *Ságvári György*: Kuruc regularizálás (1704–1706). In: Az államiság védelmében. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharcról. (Szerk. *Czigány István.*) Budapest, 2004. 196–198. o. Forgách a Magyar Konföderáció legképzettebb, nagy katonai tapasztalatokkal rendelkező és rendkívül művelt főtisztjének *Emlékirat*a a szabadságharc után keletkezett, részben ez magyarázza az egykorú dokumentumokkal nem mindenben egyező állításait. Fogságban írt feljegyzései, imái alapján úgy tűnik, Rákóczi központosított, abszolút eljárással kormányzó ha-

A rozsnyói szenátori ülés egyhangúan jóváhagyta Forgách letartóztatását, és úgy döntött, hogy lefoglalják a konföderációs esküt megtagadó nemesek birtokait.[48] Egyetértettek, hogy bevezetik a nemességre is kiterjesztett általános jövedelemadót, korlátozzák a rézpénz kibocsájtását, drákói szigorral büntetik a pénzhamisítást, és kodifikálják a hadsereg önállóságának régen készülő törvénykönyvét. Mindezt az országgyűlés elé terjesztik. A tárgyalásokat azonban megszakították. Nemcsak az ünnepek miatt. Várták a császár válaszát, hogy folytatják vagy sem a béketárgyalásokat.

Kajali Pál jó szemére vall, hogy észrevette: a rézpénz elértéktelenedésének egyik oka, hogy sokan úgy vélik, „ha meglesz a békesség, a' rézpénzen egészen kárt vall". Ezért is javasolta 1706. november 22-én Rákóczinak, hogy nyilvánítsa ki, a rézpénz kártalanításának kérdését beleveszik a békesség traktájába.[49]

A nagyszombati béketárgyalások (1706. június 13 – július 25.) berekesztése után kora ősszel két vonalon is kezdeményezés történt, hogy folytassák a tárgyalásokat. Anglia és Hollandia továbbra is szorgalmazza, hogy közvetíti a megegyezést. Anna angol királynő 1706. október 8-án Rákóczinak címzett levele több volt, mint kötelező diplomáciai udvariasság:„Mon Cousin!" kezdte sorait s kifejtette, számíthat rá, mindent elkövetnek, hogy Rákóczi megköthesse a hazája és a közérdek szempontjából egyaránt kívánatos békét. Megbízottját küldi, hogy felvegyék a tárgyalások fonalát és „biztosítsa Önt a Magyar nemzet iránt érzett ragaszkodásunkról és jóindulatunkról, különösen pedig az Ön személye iránti nagyrabecsülésünkről." 1707. január 12-én Kensingtonból írva hangsúlyozta: Rákóczi megkötendő békéje része lesz az európai univerzális békének.[50] Megragadva a legkisebb esélyt is a méltó békére, Rákóczi már októberen közölte Hammel-Bruyninex holland követtel, hogy a nemzetközi garancia, az Erdélyi Fejedelemség önálló államisága és az idegen katonaság kivitelének feltételeivel készek az újabb tárgyalásokra.

A megegyezés másik változatát Okolicsányi Pál képviselte. Rákóczi egykori jogtanácsosa, szervezkedésének résztvevője I. József hűségére állt, és az evangélikus nemesség királypárti vezető személyisége lett, a béketárgyalásokon a király egyik békebiztosi feladatát látta el.[51] November közepén felkereste Rákóczit, s úgy vélte, az uralkodó és az

---

talmával fordult szembe. Vö. Iratok Forgách Simon tábornagy fogságáról. In: Ráday Pál iratai 1703–1706. I. 751–753. o.; *R. Várkonyi Ágnes*: Politikai elmélet és gyakorlat. *Irodalomtörténet*, 13 (1981). 399–413. o. Szirmay András szerint „árultatásnak suspiciójából" fogták le. In: Szirmay feljegyzései. II. 30. o. Pontosabb megismerése Czigány István befejezés előtt álló Forgách biográfiája és a vele együtt kiadott levelezésének megjelenése után várható.

[48] Mennyire összefüggésben látták a Magyar Konföderáció vezetői a gazdaság. különböző szektorait, arra jellemző Jánoky Zsigmond udvari kancellár és szenátor véleménye: „Ez olyan dolog mint az óra, ha egy kerekecskéje hibás is megakad." Levele Rákóczinak, Rahó, 1706. december 26. MOL G-19 II./2.e/A. Zrínyi a vitézséget hasonlította órához.

[49] Kajali, 1706. november 22. 36.

[50] AR III/III. 253–254. o. Az angol politika fokozott érdeklődésére Magyarország és a térség iránt vö. *Kurucz György* könyve és a kandidátusi fokozat elnyerésére benyújtott munkája: Guide to Documents and Manuscripts in Great Britain relating to the Kingdom of Hungary from the Earliest Times to 1800. London, 1992. R. Várkonyi Ágnes és Pálmány Béla opponenesi véleménye és Kurucz György válasza. Továbbá: *A. F. Pribram:* Österreichische Staatsverträge England. 1526–1748. Insbruck, 1917.; *Angyal Dávid:* Erdély politikai érintkezése Angliával. *Századok*, 34 (1900). 309–325., 398–420., 495–508., 702–711., 873–904. o.; *Kurucz György:* Érdekek és előítéletek. A brit diplomácia és Magyarország a 18. századig. *Századok*, 129 (1995). 253–284. o.; *Bárczy István:* A Rákóczi-szabadságharc angol, holland diplomáciája. In :Rákóczi tanulmányok. 267–290. o.

[51] *Fabiny* 1980. 369–372. o.

alattvalók megegyezéséhez nincs szükség külföldi hatalmak közvetítéséhez. A fejedelem bízott Okolicsányi Pálban, jó polgárnak tartotta, s mivel mindennél előbbre valónak tekintette a megfelelő békét, 1706. október 6-án kelt levelében közölte: sok csalódása ellenére, nem nagy reményekkel, de kész a tárgyalásokra az ország egyetértésével, ha előre tisztázzák a feltételeket, s a Magyar Konföderáció ragaszkodik Svédország és Poroszország királyainak közvetítéséhez is. Okolicsányi Pál felkereste a holland követet és túlzott optimizmussal úgy vélte, az összehívandó országgyűlésnek nem lesz más dolga, minthogy megerősítse a békekötést. Bruyninex december 13-án részletesen beszámolt kormányának Rákóczi kikötéseiről, és közölte tárgyalási készségét Karl Salm herceggel, a Titkos Tanács elnökével.[52] A császári udvar feleletétől függ, hogyan folytatódik a megszakított rozsnyói szenátusi tanácsülés.

I. József császár kancellárja, Wenzel Wratiszlaw herceg a következően jellemezte a Magyar Konföderációval harcban álló Habsburg Birodalom helyzetét: „a magunk hibájából belekerültünk egy szürnyű labyrintusba."[53] A században általánosan használt a labyrintus képzet, annyit jelent, hogy a helyzet veszélyes, kockázatos, bonyolult, de van kiút. A Habsburg Birodalom számára 1706 végén égető szükség, hogy Magyarországon hallgassanak el a fegyverek.

I. József császár, az első magyar király, akit öröklés jogán koronáztak meg kilenc éves korában. Amint 1705 tavaszán elfoglalta a trónt, megreformálta az idős udvart, uralkodói nyilatkozatban kijelentette: szakít apja önkényességével. Őt nem terhelik a múlt bűnei, törvénytelen eljárásai.[54] Elismerte a Magyar Konföderációt, elfogadta Anglia és Hollandia békeközvetítését, de a nagyszombati béketárgyalások sikertelenségét az angolok és a hollandok „jelentős mértékben Ausztria nyakába varrták", a korban egyre nagyobb jelentőségű közvélemény miatt ez súlyos presztizsveszteséggel járt. Már nyilvánvaló, hogy „a szövetségesek politikai gépezetének működésében Rákóczi jelentős bonyodalmat okozott," mert tartósan lekötötte a Birodalom számottevő haderejét. Megnövelte az örökös tartományok és a német fejedelemségek terheit, s ily módon „a Birodalom belső összetartó erejére is kihatott."[55] A magyarországi hadszíntér mintegy 20-50 ezer főnyi császári haderőt vont el a spanyol örökösödési háború rajnai frontjáról, az itáliai haditerv növelte a katonai utánpótlás gondjait, és további feszültségekkel terhelte meg József császár szövetségeseihez fűződő viszonyát. S sem a torinói győzelem (1706. szeptember 7.), sem az állambank megkésett létesítése nem oldotta meg, hogy a Magyarországról kiesett 7.1 millió adót az örökös tartományoknak és Csehországnak kellett megfizetnie, és az üres kincstárat főleg a tengeri hatalmak kölcsönével tölthették fel.[56]

---

[52] AR III/III. 268–277. o.

[53] *Ingrao* 1979. 123. o.; *Linda Frey* and *Marsha Frey*: A Question of Empire: Leopold I. And the War of Spanish Succession 1701–1705. New York, 1983. 85–87. o.

[54] *Fraknói Vilmos:* A Habsburg-ház trónöröklési jogának megállapítás az 1687/88-ik országgyűlésen. Budapest, 1922.; *Aretin* 1972.; *Ingrao* 1979. 23. kko.

[55] *Áldássy* 1896. 546. o.; *Aretin* 1980. 36–38. o.; *G. Etényi Nóra*: A Rákóczi-szabadságharc hírei a Németrómai Birodalom nyilvánosság előtt. In: A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa. 2003. 131–132. o.

[56] *Jean Bérenger:* Finances et absolutisme autrichien dans la seconde moitié du XVIIe siècle. Paris, 1975.; *Uő:* A Habsburg hatalom gazdasági alapjai a XVII. század végén. In: Európa és a Rákóczi-szabadságharc. 1980.; *P. G. M. Dickson:* Finance and Government under Mária Theresia 1740–1780. Oxford, 1987. II. 186–187. o. Idézi: *Szijártó* 2005. 213. o.

A magyarországi béketárgyalások folytatását szorgalmazó angol–holland ajánlatról tárgyaló decemberi konferenciákra a király hűségén kitartó magyar főméltóságok közül senkit sem hívtak meg. Annak ellenére, hogy Esterházy Pál nádor kezdeményezésére a rendi főméltóságok ugyancsak kísérletet tettek az ország elképzelt megbékítésére. Némileg tompítva, de lényegében magukévá téve Rákóczi feltételeit, kérték a császárt, hogy ne zárkózzék el a béketárgyalások elől. Wratislaw kancellár azonban nagyon is tisztában volt a Casa Austriaca kockázataival: a béketárgyalások meggyőzték, hogy a magyarok garanciális békét akarnak kötni, s ezt Anglia és Hollandia egyre inkább támogatja. A garanciális béke veszélyes a dinasztiára nézve és megbontja a több országból összefogott Birodalom óhajtott egységét. A döntést a háborús párt hozta meg. Erdélyről a császár nem mond le, a külső hatalmak garanciája sérti az uralkodó suverenitását, s a hadseregével Szászországból Lengyelországba készülő XII. Károly svéd királlyal szemben előretörő Péter cár 30 ezer főnyi haderőt ajánlott a magyarok ellen.[57] Végül a kormányzat december 29-én közölte Okolicsányi Pállal és a holland követtel, hogy Rákóczi egyetlen feltétele sem lehet tárgyalási alap. Hammel-Bruynincx 1707. január 2-án kelt levélben tudósította Rákóczit a király válaszáról.[58]

Tudomásul véve, hogy a király a háború mellett döntött, Okolicsányi Pál visszament családi birtokára Túróc vármegyébe, ahol az alispáni tisztséget fia, az ifjú házas Kristóf töltötte be, a jegyzői feladatokat pedig sógora Rakovszky Menyhért látta el. A két vármegyei tisztségviselő januári dátummal egy *Memorialet* küldött Rákóczinak és körlevelet a szomszéd vármegyéknek.

Rozsnyón január 22-én folytatták Rákóczi elnökletével a Szenátus plenáris ülését. Ismertették a béketárgyalások kudarcba fulladt folytatásának iratait, s elhangzott a kérdés: „az Ausztriai Dominium abrenunciatiója, detronisatio és interregnumnak pronunciációja, ezt tanácsos e elkövetni, vagy sem?" Érveiket öt pontban foglalták össze: „Hogy magát szabad nemzetnek declarálhassa szükséges az Dominii Austriaci abrenuntiacio." Csak így kaphat segítséget külső hatalmaktól, s főleg „az által az universalis békességnek traktátusában beléphessen és abbúl ki ne rekesztessék." Az universalis békébe foglalva annyit jelent, hogy Európa elismeri az ország integritását. Leszögezték azt is, hogy csakis önálló országként köthetnek más országokkal szövetséget. További pontokban kétségbe vonták József királyi hatalmának törvényességét. Örökös királlyá koronázása előtt Lipót császár az eperjesi véres teátrummal a „Regnicoláknak nagy terrort incutialt szívekben." Végül úgy határoztak, hogy az interregnumot országgyűlésnek kell kimondania és törvénybe iktatnia.[59]

---

[57] *Eustache Le Noble:* Histoire du Prince Rakotzi ou la guerre des Mécontens sous son commandement. Paris, 1707. Rákóczi Fejedelem históriája avagy az elégedetlenek háborúja az ő vezénylete alatt. (Ford. *Márki Sándor. Köpeczi Béla* tanulmányával, a fordítást az eredetivel összevetette, a jegyzeteket írta *Kovács Ilona.*) Budapest, 1976. 112. o. Bruynincx Stepney-nek, 1706. december 29. AR III/III. 299–300. o. Kiadta: *Thaly* 1896. 14–15. o.

[58] *Thaly* 1896. 8. o.; *Köpeczi* 1966. 142. o.

[59] „Conclusa Rosnaviensia. In Anno1707. Mensibus Januario et Februario" *Thaly* 1896. 12–22. o. A teljes szöveget közli: *Köpeczi* 1966. 142–143. o.

Rákóczi 1707. január 22-én országos körlevélben tudatta, hogy május 1-jén Ónodon országgyűlést tart. Meghívóját megkapták a városok, vármegyék és a főrendek. Első alkalom, hogy a szécsényi konföderáció értelmében a katonaság képviselői is hivatalosak az országgyűlésre. Eredetileg Rozsnyón tervezték az országgyűlést. Miért helyezték éppen Ónodra? Az ónodi uradalmat és a várat még Rákóczi Zsigmond szerezte meg, és a család legrégibb birtokai közé tartozott. Az akkor már erősen megrongált vár a letűnt évszázadban a Királyi Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség közös támaszpontjául szolgált, egykor híres végvári katonaságából sokan a vár körül telepedtek le, a környéken egykori végvári katonák, szabadságot nyert rusztikusok éltek. Ónod mezőváros élénk kereskedőhelynek számított, értelmisége, a gyülekezet lelkészei, tanítói, jegyzői a sárospataki kollégiumban nevelkedtek, iskolája szerves kapcsolatot tartott a kollégiummal. A hatalmas kiterjedésű ónodi uradalom biztosíthatta az országgyűlés több száz résztvevőjének ellátását és a Sajó-körömi mező védett, befogadó területnek számított.[60]

A császári udvar viszonylag későn nyilatkozott, bár tudott róla, hogy mi készül. I. József császár csak április 12-i keltezéssel közzétett pátensével próbált elébe vágni a meghirdetett országgyűlésnek. Tudatta, hogy a béketárgyalások és az újabb békekísérlet a pártütők miatt maradt sikertelen. Rákóczi minden híve amnesztiát kap, ha hűségére visszatér. S királyi hatalmával tiltja, hogy a „kihirdetett gyűlésükön" bárki részt vegyen.[61]

Alkalmazkodva a megváltozott hatalmi viszonyokhoz, Rákóczi 1706 végén, 1707 elején intenzív diplomáciai akciókba kezdett. Kettős céllal. Erős pozíciókból kívánta biztosítani, hogy az országgyűlés elfogadja a rozsnyói szenátusi ülés döntéseit. S hasznosítani akarta a döntés eredményeit.

A Magyar Konföderáció francia kapcsolatait alaposan megterhelte az udvarába küldött királyi residens, a magyarokkal szemben elfogult és rosszindulatú Pierre P. Des Alleurs márki (1645–1725).[62] A király válaszait többnyire ő közvetítette, halogatta és interpretálta. 1706 őszén a Magyar Konföderáció francia diplomáciájában hangsúlyváltás figyelhető meg. XIV. Lajos királytól nemcsak azt várta Rákóczi, hogy emelje meg a támogatás összegét és kössön vele szövetséget, nyomatékkal kérte: „tegye bizonyossá, hogy bennünket is befoglal az általános békeszerződésbe."[63] 1706. november 8-án a magyarországi viszonyokat a francia király számára ismertető sorai egybevágnak Ferriol márkinak, Franciaország konstantinápolyi rezidensének írott soraival: sürgeti a szerződést, amelyben biztosítanák, hogyha az általános békét megkötik, akkor abba a magyar nemzetet belefoglalják.[64] A sürgetés érthető. Franciaország elszenvedett vereségei miatt,

---

[60] *Varga János:* Jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus kései századaiban 1556–1767. Budapest, 1969. 298., 305., 322., 439., ,445., 464. o.; *Rémiás Tibor:* A Rákócziak uradalma és a 16-17. századi mezőváros.; *Ágoston István:* Ónod és térségének művelődéstörténete. Mindkét tanulmány In: Ónod monográfiája. (Szerk. *Veres László, Viga Gyula.*) Ónod, 2000. 211–264., 347–378. o.

[61] *Horváth Mihály* 1872. VI. 464. o.

[62] *Köpeczi* 1966. 106–107., 110–112., 134–136. o. The Treaties of the War of the Spanish Succession, 1995. 131–132. o.

[63] Rákóczi XIV. Lajos királynak, Esztergom, 1706. augusztus 5. In: II. Rákóczi Ferenc válogatott levelei. (Szerk., a bevezető tanulmányt írta *Köpeczi Béla.*) Budapest, 1958. 115–116. o.

[64] 1706. november 8–9. *Köpeczi* 1969. 135–136. o.

1706 őszén hajlandónak mutatkozott a békére.[65] A Magyar Konföderáció legfőbb célja lett, hogy mint önálló állam tarthasson igényt befoglalására a spanyol örökösödési háborút lezáró európai békébe. Az interregnum kimondásának ez az elsődleges indítéka. A Magyar Konföderációt a Habsburg kormányzat katonai pártja egyenesen rászorította, rákényszerítette erre az útra. Mivel Rákóczi és kormányzóköre tudatában volt az elhatározó lépés jelentőségével, igyekeztek alaposan előkészíteni azt.

1707 első hónapjaiban Rákóczi kapcsolatot teremtett a velencei francia követtel, utasításokat adott horvátországi megbízottjának, megkísérelte érdekkörébe vonni Szlavóniát, követet küldött Angliába, és tájékozódott a svéd király és a török Porta terveiről. Amint Rozsnyóról Munkácsra érkezett, azonnal fogadta Sieniawskát, a lengyel politika egyik kulcsszemélyiségét, és írt Grofey Philippnek, a svéd király mellett a francia ügyvivőnek. Február 27-én pedig meghatározóan jelentős sorokat küldött a sandomiri conföderáció nagytanácsára egybegyűlt lengyel rendeknek. A kiáltványnak is beillő írásában Rákóczi a Magyar Konföderáció nevében, lengyel rokonságára és ősei lengyel honosságára hivatkozva eléjük tárja a szabadságharc okait, hazája sorsát, és felszólította őket, hogy fogjanak össze szabadságuk védelmére.[66]

Kritikusabb időpontban Rákóczi nem is kezdeményezhetett volna összefogást a lengyel rendekkel. II. Ágost király az alt-ranstädti béke (1706. szeptember 2.) értelmében lemondott a lengyel trónról Leszczyński Szaniszló javára, akit a XII. Károly svéd király pártjára állt lengyel nemesség egy része, a varsói konföderáció emelt trónra. Viszont az időközben Lengyelország területére behatolt Péter cár támogatásával a franciabarát nemesség sandomierzi konföderációja új királyt kívánt, és 1707. május 23-ra királyválasztó országgyűlést hívott össze Lublinba. Nem tudjuk, hogy Rákóczi februári sorai már előzetes tájékozódásra adott válasznak tekinthetők, vagy csupán jelzésnek. Nem ismerjük Rákóczi februári levelének hatását a sandomierzi konföderációban. További kutatásnak kell tisztáznia majd, hogy II. Rákóczi Ferenc fejedelem pontosan hogyan került I. Péter nagyszámú jelöltjei közé. Egyértelműen nem bizonyítható, hogy Rákóczit márciusban Sieniawski koronai nagyhetman felesége, Lubomirski Erzsébet javasolta a lengyel trónra, de az sem, hogy Rákóczit tudtán kívül jelölte a cár. Az orosz diplomáciát a Franciaországgal kiépítendő kapcsolatokhoz fűzött érdekek vezették, el akarta érni, hogy Rákóczi segítségével a franciák közvetítsék a svédekkel megkötendő békét. Esetleg a cár Rákóczi mediatiójával próbált bekerülni a francia diplomácia érdekszférájába. Nincs itt terünk, hogy a kérdés körül ma is eleven vitával foglalkozzunk.[67] Két eddig nem vizsgált körül-

[65] „a francia udvartúl is tudtomra adatott volt, hogy tettenek vala onnan projectumot az univesalis békességrül" Rákóczi Bercsényinek, Marosvásárhely, 1707. április 13. AR II/II. 65. o.; *Horváth Mihály* 1872. 457. o.; *R. Várkonyi Ágnes*: Az önálló Fejedelemség utolsó évtizedei (1660–1711). In: Erdély története. II. k. Budapest, 1986. 911. o.

[66] Ráday Pál iratai II. 84–86. o.

[67] *Márki Sándor:* Nagy Péter czár és II. Rákóczi Ferenc szövetsége 1707-ben. Budapest, 1913.; *Jacek Staszewski* :A magyarországi függetlenségi harc és Lengyelország. In: Rákóczi tanulmányok. 229–246. o.; *Jacek Staszewski:*Lengyel–magyar politikai kapcsolatok a szabadságharc idején. In: Európa és a Rákóczi-szabadságharc. 57–60. o.; *Artamonov, Vlagyimir Alekszejevics*: Magyarország és az orosz–lengyel szövetség 1707–0711. In: Európa és a Rákóczi-szabadságharc. 46. o. „A lengyel rendek egy része Jakub Sobieskit, Savoyai Jenőt és II.Rákóczi Ferencet javasolta a trónra." *Köpeczi Béla*: II. Rákóczi Ferenc külpolitikája. Budapest, 2002. 98. o.; *Bánkúti Imre:* Rákóczi és I. Péter cár: remények és/ vagy illuziók. In: A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa. 165–171. o.; *Gebei Sándor*: Az erdélyi fejedelmek és a lengyel királyválasztások. Eger, 2004. Akadémiai doktori disszertáció; *Csetri Elek, Horn Ildikó, Péter Katalin* opponensi véleme-

ményt azonban nem mellőzhetünk. Egyrészt, Rákóczi lengyel királysága egybeesett, sőt összefonódott az ónodi országgyűléssel. Másrészt Rákóczi közép-európai konföderáció kialakítására törekvő hosszabb távú terveibe illeszkedett.

Május közepén megérkezik Rákóczi szerencsi táborába a cár követe, Corbea Dávid. Közli: Oroszország ura Rákóczit ajánlotta lengyel királynak. A cár pénzbeli segítséget ígért, az egykor a magyar koronához tartozó Moldva és Havasalfölde visszavételét, és azt, hogy a Magyar Konföderáció mellé állítja a rácokat. Gyors választ vár, titkosírással, május 23-a előtt, külön futárral.[68]

Rákóczi feleletét Ónodra indulás előtt a szerencsi táborban, május 23-án saját kezűleg megírt, s másnap végleges formába öntött *Általános utasítás*ban fogalmazta meg, amelyet a lublini országgyűlésre a cárhoz küldött követe, Nedeczky Sándor számára adott.[69] Ezt a május 26-án az Ónod melletti táborban keltezett *Instructio particularis* vagy *Titkos utasítás* egészítette ki.[70] Mindkettő feltételeket szabott, és hangsúlyozta Lengyelország érdekeit. A követnek közölnie kell, hogy a fejedelem a cár meghívását hálával fogadta, bár nem vágyott a lengyel trónra. Magyarország és Erdély szabadságáért fogott fegyvert, eskü köti, hogy hazájának gondját viselje. Fájó szívvel nézte Lengyelország szenvedéseit. Elfoglalták hazája ügyei, küzdelmeikben nem segíthetett. A cár inkább Lengyelország békéjét keresse. Szaniszló királyt elismerte a császár, elismerték a franciák, a hollandok, az angolok és a poroszok, úgy látja, ha elfogadná a lengyel koronát, az újabb háborúra vezetne. József császár és a svéd király ürügyet látna benne, hogy Lengyelországot felosszák, Magyarországot leigázzák. A francia király sem akar újabb királyválasztást. Adja vissza a cár Lengyelország szabadságát, erősítse meg annak trónját, segítsen a sanyargatott nemzeten, adjon a népnek biztonságot, magának dicsőséget, a kereszténységnek örökké tartó halhatatlan koronát s halassza el a királyválasztást. Legnagyobb dicsősége az lenne, ha visszaadná a nyomorgatott Lengyelország szabadságát, s trónjára a lengyelek akaratával oly uralkodót emelne, ki szoros szövetségben élne vele. Magyarország, Lengyelország és az Erdélyi Fejedelemség szövetsége pedig a török ellen is védelmet ad. Az utasítás jelzi, hogy Magyarországot és Erdélyt kiszabadítja a Habsburg hatalom alól, s ha a cár megtámadja a császárt, rákényszerítheti, hogy békét kössön a Magyar Konföderációval. A lengyel koronát Rákóczi az erdélyi–magyar–lengyel szövetséggel együtt kívánja elfogadni. Tapasztalatai birtokában: 1705-ben a hasonló konföderáció tervében Rákóczi azt is belefoglalta, hogy Franciaország és Anglia Hollandiával együtt ismerje el a szövetséget, és közösségüket együtt foglalják be az európai háborút lezáró békébe. Péter cár ajánlatára tehát Rákóczi feltételeket szabott, még az országgyűlés küszöbén, de már Erdély beiktatott fejedelmének öntudatával.

Az Erdélyi Fejedelemség jelentőségét már George Stepney angol békebiztos, majd a béketárgyalások felelevenítése körül munkálkodó Hammel-Bruyninex felismerte. Komp-

nye II. Rákóczi Ferenc lengyel királyságával kapcsolatban is. *R. Várkonyi Ágnes:* Lengyelország és az „európai hatalmi egyensúly" II. Rákóczi Ferenc politikájában. In: Változatok a történelemre. Budapest, 2004. 325–335. o.

[68] Lelőhelyeinek, másolatának és kiadásának pontos felsorolásával közli: *Márki* 1913. 28–30. o. A tárgyalások anyagát kiadva: Ráday Pál iratai II. 213-234. o.

[69] Eredeti: MOL Nedeczky levéltár, 1651. Első kiadás: *Nedeczky Gáspár*: A Nedeczky család. Budapest, 1891. 237–248. o. Vö. *Márki* 1913. 414–418. o. Rákóczi részben diktált fogalmazványát és Ráday Pál által leírt végleges szövegét feltárta és kiadta: Benda Kálmán In: Ráday iratok II. 216–220. o.

[70] MOL Nedeczky levéltár, 1664. sz Kiadva: Ráday iratok II. 221–224. o.

romisszumot ajánlott. A császári udvar nem tehet mást, minthogy maga emeli Rákóczit Erdély fejedelmévé, mert majd a török Porta segíti be a fejedelmi méltóságba, s ez az Austriai házat kellemetlen helyzetbe hozza. Ha viszont Rákóczi elfoglalhatja a fejedelmi széket, megszerezheti „Magyarország békéjét, amelyet már olyan régóta óhajtunk elérni."[71]

Rákóczi végül 1707. február 15-én a hónap 28. napjára, Marosvásárhelyre hívta össze az erdélyi három nemzetet.[72] Mellőzve most az országgyűlés sokat elemzett és vitatott gazdag eseményeit, egyetlen, az önodi országgyűlés szempontjából jelentős döntésével foglalkozunk. Marosvásárhelyen április 5-én a vármegyék, a székelyek és a szászok követei a fejedelmi beiktatás szertartását a magyar királyságbeli és az erdélyi tradíciókat egyesítve rendezték meg.[73]

Rákóczi országgyűlési meghívójában a „törvényeinkkel semmit nem gondoló Ausztriai ház", „nemzetünk közmegnyomoríttatása" és hasonló megfogalmazások eleve az országgyűlés legfontosabb feladatát fogalmazták meg. A Fejedelemségnek el kellett határolnia önmagát a Habsburg Birodalomtól.[74]

Beiktatási beszédében Rákóczi a fejedelmi hatalomról elmélkedett, a jó uralkodó eszménye ellentéte a zsarnoki uralomnak.[75] Az erdélyi három nemzet megerősítette a huszti gyűlés végzését.[76] Kijelentették, hogy Erdélyt kivonják József király uralma alól, s a Magyar konföderáció nélkül nem kötnek békét. Leszögezték, hogy a belgiumi és helvéciai respublikák példájok szerint maguk és utódaik nevében a Habsburg-háztól örökre elszakadnak. Bartha András ítélőmester a fejedelmet beiktatása alkalmával köszöntő üdvözlő beszédében ugyancsak hangsúlyozta, hogy a Fejedelemség elszakadt az Ausztriai Ház Birodalmától.[77] A kritikus Lemaire francia hadmérnök is fontosnak tartotta, hogy a trónfosztást feljegyezze: „Plenáris ülésen nyilvánosan elutasították a császárt és a Habsburg-ház uralmát."[78] Királya, XIV. Lajos nevében Des Alleurs még a megválasztás napján elismerte Rákóczit a Habsburg uralom alól magát jogilag kiszabadított Erdély Fejedelmének.

---

[71] Bruyninex Stepneynek, Bécs, 1706. december 8. AR III/III. 278. o.

[72] „Az convocatoriákat tegnapelőtt Orbán Elek elvitte." AR I/II. 22., 23. o. Vö. *Márki* I. k. 592. o.; *Mezey Barna:* II. Rákóczi Ferenc erdélyi országgyűlései. In: Fiatal oktatók műhelytanulmányai 3. Budapest, 1982. 58–77. o.

[73] II. Rákóczi Ferenc 1707-ben április 5-én Marosvásárhelyen lett dicsőséges beiktatása. Erdélyi Múzeum Levéltára. A Román Tudományos Akadémia kolozsvári fiókjának Történeti Levéltára. Gróf Kemény József Gyűjtemény T XIX. Varia 11. *B. Szabó János–Erdősi Péter:* Két világ határán. A hatalom átadás szertartásai az erdélyi fejedelemségben. Hadtörténeti Múzeum Értesítője 4. 91–95. o.; *Erdősi Péter*: A szertartástól az Emlékiratig: II. Rákóczi Ferenc marosvásárhelyi fejedelmi beiktatása. In: Évforduló és tanácskozások 2007. Az élő Rákóczi X. 300 esztendeje foglalta el Erdély fejedelmi székét II. Rákóczi Ferenc. (Szerk. *Muzsnay Árpád.*) Szatmárnémeti, 2007. 154–163. o.; *Köpeczi Béla:* A fejedelem beiktatása francia szemmel. Uo. 104–107. o.

[74] AR I/II. 22. o.

[75] MOL P 1848 A Berényi család levéltára, Fanda et Nefnda, 19.

[76] „nyilván való lévén, hogy az erdélyi fejedelemségnek az austriai regimentül való el szakadása mind a' két hazának boldogulására szükséges..." Ráday-iratok I. 532. o. Vö. *Köpeczi–R.Várkonyi* 2004. 340. o.

[77] Történelmi Tár, 1897. 583–584. o.; *Századok,* 1888. 48. o.; *Márki* I. k. 604. o.; *Vízkelety András*: Bartha Andrásnak II. Rákóczi Ferenc fejedelem beiktatásán elhangzott beszéde. ItK 1961. 578–581. o.; Az erdélyi és a magyarországi rendek szövetséglevele. In: Ráday-iratok I. 529–532. o.

[78] „De ahelyett, hogy józan hangon kifejtették volna a trónfosztás okát, ezt szitkok özönével tették, ámbár ez talán szükségszerű és előre megfontolt dolog volt, hogy a faragatlan népben és a nemességben olthatatlan gyűlöletet ébresszenek a régi kormányzattal szemben, s felszítsák a lelkesedést a szabadító iránt." *Louis Lemaire:* Beszámoló mindarról, ami a maygarországi háborúban történt az 1705-ös hadjárat kezdetétől 1708 márciusáig. In: Rákóczi Tükör II.

A marosvásárhelyi országgyűlés az abrenuntiatiót a III. törvénycikkébe foglalta be. Lényeges része egyértelmű. „Mivel pedig olyatén erőszakos jussát még most is a török nemzettel tött karloviczi békességnek fundamentumán építi, és az által szabad választásnak jussát elrontván magának rajtunk, mint jobbágyin örökös uralkodást tulajdonít és ellenben mindenkor szabad országunknak eleitűl fogván fenntartott törvényit semmiben fel nem bonthattyuk, solenniter protestálunk és contradicálunk minden praetensióinak, jussának, fejedelemségének, uralkodásának és akármely directe vagy indirecte kigondolható reservátájinak, s úgy nemkülönben mindazoknak és minden uralkodásinak rendit, módját és dolgait, donatiójit, collatiójit praeter titulares abrogálván, tollálván, annihilálván és reprobálván, magunkat mentekké, absolutusokká hirdettyük és pronunciáljuk. Sőt annak felette, hogy a belgiumi és helvetiai respublikának példájok szerint posteritásink is az Ausztriai Háznak uralkodásától örökké eliszonyodván, azt soha se ne javasolják, se be ne vegyék, sub Anathema et perpetua perduellionis in Patriam notae kényszerítyük és kötelezzük."[79]

A történetírás még nem tárta fel a Habsburg-ház erdélyi „trónfosztását", hatalmának eltörlését kijelentő és törvénybefoglaló marosvásárhelyi országgyűlés előkészítését, a döntést kidolgozók körét. Annyi bizonyos, hogy a marosvásárhelyi „függetlenségi nyilatkozat" mintegy bevezette az ónodi országgyűlés döntését és megerősítette azt. A beiktatott fejedelem hatalma katonailag korántsem volt szilárdan meglapozott, de a nyilatkozat határozott külpolitikai orientációnak adott hangot. Közvetlenül az országgyűlés után, az erdélyi katolikus püspökség visszaállítása érdekében, s az Erdélyi Fejedelemség és a küszöbönálló ónodi országgyűlés végzései elismerése céljából küldte Rákóczi Rómába XI Kelemen pápához Brenner Domokos követét május 4-én megfogalmazott instructióval.[80]

Az országgyűlés

1707. május 24-én, aznap, amikor lengyelországi követének az *Általános utasítást* átadta, Rákóczi Szerencsről Ónodhoz közel, a sajó-körömi mezőre, az országgyűlés színterére „nagy és ebben a magyar világban nem sokszor látott pompával [...] Beérkezett."[81] A fényes reprezentáció az erdélyi fejedelmet illette, és kifejezte a Magyar Konföderáció vezérlő fejedelmének és a lengyel korona városainak méltóságát, politikai, katonai erejét is. Várni kellett az árvizek miatt késlekedő követekre, s ügyrendi tanácskozások után a gyűlést május 31-én nyitotta meg az ország sátorába a főrendek és a szenátus kíséretében bevonuló fejedelem. Reprezentáció és ügymenet tekintetében a Magyar Király-

[79] OSZKK Fol. Hung. 1389. Idézi: *Áldássy* 1895. 948–949. o.

[80] Ráday Pál iratai II. 195–205. o.

[81] Beniczky Gáspár naplója 1707–1710. In: Rákóczi-tár. Történelmi érdekű naplók, emlékiratok, levelezések, hadi szabályok, országgyűlési diáriumok és törvénycikkek gyűjtemény. (Szerk. *Thaly Kálmán.*) Pest, 1866. 5. o. A Bártfai napló, Kecskeméthy Imre levele és Károlyi Önéletírása a bevonulás napját május 23-ra teszi: „Úgy tűnik tehát, hogy Beniczky egybemossa a máj. 23–-24-ei két nap eseményeit ...Talán néhány nappal később kezdte el vezetni a *Diárium*ot, s utólag az eseménytelen 24-ei pihenőnap miatt megcsalta az emlékezete." *Bánkúti Imre:* II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja. Beniczky Gáspár fejedelmi titkár diáriuma 1707. május 24 – 1710. február 28. Budapest, 2005. 15. o. Mivel a Rákóczi *Instructio* keltezése egyértelmű („Datum in castro nostro Szerencs, die 24. mensis Maji1707." Ráday iratok II. 220. o.) nincs okunk kétségbe vonni Beniczky közlését. Mivel az ünnepélyes bevonulás állami reprezentációval, főrendek, generálisok, különböző seregek és vármegyei küldöttségek részvételével történt, nyilván előkészítése, a résztvevők összegyűjtése több napot is igénybe vehetett, s a generálisok, így Károlyi is már 23-án elindult Szerencsről.

ság országgyűléseit igyekeztek követni. Rákóczi „trónon", emelvényre helyezett vörösbársony széken foglalt helyet, s a kormányzótestület tagjai, a szenátus, az egyházi és világi méltóságok vették körül. A királyt köszöntő érsek helyett Telekessy István egri püspök üdvözölte, szokásos jókívánságokon kívül Zakariás próféta szavait idézve, Rákóczit mintegy a haza Megváltójának, jövőjét biztosító uralkodónak nevezte. Viszont a rövid fejedelmi válasz és az előterjesztés már előlegezte az országgyűlés reformjait. Rákóczi kijelentvén, hogy eddig is minden törekvése a haza javát szolgálta, s a távolmaradt főurakra és nemesekre szigorú büntetés kirovását kérte az országgyűléstől.

A fejedelmei előterjesztést Labsánszky János (1651–1713) a szenátusi kancellária direktora olvasta fel. Válaszúthoz érkeztek, nyugodt elmével gondolkozhatnak „szabadságunk helyrehozataláról és nemzetséges közügyünk folytatásáról". Amit elértek, az egységüknek köszönhetik, mint már korábban is említette „mily erejű volt a portugálusok, helveták és hollandusok összekapcsoltatott és egybenszövetkezett szívek, már most nemzetséges megegyezésünknek hasznát magunkban s nagy mértékkel tapasztalhatjuk." Hosszan ismerteti a béketárgyalásokat s a császár által ajánlott, minden biztosítékot nélkülöző feltételeket, ha beleegyeznek, valójában újabb alávetésükhöz vezetne. „Rövidítse inkább a nagyhatalmú Isten napjainkat, hervassza ifjúságunk virágát," mintsem ezt elfogadnánk. „Mi készebbek leszünk sok igaz fiaiddal, a pusztai és az erdei vadakkal nyomoruságunk napjait töltenünk," mintsem hogy az önfeladás nyomorúságába vigyék az országot. Akik azzal vádolják, hogy egyéni haszonkeresésből nem kötött békét, vagy hogy a terhek súlyosabbak, mint a császár idejében voltak „álljanak elő [...] szóljanak szabad voksuk szerint." Hivatkozik a bujdosó zsidók példájára, amint Mózes vezetésével eljutottak az ígéret földjére. A másik példa pedig a három szabadságát kivívott ország: Portugália, Svájc és Hollandia. „Kövessük a fellebb említett portugallusok, helvéták, a hozzánk hasonló hitekkel szövetséget kötött hét tartományok példáit, melyek ha súlyos hadakozástoktól megijedtek volna, bizony most is azon ellenségnek, kitől mi szabadulni kívánunk, igája alatt nyögének." Nincs más megoldás, mint folytatni a háborút. De ez alapvető változásokat kíván: „Mivel azon utak és módok követése által, melyekkel eddig folytatnunk nem lehet, válasszunk oly utat, mely által boldogulásunkat leginkább remélhetjük."[82]

Továbbiakban a fejedelmi előterjesztés részletesen elsorolja a modernizáció programját. Az országos gyülekezet elé tárja az igazságügy, a pénzügy, a hadsereg, a kereskedelem reformját. Közli a várható jövedelmeket, a kiadásokat, a katonaság költségeit és új teherelosztásra tesz javaslatot.

Rákóczi ezek után ismét beszédet mondott. Kifejtette, folyamatban van, hogy orvosolják a császári uralom miatt elszenvedett sérelmeket, s amire régen vártak, minden jogos tulajdonos hozzájut a császári uralom alatt elkobzott, és eddig a Magyar Konföderáció kincstári használatában lévő birtokához. A fejedelmi beszédek és az előterjesztés már előlegezték az országgyűlési tárgyalások kulcsszavait: közügy, közérdek, közjó, közönséges jó közterher, vagyis az országos terhek, a közönséges szükség. A terveket majdnem meghiúsító események jól ismertek.

A július 6-án hétfőn reggel 8 órakor kezdődő ülésen az előző napokban az adó reform s a rézpénz körüli viták miatt feszült légkörben folytatódtak a tárgyalások. Berkes András, a

[82] *Szalay* 1859. VI. 411–415. o.; *Áldásy* 1985. 634–636. o.

váci káptalan követe a tizenhárom vármegye nevében és néhány más vármegyével egyetértően azt kívánta, hogy ha a rézpénzt nem vonják be, akkor ne lehessen vele adósságot fizetni, vagy zálogbirtokot visszaváltani. Ezt az országgyűlésen jelen lévő katonaság követei hevesen ellenezték. Bercsényi kijelentette, hogy nem kedvezhetnek privát érdekeknek, és a dúsgazdagoknak, az egész ország érdekét, a közügyet kell nézni, s mint Ung vármegye főispánja, a szatmári főispán Károlyival és Bereg vármegye főispánjával, Csáky Istvánnal együtt nem tudnak a tizenhárom vármegye közös opiniójáról. E ponton a tárgyalás irányt váltott, már nem a rézpénzről volt szó, hanem Turóc vármegye kezdeményezte kérdésekről.

Turóc vármegye 1707 januárjában az alsó-magyarországi vármegyékhez elküldött levele három elemében üt el a vármegyék általános panaszaitól. A különböző élelem és katonaellátási szolgáltatásokat „az egész ország törvénye és szabadságuk ellen" veti ki rájuk a fejedelem. A császár parancsai ellen szólhattak, most a szegénység elviselhetetlen terhét némán kell viselniük. Végül, a többi vármegyét összefogásra hívja, hogy „unitis viribus" léphessenek fel. Kimondva-kimondatlanul a fejedelmet megvádolja, hogy tyrannus módon uralkodik. A Memorialéban „édes hazánkhoz és nemzetünkhöz való igaz szeretet" ösztönzésére felszólítják a fejedelmet, hogy ne ragaszkodjék a külső országok garanciájával megkötendő békéhez, hanem fogadja el a császár ajánlatát, és térjenek vissza hűségére. Erősebb garancia nem lehet, mint Bocskai idejében volt, Alsó- és Felső-Ausztria, Csehország, Szilézia Morvaország jótállása ellenére is kiújult a császár háborúja Bethlen Gábor fejedelemmel. A kereskedelmi kiváltságot élvezők az ország értékeit a maguk hasznára fordítják. A Memoriale magas műveltségű, a tárgyalásokról tájékozott szerzőre vall, Okolicsányi Pál felfogását fejezi ki, lehetséges, hogy ő íratta, vagy sugallta. A két írás egymást erősíti, Rákóczi békekoncepcióját támadja, nemzeti és szociális retorikával arra ösztönöz kimondatlanul is, hogy szakadjanak el a konföderációtól.[83]

Az ellentét tehát nem a régi szakirodalomban abszolutizált „békepárt" és a háborút végletekig folytató Rákóczi között, hanem a háború befejezéséről kialakított két felfogás között volt. Okolicsányi az amnesztia elfogadását javasolta. Rákóczi a szervezkedés idejétől következetesen képviselt garanciákkal megkötött béke, mint az ország univerzális békébe befoglalásának feltétele biztosítja az állami integritást, jelentős európai és magyar politikai hagyományokkal rendelkezett és a szécsényi országgyűlés 4. törvénycikke is rögzítette.

A turóci követek kezdeményezéséből könnyen szélesebb körű mozgalom bontakozhatott ki. Bécsben a magyar főméltóságok körében már 1706 végén elterjedt a hír, hogy több nyugat-magyarországi és négy dunántúli vármegye arra kérte Rákóczit, ne folytassa az országot romba döntő háborút, béküljön meg a császári udvar feltétele szerint, nekik elég, ha a császár orvosolja némely sérelmüket, s Okolicsányi Pál jelentette Bécsbe „hét vármegye máris visszatáncolt a szövetségtől". Közelebbről nem datálható, de minden valószínűség szerint vármegyei környezetben 1706 második felében felbukkant írás „a konföderációból való kilépés és I. József hívségére való esküvésről" tudatos szervezésre vall. Az ajánlásában azt hangsúlyozza, hogy a „szabadságnak keresésének színe alatt [...] máris volt szabadságunk elrontatik."[84]

---

[83] *Szalay* 1859. VI. 421-422.; *Áldás.* 1985. 712–714. o. Vö. Hont vármegye 1707. febr. 9-én, Pest megye 1707. ápr. 16-án kelt levele: MOL G 19 II. 2 C.

[84] Stepney bizonytalannak tartja a hírt, de hangsúlyozza a vármegyék és a katonaság elégedetlenségének tudatában tagadta meg a császári udvar a béketárgyalásokat. Hága, 1707. január 11. AR III/III. 300–301. o. Okolicsányi Pál jelentéséről: Bártfai napló, 278. o.

Nyugodt körülmények között Rákóczi alapos vizsgálattal tervezte elrendezni a turóci követek akcióját. A Szenátus kancellárja, Sennyei István az indulatok elszabadulása előtt javasolt törvényes vizsgálatot. A fejedelmi trón előtt, levelük felolvasása után is igazukhoz ragaszkodó követek vádjaival szemben Rákóczi elégtételt kívánt, mert megsértették a konföderációt. A gyűlés hallgatott. Rákóczi félreértvén a csendet, fájdalmas és felháborodott szavakkal távozni készült, de hívei visszatartották. Kitört a vihar, Rakovszky meghalt, Okolicsányi véresen menekült. Az országgyűlés tábora körül őrszolgálatot teljesítő udvari hadak és francia gránátosok között szétfutott a hír, hogy a fejedelmet megölték s néhány vármegye a császárhoz akar állni, s a katonák az ország sátorához rohantak. Okolicsányi alispánt kivallatták, majd kivégezték, Turóc vármegye zászlóját megtépték, pecsétjét összetörték, a vármegye gyanúba került tagjait, Révay Ferenc főispánnal együtt letartóztatták.[85] A vármegye 1707. november 26-i jegyzőkönyve szerint az akció Okolicsányi és Rakovszky magányos kezdeményezése volt, a tagok nem tudtak róla.

A szemtanúk és a kortársak különbözően, sokszor egymásnak ellentmondóan írják le a döntő mozzanatokat. Összehasonlító kritikai vizsgálatuk külön tanulmányt igényel, csupán néhány lényeges eltérést ismertethetünk. Amit a bártfai követek naplója a Turóc vármegye nevében szétküldött körlevélből idéz, [86] azt Louis Lemaire (1664? – ?) hadmérnök leírása a Versailles-i udvarnak 1710 augusztusában benyújtott *Relation* lapjain már mint a két követ és Rákóczi párbeszédét adja elő: „A két követ közül az első elmondta, hogy még a Habsburg-ház zsarnoki uralma idején is joguk volt ellenszegülni minden újításnak, ami az ország törvényébe ütközött."[87]

Rákóczi beszédét a kortársak különböző változatban írták le. Márki Sándor ezekből állított össze egy negyedik változatot.[88] Megoszlik a naplóírók véleménye a tekintetben is, hogy a két turóci követet ki és hogyan támadta meg. A névtelen napló szerint Bercsényi „nagy haraggal" kardot rántott, és a vármegyei notariust megsebesítette, Károlyi hasonlóan nagy haraggal ugyancsak a notariust sebezte meg.[89] Beniczky Gáspár, a fejedelem magántitkára, „protokollfőnöke", aki valószínűleg hivatali kötelességből vezette naplóját, csak annyit említ, hogy „az egész ország felzendült ellenek, [...] felkiáltottak, hogy megöljék őket [...] Amint is mindeneknek szeme láttára Rakovszky Menyhértet ott az ország sátorában össszevagdalták, lábainál fogva kivonták, és a sátoron kívül megölték. Okolicsányi Kristóf pedig az ország sátorbul kiugorván, a sátor mellett összevagdaltatott ugyan, de akkor meg nem öletett." Egy ismeretlen követ latin *Diáriumá*ban azt írja, hogy a „rendek" miután Rákóczit fejedelmi székébe visszaültették „egy hangon kiáltották, hogy inkább vesszen el egy ember a nép javáért, mintsem hogy az ország fej

[85] Révay a fogságban meghalt, Okolicsányi Pál egy év után visszanyerte szabadságát. Platthy Sándor letartóztatásának oka nem világos, Ónodon, 1707 junius 27-én kelt levelében köszönetet mond, hogy a halál torkából és a tömlöcből Rákóczi megmentette. MTAKönyvtár Kézirattár Másolatok 20. doboz.

[86] „a császár idejében lehetett recurrálni és instálni a császár előtt: most pedig instanciának semmi helye nincsen." Rákóczi Tükör II. 291. o. A vád alaptalan, a fennmaradt vármegyei levelek és fejedelmi válaszok sokasága bizonyítja. Valószínűleg az az alapja, hogy Rákóczi költségkímélést hangsúlyozva, részben az állandó követjárás helyett írásbeli kapcsolattartásra szólította fel a vármegyét, részben pedig két-két vármegyei képviselőt akart udvarában tartani.

[87] *Lemaire* Rákóczi Tükör II. 226. o.

[88] *Márki:* 1909. II. k. 24–25. o.

[89] Rákóczi Tükör II. 274–275. o.

nélkül, vezér nélkül maradván az örök szolgaság veszedelmeibe, útvesztőjébe (labyrintusába) hulljon; miért is elvégezték, hogy Turóc vármegye alispánja, Okolicsányi Kristóf és Rakovszky Menyhért legyenek halál fiai. Amit mondtak, ott helyben megis cselekedték; szörnyű kavarodás támadt, kelevézzel és karddal hadonászva rontottak rájuk, kiüzték ország sátorából, s üldözték, vágták, aprították őket, amikor Rakovszky alig egy kőhajításnyira a sátortól földre rogyott, sok sebből vérezve és haldokolva, s amikor a generális úr káplánja odafutott, hogy mint amaz kérte, feloldozza, az ő kezei között kilehelte lelkét." A leginkább részletes Bártfai napló írója, Péchy Ádám, a város jegyzője és országgyűlési követe szerint a katonaság támadt a követekre. Mialatt Bercsényi a távozni készülő fejedelmet tartóztatta, „Azalatt a sok körül belül álló fegyveres nép, reméntelen, nagy villámlásával kivont szablyáknak nekirohanván az adstáló feljebb említett nemes Turóc vármegye embereinek, úgymint viceispányának Okolicsányi Kristófnak, és táblabéli asszeszorának, Rakovszky Menyhértnek – kik is szaladásra vévén magokat, de nem használván semmit."[90]

A szóbeszédek historikusát, Cserei Mihályt azért érdemes felütnünk, mert mulatságos példája, milyen gyorsan és hogyan jutott el a hír Brassóba. Szerinte a levelet nemcsak Turóc vármegye követei írtak, hanem más vármegyék követeivel együtt adtak be supplikációt Rákóczinak, kérvén békéljen meg a császárral, mert ha tovább háborúzik, az egész ország elpusztul, hiszen az adó felülmúlja a császár idejében szedett összeget. Bercsényi leárulózta őket és nemcsak ő rántott kardot hanem „maga is Rákóczi" és „hallatlan pogány kegyetlenkedéssel a jó tanácsadó ártatlan embereket ott felmészárolák."[91]

Lemaire hadmérnök leírásában ugyancsak sok a mese. Miután Rákóczi helyére visszaült „...Bercsényi emelkedett szólásra. Azzal vádolta a turóci követeket, hogy a császár szolgálatában állnak, amit ő már régen tud, s azt is tudja, hogy több más megyét is a maguk pártjára akartak vonni, mert jó bizonyítékok is vannak a kezekben e titkos összeesküvésről. A követek kérték, hagy tisztázhassák magukat a vádak alól, de Bercsényi gróf többet nem szólt, hanem cselekvésre határozta el magát; kirántotta a kardját, és lesújtott az egyik követre, Károlyi tábornok is társul szegődött a vérszomjas támadásban. A sebesültet ki akarták vinni a sátorból, ahol a diétát tartották, de útközben a jelenlévők felkoncolták. A másik követ azt hitte, hogy futásban kereshet menedéket a dühnek ez embertelen kitörése elől, de hiábavaló volt igyekezete: a fejedelem egy testőre elfogta, agyba-főbe verte és visszaterelte a sátor elé, ahol Bercsényi nemesurai olyannyira összekaszabolták, hogy félig holtan rogyott a földre." Majd hatást keltően leírja, hogy az ifjú Bercsényi miként döfte kardját az első meggyilkolt követ testébe „az apa kegyetlensége immár nem páratlan, hiszen fiában méltó utódra lelt."[92] Lemaire a magyarokat nem sokra tartotta, Bercsényit pedig egyenesen gyűlölte. Szövege mégis figyelemreméltó, mert elfogultsága rokonságot mutat Vetési hamisított leírásával.

---

[90] Rákóczi Tükör II. 307–308., 291–292. o.

[91] Cserei Mihály: Erdély históriája (1661–1711). (A Cserey-életrajzot, a jegyzeteket, mutatókat írta *Bánkúti Imre.*) Budapest, 1983. 385–360. o.

[92] Rákóczi Tükör II. 227–228. o. Szávai Nándor fordítása. Lemaire portréját Köpeczi Béla vázolta fel a *Relation* bevezetőjében 157–158. o. Beszámolója a marosvásárhelyi országgyűlésről: *Köpeczi Béla*: A fejedelmi beiktatás francia szemmel. In: Az élő Rákóczi. (X.) 300 esztendeje foglalta el Erdély fejedelmi székét II. Rákóczi Ferenc. (Kiadja *Muzsnay Árpád.*) Szatmárnémeti, 2007. 104–107. o.

Forgách Simon generális az országgyűlés ideje alatt már fogságban volt, Ónodon felesége és fia instanciáztak érdekében. Esetleg tőlük értesülhetett, hogy mi történt. Emlékiratait lengyelországi emigrációjában írta, s a történtekbe beleszőtte a vármegyei követeket felkoncolással fenyegető katonaság dühödt lázadását is. „Bercsényi tüstént kardot rántott, és [...] Rakovszkyt ledöfte, Károlyi pedig a másik követet, a megye alispánját: mindketten súlyos sebükkel is menekülni akartak, de a testőrségbeli katonák, akik körülvették az országgyűlés színhelyét, Rakovszkyt nyomban megölték, s Okolicsányin újabb halálos sebet ütöttek. A katonák azon melegében berontottak abba a sátorba, amelyben az országgyűlés összeült, s fel akarták koncolni a követeket egytől egyig, a főrangúak azonban visszatartották a fejedelmet, s kérlelték: ne engedje a nemes urakat megölni; végül a fejedelem feltartóztatta a dühödt katonákat, de a testőrtisztek maguk is csak igen nehezen tudták visszatartani őket, és Isten volt az, aki végül is csodálatosképpen megmentette az egész nemességet."

Összevetésünkből egy sereg kérdés következik. Rákóczi *Emlékirataiban* magát hibáztatja és a két követ halálát Bercsényi és Károlyi tettének tulajdonítja. Ezzel szemben több forrást összevetve jogos a kérdés. Kik marasztalhatók el a két követ megölése vagy halálos megsebesítése miatt? Rákóczi? Bercsényi? Károlyi? A katonaság? A testőrség? A nemesség? Vagy a rendek kollektíve döntöttek és rögtönítélő bíróságként működött az országos gyülekezet? Ha meggondoljuk, hogy az önbíráskodást kemény szigorral tiltó fejedelem, ezúttal nem indított vizsgálatot, ki a felelős a követek halálra sebesítéséért. Növeli a kérdéseket, hogy az ismert közvetlen források szerint sem Bercsényi, sem Károlyi nem említi, hogy része lett volna a követek elnémításában úgy, ahogy Rákóczi *Emlékirataiban* olvasható.[93] Az ellentmondásokat csak feltevésekkel próbálhatjuk feloldani.

Az országgyűlési tárgyalásokon a fejedelem mögött az előző hónapok feszített munkatempója volt. Tudott a vármegyei szervezkedésről, de úgy vélte leszerelték. Turóc vármegye követeit pedig szabályos vizsgálaton kívánta felelősségre vonni, főleg a *Memoriale* miatt. A rézpénz ügyében zajló viták izgatott, feszült légkört teremtettek. A katonaság képviselői új radikális hangot ütöttek meg. Rákóczi kérdéseit az országgyűlés nem értette, ezért hallgattak. A hallgatást a fejedelem értette félre. Lemondása szokatlan és váratlan esemény volt. Kitört a pánik, a tömeghisztéria és a katonaság követei, a „fegyveres nép" ítélkezett. Arról maga is ír, hogy az indulatok kirobbanása pillanatában már másra nem gondolt, minthogy „megakadályozzam ezt a rendellenességet". Nyilvánvaló Rákóczi lélekjelenlétén múlott, hogy nem következett be szakadás, vérfürdő, anarchia. A mögötte álló tisztekkel küldött parancsot udvari hadainak, nehogy a turóciaknak ártsanak. Az sebesült Okolicsányi Kristófot a hadbíró Kajali Pál elnökletével hallgatták ki, és ítélték halálra. Szüleitől búcsúzó levelében, amelyet Ács Mihály lelkésznek mondott tollba, megemlékezik róla, hogy a fejedelem védte meg a katonák dühösségétől. „Hiba volt, hogy olyan hevesen beszéltem" – vállalta magára a felelősséget Rákóczi. Nem akarta tovább feszíteni a húrt, a vármegyék és a katonaság között, Bercsényi és Károlyi kezdeményezését, kardrántását kiemelve a két vezető személyével mintegy legalizálta a turóci követek büntetését. Következő intézkedései arra vallanak, hogy nem

[93] Károlyi naplója: Június 6. „Turóc megye követeinek árulása"; Június 7. Turóc megye eltörlése; Június 8. „Okolicsányi Kristóf examináltatik"; Június 9. Hóhér által Okolicsányinak feje vétetik." *Szalay László:* Gróf Károlyi Sándor önéletírása. I. k. 192. o.

akart büntetni, a vármegyéket igyekszik megnyugtatni és szorosabban a Magyar Konföderációhoz kötni. Okolicsányi Pált, a szerencsétlenség legnagyobb vesztesét, mert egyetlen fiát siratta, letartóztatta, majd egy év múlva a császári udvar kérésére szabadon engedte.

Az országgyűlés a június 6-át követő napokban megszavazta a rozsnyói szenátusi ülésen eldöntött és azóta alaposan kidolgozott reformokat. Heves viták után érvényesült az eredeti szándék, hogy szegény és gazdag, nemes és jobbágy egyaránt adózzék. Az országgyűlési törvény 6. végzése szögezi le az általános közteherviselés követelményét. Az alapelvet Rákóczi már korábban megfogalmazta: szabadságharcuk mind gazdagnak, mind szegénynek és akármely rendbéli ország lakóinak egyenlő boldogulására és hasznára szolgál. Terhét is közerővel, közfáradsággal, vagyis közösen kell viselni. Adó nélkül az ország nem lehet, s amint előzetesen Plathy, Bulyovszky, Spáczay és Kajali kifejtették az egész adórendszert gyökeresen át kell alakítani. Elvetették a portát, a paraszti adózás évszázados adóegységét. Az adó alapja a jövedelem lett. Az adót a jövedelmek alap egységei, a dikák után kellett fizetni. Az Instructió 35 pontban foglalta össze az adóalap kialakításának szempontjait.[94] Minden nemes főúr, egyházi személy, városi lakos és mesterember köteles volt alávetnie magát a vármegyénként és városonként kiküldött dicátorok összeírásának. Nem kivétel sem a fejedelem, sem a főtisztek, sem a főpapok. A harmincöt pontból álló alapos utasítás figyelmezteti a dikátorokat, hogy a zselléreket, szolgákat se hagyják ki. A közrend – a parasztság – egy dikát kitevő jószága után mentességet kap, de személyenként is egy dikának megfelelő értéket kell fizetnie. A katonák hozzátartozóit úgy dikálták, mint a nemeseket, személyük mentes maradt. Ugyanilyen sokrétű körültekintéssel vették számba az adóalapul szolgáló jövedelmeket vagy hasznot hozó javakat. A vetéseknél például nem tettek különbséget a földtulajdon viszonyok között: „akár kúria, akár templom után való, akár ortvány (irtvány), akár puszta, és akármi módon nevezhetnék is, egyaránt menjen be a dikációkba úgy, akármely szőlőben termett borok is." A szőlőtermő vidékeket a bor minősége szerint négy osztályba sorozták, az „első főklasszisba [...] a tokaji tájon lévő szőllőket" vették. Általában az összeíróknak kiadott utasítás korszerű gazdaságpolitikát fejez ki. Egységbe próbálja foglalni a Magyar Konföderáció uralma alá került egész területet. Számba veszi a legkülönbözőbb jövedelmi forrásokat és foglalkozásokat. Külön rovatban tüntetik fel a földesúri vagy városi, községi tulajdonban lévő üzemeket mint a malmok, serfőzők, különböző officinák. Megadóztatják a bérbe adott uradalom, helyi vám, mészárszék stb. után kapott bérleti összeget. Az instrukció igyekezett kiküszöbölni a különböző területeken használatos eltérő mértékegységekből adódó egyenetlenségeket. Vagyis kísérletet tettek az egységes mértékrendszer kialakítására, amit Franciaországban majd a forradalom vív ki. A jövedelemadó alapjául szolgáló, körültekintően megszervezett dicális összeírás más forrásokkal is egybevágó képet ad az ország eltérő gazdasági helyzetéről, a leggazdagabb vármegyék: Zemplén, Sáros, Gömör, Szatmár, Nógrád.[95] Az országgyűlési törvény elvben és gyakorlatban megszüntette a nemesség adómentességi kiváltságát, s ez akkor is történelmi jelentőségű, ha történtek visszaélések.

[94] Instructio dicatorum ex generali regni conventu ad oppidum Ónod celebrato exmissiorum. MOL G 28 V. 2. d. A nógrádi dicatorok példányából kiadta *Takács* 1942. 136–140. o.

[95] Alapos elemző feldolgozása, részletes kimutatásokkal és az Instructió közlésével: *H. Kiss István*: Az 1707. évi Rákóczi féle dicalis conscriptio. In: Rákóczi tanulmányok. 1980. A nemesség pénzbeli adóterhe tehát nagyobb volt, mint a többi társadalmi rétegé" *Kovács Ágnes* 2003. 57. o.

Az ónodi országgyűlés adóreformját kidolgozók átlátták, hogy az új adórendszer csak úgy működik, ha független a pénz értékének romlásától. Rákóczi is felismerte, hogy az árak emelkedése nem pillanatnyi jelenség csupán, hanem immáron évszázados tendencia. Devalválták a rézpénzt. A libertás leértékelése 60%-os, vagy valamivel több volt. Az országgyűlés három törvényt hozott értékének megőrzéséről: összesen két millió kétszázezer különböző címletű rézpénz lehet forgalomban, a hamisítás ellen ezeket lepecsételéssel, a Boldogasszony kicsinyített képével jelölték meg. Törvény biztosította, hogy rézpénzzel lehet adósságot fizetni, birtokot kiváltani és mindennemű árút vásárolni. Mivel a rézpénz mennyiségét visszafogták, az ezüstpénz forgalma növekedésére is számítottak. A rézpolturások felügyelésére minden vármegyében, városban és mezővárosban hites vigyázó embereket állítottak.

Az adórendszerrel és a rézpénz stabilizálásának szándékával összefüggésben tekintették át a kereskedelmi forgalmat. Feloldották a kereskedelmi monopóliumokat. Felemelték a külföldi kereskedők által behozott árúk vámját, úgy, hogy azt arany és ezüstpénzben szedtek. A hitelek kiegyenlítése rézpénzzel is történhet.

Európa-szerte általános törekvés ebben az időben, hogy az adó érje el az ingatlan értékének változásait és kövesse a társadalom gazdasági tevékenységének sokféleségét. Az ónodi országgyűlés korának legmodernebb szisztémája szerint vetette ki az adót hatalma alá került országrészre úgy, hogy a gazdaság más területeit is igyekeztek összehangolni az adózók fizetőképességének növelésével. A Magyar Konföderáció új adórendszere túlmutat Lipót császár adópolitikáján, amely megtartotta a portális adószisztémát, majd központilag kirótt milliós összegeket vetett az országra, s közben kereskedelmi monopóliumaival, az áruforgalom megadóztatásával akadályozta, hogy az adóköteles lakósság folyamatosan bevételhez juthasson. Az ónodi országgyűlés adórendszere főleg a kereskedelmi, áruértékesítői tevékenységre, a lakosság jövedelmére épült. A korabeli Európában az adórendszer modern voltát az határozta meg, hogy mennyiben sikerül a társadalom egészért és a jövedelmi források minél mélyebb rétegeit elérni. Az ónodi országgyűlésen elfogadott adószisztéma Közép-Európa keleti régióinak viszonyai között, korszerű, úttörő kísérletnek számított.[96] Bevezetéséhez időre lett volna szükség. Vagyis hosszú távra építkeztek. A Habsburg Birodalom szempontjából sem érdektelen, ha a békekötésben ezt a rendszert átveszik. A gazdasági döntések hatékonyabb végrehajtása érdekében átszervezték a Consilium Oeconomicumot és a pontos pénzkezelést, pénzügyi fegyelmet és ügymenetet segítő instructióval látták el. Szerves részét alkotja a gazdasági reformnak az államkincstár évi elszámolási kötelezettsége.[97]

A dikák összeírására két hónapot számítottak, s addig is – hogy a hadak fizetése ne várasson magára – félmillió forintot vetettek gyorssegélyként a lakosságra oly módon, hogy abból ötvenezer forintot a szabad királyi városoknak kellett fizetniük.

A katonaság statusának rendezésére törvénybe iktatták a hadiszabályzatot, a *Regulamentum Universalét*. Hosszú és alapos munkával kidolgozott *Regulamentum,* a szolgálati szabályzat és haditörvénytár biztosítja, hogy a hadsereg ezentúl külön testület, saját jogrendszerrel, belső törvényekkel.[98] Rendezték a különböző kiváltságos fegyvervi-

[96] *R. Várkonyi* 1989. I. k. 221. o.

[97] *Takáts* 1946. 260–265. o.; *Heckenast* 1953. 92. o.

[98] *Zachar József*: A magyarországi hadügy jogi keretei 1648–1848. *Hadtörténelmi Közlemények,* 108 (1995). 2. sz. 3–24. o.

selő csoportok helyzetét. Erre vall, hogy törvénybe iktatták Gönc korábban adományozott hajdúvárosi kiváltságát. Mégpedig oly módon szentesítette ezt az országgyűlés 24. artikulusa, „hogy az odavaló örökös és zálogos földesuraknak, valami károk s praejudiciumok ne következzék, megegyeztünk és elvégeztük", hogy a fejedelem „az ő jussokat való megelégítésében módot találjon és teljes satisfactiót [elégtételt] adhasson számukra". A kártalanításról annyit tudunk, hogy Gönc zálogbirtokosa, a Csáky család számára Rákóczi évi ezernyolcszáz forintot utalt ki az „ország jövedelméből." Nagy jelentőségű elv érvényesült, ha csak első, kezdeti lépéseiben is: a hajdúszabadság nem egyéni földesúri szándékból, hanem országos szinten, az állam rendeletére, a nemesség beleegyezésével jött létre, mégpedig az érintett földesurak állami kártalanítása útján. Mindazonáltal jogos a kétely, hogy miként következtethetünk Gönc egyedi esetéből országos méretű intézkedés előkészületeire. A gazdasági gondok sűrűjében, mikor a háború elemi szükségleteire sincs pénz, miként vállalhatja az új magyar állam a földesurak kártalanításának nem kis terhét? Alapvető feltétele ennek az új, korszerű alapokra fektetett adózás lett volna, amelyet – korabeli szóhasználatban – közteherviselésnek, vagyis a közös teherviselésnek neveztek a kortársak. Valószínű, hogy a fegyvert fogott jobbágystátusúak és családjuk személyi szabadságát Rákóczi a földesurak kárpótlásával kívánta rendezni ennek anyagi fedezetét megteremteni azonban csak a gazdasági reformokkal remélhették.

Háborús viszonyok között a katonaság egészségügyi ellátása érdekében hozott döntést ma különös elismeréssel értékelhetjük. A Konföderációhoz hűtlenekké lett főurak és nemesek elkobzott birtokaiból országos ispotály alapot hoztak létre. Jövedelmét „a nyomorúságra és gyámoltalanságra jutott, és Országunk szolgálatára alkalmatlanná tett vitézeinek és az olyaténok Özvegyeinek és Árváinak" ellátására fordították. Rákóczi alapítványt létesített és helységeket rendelt a sebesültek rokkantak számára.[99]

Elindították az igazságügy reformját. Az újabb kutatásosok szerint Rákóczinak a törvényességet szorgalmazó következetes munkája nyomán a szabadságharc első hónapjai után már viszonylagos törvényesség érvényesült, és a hadbírósági szervezet az első hónapoktól kezdve működött. Az élet nagy változatosságban hozta létre a bírósági ügyeket. A katonai igazságszolgáltatást szabályozó *Regulamentum Universale* elrendelte hadbírák mellé az esküdtszék felállítását, a generális hadbíróság és a főhadbíróság szervezetét.[100] A polgári jogszolgáltatás rendezése érdekében létrehozták a Magyar Konföderáció legfelső igazságszolgáltató szervét, az ítélőtáblát. Elnökének Szirmay András nevezte ki Rákóczi.

Végül az országgyűlés folytatta a Szécsényben törvénybe iktatott vallási törvényeket érvényesítő munkát. Bizottságokat küldött ki, hogy ellenőrizzék hogyan hajtották végre a szabad vallásgyakorlatról és a templomok elosztásáról hozott törvényeket, érvényesülhet- e akadálytalanul a jobbágyok lelkiismereti szabadsága.

Az ónodi országgyűlés intézkedései az államgazdaság, államigazgatás különböző területein fogaskerékszerűen illeszkednek egymáshoz és olyasmit szolgáltak, amit mai kifejezéssel „modernizációnak" neveznek. Az újabb elemzések hangsúlyozzák, hogy a

[99] *Áldásy* 1895. 730–731. o. Articulus XI. tc. *Takáts László:* A Rákóczi-szabadságharc egészségügye. Kandidátusi disszertáció. Budapest, 1972.; *Uő*: Hadigondozás a Rákóczi-szabadságharc idején. *Honvédorvos,* XXIII (1971). 290–304. o.

[100] *Elek Balázs:* Büntető eljárás a Rákóczi-szabadságharc idején. In: A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa. 2003. 194–195. o.

modernizáció nem egyszerűen a gazdaság függvénye, hanem „gondolkozási attitűd", a szellemi és anyagi erőforrások minél teljesebb, kreatívabb igénybevételére módszert, találékonyságot, alkalmazást jelent.

Jókora késéssel, június 20-án érkeztek meg az országgyűlésre az Erdélyi Fejedelemség követei. Gróf Mikes Mihály és báró Kemény Simon főkövetek vezetésével jött küldöttség különlegesen ünnepélyes fogadtatásban részesült. „Ónodrul egészen a Sajó hídjáig" két lobogós székely sereg, és karabélyosok a táborra bekísérték. Fogadásukat a legnagyobb reprezentáció tette különlegesen ünnepélyessé. A két ország konföderációját törvénnyel erősítették meg. Eközben tovább folytak a lengyel–magyar–orosz tárgyalások. Rákóczit várták a lengyel trónra, s a cár elfogadta a fejedelem feltételét: a rácokat a császáriak oldaláról a Magyar Konföderáció mellé állítja. Rákóczi teljes autonómiát, és az országgyűléseken a részvételi jogot ígért a „vitéz rác nemzetnek".[101]

A turóci követek tragédiája után Rákóczi összehívta a Szenátust és feltette a kérdést: vajon a véres események után kimondhatják az interregnumot, ahogyan azt Rozsnyón elhatározták? Június 13-án „publica sessióban" a téli quartély a lovak ellátását elosztó és a dikátorok kötelességét meghatározó fárasztó tárgyalások után Rákóczi előterjesztette: Magyarország szabadsága érdekében szükséges, „hogy a konföderált statusok az austriai ház s József királyságának abrenunctiatiót tegyenek." A javaslathoz Bercsényi bővebb beszéddel szólt hozzá. Kifejtette, hogy valójában már Szécsényben megtörtént, kinyilvánítása elkerülhetetlen, mert csakis mint független ország köthetnek szövetséget más királyokkal és számíthatnak rá, hogy befoglalják az országot az európai békeszerződésbe.[102] Az országgyűlés kijelentette, hogy Habsburg-ház az országot nem birtokolja örökös jogon, érvénytelennek nyilvánította az 1687. évi országgyűlés törvényét, mert az alkotmány átalakítására erőszakkal, megfélemlítéssel szorították rá a rendeket. A félrevezetéssel hozott törvények a kor jogi felfogása szerint nem léphetnek érvénybe. József örökös jogon elnyert királyi hatalmát nem fogadják el. Történeti és jogi érveléssel a természeti törvényre és államelméleti alapelvekre hivatkozva mondták ki, hogy az örökösséggel trónt foglaló „József nekünk nem királyunk [...] országunkat király nélkül mondjuk lenni." A dicsőséges Szent István és II. András király törvényei alapján alkotmányos jogukkal élve nyilvánítják ki, hogy Magyarország független állam, s az országban „interregnum" van.[103]

Az uralkodói jogok gyakorlásával az új király megválasztásáig az országgyűlés Rákóczit ruházta fel. Gondoltak rá, hogy a konföderáció pecsétfeliratát átalakítják, ezt azonban Rákóczi elvetette.[104] Az állam központi tanácsadó szervezete, változatlanul a Szenátus maradt, némi személyi változással. Elnöke, Bercsényi Miklós tekintettel Rákóczi erdélyi fejedelmi és várható lengyel királyi méltóságából következő távollétére, elnyerte a fejedelmi helytartó méltóságot.

---

[101] *Benda Kálmán:* Magyar–rác együttműködési törekvések a Rákóczi-szabadságharc idején. In: Rákóczi Tanulmányok. 1980. 141–157. o.; *R. Várkonyi Ágnes:* A „rác nemzet" és a közép-európai konföderáció II. Rákóczi Ferenc politikájában. In: A tudós tanár. Tanulmánykötet a 60 éves Gebei Sándor professzor tiszteletére. (Szerk. *Besze Tibor, Miskei Antal.*) Az Eszterházy Károly Főiskola Tudományos közleményei. Új sorozat XXXIV. k. Eger, 1907. 105–126. o.

[102] Rákóczi Tár II. 299. o.

[103] RMK I. 1735., II. 2280. 2317/b.

[104] *Áldásy* 1895. 929. o.; *Orgona Angelika:* Kuruc pecsétek és pecsétnyomók. In: A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa. I. 2003. 212. o.

Az interregnum kinyilvánítását 1705 tavasza óta többször tervbe vették, a külföldi megfigyelők folyamatosan várták.[105] A döntés az erdélyi nyilatkozathoz képest is kicsit megkésett, de körültekintően előkészítették. A Magyar Konföderáció alkotmányos felfogásából következett, halaszthatatlanná a garanciális békéhez, az universalis békébe foglalásához, a nemzetközi szerződéshez elengedhetetlen állami integritás megteremtése tette halaszthatatlanná. Az állami integritás nemzetközi biztosítékának elemi feltételének tekintették. Európát az „Universis Orbis Christiani..." kezdetű kiáltvány tájékoztatta. „Ad perpetuam rei memoriam" hangsúlyozta, hogy utódaik boldogabb jövője érdekében készek voltak a béketárgyalásokra, de az Ausztriai Ház nyugalmat biztosító béke helyett családd módon a régi zsarnoki uralmat akarja visszaállítani, ezt bizonyítják a megszakad béketárgyalások és Konföderációjuk szent kötelékének megbontására Turóc vármegye felbérelése. Ezért hozták meg a következő törvényt, s a kiáltvány idézi a trónfosztásról a 2. törvénycikket. Végül magyar történelmi példákra hivatkozva reményüket fejezik ki, hogy a külföld támogatja döntésüket. Elszántak, hogy Portugália, Helvécia, Hollandia példáját követve kivívják szabadságukat.[106]

A törvényt június 22-én pecsételték le, s Rákóczi beszédjével, ünnepélyes ceremóniával, Te Deum Laudamus celebrálásával a diétát befejezték. De a döntések érvényesítéséről, országos ügyekről Rákóczi még a Szenátussal és Bercsényivel még napokig tárgyalt Ónodon.

A lengyel követség érkezését már másnap jelezték. A sajó-körömi mezőn, az ország sátorában a Magyar Konföderáció fejedelme fogadta a lengyel küldöttséget: a Sandomiri Konföderáció képviseletében Michael Wolińskit s feleségét, Sieniewskát, a nagyhetman feleségét, a litvániai marsallt és más lengyel urakat. Az ünnepélyes fogadáson és zenés banketten részt vett Bercsényi fejedelmi helytartó, Des Alleurs márki, francia követ, a Szenátus és több tiszt.[107]

Az érdemi tárgyalásról a Péter cárhoz küldött követe, Nedeczky Sándor Ónodon július 1-3 keltezett fejedelmi utasításból következtethetünk. Részletesen elemzi a térség katonai politikai viszonyait, számba veszi a spanyol örökösödési háború és a lengyelországi hadihelyzet esélyeit, s a lehető megoldásokat. Mérlegeli a lengyel királyválasztás elhalasztását addig, amíg megerősödik a lengyel–magyar–erdélyi szövetség, rendbe teszi Magyarország és Erdély dolgait. El kell érniük Franciaországnál, hogy Lengyelország, Oroszország, Magyarország és Erdély nélkül nem tárgyalnak az európai békéről, s a bajor választófejedelmet, vagy mást segítenek a magyar trónra. Ismerteti a lengyel trón elfoglalásának feltételeit és a magára nézve kötelező körülményeket. Visszatérő kívánsága az a magyar politikában is alapvető vezérelve, hogy az általános békébe Lengyelországot, Magyarországot és Erdélyt is bevonják. Az egész instrukcióban s ennek megfelelően nyilván az ónodi lengyel tárgyalásban érvényesül Rákóczinak az a már 1705-ben is világosan megfogalmazott követelménye, hogy a térség országainak szövetsége nemcsak az

[105] Rákóczi eredeti, de el nem mondott javaslatát a szécsényi országgyűlésre Benda Kálmán tárta fel. Ráday iratok I. 333–345. o.; *R. Várkonyi Ágnes:* Király-viták. In: Rendhagyó országgyűlés Szécsényben. Szécsény, 1975. Legutóbb: *Kovács Ágnes:*Társadalmi célok társadalmi támogatottság. In: Az államiság megvédése. 49. o.

[106] Jelezve nyomatott példányait és francia fordítását közli: Ráday Pál iratai II. 205–208. o. Több másolata létezik Európa különböző levéltáraiban és kézirattáraiban., rövid idő alatt eljutott Londonba, Public Record Office (PRO) SP 80/29.

[107] Beniczky Gáspár naplója, június 23–24. A lengyel küldöttség diplomáciai látogatását Ónodon, az ország sátorában érdemes lenne emléktáblával megörökíteni.

európai hatalmi egyensúly tényezője lehet, hanem a nagyhatalmak hódító igényeivel szemben is védelmet nyújt. Különben Magyarországot ellenségek veszik körül és Lengyelországot felosztják. Az ónodi országgyűlés és a Lengyelország kapcsolatát, mintegy a térség közös problémáit bizonyítja, hogy közel egy időben az ónodi abrenuntiatióval Lublinban 1707 július 11-én mondták ki Ágost király trónfosztását, s azt, hogy Leszczyński Szaniszló választása törvénytelen volt. Üres tehát a lengyel trón is.[108]

I. József császár 1707. augusztus 20-án kelt kiáltványában ítélte el az ónodi országgyűlés döntését. Esterházy Pál nádor a magyar udvari tanáccsal együtt az abrenuntiatiot. törvénytelennek nyilvánította.[109] Ugyanekkor a császár teljes amnesztiával kövezte ki az Ónodról hűségére vezető utat, s engedett a rendi főméltóságok sürgetésének, húsz év után összehívta Pozsonyba az országgyűlést. A nádor pedig József császár egyetlen és meg sem látogatott magyar országgyűlésére lényegében Rákóczi kívánságait fogalmazta meg.

Az ónodi országgyűlés megakadályozta, hogy 1707-ben amnesztiával befejezzék a szabadságharcot. Igaz, ezzel még három év háborús szenvedéseinek tette ki a lakosságot, de megmentette a férfiakat, hogy az utánpótláshiánnyal küzdő Habsburg kormányzat kivigye őket a spanyol örökösödési háború véres csatatereire. Bebizonyította, az ónodi diéta, hogy a Magyar Konföderációnak volt ereje, tehetsége és bátorsága a rendkívül súlyos válságra általános, átgondolt és korszerű reformokkal válaszolnia. Ha heves belső harcok árán is, de alkalmas döntéseket hozott arra, hogy megnyissák a gazdasági tartalékokat, így az egész államgazdaságot új síkra téríthessék át. Esélyt adtak Franciaországnak, hogy megmeneküljön a teljes összeomlástól, mert további három évig Magyarországon tartottak 20–50 ezer főnyi császári haderőt. Nem sokkal az országgyűlés után megkötötték az orosz szövetséget, és a következő évben megfogalmazták a Franciaország szövetség leveleit az Erdélyi Fejedelemséggel és a Magyar Konföderációval.[110] Európában végigkaszált a pestis, hosszú és kemény telek gyötörték a kimerült, lerongyolódott hadseregeket, az éhező, otthonából kivert lakosságot, ennek ellenére a veszteségekkel sújtott Magyar Konföderációnak sikerült fenntartania Anglia és Hollandia békeközvetítő és garanciát vállaló szándékát az universalis béke küszöbéig. Az ónodi országgyűlés vezérelvét, hogy Magyarország, Erdély és Lengyelország bekerüljön Európa közös, a spanyol örökösödési háborút lezáró universalis békéjébe, Rákóczi végül sem tudta elérni. A közteherviselés, az úrbéres kötelék megszüntetésének földesúri kárpótlással történő megoldása majd a XIX. század viszonyai között 1848-ban valósul meg. A két nagyhatalom pedig Lengyelországot valóban felosztotta, s Közép-Európa keleti régiójában a két nagy birodalom között fekvő országok a XX. században is hatalmas áldozatokkal tovább küzdhettek a túlélésért.

---

[108] Ráday iratok II. 227–232. o.; *R. Várkonyi Ágnes*: Lengyelország és „az európai hatalmi egyensúly" II. Rákóczi Ferenc politikájában. In: Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére. (Szerk. *Erdei Gyöngyi, Nagy Balázs.*) Budapest Történeti Múzeum. Monumenta Historica Budapestiensia XIV. 334. o.; *Reese Werner:* Das Ringen um Frieden und Sicherheit in der Entschneidungjahren der spanischen Erbfolgerkrieges 1708–1709. München, 1933.

[109] Haus-Hof- und Staatsachiv. Hungarica Comitialia 1707-1722. 403.

[110] A szövegeket XIV. Lajos király javításaival régen ismerteti a szakirodalom. Többszöri közlés után legutóbb is *Köpeczi Béla*: A Rákóczi-szabadságharc külpolitikája és a francia–bajor kapcsolat. In: Az államiság megvédése. 2003. 15–17. o.

Ágnes R. Várkonyi

THE DIET IN ÓNOD
Old and New Questions

Summary

On the strength of incomplete (and even forged) sources, the old Hungarian and foreign special literature had formed an oversimplified opinion on the Diet held in Ónod from 31 May to 22 June 1707. Those early works only emphasised the murder of the deputies of Túróc County and the dethronement of Emperor and King of Hungary Joseph I Habsburg. The study sheds light on the background and the foreign relations of the Diet, and through the analysis of available sources, it places the session in the course of history, giving a detailed account of its events, as well as the progressive economic reforms introduced there.

Rákóczi had prepared the session by his activity both in Hungary and abroad. The previous Diet in Marosvásárhely, which proclaimed his enthronement as Prince of Transylvania, declared the country's independence from the Habsburg dynasty. Rákóczi initiated once again that Louis XIV of France made the promised alliance with him and that he guaranteed its inclusion in the universal peace treaty. In order to form a Central European confederation and to obtain the crown, he started negotiations with the Polish estates united in the confederation of Sandomierz, as well as Tsar Peter I, who confronted the King of Sweden in that country. At the beginning of the Diet, Rákóczi stated that a Polish-Hungarian-Transylvanian confederation, with an English and Dutch support, could secure the stability of Central Europe and the power balance of its countries.

To the effect of a decision that broke feudal traditions, the representatives of the army also took part in the session. They strongly objected to the position taken by Túróc County's two deputies who were opposed to reforms, making Rákóczi resign in the heat of anger. Panic broke out and, on the strength of the conflicting evidence of eyewitnesses it is most likely that the military took justice in its own hands. Rákóczi prevented the breakout of a bloody civil war, and the event was legitimised by the examination and sentence of a fatally wounded Kristóf Okolicsányi. Afterwards, a new system of taxation, eliminating the fiscal immunity of the nobility was introduced, along with personal income tax, and the freedom of trade. Copper money was devalued and it was declared that Emperor Joseph I would not be recognised as King of Hungary by means of succession. As a proof of the relationship between the session in Ónod and the Polish events, in other words the shared problems of the region, the dethronement of King Augustus was declared in Lublin almost simultaneously, on 11 July 1707.

Ágnes R. Várkonyi

LA DIÈTE D'ÓNOD
Des questions anciennes et nouvelles

Résumé

L'ancienne littérature hongroise et étrangère spécialisée a formulé des avis schématiques sur la Diète tenue à Ónod (21 mai – 22 juin 1707) et ce, sur la base de sources incomplètes et parfois même falsifiées qui n'ont souligné que l'assassinat des délégués du comitat de Turóc et le détrônement de l'empereur Joseph 1er de Habsbourg, roi de Hongrie. L'étude explore, avec la critique des sources disponibles, les événements ayant précédé la Diète et les relations extérieures de celle-ci. Elle place la Diète dans le processus historique en présentant en détail les événements et également les réformes économiques modernes.

Pour préparer la Diète, Rákóczi a mené un véritable travail d'organisation au niveau de la politique intérieure et extérieure. La Diète de Marosvásárhely, qui l'a intronisé prince, a déclaré la sé-

paration d'avec la dynastie des Habsbourg. Rákóczi a, de nouveau, sollicité Louis XIV de conclure avec lui l'alliance promise et de garantir l'intégration de celle-ci dans la paix universelle. En vue de la confédération de l'Europe centrale et de l'obtention de la couronne, il a engagé des négociations avec les Ordres polonais rassemblés dans la confédération de Sandomierz et le tzar Pierre 1er qui défiait le roi de Suède dans le pays. Au début de la Diète, Rákóczi a expliqué que la confédération polono-hungaro-transylvanienne pourrait garantir, avec le soutien des Anglais et des Néerlandais, la stabilité de l'Europe centrale ainsi que l'équilibre des pouvoirs entre les pays de la région.

Au sens d'une résolution brisant les cadres du régime des Ordres, les délégués de l'armée ont également pu participer à la Diète. Ils ont violemment protesté contre la position de deux délégués du comitat de Turóc qui s'opposaient résolument aux réformes, un conflit qui a poussé Rákóczi, exaspéré, à abdiquer. Compte tenu de l'affolement général et des récits contradictoires des témoins oculaires, la seule chose qu'on puisse constater c'est que l'armée se serait fait justice elle-même. Rákóczi a empêché l'éclatement d'une guerre civile sanglante, alors que l'événement a été légalisé par l'audition et la condamnation de Kristóf Okolicsányi déjà mortellement blessé. Ont été introduits par la suite le régime fiscal abolissant les privilèges fiscaux de la noblesse, l'impôt sur le revenu et le libre-échange. Le billon fut dévalué et il a été déclaré que l'empereur Joseph 1er n'était pas admis comme roi de Hongrie par la voie de la succession. Le fait que le roi Auguste a été détrôné à Lublin le 11 juillet 1707, donc presque simultanément à la déclaration d'Ónod illustre bien les rapports entre la Diète d'Ónod et la Pologne, ainsi que le problèmes communs de la région.

Ágnes R. Várkonyi

DIE DIÄT VON ÓNOD

Alte und neue Fragen

Resümee

Über die in Ónod abgehaltene Diät (31. Mai – 22. Juni 1707) bildete die alte ungarische und die ausländische Fachliteratur mangelhafte, ja sogar auf Grund gefälschter Quellen schematische Meinungen heraus, wobei sie ausschließlich die Ermordung der Deputierten des Komitats Turóc und die Dethronisation des Königs von Ungarn Josef I. aus dem Hause Habsburg, der auch die Kaiserwürde innehatte, hervorhoben. Die Studie deckt die Vorgeschichte der Diät, ihre außenpolitischen Beziehungen auf, stellt die Ereignisse mit der Kritik der zur Verfügung stehenden Quellen detailliert vor und platziert sie zusammen mit ihren zeitgemäßen wirtschaftlichen Reformen im historischen Entwicklungsgang.

Rákóczi bereitete die Diät mit außenpolitischer und innenpolitischer organisatorischer Arbeit vor. Die Diät von Marosvásárhely (Neumarkt am Mieresch), die ihn in seine Fürstenwürde von Siebenbürgen inaugurierte, stellte fest, dass sich die Stände von der Habsburger Dynastie losreißen. Rákóczi initiierte erneut, dass Ludwig XIV. mit ihm das versprochene Bündnis schließt und gewährleistet, dass dieses in den universellen Frieden eingeschlossen wird. Im Interesse der mitteleuropäischen Konföderation begann er Verhandlungen mit den in der Konföderation von Sandomierz zusammengeschlossenen polnischen Ständen und mit Zar Peter I., der sich in Polen dem König von Schweden widersetzt hatte, im Interesse der Erhaltung der polnischen Krone. Rákóczi führte zu Beginn der Diät aus, dass die polnisch-ungarisch-siebenbürgische Konföderation mit englischer und niederländischer Unterstützung die Stabilität Mitteleuropas, das Machtgleichgewicht seiner Länder gewährleisten könnte.

Im Sinne des Beschlusses, der die ständischen Rahmen sprengte, nahmen an der Diät auch die Gesandten des Kriegsvolks teil und protestierten heftig gegen den Standpunkt der beiden Deputierten des Komitats Turóc, die die Reformen konsequent opponierten. Dies bewog Rákóczi in seiner Erregung dazu, abzudanken. Es brach Panik aus, und vergleichen wir die widersprüchlichen Augenzeugenmeinungen, so können wir feststellen, dass es wohl mit großer Wahrscheinlichkeit zur Selbstjustiz des Kriegsvolks kam. Der Ausbruch eines blutigen Bürgerkrieges

wurde von Rákóczi verhindert; das Ereignis wurde durch das Verhör und die Verurteilung des tödlich verwundeten Kristóf Okolicsányi legalisiert. In der Folge wurden das Steuersystem, das das Vorrecht des Adels auf Steuerfreiheit abschaffte, die Einkommenssteuer und die Handelsfreiheit eingeführt, das Kupfergeld devalviert und erklärt, dass Kaiser Josef I. nicht auf dem Erbfolgeweg als ungarischer König akzeptiert werde. Die Verbindungen der Teilnehmer der Diät von Ónod mit Polen wird auch dadurch bewiesen, dass es in Lublin – auch als ein Zeichen der gemeinsamen Probleme dieser Region – zur Zeit der Abrenuntiation in Ónod, am 11. Juli 1707 die Dethronisation von August II. als König von Polen ausgesprochen wurde.

Агнеш Р. Варкони

ОНОДСКОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ СОБРАНИЕ
Со старыми и новыми вопросами

Резюме

О государственном собрании, проведенном в Оноде с 31 мая по 22 июня 1707 года в венгерской и зарубежной специальной литературе сложилось недостаточно полное профессиональное мнение, более того, случается, что имеют место схематичные мнения, возникшие на основании фальсифицированных источников. Подчеркивалось исключительно убийство послов комитата Туроц и низвержение с престола императора и короля Венгрии Габсбурга Иосифа I. В настоящей статье автор раскрывает события, предшествовавшие государственному собранию, характеризует внешнеполитические связи, дает критический анализ имеющихся в распоряжении источников и детально излагает события в рамках исторического процесса совместно с современными экономическими реформами.

Настоящее государственное собрание было подготовлено Ракоци, его внешне- и внутриполитической организационной работой. Включенное в конституцию Княжества Марошвашархейское государственное собрание провозглашало разрыв с династией Габсбургов. Ракоци вновь выступил с инициативой и предлагал Людовику XIV заключить с ним обещанный союз, который он гарантировал включить во всеобщий мир. В интересах средне-европейской конфедерации он, в целях заполучения короны, начал вести переговоры с польскими сословиями, объединенными в Сандомирской конфедерации, а также с царем Петром Первым, воевавшим со шведским королем. В начале работы государственного собрания Ракоци заявил, что польско–венгерско–трансильванская конфедерация при поддержке Англии и Голландии могла бы обеспечить стабильность Центральной Европы, равновесие власти этих стран.

В государственном собрании согласно решению, расшатывающему сословные рамки, приняли участие также и военные делегаты, выражая энергичные протесты против позиции двух послов комитата Туроц, последовательно возражавших против реформ, что вызвало вынужденный отказ Ракоци от своего поста. Возникла паника, а из сопоставления противоречивых показаний свидетелей можно установить, что имел место самосуд. Ракоци сумел предотвратить возникновение кровавой гражданской войны, и это событие было легализовано допросом и оглашением приговора смертельно раненому Криштофу Околичаньи. В дальнейшем была введена налоговая система, устранившая привилегии дворянства, истекавшие из освобождения от налогов, был введен подоходный налог, свободная торговля, были девальвированы медные деньги, и было провозглашено, что императора Иосифа I в Венгрии не примут в порядке наследования венгерским королем. Связь государственного собрания в Оноде и Польши, как и совместные проблемы региона подтверждает то, что примерно одновременно с онодской абренунциацией 11 июля 1707 года в Люблине было провозглашено низложение с престола короля Августа.

MEZEY BARNA

TÖRVÉNYEK ÉS TÖRVÉNYALKOTÁS AZ ÓNODI ORSZÁGGYŰLÉSEN

A Rákóczi-szabadságharc négy magyarországi conventusán 57 törvénycikket fogadtak el az összegyűlt rendek. Ezek az artikulusok a magyar alkotmánytörténet különleges darabjai, a magyar államfejlődés speciális államalakulatának dokumentumai. Ám hiába keressük a Corpus Juris Hungarici köteteiben[1] Rákóczi fejedelem törvénycikkeit, közöttük az ónodi 24. articulust. S nem csak a millenniumi évfordulós kiadványokból hiányoznak, de a szerkesztők következetes döntése alapján a későbbi sorozatok sem vették fel állományukba a szécsényi, ónodi és sárospataki articulusokat. Még a legfrissebb, digitális változat is csak függelékben és részlegesen közli a végzéseket.[2]

A tudatos feledékenység hosszú ideig nyilvánvalóan főként politikai okokkal magyarázható. Talán nem véletlen, hogy a Habsburg-dinasztia a leghatározottabban visszautasította az országlásának legnagyobb szabású „rebellióját" esetleg elismerő szerkesztői szándékokat. Ezt kifejezésre is juttatták a magyar országgyűléssel. (*„A karok és rendek elrendelték: hogy az elszámlált gyűléseken vagy más helyeken is, a mozgalmak alatt, bárhol és bármikor hozott, összes és bárminő határozatokat, és egyebeket is, a miket azok tárgyaltak, cselekedtek s végeztek, törvénynél fogva s tettleg semmiseknek, erőtleneknek s eltörlötteknek tekintsék."* [3] Alátámasztja az udvar álláspontját az 1711. évi békekötésben foglalt klauzula,[4] mely lehetővé tette volna bizonyos (a Habsburg-ház által nagyvonalúnak tartott) feltételek, (a hűségeskü) mellett a megegyezést, a kegyelmet a fejedelem számára. Mint ismeretes, II. Rákóczi Ferenc az emigrációt és a hűtlenség bélyegét választotta.[5] De a függetlenségi küzdelem törvényszerkesztői elhallgatása szólt annak a jelképpé növekedett mozgósító erőnek is, mely a dinasztia-ellenes gondolkodás körében a nemzeti érzés egyik fő támaszává vált. 1906-ig érdemben szóba sem kerülhetett a fejedelem rehabilitációja.[6]

A másik szempont sem lényegtelen, mely a mai szerkesztők megfontolásaiban játszik szerepet. Ez pediglen az oly sokszor emlegetett bizonytalanság, mely a szabadságharc gyűléseinek alkotmányos problémái körül fogalmazódik meg, mely törvényszerűen vezet át az újabb kérdésig, a törvényalkotás jogszerűségének megkérdőjelezéséig.

---

[1] Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár 1000–1895. Milleniumi emlékkiadás. Szerkeszti *Márkus Dezső*. 1657–1740. évi törvényczikkek. Fordította és bevezetéssel ellátta *Tóth Lőrincz*. A nyelvezet és a műkifejezések egysége tekintetéből egyeztették *Kolosvári Sándor* és *Óvári Kelemen*. Magyarázatokkal és utalásokkal kíséri *Márkus Dezső*. Budapest, 1900.

[2] Corpus Juris Hungarici CD. A törvényekbe zárt történelem. A millenniumi emlékkiadás alapján szerkesztette *Pomogyi László*. A függeléket összeállította *Bódiné Beliznai Kinga*. Budapest, 2000.

[3] 1715:32. tc. A mult mozgalmak alatt nyilvánosan vagy magánosan történt összes tárgyalásoknak és cselekvényeknek megsemmisitése.

[4] 1711. május 1. A szatmári egyezmény első pontja. A megyezés megerősítése Eleonóra Magdolna Terézia részéről: Bécs, 1711. május 26. A szatmári béke története és okirattára. Magyarország újabbkori történetének forrásai. Közzétette *Lukinich Imre*. Budapest, 1925., I. k. 411. o. Magyarul: Magyar történeti szöveggyűjtemény II/2. k., 1526–1790. Szerk.: *Sinkovics István*. Budapest, 1968. 865.o.

[5] 1715:49. tc. Bünbocsánat a szatmári megegyezésben kitüzött határidőn belől hazatértek részére, s másoknak, kik arra a határidőre vissza nem tértek, számüzetése.

[6] 1906:20. tc. II. Rákóczi Ferencz és bujdosó társai hamvainak hazahozataláról.

Nem véletlen, hogy a jogtörténész számára az egyik legizgalmasabb kérdés, hogyan kísérelte meg II. Rákóczi Ferenc és a szabadságharc politikai vezetése legitimálni a szabadságküzdelmet bel-és külföldön. Hogyan igyekezett a jogértelmezés szempontjából a külhonnak és a belső ellenzéknek egyaránt ütőképes, értékelhető és meggyőző módon érvelni a szabadságküzdelem törvényessége mellett és megnyerni őket a szabadságharc ügyének. A legitimációs erőfeszítéseknek legfőbb terrénuma a jogalkotás volt, az ónodi országgyűlés pedig az egyik legfontosabb színhelye volt e törekvésnek.

Mint azt már többhelyütt kifejtettem, meggyőződésem szerint II. Rákóczi Ferenc politikai koncepciójában a magyarországi gyűlések általában három aktuális kérdés megoldását célozták. A conventusok biztosítottak alkotmányos hátteret a mindinkább elhúzódó háborúhoz, feladatuk volt igazolni annak törvényességét (legitimáció). 1705-re, amikor már halaszthatatlanná vált a kezdeti, spontán módon formálódó szövetkezés alkotmányos rögzítése és összhangba hozása a magyar rendi alkotmánnyal, napirendre került az utóbb csatlakozottak felesketése, „beemelése" az alkotmányos keretek közé, dönteni kellett az állami struktúráról (konföderáció). Végül a gyűlésekben meghozott törvények foglalták össze a szabadságharc céljait és határozták meg a változások irányát; bizonyították a nemzet és a külföld előtt is a szabadságharc katonai-politikai erejét (deklaráció). Mindezek érdekében II. Rákóczi Ferenc Habsburg-ellenes háborúja során Magyarországon és Erdélyben kilenc országgyűlést hívott egybe.[7] Néhány esztendővel ezelőtt, a szabadságharc kitörésének évfordulóján Sárospatakon és Vaján tartott konferencián, majd utóbb Szécsényben, a meghívók szíves jóvoltából volt szerencsém a szabadságharc országgyűléseire a fejedelem által kitűzött három nagy politikai célkitűzésének tartalmi elemzését elvégezni, az országgyűlések fókuszán át a természetjogi és közjogi érvelés koncepciót elemezni,[8] s mindezt konkretizálni a szécsényi országgyűlésre.[9] Az ónodi országgyűlés időpontjára a sikerek és nehézségek, a feladatok és kihívások oly karakteresen jelentek meg az ország és a külvilág előtt, hogy a célok manifesztálódása még nagyobb hangsúlyt kapott.

Legitimációs elemek az 1707. évi törvényhozásban

A szabadságharc politikai struktúráját három jellegzetes intézmény legitimálta: a függetlenség, a jogfolytonosság és a hajdúszabadság képében megfogalmazódó jobbágypolitika. Mindhármat a szabadságharc bázisát alkotó társadalmi csoportok megnyerésére igazította fegyvertárába a fejedelem. Ugyanakkor a függetlenség, a jogfolytonosság és a hajdúszabadság realizálásában megragadható közvetlen gazdasági érdekek alkalmasnak mutatkoztak e csoportok összekapcsolására és felhasználására az egységes társadalompolitikában.

---

[7] A magyarországi országgyűléseket Szécsényben 1705. szeptember 12 – október 2.; Ónodon 1707. május 31–június 22.; Sárospatakon 1708. november 28 – december 17., Szatmárt 1711. április 24 – május 1. között tartották. Az erdélyiek Gyulafehérváron, 1704. július 7–12.; Huszton, 1706. március 8–13.; Medgyesen, 1706 októberében, Besztercén, 1707 januárjában; Marosvásárhelyen pedig 1707. március 28 – április 21. között üléseztek.

[8] V. ö. *Mezey Barna:* Jogélet a Rákóczi-szabadságharcban. In: A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa I. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc kezdetének 300. évfordulójára (Szerk.: *Tamás Edit.*) A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei, 45. Sárospatak, 2003. 337–358. o.

[9] *Mezey Barna:* Törvényalkotás Rákóczi országgyűlésein – különös tekintettel a szécsényi conventusra In: Rákóczi állama Európában. (Szerk.: *Bagyinszky Istvánné, Balogh Zoltán.*) Discussiones Neogradiensis, 9., Salgótarján, 2007. 91–109. o.

II. Rákóczi Ferenc politikai indokolásának, közjogi argumentációjának két jól elkülöníthető szintjét figyelhetjük meg. A külső alkotmányjogi érvelés Magyarországot az európai hatalmi viszonyrendszerbe ágyazva, elsősorban a Habsburg-dinasztia és a magyar trón kontextusában igyekezett elhelyezni, s a szabadságharc pozícióját a külvilág számára (természetjogi érvekkel) egyértelműsíteni. *„Minekokáért az Austriai Háznak olly tsalárd alattomban-való, alánk áskálásával, veszedelmünk munkálódása, és álnokúl velünk bánása, 's nem egyébre (hanem hogy maga kegyetlen uralkodása, és utálatos igája, 's erőszakos hatalma alá hajthasson bennünket) tzélozása, avagy tsak onnan-is bővségesen ki-tetszik, hogy ő királyi hatalmával..., külömb-külömb-féle színek alatt nyilván való erőszak-tételre, vér-ontásra, és ezen Magyar Nemzetnek fel-tett el-törlésére ki-fakadott, ...”*[10] kezdte a fejedelem az ónodi 2. articulusban az idegen „Ausztriai Ház” törvénytelenségeinek indoklását, mely végül a trónfosztáshoz vezetett.

Következetes szóhasználattal idegen nemzetről szólt, kiáltványaiban csakúgy, mint az általa kibocsátott törvénycikkelyekben. (A naményi pátensben *„...megh nyomorodot Hazánk sok keserve törvéntelen szenvedését és az idegen Nemzettül Törvényinknek, Diplomáinknak, igazságunk ellen való sanyargatását”* idézte meg magyarázatképpen a szabadságharc kirobbanására, mely ónodra egyértelműen *„az Ország lakos Rendeinek, és azoknak szabadságinak nyilván-való ellenségévé változtatta magát.”*[11]) Az idegen nemzet elnyomása Magyarország fölött, elnyomó uralma a magyar nemzeten mintegy külsővé tette a kapcsolatot és az ellentéteket. Érvelésében a magyar államiság kapott döntő szerepet, a magyar nemzet függetlensége a némettől, „az ausztriaitól.” Rákóczi konfliktusábrázolásában a Habsburgok kiemelése a magyar alkotmányos keretből tudatos megfontolás eredménye. Azzal, hogy kettéválasztotta a birodalmi szempontokat és a magyar alkotmányos hagyományokat, új aspektust kölcsönzött a közjogi értelmezésnek. A kapcsolat külsővé tett megfogalmazása, mely két szuverenitás összeütközéséről és nem belső uralmi viszonyokról szólt, legerősebb pillérét képezte a közjogi indokolásának.

A korszak befolyásos jogfilozófiai felfogása, a természetjog értelmezésében jogos és természetes az idegen elnyomás elleni föllépés. Az eredetileg az abszolút királyi hatalom megalapozása érdekében munkálkodó gondolkodók (Bodin vagy Hobbes) az uralkodói szuverenitás tanát munkálták ki az egyházi ihletésű államtannal szemben. De az uralkodói szuverenitástól a népszuverenitásig tartó út rövid volt, mely immáron az abszolút hatalommal szemben, attól elválasztva fogalmazta meg az ember elidegeníthetetlen, örök, természetből eredő jogaira telepített szuverenitást.[12] Ebben a felfogásban a természetjog az állam fölött áll, érvénye nem függ az állam elismerésétől, biztosítéka nem az állami kényszerítő erő. Ennek nemzetközi jogi vonatkozása úgyszintén a pozitív jog fölött álló és erkölcsileg kötelező „örök” jogra való hivatkozás. A polgár, a nép szuverenitása nem a fennálló jogszabályok, hanem a természetjog folyománya; így a szuverenitás megőrzését vagy visszaszerzését nem kell pozitív jogi érvekkel alátámasztani. A közösségi értékek egységes hordozója az önmagát meghatározó nép.[13]A magasabbra he-

[10] 1707:2. tc. Josephus királyságának lemondása, az interregnumnak, vagy király nem létének bé következett ideje, és az Austriai Ház akár mimódon praetendáltt mindennémü jussának el-törlése.

[11] 1707:2. tc.

[12] *Péteri Zoltán:* Természetjogi államelméletek. In: Állam-és jogtudományi enciklopédia. (Főszerk.: *Szabó Imre.*) Budapest, 1980.

[13] *Hermann Heller:* A törvény fogalma a birodalmi alkotmányokban. In: Államtan. Írások a XX. századi általános államtudomány köréből. (Szerk.: *Takács Péter.*) Budapest, 2003. 229. o.

lyezett értelmezési zóna fölöslegessé tette a Habsburgok trónbetöltésre vonatkozó törvényes indoklásainak vitatását. A szuverenitás sérelme, annak védelme, illetve az arra történő utalás nem ütközött össze a tételes törvényekkel, érdektelenné tette még az eltörölt ősi rendi ellenállási jogot is.

II. Rákóczi Ferenc természetjogi értelmezési kísérlete a bécsi kormányzatot idegen hatalom elnyomó rendszerként tekintette, a kapcsolatot és az ellentéteket két állam viszonyrendszerébe ágyazta: (*„az Austriai Ház ... külömbkülömb-féle tsalárd mesterségeivel hálóba keríteni, és néminémüképen véle született tyrannusi kegyetlen uralkodásravaló vágyódásával, maga elébbeni kemény 's gyalázatos szolgálatjának igája, és annak nyomoruságos sorsa alá hajtani igyekezett bennünket"* [14]). Azzal, hogy érvelésében az osztráktól független magyar államiság kapott döntő szerepet, a természetjog jellemző pillérét emelte be az argumentációs rendszerbe. Az idegen elnyomás elleni jogos és természetes védekezés, a szuverenitás megőrzésének és visszaszerzésének megalapozottsága közjogi indokrendszerének legszilárdabb elemét képezte. A függetlenség ebben a gondolkodásban tovább ment az alkotmányos értelmezésen. A fejedelem, miután a Habsburg-dinasztiát külső erőként tételezte, s azt a nemzetet eltipró, annak szuverenitását felszámoló erőként rajzolta meg (*„ezen Magyar Nemzetnek fel-tett el-törlésére kifakadott"*), nem elégedhetett meg csupán a rendi függetlenség-fogalommal (vagyis a rendi alkotmányosság helyreállításával). Így juthatott el, kellett eljutnia a trónfosztó deklarációig.

A Polner Ödön által „belső alkotmányjogi" érvnek nevezett, hivatkozások ennél már több buktatót rejtettek magukban. Amikor ugyanis a magyar rendi alkotmányosság garanciáira történik utalás, hallgatólagosan elismertetik a dinasztia joga a trónra, hiszen csak ebben az esetben alkalmazható vele szemben alkotmányos kifogás.[15]

A legfontosabb érv, amire tradicionális közjogi alapon hivatkozni lehetett, a legkézenfekvőbb – nép és uralkodója közötti – konfliktus esetén, az ellenállási jog megidézése volt. A jus resistendi, mint alkotmánybiztosíték, a magyar törvényi jogban 1222-ben bukkant fel. Az Aranybulla úgynevezett ellenállási záradéka akként rendelkezett, *„hogyha pedig mi, vagy az utánunk következendő királyok közül valaki ezen mi szerzésünknek ellene járna valaha, ez a levél adjon szabad hatalmat mind a püspököknek, mind más jobbágyuraknak és országunkbeli nemeseknek mindnyájan és egyen-egyen, jelenvalóknak és jövendőbelieknek és az ő megmaradékoknak, hogy mind nekünk, mind az utánunk következendő királyoknak minden hűtelenség szégyenvallása nélkül ellentállhassanak és ellentmondhassanak mind örökké."* [16] Ez a meglehetősen homályosan megfogalmazott alkotmányos juss azután folytonos viták kereszttüzében állott. A 'mindnyájan és egyen-egyen' kifejezés ugyanis nem volt elég határozott, éppen az ellenállás intézményes kereteit nem tisztázta. Értelmezési problémák miatt már egy évtized után konkretizálására szorult. Eszerint *„akár mi, akár a mi fiaink és a mi utódaink ezt az általunk engedélyezett szabadságot meg akarnák sérteni, az esztergomi érseknek jogában álljon, hogy szabályszerű előzetes megintés után, minket és őket a kiközösítés büntetésével fenyítsen meg."* [17]

---

[14] 1707. évi törvények. Elől-járó beszéd, mellyben ezen Gyűlésnek terminusa, és hirdetésének okai jelentetnek.

[15] *Polner Ödön:* Rákóczi közjogi szempontjai. In: Rákóczi emlékkönyv. (Szerk.: *Lukinich Imre.*) Budapest, 1935.

[16] 1222:31. tc. 2. §. Hogy az elölbocsátott czikkelyek arany pecsét alatt irásba foglaltatván, különbkülönbféle őrizö helyekre adassanak és tétessenek el.

[17] 1231:35. tc. Az elítéltek birtokairól.

Az esztergomi érsek nevesítése kézzelfogható pozíció birtoklóját rendelte a végrehajtáshoz, megragadható képletet igazított a jus resistendi esetleges gyakorlásához. A megjelölt méltóság befolyása ráadásul vetekedett a királyéval, ezzel reálissá téve a jog tényleges igénybevételét. Egyben persze a veszélyes ködösséggel megfogalmazott feljogosító passzus méregfogát is kihúzta. Nem véletlen törekedtek tehát arra a nemesek, hogy a királyokkal ne az 1231. évi bullát, hanem az eredeti jus resistendit tartalmazó 1222. évi törvényt erősíttessék meg.[18] Ráadásul az Aranybullában foglalt jogok megfogalmazása önmagában kevéssé tartalmazta azokat az elképzeléseket, melyek a kibontakozott rendiség időszakában a rendi szabadságfogalmat lefedték volna. Szükségessé vált tehát a nemesi szabadságok definiálása ahhoz, hogy az Aranybulla értelmének kiterjesztésével aktualizálni lehessen a XIII. századi jus resistendit. Ebben az irányban lépett a Hármaskönyv szerzője, amikor a „primae nonus"ban összefoglalta a legfontosabbakat. A nemest idézés vagy perbe hívás és törvényes elmarasztalás nélkül senki sehol le nem tartóztathatja; senki másnak hatalma alatt nem áll, mint a törvényesen megkoronázott fejedelmeknek; továbbá a nemesek *„mindennemű jobbágyi szolgálat, adakozás alól, rovás és egyéb adó, vám és harminczad fizetésétől mindörökre teljesen mentesek."* A személyes szabadság, a király hatalma alá tartozás és az adómentesség mellett Werbőczi is az ellenállási jogot tartotta a legnagyobb értéknek, igaz, kissé korszerűsített formában és tartalommal. Mint írta, ha az uralkodó a *„kinyilvánított és kifejezett nemesi jogok ellenére tenni merészelne, akkor örök időre szabadságukban áll annak ellene szegülni és ellene mondani a nélkül, hogy a hűtlenség vétkébe esnének."* [19] Az ellenszegülés és ellentmondás valódi tartalma homályban maradt. A többségi rendi-közjogi vélemény szerint ez nem jelenthetett fegyveres ellenállást, hanem csak lehetőséget adott az említett, a nemesség szabadságait sértő királyi intézkedések hatálytalanítására, azok végrehajtásának megakadályozására, a mulasztások orvoslására. S valóban, a közjogtörténet azt bizonyítja, hogy a XVII. századig alkotmányos mederben maradt az ellentmondás, azt a nemesek csakúgy, mint a főurak, törvényes keretek között igyekeztek igénybe venni.

A XVII. század katonai mozgalmai, felkelései és szabadságküzdelmei aktualizálták a jus resistendit – mindkét oldalon. Az ellenálló rendi erők cselekedetük jogosságának alátámasztására hívták meg e tradicionális jogi eszközt, az udvar pedig politikai megfontolásokból, alkotmányos eszközökkel (az országgyűlés által) töröltette el. Az Aranybulla 31. fejezetét hatályon kívül helyező törvénycikk[20] világosan mutatja Bécs aggodalmát és magyarázza agresszív magatartását az ősi magyar alkotmányos intézménnyel szemben. Az ellenállási jogot *„némely egyeseknek rossz akaratu magyarázása törekedett netán más elrontott értelemre csavarni s Ő legszentségesebb felsége józanabb hű karainak és rendeinek sohasem volt eszükben, hogy annak értelmében (mint ezt a gonosz szándékuak s lázadók elferditették) törvényes királyuk és uruk ellen valaki fegyverre kelhessen s fellázadhasson ..."*

[18] „Kezdetét veszi a jeruzsáleminek nevezett II. András király 1222. évi decretzumainak megerősítése, amely I. Lajos király részéről az Úrnak 1351. esztendejében történt" V. ö. pl. 1351. évi törvénycikkek, Előbeszéd.

[19] Nemes Magyarország szokásjogának Hármaskönyve, melyet Werbőczi István a királyi felség személyes jelenlétének helytartója, a legnagyobb gonddal készített Ulászló Úrnak, a fenséges fejedelemnek és úrnak, Isten kegyelméből Magyarország és Csehország királyának. 1514. I. Rész, 9. cím. A nemeseknek négy fő és kiváltságos jogáról.

[20] 1687:4. tc. Jeruzsálemi II. Endre király 1222. évi 31. törvénycikkelyét bizonyos részében megmagyarázzák.

Pontosan ez az articuláris döntés jelentett komoly problémát a fejedelem és politizáló köre számára. Az ellenállási jog eltörlése kizárta az a háború jogosságának alkotmányos indokolását. Ebből a közjogi csapdából egy út vezetett ki, melyre Rákóczi rá is talált. Rendkívüli figyelemmel próbálta bizonyítani az ellenállási záradék hatálytalanításának érvénytelenségét. Nem az eltörlés tényét vitatta, hanem a hatályon kívül helyezési processzus jogosságát; az 1687-i országgyűlésen született articulusok semmisségére koncentrált.

Az interregnumot kimondó törvénycikk a trónfosztás indoklásában világosan fogalmazza meg Rákóczi pártjának álláspontját. *„Az eperjesi mészárlásnak vér-ontó theatruma, annak rettentő, 's kegyetlen hóhérlásiból, ... bizonyosan tudgyuk, 's ki-tanúltuk ... a nagy szorongatásában, 's inségben lévő fő-fő Rendei életeknek, 's jószágaiknak veszedelemben forgásával, ... erőszakos, és tyrannusi kegyetlenséggel-való ... erőszakos voxolásoknak törvénytelenségét"*[21] – vallották. Az argumentáció megtámadta tehát a törvényalkotási folyamatot, hiszen az erőszak hatására, az udvar nyomása alatt, a rendek fenyegetésével kinyert szavazatokkal történhetett, a nem szabad akaratból történt voksolás pedig semmissé teszi az egész folyamatot. Ha pedig jogszerűtlen a törvényalkotás és semmis az így létrejött törvény, akkor az 1222:31 cikk törlése maga is érvénytelen. Vagyis él az ellenállási jog, amire tekintettel erre is lehet alapozni a szabadságharc jogosságát.

Ennek az érvelésnek bizonytalanságát a szabadságharc politikusai is érezték, mert az első évekhez képest halványodó kontúrokkal jelent meg az érvek csokrában az ellenállási jog. Az ónodi országgyűlés detronizáló cikkelye éppen ezért nem is erre koncentrált első sorban (bár nem mulasztotta el a hivatkozást: „azonnal ellene mondottunk"), hanem az idegenségre, a nemzetet pusztító és sanyargató idegen Házra hivatkozott, és azt mint idegen dinasztiát nyilvánította trónfosztottnak.

A törvényszöveg formulázása (*„abrenunciálunk és ellene mondunk"*), az ellenállási jog aranybullabéli megfogalmazását idézi, de a jogalap megjelölésénél már nem az eredeti alkotmányos forrásra hivatkozik, hanem annál általánosabb felhatalmazásra utal. Mint az indoklás fogalmaz, a döntést *„...régi ditső szabadságunknak, 's leg-felső törvényes jussunknak erejével, és authorításával ..."* hozták meg,*"melly mind isteni, 's mind emberi törvények szerént, reánk szállott, és származott."*

Ehhez az érveléshez kötődve egy másik érvénytelenségi szempontot is fölvetett a gyűlés: „a' mostani országló *Első Joseph Császárnak, a' Magyar Koronához képzett jussát és álnokúl koholtt praetensioját, vagy ahoz jutásra-való kivánságát, kit a' Posoni Ország Gyülésében, az Ország Statusi és Rendei által, magának örökös jussal adatottnak lenni állat."*[22] Olyan közjogi garanciákat kért számon, mint a szabad királyválasztás és a szabad voksolás. Eszerint *„minden előre lenni szokott választás nélkül, Josephnek a' Királyi székbe erőszakos, és tyrannusi kegyetlenséggel-való bé-tolyását"* súlyos törvénysértésként értelmezte, annak királyságát elismerni nem volt hajlandó. A jogtalan trónfoglalás és az idegen dinasztia egymásba fonódó érvei immáron egymást erősítették. A alkotmányos szempontból elutasított koronázás ráadásul egyfajta közjogi hidat jelentett az ellenállási jog felhasználása és a szuverenitás-problémákra támaszkodó természetjogi

[21] 1707:2. tc.

[22] 1707:2. tc.

érvelés között. Ugyanis az a tény, hogy Lipót erőszakosan és jogtalanul ültette trónra fiát, az ónodi gyűlés szerint a belsőként is értelmezhető viszonyokat egyértelműen külsővé fordította: *„Első Joseph Császár, és ő általa az egész Austriai Ház, rajtunk követett királyi engedelmességétől s tiszteletitől, és minden magának tulajdoníttatni kívántt jussától a' Magyar Coronánkhoz, Országunkhoz, annak igazgatásához, most vagy jövendőben, akar mimódon-való ragaszkodásától fel-szabadúltaknak, és meg menekedetteknek lenni végezvén."* Ezzel a fordulattal a belső, jus resistendit meghivatkozó érvelés külsővé, a természetjogira építő argumentációvá vált. Azonban akár a külső, akár a belső közjogi érvrendszert tekintjük is, mindkettő alapvetően a függetlenség kérdéskörébe igazodik.

A rendi korszak függetlenségi eszméje sajátosan alkotmányjogi alapozású volt. Nem a dinasztiától való elszakadást, hanem a rendi alkotmány helyreállítását, a rendi jogok sérelmének felszámolását jelentette. A XVII. század európai birodalmak oly sok autonómiát, területet, etnikumot foglaltak magukba, hogy a „függetlenség" mai értelmezésének alkalmazása reménytelennek tűnik. A magyar rendi alkotmányosság és az uralkodó dinasztia viszonyába ágyazottan viszont megalapozott válasz kereshető. A sérelmi politikából következő megoldások nem feltétlenül az önálló magyar állam és a nemzeti király irányába mutattak. A kor ideológiája inkább a tradicionális szabadságok megtartása és/vagy helyreállítása, a magyar alkotmány tiszteletben tartása mellett voksolt. Nem önmagában a Habsburg-dinasztia jelentett problémát, hanem a dinasztia aktuális tagjainak magyarországi politikája. Minél inkább a perszonálunió irányába mozdult Bécs és az ország viszonya, annál kevesebb ellenállást tanúsítottak a rendek, s annál nagyobb volt az együttműködési hajlandóság. (Az elvárás konkrét formában az ősi rendi jogok megerősítésében és gyakorlati betartásában, betartatásában állott). Ha azonban a kormányzat, az összbirodalom gondolatát erősítve, a magyar rendi szabadságok rovására akár legális, akár a törvényi renden túlmutató megoldásokkal operált, reáluniós vagy még annál is erősebb abszolutisztikus elképzeléseket szolgáló technikákat alkalmazott, azonnal előtérbe került a függetlenség gondolata. (Úgy vélem, jól igazolja ezt a gondolatfüzért az a tény hogy függetlenségi küzdelmeink vezetői meglehetős gyakorisággal ajánlották fel a trónt és a koronát segítség reményében távoli, idegen dinasztiák tagjainak.) II. Rákóczi Ferenc szabadságharca pedig éppen az egyik legnyíltabb abszolutisztikus kísérletre adott válaszként indult meg. Közismert tény, hogy emiatt a szabadságharc politikai ideológiájának gerincét az ősi nemesi szabadságokra vonatkozó jogok eltörlésének, vagy módosításának bécsi programjával szembehelyezett, a jogfolytonosság képletébe igazított jogvédelem képezte.

II. Rákóczi Ferenc és politikai körének argumentációja szervesen illeszkedett a mindennapi tudatba mindinkább beivódott 'magyar nemesi nemzet és haza' fogalomképéhez,[23] s egyaránt megtalálható a nemesi közvéleményhez, vármegyéhez vagy paraszti közösségekhez, a vitézlő rendhez intézett pátensek indokolásaiban. E függetlenséget gyakran alkalmazta szinonimaként a szabadsággal *(„édes Nemzetünk régi ditsőséges, és szabadságához-való szeretetünktől viseltetvén, annak óltalmára fegyvert fogván).*[24]

---

[23] V. ö. *Benczédi László:* Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon. Budapest, 1980. 109. o.

[24] 1707. évi törvények. Elől-járó beszéd.

Az ellenállási jog eltörlésének törvénytelenségére való hivatkozás mellett az ónodi cikkelyekben rendre felbukkannak a magyar rendi alkotmányra tett utalások. Ebben a keretben fontos érvként jelent meg a Habsburgok uralkodói alkalmatlanságának bizonyítása. Az uralkodó(k) alkalmatlan(ok) volt(ak), hiszen *„...authoritasával gonoszúl élvén, 's nem lévén maga kötelességére (melly Hazánk irott törvényeiben, és a' hittel meg erősített diplomákban bőven le-van ábrázolva:) semmi tekintete,"* azokat megsértette (megsértették).[25] Ez a megközelítés a harmadik hivatkozási pillért alapozta meg a szabadságharc politikai ideológiájában, a jogfolytonosság elemét.

A jogfolytonosság az ónodi országgyűlésen

A jogfolytonosság kérdése az ősi jogok tiszteletéről és annak alkalmazásáról, valamint az új intézmények jogszerűségéről szólt.

Mint már a szécsényi országgyűlés kapcsán is nyilvánvalóvá vált, a jogfolytonosság szempontjából az országgyűlések alkotmányossága alapkérdéssé vált. Az egész jogi legitimáció, a jogszabályok, az alkotott aktusok érvényessége kérdőjeleződött volna meg, ha az országgyűlés maga illegitimnek bizonyul.

1705-ben, amikor a „békességnek Tractája" akadozni látszott, a vallási ellentétek országos akarat nélkül kezelhetetlennek tűntek, a háború folytatása jelentős erőfeszítéseket, a tartós berendezkedés szilárdabb állami kereteket követelt, nem térhetett ki a szabadságharc politikai vezetése az országgyűlés összehívásának problematikája elől. A körülmények hatására a döntés megszületett, az éles konfrontáció Béccsel elkerülhetetlen volt. A szabadságharc vezérkara II. Rákóczi Ferenccel egyetértve úgy látta jónak, ha a gyűlést – ha már szakításra vezet – a törés igazolására használja fel. Bizonyítani kellett a szabadságharc ügyének tömeges támogatottságát csakúgy, mint alkotmányos helyénvalóságát. Azonban, amint tudjuk, a szécsényi megoldás felemás eredményt hozott. Egyik oldalról, az interregnum elhalasztásával, közjogi kérdőjelet tettek a conventus alkotmányossága mellé, hiszen a regnáló király jogosítványainak gyakorlása szerves összefüggésben állott a gyűlés működésével. Ugyanakkor azonban határozatot hoztak a megjelent rendek arról, hogy a Szécsényben létrejött alkotmányos fórumon az ügyek éppúgy tárgyaltassanak, mint egy országgyűlésben, s hatáskörét egyezőnek nyilvánították ki a diétáéval. Ez a döntés nyitva hagyta a gyűlés közjogi megalapozásának kérdését, amit végül ónodon válaszoltak meg, a detronizációval. A trónfosztás a gyülés szuverenitásának megerősítését hozta, hiszen ettől fogva a döntések közjogi megalapozásában a monarchikus szuverenitás helyét a diaetális szuverenitás foglalta el.

Az ónodi gyűlés praeambuluma nem hagyott kétséget a felől, hogy az egybegyűlt rendek magukat artikulusok alkotására jogosított gyülekezetnek tekintették, Deklarálták, hogy az ott megszületett törvények *„a' Magyar-Országi Hazájok Szabadságáért öszveszövetkezett Státusok és Rendek"* akaratából *„concludáltattak, és végeztettek."* A Praeambulum részletesen foglalkozik a gyűlés egybehívásnak okaival és törvényességével. *„A' Szétsényi közönséges Országos Gyülés"* jogi alátámasztására a konföderációt idézték meg, melyet *„az Austriai Háznak elviselhetetlen jármával szorongattattunk vólna, édes*

[25] 1707:2. tc.

Nemzetünk régi ditsőséges, és szabadságához-való szeretetünktől viseltetvén, annak óltalmára fegyvert fogván" az ország régi szabadságainak helyreállítására hívtak életre.[26] A másodlagos hivatkozás sem hiányzik: magának a meghívóknak kibocsátását a fejedelem a szécsényi gyűléstől nyert „authoritásra" alapozta, amivel implicit módon ismét felidézte a szécsényi gyűlés alkotmányos igazoltságát. Az országos gyűlés autonómiáját többször is hangsúlyozták, példának okáért az interregnum kimondása kapcsán. „*...bennünket nem kénszerítvén, sem abban ellent nem tartván, hanem tellyes jó kedvünkből, és szabad akaratunkból, Hazánkban interregnumot lenni vallunk, tudniillik: Országunkat király nélkül lenni jelentyük, és hirdettyük.*"[27]

Az első articulusban a hagyományos országgyűlések hatáskörébe tartozó diaetális bíráskodás felidézésével az turóci követek ügyével kapcsolatban jelentették ki a rendek, hogy erre joguk van. „*Rakovszki Menyhártnak ...a' Gyülésben köztünk történt halálát, nem tsak méltónak és helyesnek itéltük, 's appróbáltuk, hanem következendő napokon a' társát-is Okolitsáni Kristófot, ugyan azon vármegye vicé-ispánnyát, hóhér keze által, feje vételével érdeme szerint megbüntettettük; annak felette azt-is elvégeztük ...*"[28]

Az erdélyi rendekkel kötött szövetség ratifikálása megint csak az országgyűlési hatáskör egyik elemének, a külügyi jogoknak a megerősítését jelentette. A szécsényi országgyűlésből az erdélyi országgyűléshez küldött deputatio együttműködési javaslata találkozott a marosvásárhelyi országgyűlés helyeslésével, amit az ónodi gyűlésbe delegált erdélyi deputatusok jeleztek is a rendeknek. Miután az erdélyi országgyűlés is külön törvénycikket szentelt a szövetségnek, a magyarországi szövetkezett rendek is úgy döntöttek, hogy ugyancsak önálló artikulusba foglalják az erdélyi szövetséget. „*Ahozképest Mi-is, igaz, szives, és meg-másolhatatlan Szövetségünknek, és Colligationknak vagy öszve lött köttetésünknek meg-mútatására nézve, azon Szövetségbéli kötést, avagy Confoederatiot, annak minden punctumiban, tzikkelyeiben, és articulusaiban, úgy valamint a' Vezérlő Fejedelmünk ő Felsége, és a Senatus által tsináltt instrumentumban feltétetett, s foglaltatott, ezen articulusunk által meg erősíttyük, confirmállyuk, és ratificállyuk, és hogy állandó, 's meg-maradandó légyen, el-végeztük.*"[29]

Ónodon ismét közelített az országgyűlési szerkezet a rendi Magyarországéhoz. Az 1608:1. tc. a törvényhatósági képviselet elvére helyezkedett, s egy évszázada ez volt a a diéta rendek által elfogadott alapja. A vármegyékből, szabad királyi városokból instructiókkal ellátott követeket küldtek az országgyűlésbe, a képviselet e követek ténykedésén nyugodott. Az alkotmányosságra történő hivatkozással kezdettől fogva ezt az alkotmányos megoldást lett volna a legkézenfekvőbb választani. Szécsényél azonban a fejedelem még úgy ítélte meg, hogy a törvényhatósági képviselet buktatóinak (az esetlegesen elmaradó követek, a kis létszámú megjelenés, az instructionális dacolás lehetősége) elkerülésére és a szabadságharc propagandisztikus céljainak alátámasztására célszerűbb a régebbi tradíciókhoz visszanyúlni. Ónodon ismét visszatért a törvényhatósági képviselet elvéhez (amit megerősített a „vitézlő rend" jelenlétével.

---

[26] 1707. évi törvények. Elől-járó beszéd

[27] 1707:2. tc.

[28] 1707:1. tc. A' Szövetségnek meg-tartásáról, ellene vétőknek pedig büntetéséről, 's példájáról.

[29] 1707:3. tc. A' felséges Erdélyi fejedelemmel, és oda-való Statusokkal, és Rendekkel lött Szövetség, és öszve-kötelezés meg-erősíttetik, és ratificaltatik.

Az országgyűlés 1707-ben is egyértelműsítette, hogy az ország szuverén központjának tekinti magát. Miközben rendelkezett a szabadságharc fennhatósága alá tartozó államfél hatóságainak folyamatos működéséről, a méltóságok megtartásáról, a fejedelem és a szenátus hatalmának megerősítéséről[30] és a helytartóválasztásról,[31] magának vindikálta a királyválasztás jogát, amiről azonban az adott helyzetben halasztó döntést hozott. (*„A' király választás pedig most, hogy függőben hagyattassék, egyező akarattal el-végeztetett."*[32])

II. Rákóczi Ferenc jogpolitikai koncepciójának sarokpontját jelentette a központi jogalkotás (a törvényi és a pátensjog) legitimitásának megteremtése, vagyis a jogalkotói akarat (a konföderáció, az országgyűlések, a fejedelmi hatalom) érvényességének elfogadtatása, a Habsburgok által évszázada rombolt, központi, írott, jogi formákban megjelenő koncepcionális jogalkotás hitelessé tétele. Ugyanakkor partnerré kellett tennie a szokásjog képződését és érvényesülését biztosító törvénykezési szerveket, az alsóbb hatóságok bírói székeit, az ítélkező szervek tagjait. Bizonyítani kellett, hogy a tradicionális magyar jog a továbbiakban is a jogélet alapját képezi. E kettős célt a jogfolytonosság jogszabályi bizonyítékában érhette el. A szabadságharc törvényei ennek következtében (ha az aktuális politikai, társadalmi vagy katonai problémákra adott törvényi válaszokat leszámítjuk) többnyire folytatói, korszerűsítői, értelmezői a korábbi artikuláris, vagy consuetudinális rendelkezéseknek. Így a jogalkotói szándék nem építhetett a tagadásra, csakis a folytonosságra. Legfeljebb csak a magyar rendi alkotmányosság szempontjából törvénytelen Habsburg-törvényhozást támadhatta, de semmiképpen sem az ősi magyar jogalkotás vagy szokásjog elemeit.

A jogfolytonosság általános elve, mely a jogalkotás és joggyakorlat tradicionális alapjait jelentette, a fentieket is tekintve, magától értetődő gyakorlattá vált a szabadságharc államában. A jogfolytonosság argumentuma nem csupán az ősi nemesi szabadságok sérelmeinek orvoslását jelentette, hanem a rendi alkotmányosság fenntartását, a magyar alkotmányos keretekbe illeszkedő államszervezés és jogalkotás koncepcióját is. Ékes példái ennek a törvényi hivatkozások a magyar consuetudóra, a Hármaskönyvre, a törvényhozásra, és általában „Hazánk írott jogaira."

Az interregnumot megalapozó indoklás még az egyszerű hivatkozáson is túlmegy. Államalapító Szent István decretumaira utalva értelmezi az Intelmekben megfogalmazott uralkodási princípiumokat és azokat szabadságharc időszakára aktualizálva kéri számon a Habsburgokon az istváni rendelkezések elmulasztását. (Ezúttal hagyjuk figyelmen kívül, hogy a korábban a decretumok közé sorolt Intelmek a tudományos kutatások jelenlegi álláspontja szerint nem jogszabályként, hanem az uralkodó utódához írott, politikai tapasztalatokat összefoglaló királytükrök sorába illeszthető). „Mivel pedig ezen Mi Országunknak még a' leg-első *Fundator*a-is a' Szent *István király* első *decretum*ának 4. részében, maga fiának, a' Szent *Imre hertzeg*nek, és következendőképen, minden Magyar Királyoknak ki-adott parantsolatiban-való *sententiáját, e' következendő szókkal jelentette ki. Ezekből pedig, tudnia illik a' fejedelmekből, ország baroiból, hadi fő rendekből, 's*

[30] 1707:4. tc. A' felséges Vezérlő fejedelem és az senatus hatalma, és authoritása meg-erősíttetik, a' király választás pedig fenn-hagyattatik.

[31] 1707:5. tc. A' locumtenensnek választásáról, és annak authoritásáról.

[32] 1707:4. tc.

nemesekből, senkit szolgálatra ne kénszerits, vagy szolgának ne nevezz, 's a' t. Ha szelid erköltsü leszesz, királynak mondatol, és a' király fiának, és szerettetni fogsz minden vitézlő rendektől; Ha pedig haragos, kevély, irigy, és békételen leszesz, és a' grófokon, 's fejedelmeken nyakaskodó, kétség kivül a' vitézlő rendnek erőssége, a' királyi méltóságnak meg tompulására, 's csökönésére válik, és idegeneknek adgyák a' te országodat."

A felfogásuk szerint erőszakkal az országra kényszerített törvényeket leszámítva a fejedelem és a szabadságharc vezető körei a Habsburgok által szentesített törvényeket is érvényesnek fogadták el. A propositiók csakúgy, mint számos törvény rendelkezései utalnak a magyar jogra, miképpen a szécsényi vallásügyi tárgyalások eredményeképpen született törvényekben, az ónodi trónfosztó döntést megfogalmazó articulusban is. A kor szokásának azonban leginkább az általános hivatkozás volt a megfelelő. „Hazánk írott törvényeinek sérelme nélkül,"[33] „a törvény folyásának szokott módja szerint,"[34] „hazánk leghelyesebb törvényei szerint" rendelik az eljárást, a nem szabályozott tartalmi kérdések megítélését a szabadságharc törvényei. A hivatkozások többnyire általános utalást tartalmaztak, de nem volt ismeretlen a konkrét törvényhely megjelölése sem.

A hadi törvények megalkotására felhatalmazó törvénycikkben figyelemre méltó az a rendelkezés, mely a jogalkotásra történő felszólítás és feljogosítás mellett arra is figyelmezteti a fejedelmet és a deputatusokat, hogy *„hazánk törvényeiben a hadi törvényekről alkalmas emlékezetek vannak,"* ezért a hiányzó szabályozást oly módon pótolják, hogy ne tévesszék szem elől: feladatuk *„hazánk írott törvényei értelme szerént leendő rendben vétele, módja s formája szabása és azoknak artikulusokba foglalása."* [35]

Ugyancsak ebbe a gondolatkörbe vág a Regulamentum Universale záradéka, melyben a fejedelem arra utal, hogy a *„partikuláris observatiokat avagy rendtartásokat" azért „nem vólt szükséges itten specificáltatnunk, minthogy országunk régi írott törvényétől ... nem igen különböztetnek."* [36]

Az Ausztriai Háznak szemére hányta a gyűlés, hogy kötelességét, *„melly Hazánk irott törvényeiben, és a' hittel meg erősített diplomákban bőven le-van ábrázolva"* nem teljesítette.[37] Az Ország Törvényes Táblájának felállításakor a törvényhozók ónodon rendelkeztek azon *octavialis causá*król, *„kiknek más birájok Országunk utólbi törvényei, 's végezési által nevezve*[38] *nintsenek."* Hasonlóképpen általában hivatkozott a magyar törvényekre a bírák jogi ismereteinek gyarapításáról szóló intézkedés, hogy ti. *„a' birák, a' kiknek Hazánk irott törvényeit szükséges jól tudni, mellyeknek értelme szerént a' jó biró tiszti, 's hivatallya-is azt hozván magával, a' törvény-tételre, és az igazságnak kiszolgáltatására köteleztetnek, arra vigyázzanak, hogy mind az exceptiókban, mind a' meritumban, a' melly törvények a' peres felek által allegáltatnak, azokhoz magokat semmiképen*

---

[33] 1707:12. tc. Az igazságnak ki-szolgáltatásáról, és az Ország Törvényes Táblájának fel-állításáról.

[34] 1707:12. tc.

[35] 1707:20. tc A' Hadi Törvényes Processusnak-is rendben-vétele végeztetik.

[36] Regulamentum Universale, Inclytorum Confoederati Regni Hungariae Statuum ac Ordinum, tam Militarium, quam & ex parte Inclytorum Comitatuum, Liberarum item ac Regiarum Civitatum, aliorumque quorumvis, Observandum. Kelt Onodnál lévoe Táborunkban. die 5. Julii. An. 1707. (Nagyszombat, 1707.), Országos Széchényi Könyvtár, Régi és Ritka Nyomtatványok Tára, RMK. 1733.

[37] 1707:2. tc.

[38] 1707:14. tc A' Táblán itélendő causáknak minéműségéről.

ne kötelezzék, hanem Hazánk helyesebb törvényei szerént a' mint Isten által igazságosabbnak, 's törvényesebbnek itélik lenni a' dolgot, elégséges declaratióval, 's világosítással tegyenek törvényes ítéleteket, és deliberatiókat." [39] Ugyancsak a törvénykezéssel kapcsolatos végzés volt, hogy *„Hazánk irott törvényeivel egyező Praeceptorium, és minden egyéb-féle parantsolatokat, mind felséges Vezérlő Fejedelmünk, mind a' Méltóságos Locumtenens Ur, mind pedig a' Senatusbéli Cancellarius Ur, expediáltassanak."* [40] *„A' melly causák, Hazánk törvényei szerént"* eladdig vármegyei hatáskörbe tartoztak, azok továbbra is ott maradnak, s „azoknak ottan-való folyása, tovább is helyben hagyattatik" – rendelte az ónodi országgyűlés, már önmagában azzal a ténnyel is erősítve a jogfolytonosságot, hogy nem eszközölt feladatváltást az egyes törvénykezési szervek között. A szabad városok „székén folyni szokott *causá*kban pedig, hasonlóképen a' régi módnak meg-tartása végeztetett."[41] S mint láttuk, általános a hivatkozás a régi törvényekre a katonai büntető eljárás, a hadi törvények kapcsán is.[42]

A rézpénzforgalommal kapcsolatos egyik rendelkezés a zálogos javak kiváltásáról szólt, melynek megtagadói ellen *„az 1647. esztendőnek 125. articulusa, 1652. esztendőnek 52. articulusa szerént* [43] lehessen *procedál*ni, és azokban le irtt büntetésekben essenek." A törvény a Tabula Regni Judiciariára újonnan kinevezett bírák figyelmébe ajánlotta a *„Tripartitum Decretumnak Prologusá*ban[44] a' birónak tisztiről szóló" rendelkezést. Az öröklési jogi szabályok megvilágosításához a Hármaskönyvet hívták segítségül a törvényalkotók. Eszerint a *„Tripartitum Decretum Első Részének 98., 99. és 102. Titulussai értelme szerént"* [45] kell eljárni.

Konföderáció-értelmezés 1707-ben

Mint említettük volt, az ónodi országgyűlésen rendkívüli jelentőségre emelkedett a konföderáció megerősítése. Kettős értelemben is fontos szerepet játszott a napirendek, valamint a megalkotott artikulusok között. 1707-re világossá vált, hogy hosszabb távú háborúskodásra kell berendezkedni, miközben egyértelmű repedések keletkeztek a szabadságharc szerkezetében, amit a turóczi követek esete is példázott. Az tehát létkérdésnek tűnt, hogy a küzdelem kereteit rögzíteni kell, s az erők összpontosítása, a lelkesedés feltámasztása egyik lehetséges útjának a kötés megerősítése látszott. De ezen túl alkotmányos értelemben is szükség volt a konföderációra. A detronizációval újra felszínre került a szuverenitás kérdése, amelynek egyik kezelési lehetősége volt a konföderáció közjogi megerősítése.

---

[39] 1707:15. tc A' törvény-tételben a' bíráknak mód szabattatik, és ezen tzikkelyt: Secundum allegata, et probata, miként értsék, meg-magyaráztatik.

[40] 1707:16. tc. A' törvényes, és egyéb-féle parantsolatoknak ki-adásáról.

[41] 1707:19. tc. A' vármegyék és szabad királyi városok törvény székét illető causák processusiról, és azoknak appellatáiról.

[42] 1707:20. tc.

[43] 1707:9. tc. A' zálagos jószágoknak a' réz pénzen léendő ki-váltásáról.

[44] 1707:15. tc.

[45] 1707:18. tc. A' zálagos jószágokban, és ingó-bingó marhákban, 's portékákban, a' férjfiú, és felesége között-való egyenlő successióról, midőn maradék, és testámentum-tétel nélkül múlik-ki valamellyik közzülök e' világból.

A konföderáció mibenlétével kapcsolatos bizonytalankodások a szabadságharc második országgyűlésére enyhültek. Egyértelművé lett, hogy *„a' Magyar-Országi Hazájok Szabadságáért öszveszövetkezett Státusok és Rendek"* közönséges gyűlésükben igényt tartanak a törvények megalkotásának jogára.

Leszögezték, hogy a *„Szétsényi közönséges Országos Gyülésünkben, erős Szövetségünknek szoros kötésével öszvetsatolt"*[46] konstrukcióját megerősítik,[47] s a továbbiakban is fenntartják,[48] az ellene vétőket felelősségre vonják és megbüntetik. Ebben az összefüggésben a „confoederáltak" a szövetkezetteket, a „Confoederatio" a Szécsényben létrejött szövetség fogalmát fedi. Hasonlóképpen a trónfosztó cikkely, mely a Habsburg ház „kegyetlen *tyrannusi* uralkodása ellen-való Szövetség kötésünkkről" szól, melyhez elvárják a csatlakozást, s a vonakodókat úgyszintén büntetni rendelik.[49]

Azonosítás helyett egyértelmű párhuzamot lehet kiolvasni a fejedelm és a többi hatóságok autoritásának megőrzéséről rendelkező cikkelyben a konföderáció, mint szövetség és a az *„Ország Statusi, és Rendei,"* mint a hatalmat hordozó tényezők között. Mert *„e' Confoederatio, avagy Szövetség erejével"* lehetett az Ország státusai és rendei hatalma és igazgatása alá hajtani az érintett területeket. A szövetség itt inkább a hadakat, a „Statusi és Rendi" kifejezés magát az államot, szűkebb értelemben a conventust jelenti.[50] Egyébként is az rögzíthető, hogy ónodon már szívesebben használják a „Szabad Nemzet,"[51] illetve az „Országnak közönséges Gyülekezete"[52] kifejezéseket a szabadságharc államának illetve a conventusnak megjelölésére.

Némi különséget lehet érezni az Erdélyi Fejedelemséggel kötött megállapodás körül. Ugyanis az „oda-való *Confoederáltt Status*okat és Rendeket, a' Mi Szövetségünkben, és öszve-kötelezettségünkben, avagy *Colligation*kba-való lépésre, 's velünk egyet-értésre *invitál*ván" lényegében egy nemzetközi szerződést készítettek elő, s azt Ónodon ratifikálták[53]. Ez a szövetkezési értelem tehát egy államok közti képletet körvonalaz, mely nagyságrendjében, de minőségében is különbözik a magyar rendek szövetkezésének konföderáció-fogalmától.

Az ónodi törvénycikkekben tehát nem jelenik meg a konföderációnak a szövetkezéstől eltérő értelme, mint korábban Szécsényben, vagy mint a szabadságharc politikai vezetőinek szóhasználatában. A szövetség két szintje között azonban különbséget tesz a terminológia: a rendek szövetségét és az államok szövetségét eltérően értelmezi, mely azonban nem ellentétes egymással.

---

[46] 1707. évi articulusok. Elöl-járó beszéd.

[47] 1707:3. tc.

[48] 1707:1. tc.

[49] 1707:2. tc.

[50] 1707:4. tc.

[51] 1707:22. tc. Az Ország lakos[ok] Rendeinek jövendőben-is, a' Generalis Conventusokra, vagy Gyülekezetekre léendö comparitiójokról 's jövetelekről.

[52] 1707:22. tc.

[53] 1707:3. tc.

Deklarációk az ónodi országgyűlésen

Mint arról többször szóltunk, a Rákóczi szabadságharc országgyűléseiben született articulusok azon túl, hogy a conventusok jogi aktusai voltak, egyben a szabadságharc deklarációinak is tekinthetők a háború céljáról, a gyűlések és a konföderációs állam szuverenitásáról, valamint az aktuális választott politikáról. A articulus-szövegek magukban foglalják a döntések indoklását is, s amennyiben a jogkörök telepítését is érintik, a gyűlések önérzetes nyilatkozatát is szuverén önállóságukról. Az 1705. évi szécsényi conventusban a konföderáció volt a központi téma, melynek létrejötte, konstrukciója, jogossága és feladatai képezték a törvényhozási tevékenység fókuszát.[54] Ónodon az interregnum kimondása határozta meg a közhangulatot és a törvények tartalmi töltését, hiszen, túl a detronizáció tényének és megokolásának súlypontján, ország-világ előtt tisztázni kellett a hogyan tovább kérdését. Ennek keretében világosan le kellett szögezni a fennálló, Szécsényben létrehozott alkotmányos konstrukció állandóságát, a konföderáció megerősítését, sőt az erdélyi rendek beemelését a konföderáció immáron magasabb szintű, nemzetközi kereteibe. Ez, mint föntebb láttuk, a lehető legnagyobb tisztasággal kapott hangot az ónodi gyűlés törvénycikkelyeiben.

Ami viszont újszerű az ónodi törvényhozásban, az a Rákóczi szabadságharc egyik politikai tartóoszlopának a korábbiakhoz képest újszerű jobbágypolitikának töredékes felbukkanása. Igaz ugyan, hogy messzi távolba került a jobbágyfelszabadítás eszméje, mely a megerősödött rendi képletekhez aligha volt igazítható, de a fejedelem politikai köre kijelölte az új utat.

A praemabulum ékesszóló kiáltványként fogalmazza meg a gyűléshez vezető utat, a békesség traktájának elakadását, melyet a „tiszta igaz indúlattal tett *tracta*béli munkálkodásunk" ellenére a tárgyalópartner idézett elő. Ezért kellett úgy döntenie a haza szabadságáért „öszve-szövetkezett egész Magyar-Országi minden *Státus*ok és Rendeknek," hogy az ügyek további menetét megtanácskozzák. A *„békesség tractájában az Austriai Háznak ... külömbkülömb-féle tsalárd mesterségeit"* meghivatkozó szöveg egy könnyed fordulattal tér át a Habsburg-ház „véle született *tyrannusi* kegyetlen uralkodásraváló vágyódására," mely a szövegező szerint egyenesen vezetett el ahhoz, hogy a magyarságot *„kemény 's gyalázatos szolgálatjának igája, és annak nyomoruságos sorsa alá hajtani igyekezett."*[55] Sőt miközben a konföderáltak a béketárgyalásokat szorgalmazták, a bécsi kormányzat az egyenetlenség magvait igyekezte elhinteni, egészen odáig, hogy egyes vármegyéket, mint például *„Turótz vármegyét annyira vitték, hogy ő a' maga közönséges gyüléséből egynéhány vármegyékre esz-vesztő leveleket irván, azok által szakadásokat, 's vissza vonásokat nem tsak szerzeni igyekezett,"* de a szövetségen belül pártütést szított.[56] Ez a gondolatmenet mintegy alátámasztja a detronizációhoz vezető út irodalmi értékű kifejtését és magyarázatát. A trónfosztás jogosságát és szükségszerűségét taglaló törvénycikk rövid foglalata lett a szabadságharc legitimitását igazoló érvrendszernek. Felbukkant benne a Habsburg-ház abszolutisztikus kormányzati módszereinek alkalmazása, az országgal szembeni kegyetlensége, a visszaélések sorozata, az *„eperjesi mészár-*

[54] 1705:1. tc.

[55] 1707. évi articulusok. Elől-járó beszéd.

[56] 1707:1. tc.

*lás*nak vér-ontó *theatruma."* Felpanaszolta a magyar állam beolvasztását célul kitűző politikát, a rendek semmibe vételét. Hivatkozott a királyi hatalommal való visszaélésre, a magyar törvényektől eltérő országlásra, az alkotmány felfüggesztésére. Az indoklás utalt *„a már ennekelőtte ki-botsátott"* kiáltványra, melyben, mint írták, az osztrák visszaélések sorozatát és a szabadságharc jogosságának kérdését *„a' Keresztyén Világ itéleti alá botsátottuk."*

A pillanatnyi helyzetre vonatkozóan a praeambulum megkérdőjelezte I. József trónra léptetésének és koronázásának jogosságát, a pozsonyi országgyűlés törvényességét, az ott, erőszakkal elfogadtatott törvények érvényességét. Rámutatott a Habsburgok álságos békepolitikájára, mely nem tartotta vissza a császári erőket *„az Ország raboltatásától, pusztíttatásától, 's rajta-való fenekedésétől."* Mindezekre hivatkozással mondták ki a trónfosztást és az interregnumot.

Hasonlóképpen tájékoztatási célt szolgált az erdélyi rendekkel kötött szövetség közzététele, „speciális articulusba" foglalása, a konföderáció megerősítése, a Szécsényben létrehozott államszervezet továbbvitelének rögzítése.

„Declarállyuk azon kivül, és kiadgyuk, hogy mind azokat a' Hazánk fiait, publicus, és nyilván-való ellenséginknek fogjuk tartani, valakik ezen articulusoknak datumjától, avagy ki-adásától fogva két hónapok el-folyása alatt Confoederationkban, vagy Szövetségünkben bé-állani nem akarván, a' meg-irtt Austriai Háznak hüségében, engedelmességében akar mimódon, és akarhol meg-állapodnak, és Országunknak törvényesen tartozó egyességére, 's hüségére viszsza nem térnek, úgy hogy a' meg mondott idő eltelvén, azoknak minden javai, s jószági, azonnal mindgyárt közben-vetés nélkül, ezen articulusunk erejével az Ország Fiscusára szállyanak örökösön, úgy azoknak tisztségek, méltóságok, szabadságok félben-szakadttaknak, és semmire-valóknak tartassanak." Ez a beszúrás már nyilvánvalóan nem az európai közvélemény meggyőzését szolgálta, hanem a konföderációval dacolók megrettentését célozta; az eltévelyedők visszatartását, a bizonytalanok megerősítését, az egyenetlenségek felszámolását.[57]

Rákóczi államának közismert alapeleme volt, hogy a szabadságharcot nem a nemesség kezdte, hanem a Pap, Bige és Esze vezette paraszthadak, a föld agyonhajszolt, kizsákmányolt népe. Az általuk elvárt fordulat (a jobbágyfelszabadítás) ellenében a számukra megfogalmazott program (a hajdúszabadság) Ónodon nyert articuláris megfogalmazást. A hajdúszabadság a jobbágypolitikának persze egyik dimenziója volt csupán: a fegyvert fogott jobbágyokra, a vitézlő rendre vonatkozott, s nem érintette az otthon maradottak státusát és kötelezettségeit. Ez a kompromisszum azonban (mely a földesúri hatalom keretében tiszteletben tartotta a nemesi jogokat is), úgy tűnik, elfogadható keretet adott a katonáskodók törekvéseinek, s tűrhető volt a nemesség oldaláról is. Az ónodi törvényi megoldás nem általános érvényű volt még, inkább eseti deklarációt tartalmazott. Ugyanis a conventuson *„ezen Hazánk Szabadságáért indíttatott hadakozásunknak mindgyárt kezdetitől fogva, Göntz városának lakosai-is fegyverben lévén, 's nyughatatlankodván, és vitézi sok jeles tselekedetekkel, ditséretes jó magok viselését ékesítvén, kiket is felséges Vezérlő Fejedelmünk, meg-jutalmazni kivánván, tetszett kegyelmesen ő Felségének, hogy azon helység a' Hajdu Városok száma közzé számláltassék, és Hajdu Városi*

[57] 1707:2. tc.

szabadsággal, 's privilegiumokkal fel-ékesíttessék, melly ő Felsége hozzájok-való kegyelmességét" mutatja. A deklarációs célok ékes bizonyítéka, hogy a hajdúszabadság privilégiumának egyszerű adományozása helyett a fejedelem az articulus szövegében részletesen elemezte (nyilván a nemesség megnyugtatására) azon biztosítékokat, melyek megakadályozhatják „az oda-való örökös, és zálogos-földes uraknak, valami károkat." A privilégium ára az volt, hogy a fejedelem, az urakkal alkut folytatva, megállapodott kártalanításukról, miképpen az egri káptalant is biztosította a faluból származó dézsma állami forrásból történő pótlásáról. Országos rendezés hiányában, azt deklaratív úton pótolandó,[58] világosan kirajzolódik az egyedi ügykezelés technikája A törvényhozás deklarációs funkciója talán az ónodi országgyűlésen a legerősebb. A szövetkezettek conventusára figyeltek a partnerek, figyeltek az ellenségek; fontosnak tartotta az európai közvélemény csakúgy, mint a hazai társadalom. Rákóczi és politikai környezete dicséretére legyen mondva, kihasználták a lehetőséget.

[58] 1707:24. tc. Göntz Városának, a' Hajdu Városok száma közzé-való bé-vételéről, és annak mind örökös, 's mind zálagos földes urai meg-elégíttetésekről.

Barna Mezey

LAWS AND LEGISLATION IN THE DIET IN ÓNOD

Summary

At the four conventions held in Hungary during Rákóczi's War of Independence, the assembled estates passed 57 acts. These are unique articles of Hungarian constitutional history, and the documents of a special form of government in the course of the development of the Hungarian state. One would, however, look in vain for these acts of the Rákóczi period in the volumes of *Corpus Iuris Hungarici*, e.g. Article 24 passed in the Diet in Ónod is not included there. The acts were not only omitted from the millennial jubilee editions, but as a result of editors' consistent decision-making, from later series too, even the latest digital version only publishes parts of the articles in its appendix. For a long time, the reasons for the deliberate forgetfulness were political: the Habsburg dynasty resolutely refused any possible editorial intentions to acknowledge the greatest rebellion during its reign. On the other hand, today's editors are uncertain about the constitutional issues of the sessions of the Diet during Rákóczi's War of Independence, which evidently leads to questioning the legitimacy of the period's legislation.

The study analyses the attempts of Prince Ferenc II Rákóczi and the political leaders of the War of Independence to legitimise their fight for freedom both in Hungary and abroad. The author introduces how they endeavoured to reason clearly and sensibly with the outside world and the opposition to prove the legitimacy of their struggle and to win them over to support the War of Independence. The most significant arena of the above-mentioned efforts was legislative activity, of which the Diet in Ónod was a key occasion.

Barna Mezey

LOIS ET LÉGISLATION À LA DIÈTE D'ÓNOD

Résumé

Lors des quatre assemblées tenues en Hongrie pendant la guerre d'indépendance de Rákóczi, les Ordres ont adopté 57 articles de loi. Ces documents d'une formation d'État particulière occupent une place spéciale dans l'histoire constitutionnelle de la Hongrie. Toutefois nous aurions beau chercher les articles de loi de Rákóczi, dont l'article 24 d'Ónod, dans les volumes de Corpus Juris Hungarici: ils ne figurent ni dans les publications parues à l'occasion du millénaire de l'État hongrois, ni dans les collections postérieures et ce, en raison de la décision conséquente des rédacteurs. Même dans la version numérique la plus récente, seulement une partie de ces ordonnances sont publiées dans l'appendice. Pour une longue période, cette omission consciente s'explique avant tout par des raisons politiques: la dynastie des Habsbourg s'est formellement opposée à l'intention de certains rédacteurs éventuellement enclins à reconnaître la plus importante rébellion du pays. En revanche, les rédacteurs actuels prennent en considération les problèmes constitutionnels soulevés par les assemblées de la guerre d'indépendance, ce qui conduit logiquement à la mise en question de la légitimité de la législation.

Cet écrit examine comment François Rákóczi II et la direction politique de la guerre d'indépendance ont tenté de légitimer leur lutte à l'intérieur et à l'extérieur du pays en apportant des arguments juridiques pertinents et convaincants à la fois pour l'étranger et l'opposition nationale en vue de les gagner à leur cause. Ces efforts de légitimation résidaient principalement dans la législation dont la Diète d'Ónod était l'un des lieux principaux.

Barna Mezey

GESETZE UND GESETZGEBUNG IN DER DIÄT VON ÓNOD

Resümee

Auf den vier Konventen des Rákóczi-Freiheitskampfes in Ungarn wurden von den versammelten Ständen insgesamt 57 Gesetzesartikel verabschiedet. Diese Artikel sind besondere Dokumente der ungarischen Verfassungsgeschichte, des speziellen Staatsgebildes der ungarischen Staatsentwicklung. Doch wir suchen in den Bänden des Corpus Juris Hungarici vergeblich nach den Gesetzesartikeln von Rákóczi, unter ihnen dem 24. Artikel von Ónod. Sie fehlen nicht nur aus den Jubiläumsausgaben zum Millenium, sondern auf Grund der konsequenten Entscheidung der Redakteure auch aus den späteren Ausgaben. Sogar die neueste, digitale Version gibt die Beschlüsse nur im Anhang und nur auszugsweise kund. Die bewusste Vergesslichkeit ist lange Zeit hindurch mit politischen Gründen zu erklären: die Habsburger Dynastie wies die eventuellen redaktionellen Absichten, die die größte „Rebellion" seiner Regierung eventuell anerkannten, entschieden zurück. In den Überlegungen der heutigen Redakteure spielt dagegen diejenige Unsicherheit eine Rolle, die sich um die Verfassungsprobleme der Versammlungen des Freiheitskampfes formuliert, was gesetzmäßig zur Hinterfragung der Rechtmäßigkeit der Gesetzgebung führt.

Die Schrift untersucht, wie Ferenc II. Rákóczi und die politische Führung des Freiheitskampfes den Kampf um die Freiheit im In- und Ausland zu legitimieren versuchten, wie sie versuchten auf eine Weise zu argumentieren, die aus der Sicht der Rechtsinterpretierung sowohl für das Ausland, als auch für die interne Opposition zu bewerten und überzeugend schien, diese für die Sache des Freiheitskampfes zu gewinnen. Das bedeutendste Terrain dieser Legitimationsversuche war die Gesetzgebung, wobei gerade die Diät von Ónod zu einem der wichtigsten Schauplätze dieser wurde.

Барна Мезеи

ЗАКОНЫ И ЗАКОНОТВОРЧЕСТВО В ОНОДСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ СОБРАНИИ

Резюме

Собравшиеся на четырех конвентах Венгрии участники освободительной борьбы Ракоци приняли 57 статей закона. Эти статьи законодательства представляют собой особые экземпляры истории венгерской конституции. специальные исторические документы формирования и развития венгерского государства. Но тщетно искали бы мы в томах Corpus Juris Hungarici статьи законов, изданных Ракоци, в том числе статью 24-го закона, изданного в Оноде. Они отсутствуют не только в изданиях, выпущенных в годовщину тысячелетия Венгрии, но на основании последовательного решения редакции их нет и в более поздних сериях, и даже самый последний дигитальный вариант публикует эти юридические параграфы только выборочно и в отрывках. Эта сознательная забывчивость могла быть объяснена главным образом политическими причинами: Габсбургская династия решительно отвергала все возможные издательские намерения, которые, не дай Бог, признают самого большого „бунтаря" периода их правления. В соображениях современных издателей однако играет роль та неопределенность (неуверенность), которая была сформулирована вокруг конституционных проблем государственного собрания периода освободительной борьбы, что закономерно ведет к постановке вопросительного знака касательно правомерности освободительной борьбы.

Статья исследует вопрос о том, как попытался Ракоци и руководство освободительной борьбы легитимировать свою борьбу за свободу как внутри своей страны, так и за границей. Как старались они с точки зрения правотолкования аргументировать для заграницы и внутренней оппозиции закономерность, законность борьбы за свободу, и привлечь противников на сторону дела борьбы за освобождение. Основным полем деятельности, где прилагались усилия по легитимации, было законотворчество, одной из наиболее важных областей которого было онодское государственное собрание.

CZIGÁNY ISTVÁN

A KATONASÁG ÉS AZ ÓNODI ORSZÁGGYŰLÉS*

Bár történelmi köztudatunkban az ónodi országgyűlés[1] a Habsburg-ház trónfosztásával forrott össze, a napirenden számos, az adózással, a pénz- és katonai ügyekkel kapcsolatos kérdést tárgyaltak meg, amelynek fontosságára az utóbbi évtizedek kutatásai irányították rá a figyelmet.[2]

A Habsburg-ház trónfosztásáról rozsnyói tanácsülésen a szenátus már döntött, de a rendek jóváhagyására is szükség volt. A vita azonban mégsem a közjogi kérdések, hanem a rézpénz és az adózás körül bontakozott ki. Az országgyűlés 17 ülésnapjából nyolcnak szerepelt a napirendjén a rézpénz, és legalább ennyi alkalommal tárgyalták az adózás kérdését is.[3] Nem véletlenül, hiszen mindkettő jelentős politikai, gazdasági és társadalmi problémát jelentett.

Az adózás, vagyis az adó megajánlása mindig neuralgikus pont volt a rendek számára, mert ezt tartották a legfőbb jogaik egyikének, a központi hatalom korlátozására szolgáló eszköznek.[4] A rézpénz értékvesztése nyomán elmélyülő monetáris válság következtében bekövetkező gazdasági válságot csak tetézte a hadsereg finanszírozásának ellehetetlenülése. Ez utóbbi jelentős társadalmi feszültségekhez vezetett, mivel a katonák fizetetlensége és ellátatlansága törvényszerűen maga után vonta a katonai executiókat, a lakossággal szembeni önkényeskedéseket, erőszakoskodásokat.

A történeti és hadtörténeti szakirodalom a hadsereg kérdésével általában az ónodi országgyűlésen elfogadott általános katonai szabályzat kapcsán foglalkozik. Ennek ügye már 1705 őszén a szécsényi országgyűlésen is napirendre került, de elfogadásáról akkor nem született döntés. Hosszas előkészítő munkát követően Ónodon újra elővették a katonai törvénykezés ügyét.[5] Az országgyűlésen először június 11-én tárgyaltak a katonai törvényekről, de az általános üléseken és a vármegyék megbeszélésein már több alkalommal a is előkerültek a hadsereggel kapcsolatos ügyek.

Az ónodi országgyűlésen a X. törvénycikkben elfogadott *Regulamentum Universale* tulajdonképpen a haderő felállításával, beosztásával, ellátásával és fizetésével foglakozó

* A tanulmány az Országos Tudományos és Kutatási Alapprogram a T 038212 számú pályázata és a Habsburg-kori Kutatások Közalapítvány támogatásával készült.

[1] Az ország főméltóságainak (nádor, országbíró horvát bán) távollétében, valamint a hiányzó vármegyék miatt az országgyűlés korlátozott hatáskörű volt. A rendek Szécsényben csak „conventus generalis confoederatorum Hungarorumnak", azaz a szövetkezett magyarok általános gyűlésének nevezték az aktust. A tanulmányban használt országgyűlés kifejezés is ezt a kategóriát takarja.

[2] *Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes*: II. Rákóczi Ferenc. Budapest, 1976.; *Bánkúti* 1991.; *N Kiss István*: Az 1707. évi Rákóczi-féle dicalis conscriptio. RTan. 1980. (a továbbiakban: *N. Kiss*, 1980.) 87–112. o.; *N. Kiss István*: A szabadságharc államának jövedelmei. In: Európa és a Rákóczi-szabadságharc. (Szerk. *Benda Kálmán.*) Budapest, 1980. 199–205. o.; *Bánkúti Imre*: II. Rákóczi Ferenc rézpénzeinek gazdasági és társadalmi vonatkozásai. *Numizmatikai Közlöny*, 1979/1980. 77–79. o.

[3] *Wellmann* 1938. 5. o.

[4] *Szijártó M. István*: A magyar rendek adómegajánlási joga. TSz 2004. 3–4. sz. 249–268. o.

[5] *Gottreich László*: Az ónodi országgyűlés katonai vonatkozásai. HK 1957. 3–4. sz. 83–100. o.; *Markó Árpád–Tóth Gyula*: A Rákóczi-szabadságharc legfontosabb katonai szabályzatai. HK 1954. 3–4. sz. 143–150. o.

szervezeti szabályzat, amely hét részben ismertette a hadsereg, kiegészítésével, javadalmazásával, ellátásával és beszállásolásával kapcsolatos teendőket. Tartalmazta a haditörvényszéki eljárást és a haditörvényeket. A *Regulamentum Universale*-t és a haditörvényeket a június 21-én tartott „országos" ülésen Sennyey István főkancellár, Kajaly Pál főhadbíró és Vay Ádám udvari főkapitány jelenlétében olvasták fel, amit a rendek tudomásul vettek.[6]

Az Ónodon becikkelyezett hadiszabályzatok és törvények elfogadása fontos állomása volt a Magyar Királyság önálló hadereje kiépítésének, mivel először foglalták egységes rendszerbe a magyarországi katonaságra vonatkozó szervezési szabályzatokat, utasításokat és törvényeket. Bár a katonai szabályzatok és törvények a hadsereg működtetésének eszközei, de hatékonyságuk sokban függ a gazdasági és társadalmi viszonyoktól, a katonáskodók mentalitásától s nem utolsó sorban a politikai környezettől. A katonai jogalkotás azonban csak egy volt a hadsereggel kapcsolatos ügyek közül, mivel az adózás és a rézpénz forgalma talán még fontosabbnak számított a katonáskodók számára.

A „vitézlő rend" képviselői Ónodon nemcsak politikai és gazdasági érdekeik védelmében emeltek szót, hanem a fejedelmi akarat érvényesítésében is fontos szerepet játszottak. Az ónodi országgyűlés előtt és alatt két rendkívüli esemény is történt: Forgách Simon tábornagy 1706. késő őszén történt letartóztatása, illetve a turóci követek felkoncolása, amely nemcsak az országgyűlés légkörére, hanem annak döntéshozatalára is rányomta bélyegét. Mindkét eset hátterében tetten érhető a rendi és a fejedelmi hatalom közti feszültség, ám nem ez volt az egyetlen szál, amely a két történést összekötötte.

1707 kora nyarán már negyedik éve tartott a háború, a hadsereg fenntartása, kiegészítése egyre nagyobb nehézségekbe ütközött. Rákóczi és a mögötte felsorakozó katonai és politikai vezetés jól tudta, hogy az elhúzódó háborúban a lelkesedés és az áldozatvállalás egyre kevésbé tartható fenn. Rákóczinak az adókivetéshez s annak behajtásához erős központi államhatalmat és hivatali apparátust kellett kiépítenie és működtetnie, ami törvényszerűen a rendi hatalom korlátozásához vezetett. A rendi ellenállás burkolt formáival nap, mint nap meg kellett küzdenie. 1705 őszén a szécsényi országos gyűlésen pedig megtapasztalta, hogy akaratát a rendekkel szemben csak korlátozottan tudja érvényesíteni.[7] A fejedelemnek tehát hasonló problémákkal kellett megküzdenie, mint magyar királyként a Habsburg uralkodóknak. Rákóczi tisztában volt vele, hogy az adófizetés megajánlásánál, valamint a rézpénz értékének törvényi szabályozásakor a rendek ellenállására számíthat. Bízott abban, hogy a „vitézlő rend" és a katonáskodó nemesség, akik számára az adóbevétel s a rézpénz vásárlóerejének helyreállítása a rendszeres zsoldellátást jelentette, felsorakozik mögötte.

A „vitézlő rend" az országgyűlésen

Az utóbbi évtizedek kutatásai feltárták, hogy az évszázados törökellenes fegyveres harc és a Habsburg uralkodókkal folytatott rendi küzdelmek nyomán az ország társadalma jelentős mértékben militarizálódott.[8] A különböző rendű, rangú és javadalmazású

[6] *Áldásy* 1885. 94–102. o.

[7] A szécsényi országgyűlésre nézve lásd: *R. Várkonyi Ágnes*: Rendhagyó országgyűlés Szécsényben 1705-ben. In: A szécsényi országgyűlés 1705-ben. (Szerk. *Praznovszky Mihály.*) Szécsény, 1995. 7–58. o.

[8] *Czigány* 2004. 1212–1228. o.

fegyveres csoportokból a XVII. századra létrejött a „vitézlő rend", amely Bocskai István és Thököly Imre felkelése idején komoly hatalmi és politikai tényezővé, a Rákóczi-szabadságharcban pedig kezdettől fogva a fejedelmi hatalom egyik legjelentősebb támaszává vált.[9]

Az országos gyűlés színhelyének kiválasztásakor is a katonai szempontok érvényesültek. Ónod az egykori híres végvár, a Rákóczi-család egyik jelentősebb birtokközpontja még mindig komoly erődítmény, a Sajó és Hernád völgyében pedig ott találjuk a II. Rákóczi Ferenc ősei által létrehozott hajdútelepüléseket, amelyek privilégiumait a szabadságharc elején újította meg a fejedelem.[10] A kiválasztott helyszín katonailag jól biztosítható, a fejedelem által uralt országrész központjában található, így az ellenség hirtelen katonai akciójától sem kellett tartani.

Ónodon a katonáskodó fő- és vármegyei nemesek mellett az ezredek küldöttei is megjelentek, akik persze egyben a nemesi rend tagjai is voltak. Számukat nem ismerjük pontosan, de a fejedelem még áprilisban úgy rendelkezett, hogy minden „corpusból", azaz hadtestből válasszanak küldötteket az országgyűlésre.[11] Bercsényi Miklós főgenerális a Károlyi Sándor tábornagy parancsnoksága alatt lévő hadtest képviseletére négy vagy öt személy kiküldését javasolta.[12] A „vitézlő rend" követeit az 1706. első felében létrehozott főkapitányságonként delegálták.[13] Megválasztásukra április végén, május elején került sor. Jelenleg tizenhárom főtiszt nevét ismerjük közülük. A Duna–Tisza közi és a tiszántúli ezredeket Buday István generális főstrázsamester, Szemere László brigadéros, Ilosvay György, Szalay Pál, Kárándy Mihály, ezredesek és Bajcsy György alezredes képviselte. A dunántúli és érsekújvári főkapitányság ezredei Esterházy Dániel altábornagyot, Kisfaludy György brigadérost, Rétey György, Révay Imre ezredeseket, Ujvárossy István alezredest és Andreánszky Zsigmond főstrázsamestert küldték, „több más részükről való" követtel együtt.[14] Ők a nemesi vármegyék gyakorlatához hasonlóan „gravameneket", vagyis a sérelmeket és „fogyatkozásokat" felsoroló beadványokat állítottak összse, azzal a szándékkal, hogy a katonaság megbízásából az országgyűlés elé terjesszék.[15]

A katonáskodó nemesek és a „vitézlő rend" követei elsősorban az adózás, illetve a rézpénz körül kialakult vitában hallatták hangjukat. Mindkettő közvetlenül érintette a katonaságot, hiszen rendszeres zsoldot a befolyó adókból lehetett fizetni, a zsold értékét, pedig az értékálló pénz garantálta.

---

[9] A „vitézlő rend" politikai szerepének erősödésére nézve lásd: *Benczédi László*: A „vitézlő rend" és ideológiája a Thököly-felkelésben. TSz 1963. 1. sz. 33–42. o.; *Uő:* A Thököly-felkelés társadalmi és politikai alapjai. In: A Thököly-felkelés és kora. (Szerk. *Benczédi László.*) 9–22. o.

[10] *Czigány* 2004. 1221–1226. o.

[11] A „corpus", vagyis a hadtest fogalma nehezen körülírható a Rákóczi-szabadságharcban. A korabeli dokumentumokban minden nagyobb, több ezredből álló erőt „corpusnak" neveztek, de ezt az elnevezést használták a kerületi főkapitányok parancsnoksága alatt lévő csapatokra is.

[12] Bercsényi Miklós Károlyi Sándornak, Ungvár, 1707. március 26. Székesi gróf Bercsényi Miklós levelei Károlyi Sándorhoz 1703–1711. Közli *Thaly Kálmán.* Rákóczi Tár II. k. Pest, 1868. 212–213. o.

[13] EATK 17., 19., 24. o. A kerületi főkapitányságok szervezésére nézve lásd: *Mészáros Kálmán*: II. Rákóczi Ferenc tábornokai és brigadérosai. A kuruc katonai felső vezetés létrejötte és hierarchiája 1703–1711. Budapest, 2006. 48–55. o.

[14] EATK 11–13., 90–91. o.

[15] EATK 18–22., 24–26. o.

A fejedelmi előterjesztés a hadsereg létszámából indult ki, amely szerint az elmúlt évben az 52 000 lovas és 27 000 gyalogos fizetésére 5 693 043 forint kellett rézpénzben, ezért a rendektől 2 691 641 forint megajánlását kérte.[16] Ezzel szemben a rendek egy része amellett kardoskodott, hogy az összeg kitelik a kincstári- és bányajövedelmekből, s amennyiben az nem elég, a fejedelem által elajándékozott birtokokat kell visszavenni s azok jövedelméből kiegészíteni a hiányzó összeget. Felmerült egy másik indítvány is, amely a megajánlandó összeget a jövedelmek egytizedéből fedezte volna.

Az első javaslat a „hadi tisztek" ellenállásán bukott meg, mivel a fejedelmi adományokból, érdemeik és elmaradt javadalmazásuk fejében zömmel ők részesültek. A másik elképzelés viszont Rákóczi tetszését nem nyerte meg, aki ragaszkodott ahhoz, hogy „mind úr, mind szegény, attól mie kinek vagyon adózzék".[17]

A rendeknek végül is sikerült 2 000 000 forintra lealkudni a kért adót, de az annak megyénként és portánként történő kivetéséről tovább tárgyaltak. Az adó ilyetén való megajánlása, nagyjából megfelelt a „vitézlő rend" elvárásainak, mivel adományba kapott birtokaikat megtarthatták, szolgálatuk fejében pedig további kedvezményekre számíthattak.

A rézpénz problémájának tárgyalására, az adómegajánlás elfogadását követően az országos gyűlés harmadik munkanapján (június 4.) került sor. Bár a rendek zöme abban egyetértett, hogy a forgalomban lévő pénz mennyiségét és értékét csökkentsék, ám Bercsényi Miklós előterjesztése, amely az adósságtörlesztést és a zálogbirtokok kiváltását rézpénzben is engedélyezte volna, kemény ellenállást váltott ki a küldöttek jelentős részéből. A főgenerális javaslatában a katonaság követeléseinek adott hangot, amikor a jelenlevőknek feltette a kérdést: „micsoda lelkiismerettel lehetne az vitézlő rendre nézve, amely vérét ezen pénzen felszenteli, restringálni azon rézpénznek dolgát annyira, hogy csak megigya s megegye, és mást ne szerezhessen rajta?".[18] Döntés nem születetett, ám amikor újra tárgyalták a rézpénz ügyét (június 6.), heves vita kerekedett, amely végül a két turóci követ, Okolicsányi Kristóf alispán és Rakovszky Menyhért táblabíró felkoncolásával végződött. A véres eseményeket követő második napon (június 8.) a rendek döntöttek a rézpénzről, majd a következő napokban a megajánlott adó beszedésének módozatairól is.

A rézpénzt mintegy 60%-al devalválták, s csak 2,2 millió forint értékűt hagytak forgalomban. Teljes értékű fizetőeszköznek nyilvánították (VII–VIII. tc.), amelyet adósságtörlesztésre és a zálogbirtokok kiváltására is fel lehetett használni. A rendelkezés nemcsak a hadivállalkozásban érdekelt tisztek, hanem az eladósodott nemesek és közvitézek számára is előnyös volt.[19] Határoztak arról is, hogy a megajánlott 2 millió forint hadiadóból, 500 000 forintot a hadak zsoldhátralékának gyors enyhítése miatt még a nádori porták alapján, a fennmaradó 1,5 millió forintot, azonban már a dikális (rováson alapuló) vagyonadó formájában vessék ki.[20]

---

[16] Forrásaink nem egyértelműek a pénznem megnevezését illetően, de a kormányzati előterjesztések általában rajnai forinttal számoltak.

[17] *Áldásy* 1885. 46–47. o.

[18] Diarium Conventus Onodiensis és Bártfa város követeinek naplója az ónodi országgyűlésről. RTü/2. 315., 328. o.

[19] *Áldásy* 1885. 70–71. o.; *Csepreghy* 1894. 82–83. o.

[20] *Beniczky* 2005. 19–20. o.; *Áldásy* 1885. 47. o.

Az elégedetlenkedő megyék legalábbis elvben elfogadták a nemesség megadóztatását is magában foglaló köztehervise lést. Ennek módját és mértékét az országgyűlés határozatban (VI. tc.) mondta ki: „az országnak proventusán és a vitézlő rendek nyári és téli élődésén vagy alimentatióján kívül mindnyájan egyen-egyen, senkit ki nem vévén, két millió pénzbeli segítségadást rendeltünk közöttünk, országunkban kiszedetni".[21] A dikális adók behajtása céljából intézkedtek az adózók vagyonának (jószág, gabona, borkészletet, pénzbevétel) számbavételéről. Ennek végrehajtására vármegyénként két összeíróbiztost, úgynevezett „dikátort" küldtek ki, mindössze két hónapot adva az összeírás elvégzésére.

Adókönnyítést elvben csak a katonáskodó parasztok és nemesek kaptak. Fegyveres szolgálatuk fejében vagyonösszeírásuk minden rovatából egy dikát (a vagyon 30 forint értékű alapegysége), vagyis rovást levonhattak.[22] A „vitézlő rend" élt is ezzel a lehetőséggel, mert az összeíróbiztosok csak elenyésző vagyont mutattak ki náluk. Több vármegye, mint például Kis-Hont vagy Szatmár, illetve a szabolcsi hajdúvárosok a katonáskodókat eleve mentesítették az adó megfizetése alól.[23]

A dikátorok megválasztását követően (június 11.) sor került a „vitézlő rend" beadványinak megtárgyalására. Felolvasták a „a nemes militiának memoriálisát", amely különböző „instantiákat" „gravameneket", tartalmazott, s a javadalmazás mellett „az rézpénznek mivoltát foglalván magában".[24] Nem tudjuk, hogy egy vagy több iratot olvastak-e fel, sőt azok tartalmáról sincsenek bővebb információink. Feltehető azonban, hogy nem csak a szakirodalomban emlegetett, a dunántúli hadak által megfogalmazott országgyűlési beadvány hangzott el. Nem tartjuk valószínűnek, hogy a hadsereget általánosan érintő pénzügyi és ellátási problémák mellett csak a dunántúli katonaság helyi gondjaival foglalkoztak volna.

A dunántúli „vitézlő rend" gravamenjei (sérelmei) között szintén központi helyet foglaltak el a rézpénzben kifizetett, vagy ki nem fizetett zsold okozta gondok. Ezek ördögi kört alkottak, melyből csak a hadsereg megfelelő pénzügyi finanszírozásával lehetett kiutat találni. Ha fizetnek is – írták: „annyi, mint ha semmi sem volna; mert mind a Vitézlő Rend, mind a szegénység absolute megidegenedett tűle." Mivel a katonáktól nem fogadták el a rézpénzt, azok erőszakkal igyekeztek megszerezni a szükséges élelmet, felszerelést és ruházatot, „melyért a Vitézlő Rend fejére elég átok is száll". Helyi gondként merült fel például, hogy a rendszertelen és rossz pénzben fizetett zsold miatt tömegessé váltak a szökések, kivált akkor, ha a császári-királyi sereg magyar hadakat toborzott, s akár 10-15 forint foglalópénzt is fizettek nekik.[25]

Minden bizonnyal a többi főkapitányság vitézeinek képviselői is összeállították saját „gravamenjeiket", s Ónodon ezekből szerkeszthették össze azt a „memorialist", amelyet az országgyűlésen olvastak fel. Tekintettel arra, hogy a katonaság gondjainak legnagyobb részét a kivetett adókból lehetett majd orvosolni, a felsorolt ügyekben nem szüle-

[21] *Áldásy* 1885. 139. o.

[22] *Bánkúti Imre*: Rákóczi államának gazdasági problémái. *Magyar Tudomány,* 2003. 6. sz. 687., 105. o.; *N. Kiss* 1980. In: RTan 88–89. o.

[23] *N. Kiss* 1980. In: RTan 89. o.

[24] Bártfa város követeinek naplója az ónodi országgyülésről. RTü/2. 339. o.

[25] AR I/X. 33–35. o., *Áldásy* 1885. 76–77. o.

tett konkrét döntés. Esterházy Antal 1708 januárjában a dunántúli vármegyék gyűlésén a rendek megnyugtatására közölte, hogy Ónodon ígéretet kaptak kérései teljesítésére, ám ezekből a katonaság alig érzékelt valamit.[26]

Nem történt előrelépés a katonák letelepítésére még a szécsényi országgyűlésen tett ígéretek megvalósításának ügyében sem.[27] Csupán egy helységet, Göncöt ruháztak fel hajdúvárosi privilégiumokkal, igaz azt törvénybe iktatták (23. tc.).[28]

A fejedelem az ónodi országgyűlésen háborús költségvetést fogadtatott el, elveiben sok szempontból hasonlót, mint amelynek bevezetésével az 1670-es években a Habsburg uralkodó I. Lipót is megpróbálkozott. 1671-ben a katonaság eltartásának költségeit alapul véve 871 000 rajnai forintot vetettek ki a királyi országrészre, amelynek felét a földesurakra terhelték.[29] A császári-királyi kormányzat abszolutisztikus politikája, az adóügyi intézkedések a rendi ellenállás felerősödéséhez, majd a bujdosó-kuruc mozgalom kibontakozásához, fegyveres felkeléshez vezetett.[30]

A megajánlott 2 milliós hadisegélyen felül a hadsereg élelmezése, a Rákóczi és Bercsényi udvartartására megszavazott 150 000 forintnyi összeg, illetve az államgépezet működtetésének költsége további, több mint egymillió rajnai forint többletterhet jelentett a lakosság számára. Nyilván ez is közrejátszott abban, hogy a hadiköltségvetést felülvizsgáló szenátusi bizottság elhatározta a katonák javadalmazásának csökkentését.

Noha az ónodi országgyűlésre készített fejedelmi előterjesztés 86 438 fős állománnyal számolt, ám a tényleges létszámok ennél jóval alacsonyabbak voltak, így a tényleges költségek is kisebbek lehettek, mint amelyről a fejedelmi előterjesztés beszámolt. E mögött természetesen nem csak a hadiköltségvetés szokásos kincstári manipulálása húzódott meg, hanem a főtiszteknek a létszámokkal való visszaélései mellett a hadsereg szervezési hiányosságai is. A kiadások csökkentésére és a szervezetlenség kiküszöbölésére Bercsényi Miklós irányításával 1707 tavaszán megkezdték az ezredek redukcióját, vagyis az alakulatok számának és állományának csökkentésével foglalatoskodott.[31]

A költségek leszorítása végett a katonáknak csak a „hadiévre", azaz hat hónara fizetnék a csökkentett havi zsoldot (a lovasoknál három, a gyalogosoknál két forintot), télen pedig csak élelemellátást kaptak. A zsoldigényt ezzel 2 344 496 rajnai forintra mérsékelhetik, ám a ruházati és élelemellátmánnyal együtt a kiadások még így is megközelítették a 4 millió rajnai forintot.[32] Ha ehhez hozzászámítjuk a fegyver-, lőszer- és lóutánpótlás anyagi vonzatait, akkor az Ónodon jóváhagyott adókivetések sem fedezhették az igényeket.

Amikor a fejedelem 1706 decemberében a rézpénz elértéktelenedése és a hadsereg súlyos ellátási gondjai miatt 1,5 millió forint adót vetett ki, már az is 152 rénes forint és

[26] AR I/X. 35. o.

[27] Csécsi János naplója szerint a szécsényi országos gyűlés alkalmával kinyilvánították: „Minden vármegyében állíttassanak szabad helységek, amilyenek a hajdú-helyek, s a katonáskodó nem nemes személy ott találja hazájának szolgálatért tett jutalmát." Csécsi János naplója a szécsényi országgyűlésről. In: A szécsényi országgyűlés 1705-ben. (Szerk. *Praznovszky Mihály.*) Szécsény, 1995. 174. o.

[28] *Áldásy* 1885. 150–151. o.

[29] *Takáts Sándor*: Kísérletek a magyar haderő feloszlatására 1671–1702. Sz 1904. 122–123. o.

[30] A rendelet kihirdetését olyan felháborodás követte, hogy a kirótt adót két hónap múlva a felére csökkentették.

[31] Bercsényi Miklós Rákóczinak, Beszterce, 1707. április 15., április 27. AR I/V. 392–399., 404–406. o.

[32] *Takáts* 1941. 27–29. o.; *Bánkúti* 1991. 116. o.

50 dénárnyi összeggel terhelte meg a nádori portákat.[33] Az adó jelentős részét természetben és iparcikkben hajtották be, mivel a forgalomban lévő fizetőeszközök zömét kitevő rézpénzt jószerivel már senki sem fogadta el. Ónodon a több mint 3 millió forintos pénz és terményadóval tovább növelték a terheket, amely csak kevéssel maradt el attól amennyit a központi (királyi) kormányzat 1695-ben az Magyar Királyságtól (Erdély, Horvátország és Szlavónia nélkül) követelt. Akkor a 2 millió rajnai forint adó, 166 forint terhet jelentett portánként, amelyhez több mint egymillió forintnyi porció járult.[34]

Ha összeszámoljuk a katonaállítás, az adó és a hadsereg számára kirótt élelmiszer értékét, az egy portában lévő parasztságra közel 650 forint adóteher esett évente.[35] Mindezt 26 vármegye és 25 szabad királyi város lakossága, valamint a kiváltságolt jászok és kunok fizették. A lakosság vállára nehezedő adó és hadellátási terhet akkor tudnánk reálisan megítélni, ha tudnánk, hogy egy portára hány ház esett, s abban hány család lakott. Erről már a korszakban is állandó vita folyt, hiszen az állam, az adófizetők számát kívánta volna növelni, míg a vármegyék a nemességgel és a parasztsággal együtt minél kevesebb porta összeírásában voltak érdekeltek.[36] Rákóczi és kormányzóköre éppen ezért vetette el a porták utáni adóztatást, és vezette be a vagyonadót.

Két hónap alatt azonban nem lehetett a reális vagyonbecslést elvégezni, ráadásul a vármegyék dikátorai inkább eltitkolni igyekeztek a lakosok valós jövedelmi viszonyait. Ez a központi kormányzatnak is hamar szemet szúrt, így a fejedelem kénytelen volt a vármegyék és városok követeit az összeírt dikák felülvizsgálatára az év végére (december 5.) újra összehívni.

A Forgách-ügy

Rákóczi és szűkebb kormányzóköre természetesen tisztában volt azzal, hogy a lakosság hatalmas terheket visel, belefáradt a háborúba, és egyre nagyobb hányaduk a békét óhajtja. A nagyszombati béketárgyalások kudarca azonban mindenki előtt világossá tette, a háború folytatódik. A szabadságharc vezetői bíztak a „vitézlő rendben", a katonáskodó nemesekben, akiknek legnagyobb része különböző egzisztenciális okok, illetve a megújított, kapott vagy a kilátásba helyezett kiváltságaik vagy birtokadományaik miatt a harc folytatásában volt érdekelt.

Döntő súllyal esett latba a zömmel főnemesekből álló tábornoki kar álláspontja, akik közül sokan egy vagy több vármegye legfőbb birtokosaként, főispánként és szervitoraik útján biztosítani tudták megyéik lojalitását. Támogatásukra nemcsak a hadsereg feletti fejedelmi hatalom megszilárdítása, hanem a Habsburgok trónfosztásának jóváhagyatása érdekében is szükség volt.

---

[33] *Bánkúti Imre*: A kuruc függetlenségi háború gazdasági pénzügyi alapjai. In: Az államiság megőrzése. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharcról. (Szerk. és az előszót írta *Czigány István*.) Budapest, 2002. 74. o.

[34] *Iványi* 1991. 155–157. o.

[35] *Takáts* 1941. 29. o.

[36] Egy portára általában 60 házat számoltak, de volt olyan vélekedés is, mely szerint ez az adóegység akár 100 házat is takarhat.

Rákóczinak és a mögötte felsorakozó katonai és politikusi gárdájának szembesülnie kellett a fokozódó terhek elleni vármegyei tiltakozásokkal. Többek között az országgyűlés mielőbbi összehívását követelték, amely dönthetett az adók megajánlásáról és a pénzügyek rendezéséről.

A fejedelem központosító, a rendek érdekeit sokszor keresztező politikájával szemben a kuruc állam legfőbb vezetőiben is volt ellenérzés. Károlyi Sándor altábornagy, Szatmár vármegye alispánja 1704 végén Rákóczinak csak igen burkoltan írta meg kifogásait, ám feleségének nyíltan beszámolt arról, hogy a fejedelem tudtára adta: „törvényért kötöttük fel a kardot, de ő Nagysága [Rákóczi] igen törvénytelenül kezd bánni velünk."[37]

A kuruc állam harmadik embere, Forgách Simon tábornagy, szenátor Borsod vármegye főispánja azonban nem rejtette véka alá véleményét. Indulatos, hirtelen haragú ember lévén, gyakran ragadtatta el magát, különösen italos állapotban. Az egyik ilyen esetet Teleki Mihály ezredes, az erdélyi gazdasági tanács tagja jegyezte fel 1705 májusában. Amikor Forgách hírét vette Lipót császár halálának „több becsületes hadi tisztek előtt kezdte csepülni és becsteleníteni a magyar ügyet" mondván „Josephus király nekem jó kegyelmes uram volt", s ha tudtam volna, hogy Lipót császár hamarosan meghal, „ma kurucz nem volnék".[38] Élete végén papírra vetett emlékiratában még élesebben fogalmazott: „a németek idejében sem volt abszolutisztikusabb az uralom [...] magát a szabadságot támadták meg." A vármegyék ez okból keresték fel őt, mert sem Rákóczinál, sem Bercsényinél nem nyertek orvoslást sérelmeikre. Ezt követően ő levelet írt a fejedelemnek, amelyben kérte, hogy az országgyűlés törvényei szerint rendezze a megyék bajait.[39]

Mi igaz a Forgách által leírtakból? 1706 őszén valóban ő állt volna az elégedetlenkedő megyék élén? Vagy csak az emlékiratok sajátosságáról, az emlékező szerepének felnagyításáról van szó? Az tény, hogy a tábornagyot útban az ónodi országgyűlést előkészítő rozsnyói tanácskozásra, november 22-én a fejedelem letartóztatta, majd börtönbe vetette.[40] Hogy pontosan mi történt és miért került börtönbe Forgách Simon, az ország egyik legtekintélyesebb főrendje, azt a kortársak és a késői korok historikusai is csak találgatták. A Forgách-emlékiratban említett, Rákóczinak elküldött állítólagos levél eddig nem került elő,[41] éppen úgy mint Esterházy Antal írása sem, amelyben Bercsényi Miklósnak számolt be a tábornagy szervezkedéséről.

Rákóczi ominózus, a szakirodalom által sokszor idézett hadparancsa mai szemmel olvasva közel sem volt olyan egyértelmű, mint azt később a fejedelem állította. A végső döntést tulajdonképpen a tábornagyra bízta, amikor meghagyta neki: „Kegyelmed operatióit legfőképpen az üdőhöz és alkalmatossághoz" szabja.[42] *Emlékirataiban* a fejedelem már úgy nyilatkozott, hogy amikor Forgáchnak parancsot adott, már tudta, ha nem hajtja végre, példát statuál vele.[43]

---

[37] Károlyi Sándor Barkóczi Krisztinához, Beregböszörmény, 1704. december 29. Károlyi Sándor levelei feleségéhez (1704–1724). I. k. (Szerk., jegyzetekkel ellátta *Kovács Ágnes.*) Debrecen, 1994. 26–28. o.

[38] Második Teleki Mihály életéről való maga írásai ab anno 1703 usque annum 1720. MTA Kt Ms 10 210. fol. 124.

[39] *Várady Sternberg* 1968. 1064. o.

[40] Forgách Simon a Szenátusnak, Krasznahorka, 1707. január 23. MOL RSzlt G 15 Caps D Fasc. 92. fol. 4–6.

[41] Bercsényi Miklós Rákóczinak, Bajnóc, 1706. december 13. AR I/V. 342. o.

[42] *Thaly Kálmán*: Rákóczi utasítása Forgáh Simonnak, Párkány, 1706. szeptember 30. HK 1890. 109–111. o.

[43] REml In: AR/III. 383–385. o.

Guido Starhemberg tábornagy Esztergom felé vonuló seregének visszafordulását a Trencsén és főleg Pozsony ellen indítandó támadásától várták, amelyről egy morvaországi diverzió terelte volna el a figyelmet. A fejedelem haditerve első pillantásra tetszetős volt, csak a megvalósításához nem állt rendelkezésre a megfelelő számú katonaság, tüzérség és mindenekfelett idő. Arra ugyanis kevesen számíthattak, hogy a parancs kiadásától számított tizenkettedik napon Esztergomot a kuruc őrség feladja. Bár Forgách 1706 őszi hadműveleteinek reális értékeléséhez még további kutatások szükségesek, annyi azonban világos, a katonai „mulasztás" vádja csak ürügy volt. Hasonló kudarcokért akár az egész kuruc tábornoki kart becsukathatta volna a fejedelem.

Az már előbb is nyílt titok volt, hogy Forgách Simon, a császári-királyi hadsereg vezérőrnagya 1704 márciusában József trónörökös jóváhagyásával állt Rákóczi pártjára, hogy a fejedelmet rávegye a megbékélésre.[44] Forgách emlékei szerint azonban olyan hírek is szárnyra kaptak, hogy ellenzi a trónfosztást, sőt egyesek azzal is megvádolták, hogy az alája rendelt reguláris csapatokat hatalmi ambíciói kielégítésére, a fejedelemmel szemben is felhasználhatja.

A korabeli forrásokat lapozgatva egyértelműen megállapítható, hogy Forgách Simon a vármegyei szervezkedés egyik kulcsfigurája. A tábornagy szervezkedéséről legfőbb ellenlábasa, Bercsényi Miklós főgenerális is értesült. Letartóztatását követően a főgenerális nyomban tájékoztatta a fejedelmet, hogy Nyitra vármegyét arra biztatta „kérjenek gyűlést, kérjenek számot a fehérpínzről, lássanak magok traktához, ne szenvedjék a prodominatiót [vagyis ne legyenek a fejedelem hűbéresei]".[45] Két hét elteltével Bercsényi megismétli a Forgách ellen felhozott vádjait. Értesülései szerint a tábornagy háromnégy vármegyét arra biztatott, ne tűrjék az önkényt, kérjék az országgyűlés összehívását a fejedelem és a szenátus autoritásának megerősítése végett.[46]

Rákóczi széles körű vizsgálatot rendelt el, s már kezdettől fogva azon a véleményen volt, hogy Forgách számláját sok vétek terheli. Az egyik legsúlyosabbnak „az vármegyékben kezdett egyenetlensége" bizonyult, amelynek eredményeként Nyitra vármegye már „gyűlés", vagyis az országgyűlés összehívását kérte.[47]

Wesselényi István, a királyhű erdélyi fejedelmi tanácsos a távoli Szebenben is úgy értesült, hogy Forgáchot azért vetették börtönbe, mert: „egynehány vármegyékkel egyetértvén ráizentenek volna a fejedelemre, hogy vagy tartson reguláris hadat, mint kivel ellene állhassanak az ellenségnek – minthogy az ilyennel semmire nem mennek –, vagy ha nem, ők inkább leteszik magokat, mintsem csak így nagyobb jobbágyság és nyomorúság alá vessék magokat."[48]

A tábornagy letartóztatását, a fejedelem és közvetlen környezete nem verte nagydobra. A szenátust Rozsnyón tájékoztatta a Forgách ellen felhozott vádakról. Közölte – legalábbis *Emlékirataiban* így emlékezett –, hogy katonai vétsége miatt hadbírósági eljárást

[44] *Czigány István*: Gróf Forgách Simon, a király katonája. In: Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére. (Szerk. *Hausner Gábor.*) Budapest, 2005. 132–134. o.

[45] Bercsényi Miklós Rákóczinak, Bajnóc, 1706. november 30. AR I/V. 329. o.

[46] Bercsényi Miklós Rákóczinak, Bajnóc, 1706. december 13. AR I/V. 343. o.

[47] Rákóczi Bercsényinek Rozsnyó, 1706. december 17. AR I/I. 657. o.

[48] *Wesselényi István:* Sanyarú világ. Napló 1703–1708. (Közzéteszi: *Demény Lajos–Magyari András.*) Bukarest, 1985. 263. o.

nem indíttat ellene, mert az „bemocskolná családját".[49] Rákóczi úgy vélte, politikailag hasznosabb Forgách fogvatartása, mint egy nyilvános per, ahol a vádlott védekezhet. Minden bizonnyal még emlékezett Forgách azon soraira, amelyben azzal büszkélkedett, a fejedelem mellett lévő urak közül ő a legelső mágnás, a fejedelem után a második ember.[50] Tarthatott a tábornagy politikai ambícióitól, aki a legjobban képzett csapatok parancsnoka volt. Miden bizonnyal hitelt adott azoknak az értesüléseknek is, miszerint őt I. József küldte táborába, és feltételezhette, hogy a tervbe vett trónfosztását ellenezte volna.

Bercsényi a tábornagy letartóztatásának okát firtató kérdésekre semmitmondó, kitérő válaszokat adott a hozzá fordulóknak. Esterházy Antal tábornagy, aki jó viszonyban volt az őrizetbe vett főúrral, Károlyinál is érdeklődött „Simon úr felöl". A generális azonban kitért a válasz elől. Esterházy ezt zokon vette, mert postafordultával szemrehányást tett tábornoktársának, hogy ő csupán azt kérdezte tőle „mi lehetett az oka [Forgách] megfogatásának", mivel úgy vélte„közelebb lévén Kegyelmed a méltóságos fejedelemhez tudhatta".[51]

Károlyi Forgách „árestálását" követően véleménynyilvánításaiban még óvatosabbá vált. Bercsényi egyik levelében Károlyi hollétéről tudakozódva mintegy mellékesen megjegyezte a fejedelemnek, hogy Forgách elfogatása „s az én replicám tompították pennáját".[52] Az talány, hogy Esterházy Antal miért faggatta Károlyit, hiszen ő valószínűleg többet tudhatott a főúr szervezkedéséről. Talán nem véletlen, hogy Esterházy oly buzgón tudósította Bercsényit a letartóztatott tábornagy dolgairól. Nemcsak leveleit továbbította a főgenerálisnak, de arról is beszámolt, hogy a reguláris katonaság állítólag „káplárságra nem ítélték elégségesnek" Forgáchot.[53]

Forgách Simon tábornagy bebörtönzése nemcsak a tábornoki kar, hanem az elégedetlenkedő vármegyék számára is intő jel volt. A fejedelem hol „pennával", hol katonai exekúcióval próbálta a vonakodó vármegyei nemességet rászorítani a katonaállításra, s a Rozsnyón kivetett pénz és naturálék beszolgáltatására. Zemplén vármegyébe már nemcsak parancsokat, hanem Szemere László brigadéros vezetésével katonákat is küldött a vonakodó nemesség „meggyőzésére".[54] Ezeknek az akcióknak azonban úgy tűnik kevés foganatja volt, mert a megyék továbbra sem siettek az adó beszolgáltatásával. Bercsényi szerint azért, mert „az túróczi seditio [lázadás] vetett gyükeret".[55]

A turóci „lázadás"

A „túróczi seditio" annak a körlevélnek megfogalmazásával kezdődött, amelyben a vármegye kertelés nélkül sorolta fel a háború okozta gondokat, köztük a portális hajdúk kiállításának, a terménybeli beszolgáltatások terheit, a „vitézlő rend" vélt és valós visz-

[49] REml In: AR/III. 385. o.

[50] Forgách Rákóczinak, Szászsebes 1705. július 30. MOL G 15 RSzlt. I. 1. Caps B Fasc 24.

[51] Esterházy Antal Károlyinak, Emőke, 1707. március 11. *Géresi Kálmán*: A nagykárolyi gróf Károlyi család oklevéltára. V. k. Budapest, 1897. 609–610. o.

[52] Bercsényi Miklós Rákóczinak, Bajnóc, 1706. december 13. AR I/V. 342. o.

[53] Bercsényi Miklós Rákóczinak, Bajnóc, 1706. december 12. AR I/V. 341. o.

[54] *R. Várkonyi Ágnes*: Küzdelmek a korszerű magyar állam megteremtéséért. In: Magyarország története 1686–1790. (Főszerk. *Ember Győző–Heckenast Gusztáv.*) Budapest, 1989. 218–219. o.

[55] Bercsényi Rákóczinak Revőce, 1707. április 10. AR I/V. 390. o.

szaéléseit, olyanokat, amelyek minden megyét sújtottak. A körlevelet a Rákóczinak írott memorialissal együtt (1707. január 31.) megküldték a szomszédos (Pozsony, Nyitra, Liptó, Trencsén, Bars és Árva) vármegyék rendjenek véleményüket és csatlakozásukat kérve a közös fellépés érdekében.[56]

A turóciak feljegyzése elsőként a megszakadt béketárgyalások folytatását kérte a fejedelemtől. Úgy vélték, hogy a konföderáció sérelmeit az ország nevében terjesszék újra az uralkodó elé, és azok az országgyűlésen nyerjenek orvoslást, „mivel a király dieta nélkül semmi törvényt nem tehet, ellenben a nemes ország is az ő felsége confirmatioja nélkül semmit sem végezhet" – szólt az indoklás.[57] Bocskai István bécsi (1606) békéjére hivatkozva elegendőnek tartották az örökös tartományok (Alsó- és Felső-Ausztria, Csehés Morvaország, illetve Szilézia) garanciáját az ország törvényeinek betartatására.

Ezt követően a gazdasági sérelmeket, illetve a szabad kereskedelem elsorvadásából fakadó áruhiányt és drágaságot részletezték. Külön is kiemelték a só és a vas forgalmának magánérdekekből történő kisajátítását, amely következtében azok egyre drágábbak lettek.[58] Kérték, hogy panaszaik az ország régi törvényei szerint az országgyűlésen orvosoltassanak.[59] Minkét irat kendőzetlenül, ám a valós helyzetnek megfelelően sorolta fel a háborús terheket és sérelmeket, amelyeket Turóc vármegye közgyűlési jegyzőkönyvében tételesen is felsoroltak. Az 1707. január 13-án tartott megyei közgyűlésen feljegyezték, hogy a legújabb repartitió szerint a nemeseknek 3 aranyforintot és 30 dénárt kellett fizetniük (az aranyat rézpénzben a dénárt ezüstben). A terményekből 1776 metz (mérő) kenyérgabonát, 1776 metz zabot, továbbá 586 mázsa húst katonai exekucióval hajtottak be. A téli kvártély terheit a március végén tartott közgyűlésen összesítették. Eszerint 1564 katonát láttak el, akiknek ellátására 5000 metz gabonát, 3000 metz zabot és 120 mázsa húst fordítottak. A felszerelés és ruházat pótlása 3, a lovaké 42 aranyba került személyenként.[60]

Turóc vármegye körlevelére és a memorialisra nem érkezett válasz, azt a környező vármegyék Rákóczihoz továbbították. Egy példánya valószínűleg Bercsényihez is eljutott, mert azt más, Okolicsányi Pálnak szóló irattal együtt megküldte a fejedelemnek. Az írások ismeretében úgy vélte, hogy Okolicsányi, aki a királyi békebiztos volt „admitáltassék" (elbocsájtassék), s a tárgyalásokból kizárattassék. Homályosan egy olyan dokumentumra is utalt, amely konföderáció jogosságát kérdőjelezte meg.[61] A szervezkedés irányítójának Forgách Simont tartotta, aki letartóztatása miatt már nem tudta megvalósítani szándékait.[62]

---

[56] *Szalay* 1859. VI. k. 421–423. o.

[57] *Szalay* 1859. IV. k. 422. o.

[58] Nógrád vármegye is sok panaszlevelet küldött Rákóczi kancelláriájára a só- és áruhiány, illetve a különböző élelmiszer- és iparcikkek drágulása ügyében. A fejedelem igyekezett ezekre a panaszokra megoldást találni. Erre nézve lásd II. Rákóczi Ferenc levele Nógrád vármegyéhez a sóhiányról, Sempte, 1706. június 21., illetve Nógrád vármegyéhez a spekulánsok elleni fellépésről, Érsekújvár 1706. június 18., valamint Nógrád vármegyéhez a sóval való szabad kereskedelemről. *Szirácsik Éva*: „Rákóczy-levelek". Nagy Iván Rákóczi-kori iratmásolatának regesztái a Nógrádi Megyei Levéltárból. Salgótarján, 2005. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 46.) 200., 202., 227. o.

[59] A meorialisban I (Hunyadi) Mátyás és II. Ulászló dekrétumaira hivatkoznak.

[60] *Kočiš* 1978. 273–274. o.

[61] Thaly Kálmán az Archivum Rakóczianum kiadásakor úgy vélte, hogy Turóc vármegye körleveléről van szó, de ezek az iratok tudomásunk szerint még nem kerültek elő.

[62] Bercsényi Miklós Rákóczinak, Teplice, 1707. április 7. AR I/V. 386. o.

A fejedelem a szervezkedés mögött elsősorban a császári udvart gyanította, konkrétan a király békebiztosát, Okolicsányi Pált sejtette, aki a körlevél és a memorialis egyik indítványozójának, Turóc vármegye alispánjának, Okolicsányi Kristófnak az apja volt. Sokan – köztük a memorialis szerzői is – úgy értékelték, hogy a béketárgyalások csak „függőben maradtak", s még láttak kiutat a megegyezés létrehozására.[63] Helyzetmegítélésük hibás volt, mivel a szembenálló felek ekkor már a háború folytatása mellett tették le a voksot.

Az Udvari Haditanács élén Savoyai Jenővel a tárgyalások helyett a katonai megoldást szorgalmazta. Jean Louis Rabutin és Guido Starhemberg tábornagy keletről és nyugatról indított támadása azonban, Esztergom visszavételétől eltekintve, nem hozott jelentős sikert. Valószínűleg ez is közrejátszott abban, hogy a királypárti rendek képviselői Esterházy Pál nádor és Keresztély Ágost esztergomi érsek a királyi tanácsban (1707. március) a nemzetközi garancia, illetve a dinasztia uralma alatt maradó, de egy önálló fejedelem által kormányzott Erdély elfogadására tettek javaslatot az uralkodónak.[64]

Bécs eleve elzárkózott, hogy a nemzetközi diplomácia porondjára vigye a magyar rebellisek ügyét. Az Oszmán Birodalom elleni védelem szempontjából fontos Erdély korlátozott önállóságáról, kivált Rákóczi irányítása alatt, pedig hallani sem akart. Elutasító volt a fejedelem magatartása is, aki a XIV. Lajossal kötendő szövetség reményében már a Habsburg-ház trónfosztásának előkészítésén fáradozott, így a turóciak békekezdeményezése szemben állt politikai törekvéseivel.

Azt nem tudjuk, hogy a fejedelem mikor döntött, a turóciak felelőségre vonásáról, de Bercsényinek már Marosvásárhelyről megírta: „Pál gazdára", vagyis Oklicsányi Pálra lesz gondja az országgyűlésen „az kinek dolgát hitem ellen volna béhúnyt szemmel nézni".[65] Hogy Rákóczi milyen felelőségre vonáson gondolkodott nem tudjuk, de biztos nem olyanra, mint amelyről később (1715) egykori diplomatája, Vetési Kökényesdy László egy Savoyai Jenő herceghez intézett memorandumban számolt be.[66]

Bercsényi éppen ekkor, 1707 tavaszán Gyürky Pál generális főstrázsamester, szenátor, valamint Ordódy György brigadéros jelenlétében már hivatalos eljárás keretében vonta kérdőre Okolicsányi Kristófot a fejedelmet sértő és zsarnoksággal vádoló, a „közügyet" lázító írásokról. A körlevél és memoriális elkészítését az alispán nem tagadta, ám azzal védekezett, hogy azt csak fogalmazványként küldték meg a megyéknek, s miután azok nem reagáltak rá, a dokumentumot nem juttatták el a fejedelemhez. Bercsényi szemrehányást tett Okolicsányinak, hogy a konföderációra tett esküje szerint neki kellett volna jelentenie „az első rossz igyekezőt", az írások megfogalmazása helyett. Nem tudjuk, hogy a főgenerális kilátásba helyezett-e valamiféle retorziót. A fejedelemhez intézett soraiból csupán annyi derül ki, hogy (meg)„pirongatta", amely a főgenerális heves vérmérsékletét ismerve, valószínűleg válogatott szidalmakat jelentett.

---

[63] *Szalay* 1859. IV. k. 422. o.

[64] *Áldásy* 1885. 16. o.; *Iványi* 1991. 236. o.

[65] Rákóczi Bercsényi Miklósnak, Marosvásárhely, 1707. április 13. AR I/II. 65. o.

[66] Kökényesdy beszámolója szerint, a turóci követek megöletése előre kitervelt esemény volt. Bercsényi és Károlyi a fejedelem francia katonaságát már előre feleskették a konföderáció elárulóinak megbosszulására. Rákóczi a turóciak árulását firtató beszéde után távozni készült, és jelt adott. Ekkor Bercsényi bosszúért kiáltván kardjára csapott, az akcióba beavatott Ilosvay Bálint és Imre pedig pisztolylövéssel tudatták a katonasággal az akció kezdetét. Bercsényi eközben Rakovszkyra támadt, mellét keresztül szúrta, Károlyi pedig fejbe sújtotta. A földre zuhanó embert végül a két Ilosvay kaszabolta össze. *Márki* 1909. II. k. 18–19. o.; *Áldásy* 1885. 62–65. o.

A jegyzőkönyv elkészítésével a főgenerális Okolicsányi Mihályt, a Gazdasági Tanács jogügyi igazgatóját bízta meg, s az ügyet a szenátus elé utalta. Kilátásba helyezte, hogy ha a szenátus úgy dönt, nyomozást rendelnek el.[67] Levelében Bercsényi mindenesetre sietett megnyugtatni Rákóczit, hogy a „túróczi históriának" nem lettek követői.[68]

A vizsgálatról vélhetően a fejedelem erdélyi távolléte miatt nem döntöttek, ám a főgenerális amellett kardoskodott, hogy a turóci ügy kivizsgálását az országgyűlésen folytassák le: „had keressük ki az ónodi gyülekezett előtt az ilyen nagyramehető seditiót; vagy igazítsa el az Ország, vagy légyen tudva sorsunk."[69] Turóc vármegye alispánjának és táblabírájának véres sorsa valóban az ónodi országgyűlésen teljesedett be, csaknem két hónappal azt követően, hogy az idézett sorokat papírra vetették.

A tragikus „felelőségre vonás"

Okolicsányi Kristóf alispán és Rakovszky Menyhért táblabíró felkoncolásának véres eseményei közismertek a szakirodalomból. Noha hat viszonylag részletes beszámolóval rendelkezünk a történtekről, mégis igen nehéz annak pontos rekonstruálása.[70] Ez nem is csoda, hiszen a véres kavarodásban, a résztvevők zöme sem tudhatta, hogy pontosan mi történik.

A feszült hangulatú ülés akkor vett tragikus fordulatot, amikor a fejedelem a turóci követeket felelőségre vonta a körlevélben és a memorialisban foglaltak miatt. Okolicsányi és Rakovszky kitartott álláspontja mellett, szó szót követett, ám amikor a fejedelem felszólította a küldötteket, hogy nyilvánítsanak véleményt az ügyről, azok némák maradtak. Rákóczi ezt a turóciakkal való egyetértés jelének vélte, s annyira elkeseredett, hogy „sok beszédi között könyves szemmel" felajánlotta lemondását. Ezt követően elszabadultak a szenvedélyek. A turóci követek vitájától haragos Bercsényi kardjával Rakovszkyra sújtott, Károlyi pedig halálos csapást mért a táblabíró fejére. Közben a „belől álló fegyveres nép [...] kivont szablyákkal" a többi turóci küldöttre rontott. Rakovszky és Okolicsányi menekülni próbált, de az ország sátorát körülvette a fejedelem testőrsége, s „az vitézek rútul megvagdalták".

Óhatatlanul is felmerül a kérdés, miért kellett meghalnia a turóci követeknek? A válasz banális: rossz időben, rossz helyen, rosszul szóltak! A véres tettet a pillanat hatása alatt követték el, ám az a politikai légkör, amelyben olyan tömegpszichózis alakult ki, amely a fenti eseményekhez vezetett, már nem a véletlen műve volt.

Mint láttuk, Rákóczi és Bercsényi feltett szándéka volt az esküszegő és „alattomban" szervezkedő turóciak megbüntetése. Elgondolkoztató azonban, hogy Forgách Simon tábornaggyal ellentétben, nem a hallgatást, hanem a nyilvánosságot választották, az ország-

[67] Bercsényi Miklós Rákóczinak, Revőce, 1707. április 10. AR I/V. 390–391. o.

[68] Bercsényi Miklós Rákóczinak, Beszterce, 1707. április 27. AR I/V. 405. o.

[69] Bercsényi Miklós Rákóczinak, Revőce, 1707. április 10. AR I/V. 391. o.

[70] Erre nézve lásd Napló az Ónodi országgyűlésről. In: RTü/2. 311. o.; Diarium Conventus Onodiensis. In: RTü/2. 315–317. o.; Bártfa város követeinek naplója az ónodi országgyűlésről. In: RTü/2. 330–332. o.; *Louis Lemaire*: Beszámoló mindarról, ami a magyarországi háborúban történt az 1705-ös hadjárat kezdetétől 1708 márciusáig. In: RTü/2. 254–257. o.; *Beniczky* 2005. 19–21. o.; *Várady Sternberg* 1968.; Ottlyk György önéletírása. In: *Ottlyk* 1875. 102–103. o.

gos gyűlést. A megelőző hónapok történései igazolják, hogy Rákóczi és legszűkebb kormányzóköre politikai és katonai nyomást kívánt gyakorolni az összegyűlő rendekre a trónfosztás, valamint a háború folytatásához szükséges adózási és pénzügyi döntések meghozatala érdekében.

A turóciak ügye kapóra jött ennek demonstrálására. Leveleik hangneme ugyan elütött attól, amit Rákóczi megszokott és elvárt, ám haragját, amelynek hangot is adott, a zsarnokság és a jogtiprás vádja váltotta ki. Ráadásul a vármegye, fejedelemi jogkörbe, a külpolitika irányításába szólt bele, amelyet a kor egyetlen szuverén vagy magát annak tekintő uralkodója sem hagyott megtorlás nélkül. Olyat kértek tőle, amely a konföderáció egész politikáját aláásta volna.

A kor uralkodóihoz hasonlóan Rákóczi sem válogatott az eszközökben. Természetéből ugyan hiányzott a despotizmusra való hajlam, ám politikai céljai eléréséhez a meggyőzést s az erőszakot éppúgy alkalmazta, mint a teátrális elemekkel teletűzdelt ékesszólását. Prózaibban fogalmazva, jókor, jól (előkészített) helyen, jó kérdéseket tudott feltenni.

Rozsnyón a szenátus ülésein és Ónod előtt a meggyőzés eszközeit, alkalmazta,[71] az országgyűlésen jelentős szerepet kapott a katonai nyomásgyakorlás eszköze, amelynek végrehajtója a főtiszti kar és a „vitézlő rend" volt. A katonaság meghatározó szerepe természetes egy hadban álló országban, de Magyarországon, ahol több mint másfél évszázadig háborúztak a törökkel, az ország- és az országos gyűlések már a megelőző korszakokban is egyre jobban militarizált jelleget öltöttek. A XVII. század közepén sem volt ritka, hogy a vármegyék bandériumai mellett olyan nagyhatalmú főurak, mint például a Batthyányak vagy a Zrínyiek akár több száz fős magánkatonaság élén jelentek meg a diétákon.

Nem volt ez másképp Ónodon sem. Ottlik György, a fejedelem főudvarmesterének feljegyzése szerint a „vármegyék zászlós seregekkel" érkeztek Ónodra.[72] Köztük volt Turóc vármegye 58 nemesből álló bandériuma is, amelynek zászlaját büntetésként, alig egy hét múlva, állítólag Rakovszky holteste felett szaggatták szét.[73]

Beniczky Gáspár naplójából tudjuk, hogy Rákóczi az udvari hadak közül a testőrző karabélyos, a székely kopjás és a francia gránátos lovas ezred élén vonult be az országgyűlés táborába, de rendelkezésére állt a palotás ezred is.[74] A katonaság felvonultatására nemcsak Rákóczi személyének és az országos gyűlés színhelyének biztosítása miatt volt szükség, hanem a fejedelmi hatalmat is reprezentálta. Bár az alakulatok létszámáról csak hézagos adataink vannak, de túlzónak tartjuk azokat a szakirodalmi vélekedéseket, amelyek 10-20 000 fős katonai biztosítást feltételeznek.[75]

---

[71] A Rozsnyón tartott szenátusi ülésről lásd *Thaly Kálmán*: Az ónodi országgyűlés történetéhez. Sz. 1896 1–22. o. Károlyi a tárgyalásokról tömören csak annyit jegyzett fel naplójában, „nagy dolgok csendességgel folytak". Gróf Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetei. Kiadja *Szalay László*. Magyar Történelmi Emlékek. IV. k. Pest, 1865. 176. o.

[72] *Ottlyk* 1875. 102. o.

[73] Okolicsányi Kristófon és Rakovszky Menyhérten kívül a küldöttség tagja volt többek között: Zorkovszky Pál aljegyző, Benicky Imre, Eördögh Ádám, Záborsky Pál, Dávid Ferenc és Platthy András. *Kočiš* 1978. 276. o.; *Márki* II. k. 24. o.

[74] *Beniczky* 2005. 15. o.

[75] A Vissenaque gránátos lovasezred 1707. június 28-án 604, a Zay András vezette testőrző karabélyosok 1707. augusztusában 1016 főt számláltak. Sáros vármegye levéltára közgyűlési iratok (Šariška Župa Kongregačne písomnosti) Acta Politica 1707. MOL Filmtár C 1533.; MOL RSzlt G 15. 1. doboz fol. 12.

A két turóci követ tragédiája és a vármegye nemeseinek bebörtönzése intő jel volt a többiek számára. A rendek képviselői ezt követően nagyobb ellenállás nélkül megszavazták háború folytatása szempontjából létfontosságú törvényeket, a devalvált rézpénz teljes körű használatát s a vagyonadó kirovásának módját és a Habsburg-ház trónfosztását. Ottlik György a gyűlések hangulatáról és a törvények elfogadásáról visszaemlékezésében úgy vélekedett, hogy „kinek nem is volt ehhez kedve és szíves resolutiója, de cselekedetinek úgy köllött meglenni, amint kívánta a potioritas [a hatalmasság], kiki tartva Rakowszky és Okolicsányi tánczától."[76]

Rákóczi bel- és külpolitikai szempontból egyaránt fontosnak tartotta, hogy a „turóci pártütők" megbüntetése a konföderáció tálalásában kerüljön ország-világ elé. Az országgyűlési végzések első artikulusa így nem az elfogadott törvényekkel kezdődött, hanem „Az szövetség megtartásáról, ellene vétőknek pedig büntetéséről s példájáról" szólt, elsőként lépve a propagandaháborúban.[77]

Rákóczinak és kormányzókörének sikerült elhallgattatnia az ellenzéket, sőt gátat vetett a Habsburg-udvar azon mesterkedéseinek is, amely minden eszközt megragadott a konföderáció egységének megbontására. Börtönbe vetették a királyi békebiztosokat, „Pál gazdát", vagyis Okolicsányi Pál és Viza János püspököt. A fejedelem ugyanis jogosan feltételezte, hogy a turóci „lázadás" ösztönzője Okolicsányi Pál volt. Nyilvánvaló, hogy a béketárgyalások meghiúsulását követően a bécsi udvar és a királyhoz hű maradt magyar rendek mindent megtettek, hogy a konföderáción belüli ellentéteket tovább élezzék. Törekvésük kezdetben sikerrel járt, hiszen Bécsben már 1706 végén tudni vélték, hogy a dunántúli és „dunán-inneni" vármegyék egy része, Bercsényi szerint hat-hét vármegye, hajlandók a király által ajánlott feltételekkel megbékélni.[78] A szervezkedés külföldi szálait jól mutatja, hogy a memorialis szövege eljutott a korabeli sajtóhoz, s az egyik legtekintélyesebb bécsi újság a *Wienerisches Diarium* azt nyilvánosságra is hozta.[79]

Okolicsányi Kristóf kivégzését követően (június 13.) Bercsényi Révay Imre ezredest az udvari lovas karabélyos ezred egy válogatott különítményével Turócba küldte. Noha az akció elsődleges célja a „megfélemedett" lakosság lecsillapítása volt, de a vizsgálat érdekében lefoglalták a vármegye iratainak egy részét, sőt néhány nemes letartóztatására is sor került. Két nappal a katonai akció elrendelését követően letartóztatták Révay Ferenc turóc vármegyei főispánt is, de Rákóczi hamarosan lehetőséget adott a bűnösök egy részének „megtérésére" is. Platthy Sándor, Beniczky Gábor és Huszár Imre lehetőséget kaptak a rendek, vagyis az „ország" megkövetésére, majd Rákóczitól is bocsánatot nyertek, aki kegyet gyakorolva visszahelyezte őket korábbi tisztségeikbe.[80]

Később a fejedelem igyekezett a vármegye joghatóságát is rendezni. 1707 novemberében engedélyt adott a közgyűlés megtartására, de jogainak helyreállítását a szenátus

---

[76] *Ottlyk* 1875. 103–104. o.

[77] *Áldásy* 1885. 133–134. o.

[78] Georg Stepney jelentése Hága, 1707. január 11. AR II/III. 300–301. o. Rákóczi itt valószínűleg az angol polgári forradalom eseményeire gondolt, amikor számos tanácsurat megöltek, majd a királyt I. Károlyt (1649. január 30.) lefejezték.

[79] A *Wienerisches Diarium* számainak fénymásolatát Eténvi Nóra bocsátotta rendelkezésem, amit ezúton is köszönök.

[80] *Áldásy* 1885. 102. o.

december végén a következő országgyűlés hatáskörébe utalta.[81] Addig Révay Gáspár személyében főadministrátort nevezte ki a vármegye élére, aki a megyei nemesek által megválasztott (megválasztatott) commissariusokkal intézte az ügyeket.

A megtorlást – köztük Okolicsányi Pál letartóztatását, aki csak 1708. június végén szabadult – a fejedelem jogszerűnek tartotta, sőt mi több, az angol és holland követeknek kifejtette, hasonló eljárásra az angol parlamentben és a „hollandi köztársaságban" is volt példa.[82]

Közel egy évtized távolából *Emlékirat*ában Rákóczi tompítani igyekezet az Ónodon történteket. Beismerte, s ennek őszinteségében nincs okunk kételkedni, hogy szavai idézték elő a váratlan fordulatot, ám a véres tettért már tábornokait tette a felelőssé.[83] A fejedelem *Emlékirat*át elbukott harcának jogosságát igazolandó, az európai politikai közvéleménynek szánta. Saját helyzetét szilárdnak mutatta azáltal, hogy a szervezkedést egy maroknyi, ráadásul egymással rokonságban lévő nemes akciójaként állította be, egy olyan vármegyében, amely a háború kezdete óta nem látott ellenséget.[84]

A zsarnokság vádját azzal hárította el, hogy miután tábornokai eljárásának szabálytalansága megrendítette, tanácsot kért a szenátustól, „folytassuk e a trónfosztás tárgyalását, vagy ne folytassuk, nehogy azt mondhassák: csupán azért történt előbb az öldöklés, hogy a rendek megfélemedjenek és könnyebben hozzájáruljanak a trónfosztáshoz".[85] A szenátus pedig egyhangúlag az országgyűlést továbbfolytatása mellett döntött.

A Rákóczi által leírtak a szubjektív elemek ellenére híven tükrözik a korabeli abszolutista hatalomgyakorlás módját. Rákóczi a hatalom s a hadsereg adta nyomásgyakorlás eszközével éppen úgy élt, mint a nagylelkű megbocsátással. Ónodon, a háború folytatásáról s az ahhoz szükséges adóról és pénzről kellett dönteni. Az erről folytatott viták a rendek és fejedelmi hatalom közti összecsapást eredményeztek, amely az események kiszámíthatatlan sodrása következtében vérengzésbe torkollott.

Történetírásunk az ónodi országgyűlést a Rákóczi-szabadságharc csúcspontjának tekinti, ám a rendek nyílt ellenállása s annak drasztikus letörése már a politikai válságot jelezte. Okolicsányi Kristóf és Rakovszky Menyhért az abszolutista hatalomgyakorlás áldozatai lettek. A nemesi rend tagjaként kívánták őket felelőségre vonni, etnikai hovatartozásuk, amint ezt a szlovák történetírás hangsúlyozza, ebben nem játszott szerepet, mert a kor ezt a politikai kategóriát még nem ismerte.

[81] *Thaly* 1896. 97–103. o.

[82] Rákóczi levele az angol és holland követekhez, Terebes, 1707. szeptember 17. AR II/III. 339. o.

[83] REml In: AR/III. 395–396. o.

[84] REml In: AR/III. 396. o.

[85] Uo.

Áldásy 1885.	*Áldásy Antal:* Az 1707. évi ónodi országgyűlés története. Budapest, 1895.
AR I/ I.	II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei 1703–1712. Közli *Thaly Kálmán.* I. k. 1703–1706. Pest, 1873. (Archivum Rákóczianum I. osztály: Had- és belügy. I. kötet)
AR I/V.	Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. 1704–1712. Közli *Thaly Kálmán.* II. köt. 1706–1708. Budapest, 1877. (Archivum Rákóczianum I. osztály: Had- és belügy. V. kötet)
AR II/III.	Angol diplomatiai iratok II. Rákóczi Ferencz korára. Közli *Simonyi Ernő.* III. k. Budapest, 1877. (Archivum Rákócziánum. II. Rákóczi Ferenc levéltára II. osztály Diplomatia III. kötet)
AR/III. REml	II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. (Ford. *Vas István.* A tanulmányt és a jegyzeteket írta *Köpeczi Béla.* A szöveget gondozta *Kovács Ilona.*) Budapest, 1978. (Archivum Rákóczianum III. osztály: Írók. II. Rákóczi Ferenc művei. I. kötet)
Bánkúti 1991.	*Bánkúti Imre:* A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái (1703–1711). Budapest, 1991.
Beniczky 2005.	II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja. Beniczky Gáspár fejedelmi titkár diáriuma 1707. május 24 – 1710. február 28. (Az előszót és a jegyzeteket írta *Bánkúti Imre.*) Budapest, 2005. (Rákóczi Források)
Czigány 2004.	*Czigány István:* Katonai szolgálat és a társadalom militarizációja Felső-magyarországon és a Tiszántúlon, 1600–1660. HK 2004. 4. sz. 1212–1228. o.
Csepreghy 1894.	*Csepreghy Kálmán:* Az ónodi országgyűlés és előzményei. Budapest, 1894.
EATK	Gróf Esterházy Antal kuruc generális tábori könyve 1706–1709. Közli *Thaly Kálmán.* Budapest, 1901.
Fol	folio
HK	*Hadtörténelmi Közlemények*
Iványi 1991.	*Iványi Emma:* Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége (1681–1713). Budapest, 1991. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet, 10.)
k.	kötet
Kočiš 1978.	*Josef Kočiš:* Prĭspevok k vzťahu Rákócziho Františka II. Slovensku. *Historicky Časopis,* 1978. 2. sz. 272–282. o.
Márki 1909.	*Márki Sándor:* II. Rákóczi Ferencz. II. k. 1707–1708. Budapest, 1909. (Magyar Történeti Életrajzok)
MHHS XXVII.	Történelmi naplók. 1663–1719. Közli: Thaly Kálmán. Budapest, 1875. Monumenta Hungariae Historica. Scriptores, XXVII. k.
MOL	Magyar Országos Levéltár
MTA Kt.	Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára
Ottlyk 1875.	Felső-ozoróczi és kohanóczi Ottlyk György önéletírása. 1663–1711. MHHS XXVII. 1–120. o.

RSzlt	Rákóczi-szabadságharc levéltára
RTan	Rákóczi tanulmányok (Szerk. *Köpeczi Béla–Hopp Lajos–R Várkonyi Ágnes.*) Budapest, 1980.
RTü/1–2.	Rákóczi Tükör. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról. (A kötet anyagát felkutatta, válogatta, szerkesztette, az előszót és a naplórészleteket bevezető kistanulmányokat írta *Köpeczi Béla* és *R. Várkonyi Ágnes.* A jegyzeteket írta és a mutatókat összeállította *Bánkúti Imre.*) Budapest, 1973. I–II. k.
Sz	*Századok*
Takáts 1941.	*Takáts János:* Köztcherviselés II. Rákóczi Ferenc korában. Zalaegerszeg, 1941.
Thaly	*Thaly Kálmán:* Az ónodi országgyűlés történetéhez. I–II. Sz 1896. 1–22., 97–113. o.
TSz	*Történelmi Szemle*
TT	Történelmi Tár
Várady Sternberg 1968.	*Várady Sternberg János:* Forgách Simon tábornagy emlékiratai. Sz 1968. 5–6. sz. 1038–1074. o.-
Wellmann 1938.	*Wellmann Imre:* Az ónodi országgyűlés történetéhez. In: Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére. Budapest, 1938. 525–571. o.

István Czigány

THE MILITARY AND THE DIET IN ÓNOD

Summary

During the last decades, researchers have pointed out the significance of the issues concerning taxation, financial and military matters, which were discussed in the Diet in Ónod. Military regulations and laws that were enacted in Ónod represented an important stage in the process of the establishment of the independent Hungarian armed forces. For the first time, organisational regulations, directives and laws about the Hungarian military were codified. Although military regulations and laws are means of operating an army, their efficiency is considerably influenced by economic and social conditions, the mentality of soldiers and very much by political circumstances. Military legislation, however, was only one of the issues that were dealt with in relation to the army, as taxation and the circulation of copper money were equally important for those serving in the army.

The representatives of the military did not only speak in defence of their political and economic interests in Ónod, but played a vital role in enforcing the authority of the Prince, too. The events that took place in Ónod truly reflect the way of the absolutist exercise of power in the period. Besides the practice of generous forgiveness, Rákóczi also resorted to making threat by means of his power and the army. In the Diet in Ónod, a decision had to be reached on the continuation of the war, and the taxes and finance it required. The debates on that topic resulted in a conflict between the estates and those in power, until the series of events culminated in a massacre.

Hungarian historiography considers the Diet in Ónod as the peak of Rákóczi's War of Independence, whereas the open resistance of the estates and the way it was crushed already indicated political crisis.

István Czigány

L'ARMÉE ET LA DIÈTE D'ÓNOD

Résumé

La Diète d'Ónod a débattu de nombreuses questions liées à la fiscalité, ainsi qu'aux affaires financières et militaires dont l'importance a été mise en évidence par les recherches des dernières décennies. L'adoption des lois et des règlements militaires transposés en articles de loi à Ónod a marqué une étape importante pour la mise en place des forces armées indépendantes du Royaume de Hongrie. En effet, c'était la première fois que les règlements d'organisation, les instructions et les lois relatifs à l'armée hongroise aient été rassemblés de manière cohérente. Si les règlements et les lois militaires sont des outils pour le fonctionnement de l'armée, leur efficacité dépend fortement des conditions économiques et sociales, de la mentalité des soldats et aussi de l'environnement politique. Toutefois la législation militaire était juste l'une des affaires ayant trait à l'armée, étant donné que la fiscalité et la circulation des monnaies de billon étaient peut-être encore plus importantes pour les militaires.

En plus de défendre leurs intérêts politiques et économiques, les représentants de »l'Ordre des guerriers« ont également joué un rôle important en aidant le prince à imposer sa volonté. Les événements d'Ónod reflètent fidèlement la manière absolutiste de l'exercice du pouvoir de l'époque. Du fait de son pouvoir et du soutien de l'armée, Rákóczi pouvait exercer de la pression, mais aussi accorder généreusement son pardon. A Ónod, il a fallu décider de la poursuite de la guerre, ainsi que des impôts et des autres moyens financiers nécessaires. Les débats menés à ce sujet ont provoqué un conflit entre les Ordres et le pouvoir princier, ce qui a abouti à un carnage dans le tourbillon imprévisible des événements.

Notre historiographie considère la Diète d'Ónod comme l'apogée de la guerre d'indépendance de Rákóczi, alors que l'opposition ouverte des Ordres et son écrasement brutal marquaient déjà une crise politique.

István Czigány

DAS KRIEGSVOLK UND DIE DIÄT VON ÓNOD

Resümee

An der Tagesordnung der Diät von Ónod wurden zahlreiche Fragen im Zusammenhang mit der Steuerzahlung, sowie mit finanziellen und militärischen Angelegenheiten behandelt. Auf die Wichtigkeit dieser wurde die Aufmerksamkeit durch die Forschungen der vergangenen Jahrzehnte gelenkt. Die Festsetzung der Kriegsstatuten im Gesetz und die Verabschiedung der Gesetze in Ónod war eine wichtige Station des Ausbaus der selbständigen Streitmacht des Königreichs Ungarn, da die Organisationsstatuten, -Anweisungen und -Gesetze bezüglich des Kriegsvolks in Ungarn das erste Mal in ein einheitliches System gefasst wurden. Zwar sind die militärischen Statuten und Gesetze Mittel des Betriebs der Armee, aber ihre Effizienz hängt stark von den wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Verhältnissen, der Mentalität der Bewaffneten und nicht zuletzt vom politischen Umfeld ab. Die militärische Gesetzgebung war jedoch nur eine der Angelegenheiten im Zusammenhang mit dem Heer, da die Steuerzahlung und der Kupfergeldverkehr für das Kriegsvolk vielleicht von noch größerer Bedeutung war.

Die Vertreter des Kriegerstandes sprachen sich in Ónod nicht nur in schützender Weise für ihre politischen und wirtschaftlichen Interessen aus, sondern spielten auch in der Geltendmachung des fürstlichen Willens eine wichtige Rolle. Die Geschehnisse in Ónod spiegeln die zeitgenössische

Art der absolutistischen Machtausübung getreu wider. Rákóczi machte vom Mittel der Druckausübung mit Hilfe der Macht und des Heeres genauso Gebrauch, wie von der großzügigen Vergebung. In Ónod musste über die Fortsetzung des Krieges und die dazu notwendigen Steuern und Gelder entschieden werden. Die hierüber geführten Diskussionen führten zum Zusammenstoß zwischen den Ständen und der fürstlichen Macht, der infolge der unberechenbaren Reihe der Ereignisse in einem Blutbad endete.

Unsere Geschichtsschreibung sieht die Diät von Ónod als Gipfel des Rákóczi-Freiheitskampfes an, aber der offene Widerstand der Stände und die drastische Niederschlagung dieses Widerstandes verkündeten bereits die politische Krise.

Иштван Цигань

АРМИЯ И ОНОДСКОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ СОБРАНИЕ

Резюме

На повестке дня Онодского государственного собрания обсуждались многие вопросы, связанные с налогами, финансами и армией. На важность этих вопросов направляли внимание и исследования последних десятилтий. Принятие военных уставов и законов, сформулированных в Оноде, послужило важным этапом в строительстве самостоятельной армии Венгерского Королевства, ибо впервые были сформулированы в единой системе касающиеся венгерского воинства организационные боевые уставы, наставления и и законы. Хотя военные уставы и законы являются средствами функционирования армии, но их эффективность во многом завсит от экономических и общественных отношений, от менталитета личного состава и не в последнюю очередь от политического окружения. Однако военное правотворчество было всего лишь одним из составляющих, связанных с армией компонентов, так как взимание налогов и оборот медных денег считались, пожалуй, еще более важными для действующей армии.

Представители „воинствующего рыцарского сословия" подняли голос не только в защиту своих политических и экономических интересов, но они играли важную роль и в осуществлении воли князя. Происшедшее в Оноде правдиво отражает способ осуществления абсолютистской власти того времени. Ракоци одинаково умел пользоваться как средствами насилия, предлагаемыми армией, так и милостью великодушного прощения. В Оноде надо было принять решение о продолжении войны, и о необходимых для этого налогах и деньгах. Проходившие об этом споры приводили к столкновениям между сословиями и княжеской властью, которые вследствие непредвиденного течения событий заканчивались кровавыми столкновениями.

Наша историография рассматривает государственное собрание в Оноде кульминационным пунктом освободительной борьбы Ракоци, но открытое противостояние сословий и грубое его подавление уже обозначали политический кризис власти.

MÉSZÁROS KÁLMÁN

ÚJABB SZEMPONTOK ÉS FORRÁSOK A TURÓCI „PÁRTÜTÉS" TÖRTÉNETÉHEZ

Bánkúti Imre 80. születésnapjára

Turóc vármegye követeinek az ónodi országgyűlésen éppen háromszáz esztendeje bekövetkezett tragédiája jól ismert mozzanata a Rákóczi-szabadságharc történetének. Egy-egy rövid mondattal a tankönyvek és az átfogó történelmi monográfiák is kitérnek rá, az országgyűléssel részletesen foglalkozó munkák pedig súlyának megfelelően taglalják az ügy hátterét is. Az alábbiakban ezért nem törekszem az eseménysor minden részletre kiterjedő ismertetésére, csak a főbb epizódok kiragadásával és eddig kevéssé érvényesített szempontok felvetésével vagy a szakirodalomban lépten-nyomon felbukkanó pontatlan és hibás adatokra, vagy újabban feltárt forrásokra szeretném felhívni a figyelmet.

Előzmény: az 1706. évi béketárgyalások kudarca

Az 1706. évi béketárgyalások kudarcba fulladása után – részben az uralkodóházzal és az udvarral szemben táplált, igen erős érzelmi motivációk hatása alatt, részben pedig XIV. Lajos által a szövetségkötés feltételeül szabott követelésnek engedve – Rákóczi elszánta magát a Béccsel való végleges szakításra. Hogy a béketárgyalások kudarcáért melyik félt terheli nagyobb felelősség, az hosszú ideje vita tárgyát képezi történetírásunkban. Rákóczi és főként a konföderált rendek békebiztosai őszintén kívánták a békét, s – bár a katonai megoldásnak mindvégig akadtak hívei a császári udvarban – a békevágyat I. Józseftől és a királyhű rendek képviselőitől sem lehet elvitatni. Az angol és holland békeközvetítők – már csak önnön jól felfogott szövetségesi érdekeiknek és a protestánsok iránti együttérzésüknek megfelelően is – nagyobb engedékenységet vártak Bécstől, de Rákóczi is kompromisszumot nem ismerő merevséggel ragaszkodott az erdélyi trónhoz, s végső soron éppen Erdély és a nemzetközi garancia kérdése vált a megegyezési kísérlet szakítópróbájává. Az eredménytelen tárgyalások után persze mind a császári, mind a kuruc propaganda igyekezett a másik félre hárítani a felelősséget, s miután a katonai erőviszonyok a későbbiekben egyre kedvezőbben alakultak Bécs számára, Rákóczi éppen ekkor szalasztotta el a békekötés *számára is* legkedvezőbbnek ígérkező lehetőségét.

A kudarc után labanc és kuruc oldalról is kétségbeesett kísérlet történt a megegyezés érdekében. Esterházy Pál nádor és Keresztély Ágost esztergomi érsek felterjesztésére 1707 márciusában Bécsben összeült a királyi tanács, s többek között a nemzetközi garancia elfogadására, valamint a királynak teendő hűségeskü letételével Erdélynek önálló fejedelem általi kormányzására is javaslatot tettek.[1] A konföderált rendek által ellenőrzött országrészben ugyanakkor Turóc vármegye részéről indult kezdeményezés a béke-

[1] *Horváth* VI. 461–464. o. Idézi: *Áldásy* 16. o. Lásd még: *Iványi* 236. o.

tárgyalások felújítására és az országot a gazdasági kimerülés felé sodró háború mielőbbi lezárására. Csakhogy amíg az udvarhű magyar urak javaslatait egyszerűen lesöpörték az asztalról, addig a turóciak hamvába holt kezdeményezése Ónodnál véres tragédiába torkollott.

A körlevél és memorialis keletkezése

Döbbenetes, de Turóc vármegye nevezetes körlevelét és a fejedelemnek szánt (végül el sem küldött) emlékiratát hiába keressük modern kiadásban.[2] A Rákóczi-szabadságharc legfontosabb forrásait a tricentenárium alkalmából közreadó reprezentatív kötetben sem szerepel.[3] Tudomásom szerint Szalay László adta ki utoljára csonkán maradt történelmi összefoglalójában – lábjegyzetben és hézagosan idézve, egykorú másolatról.[4] Az ónodi országgyűlés legfontosabb forrásához, a bártfai követek naplójához *C* és *D* jelzetű mellékletként mindkét okmány „valóságos pariája" csatolva volt, s Thaly Kálmán jelezte, hogy ezen iratok – ha nem is a napló mellett, de az 1707. évi egyéb akták között – 1872-ben még fellelhetőek voltak Bártfa város levéltárában, ám Szalay kiadására hivatkozva mellőzte azokat a napló közreadásakor.[5] A későbbi irodalom is Szalay kiadásából citálja,[6] bár Áldásy vagy a körlevél egy példányáról, vagy a munkáját bíráló Thaly nyomán néhány szavas kiegészítést tett ott, ahol Szalay kipontozta a szöveget. Wellmann Imre ugyanakkor egy ma már elégtelen jelzetű és Szalay közlésétől némileg eltérő példányt említ,[7] R. Várkonyi Ágnes közli egy általa ismert, ma is fellelhető példány levéltári jelzetét,[8] jómagam pedig a Thaly-gyűjteményben bukkantam egy újabb példányra.[9]

A körlevelet Turóc vármegye 1707. január 27-i közgyűlésén kezdték tárgyalni, s a 31-i közgyűlésen fogadtatta el azt Okolicsányi Kristóf alispán és Rakovszky Menyhért táblabíró, s úgy tűnik, még február elején is eszközöltek némi változtatást a szövegben. Ennek ellenére Szalay január 1-jei dátummal közli a levelet,[10] s az egyik korabeli forrás, a *Diarium Conventus Onodiensis* szerzője is hibás dátumot (secunda Januarii) említ.[11] Noha Thaly Kálmán és Áldásy Antal munkáiban utóbb január 31-i dátum szerepel, Márki Sándor pedig Szalay hibájára is felhívja a figyelmet,[12] számos szerző mind a mai na-

---

[2] A memorialis jelentőségét mi sem mutatja jobban, mint hogy a korabeli bécsi hírlap, a *Wienerisches Diarium* latin és német fordításban is közli. (Ez úton is köszönöm Miroslav Kamenický szivességét, hogy megküldte számomra a memorialis e nyomtatott szövegváltozatát.)

[3] Nemzet és eml.

[4] *Szalay* VI. 421–423. o., lapalji jegyzetben.

[5] Bártfai köv.: MHHS XXVII. 145. o. (Hogy Thaly 1872 nyarán kutatott Bártfán, arra lásd uo. a bevezetőt: XV–XVI. o.)

[6] *Áldásy* 51–54. o.; *Csepreghy* 73. o.; *Szalay* kiadására utal: *Horváth* VI. 475. o.; RTü II. 331. o., a bártfai követek naplójához fűzött jegyzetben.

[7] *Wellmann* 564. 96. jz.

[8] Mo. tört. 4/2. 1335. o.

[9] OSzK Kt. Fol. Hung. 1389. Fasc. VII. fol. 305–306. o. A függelékben e két utóbb említett egykorú kéziratos példány szövegét Szalay és Áldásy kiadásával egybevetve adom közre.

[10] „A körlevél 1707. januarius 1-én kelt..." *Szalay* VI. 421. o.

[11] *Áldásy* 127. o. Magyar ford.: RTü II. 315. o.

[12] *Márki* II. 18/4. jz. A helyes dátum: uo. 16. o.

pig a január 1-jei téves keltezést görgeti tovább,[13] s ezzel a dátummal szerepel *Magyarország történeti kronológiájá*ban és *A Szlovák történelem lexikoná*ban is.[14] A hiba annál feltűnőbb, miután az óévbúcsúztatót eleink már 300 évvel ezelőtt is méltóképpen megünnepelték, így aligha akadt olyan vármegye, amely újév napján hivatalos iratok kibocsátásával és főként közgyűlés tartásával lett volna elfoglalva! Az általam ismert egyetlen keltezett példányon január 27-i dátum szerepel, eszerint a 31-én (és talán még február első napjaiban is) korrigált körlevelet az előző közgyűlés dátumával adta ki a vármegye jegyzője.

A szomszédos Pozsony, Nyitra, Liptó, Trencsén, Bars és Árva vármegyék rendjeihez[15] intézett körlevél rögtön súlyos panasszal kezdődik: a fejedelem és Csáky István országos főhadbiztos legutóbb a hatósági árszabás betartatását és a természetbeni adók beszolgáltatását sürgető, mulasztás esetén szigorú büntetéssel (pénzbírsággal és a vármegyei tisztségviselők hivatalvesztésével) fenyegető parancsait mindannyian vehették. Korábban a császári parancsokat legalább alaposan megvitathatták és azok eltörléséért folyamodhattak, most azonban kéréseik nem lelnek meghallgatásra, s csak nyögnek a terhek alatt. A szegénységet és a nemességet egyaránt sújtó terhek közül előszámlálják a portális hajdúk kiállításának, felfegyverzésének, ruházattal, szállással és élelemmel való ellátásának kötelezettségét, a „fel s alá járó hadak" által okozott károkat, az elrendelt közmunkákat és szekerezéseket, a különféle természetbeni beszolgáltatásokat és a szükség esetén bármikor elrendelhető személyenkénti nemesi felkelést. Az eddig soha nem tapasztalt terhek könnyebbítéséért és egyéb ügyekben is egy „alázatos memorialist" fogalmaztak a fejedelemhez, melynek másolatát véleményezésre a körlevélhez csatolták, hogy az abban foglaltakhoz csatlakozva együttes erővel léphessenek fel „a jó szomszédság" és „a közönséges igazság" jegyében.

A Rákóczihoz intézett memorialis már bevezetőjében kinyilvánította Turóc vármegye rendjeinek békevágyát, hiszen újévi jókívánságaikat is a mielőbbi békekötés reményével zárták.[16] Ezután az előző évi tárgyalások kudarcának okait vizsgálva arra kérik a fejedelmet, hogy miután az udvar a konföderátusok panaszainak orvoslását zömmel az országgyűlés elé utasította, ennek megfelelően terjesszék az uralkodó elé sérelmi válaszukat. A nemzetközi garancia kérdésében elegendőnek tartanák, ha az 1606. évi bécsi békét szavatoló örökös tartományok (Alsó- és Felső-Ausztria, Cseh- és Morvaország, valamint Szilézia) vállalnának ismét kezességet a magyar törvények betartatására. Magánpanaszait a királyi leiratra adott válasz benyújtását követően is ki-ki megfelelő módon előterjesztheti – folytatja az emlékirat, majd rögtön ezután rátér a nemesi szabadságjogoknak a konföderáció részéről történt megsértésére, melyek közül első helyen a só és vas

[13] *Horváth* VI. 475. és 479. o.; *Csepreghy* 72. o.; *Asztalos,* 2000. 232. o.; *Köpeczi–Várkonyi.* 1976. 277., 490. o. és 2004. 348., 642. o. (a főszövegben és a kronológiai összeállításban is). A „javított" kiadás bírálója, *Bánkúti Imre* számos hasonló hibát igazít helyre recenziójában (Sz, 2005. 1297–1299. o.), de ezt a tévedést ő sem korrigálja. Ugyancsak hibásan szerepel *R. Várkonyi Ágnes* más munkáiban: Mo. tört. 4/2. 1224. o.; Nemzet és eml. 191/3. jegyzet.

[14] Magyarország töténeti kronológiája. Főszerk. *Benda Kálmán.* II. 1526–1848. (A vonatkozó rész *Nagy József Zsigmond* munkája.) 2. kiad. Budapest, 1983. 541. o. (A kötetvégi hibajegyzék sem javítja.); *Dušan Škvarna – Július Bartl – Viliam Čičaj – Mária Kohútová – Róbert Letz – Vladimír Segeš:* A szlovák történelem lexikona. Ford. *Kulcsár Mónika.* Bratislava, 2003. 88. o. (Eredeti szlovák nyelvű kiadása: 1997.)

[15] Pontos felsorolást ad a *Diarium Conventus Onodiensis* ismeretlen szerzője. Lásd: TT 1895. 526. o., *Áldásy* 127. o. és RTü II. 315. o. (NB. ez utóbbi helyen a magyar fordítás szövegéből kimaradt Bars vármegye!)

[16] Az emlékirat e bevezető részét Szalay nem közli.

magánérdekekből eredő kisajátítását panaszolják fel. A szabad kereskedelem nemléte miatt áruhiány és nagy drágaság tapasztalható, különösen a ruházati anyagok, a vasáru, a só és egyéb fűszerek hiánya jelent gondot. Mindezek orvoslására és bizonyos törvénycikkek[17] megtartására kérik a fejedelmet.

A két irat határozott, helyenként meglehetősen éles hangnemben, de a valós helyzetnek megfelelően részletezi a háborús terheket és sérelmeket. A só és vas magánérdekekből történő kisajátításának vádja azonban expressis verbis magát a harc folytatását is egyéni érdekként határozza meg, hiszen a vas a hadiipart, a só pedig a hadellátást szolgálta. Ez méltán válthatta ki Rákóczi és a kuruc hadvezetés haragját, s részben a nem kellően megfontolt stílus riaszthatta vissza a szomszédos megyéket is attól, hogy csatlakozzanak a kezdeményezéshez. Alább látni fogjuk, hogy Rákóczi az ónodi országgyűlésen azt is a turóci követek szemére vetette, hogy a háborús terhek mértékét eltúlozzák, s Turóc vármegye félreeső helyzeténél fogva az átlagosnál is kevesebbet szenvedett a hadmozgásoktól. Való igaz, hogy Alsó-Magyarországon például Nyitra és Pozsony vármegyét, valamint az alföldi mezővárosokat is jobban sújtották a császári és kuruc csapatok hadműveletei és a katonaság túlkapásai, de hogy Turóc vármegye sem csupán hírből ismerte az efféle gondokat, arra nézve egy rendkívül érdekes forrást hívhatunk tanúbizonyságul.

1707 februárjában Palocsay György kuruc brigadéros fordult meg ezredével Turócban, s a szerinte nem megfelelő ellátás miatt rendkívül sértő hangnemben fogalmazott levéllel oktatta ki Okolicsányi Kristófot. A rövid, katonás levél otromba stílusa nem csupán személyében sértette meg az alispánt, de Palocsay még azt az igen durva magyar közmondást sem átallotta papírra vetni, miszerint „kása nem étel, tót nem ember".[18] Okolicsányi Kristóf hosszú válaszlevélben utasította vissza Palocsay támadását. Önérzetes hangon figyelmeztette a brigadérost, hogy a nemes vármegye tisztviselőjeként, sőt magyar nemesemberként, de a konföderáció legkisebb tagjaként és a fejedelem legutolsó szolgájaként sem türheti el a sértést. Miután Palocsay lekezelő módon egy pohár tokaji borra is meghívta Okolicsányit, erre úgy reflektált, hogy ő apja házában is ihat jó bort, sert vagy vizet, s ha a brigadéros illendőképp viselkedett volna, ő invitálta volna magához. A levélváltásra már a memorialis és a körlevél megfogalmazása után került sor, ez tehát semmiféle hatással sem lehetett Okolicsányi Kristóf akciójára. A kuruc sereg ma-

[17] Az egyes szövegvariánsok eltérően adják meg a dekrétumok és törvénycikkek sorszámát. Lásd erről alább, a függelékben közölt memorialishoz fűzött jegyzeteket. A CJH alapján mégis nagy biztonsággal azonosítani lehet a konkrét törvényhelyeket, melyek véleményünk szerint a következők: I. Mátyás III. dekrétumának (1471) XI. cikkelye („A király az országlakosok akaratán kívül semmi adót se szedjen."); II. Ulászló I. dekrétumának (1492) I. cikkelye („A király az ország összes karait és rendeit tartsa meg régi szabadságaikban..."); II. Ulászló V. dekrétumának (1504) I. cikkelye („Az egyes urak és vármegyék ne otthon vagy magánosan, hanem az országgyűlésen vagy közönséges gyűlésen mindeneknek közös egyetértésével ajánljanak a királynak segélyt vagy adót...")

[18] Az ügy dokumentumait lásd a függelékben. Megjegyezzük, hogy a Palocsay Horváth család, amelyből a brigadéros származott, horvát eredetű, s Palocsay György maga Sáros vármegyében élt, tehát népes udvartartásában is valószínűleg nagyobb számban szolgáltak szlovákok és ruszinok, nemzetiségi élű kirohanásra így még akkor sem volt kellő alapja, ha tekintetbe vesszük, hogy édesanyja Károlyi Sándor nővére volt. Maguk a turóciak is megjegyezték Bercsényihez írott panaszlevelükben, hogy Palocsay sem éppen a Tiszántúlról (tehát tősgyökeres magyar tájról), hanem „oroszok" (értsd: ruszinok) lakta vidékről származik, így melléfogás volt részéről a bántó megnyilvánulás. Különösen azzal az Okolicsányi Kristóffal szemben, aki turóci nemestársaitól eltérően kifogástalan magyarsággal írta leveleit, így Palocsayhoz intézett válaszát, sőt az ónodi véres tragédia után szüleihez szóló búcsúlevelét is. A Palocsay családra lásd: NI V. 155. o. és IX. 90–93. o.

gas rangú tisztjei és a nemesi vármegye tisztségviselői között nap mint nap került sor hasonló összezördülésekre, így forrásunk a hadsereg és a civil hatóságok kapcsolatának *jellemző* dokumentuma.[19] Mégis furcsállhatjuk, hogy eddig elkerülte a kutatók figyelmét. Thaly Kálmán nem csupán ismerte a saját gyűjteményében fennmaradt okiratot, de fontosabb részeit szokása szerint postairónnal alá is húzta. Sajátos történelemfelfogásához és történetírói habitusához híven mégsem használta fel az ónodi országgyűlésről írott közleményében, ahol pedig minden apró részletkérdést megvilágító okmány tartalmát idézi vagy legalább megemlíti.[20]

Az ügy ezzel természetesen nem ért véget: Turóc vármegye február 26-i közgyűlése levélben tett panaszt Bercsényi Miklósnál: részletesen felsorolják terheiket, s a mostoha természeti adottságokra, valamint a súlyos aszály okozta gondokra hivatkozva azok könnyítését kérték a főgenerálistól, s a Palocsay által elkövetett sérelem orvoslásáért is hozzá folyamodtak. Ugyanakkor magánál a fejedelemnél is panaszt tettek, s Rákóczi 1707. március 14-én Ungvárott kelt levelében Palocsay példás megbüntetésére utasította Bercsényi Miklóst.[21] Az ügy valószínűleg éppen a körlevél-botrány kirobbanásával vett ellenkező fordulatot, s három héttel később már maga Bercsényi Miklós is „Palocsaiként" szidta az öreg Okolicsányi Pál „tót emberségét", s immár nem Turóc vármegye panaszának orvoslását és „Palocsai Uram dolgának" elsimítását, hanem a kiszivárgott akció miatti számonkérést tartotta fontosnak, s ezért hívatta maga elé Okolicsányi Kristófot.[22]

A körlevél és memorialis keletkezéséről az eddig előkerült források alapján a következőket tudjuk. Turóc vármegye 1707. január 27-i közgyűlésén Okolicsányi Kristóf alispán – a Trencsén megyei Bellusról jőve – ismertette azt a memorialist, amelyet elmondása szerint Trencsén vármegye rendjei készítettek a fejedelem számára, s amelynek „némely böcsületes emberek" révén megszerzett másolatát a vármegye jegyzőjével, Ularik Andrással fel is olvastatta. Rakovszky Menyhért „oly figyelmetessen hallgatózott és vigyázott" a memorialis felolvasásakor, „mintha ő éppen semmit sem tudott és soha nem hallott volna felőle". A felolvasás után pedig „mindjárt dícsérte", és javasolta, hogy küldjék el a fejedelemnek, de ne úgy, mint saját instanciájukat, mert egyetlen megyének („kivált ennek a mi legkissebbikünknek") a folyamodványa úgysem nyerne meghallgatást, hanem a szomszéd

[19] *Bánkúti* Imre találó megállapítása (Sz 2005. 1289. o.) szerint a vitézlő rend „tagjai közt kialakult bizonyos felsőbbrendűségi tudat, mivel magukat tartották az igaz hazafiaknak, akik vérüket ontják a hazáért, lenézték a társadalom polgári részét, parasztokat, nemeseket, polgárokat, életformájukat elutasították. Ez a mentalitás állandóan kisebb-nagyobb konfliktusokat idézett elő a katonaság és a polgári társadalom közt."

[20] *Thaly* 97–110. o. („A túróczi pártütő kísérlet" c. fejezet.) A Palocsay és Okolicsányi Kristóf levélváltásáról készült egykorú másolaton Thaly gyűjteményének 1881-es évszámmal jelzett bélyegzője is szerepel, ami arra vall, hogy az említett közlemény megírásakor (1896) már a szerző birtokában volt.

[21] Turóc vármegye levelét és Rákóczi parancsát Bercsényihez lásd a függelékben. (Rákóczi levelére és Bercsényi kiadott levelezésének alább említendő utalásaira Czigány István hívta fel a figyelmemet, segítségét ez úton is köszönöm.)

[22] Lásd Bercsényi Miklós 1707. április 7-én Teplicéről és 10-én Revőcéről írt leveleit a fejedelemhez, ahol a Palocsayra történő homályos utalás Rákóczi most megismert rendelete és a Palocsay–Okolicsányi levélváltás kapcsán válik érthetővé: AR I/V. 387. és 390. o. Maga Thaly – nem tudni, hogy a levélváltás ismeretében vagy más közvetett adatok és Bercsényi utalásainak nyomán – mindössze a következő magyarázatot adja jegyzetben: „Palocsay György ezrede Túróczba jutván téli szállásokra: az ezredes holmi kvártélyos ügyekben összeveszett a vármegyei tisztekkel, és őket haragjában »tót ember«-eknek szidta, a mit azok sértésnek vettek, s Bercsényinél panaszt emelvén, elégtételt követeltek." Mint láttuk, az ügy valójában nem volt ennyire bagatell, s Palocsay sértése is sokkal durvább volt annál, ahogy Thaly tálalja a dolgot.

vármegyékkel összefogva, „unitis viribus" lépjenek fel az ügyben. Ehhez mindjárt papírra vetett néhány szempontot,[23] és szóban is bőséges instrukciókkal látta el a jegyzőt a szomszédos megyékhez intézendő körlevél megfogalmazásával kapcsolatban. Ularik jegyző a következő, január 31-i közgyűlésen még a rendek egybegyűlése előtt felolvasta Révay Ferenc főispán, Okolicsányi Kristóf alispán, Rakovszky Menyhért és a turóci prépostság adminisztrátora jelenlétében. A jegyző által fogalmazott levél azonban „némely periodusokban nem tetszvén" a vármegye vezetőinek, Rakovszky egy másolati példányt rögtön korrigált, s a javított változatot letisztáztatta a jegyzővel. A későbbi vizsgálat során Ularik András által Révay Imrének átadott iratok között szerepel azonban Rakovszky 1707. február 1-jén Rákón kelt levele a jegyzőhöz, amelyben további változtatásokat és pontosításokat kért a fejedelemhez intézett memorialis szövegében. Az ekkor javasolt változtatások bekerültek a végleges változatba, úgy tűnik tehát, hogy a két okmány csak február elejére készült el, s csak ezután küldhették meg a szomszéd vármegyéknek.[24]

Testületi döntés vagy a két követ öntevékeny akciója?

A fentebb vázoltakat jórészt a vármegye 1707. november 26-i közgyűlési jegyzőkönyvéből tudjuk, ahol a kassai kibővített szenátusi ülésre küldendő követek instrukciójában jegyezték le az elmondottakat úgy, amint a vármegye annak idején jelen volt tagjaitól, különösen Ularik jegyzőtől részletesen értesülhettek. Thaly Kálmán 1894 augusztusában járt Turócszentmártonban, s akkor másolta ki az említett részt a közgyűlési jegyzőkönyvből, majd megosztotta adatait Áldásyval is, aki összefoglalóan közölte az adatokat az országgyűlésről írt monográfiájában.[25] Utóbb Thaly szó szerint is közölte a jegyzőkönyvi szakaszt a Századokban,[26] jómagam pedig nemrégiben bukkantam rá a kassai gyűlésre küldött turóci követeknek instrukciójuk értelmében a fejedelemhez és a Szenátushoz benyújtott folyamodványaira, valamint az ezekhez mellékelt, a vármegyei jegyzőkönyvben leírtakkal szó szerint egyező vizsgálati jelentésekre.[27] A jegyzőkönyvben és a folyamodványok mellékleteiben leírt vallomás önigazoló jellege kétségtelen. Wellmann Imre egyenesen óvatosságra int a dokumentum hitelességét illetően, megjegyezvén, hogy az ónodi országgyűlésen a két főkövet tragédiáján túl a vármegyét is súlyosan megbüntették, s „a Kassára küldött követeknek éppen az volt a feladatuk, hogy valamikép eszközöljék ki a szigorú ítélet megváltoztatását". Wellmann szerint „ebben csak úgy reménykedhettek, ha a pártütés vádját sikerül a megye közönségéről a két főbűnösre, a többé tanúskodni nem tudó" Okolicsányira és Rakovszkyra hárítani. A szerző azzal igyekszik még alátámasztani érveit, hogy felemlíti: „az ónodi véres események hí-

[23] Valószínűleg ezt a pontokba szedett emlékeztetőt adta ki *Thaly* (Sz 1896. 104–105. o.) Rakovszkynak egy 1707. május elején kelt levele mellékleteként. (Nyilván tévesen ehhez a levélhez csatolva.)

[24] Rakovszky február 1-jei levelét lásd: *Thaly* 103–104. o.

[25] *Áldásy* 66–68. o. A szerző a Thalytól nyert információk kapcsán megjegyzi, hogy a megyei jegyzőkönyv vonatkozó része mindaddig „csodálatos módon" elkerülte a történészek figyelmét, ami azért is feltűnő, „mert ez okmány oly helyen van, hol már számosan kutattak, s ép ez egy okmányról nem tesznek említést". Az igazság ezzel szemben az, hogy Rajner Gyula már éppen 20 évvel Áldásy előtt felhívta a figyelmet a nevezetes okmányra. Lásd: A Magyar Történelmi Társulat 1874-ik évi vidéki kirándulásáról szóló jelentések. X. *Rajner Gyula*: A zsyó-váralja–turóczi bizottság jelentése. IV. A Túrócz megyei levéltár. Sz, 1875. 189–190. o.

[26] *Thaly* 97–102. o.

[27] Lásd a függelékben.

rére a Túrócban maradt rendek a parasztsággal együtt féltükben a hegyekbe bujdostak", s Bercsényi az ő megnyugtatásukra is parancsot adott a megyébe küldött katonai expedíciót vezető Révay Imre ezredesnek.[28] Természetesen nem hihetjük, hogy a békepárti akció mögött kizárólag Okolicsányi Kristóf és Rakovszky Menyhért állt volna, esetleg még az előbbi apjával, Okolicsányi Pál királyi békebiztossal a háttérben.[29] A körlevélben és a memorialisban említett sérelmek a rendek többségének véleményét tükrözték (legalábbis az alsó-magyarországi vármegyékben), s a kurucok több más turóci nemessel együtt az öreg Okolicsányit és a főispánt is vizsgálati fogságra vetették. A „két főbűnös" mellett tehát „felbujtót" és „bűntársakat" is találtak, s ennek a vármegyei felterjesztésben foglaltak sem mondanak ellent. Ularik főjegyző és a többiek önigazolás-jellegű vallomását véleményem szerint hitelesnek fogadhatjuk el. A fő pontokon egybevág ezzel a kínvallatásnak alávetett Okolicsányi Kristóf vallomása is, aki szerint Rakovszky „concipiálta az írásokat, de notáriusa vármegyének írta".[30]

Itt kell közbevetnünk, hogy Rákóczi hibásan közli a turóci követek tisztségeit, ő ugyanis Emlékirataiban Rakovszkyt alispánnak (Vicomte), Okolicsányit pedig jegyzőnek (Notaire) mondja.[31] A valóságban Okolicsányi volt az alispán, Rakovszky pedig nem volt jegyző, csupán a vármegye tekintélyes assessora, táblabírája. Az egykorú források közül az ónodi első articulus, a névtelen magyar Napló és a latin Diarium, a bártfai követek naplója, Beniczky Gáspár diáriuma, Forgách Simon emlékirata és ifj. Tsétsi János havi krónikája egyaránt helyesen közli Okolicsányi tisztségét (alispán, viceispán, vicecomes). Rakovszkyt a latin Diarium, Beniczky és Forgách csak névvel említi, az országgyűlési végzések első cikkelye, a bártfai napló és Tsétsi helyesen *táblabeli assessor*nak, illetve *jurassor*nak mondja, s csupán a magyar Naplóban szerepel – név nélkül – nótáriusként.[32] Mint láttuk, már Thaly közleményében hangsúlyos adatként szerepel a megye tényleges jegyzőjének, Ularik Andrásnak[33] a vallomása, akit maga Thaly „csak ártatlan író-gép gyanánt" szereplő, jóhiszemű, jámbor, becsületes tisztviselőként jellemez.[34] Ennek ellenére – Rákóczi előadását követve – szinte minden történész hibásan közli a tisztségeket, s Áldásy, Márki, Asztalos, Várkonyi egyaránt (fő)jegyzőnek mondja Okolicsányit, s alispánnak Rakovszkyt, Wellmann név nélkül alispánt és *jegyzőt* említ, s csupán Csepreghy és Fabiny nevezi helyesen alispánnak Okolicsányit, de ez utóbbi meg Rakovszkyt mondja jegyzőnek.[35] Ott, ahol csupán az ónodi események részleteiről van

[28] *Wellmann* 565. o. (A Révaynak adott instrukciót teljes terjedelmében közlöm a függelékben.)

[29] Okolicsányi Pál szerepével részletesen foglalkozik: *Fabiny* 371–381. o. A „turóci konspirációt" illető újabb forrás nem került elő személyével kapcsolatban, de az elgondolkodtató, hogy a Wienerisches Diarium Ónod után közölni tudta a memorialis teljes szövegét, persze ahhoz Bécsben több úton-módon is hozzájuthattak. (Lásd fentebb a 2. jegyzetet!)

[30] Bártfai köv. MHHS XXVII. 147. o. és RTü II. 332. o. Idézi *Áldásy* 51. o.

[31] AR III/I. 394., 396. o. (A francia szöveg: 158., 160. o.)

[32] Az ónodi gyűlés I. cikkelye: *Áldásy* 133–134. o. és CJH Függelék; Napló: TT 1902. 415. o. és RTü II. 311. o.; Diarium: TT 1895. 526–527. o., *Áldásy* 127–128. o. és RTü II. 315–316. o.; Bártfai köv.: MHHS XXVII. 145–146. o. és RTü II. 331. o.; *Beniczky* 19–21. o.; *Forgách* 1065. o.; Tsétsi: MHHS XXVII. 316. o.

[33] Nagy Ivánnál egy 1655-ben nemességet nyert *Uhlárik* nevű Trencsén vármegyei családról olvashatunk, de ugyanott egy 1701. évi forrás alapján – talán olvasati hibából – *Uhrik* András szerepel Turóc vármegye jegyzőjeként. NI XI. 369–371. o.

[34] *Thaly* 102–103. o.

[35] *Áldásy* 55., 58. o.; *Márki* II. 18., 20. o.; *Asztalos*, 2000. 232. o.; *Köpeczi–Várkonyi* 1976. 283., 521., 525. o. és 2004. 692., 698. o.; Mo. tört. 4/1. 221. o.; *Wellmann* 565. o.; *Csepreghy* 74. o.; *Fabiny* 374., 378. o. NB. R.

szó, ez különösebb félreértést nem okoz. Áldásyt azonban komolyabb tévedésre vezette ez a pontatlanság, mert Okolicsányi idézett vallomását, miszerint Rakovszky fogalmazta, de a jegyző írta a körlevelet, úgy értelmezte, hogy jegyző alatt itt magát Okolicsányi Kristófot kell érteni![36] Valójában már a harmadik személyű fogalmazás is gyanús kellett volna, hogy legyen számára, Thaly szívességéből pedig hozzájutott a vármegyei jegyzőkönyv adataihoz s abban a jegyző vallomásához is, így Áldásynál mint az ónodi országgyűlés monográfusánál súlyosabban esik latba ez a teljesen érthetetlen tévesztés. Ugyanezt a hibát követte el évekkel később a névtelen magyar Napló közreadásakor is, amikor annak adatait megkérdőjelezve a csupán megsebesített és halálra kaszabolt személyek felcserélését rója fel a naplóírónak, holott az csak annyiban hibázott, hogy jegyzőnek vélte Rakovszkyt.[37]

Visszakanyarodva Wellmann Imre fenti véleményéhez, amelyben kétségbe vonja a turóciak mentegetőző vallomásának hitelét, meg kell jegyeznünk, hogy ő is jegyzőnek mondja az egyik ónodi áldozatot. Ilyen hibába csak akkor eshetett, ha felületesen tekintette át a vizsgált forrásokat, s ez a tény már önmagában is csorbítja észrevételének kritikai élét. Amit pedig ő maga a bűnrészesség jelének vélt, hogy tudniillik a turóci nemesség a parasztsággal együtt a hegyekbe menekült, szintén cáfolható, hiszen az adott szituációban nem kellett ahhoz bűnrészesnek lenni, hogy úrrá legyen valakin a félelem. Az elbujdosott szegénységnek pedig éppen semmi szerepe sem lehetett a nemesi vármegye „pártütésében", így a megye lakóinak magatartását nem a bűnrészesség jeleként, hanem a rémhírek által kiváltott tömeghisztéria hatásaként kell értékelnünk, s Bercsényi ennek megfelelően reagált, amikor a néhány néven nevezett, bűnrészességgel vádolt nemes elfogatása és a túlkapások szigorú tilalma mellett elsősorban a kedélyek lecsillapítását és a turóciak elleni zavarkeltők megfékezését adta parancsba.

Wellmann is elismeri azonban, hogy „Okolicsányi és Rakovszky volt az egész mozgolódás fő értelmi szerzője", s találóan teszi hozzá, hogy „nem is intézték minden mesterkedés nélkül a dolgot". Helyesen bírálja Thaly észrevételét is, aki szerint a turóci nemességet „legföljebb a könnyelműség vagy a korlátoltság (!) vádja érheti", s abban is egyet lehet érteni Wellmannal, hogy „a megye nemeseinek többsége, legalább hallgatólag", osztotta Rakovszkyék álláspontját.[38] Csakhogy zömmel így voltak ezzel a szomszédos vármegyék rendjei is, mégis válasz nélkül hagyták a turóciak körlevelét: részben felbontatlanul, részben felbontva küldték meg azt a fejedelemnek,[39] vagyis eszük ágában sem volt csatlakozni a kezdeményezéshez, Rakovszkyék így lemondtak a memorialis benyújtásának tervéről.[40] Sőt, mi több, Turóc vármegyében is volt ellenkező értelmű ál-

---

Várkonyi Ágnes másutt (*Köpeczi–Várkonyi* 2004. 352., 360., 362. és 643. o.) részben forrásidézetben, részben saját szövegében helyesen alispánként említi Okolicsányit, de az ugyanazon könyvön belüli ellentmondások csak növelik a zűrzavart. Végül megjegyzendő, hogy Beniczky Gáspár naplójának újabb kiadásakor Bánkúti Imre sajtó alá rendezőként, jómagam pedig sorozatszerkesztőként ugyancsak tévesen tettük meg Okolicsányit jegyzőnek, Rakovszkyt pedig alispánnak a kötet személynévmutatójában: *Beniczky* 267–268. o.

[36] *Áldásy* 60. o.

[37] TT 1902. 413. o. A magyar Napló elé írt bevezetőben.

[38] *Wellmann* 565–566. o.

[39] Ezt maga Rákóczi említi: AR III/I. 394. o.

[40] Okolicsányi Kristóf 1707 áprilisában Bercsényi előtt csak a vármegyékhez írt körlevelet ismerte el, s tagadta, hogy a fejedelemnek is írtak volna. Midőn az ónodi gyűlésen kihallgatták, azt válaszolta, nem tudja, végül miért nem küldték el a memorialist Rákóczinak. Lásd: AR I/V. 390. o., *Szalay* VI. 428. o. és *Áldásy* 60. o.

lásfoglalás: Révay Imre báró tiltakozó levelet írt a megye közgyűlésének, ezt azonban Okolicsányi alispán úgy terjesztette elő, hogy a jelenlévők tréfának (?!) vélték a bennefoglaltakat, s – Ularik jegyző utólagos vallomása szerint – Okolicsányi magánál tartotta a levelet, s így a jegyzőkönyvben sem maradt nyoma.[41] Mindent egybevetve, véleményem szerint Okolicsányiék az általános közhangulatnak megfelelően fogalmazták meg a rendek sérelmeit, de elszánt fellépésük dacára nem csupán a szomszédos megyéket,[42] de a turóci nemességet sem tudták úgy maguk mögé állítani, hogy azok az első bizonytalan szituációban ne hátráltak volna ki mögülük. Magatartásukat aligha lehet korlátoltságnak, „együgyű bambaságnak"[43] tekinteni. Mondhatnánk inkább óvatos tartózkodást, józan kivárást. Amikor pedig már híre ment Rákóczi és Bercsényi neheztelésének, sőt Bercsényi személyesen is „megpírongatta" Okolicsányi Kristófot,[44] többen is javasolták, „hogy a haragnak megcsendesítésében mód kerestessék", Rakovszky azonban az ország törvényeire hivatkozva önérzetesen utasított vissza minden ilyen kezdeményezést.

Közvetlenül az országgyűlés előtt viszont saját maga fogalmazta meg a követutasítást, s úgy adta a nótárius kezébe, aki tehát tényleg nem állt a helyzet magaslatán, ha hagyta, hogy hivatali teendőit jórészt Rakovszky intézze helyette. A május 12-i közgyűlésben azután a többség ellentmondott az instrukció tartalmának, s úgy tűnik, lassanként elszivárogtak, hogy távollétükkel menthessék magukat az egyre kényesebbé váló szituációban. Végül a többség eloszlása után Okolicsányi alispán mégis felolvastatta, majd le is pecsételte vagy pecsételtette az instrukciót. Rakovszky és Okolicsányi tehát még ekkor sem hátrált meg, s magukra maradva némiképp rossz előérzettel, de igazuk tudatában továbbra is a békekötés elszánt híveiként indultak a gyűlésre.

Tragikus fordulat

A körömi táborban lezajlott események részletei az egykorú forrásokból és a szakirodalomból jól ismertek.[45] A gyűlés első érdemi vitája június 4-én robbant ki a hadiadó mértékéről és kivetésének módjáról, valamint a rézpénz forgalmáról és értékéről. Itt találkozunk először az egyik turóci követ, Rakovszky nevével, aki többekkel – így a nyitrai alispánnal és a barsi pálosok küldöttjével – együtt ellentmondott az elértéktelenedett rézpénz korlátlan forgalmának, és legalább a zálogbirtokok kiváltásának és az adósságok megfizetésének tilalmát szerették volna elérni. Bercsényi hevesen tiltakozott a megkötés ellen, s a vitát a fejedelem azzal rekesztette be, hogy arra a következő ülésen térjenek

[41] *Thaly* 106–107. o.

[42] Bercsényi értesülése szerint Árva vármegye „igen apprehendálta" a turóciak körlevelét, Liptó pedig visszaírt, „hogy őköt ezen dolog nem illeti". Lásd Bercsényinek fentebb, a Palocsay-ügy kapcsán már említett levelét Rákóczihoz. Revőce, 1707. április 10. AR I/V. 390–391. o.

[43] *Thaly* 102. o.

[44] Bercsényi a rózsahegyi evangélikus zsinatról hívatta maga elé Okolicsányi Kristófot, aki csak harmadszori kéretésre jelent meg a főgenerális színe előtt. Bercsényi nyíltan szemére vetette az egész ügyet, mire Okolicsányi „csak pirult, et dixit nihil". Lásd Bercsényi imént idézett levelét: AR I/V. 390–391. o.

[45] Lásd főként: *Beniczky* 19–21. o.; Bártfai köv.: MHHS XXVII. 142–149. o. és RTü II. 329–332. o.; *Rákóczi*: AR III/I. 394–396. o.; *Lemaire*: RTü II. 254–257. o.; a névtelen magyar Napló: TT 1902. 415–416. o. és RTü II. 310–311. o.; az ugyancsak névtelen latin Diarium: TT 1895. 526–527. o., *Áldásy* 127–128. o. és RTü II. 315–317. o. Megjegyezzük, hogy a gyorsan pörgő eseményekről utólag készített források alapján – különösen a június 6-i drámai nap eseményeit tekintve – nem mindig dönthető el az egyes beszédek és epizódok sorrendje. Az események rekonstrukciója: *Áldásy* 49–69. o.

vissza. Rakovszky tehát tapasztalhatta, hogy ellenzéki véleményével nincs egyedül, ezért talán félre is tette korábbi aggodalmait, Rákócziban és Bercsényiben viszont megerősödhetett az a korábbi elhatározás, hogy számonkérik a turóciak éveleji akcióját. Maga Rákóczi mondja Emlékirataiban, hogy előre föltette magában, hogy magyarázatot kér a megyétől.

A június 6-i ülésen azután ismét a rézpénz ügyében került sor pengeváltásra, először csupán a szó képletes, majd véresen valós értelmében is. Berkes András váci vikárius ugyanis a felső-magyarországi 13 vármegye nevében megismételte a korábbi tiltakozást, hogy rézpénzben ne lehessen zálogot kiváltani és adósságot visszafizetni. Bercsényi azzal utasította el a felszólalást, hogy a gyűlésben senki sem szólhat testületileg, hiszen éppen azért hirdettek személyenkénti megjelenést az országgyűlésre, hogy ki-ki a saját nevében voksolhasson. A tizenhárom vármegye nevében pedig már csak azért sem léphet fel a nagyprépost, mert erre ő nem kaphatott felhatalmazást, hiszen erről Bercsényinek Ung, Károlyinak Szatmár, Csáky Istvánnak pedig Bereg vármegye főispánjaként semmiféle tudomása sincs. Berkes elhallgattatása után ütött a turóci követek számonkérésének órája, Bercsényi ugyanis azzal zárta beszédét, hogy az „alattomban" írt körlevél ügyét mint a pártoskodás jellemző példáját és a konföderációra tett eskü megszegését említette.

Rögtön ez után Rákóczi emelkedett szólásra, hogy felpanaszolja a körlevélben foglaltakat, melyek közül mind az egyéni haszonkeresés vádja, mind pedig az a tény mélyen sértette, hogy Turóc vármegye nem közvetlenül hozzá fordult panaszai orvoslásáért. Rakovszky magyarázkodni kezdett, majd Okolicsányit is válaszadásra szólították fel. A hosszas párbeszéd végén Rákóczi felolvastatta Krucsay István szenátusi titkárral a körlevelet és a memorialist, melynek éles hangneme most teljesen a követekre háramlott vissza. Rákóczi pontról pontra utasította vissza a vádakat, kifejtette, hogy eddig még senkitől sem tagadta meg jogos panaszainak orvoslását, de a turóciak panaszai mindenképpen túlzottak, hiszen azok egyrészt a közös ügy érdekében folytatott háború természetes velejárói, másrészt viszont éppen Turócnak lehet legkevésbé oka a panaszra, mivel félreeső helyzeténél fogva az ellenséges és a saját csapatok mozgása is kevésbé érintette más vármegyéknél. Rakovszky és Okolicsányi azonban ezt követően is kitartott korábbi álláspontja mellett. Rákóczi azt várta beszédének hatásától, hogy a rendek vagy a Szenátus igazságot szolgáltat neki, és Sennyey István kancellár indítványozta is a törvényes eljárás megindítását a turóci követek ellen, ám – mint utólag kiderült – a rendek a Szenátus, a szenátorok pedig a rendek kezdeményezésére vártak. A döbbent csönd kínos percei után Rákóczi teátrális jelenet közepette felajánlotta lemondását, és könnyes szemmel távozni készült. Klobusiczky Ferenc ekkor szelíden visszakényszerítette székébe, Bercsényi pedig heves indulattal támadt a követek ellen, s kardjával Rakovszkyra sújtott, mire Károlyi halálos sebet ejtett ugyanannak fején. Rakovszky és Okolicsányi is menekülni próbált, de előbbi a sátor előtt összerogyva Bercsényi udvari papjának karjai között kilehelte lelkét, az utóbbi pedig több súlyos sebet szerzett, amelyekből azonban még felépülhetett volna... A vérengzésben Bercsényin és Károlyin kívül állítólag Ilosvay Imre, Ilosvay Bálint és talán Ilosvay János vett még részt, s az ifjú Bercsényi László is megmártotta kardját Rakovszky holttestében.[46]

[46] Bercsényi és Károlyi kezdeményező fellépését Rákóczi, Lemaire és a névtelen magyar napló említi, az Ilosvayak részvételét Kökényesdy László utólag Bécs számára készített, több ponton is meghamisított előadásából tudjuk, Bercsényi László „barbár tettét" pedig egyedül Lemaire örökítette meg.

A zűrzavar hatására Rákóczi visszanyerte lélekjelenlétét, és gátat vetett a további vérengzésnek. Az ország sátorához tódult katonaságot tisztjeikkel lecsillapíttatta, és védelmébe vette a közhangulat által fenyegetett többi turóci nemest. Okolicsányit is a fejedelem francia testőrei kísérték borbélyhoz. A turóci nemesek egyike, – mint Rákóczi írja Emlékirataiban – „egy rendkívül hiú és vakmerő ügyvéd",[47] Platthy Sándor a fejedelem lábaihoz borulva keresett menedéket. Ehhez a jelenethez egy igen érdekes, irodalmi értékű forrásunk is van, amelyet – tudtommal – eddig, ebben az összefüggésben még nem használtak fel. Ez egy gúnyvers, melynek keletkezéséhez tudnunk kell, hogy Platthy 1708 őszén meghódolt a császáriaknak, és Csáky Imre kalocsai érsek szolgálatába állt. Csáky 1710-ben őt bízta meg, hogy átvegye számára a székéből felfüggesztett egri püspök egyházmegyéjének és Heves–Külső-Szolnok vármegyének az igazgatását. Az eljárás miatti sérelmét azután az agg Telekesy István egri püspök az említett pasquillusban is megfogalmazta, pellengérre állítva Platthy ónodi szereplését. A vers hosszan ecseteli, hogy Platthy is kis híján osztozni kényszerült Rakovszkyék sorsában, sógora azonban megmentette életét, felkiáltván: „Minden félreálljon, ezt senki ne bántsa!"[48] Telekesy nem nevezi meg a nagyhatalmú sógort, de a genealógiai adatok ismeretében könnyen megválaszolhatjuk a kérdést: minden kétséget kizáróan Vay Ádámról, II. Rákóczi Ferenc udvari marsalljáról van itt szó, aki unokahúgának férjét védelmezte a fenti szavakkal.[49] Ismét egy olyan mozzanat, amellyel kiegészíthetjük a hatalmas zűrzavar eseményeit.

A „törvényes" eljárás

Már egykorúlag is föl-fölröppentek a vádak, hogy a turóciak tragédiája előre (sőt lépésről lépésre!) eltervezett dolog volt,[50] s a Kökényesdy (Vetéssy) László által az udvarhoz benyújtott, utólag szerkesztett emlékirat is ezt hangoztatja.[51] Való igaz, hogy Rákóczi és Bercsényi elhatározta a turóci követek megleckéztetését, és az is kimutatható, hogy mind politikailag, mind katonailag nyomást kívántak gyakorolni az összegyűlt rendekre, hogy a rozsnyói szenátusi ülésen hozott döntésnek megfelelően kierőszakolják a trónfosztást és a harc további folytatásához szükséges határozatokat. A véres jelenet spontaneitásához azonban aligha férhet kétség. A hatalmas zűrzavarban bekövetkezett öldöklés egyébként is inkább ártott, mint használt a trónfosztás ügyének. Maga Rákóczi az „Örök Igazság" előtt jelenti ki Emlékirataiban, hogy nem gondolt előre arra, ami bekövetkezett. Történészeink a fejedelem védelmében sokszor idézték már ezt a vallomást, én azonban nem erre, hanem arra fektetném a hangsúlyt,

[47] AR III/I. 396. o.

[48] Telekessy István: 1711. febr. 28-án másként, újra előadva azok a dolgok, melyek Ónodon 1707. máj. 6-tól az egyezség befejezéséig tartó napokban végbementek. In: A kuruc küzdelmek költészete. II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulójára. Válogatta és sajtó alá rendezte *Varga Imre*. Budapest, 1977. 597–600. o. és jz., 840–841. o.

[49] *Szluha* 2000. 543. o.

[50] Okolicsányi Pálnak és feleségének is azt állították némelyek, hogy voltak, akik időben figyelmeztethették volna fiukat a rá váró veszedelemre. Lásd a függelékben az öreg Okolicsányi leveleit Radvánszky Jánoshoz a szatmári békekötés után.

[51] Kökényesdy célzatos és feltétlenül túlzó (legtöbb részletében koholt) előadásának gyönge pontjaira mutat rá: *Szalay* VI. 426. o.; *Horváth* VI. 484–485. o.; *Áldásy* 62–65. o.; *Thaly* 4–7. o.

hogy az Emlékiratokból is kitűnik, mennyire bántotta Rákóczit a dolog, s azzal is tisztában volt, hogy túlfűtött beszédével ő korbácsolta fel az érzelmeket, s így, ha akaratlanul is, de ő idézte elő a váratlan fordulatot.[52]

1707. június 7-én az országgyűlés nyilvános ülésének kezdetén Rákóczi visszatért az előző napi véres eseményre, kérve, „hogy senki is azon meg ne ütkezzék: mert gondolatjában sem volt, és meg sem tudta gondolni, hogy azok történjenek".[53] Ezek után joggal vetődhet fel a kérdés, hogy ha Rákóczit ennyire bántotta a dolog, miért kellett „továbblépni", vagyis mire volt jó Rakovszky holttestének meggyalázása, Okolicsányi megkínzása és kivégzése, számos turóci nemes bebörtönzése és a vármegye joghatóságának felfüggesztése. Azt hiszem, mindez az események egyenes következményeként magyarázható, mivel a karddal eszközölt „igazságszolgáltatást" utólag csak a törvényes eljárás igazolhatta a közvélemény felé. A jogi lépések ezért már 6-án megkezdődtek, amikor elrendelték Okolicsányi kivallatását és a turóci nemesek őrizetbe vételét, amely egyaránt szolgált vizsgálati fogság és védőőrizet gyanánt. 7-én Rákóczi beszéde után Károlyi és Bercsényi is szólásra emelkedett, s Bercsényi hangsúlyozta beszédében, hogy „Isten ő Szent Felsége" csodálatos rendelése szerint éppen a főbűnös, Rakovszky nyerte el méltó jutalmát, a sebesült Okolicsányi szerint ő volt ugyanis az iromány „fabricatora".

A jogi eljárás során sem tartották be azonban a formaságokat. Előbb döntést hoztak róla, hogy ki kell vizsgálni, vajon a vármegye testületének tudomásával és teljes egyetértésével adták-e ki az írásokat, de már a vizsgálat lefolytatása előtt széttépték a megye zászlaját, „diribrűl-darabra" törték kopját, összetörték dobját és trombitáját, pecsétjét pedig bevonták és a fejedelem kezébe adták.[54] Jelképeinek megsemmisítésével tehát eleve kollektív büntetéssel sújtották a megye testületét, sőt, mi több, állítólag arról is határoztak, hogy Turóc vármegyét fel kell osztani a négy szomszédos megye között.[55] A turóci nemesek (valószínűleg a gyűléstől távolmaradtakról van szó) elfogatásával Platthy Sándort bízták meg, de miután ő és Beniczky Gábor is vonakodtak a feladattól, azzal mentvén magukat, hogy ők is Turóc megyeiek, mindkettőjüket fogságra vetették.[56] Hetedikén kivallatták Okolicsányit és Sennyey kancellár sátorában a turóci nemeseket is,[57] 9-én pedig a tábortól egy puskalövésnyire rövid kínzás után kivégezték Okolicsányit, állítólag azzal a karddal, amelyet Károlyi Sándor kölcsönzött abból a célból, hogy a családi ereklyék közt megőrizve utódai „hazaszeretetének jelképét" lássák majd benne.[58]

---

[52] „Elmondhatom az Örök Igazság előtt, akinek művemet ajánlottam – írja Rákóczi –, hogy sem én, sem más nem gondoltunk arra, ami bekövetkezett, és amit beszédem hevessége és indulatossága okozott." AR III/I. 394. o. Majd alább ismételten önmagát hibáztatja a fejedelem: „...fölismertem, milyen hiba volt, hogy olyan hevesen beszéltem." Uo. 396. o.

[53] Bártfai köv.: MHHS XXVII. 147. o. és RTü II. 332. o.

[54] A dobot és trombitát csak a magyar Napló említi a jelképek között: TT 1902. 416. o. és RTü II. 311–312. o.

[55] Kolinovics adatait idézi: *Áldásy* 61. o. és *Csepreghy* 81., 125–126. o. Utóbbi kizártnak tartja, hogy ilyen döntés akár csak felvetődött volna a gyűlésben, mivel azt más forrás nem említi. Ha „in prima furia" fel is merült ez az ötlet, az bizonyos, hogy június 15-én már ezzel ellentétes állásfoglalás született. Lásd erről alább.

[56] Lásd a latin Diarium adatát: TT 1895. 527–528. o., *Áldásy* 129. o., valamint magyar fordításban (ahol a vármegye „zár alá vételéről" van szó): RTü II. 317. o.

[57] Beniczky szerint a megárestált nemeseket 7-én, a bártfai napló szerint 8-án hallgatták ki.

[58] *Lemaire*: RTü II. 256. o.

A két követ holttestéről részben ellentmondásos adataink vannak. Rakovszky testét 6-án a gyilkosság helyszínén hagyták, majd másnap reggel, ruházatától megfosztva hóhér vonszolta ki két ökör farkához kötve a tábortól távolabb. A végtisztesség megtagadása mindenkiben visszatetszést keltett, s Forgách Simon már úgy értesült, hogy a katolikus Rakovszky testét „sem a madarak, sem a kutyák nem érintették; azt nem tudja senki, hova lett később, de néhányszor fényt lehetett látni azon a helyen".[59] Ottlyk György fejedelmi udvarmester önéletírásából tudjuk, hogy Rakovszkyt végül eltemették. Okolicsányi szüleinek írt búcsúlevelében még azt remélte, hogy testét talán Rákóczi engedélyével hazavihetik Tótprónára,[60] végül azonban őt is a vesztőhelyen hantolták el Rakovszky mellett, Ottlyk György prédikátorának, Ács Mihálynak és fiának, Ottlyk Andrásnak közreműködésével.[61]

Június 13-án Bercsényi részletes instrukcióval küldte ki Révay Imre gyalogsági ezredest a fejedelem udvari lovas-karabélyos ezredéből válogatott különítménnyel Turócba. Mint fentebb említettük, elsősorban a hírek szerint felbolydult lakosságot kellett lecsillapítania, és a turóciak elleni közhangulat hatása alatt elkövethető visszaéléseket, katonai túlkapásokat kellett megakadályoznia, de négy név szerint megnevezett személy, Révay Ferenc főispán, Lehoczky György, Kostyán György és Czemanka Ádám letartóztatását is elrendelte a főgenerális.[62] Révay Imrére nyilvánvalóan azért esett a választás, mert egyrészt otthonos volt a vármegyében, tehát kellő helyismerettel és tekintéllyel rendelkezett, másrészt hűségét már azzal is bizonyította, hogy annak idején ellentmondással élt a memorialis megvitatásakor. A szakirodalom azonban számos helyen a főispán fiával azonosítja Révay Imrét, s ezzel drámaivá fokozzák az apja elfogatásával megbízott fiú küldetését.[63] Révay Imre valójában távoli unokaöccse volt Révay Ferencnek, s ez a rokonsági fok már inkább ellenérdekeltséget feltételez, melyet az is mutat, hogy Révay Imre rögtön magának kérte nagybátyja főispáni tisztét Bercsényitől és a fejedelemtől.[64]

---

[59] *Forgách* 1065–1066. o. Idézi: *Köpeczi–Várkonyi* 1976. 284. o. és 2004. 363. o.

[60] Okolicsányi Kristóf búcsúlevelét lásd: Sz 1927–28. 331–333. o.

[61] Ottlyk: MHHS XXVII. 103. o. Az Okolicsányi számára koporsót készíttető Ottlyk András a genealógiai irodalom szerint alig múlt 15 éves ekkor: *Szluha* 2006. 471. o.

[62] Bercsényi az elfogandó nemesek lakhelyét is közli parancsában: Révay főispán – Prékopa, Lehoczky György – Szentmárton, Kostyán György – Tarnó, Czemanka Ádám – Tarnó. (*Fabiny* 369. o. hibásan Czemanka *Andrást* említ.) E családokra lásd: NI III. 191. o., VI. 381. o. és VII. 81. o. Megjegyezzük még, hogy Beniczky Gáspár naplójában *Kostiál*, illetve *Kosstyál* (33., 138. o.), s ennek nyomán *Thaly*nál (Sz 1896. 102. o.) és *Fabiny Tibor*nál (i. m. i. h.) is *Kostyál* György szerepel, de Nagy Iván szerint a *Kostyál* és *Kostyán* két külön család, és az utóbbi birtoka volt „Tarnó". Szluha Márton viszont a tharnói előnevű Kostyál család leszármazását közli (*Szluha* 2006. 314–317. o.), a helyes névalak kérdésében így egyelőre nem tudok dönteni. Bercsényi parancsát lásd a függelékben.

[63] Thalynak a bártfai követek naplójához fűzött jegyzete (MHHS XXVII. 146–147. o.) tévesztette meg a későbbi szerzőket, így *Áldásyt* is, aki eredetileg a Századokban megjelent tanulmányában szintén a főispán fiaként említi Révay Imrét (Sz 1895. 720. o.) *Thaly* utóbb korrigálta ezt az adatot (Sz 1896. 102. o.), s Áldásy is javítani próbálta ugyanezt munkájának önállóan megjelent változatában, de a bonyolult szerkezetű mondat végén mégis bennmaradt a hibásan jelölt rokonsági fok (*Áldásy* 95. o.), s csak a kötetvégi hibaigazító helyesbíti az értelemzavaró szöveghelyet. A bártfai követek naplójának új kiadásában (RTü II. 332. o., 47. jegyzet) ugyancsak hibásan szerepel a két Révay családi kapcsolata.

[64] Révay Imre 1707. június 23-án Prékopán kelt levele Bercsényihez. Idézi *Áldásy* 155. o. Valószínűleg ezzel függ össze Rákóczi július 12-i levele is Révay Imréhez, melyben ígéri, hogy kedvezően fogja elbírálni annak kérését. Lásd a függelékben.

Az országgyűlésben a turóci nemesek vallomása nyomán csak június 15-én (tehát két nappal Bercsényi imént említett parancsa után) rendelték el Révay Ferenc főispán letartóztatását, aki jelen volt azon a közgyűlésen, amelyen a körlevelet és memorialist megtárgyalták. Határozat született, hogy ha Révay nem tudná tisztázni magát, akkor függeszszék fel, s a fejedelem addig is rendeljen ki biztost a vármegye tisztújítására. Új alispán választása után a megye nyerje vissza pecsétjét, „s azontúl zászlót is szabad légyen csináltatni azon Nemes Vármegyének".[65] Ez a határozat már egyértelműen a megenyhült hangulat jele, és elébe ment annak, hogy a rendi jogokat megtestesítő nemesi vármegye intézménye ellen is visszavonhatatlan és veszélyes példát statuáljanak.

Június 21-én három turóci nemest, Platthyt, Huszár Imrét vagy Józsefet és Beniczky Gábort felszabadították az árestom alól, akik megkövették az egész országot, másnap, a gyűlés zárónapjának reggelén pedig Rákóczi is audiencián fogadta hármójukat, s visszahelyezte őket korábbi tisztségeikbe.[66] Platthy 23-án még írásban is köszönetet mondott a fejedelemnek.[67] Többen azonban továbbra is fogságban maradtak, s a Révay által elfogatott és a kivezényelt karabélyosok által július 2-án a körömi táborra bekísért[68] személyekkel együtt Egerbe kísérték őket, az öreg Okolicsányi Pált pedig Munkács várában vetették fogságra.[69] Révay Imre a megye levéltárának számos dokumentumát is elkobozta, s – nyilván vizsgálat céljából – megküldte azokat a fejedelemnek.[70]

1707 novemberében Turóc vármegye a fejedelem engedelmével közgyűlést is tartott, s ekkor fogalmazták meg a fentebb részletesen tárgyalt instrukciót a kassai kibővített tanácsülésre küldött követeik számára, hogyan fogalmazzák meg és nyújtsák be önigazoló jelentésüket és joghatóságuk visszanyerését kérő folyamodványukat Rákóczihoz és a Szenátushoz.[71] A kassai „majdnem országgyűlés" 1707. december 24-én eloszlott, de Rákóczi karácsony után, mindjárt az ünnep másnapján újabb tanácskozást tartott a Szenátus együtt maradt tagjaival. Ezen tárgyalták meg Turóc vármegye említett beadványait. Az ülésen az a határozat született, hogy Turóc vármegyét méltán érte büntetés, hiszen ha a megye universitasa nem is vett részt a pártütésben, mentségei elhallgatásával „ha szinte vétkes nem lett volna is, vétkessé tette magát". Miután pedig a megye elleni ítéletet az országgyűlés hozta, a fejedelem önmaga nem adhat felmentést,

---

[65] Bártfai köv.: MHHS XXVII. 161–162. o.

[66] Bártfai köv.: MHHS XXVII. 169–170. o.; *Beniczky* 27. o. Huszár keresztnevét a két forrás eltérően említi.

[67] *Thaly* 108–109. o.

[68] *Beniczky* 33. o.

[69] A névtelen magyar Napló szerint Okolicsányi Pált június 9-én tartóztatták le: „Ezen nap Okolicsány Páll meg arestáltatott." TT 1902. 416. o. és RTü II. 312. o. Áldásy a Napló elé írt bevezetőben összetéveszti az apát és a fiút, s ezért ismét a naplóírónak ró fel pontatlanságot. (TT 1902. 413–414. o.) Június 9-én egyébként valószínűleg csupán határozatot hoztak az öreg Okolicsányi letartóztatásáról, hiszen a távoli Turócba ekkor még nem juthattak el a kirendelt katonák. Mindenesetre Okolicsányi Pál letartóztatását előbb elrendelhették, mint a többiekét, mert Révay Imre küldetésekor őt már nem említik az elfogatandók között.

[70] Erre utal Turóc vármegye 1707. november 26-i közgyűlési bejegyzése, amelyben többek között zár alá vett dokumentumaik visszaadásának kérelméről is szó van. Thaly 101. o. Ezen iratok egy részét, tudniillik a Rakovszkyt és Okolicsányit kompromittáló leveleket Thaly közre is adta: uo. 103–107. o. Nem kizárt azonban, hogy a megye levéltárának több más iratát is elkobozták, s talán ezzel magyarázható, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában jelenleg nagyobb számban találhatók Turóc vármegye eredeti közgyűlési iratai a Rákóczi-szabadságharc éveiből: Eredeti oklevelek, K 357. No. 2786., 2792. stb.

[71] A folyamodványokat és a mellékelt jelentést lásd a függelékben.

azt csak majd a legközelebbi országgyűlésen kérhetik ismét. Addig is a börtönében elhunyt főispán helyett kapjon a megye főadministrátort Révay Gáspár személyében, aki a megyei nemesekkel egyetértésben megválasztott hat commissariussal intézze az ügyeket. A még tömlöcben lévő turóci nemesek (köztük Okolicsányi Pál) és a kezességen elbocsátottak sorsáról pedig úgy határoztak, hogy ügyüket a Szenátus előtt kell kivizsgálni a fejedelem által meghatározott időben.[72] Rákóczi december 29-én ki is nevezte az elhunyt Révay Ferenc fiát, Gáspárt főadministrátorrá. Érdekes, hogy döntésekor nem teljesítette Révay Imre korábbi kérését, ehelyett elfogadta Okolicsányi Pál javaslatát, aki munkácsi tömlöcéből már előzőleg, november 30-án kérte, hogy a Révay család örökös főispánságára való tekintettel vagy az idős urak közül Révay Mihályt, illetőleg Zsigmondot, vagy az ifjabb nemzedékből Révay Gáspárt nevezze ki a fejedelem az elhunyt Ferenc báró utódává.[73]

A fogságra vetett turóci nemesek ügyét végül 1708. május 21–22-én vizsgálták ki Egerben. Rákóczy kirendelt ügyvédről is gondoskodott számukra Csemniczky Péter és Sándor személyében. A rendek közbenjárására Rákóczi végül eltekintett a vádemeléstől, s május 26-án hozzájárult kezességen való elbocsátásukhoz.[74] 1708. június végén Okolicsányi Pál is kezességen szabadult,[75] de az év őszén, a sorsfordító trencséni csatavesztést követően, megyéjük császári megszállásakor valamennyien visszatértek I. József hűségére. Révay Gáspár főispáni helytartót, kuruc gyalogezredest Nyitra várának feladása miatt Rákóczi hadbíróság elé állíttatta, de felmentették, s unokafivérével, Révay Imrével együtt mindvégig kitartott a szabadságharc ügye mellett. Nevüket a szatmári békeokmányon is olvashatjuk.

Honárulók, mártírok vagy áldozatok?

A turóci követek – újfent hangsúlyozzuk: Magyarország újabbkori történelmében példátlan[76] – tragédiája háromszáz év távlatából is felveti a kérdést: hogyan értékelhetjük Rakovszky és Okolicsányi történelmi szerepét. Csakugyan hazaárulók vagy legalábbis a konföderáció árulói voltak? Vagy épp ellenkezőleg, az igaz ügy mártírjaiként a magyar és (vagy?) szlovák nemzeti hősök Pantheonjában van a helyük? Természetesen már a kérdés ilyen formában való felvetésével is hangsúlyozni szeretném, hogy a modern történettudomány sem érzelmi alapon, sem ennyire sarkos formában nem adhat választ a problémára. Bizonyára helytelen, sőt ahistorikus következtetésre jutnánk, ha kuruc–labanc vagy szlovák–magyar viszonylatban próbálnánk magyarázni a problémát. Helyesebben járunk el, ha a korabeli politikai irányzatokat vesszük górcső alá, s ebben a viszonyrendszerben értékeljük a történelmi epizódot és annak szereplőit.

---

[72] *Wellmann*, LK 1935. 71. o.

[73] *Thaly* 109. o. Rákóczi egyébként munkácsi tartózkodásakor, 1707. november 22-én személyesen is fogadta Okolicsányi Pált, akivel hosszasan elbeszélgetett. *Beniczky* 76. o.

[74] *Beniczky* 138., 140. o.

[75] Július 2-án már Vihnyén jelentkezett Rákóczi táborában, ahol 4-én fejedelmi audiencián vett részt. Nyilván ekkor mondott köszönetet szabadulásáért. *Beniczky* 152–153. o.

[76] A középkorból is csak az 1131. vagy 1132. évi aradi országos gyűlésben történt vérengzést említhetjük hasonló példaként.

A kuruc függetlenségi háború éppúgy megosztotta az ország népét, mint történelmünk sok más korszaka. A különböző társadalmi rétegek más-más célok eléréséért, gyakran egymással szembenálló érdekekért ragadtak fegyvert Rákóczi és Bercsényi vezetésével, miközben a másik oldalon szintén jelentős politikai erőt képviselő csoport tartott ki az ország törvényes uralkodója mellett olyan – történelmi mércével mérve is – jeles személyiségek vezetésével, mint Esterházy Pál nádor, Pálffy János bán vagy Széchényi Pál érsek. A két tábor politikai megosztottsága lényegében polgárháborús szituációt teremtett, s mint arra legújabban Bánkúti Imre rámutatott, a polgárháborúnak „más erkölcsi normái vannak, mint két idegen hadsereg közti harcnak. Polgárháborúban ugyanis a másik fél nemcsak katonai ellenség, hanem politikai áruló."[77] Ebben a viszonyrendszerben válik érthetővé a turóci követek tragédiája is.

Jellemző, hogy sorsukról mindkét fél országgyűlési törvénycikkben emlékezett meg. Az ónodi gyűlés első articulusa a bécsi udvar „családd igéreti árnyékán" kapdosó, a szövetkezett rendek „hitetlen s mételyes tagjai"-ként bélyegzi meg a két szerencsétlen sorsú követet, akik rávették megyéjüket, hogy „észvesztő leveleket" írjon a szomszéd vármegyékre, s „azon pártos írásokban való hamisságot" az országgyűlésben „oltalmazni s tökéletlen pártfogásokkal támogatni nem" irtóztak, s e tettükért méltó büntetést is szenvedtek.[78] Ezzel szemben az 1715. évi XLVI. törvénycikk elégtételt szolgáltat számukra, s szörnyű haláluk magyarázatául azt közli, hogy arra a lázadók gyűlésében azért került sor, „mert a császári királyi felséggel leendő kibékülést írásban beadott különféle érvekkel, példákkal és okokkal sürgették, a nemességi kiváltságnak ama lázongások alatti iszonyú sérelmét s a szegény népnek is elviselhetlen [!] elnyomását kijelentették..."[79]

Thaly Kálmán rendkívül elfogult értékelést ad a turóciakról, nem csupán ma megmosolyogtató, de már saját korában is tudománytalannak számító érzelmi kitörésekkel bélyegzi meg őket, s nevezi a „főbűnszerző" Okolicsányi Pált „vén pártütőnek, hazaárulónak és hitszegőnek".[80] Ennél még Rákóczi is objektívebb jellemzést ad, amikor a következőket írja egykori jogtanácsosáról: „...túl jó polgárnak tartottam ahhoz, hogysem ártani akarna a közös ügynek. De nem gondoltam meg eléggé, hogy az olyan jellemű ember, mint Okolicsányi, ha egyszer kétségbeesik a háború szerencsés kimenetelén, tervet forralhat, hogy engem olyan megegyezésre kényszerítsen, amilyet éppen kötni lehet."[81] Ezzel tulajdonképpen egyet is érthetünk, hiszen Okolicsányi csakugyan a realitások figyelembevételével kívánt békét kötni, s nyilván olyan békét, „amilyet éppen kötni lehet". Ez a rendek egy jelentős részének, különösen a megyei nemességnek megfelelt volna, ám a vitézlő rend még stabilnak látszó társadalmi erőt biztosított Rákóczi és a kuruc hadvezetés számára a háború folytatásához. A szatmári békesség utólag mégis Turóc vármegye követeit igazolta, hiszen a Károlyi és Pálffy által 1711-ben elért eredményeket lényegében már az udvar 1706. évi békeajánlata is tartalmazta. Igaz, hogy a fejedelem Szatmár után is kitartott elvi álláspontja mellett, s ónodi beszédéhez híven „mindenét feláldozva" száműzetésbe vonult.

---

[77] *Bánkúti*, Sz 2005. 1296. o.

[78] *Áldásy* 133–134. o. és CJH Függelék.

[79] CJH

[80] *Thaly* 110. o.

[81] AR III/I. 394. o. Részben idézi: *Fabiny* 372. o.

A témához kapcsolódó alábbi dokumentumok részint ismeretlenek, részint egy–másfél évszázada kiadatlanok. Az iratok közlésénél mai helyesírásunkat tartottam szem előtt, megőrizve ugyanakkor a vélhetően kiejtésbeli sajátosságokat is tükröző írásmódot. A több példányban ismert dokumentumok összehasonlítását szövegkritikai jegyzetek szolgálják, tárgyi jegyzeteket pedig csak akkor alkalmaztam, ha a bevezető tanulmány nem nyújt kellő háttér-információt.

1.

Turóc vármegye körlevele a szomszéd vármegyékhez a fejedelemnek szánt memorialis tervezetével

Két egykorú másolat. *A)* OSzK Kt. Fol. Hung. 1389. Fasc VII. fol. 305–306. és *B)* MOL G 19. II. 2. c. fol. 236–237. Az irat provenienciájához adalékul szolgálhat, hogy az Országos Levéltár bélyegzőjén kívül „A M. N. Muzeum Könyvtára" feliratú körbélyegző is megtalálható rajta. Helyesírásában és szövegében a két példány egymástól, továbbá Szalay és Áldásy kiadásától[82] is jelentősen eltér. Az *A)* példány helyesírása és nyelvezete áll közelebb a maihoz,[83] és szövegében is ez tűnik pontosabbnak, ezért ezt veszem alapul a közlésnél. A főbb különbségekre jegyzetben utalok.

Nemes Thurócz vármegye levelének, mellyet Rákóczihoz akart küldeni, de eléb a szomszéd vármegyékkel közlötte.[84]

Méltóságos Vezérlő Fejedelem, nékünk jó kegyelmes Urunk!

Isten ő Szent Felsége mostan folyó új esztendőnek kezdetiben és több következendőknek áldottabb forgásiban az édes hazánk javára és megmaradására célozó teljes boldogulással, minden lelki és testi kívánta jókkal, háborúság után pedig mindnyájunk által szívessen óhajtó[85] békesség partjára való boldog jutással Fejedelemségedet[86] áldja meg,[87] és az édes Nemzetünk igaz fiaival együtt vígasztalja, alázatossan kívánjuk.[88]

Tavali armistitiumnak alkalmatosságával tractált békességnek mivóltábul[89] velünk közlött és Confederált[90] Nemes Vármegyékben publicált[91] Nagyságod kegyelmes pátensiből és azokban accludált, Tekéntetes Ország nevével béadott propositiókbul, ellenben azokra a' Felséges Udvar által tett resolutiókbul, mellyek nem szintén[92] idegenek a' békesség kötésétül,[93] alázatossan meg-

[82] *Szalay* VI. 421–423. o. és *Áldásy* 51–54. o.

[83] A *B)* példány helyesírásának és egykori kiejtésének legfőbb jellemzője, hogy az *é* betűt (és hangot) gyakran *í*-vel helyettesíti (míltóságos, cílyozó, békessíg, engedelmessíggel, Felsíges, vígezhett, béadassík, lévín, törvínyünknek, quártílozók, naturalík), de ennek fordítottja is előfordul (szévessen, séránkozási, szénye, kévül, élleti). Ezeket, valamint a kötőszók eltérését, a pedig–penig(len) alakváltozatokat és más apróbb különbségeket nem jelzem.

[84] E cím csak a *B)* példányon szerepel. Feltűnő, hogy Rákóczit itt a korban szokásos titulusok nélkül említik, a másolat ezért bizonyára nem a Fejedelmi Kancellárián, és nem is a fejedelem számára készült.

[85] A *B)* példányon: *óhajtott*.

[86] *B)*-ben sajátosan így: *Fejedelmessígedet*.

[87] A *meg* igekötő *A)*-ból hiányzik.

[88] A memorialis első bekezdése Szalay és Áldásy kiadásából hányzik.

[89] *B)*-ben: *mivóltában*. Szalaynál és Áldásynál: *mivoltáról*.

[90] A *B)* változatban helyesen így, az *A)*-ban viszont másolási hibából *Conferált* szerepel.

[91] A két kiadott változatban szöveghiány: *és ... publicált*.

[92] Az *A)* és *B)* példányban, valamint Szalaynál így, Áldásynál fordított szórendben: *szintén nem*.

értettük, a' békesség tractája min múlt, vagy hogy csak függőben maradt légyen? Mindazáltal öszvönözvén[94] bennünket az édes hazánkhoz és nemzetünkhez buzgó szeretet, és az égig felhatozó[95] számtalan sok árváknak, özvegyeknek és szegénységnek szüntelen könyvhullatási,[96] séránkozási és sanyarúsági,[97] nemessi praerogativánk szerént kéntelenítettünk a' Nagyságod vezérlő fejedelmi színe előtt szokott engedelmességgel megjelennünk, vallamellyeket a' Felséges Udvar maga resolutiói által diaetára elhallasztott, mivel[98] a' király diaetán kívül per se[99] semmi törvént nem tehet, ellenben a' Nemes Ország is az ő Felsége[100] confirmatiója nélkül semmit sem végezhet: könyörgünk azért Nagyságodnak alázatossan, országunk tetszése szerént való replica a' Nemes Ország nevével béadassék az ő Felsége resolutióira.[101]

A' mi pedig gvarantia állapotját illeti, ha csak a' miatt el köllenék múlni[102] a békességnek, melyben most sem desperálunk, nagyobb és erőssebb gvarantia nem lehetvén, mint Bocskaÿ idein[103] való patificatio vólt, midön Alsó-, Felső Austria, Csehország, Morva és Silesia sponsiót magokra vállaltak Felséges magyarországi király által léendő haza törvénnyeinek[104] és szabadságának inviolabilis megtartása iránt, melyet azután csak nem sokára Bethlehem[105] motussa követte, involválván a' megírt országokat is: a' kik mivel succumbáltak, Isten kezében lévén a' hadak vezérlése és triumphusi, kicsoda ellent állhat[106] az Isten megváltozhatatlan dispositióinak?[107]

Ezen kívül, ha mi egyéb privata praetensiók fent foroghatnak,[108] azokat replica béadása után is suo modo alkalmatossan folytathatni.

Mindazáltal törvényünknek és nemesi szabadságunknak, mellyet a' Confoederatio nem sufferál hanem inkább erősíti,[109] megsértődését abban tapasztaljuk, hogy a' melly generale beneficiumok az egész országnak deserviálnak ususul,[110] úgymint a' többi között a' vas és a' só, azok leginkább privatus ususokra fordéttatnak, mellyeket majd nem is kaphatnyi, és ha valakik particulariter kaphatják is, de[111] az árra excessive eleváltatott. A' melly áruk[112] penig más országokból[113] béhozattatnak országunkba, úgymint: drága materiák, mindenféle posztók, fűszerszám és egyéb jószágok, mivel szabad commerciumok nem folynak, éppen nem tudjuk, azontúl[114] micsoda köntösben járjunk? Vasat[115] is honnénd a' magunk és szegénység szükségére provideáljunk? és fűszerszám s

---

[93] Szalay és Áldásy szövegében: *kérésétől.*

[94] E szó *A)*-ban, valamint Szalaynál és Áldásynál is így, *B)*-ben: *felindítván.*

[95] *B)*-ben: *egekig felhatván*, Szalaynál és Áldásynál: *égig felható.*

[96] E szó *A)*-ban így!

[97] *B)*-ből hiányzik: *és sanyarusági.*

[98] *B)*-ben: *mert.*

[99] Szalay és Áldásy kiadásában: *...dieta nélkül.*

[100] *A)*-ban szövegromlás: *a' Felsége.*

[101] *B)*-ben, valamint Szalay és Áldásy kiadásában is: *resolutiójára.*

[102] *B)*-ben: *el köllene múlni*; Szalaynál és Áldásynál: *kellenék elmúlni.*

[103] E szó *B)*-ben így: *ideiben.* Szalaynál és Áldásynál: *idejében.*

[104] *B)*-ben így: *törvényeknek*, a szóvégi toldalék utólagos beszúrásával.

[105] *B)*-ben: *Bethlem.* Szalaynál és Áldásynál: *Bethlen.* Bethlen Gábor fejedelemről van szó.

[106] Szalaynál és Áldásynál: *állhat ellene.*

[107] *B)*-ben, Szalaynál és Áldásynál: *dispositiójának.*

[108] *B)*-ben: *fönforoghatnának;* Szalaynál: *fenforgannának;* Áldásynál: *fenforognának.*

[109] *B)*-ből ez utóbbi szó hiányzik.

[110] *B)*-ben helyesebben így: *deserviálnának usussal.* Szalay és Áldásy kiadásában: *deserviálnak ususból.*

[111] E kötőszó *B)*-ből hiányzik.

[112] E szó *B)*-ben hibásan így: *árák*!

[113] A *B)* példányon egyes számban: *országbúl.*

[114] Szalaynál és Áldásynál helyesebben: *ezentúl.*

[115] *B)*-ben szövegromlás: *mást.*

só nélkül való étkekkel hogy éljünk? Könyörgünk abban is generaliter,[116] prospiciáltassék az egész országnak,[117] abban fogyatkozást ne szenvedjünk.

Végtére,[118] supplicálunk Nagyságodnak alázatossan ad similitudinem articuli 11.[119] Matthiae regis decreti 3.[120] Item Uladislai regis decreti 1. articuli 1.[121] et ejusdem decreti 5. articuli 1. et aliorum passim conditorum, az édes hazánk törvényeiben és az közönséges szabadságban minket kegyelmessen megtartanyi méltóztassék.[122]

Paria literarum Inclyti Comitatus Turocziensis ad reliquos vicinos comitatus datarum.[123]

Illustrissimi, Reverendissimi &[124]

Nem kétljük, vette Nagyságtok s kegyelmetek Méltóságos Vezérlő[125] Fejedelem kegyelmes Urunk ő Nagysága kegyelmes parancsolatit venálék[126] limitatiójának, sub poena flor. 500[127] argenteae pecuniae[128] de officialibus comitatensibus desumenda et degradatione ab officiis fienda[129] megtartása, úgy a 1ª 9bris anni 1706 praeteriti[130] videlicet anni militaris menstrue exolválandó quantuma,[131] nemkülönben Méltóságos gróff Csáky István generalis urunk ő Nagysága fenyegető levelét is Besztercze Bányára hetenkint, Körmöczre penig semel pro semper[132] imponált gabonának és naturaléknak sub mulcta militaris executionis administratiója végett.[133] Melly dolgok,[134] dispositiók és imposíták,[135] minthogy egyenessen az egész ország törvényei és szabadságink ellen,[136] (a' kikért most életünket föltettük és hadakozunk) intimáltatnak,[137] és ennekelőtte császár parancsolatit (megvizsgálván azokat országunk törvényei szerént) mertük ad amussim megdisputálnyi és ő Felségét de abrogatione talium[138] supplicálnyi: most penig akármelly súlyos dolgok imponáltatnak[139] reánk és szegénységre, csak süket füllel praetereálván, alatta nyögünk,[140] ho-

---

[116] *B)*-ben így: ***Könyörgünk azért Nagyságodnak generaliter abban is,***

[117] Szalaynál és Áldásynál így: *provideáltassék az egész ország...*

[118] *B)*-ben: *Végre.*

[119] A két kéziratos másolaton és Szalaynál *11.*, Áldásynál *II.* szerepel.

[120] A két kéziratos másolaton arab *3*-as, a két kiadott szövegben pedig római *IV*-es olvasható.

[121] *A)*-ban, Szalaynál és Áldásynál *1*-es, *B)*-ben *2*-es áll.

[122] A konkrét törvényhelyekre lásd fentebb a 17. jegyzetet!

[123] Ez a címsor csak *A)*-ban van meg.

[124] *B)*-ben csak így: *Illustrissimi &.*

[125] E szó *B)*-ből hiányzik.

[126] Ez a szó az *A)* példányban *victualék*-ról javítva.

[127] Az *A)*-ban, Szalaynál és Áldásynál is *500*, de a *B)*-ben *300*.

[128] *B)*-ben: *monetae.*

[129] E szó *B)*-ből hiányzik.

[130] Ez a szó is hiányzik a *B)* példányból.

[131] Szalay és Áldásy kiadásában ez a szövegrész így: *1. nov. 1706 menstrue exsolvendum quantumra (nézve).*

[132] Szalaynál itt kipontozott szöveghiány van, Áldásy pedig latinul közli a mondatrészt: *...Neosolium hebdomadatim, Cremniczium vero semel...*

[133] Szalaynál és Áldásynál néhány közbetoldott szó könnyíti meg az első mondat értelmezését, de nyelvtanilag a kéziratos példányok egymással megegyező mondatszerkezete is helyes.

[134] *B)*-ben egyes számban: *dolog.*

[135] *B)*-ben így: *impositiók.* Szalaynál és Áldásynál e szó hiányzik.

[136] *B)*-ben így: *...minthogy az egész ország törvényes szabadsági ellen...*

[137] *B)*-ben, valamint Szalaynál és Áldásynál is: *instituáltatnak.*

[138] *B)*-ben, Szalaynál és Áldásynál: *similium.*

[139] *B)*-ben így: *imponeáltatnak is.*

lott úgyis még[141] elviselhetetlen terh[142] vagyon most is az szegénységen,[143] úgymint: hajdúk praestatiója, azoknak fegyverkezése,[144] ruházása, quártélyozók súlyos intertentiója, föl s alá való[145] hadakra megszámlálhatatlan költség és expensák, gratuitus labornak[146] administratiója, tábori szekereknek praestatiója, limitált annonának és naturaléknak elviselhetetlen exolutiója, nyári havakra gabonának, zabnak és húsra való[147] marháknak nagy költséges deportatiója és hajtatása, abból emergált restantiáknak complanatiója, mostani quantumnak impositiója[148] és kévánt exolutiója. Szükség úgy hozván magával, personalis insurrectiója és egyéb súlyok is. Ezeket azért meggondolván és megfontolván, nyilvánvaló[149] dolog, hogy kikeletig sem fog subsistálnyi a' szegénség.[150] Egy szóval: elannyira vagyunk, hogy soha még effélékben nem valánk. Kihez való képest minemő alázatos memorialist concipiáltunk Méltóságos[151] Vezérlő Fejedelem kegyelmes Urunkhoz ő Nagyságához, de alleviatione et aliis negotiis, Nagyságtokkal s Kegyelmetekkel in verissimis[152] paribus communicáljuk a' végett, hogy országunk törvényét és nemesi szabadságot[153] közönségessen illető instantiánk annál erősebb, állandóbb és hathatósb[154] kegyelmes Urunk ő Nagysága előtt lehessen: az aránt a' maga tetszését és sentimentumát velünk és nemes szomszéd vármegyékkel communicálnyi, sőt unitis viribus annak promotiójában velünk egyet[155] értenyi, és a' magok részérűl is hathatóssan promoveálnyi, bennünket penig mi karban Nagyságtok s Kegyelmetek meg fog állapodnyi, indilate informálnyi[156] ne terheltessék Nagyságtok s Kegyelmetek, azt hozván magával mind közönséges igazság, mind peniglen a' jó szomszédság is.

In reliquo optatum responsum[157] expectantes[158] easdem praetitulatas Dominationes Vestras diutissime atque felicissime ad vota propria valere desideramus. Datum in congregatione in oppido Szent Mártony[159] celebrata. Die 27. Januarii Anno 1707.

Supra titulatarum Dominationum Vestrarum

Servi paratissimi, obligatissimi
Universitas Praelatorum, Baronum, Magnatum et Nobilium
Comitatus Túrócziensis

---

[140] Szalay és Áldásy kiadásában így: *...csak fohászkodva nyögünk alatta...*

[141] *B)*-ben: *holott úgyis elíg*; Szalaynál és Áldásynál: *holott még most is.*

[142] *B)*-ben: *tereh.*

[143] Áldásynál hibásan: *...szegénységben...*

[144] *B)*-ben: *fegyverkeztetése.*

[145] *B)*-ben, Szalay és Áldásy kiadásában egyaránt: *fel s alá járó.*

[146] Szalaynál és Áldásynál: *...gratuitorum laborum...*

[147] Szalay és Áldásy kiadásában szövegromlás: *hátravaló.*

[148] A megelőző három szó Szalaynál és Áldásynál hiányzik.

[149] *B)*-ben csak így: *való.*

[150] *B)*-ben így: *kikeletig sem subsistálhatni fog a szegénység.* Szalaynál és Áldásynál, helyes szórenddel: *...sem fog subsistálhatni...*

[151] A két kiadott változatból e szó hiányzik.

[152] *B)*-ben: *veris suis.*

[153] *B)*-ben: *törvényes és nemesi szabadságát.*

[154] *B)*-ben: *hathatóssabb*, Szalaynál és Áldásynál: *hathatósb.*

[155] *B)*-ben: *együtt.*

[156] Szalay és Áldásy kiadásában szöveghiány: *bennünket ... informálni.*

[157] *B)*-ben: *responsum optatum.*

[158] Az *A)* példány itt egy *etc.*-val folytatódik, elhagyva a befejező részt a dátumig bezárólag. Szalaynál és Áldásynál a teljes záróformula *(In reliquo...)* hiányzik a dátummal és aláírással együtt.

[159] Turócszentmárton, az egykori Turóc vármegyében (ma: Martin, Szlovákia).

2.

Palocsay György brigadéros és Okolicsányi Kristóf alispán levélbeli konfliktusa
Priekopa, 1707. február 14. – Tótpróna, 1707. február 20.

Egykorú másolat folytatólag ugyanazon lap két oldalán. Az első oldal jobb felső sarkában korabeli írással 1707-es évszám látható. Thaly Kálmán Okolicsányi és Palocsay nevét, valamint a tokaji borra invitáló szavakat piros, a Palocsay levelét záró durva közmondást pedig kék ceruzával aláhúzta. OSzK Kt. Fol. Hung. 1389. Fasc. VII. fol. 304r–v. (Talán azonos Turóc vármegye 1707. február 26-i, alább közölt panaszlevelének ma már hiányzó mellékletével.)

Copia literarum Domini Georgii Palocsaÿ

Isten áldjon meg, Okolicsányi Christoff uram!

Hogyha emberséges ember kegyelmed, jöjön hozzám hétfőn estvére Mossóczra egy pohár tokaji borra, jó szívvel látom, de ha nem az, maradjon otthon. Mivel penig talán kegyelmed Tekintetes Nemes Thurocz vármegye vice ispánya, bizonyossan nem tudom, de ha kegyelmed talál lenni, igen köszönöm, hogy annyira megböcsülte kegyelmes Urunk ő Nagysága legkisebbik alázatos hívét, engemet, hogy a' Tekintetes Nemes vármegye legkisebbik embere által meglátogatott, és megtudakozta, mint vagyok; igaz magyar példa szó: Tóth nem ember, kása nem étek. Datum Priekopa,[160] 14. Februarii 1707.

Kegyelmed

Jóakarója,
Palocsay György m. p.

In dorso literarum autem haec sunt scripta:

Kérem tartsa meg a' Nemes vármegye a' rendet, minden compania eleibe rendeltessen commissariust, vagy talán kegyelmed azt meg nem tanulta?

Responsum

Édes Nagyságos Uram!

A Nagyságod engem sem úgy, mint egy magyarországi egy vármegyének méltatlan viceispányját, sem úgy, mint egy magyarországi nemes embert, annál inkább úgy sem, mint a' Méltóságos, Tekéntetes, Nemzetes és Nemes Confoederált statusok legkissebb tagját vagy az kegyelmes Urunk legalázatosb hívét meg nem böcsüllő, a Nemes vármegyét penig inkább még[161] mint engem fölöttébb is böcsületében megsértő levelét vettem. A Nemes vármegye mind magáért, mind az én tisztemért feleljen Nagyságodnak, mert annyiból nem csak engem illet. Az mindenik companiához való különb-különb commissariusnak rendelése is, minthogy az eránt tisztembéli instructio arra engem eddig nem tanéttott, inkább az egész vármegyét illeti, nem egyedül engem. Aminemű commissariusok penig eddig a' Nemes vármegyétül rendeltettenek s mellém adattattanak, azoknak meg van hagyva, hogy Nagyságodnak és a Nemes regementnek tisztek szerént szolgáljanak, és a' Nemes vármegyére is, a' szegénységre is vigyázzanak. Hogy Nagyságodat nem látogattattam Nemes vármegye nevével, ha vítettem volna is, nem érdemlettem olly mocskos levelet, a' minéműtt ír reám, és következendőképpen a' Nemes vármegyére, ki együtt én velem azt sem érdemlette, hogy ama régi, másként jó értelemmel elszenvedhető példabeszédet, tott nem ember etc., reája és reám

[160] Priekope, Prékopa, utóbb Révayfalva Turóc vármegyében (ma Martin része, Szlovákia).

[161] E szócska csupán kezdőbetűjével rövidítve, feloldása így egy kissé bizonytalan.

is hányja. Szálljon Nagyságod magába, ha illeti-e ez a' Nagyságod méltóságos tisztét? Avagy nem illendőbb volt volna-é, ha abban a' politiában vítettem volna is, nékem akkor szememre vetni, mikor a' minap Nagyságodat úgyis mint vice ispány meglátogattam magam, jóllehet Nagyságod béjővén a' vármegyénkbe, a' maga jövetelét sem nékem mint méltatlan vice ispánynak, avagy ha engem arra méltónak nem tartott, sem a' Nemes vármegyének (noha eddig szokás volt) nem insinuálta. Ha penig vagy a' Nemes vármegyének, vagy főispány uramnak a' maga béjövetelét megírta Nagyságod, nékem éppen azt senki meg nem jelentette. Az egész emberi nemzetet még a' természet is arra tanétja, hogy az elébb mondjon jó napot, a' ki jön, nem az, a' kihez jött valaki, mellyet nem én magamra, hanem a' Nemes vármegyére érték, kinek tudtára adni illett, hogy béjött Nagyságod. Írt ugyan Nagyságod 17. hujus[162] a' Nemes vármegyének, kit a' Nemes Deputatióban, nem penig Nemes vármegye gyülésében 18. vettünk, de abban csak a' computus eránt írt Nagyságod, kiben mivel szinte fáradtunk, magam adtam illendő választ, mivel az egész vármegye ott nem volt. Azt sem érdemlettem, hogy kérdésben veszi Nagyságod, ha én vagyok-é viceispány?, holott úgyis mint viceispány idein a' béjövetele után udvarolván Nagyságodnak, annak lenni engem Nagyságod megtudta, s annak is ismért. Mindezekbül Nagyságod, ha magába száll, eszébe veszi, hogy valaminthogy nem igyekeztem olly mocskoss, nékem szólló levelére okot adnom, úgy nem is adtam, sőt minden jót ígértem Nagyságodtul mind magamnak, mind a' Nemes vármegyének. Istennek hálá, nékem adott ő Szent Fölsége az édesatyám házánál is egy darab kenyeret, egy ital bort is, sört is, vizet is, azért azt sem érdemlettem, hogy úgy hívjon engem Nagyságod, mint hív Nagyságod egy pohár borára. Sőt, Atyám Uram parancsolatjából kívántam volna, hogy azt a' gratiáját szegény házhoz[163] mutatta volna, s megalázta volna, de olly méltatlanul bánván velem és általam a' Nemes vármegyével, inkább távulrul kívánom Nagyságod és a Nemes regement eránt az én viceispányi tisztemet végben vinni. Így már általlátja Nagyságod, hogy az ártatlanba belékapni nem illik a' Nagyságod tisztihez, sem úri állapotjához, inkább penig jó akaratjába, gratiájába bévenni és megtartani. Datum Tott Pronae,[164] die 20. Februarii 1707.

Nagyságodnak

Szolgája

3.

Turóc vármegye panaszlevele Bercsényi Miklóshoz
a vármegye terhei és a Palocsay által elkövetett sérelem ügyében
Turócszentmárton, 1707. február 26.

Eredeti. MOL G 24. II. 6. a. fol. 137–138.

Excellentissime et Illustrissime Comes ac Domine,

Domine nobis colendissime, gratiosissime!

Rosnórul 4. hujus az itt nálunk inquartirisált Tekéntetes Palocsay György Uram ezerének Babocsay Uram quietantiájára bizonyos számú pénznek letétele iránt írt Nagyságod kegyes parancsolatját vévén, jóllehet még azelőtt egy héttel tartatott gyüléssünkben megolvastuk és megértettük, de válasz adássa némely okokra nézve e' mai gyüléssig elhaladván, mostani alkalmatossággal mind arra alázatossan felelünk, mind penig azonban megírt Palocsay Uram által viceispány úron és őkegyelme által az egész vármegyénken elkövetett kissebbségrűl informáljuk, és hogy afféle rövédséget megorvossolni méltóztassék, Nagyságodat kérjük.

[162] Már 17-e is három nappal később volt Palocsay 14-i levelénél, így nem tartom kizártnak, hogy a másolatban egyértelműen 14-ének olvasható keltezés az eredetiben 19-e volt. Ez megmagyarázná Okolicsányi kései (20-ai) válaszát is. Ha mégis 14-én kelt Palocsay levele, akkor Okolicsányi talán nem volt odahaza, s csak napokkal később vette azt kézhez, de Turóc megyén belül még így sem indokolják a földrajzi távolságok a majdnem egyheti késlekedést.

[163] Így, de helyesen inkább: *házához* vagy *házunkhoz*.

[164] Tótpróna a hajdani Turóc vármegyében (ma Slovenské Pravno, Szlovákia).

Ami illeti annakokáért az első dolgot, Méltóságos kegyelmes Urunk! Mely nagy oppressióban és temérdek fogyatkozássokban légyen a' vármegyénk lakossa, jóllehet hosszú szóval az Nagyságod kegyes fülét nem akarjuk terhelni, minthogy egyébkor is már azaránt írtunk, és Nagyságod maga is jól tudhatja kicsiny és nyomorúlt voltát ezen vármegyének, mindazonáltal hogy friss emlékezetében lehessen Nagyságodnak, következendőképpen alázatossan representáljuk.

Az elmúlt esztendőben nagy szárazság miatt annyira megszükölt a' gabona, kivált a' tavaszi, hogy sokknak majd vetésbéli szeme sem tért meg, sőtt legalább tizennyólc vagy húsz határokban annyira kiverte és lecsapta a' kő esső a' gabonákat, hogy némely helyekben nem is arattak, se kaszáltak. Azon kívül is itt való föld természet szerént oly igen sován lévén, hogy az hol legtermékennyebbnek tetszik is, alég három annyit ád s hoz. Ahoz sűrőn lévén a' faluk, határok igen kicsények, kevés vetésre való föld, rétség nincsen, hegyek ha vannak is, de semmi kereskedésbéli hasznot nem tehet azokbul sem földesúr, sem szegényember.

A marha is igen kevés, mert határoknak nagy szorossága miatt nincsen hol legeltetni, és erre nézve nem is lehet szaporétatni.

Járúl ehez, Kegyelmes Urunk, az elmúlt esztendőkben sok tra[n]senákra erogált és circiter négyezer forintokra extendálandó költség, mellyet a' Tekéntetes Nemess Commissariatusság in defalcationem impositionum nem akar acceptálni. Tavali s ezidei transenarum expensák is majd annyira exurgáltatnak. Az mely marhát tavali esztendőben és azelőtt is ad Inclytum Commissariatum administráltattunk, onnan való bűröknek és faggyúnak az árátt (a' ki közöl másfélezer forintokra exurgál) sem akarja imputálni és bévenni.

Az sóldosoknak és portalis hajdúknak fölálatássa, ruházássa, fegyveressétésse, ha mi hiba történik akár emberekben, ruhában, fegyverben, akár lovakban, annyiszor, a' mennyiszer szükséges, helyre való állétássa esztendeig sok ezerekbül álló költségébe telik mind magunknak, mind szegénységnek. Ezeknek felette sok ezerekre megyen a' mit holnaponként való imposiák szerént köllett megadnunk. Ha most a' pénzbéli quantumot is kölletik füzetnünk, oly oppressióba jött sorsunk, az honnét éppen utolsó romlása mindnyájunknak, nem csak szegénységnek, következik.

Mindezeken felől tetéztetnek mindenféle nyavalyáink a' mostani quártélyozóknak tartássokkal és excessussokkal, mellyek a' Regulamentomnak mivoltát ha ámbár imígy-amúgy fölszámláljuk is, négyezer forinttal felőlhaladják, csak két hóra peragált computust is ideértvén. Computus után penig tett exactiók ha inquiráltatnak, talám majd annyira fölütnek. Nyomban penig és azonnal béjött amaz után, ki csak 23. hujus ment ki a' vármegyébűl, Tekéntetes Nemzetes Nagy Jánoss Uram erőssebb ezerének nyolc kompániája és stobbja, és a' mit mai gyűlésben publicált intimatiójábúl districtualis commissarius uramnak s benne accludált Nagyságod kegyes documentumának valósságos mássábúl informáltattunk: Nemes Zólyom vármegyében delocált négy kompániájának is bé köll jőni a' vármegyénkbe. Máris actu minden fél jobbágyhelyre két egész portio esvén, mellyeken a' proportión felöl máris nagyon aggraváltattunk, ha pedig a' resultans négy kompánia is béjövend, a' szegénységnek végső pusztulássát várhatjuk, actu is immár tapasztalni kezdünk.[165]

Így előszámlálván annakokáért illy nyilvánvaló lehetetlenségünket, a' Nagyságod bölcs itéletire hagyjuk, méltóztassék kegyessen megfontolni és minket nem csak a' kívánt pénznek megadássátul megmenteni, azon négy kompániát tűlünk eltávoztatni, hanem mind az aránt patrocinálni, hogy az Tekintetes Commissariatusság és nevezet szerént Ambro Páll districtualis commissarius uram a' bőreket és a faggyút is acceptálja, mind penig hogy az béjött Nagy János uram ezerének valamely része tűlünk elvitessék.

Palocsay uram a' viceispány úrral és őkegyelme által egész vármegyénkkel való méltatlan bánássát Nagyságod ez inclusákbul[166] bűven meg fogja érteni, mellyekbül, jól megvizsgálván őket, azt is méltóztassék eszében venni, hogy jóllehet Palocsay uram hogy a' vármegyénkbe béjött, rend és szokás szerént nem insinuálta magát, mindazonáltal viceispány uram őkegyelméhez elment, és maga, úgy mint viceispány, meglátogatta s köszöntette. Minthogy penig meg nem gondolván sem a' nemessi szabadságot, sem a' viceispányi tisztet, sem a' vármegyénket meg nem tekéntvén, mocskossan írt ökegyelmére, s egészen a' vármegyénkre is, ama példabeszédet is (jóllehet, bár

[165] A mondat befejező része utólag javítva erről: *...tapasztaljuk.*

[166] Nyilvánvaló, hogy a Palocsay–Okolicsányi levélváltás vagy fentebb közölt, vagy attól különböző másolati példánya lehetett a ma már hiányzó melléklet.

meggondolta vólna, hogy Palócsa[167] sincs Tiszán túl, hanem oroszok között légyen) nagyobb kissebbétésnek okáért hányta. Alázatossan kérjük, hogy Nagyságod eztet példának kedvéért megorvossolni méltóztassék, hogy Palocsaj uram megértse, hogy a' tisztség, kit a' Méltóságos Fejedelem adott, nem a' nemessi szabadságnak megsértéssére, hanem annak megböcsülléssére való, és hogy őkegyelme azon kívül, hogy úri rendben van, sem nem ura nemess embernek, hogy írjon reá, mint paraszt emberre, sem nem nagyobb szabadságú legkissebb nemess embernél, annál inkább, hogy egy vármegyét és annak viceispányát tudhassa ezután megböcsűlni és másoknak rossz példát ne adjon. In reliquo supratitulatam Dominationem Vestram diutissime atque prosperrime ad vota propria valere exoptamus, gratiosam resolutionem expectantes. Datum ex generali congregatione nostra, in oppido Szent Marthony celebrata, die 26. Februarii, anno 1707.

Excellentissimae et illustrissimae
Dominationis Vestrae

Servi humillimi
universitatis praelatorum, baronum,
magnatum et nobilium comitatus Thurocziensis

4.

II. Rákóczi Ferenc parancsa Bercsényi Miklóshoz Palocsay megbüntetéséről
Ungvár, 1707. március 14.

Eredeti. A nagy, kerek, felzetes pecsétnek már csak nyoma látszik. A levél külzetének jobb felső sarkában korabeli írással 1707-es évszám látható. A címzés mellett Bercsényi kancelláriáján készült egykorú tartalmi kivonat: „Ratione impendendae satisfactionis per colonellum Georgium Palócsay inclyto Comitatui Turocziensi fiendae Suae Serenitatis literae. Ungvár, 14. Martii 1707." MOL G 24. II. 6. a. fol. 164–165.

[Külső címzés:] Illustrissimo comiti Nicolao Bercsényi de Székes, Nostro ac confoederatorum Regni Hungariae statuum supremo generali et senatori primario, nec non inclyti comitatus Ungh supremo comiti, Amico Nobis observando et syncere dilecto.

Illustrissime Comes, Amice Nobis observande et syncere dilecte!

Salutem et omnem prosperitatem. Minémő insolentiáknak elkövetésével Palocsaÿ György colonellussunk nemes Turócz vármegyét s tiszteit kissebbítette, includált repraesentatiójokból bővebben fogja általérteni Kegyelmed. Hogy azért contentumok szerént való satisfactiójok lehessen, Kegyelmed generalissi authoritássa szerént említett Palocsaÿ Györgyöt exemplariter büntettesse meg, hogy az illyetén zabolátlan excessussok correctiójának példájával afféle insolentiák továbbá praecaveáltassanak, s minden történhető edgyenetlenségek eltávoztattatván, azzal az injuriált nemes vármegyét is consolálhassa. Coeterum servet Deus Eandem ad vota diu feliciter. Datum Unghvar, die 14. Martii anno 1707.

Praetitulatae Dominationis Vestrae

ad officia paratus
F. Rakoczi m. p.

Stephanus Krucsay m. p.

[Legalul:] Generali Comiti Domino Nicolao Bercsényi.

[167] Palocsa, a Palocsay Horváth család Sáros vm.-i birtokközpontja (ma Plaveč, Szlovákia).

5.

Bercsényi Miklós parancsa Révay Imre ezredesnek
Ónodnál, 1707. június 13.

Eredeti. OSzK Kt. Fol. Hung. 1389. Fasc. VI. fol. 121–123. Kívül egykorú 1707-es évszám. Kiadatlan. Említi és egy-két sorát idézi *Wellmann* 565., de hibásan Fasc. VII. fol. 129. jelzettel

[Külcím:] Revai Imre Uramnak ő Nagyságának Ónodtul adatott order, kiben parancsoltatik, hogy az szegénységet Turocz vármegyében lecsendesítvén, az specificált rendeket arra deputál[t] fegyveresek által arestálja.

Tekintetes Nagyságos Revai Imre Ezeredes Gyalog Kapitany Uramnak ő kegyelmének praesentibus intimáltatik. Minekutánna némely Thurocz vármegyebéli személlyeknek az rajtunk uralkodni kívánó Austriai Házhoz való titkos hamisságú szíveknek hajlandóságából származott és Nemzetünknek nyilvánságos árultatását néző munkájokat Istenünknek rajtunk könyörülő irgalmassága csudálatossan kimutatta vólna, és azok az Confoederált statusoknak megegyezett értelmével magok gonosz cselekedetinek más hasonló hamissak példájára megérdemlett büntetéseket elvennék. Történt azon vármegyében a' mint hallatik, hogy universaliter ennek féltében az ott lakozó rendek, úgy az parasztság is elszélledvén, hegyeknek futamodnék, elgondolván, hihető, hogy azon egy-két árulónak gonoszsága miatt mind közönségessen az egész lakossoknak, kik az árúlók Istentelen igyekezetire nem is cooperálódtak, szenvedniek köllessék. Hogy azért az ártatlanok és Hazánk szabadulásának előmozdítását néző úri, fő és nemesi rendek, nem különben az szegény parasztság is ez iránt való haszontalan opiniójokat letegyék, és megcsendesült elmével lakóhelyeikre bátran visszaszállhassanak, tetszett a' Fölséges Fejedelemnek maga kegyelmes patensivel az ártatlanok gondjaviselését kegyelmessen bizonyítani, és a' végre maga qvardiájából bizonyos számú karabélyos hadat odaküldeni, a' ki mind azok ellen, kik ne talán Thurocznak nevezetire az ártatlan híveken gondolnának alkalmatlankodni, elégségessen conserválhassa. Kinek is alkalmatossabb végbevitelét concredálván praesentibus emlétett Kapitány Uram dexteritásának, ezen orderemnek vétele után vegye kezére azon Thurocz vármegyei elszélledett lakosok lecsendesétésére rendölt negyven karabélyost magok tisztjével együtt, és az vármegyére való fölérkezése előtt is tegyen oda hírt menetelének mivóltárúl, elhitetvén minden rendekkel az patensnek communicatiója által, hogy oltalmokra küldöttetett, és az ártatlanoknak senkitül semminémő bántódások nem lészen, a' mint is a' végre úgy rendölje az magával menő karabélyosokat, hogy minden felől elégséges securitása lehessen mindenek ellen az ott lakozó rendeknek és az szegénységnek is, nem engedvén sehol legkissebb excessust is senkitül, annyival inkább ezen maga felekezetitül tétetni, nagy számadásában járván, ha kinek mi panasza jőhet in contrarium a' Fölséges Fejedelemhez, a' vagy előmbe. E mellett singulariter committáltatik ő kegyelmének, hogy ezen accludált és subscriptióm alatt lévő designatióban találkozó néven nevezett személlyeket ezen orderemnek erejével absque tamen tumultu omni megfogattatván, a' Fölséges Fejedelemnek kiadott rendölése szerint küldje Ónodhoz jó securitassal, kiben is observálni köll szükségessen, hogy ezeknek tumultuaria comprehensiójokkal ismét valahogy föl ne zavarja az lakosok csendesülését. Mind ezekben e szerint procedálván, különbet se cselekedjék! Költ Ónodnál 13. Junii 1707.

G. B. Miklos m. p.

[Külön cédulán:] Eidem Domino Colonello Magnifico Emerico Revaj secundum ordiner suos ad jussum Suae Serenitatis acceptos et hic annexos designantur compraehendendi et Onodinum sub aresto mittendi.[168]

Magnificus Franciscus Revaj in Prékopa.
Georgius Lehoczky in Szent Marton
Georgius Kostyan in Tarno[169]
Adamus Czimanka in Tarno.[170]
Signatum in castris ad Onod die 13. Junii 1707.

6.

Rákóczi levelei Révay Imre ezredesnek
Munkács, 1707. július 12., valamint Tőketerebes, 1707. augusztus 26. és szeptember 18.

A fejedelmi leveleskönyvbe bejegyzett fogalmazványok vagy másolatok. MOL G 19. II. 3. h. Protocollum Rákóczianum, tom. IV. fol. 457r., 458v., 463r.

Eadem. [12. Julii Munkáts.[171]] Barone Magnifico Emerico Révay. Mivel a' veszedelmes factiónak ellent állott contradictiója által is kegyelmed, olly kegyelmes reflexióban fogjuk tartani kegyelmedet, hogy az incaptiváltattak dólga revideáltatván, kegyelmed kivánságának eleget tegyünk.

26. Augusti Terebes.[172] Révai Imre Úrnak. A melly karabélyosinkat rendeltük vala kegyelmed mellé, nem szükség azokat tovább ott tartóztatni, ezen parancsolatunk vétele után mindjárt küldje Hozzánk.

18. 7bris Terebes. Révai Imrének. Levelét vévén, értjük czerének mundéra készülését, fegyvere kiadattatása iránt is kívánnánk mostanában succurrálni, de az melly fegyverek voltanak, azok immár más ezerekre kiosztattanak, de az iránt nem leszen rövid idő alatt fogyatkozás. A melly karabélyosok Turoczban vannak, a vélek lévő kapitánnyal együtt küldje vissza!

7.

Rákóczi utasítása Vass Sándor brigadéros, egri várparancsnok
számára Révay Ferenc turóci főispán eltemettetéséről
Sárospatak, 1707. szeptember 20.

A fejedelmi leveleskönyvbe bejegyzett fogalmazvány vagy másolat. MOL G 19. II. 3. h. Protocollum Rákóczianum, tom. IV. fol. 464r.

20. 7bris S. Patak. Vass Sándor. Révai Ferencz halálát s egyszersmind testinek eltemetése felől leányának kívánságát megértvén,[173] kit is megengedjük, a hova kívánják eltemettetni.

---

[168] Utólag beszúrva: *et...mittendi*

[169] Tarnó a volt Turóc vármegyében (ma Trnovo, Szlovákia).

[170] A két utolsó név is utólag beszúrva.

[171] Munkács az egykori Bereg vármegyében (ma Mukacsevo, Ukrajna)

[172] Tőketerebes a hajdani Zemplén vármegyében (ma Trebišov, Szlovákia).

[173] A genealógiai irodalom Révay Ferenc három leányát ismeri. Ezek: Julianna, Benyovszky Ádámné; Kata, Hrabovszky Miklósné és Ilona, Podhorszky Györgyné. Lásd: NI IX. 697., 715. o.

8.

Turóc vármegye rendjeinek folyamodványa a Szenátushoz és a fejedelemhez, mindkettőhöz mellékelve a vármegye vizsgálati jelentése a januári körlevél és memorialis keletkezéséről. Kassa, 1707. december

Eredeti. MOL G 19. II. 2. h. fol. 269–274. Az irategyüttes külzetén egykorú számjelzet: No. 354. A vizsgálati jelentés szövege nagyrészt megegyezik a folyamodványok benyújtásával megbízott követek számára készült és a vármegyei jegyzőkönyvben lejegyzett instrukcióban foglaltakkal. Innen kiadva: *Thaly*, 98–101. A szövegváltozatok eltéréseire jegyzetben utalok.

A Szenátushoz benyújtott folyamodvány

[Kívül:] Az Felséges Magyar Országi Vezérlő Fejedelem s öszve szüvetkeztetett Nemes Haza Méltóságos Senatusához, kegyelmes s Nagy Jó Urainkhoz ő Nagyságokhoz s ő kegyelmekhez alázatos Memorialisa Turoczi úri s nemessi lakosoknak.

Méltóságos Tekintetes Senatus,
nékünk kegyelmes és Nagy Jó Uraink!

Jóllehet ennekelőtte is a volt teljes igyekezetünk, hogy Felséges kegyelmességgel tündeklő Vezérlő Fejedelem Urunknál az némely álnok emberek miatt elvesztett vármegyénk autoritasának s praerogativának visszaadása iránt alázatossan instáltunk volna, de mivel Felséges kegyelmes Urunk mind eddig is más haza köz javát illető dolgokban foglalatoskodott, és ónodi gyűléstül fogva illyen alkalmatosság nem volt, ekkoráig hallasztottunk alázatos könyörgésünket. Most mivel esztenez bennünket Méltóságtok, Nagyságtok s kegyelmetek tapasztalt könyörületessége és Felséges Urunkhoz máris beadott alázatos instantiánk mellett leendő kegyes patrociniumja, mellynek hogy nagyobb foganatja legyen, minémő fassiót adott vármegyénkbéli úri s nemessi rend, aztat Méltóságtok, Nagyságtok s kegyelmetek eleiben alázatossan terjesztjük, instálván, hogy megértvén abul némely álnok embereknek practikájokat, a töbinek penig, úgy mint nem interessatusoknak ártatlanságokat, az exautorizált vármegyének előbi praerogativáinak s szabadságának viszszaadása, megholt főispány hellyett másnak constitutiója, autenticum pecsétünknek s elszakasztott zászlónk hellyett másnak adása iránt Felséges kegyelmes Urunknál tött alázatos könyörgésünket kegyelmessen promoveálny s bennünket kegyes protectiója allatt további utolsó csep vérünkig való Nemes Haza szolgálatjára megtartany méltóztassék.

Melly Méltóságtok, Nagyságtok s kegyelmetek kegyelmességét s gratiáját alázatossan megszolgálny igyekezünk.

Méltóságtok, Nagyságtok s kegyelmetek

alázatos szolgái,
Turoczi úri, fő s nemesi lakosok

A fejedelemhez benyújtott folyamodvány

[Kívül:] Az Felséges Magyar Országi Vezérlő és Erdélyi Fejedelem Rakoczi Ferencz (Titulus), nékünk természet szerint való kegyelmes Urunkhoz ő Felségéhez alázatos supplicatiója Turoczi fő s nemessi lakosoknak.

Felséges Fejedelem,
nékünk kegyelmes Urunk!

Melly keserves és majdon halhatatlan[174] confusióban és némely emberek istentelen practicájok miatt maga régi autoritasától megfogyatkoztatott állapotba esett Turocz vármegyei fő és nemessi rend, aztat Felséged széne előtt detegálni szükségtelennek gondoltuk.

[174] Értsd: *majdnem (szinte) hallatlan.*

Mivel penig Felséges Urunk, eddig is azok, az kik magokat abban interessatusoknak nem tartották, és tovább is azon álnokúl becsúsztatott levélnek a vármegye gyűlésében való behozását és communicatióját se nem tudták, sem pediglen akkorban jelen nem voltak, felyől írt nyughatatlan emberek practicájok miatt való magok megvetésétbés exautorizatióját nyögve, de alázatos engedelmességgel szenvedtük s tovább is a régi becsületünknek és privilegiuminknak vissza való hozását Felséged kegyelmessége által óhajtván, Felséged előtt alázatossan könyörgünk, azon fatalis dolognak mivoltárul újobban adott fassiót kegyelmessen megvizsgálván, exautorizált vármegyénket in suis avitis libertatibus et praerogativis articulariter restauráltatny, megholt főispány hellyett autenticum pecsétünknek visszaadásával mást constituáltatny, úgy mivel mostani felfegyverkezett állapotunkban vitézlő rendet illető jel nélkül nem lehetünk, elszakasztott zászlónk hellyett (hogy jövendőben is az alatt igaz vérségünket, magyarságunkat Felségedhez s hazánkhoz való alázatos hívséges kötelességünket utolsó csepp vérünkig contestálhassunk) mást adatny kegyelmessen méltóztassék.

Melly Felséged hozzánk mutatandó kegyelmességét alázatos hívségünk által életünk fogytáig igyekezünk megszolgálni.

Felségednek

alázatos szolgái s hívei,
Turóczi úri, fő s nemessi rendek

Vizsgálati jelentés a Turóc vármegyei körlevél keletkezésének körülményeiről, A) és B) példányban, a két iménti folyamodvány mellékleteként

Fassiója azoknak, a' kik azon conceptusnak becsúsztatása alkalmatosságával jelen voltak, következik eképpen.

Szegény Okoliczanyi Krisstóff, akkorbéli viceispánya Nemes Vármegyének, publicáltattván Nemes statussoknak pro die 27. Januarii attunc imminente, jam vero praeterita anni currentis[175] generalis gyűlést, azalatt kiment vala Tekintetes Nemes Threncsény vármegyébe, Bellusra,[176] és onnét azon gyűléssre visszatérvén, annak alkalmatosságával megnevezett scriptumot a' több productumi közül kivévén, nyélván constál azoknak, a' kik kevessen jelen voltanak, kivált notáriussunknak, az kitűl leginkább megtudtuk s publice fateálja, hogy akképen szólott volna.

Tekintetes Nemes Threncsény vármegye minémű memorialist Méltóságos Vezérlő Fejedelem Kegyelmes Urunkhoz ő Nagyságához (akkorban úgy tituláltatván ő Fölsége) concinnálta, némelly böcsületes emberek in paribus velem communicálták, azért én is Nagyságtokkal Kegyelmetekkel közlöm. Melly scriptum igen kevés freqventiában a' midőn notariussunk által olvastatott vólna, Rakovszky Menyhárt olly figyelmetessen hallgatózott és vigyázott reá, mintha ő éppen semmit sem tudott és soha nem hallotta[177] volna felőle, post perlectionem penig mindjárt dicsérte és javallotta, csak küldettessék Fölséges Urunkhoz, azt asserálván, jól tudom, úgymond, ha csak praecise vármegyiknek fogiá[178] küldeni, hogy egy vármegyének instantiáját (és kivált ennek a' mi legkisebbikünknek) elvetődik, hanem tanácsolja, hogy a' nemes vármegye más tekintetes nemes szomszéd vármegyékkel correspondeálván, unitis viribus promoveálja, a' mint is azonnal fogván papirost, és egynéhány ratiókat is[179] punctumokat, pro fundandis correspondentionalibus literis föltévén, notariussunk kezébe adta, és mi formán köllették[180] azokat fölvenni és stylizálni büsségessen őttet informálta. Melly expeditiókat notariussunk in privato appromtálván, következendő gyülésinkben, a' ki 31. Januarii celebráltatott, béhozta, és minekelőtte a' statussok eszvegyültek volna, fő- és viceispányink, Rakovszky Menyhárt és pater administrator urak előtt megolvasta, mellyek

[175] A Thaly által közölt jegyzőkönyvi instrukció szövegéből az *attunc ... praeterita* szövegrész hiányzik.

[176] Bellus az egykori Trencsén vármegyében (ma Beluša, Szlovákia).

[177] Thalynál helyesen: *hallott.*

[178] Thaly közlésében: *vármegyénk fogja.*

[179] Így! Thalynál: *és.*

[180] Így! Thalynál: *köllessék.*

némelly periodussokban nem tetszvén, ugyan Rakovszky által egy exemplar corrigáltatván, újobban notariussunkkal leírattattanak, és olly formán exmittáltattanak tekintetes nemes szomszéd vármegyékre, de a' memorialis ki conceptussa lött volna, senkinek közülünk nem constál.

Üdő jártában penig, midőn már hére ment, hogy a' Fölséges Kegyelmes Urunk és más Méltóságok igen megindúltak rajta, és nagy haraggal vármegyénk ellen vadnak, némellyek kezülünk javallották következendő gyüléssinkben, hogy a' haragnak megcsendessétésében mód kerestessék:[181] azt mondotta mindenkor Rakovszky (törvényeket előhányván), hogy senkinek azért nem köll félni, asserálván, hogy ország törvényén fundáltatott vólna, arra nézve is midőn ország gyűléssére Ónodhoz köllett indúlnunk (úgy reménljük,[182] féltvén már magát) instructiót formált, és notariussunknak kezében adta, mintha notarius concipiálta vólna, mellet emlétett notariussunk die 12. Maji gyűléssünkben előhozván, midőn már Ónodhoz in procinctu itineris voltunk, kezdte vala olvasni, de nagyobb részirűl annak mind contradicáltuk,[183] hanem vége felé a' gyülésnek, midőn már a' statussok in potiori parte eloszlottak volna, viceispányunk megolvastatván, notariussunkkal csak[184] expediálta, és nála lévén a' pecsét, maga nyomta-é vagy nyomattatta reá (nékünk nem constál), a' mellett egész Fölséges, Méltóságos, Tekintetes és Nemes Confoederatio előtt azon scriptumot és correspondentionalist publice merészlette[185] olta[l]mazni,[186] sőt ott lévő vármegyénk statussit arra inducálni akarta, egy szóval mindnyájan fölkiáltsák,[187] hogy egész vármegyénk dolga és munkája.

9.

Okolicsányi Pál két levele az emigrációból hazatért Radvánszky Jánoshoz

Mindkét levél eredeti, az elsőben csupán az aláírás autográf, a második a külcím kivételével teljesen sajátkezű. Külcím csak a második levélen található, ennek zárlatán a vörös viaszba nyomott, PO monogramos, címeres gyűrűspecsét is épen maradt. Jól kivehető a címerrajz is: a pajzs mezejében és sisakdíszként könyökben hajlított páncélos kar buzogányt tart. A levelek Thaly Kálmán kezén is átfutottak, aki a következőket mondja Radvánszky János kuruc kori iratainak ismertetésekor: „Végre említendő még egy külön csomag, Radvánszky János 1711-iki lengyelországi bujdosásáról... E csomagban foglaltatik ... Okolicsányi Pálnak az 1711. májusában szerencsésen házához érkezett Radvánszkyt szomorúan üdvözlő levele, melyben a keseredett szívű atya visszatér Ónodnál elvérzett szerencsétlen végű fia iszonyú sorsára, és hosszasan mereng a fölött..." Lásd: A Magyar Történelmi Társulat 1874-ik évi vidéki kirándulásáról szóló jelentések. IV. Thaly Kálmán jelentése a Radvánszky- és gr. Csáky- (szepesmindszenti) levéltárak Rákóczi-kori adatairól. Sz, 1875. 91. Megjegyezzük, hogy a Thaly által ismertetett levéltári rend időközben jelentősen módosult. A „Radvánszky János lengyelországi tartózkodására vonatkozó iratok" mai „csomagjában" (MOL P 566. III. oszt. XLVII/l. cs.) mindössze egy 1710. november 28-án kelt bérleti szerződés található, Okolicsányi levelei nem itt, hanem a levélírók alfebetikus sorozatában, MOL P 566. III. oszt. XXII. cs. 64–65. sz. jelzet alatt lelhetők fel.

Mosóc, 1711. május 31.

Édes Öcsém Uram!

Istennek neve dicsértessék, hogy már egyszer az ártotlanoknak véreknek a' közönséges jónak színe alatt könnyen való ontásában magát gyönyörködtető kegyetlenésgnek társaságából megszabadulván, magáéba szerencséssen jöhetett és szállhatott kegyelmed, kit senki nem reménlhetett, mikor arrul csak emberi módon gondolkodott. Semmi, hogy megromlott állopotba esett házához

[181] Az egyik példányban így: *keresztessék.*

[182] Értsd: *úgy véljük.*

[183] Thalynál helyesen: *contradicáltunk.*

[184] Thaly közlése szerint: *ugyan csak.*

[185] Thalynál: *merészlett.*

[186] A zárójelben pótolt *l* betű mindkét példányból hiányzik.

[187] Thalynál: *fölkiáltsuk.*

érkezett és szállott. Penig hogy adta Isten kezéhez már másszor kegyelmednek. Melly eránt annál nagyobb csudája és irgalmassága Istennek ez kegyelmeden mostanában, a' mennél győzödelmessebb volt azok ellen a' törvényes rend szerént való király, a' kik a' törvény és szabadság keresésének nevezete és pallástja alatt, Szent Péter intése ellen, minden gonoszságot a' házába[188] megárasztottak volt. De nevette az Isten őket, hogy a' törvényes rend szerént való királytul én általam és mások által eleikbe adott jó békességnek kellemetes idejét megvetették, mert ellátta, hogy az ő napja eljőne ellenek, és akár hova futnának is, mikor az ő órája eljőne, őket a' büntetésre megtalálna. Az se szaporétsa a' kegyelmed bánotját, hogy kedves Asszonya Anyját és édes Magzatit nem találta ez nyomorult életben, mert azok boldogul kiragadtattak a' gonosz napok előtt.

Hát, édes Öcsém Uram, volt-e valaha valahon az ég alatt valakinek[189] méltóbb oka az kesergésnek szaporéttására, mind [!] nékem és az én házomnak volt akkor, a' mikor ugyanazok, a' kikkel én sok jót tettem, igazán nékiek is és az édes házamnak[190] szolgáltam (kit Isten tud) az édes Fiamat csak azért, hogy a' békességet társaival[191] együtt kívánta és javallotta, és hogy az igaz szabadságért szollanyi merészelt, csaknem szemem láttára[192] öszvevagdaltatván, azután megkínoztatván, kit az Isten az első dühösségtül megtartott volt, osztán szántszándékkal, de ítélet nélkül levágattak, úgy az kegyetlen executiót megtéttetvén, itélték mintha jól cselekedték volna, a' mint hogy a' nevezetre nem míltó ónodi gyülekezetnek articulusa bizonyítja. S így hagyták példa nélkül való gonoszságnak példáját a' következendő nemzetségnek![193] Engem rabságra téttettek, minden ok nélkül, csak hogy az édes Hazámnak békességet szerzenyi akartam, kit a' hohér igazán soha csak egy szempillantásig sem kívánt, ha szinte nagyon kivánnyi aztot tettette is magát.[194] Annál is inkább szaporéthatná szíves fájdolmomat az, hogy a' kiket szíves jóakaróimnak lennyi gondoltam s hittem, azok noha tudták, hogy az nap meg köllenék halnyi emlétett édes Fiamnak és néhai Rakovszky Uramnak, a' mellyen megestek, mégis nem jelentették meg, hogy idején a' kegyetlen előtt, ki előtt az ártatlan meg nem maradhatott, eltávoztak volna.[195] Ez ám, édes Öcsém Uram, valóságos oka lehetne a' keserűségnek szaporéttására! De a' mikor meggondolom, hogy az Isten akaratja nélkül csak egy hajszál is ember fejérül le nem hull, azonnal az Isten akaratján megnyugodván, vigasztalást veszek, annál nagyobbat, a' mennél bizonyossabb vagyok, hogy őket igaz mondásért s írásért megöletvén, azon hellyt azt a'[196] minden szerencsét elvesztették, a' kit az Isten nékiek az édes Hazánknak dicsősséges boldogulására és nem a' kegyetlenkedésre kezekbe adott volt. Abban hagyván azokáért az elmúlt dolgokat, imádkozunk, hogy Isten se magunkat, se az édes Hazánkat többé olly késértetben[197] ne ejtse, a' kegyelmed haza való elérkezését penig megboldogétsa, kit kívánok!

Datum Mossocz[198] 31. Maji 1711.

Kegyelmednek

köteles szolgája,
Okolicsany Pál

---

[188] Értsd: *házában.*

[189] Ez a szó utólag beszúrva. Az aláírásával megegyező színű tinta alapján valószínűleg Okolicsányi sajátkezű javítása.

[190] Így, de inkább: *hazánnak.*

[191] Az *i* betű utólagos betoldás, eredetileg: *társával.*

[192] Tudomásunk szerint az öreg Okolicsányi nem volt jelen az ónodi gyűlésen.

[193] Értsd: *nemzedéknek.*

[194] Nem tudni, Rákóczit vagy Bercsényit érti-e Okolicsányi itt „hóhér" alatt, aki csak színleg kívánta volna a békekötést.

[195] Úgy látszik, Okolicsányi Pál is hitt benne, hogy előre megrendezett dolog volt az ónodi véres jelenet, amely elkerülhető lett volna, ha időben figyelmeztetik a turóci követeket. Itt talán burkoltan magát Radvánszkyt is vádolja, hogy nem jelezte előre a várható tragédiát, Radvánszky legalábbis magára vette e súlyos szavakat, mint az Okolicsányi viszontválaszából kitetszik.

[196] Jóval későbbi írással (lila színű tintával) *azt a'* javítva erre: *azolta.*

[197] Értsd: *kísértésbe.*

[198] Mosóc az egykori Turóc vármegyében (ma Mošovce, Szlovákia).

Mosóc, 1711. június 5.

[Küső címzés:] Tekintetes Nemzetes és Vitézlő Radvánszkj János Uramnak (titulus pleno cum honore), kedves jóakaró Öcsém Uramnak ő kegyelmének.
Radván.[199]

[A címzés hátoldalán a kézhezvétel dátuma:] Exhibita Radvanÿ 16. Junii 1711.

Ajánlom köteles szolgálatomat kegyelmednek, mint jóakaró Öcsém Uramnak!

Hagyjuk abban az már valamentére megemiszödett[200] szívbeli fájdalmoknak öszvevetéseket, kikkel azokat csak újítjuk.[201] Nyugodjunk meg az Isten akaratján, melly nélkül soha semmi[202] sem nem volt, nincsen és nem is leszen, kirül mások akarmiképpen okoskodván, vetekedjenek, már azaránt kell imádnunk az Istent, hogy ez után a' készertetekbe[203] ne vigyen, kit én mindennap cselekeszem ugyan. Ki után sokan leselkednek most is, még ollyanok is, kiket gyermekségektül fogva kebelemben Isten által felneveltem, mindazonáltal oda teszem mindenkor: Fiat voluntas tua etc. Kit hogy kegyelmed is szüntelen szívében forgat, jól cselekeszi, mert nem lehetünk e változás alá vettetett életben bátorságossak. Hogy kegyelmed magára magyarázza ama' én írásomat,[204] bizony nem itélem azt abbul, hogy igaz légyen, akit mások beszéltek, nem magamnak csak, hanem másoknak is, és kivált a feleségemnek. De egésszen soha el nem hittetvén magammal, hogy az ollyat ellenem és néhai édes ártatlan fiam ellen – kivel együtt hogy igaz szolgája voltam kegyelmednek, az Isten és az én lelkiesméretem tudja – kívánta volna elkövetnyi, annál inkább most nem hiszem, minthogy olly módossan eleit veszi kegyelmed böcsületes válaszában, kiben én megnyugodtam. Azért igaz szolgájának tartson kegyelmed azután is. Megmondhatja Simonidesné Asszonyom,[205] hogy néhai jó asszonyomat,[206] mikor mások szóllanyi is felőle irtóztak, meglátogattam, és az méltóságos G.[207] Hajster Uram[208] előtt is, kinek bal vádolások miatt valamelly neheztelése is volt ellenem, könnyöbbítésére mérészeltem szollanyi, ki [!?] azoknak is szolgáltam, kit Isten tud, a' kik hogy ellenem áskáltak s most vádaskodnak, jól tudom. Bűn alá vettetett ember vagyok, mint más, kérnyi mindazáltal szüntelenül szoktam az én Istenemet, hogy ne engedje ragadtatnom a bosszúállásra akkor se, mikor módom volna, amint hogy mikor arra módom volt, még eddig megtartott.

Osztroluczkj Jánosnak a' hóhér gonoszságát dicsérő levelének mása itt vagyon, mégis igyekezem temperálnom magamat. Datum Mossocz, die 5. Junii 1711.

Kegyelmed köteles szolgája, Okolicsányi Pál[209]

---

[199] Radvány a hajdani Zólyom vármegyében (ma Banská Bystrica részeként Radvaň, Szlovákia).

[200] Értsd: *valamennyire megemésztődött.*

[201] Sajnos, nem ismerjük Radvánszky válaszlevelét, de abban valószínűleg felpanaszolta az eperjesi vérpadon kivégzett édesapja gyászos sorsát, s erre született Okolicsányi Pál viszontválasza.

[202] E szó utólag betoldva.

[203] Értsd: *kísértésekbe.*

[204] Lásd a 195. jegyzetet!

[205] Valószínűleg Simonides Jánosné, akinek férje 1708. március 13-án bekövetkezett haláláig a besztercebányai szlovák nyelvű evangélikus gyülekezet lelkésze volt.

[206] Radvánszky édesanyjáról, Máriássy Janka Katalinról van szó, aki a már császári megszállás alatt lévő Besztercebányán rekedt súlyos betegen, s ott hunyt el 1710 második vagy 1711 első felében. Miután fia és veje, Gerhard György is vezető szerepet játszott Rákóczi oldalán, a császáriak részéről zaklatásnak volt kitéve, s ezért hangsúlyozza Okolicsányi, hogy ő közbenjárt az érdekében.

[207] *Gróf* vagy *Generális.*

[208] A kegyetlenkedéseiről ismert Siegbert Heister császári tábornagyról van szó.

[209] Az utolsó bekezdés a dátummal és aláírással együtt a betelt lap margójára jegyezve.

[A levél külsejére jegyzett lapszéli utóirat:] Ha terhére nem volna kegyelmednek, szépen recommendálom ezen inclusát,[210] ki Géczi uram levelére való válaszom. Írt volt ő kegyelme Garamszegrül[211] 2[212] hujus. Méltóztassék kegyelmed ő kegyelme után igazítanyi, ha Garamszegen nem volna, Osgyan[213] felé is vannak gyakran alkalmatosságok.

[210] A csatolmány ma már természetesen nincs a levél mellett.

[211] Garamszeg az egykori Zólyom vármegyében (ma Banská Bystrica részeként Hronsek, Szlovákia).

[212] A szám olvasata bizonytalan, inkább hetesnek látszik, de az ötödikei keltezés miatt csak másodika lehet.

[213] Osgyán a volt Kis-Hont vármegyében (ma Ožďany, Szlovákia). Itt lakott Géczy Zsigmond volt kuruc ezredes, a „lőcsei fehér asszony"-ként elhíresült Géczy Julianna édesapja.

Levéltári és kézirattári források

MOL	*Magyar Országos Levéltár (Budapest)*
G szekció	A Rákóczi-szabadságharc levéltára
G 19.	Fejedelmi Kancellária
II. 2. c.	Átiratok és beadványok. Megyék beadványai
II. 2. h.	Elintézetlen kérvények szám nélkül
II. 3. h.	Leveleskönyvek, másolatok
G 24.	Bercsényi Miklós főgenerális kancelláriája
II. 6. a.	Levelek, beadványok Bercsényihez
P szekció	Családi levéltárak
P 566.	A Radvánszky család radványi levéltára
III. oszt.	III. osztály: Levelezések és Radvánszky II. János kuruckori politikai iratai
OSzK Kt.	*Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (Budapest)*
Fol. Hung.	Folia Hungarica
1389.	Thaly Kálmán kuruc kori okmánygyűjteménye

Forráskiadványok

AR I/V.	Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. 1704–1712. Közli: *Thaly Kálmán.* II. k. 1706–1708. Budapest, 1877. (Archivum Rákóczianum. I. osztály: Had- és belügy. V. k.)
AR III/I.	II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. Fordította *Vas István.* A tanulmányt és a jegyzeteket írta *Köpeczi Béla.* A szöveget gondozta *Kovács Ilona.* Budapest, 1978. (Archivum Rákóczianum III. osztály: Írók. II. Rákóczi Ferenc művei, I.)
Bártfai köv.	Szab. kir. Bártfa városa követeinek naplója az ónodi gyűlésről. 1707. [május 15. – június 23.] MHHS XXVII. 121–174. o. Részleteket hoz: RTü II. 319–341. o.
Beniczky	II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja. Beniczky Gáspár fejedelmi titkár diáriuma 1707. május 24 – 1710. február 28. S. a. r., az előszót és a jegyzeteket írta *Bánkúti Imre.* Budapest, 2005. (Rákóczi Források.)
CJH	Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár... (CD-változat.)
Diarium	Diarium Conventus Onodiensis. Közli *Áldásy Antal:* Az 1707-iki országgyűlés egy kiadatlan naplója. TT, 1895. 524–530. o. (Majd *Áldásy* alább, a feldolgozásoknál szereplő monográfiájának függelében is megjelent: 125–131. o.) Magyarul *Jánossy István* fordításában: RTü II. 313–319. o.
Forgách	*Váradi Sternberg János:* Forgách Simon kuruc tábornagy emlékiratai. Sz, 102. (1968) 1038–1074. o.

Lemaire Louis Lemaire: Beszámoló mindarról, ami a magyarországi háborúban történt az 1705-ös hadjárat kezdetétől 1708 márciusáig. Ford. *Szávai Nándor*. RTü II. 176–288. o.

MHHS XXVII. Történelmi naplók. 1663–1719. Közli: *Thaly Kálmán*. Budapest, 1875. (Monumenta Hungariae Historica. Scriptores, XXVII. k.)

Napló Névtelen napló az ónodi országgyűlésről. [1707. május 31. – június 27.] Közli: *Áldásy Antal*. TT, új folyam 2. (1902) 412–417. o. Innen (a május 31-i bejegyzés nélkül) újraközli: RTü II. 310–313. o.

Nemzet és eml. A Rákóczi-szabadságharc. Szerk. *R. Várkonyi Ágnes – Kis Domokos Dániel*. Budapest, 2004. (Nemzet és emlékezet.)

Okolicsányi búcsúlevele *Áldásy Antal:* Okolicsányi Kristóf levele szüleihez kivégeztetése előtt. Sz, 61–62. (1927–1928) 331–333. o.

Ottlyk Felső-ozoróczi és kohanóczi Ottlyk György önéletírása. 1663–1711. MHHS XXVII. 1–120. o.

RTü I–II. Rákóczi Tükör. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról. A kötet[ek] anyagát felkutatta, válogatta, szerkesztette, az előszót és a naplórészleteket bevezető kistanulmányokat írta *Köpeczi Béla* és *R. Várkonyi Ágnes*. A jegyzeteket írta és a mutatókat összeállította *Bánkúti Imre*. Budapest, 1973. I–II. k. (Magyar Századok.) 2. kiad.: Budapest, 2004. (Millenniumi Magyar Történelem. Források. – A 2. kiadás kevésbé praktikus szerkezete és kifogásolható szöveggondozása miatt az 1. kiadás lapszámaira hivatkozom.)

Tsétsi Ifjabb Tsétsi János Havi krónikája a Rákóczi-háború történeteiről. 1703–1709. MHHS XXVII. 257–396. o.

TT *Történelmi Tár* (elektronikus változata a világhálón: http://kt.lib.pte.hu/konyvtar/kt04111201)

Feldolgozások

Áldásy *Áldásy Antal:* Az 1707. évi ónodi országgyűlés története. Budapest, 1895. (Eredetileg: Sz, 29. [1895] 546–563., 619–647., 710–745., 845–855., 922–949. o.)

Asztalos *Asztalos Miklós:* II. Rákóczi Ferenc és kora. Budapest, é. n. (1934) és új, modernizált kiad.: Budapest, 2000. (elektronikus változata a világhálón is elérhető: http://mek.oszk.hu/02200/02210/)

Bánkúti *Bánkúti Imre:* Észrevételek II. Rákóczi Ferenc régi-új biográfiájához. [Részletes kritikai ismertetés *Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes:* II. Rákóczi Ferenc c. művének harmadik, javított kiadásához. Budapest, 2004. Millenniumi Magyar Történelem. Életrajzok.] Sz, 139. (2005) 1285–1299. o.

Csepreghy *Csepreghy Kálmán:* Az ónodi országgyűlés és előzményei. Budapest, 1894.

Fabiny *Fabiny Tibor:* Rákóczi és az evangélikusok. In: Rákóczi-tanulmányok. Szerk. *Köpeczi Béla, Hopp Lajos, R. Várkonyi Ágnes*. Budapest, 1980. 365–382. o.

Horváth VI. *Horváth Mihály:* Magyarország történelme. Az új dolgozat második, bővített kiadása. VI. k. Pest, 1872.

Iványi *Iványi Emma:* Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége (1681–1713). Budapest, 1991. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet, 10.)

Köpeczi–Várkonyi	*Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes:* II. Rákóczi Ferenc. 2., átdolg. és bőv. kiad. Budapest, 1976. és 3. jav. kiad. Budapest, 2004. (Millenniumi magyar történelem. Életrajzok.)
Márki II.	*Márki Sándor:* II. Rákóczi Ferencz. II. k. 1707–1708. Budapest, 1909. (belső címlap) vagy 1910. (külső borító). (Magyar Történeti Életrajzok.)
Mo. tört. 4/1–2.	Magyarország története 1686–1790. Főszerk. *Ember Győző, Heckenast Gusztáv.* 1–2. k. Budapest, 1989. (Magyarország története tíz kötetben, 4/1–2.) A vonatkozó fejezeteket *R. Várkonyi Ágnes* írta.
NI I–XII. és Pótlék	*Nagy Iván:* Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. I–XII. és Pótlék-kötet. Pest, 1857–1868. (Nyolc kötetbe rendezett reprint kiad.: Budapest, 1987.)
Sz	*Századok*
Szalay VI.	*Szalay László:* Magyarország története. VI. k. A karloviczi békekötéstől a szatmári békéig. 1700–1711. Pest, 1859. (2. kiad. Pest, 1866.) [NB. a mű 1707-tel megszakad!]
Szluha, 2000.	*Szluha Márton:* Liptó vármegye nemes családjai. Budapest, 2000.
Szluha, 2006.	*Szluha Márton:* Árva, Trencsén, Zólyom vármegye nemes családjai. Budapest, 2006. (Felvidéki nemes családok, I.)
Thaly	*Thaly Kálmán:* Az ónodi országgyűlés történetéhez. [I–II. közl.] Sz, 30. (1896) 1–22., 97–113. o.
Wellmann	*Wellmann Imre:* Az ónodi országgyűlés történetéhez. In: Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére. Írták tanítványai. Budapest, 1938. 525–571. o.
Wellmann, LK 1935.	*Wellmann Imre:* Az 1707. évi kassai gyűlés tárgyalásai. *Levéltári Közlemények,* 13. (1935) 42–72. o.

Kálmán Mészáros

ADDITIONAL ASPECTS AND SOURCES OF THE STORY OF TURÓC COUNTY'S "REBELLION"

Summary

The tragedy of Turóc County's deputies that took place in the Diet in Ónod was unparalleled in the modern history of Hungary. Both the special literature and textbooks highlight that bloody episode of Rákóczi's War of Independence, but the cited data are often inaccurate, wrong or incomplete, and the assessment on the issue is rather one-sided. In order to eliminate those mistakes, the author of the present work publishes key sources that were first issued over a hundred years ago, as well as a number of newly discovered documents. He also considers several aspects that had not been discussed in detail before, and that help the realistic portrayal of the events and the participants.

The author throws light on various chronological and personal issues, and on the strength of a circular issued by Turóc County and a memorandum addressed (but never sent) to Rákóczi in late January-early February 1707, he concludes the following. After peace negotiations broke off in 1706, Kristóf Okolicsányi and Menyhért Rakovszky did not encourage the leaders of the confederation to simply surrender and give up all the achievements of the War of Independence, but to consider the possibilities of an international guarantee and to regard the Vienna Peace Treaty of 1606 as a starting point. In the aforementioned Treaty, the estates of the Austrian hereditary lands warranted the rights of the Hungarian estates.

On account of previously unknown sources, it is now possible to refute Prince Rákóczi's charges, according to which Turóc County had not taken an equitable share of the burdens of war, and they gave voice to exaggerated complaints. In fact, the war had not only placed a heavy burden on the County, its leaders were also subject to gross insults, which was not an isolated occurrence, but a common conflict between the Hungarian military and civilian authorities of the period.

Therefore, the historical role of Turóc County's deputies who died under tragic circumstances can only be understood if one puts the events in the context of the marked differences between the political platforms of the period. The War of Independence divided the nation, similarly to several other events of Hungarian history, and the division of the two political groups had led to a situation comparable to a civil war. The author, who wishes to pay tribute to the 80-year-old Imre Bánkúti by dedicating this present work to him, refers to one of the historian's apt statements, according to which civil war "is different in its morality from a war that two nations fight. In a civil war the opposing side is not only a military opponent, but a political traitor" as well. In that context, the tragedy of the deputies of Turóc County can be understood, and it becomes clearly seen that only a realistic evaluation of Rákóczi's War of Independence will determine the place of Okolicsányi and Rakovszky in Hungarian history.

Kálmán Mészáros

DE NOUVEAUX POINTS DE VUE ET SOURCES POUR L'HISTOIRE DE LA FACTION DE TURÓC

Résumé

La tragédie des délégués du comitat de Turóc, survenue à la Diète d'Ónod, est sans précédent dans l'histoire moderne de la Hongrie. Même si cet épisode sanglant est suffisamment évoqué dans la littérature spécialisée et aussi dans les manuels, les publications apprécient souvent ce sujet d'un seul point de vue ou sur la base de données inexactes, erronées ou incomplètes. En vue d'éliminer ces insuffisances, la présente étude publie des documents essentiels parus il y a plus de cent ans, ainsi que des sources récemment découvertes avant d'évoquer de nombreux aspects jusqu'alors négligés pour l'appréciation réaliste des événements et des personnes impliquées.

Au-delà de l'éclaircissement d'une série de questions de personnes ou chronologiques, on peut constater sur la base du circulaire du comitat de Turóc, délivré fin janvier – début février 1707, et du mémorial adressé (mais non envoyé) à Rákóczi qu'après la rupture des négociations de paix de 1706, Kristóf Okolicsányi et Menyhért Rakovszky ont pris comme point de départ la paix de Vienne de 1606, en tenant compte des possibilités de garanties internationales, dans laquelle les Ordres des provinces héréditaires d'Autriche avaient garanti les droits des Ordres hongrois. On ne peut donc pas dire qu'ils ne faisaient qu'inciter la direction de la confédération à faire acte de soumission et à renoncer aux acquis de la guerre d'indépendance menée par les Ordres.

Des sources jusqu'alors inconnues permettent également de démentir les accusations du prince selon lesquelles le comitat de Turóc contribuait peu au financement de la guerre et exagérait les préjudices subis. En fait, en plus de sa participation aux lourdes charges financières, la direction du comitat s'est fait insulter, ce qui n'était pas un acte isolé, mais un conflit fréquent entre les administrations civiles et les chefs militaires kouroutz.

Par conséquent, le rôle historique des délégués au destin tragique du comitat de Turóc ne peut être apprécié qu'en connaissance des graves conflits entre les différents courants politiques de l'époque. La guerre d'indépendance kouroutz a divisé le pays tout autant que beaucoup d'autres périodes de notre histoire et la division des deux camps politiques a quasiment poussé le pays au bord de la guerre civile. Imre Bánkúti, à qui l'auteur souhaite rendre hommage par cet écrit à l'occasion de ses 80 ans, a constaté pertinemment que »les normes morales de la guerre civile sont différentes de celles d'une bataille entre deux armées étrangères. Dans la guerre civile, l'ennemi

n'est pas seulement un adversaire militaire, mais également un traître sur le plan politique.« C'est dans ce contexte qu'on peut comprendre la tragédie des délégués de Turóc. La place dans l'histoire d'Okolicsányi et de Rakovszky ne peut être définie qu'à travers l'appréciation réaliste de l'ensemble de la guerre d'indépendance de Rákóczi.

Kálmán Mészáros

NEUE ASPEKTE UND QUELLEN ZUR GESCHICHTE DER „EMPÖRUNG" VON TURÓC

Resümee

Die Tragödie der Deputierten des Komitats Turóc in der Diät von Ónod gilt in der neuzeitlichen Geschichte Ungarns als beispiellos. Sowohl in der Fachliteratur, als auch in den Lehrbüchern ist diese blutige Episode des Rákóczi-Freiheitskampfes mit dem notwendigen Gewicht vertreten. Aber einerseits erschienen bezüglich dieses Themas oftmals ungenaue, fehlerhafte oder lückenhafte Daten, andererseits ziemlich einseitige Bewertungen. Die vorliegende Studie gibt zur Behebung all dieser Fehler die grundlegenden, vor mehr als einhundert Jahren erschienenen Dokumente, bzw. mehrere neu erschlossene Quellen kund und wirft zahlreiche – bisher kaum geltend gemachte – Aspekte zur realen Beurteilung der Ereignisfolge und der Protagonisten auf.

Über die Klärung einer Reihe von chronologischen und personellen Fragen hinaus kann auf Grund des Rundbriefes des Komitats Turóc von Ende Januar – Anfang Februar 1707 und des an Rákóczi geschriebenen (aber schließlich nicht verschickten) Memorials festgestellt werden, dass Kristóf Okolicsányi und Menyhért Rakovszky nach dem Abbruch der Friedensverhandlungen des Jahres 1706 die Führung der Konföderation nicht bloß zur Unterwerfung und zur Aufgabe der durch den ständischen Freiheitskampf errungenen Ergebnisse antrieben, sondern betrachteten mit der Abwägung der Möglichkeiten der internationalen Garantie gerade den Frieden von Wien des Jahres 1606 als Ausgangspunkt, als die Stände der österreichischen Erbländer die Rechte der ungarischen Stände garantiert hatten.

Aus bisher unbekannten Quellen kann auch diejenige Anschuldigung des Fürsten widerlegt werden, dass das Komitat Turóc verhältnismäßig geringe Kriegslasten getragen hätte und seine Deputierten mit ihrer Beschwerde übertriebenes Unrecht formulierten. In Wahrheit wurde die Komitatsführung neben der bedeutenden materiellen Opferbereitschaft auch in schwerem Maße persönlich insultiert. Dies war keine isolierte Erscheinung, sondern ein typischer Konflikt der militärischen Behörden der Kurutzen und der Behörden der Zivilen.

Auf Grund des Obigen können wir die historische Rolle der Gesandten des Komitats Turóc mit tragischem Schicksal nur in Kenntnis der schwerwiegenden Gegensätze zwischen den politischen Strömungen der Zeit bewerten. Der Unabhängigkeitskrieg der Kurutzen spaltete das Volk des Landes genauso, wie viele andere Ären unserer Geschichte und die Spaltung der beiden politischen Lager schuf im Grunde eine Bürgerkriegssituation. Imre Bánkúti, den der Verfasser mit seinem vorliegenden Beitrag anlässlich seines 80. Geburtstages ehren möchte, stellte treffend fest, dass der Bürgerkrieg „andere moralische Normen hat, als der Kampf zwischen zwei fremden Heeren. Im Bürgerkrieg ist nämlich der Feind nicht nur ein militärischer Gegner, sondern zugleich auch ein politischer Verräter". In diesem Beziehungssystem wird die Tragödie der Deputierten von Turóc verständlich, und wir können die Rolle von Okolicsányi und Rakovszky nur mit der realen Beurteilung der Gesamtheit des Rákóczi-Freiheitskampfes bestimmen.

Кальман Месарош

НОВЫЕ АСПЕКТЫ И ИСТОЧНИКИ В ИСТОРИИ ТУРОЦКОГО „ЗАГОВОРА"

Резюме

Трагедия послов комитата Туроц, происшедшая в государственном собрании в Оноде, была беспримерной в нлвейшей истории Венгрии. Этот кровавый эпизод борьбы за свободу, возглавляемую Ракоци, с должным акцентом фигурирует как в специальной литературе, так и в учебниках, однако зачастую, отчасти, с опубликованием неточных, ошибочных, неполных данных, а с другой стороны, были опубликованы по этой теме весьма односторонние оценки. В интересах устранения всех указанных недостатков в настоящей публикации печатаются основные документы, увидевшие свет уже более, чем сто лет тому назада, и целый ряд новых, недавно обнаруженных источников, кроме того автор выдвигает целый ряд новых точек зрения в целях для реальной оценки событий и действующих лиц истории.

Помимо выяснения целого ряда хронологических и персональных вопросов на основании циркулярного письма, изданного в комитате Туроц в конце января – начале февраля 1707 года, и памятной записки, адресованной Ракоци (которая в конце концов так и не была отправлена), можно установить, что после приостановки переговоров о мире в 1706 году Криштоф Околичаньи и Меньхерт Раковски уговаривали руководство конфедерации не просто покориться и отказаться от всех завоеваний, достигнутых в борьбе за свободу сословий, но при взвешивании возможностей международных гарантий, считали исходной основой именно мир, заключенный в Вене в 1606 году, когда сословия австрийских наследных провинций гарантировали права венгерских сословий.

Из неизвестных до сего времени источников можно опровергнуть и то обвинение князя, что комитат Туроц нес относительно небольшое бремя войны и сформулировал уроны и жалобы, преувеличенные его обидами. На самом же деле наряду с тяжелыми материальными жертвами руководство комитата подвергалось и грубым личным оскорблениям, что было не изолированным единичным явлением, а характерным конфликтом воинов куруцев и гражданских властей.

На основании всего сказанного историческая роль послов комитата Туроц с трагической судьбой может быть оценена лишь при знании острых противоречий, разрывавших политические направления эпохи. Война куруцев за независимость точно так же разделила народ страны, как и во вногие другие эпохи нашей истории, и разделенность двух политических лагерей по сути дела создала ситуацию гражданской войны. Имре Банкути, 80-летнему юбилею которого посвящена по сути дела данная статья, очень метко установил, что гражданская война „отличается другими моральными нормами, чем боевые действия двух иностранных армий." Ибо в гражданской войне другая сторона является не только военным противником, но и „политическим предателем" одновременно. В такой системе отношений становится понятной трагедия послов Туроца, и лишь давая реальную оценку освободительной борьбе князя Ракоци в целом, мы сможем определить место Околичаньи и Раковского в венгерской истории.

KOVÁCS ÁGNES

KÁROLYI ÉS AZ ÓNODI VÉRFÜRDŐ

1707. június 6-án az ónodi országgyűlésen megdöbbentő, az európai politikai közvéleményt is foglalkoztató jelenetre került sor: súlyos sérülést, illetve halált okozó fegyveres támadás ért két vármegyei követet. Méghozzá nem is akárki, hanem a legfelső kuruc vezetéshez tartozó Bercsényi Miklós és Károlyi Sándor részéről. A történtekről Károlyi Naplójegyzeteiben a következőket olvashatjuk: „Intra discursum occurált az sessióban Túrócz vármegye árultatása, kit vakmerőképen defendálván az követje, Rakovszki Menyhárt Okolicsányi Kristóf viceispánnal, összevagdaltatnak. Rakovszki meghal, az másik életben marad és sententiáztatik minden complex társaival." Bár a többi évtől eltérően, 1707-ről nem csak szabályos, azaz havi, illetve napi bontásban készült napló maradt fenn Károlyitól, hanem egy összegzés is az esztendő általa legfontosabbnak tartott eseményeiről, ebben még rövidebb leírás olvasható a történtekről: „Foly az ónodi mezőn az országgyűlés, az holott Turócz vármegye confoederatio ellen való scissiójáért gyalázatosan szenved. Hrakovszki Menyhárt, Okolicsányi Kristóf meghalnak."[1]

Ahhoz képest, hogy a komoly következményekkel járó, jogi és erkölcsi értelemben igencsak aggályos országgyűlési mészárlás mekkora visszhangot váltott ki bel- és külföldön egyaránt, s hogy abban Károlyinak meghatározó szerepe volt, az idézett forrás feltűnően szűkszavú. Mi több, hiányos, hiszen nincs benne említés Rakovszky és Okolicsányi halálának körülményeiről. Igaz, Károlyi diáriumára általában is jellemző a tömörség, az Ónodon történtek rendkívülisége miatt, s mert azokra egyéb írásaiban sem található utalás, mégis nehezen hihető, hogy a naplóíró szófukarsága a véletlen műve.

Mivel azonban a rendelkezésre álló direkt források nem alkalmasak és nem elégségesek ennek a feltételezésnek a bizonyítására, közvetett adatokkal, analógiákkal és következtetésekkel, azaz a mikrotörténetírás és a pszichoanalízis módszerét is hasznosítva kísérlem meg interpretálni a tiszántúli generális magatartását és a történtekhez való viszonyulását. Meggyőződésem ugyanis, hogy ha van Károlyi életének olyan mozzanata, amelynek megértéséhez célszerű a pszichotörténeti aspektusú vizsgálat, az ónodi leszámolásban való részvétel ilyen. Teszem ezt annak tudatában, hogy a pszichoanalitikus elemzés mindig csak annyira lehet jó, mint maga a történelmi forrásanyag,[2] s hogy a pszichohistória nagyobb teret enged a szubjektív értelmezésnek, mint a tradicionális történetírás. Éppen ezért, miközben az említett irányzat módszerét (is) alkalmazva szeretném bebizonyítani, hogy Károlyi ónodi szereplése nem „kisiklás" volt, hanem szervesen illeszkedik politikai pályája egészéhez, a tények figyelembe vételével igyekszem elkerülni az öncélú pszichologizálást.[3]

---

[1] Gróf Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetei. Kiadja *Szalay László*. Magyar Történelmi Emlékek. IV. k. Pest, 1865. (a továbbiakban: Önéletírás...) 179., 192. o.

[2] Freud munkái alapján, erre a szempontra is felhívja a figyelmet Röckelein a pszichohistorikus módszerről szóló tanulmányában. *Röckelein, Hedwig:* A pszichohistorikus módszer hozzájárulása az „új történelmi biográfiához". *Aetas*, 2002. 2–3. sz. 240. o.

[3] Mintegy parodizálva azt, egyszersmind jelezve a pszichoanalízis sokszor tapasztalható kritikátlan elfogadásával kapcsolatos fenntartásomat, előadásomban a következőképpen fogalmaztam: „Nem kívánok olyasmiről elmélkedni, hogy volt-e speciális üzenete annak, hogy Károlyi kardéllel sújtott Rakovszky fejére, míg Bercsé-

Témánk szempontjából az tűnhet az egyik legfontosabb problémának, hogy az a Károlyi, aki 1706 elején a szenátus miskolci ülésére készített feljegyzésében, másokkal ellentétben, a törvényesség betartására hivatkozva ellenezte a Habsburgok magyarországi örökös királyságának eltörlését és az ellenállási záradék visszaállítását,[4] másfél évvel később egy dicstelen attak részeseként ugyanazon dinasztia detronizációja útjából segített elhárítani az akadályt. Korábbi munkáimban már kifejtettem, hogy a Károlyi pályáját jellemző ellentmondások többnyire csak látszólagosak, s feloldásuk kulcsa politikai krédójában keresendő, amelyben abszolút elsőbbséget élvez a rendiség melletti elkötelezettség.[5] Ez teszi érthetővé közpályájának „cikk-cakkjait" és változatos politikai eszköztárát. Ez magyarázza a Habsburg-ház iránt márcsak a családi hagyomány miatt is lojális szatmári főispán szembefordulását Bécccsel 1703-ban, majd a körülmények változásával az 1711-es békekötés, a két esemény között pedig a trónfosztás érdekében tanúsított magatartását. Ezt a logikát követve arra kell gondolnunk, hogy a miskolci és az ónodi országgyűlést előkészítő rozsnyói tanácsülés között eltelt időszakban olyan horderejű dolognak kellett történnie, amely miatt, éppen a legmagasabbrendű cél érdekében, Károlyi számára az abrenunciáció is vállalhatóvá vált.

A fordulatot az önálló erdélyi fejedelemség ügye jelentette, amely a kurucok követeléseként a nagyszombati béketárgyalásokon fogalmazódott meg. Abban a reményben, hogy a külföldi garanciák mellett ez lehetne a rendi jogok érvényesülésének legfontosabb záloga. Persze Bécsben is tudták – hiszen a XVII. században többször megtapasztalhatták –, hogy egy független Erdély az uralkodó és a rendek hatalmi játszmáiban az utóbbiak pozícióját erősítené, ezért a dinasztia nem volt hajlandó annak elismerésére. A

---

nyi csak kardlappal ütött a vállára. Még kevésbé szeretnék a jelenetből olyan abszurd, ám elméletileg lehetséges következtetést levonni, hogy Károlyi vérszomjasabb, horribile dictu: lojálisabb is volt a fejedelemhez, mint a főgenerális, mert halálos sebet ejtett Rakovszkyn." A konferencia szünetében kiderült, hogy a példázat nem volt szerencsés. Töll László százados, a Hadtörténeti Múzeum osztályvezető-helyettesese ugyanis figyelmeztetett, hogy a kardhasználat mikéntjének, a fizikai következményeken túl, jelképes jelentése is van. Míg a kardlapozás célja a megszégyenítés, a kardvágásé az ellenfél megsebesítése vagy megsemmisítése. Megköszönve és elfogadva a bírálatot, az Ónodon történtekkel kapcsolatban mégis megkockáztatom azt a véleményt, hogy Károlyi nem akarta „túlteljesíteni" Bercsényit. Nem csak arra gondolok, hogy katonai képzettség híján (és általában is hiányos neveltetése miatt) az is feltételezhető róla, hogy nem ismerte a kardhasználat szimbolikáját – hiszen a lényeggel, a verés és a vágás közötti különbséggel nyilván tisztában volt –, hanem sokkal inkább arra a helyzetre, amelyben sor került az akcióra. Az Emlékiratok szerint Rakovszky és Okolicsányi közvetlenül megtámadásuk előtt a fejedelem mellett álltak, Bercsényi pedig Rákóczi másik oldalán foglalt helyet. Ezután következett Károlyi, akiről a fejedelem azt jegyezte fel, hogy a „Bercsényi mellett ülő Károlyi [...] úgy vágta fejbe az alispánt, hogy az rögtön holtan esett össze." [II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. Fordította *Vas István.* A tanulmányt és a jegyzeteket írta *Köpeczi Béla.* A szöveget gondozta *Kovács Ilona.* Budapest, 1978. 395–396. A továbbiakban: Emlékiratok...] Bár ez a mondat is azt bizonyítja, hogy az Emlékiratok nem mindig megbízható forrás (hiszen Rakovszky egyrészt nem alispán volt, másrészt nem halt meg azonnal), tételezzük fel, hogy az „ülésrendet" illetően nem csalta meg a fejedelmet az emlékezete. Ez esetben a Károlyi és a Rakovszky közötti jelentős távolság miatt nagyonis elképzelhető, hogy Károlyi nem azt latolgatta, hogyan ragadja meg a kard markolatát, hanem hogy egyáltalán elérje Rakovszkyt.

[4] *Károlyi Sándor:* Csekély Elmélkedés. In: A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. (Kiadja: *gróf Károlyi Tibor,* sajtó alá rendezi: *Géresi Kálmán.*) V. k. Budapest, 1897. (a továbbiakban: Károlyi Oklevéltár) 365. o.

[5] *Kovács Ágnes:* Károlyi Sándor. Budapest, 1988. (a továbbiakban: *Kovács,* 1988.) 42–44. o.; *Uő:* Károlyi Sándor társadalmi-politikai nézetei a szabadságharc idején. In: „Rákóczi urunk... hadaival itten vagyunk." A Szatmárnémetiben 1999 áprilisában megrendezett „Élő Rákóczi" konferencia anyagából szerkesztette *Takács Péter.* Debrecen–Nyíregyháza, 2000. 18. o. Újra kiadva: In: A Rákóczi-szabadságharc. (Szerk. *R. Várkonyi Ágnes, Kis Domokos Dániel.*) Budapest, 2004. 546. o.

tárgyalások 1706. július 22-én megszakadtak, s ezzel az előzményekhez képest új helyzet állt elő, áthidalhatatlannak tűnő szakadék keletkezett a két fél között.

Károlyi is úgy vélte, hogy Erdély „a Habsburgok mulasztása és törvénytelen hatalomgyakorlása miatt került a 17. század elején a török birodalom érdekszférájába", ezért Bécsnek nincs joga örökös tartományként kezelni. A birodalom keretein belül, Magyarországhoz hasonlóan, szabad országnak kell tekinteni, melyet 1704. július 8-a óta Rákóczi szabadon választott fejedelemként kormányoz. Erdélyt, mint önálló fejedelemséget „az egész keresztyénség jóvára és Magyarország szabadságának manutentiójára [kell] stabiliálni" – írja a Csekély Elmélkedésben.[6] Tehát a bécsi udvar negatív viszonyulása az Erdély-kérdéshez legalább olyan fontos politikai motivációt jelentett Károlyi számára, mint 1703-ban annak felismerése, hogy a rendi sérelmek orvoslására nincs békés lehetőség. Az akkori helyzetértékelés következménye a Rákóczihoz való csatlakozás volt, a nagyszombati tárgyalások kudarca a detronizáció tervének támogatására késztette Károlyit. Méghozzá azért, mert meg volt győződve arról, hogy az önálló erdélyi fejedelemség elfogadtatásának csak nemzetközi támogatással van realitása. S mivel a mozgalom egyetlen, érdemleges segítséget nyújtó külföldi támogatója, XIV. Lajos a Habsburg-ház trónfosztása esetén volt hajlandó a kuruc állammal való szerződéskötésre, Rákóczi, a többi szenátorral együtt őt is meg tudta győzni a feltétel teljesítésének szükségességéről.[7]

Ennek az érvelésnek az alapján jogos a kérdés: miért nem volt fontos Erdély szuverenitásának elismertetése Károlyi számára a Pálffyval folytatott tárgyalások idején? Véleményem szerint azoknak a feltételeknek a hiánya miatt, amelyek 1707-ben még rendelkezésre álltak. Hiszen a súlyos gazdasági nehézségek miatti elégedetlenség ellenére a szabadságharcnak volt társadalmi támogatottsága, s ami a legfontosabb, jelentős létszámú hadserege, amely nem csak lehetőséget, hanem kényszert is jelentett a további hadakozás szempontjából. A kuruc sereg ugyan soha nem nyert komoly ütközetet a császáriakkal szemben, de uralma alatt tartotta az ország nagy részét, és kritikus helyzetekben – amilyen az ónodi országgyűlés előtti és alatti időszak is volt – képes volt a politikát befolyásoló erődemonstrációra.[8] Mivel a döntően jogfosztott és deklasszálódott elemekből verbuválódott katonaságnak ekkor még a háború folytatásához fűződött érdeke, nem kétséges, hogy a neki nem tetsző békekötés esetén akár a polgárháborútól sem riadt volna vissza. Ha valaki, Károlyi tudta ezt, hiszen a tábornokok közül neki volt a legközvetlenebb kapcsolata a kuruc vitézekkel, ő ismerte leginkább a mentalitásukat.

A katonasággal szemben azonban a társadalom jelentős hányada a dinasztiával való megbékélést óhajtotta, amivel a fejedelem és környezete is tisztában volt. Szervezkedésüket megakadályozandó került sor az ellenzéki vármegyékkel kollaboráló (netán azokat irányító?) Forgách Simon letartóztatására, s ezért törekedett Rákóczi a detronizáció tervének titokban tartására. Erre utal Károlyi feljegyzése is a szenátus rozsnyói tanácsülésé-

[6] Károlyi Oklevéltár 371. o.

[7] Emlékiratok... 385–386. o.

[8] Hogy a katonaság, különösen a tisztek érdekei bizonyos körülmények között komoly hatással lehetnek a politika alakulására, jól bizonyítja a XVII. századi kuruc mozgalmak és Thököly Imre fejedelemségének története is, amelyet a téma kiváló kutatója, Benczédi László több munkájában is kifejtett. *Benczédi László:* Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (1664–1685). Budapest, 1980.; *Uő:* A „vitézlő rend" és ideológiája a Thököly-felkelésben. *Történelmi Szemle,* 1963.; *Uő:* A Thököly-felkelés társadalmi és politikai alapjai. In: A Thököly-felkelés és kora. (Szerk. *Uő.*) Budapest, 1983.

ről: „nagy dolgok csendességgel folytak".[9] A vezetés tehát számolt az ellenzék országgyűlési színre lépésével, és elszánt volt a békepárt megtörését illetően.[10] Ennyiben igaza lehet Kökényesdinek, de abban aligha, amit a szabadságharc bukása után állított, hogy tudniillik Rákócziék előre megkomponálták az ónodi véres jelenetet. Valójában kizárható egy olyan forgatókönyv, ahogyan végül is az események megtörténtek. Hiszen azt nem lehetett tudni, hogy Okolicsányi és Rakovszky a – kifogásaikat kivizsgáló – törvényes eljárás megindítására tett javaslat elhangzása után is tovább érvelnek majd álláspontjuk mellett. Még ennél is kevésbé lehetett előzetesen arra a döbbent és hosszú csendre számítani, amely a fejedelmi orációt követte. Jóllehet az általános bénultságot Rákóczi szenvedélyes szavai oldották fel, semmi sem igazolja, hogy a megrendítő beszéd lett volna a jeladás Bercsényi és Károlyi számára. Sokkal valószínűbb, hogy se Rákóczi, se tábornokai nem számítottak ilyen makacs ellenállásra, már csak azért sem, mert Rabutin Erdélybe vonulásának megakadályozására hivatkozva, ténylegesen a követek megfélemlítése céljából, hatalmas katonai biztosítás mellett került sor a diéta megnyitására.[11] Az ellenzék elszántsága sokkoló hatású lehetett, amely hozzájárulhatott ahhoz, hogy a fejedelem – önuralmát vesztve – megbántottságában kilátásba helyezze lemondását. Minden bizonnyal ennek várható következményei – a szabadságharc ellehetetlenülése, az ország cseh-típusú integrációja – és a Rákóczit ért méltánytalanság miatti felháborodás késztette Bercsényit Rakovszky megtámadására, amelyhez Károlyi szinte azonnal csatlakozott.

Bercsényi esetében – tekintettel indulatos és ideges természetére – jobban érthető a heves reakció, mint Károlyiéban, aki tartózkodott a szélsőségektől és általában konszenzusra törekedett. Ezúttal azonban, a jogállamiság szégyenére, úgy vált ítéletvégrehajtóvá, hogy nem volt törvényes ítélethozatal. Az eset szinte sugallja a kérdést: mi volt Károlyi indítéka? Mindenek előtt politikájának vezérelve, a rendi világ megőrzésére való törekvés, amelyhez képest minden más politikai célkitűzés eszközzé degradálódott értékrendjében. Beleértve a független erdélyi fejedelemséget, az annak elismertetése szempontjából fontos francia–magyar szövetséget, ennek feltételeként pedig a trónfosztást is. Így nincs mit csodálkozni azon, hogy Károlyi a legradikálisabb lépésre is kész volt a békepárt ellen, mert az veszélyeztette a detronizációt, aláásta a mozgalom folytatásához nélkülözhetetlen társadalmi egységet, megingatta Rákóczi tekintélyét, holott a szabadságharcnak még volt tartaléka, következésképpen esélye is célja elérésére.

Természetesen Károlyinak is tudomása volt a szervezkedők által megfogalmazott, itt nem részletezendő nehézségekről, sőt a sérelmek egy részével egyet is értett. Egy évvel korábban például a Csekély Elmélkedésben fejtette ki véleményét arról, miért nem méltányos a kiváltságosok, köztük a nemesség megadóztatásának szándéka.[12] Nem lehetett ínyére az a – szintén Rozsnyón beterjesztett – javaslat sem, hogy rézpénzzel lehessen adósságot törleszteni és zálogbirtokot kiváltani, hiszen – más kuruc vezetőkhöz hasonló-

[9] Önéletírás... 176. o.

[10] Károlyi önéletírása is azt bizonyítja, hogy a fejedelem minden alkalmat megragadott a kuruc vezetők meggyőzésére. Károlyi már május 14-én csatlakozott Rákóczihoz Szerencsen, ahonnan együtt vonultak át Ónodra, s szinte minden nap tanácskoztak. Bercsényi megérkezését követően többször konzultáltak hármasban, illetve a szenátussal „országos dolgokról". Önéletírás... 191–192. o.

[11] Beniczky Gáspár naplója. In: Rákóczi Tükör. (Szerk. *Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes.*) Budapest, 1973. (a továbbiakban: Rákóczi Tükör) II. k. 343–344. o.

[12] Károlyi Oklevéltár 366. o.

an – feleségével együtt számos esetben kikötötte, hogy nem fogadják el a kongót.[13] Azt is tudta, hogy a rézpénz inflációt gerjeszt, amelynek terhét jórészt a civil lakosság viseli, s hogy a megyék számára nagy megterhelést jelentenek a szolgáltatások[14] és a katonaság egyre gyakoribb visszaélései. Ám volt benne annyi bölcsesség, hogy felismerje: nem akkor kell panaszkodni, amikor a körülmények változása még inkább megköveteli az összefogást és az áldozatvállalást, mint korábban. Nem lehetett benne kétség a szervezkedés jellegét illetően sem, hiszen az ellenzék, különösen a turóciak kitartóan és módszeresen próbálták megosztani a konföderációt, ami a hadiállapotra tekintettel elfogadhatatlan volt. Ráadásul abban a körlevélben, amelyet a megye alispánja és jegyzője 1707. január 7-én bocsátott ki, az elviselhetetlennek tartott terhek kifogásolása mellett arra hivatkozva követelték a béketárgyalások folytatását, hogy a háború folytatása a kuruc vezetők érdeke.[15]

Mindezek alapján Károlyi indokoltnak tarthatta a pártütők felelősségre vonását és megbüntetését, bár ő maga valószínűleg sosem kezdeményezett volna olyan jelenetet, mint amilyennek részesévé vált. Az akcióba lendülő Bercsényi mellett viszont semmiképpen sem maradhatott tétlen, hiszen a gyanú árnyéka vetült volna rá.

Károlyinak minden bizonnyal eszébe jutott és intő példaként szolgált Forgách Simon esete is. A császári seregből való átállása után tábornaggyá kinevezett Forgách rendszeresen megszegte Rákóczi és Bercsényi utasításait, de letartóztatására nem ezért került sor. Fogságba vetésének igazi oka, a tábornok emlékirata szerint is, az volt, hogy a háború terhei miatt elkeseredett megyék, mivel Bercsényinél nem találtak meghallgatásra, „teljes bizalommal [hozzá] fordultak, felfedték előtte sok nyomorúságukat, tanácsot kértek tőle [...] Végül is, mint a fejedelem rangban második tanácsadója, éles hangú levelet írt a fejedelemnek, s abban kérte őt, hogy az országgyűlés törvényei szerint kezdjen hozzá a meglévő bajok orvoslásához. A kincstartók adjanak számot az ország jövedelméről, s mind a katonák fizetését, mind pedig a rézpénz ügyét" hozzák rendbe.[16]

Károlyi pontosan tudta, hogy a parancsmegtagadás csak ürügy volt Forgách letartóztatására, s hogy ezen az alapon a fejedelem a többi tábornokkal, köztük vele szemben is hasonlóképpen járhat el, hiszen egyikük engedelmességével és katonai teljesítményével sem volt maradéktalanul elégedett. Jóllehet Károlyi, Forgáchcsal ellentétben, nem avatkozott be Rákóczi hatáskörébe, és nem vett részt semmilyen politikai konspirációban, neki is voltak konfliktusai a fejedelemmel. Amikor például 1704-ben a parancsnoksága alá tartozó Gencsyt és Ibrányit – fejedelmi utasításra – Forgách elfogatta, Bercsényi pedig harácsolással rágalmazta meg, felháborodásában feljegyzést készített Rákóczi számára Magamnak gravamenjei címmel.[17] Ebben az őt ért méltánytalanságokat ugyan

[13] Amikor például egyik birtokos társuk, Kállai Ferenc ki akarta váltani a Károlyiéknak elzálogosított semjéni jobbágyait, Barkóczi Krisztina feltételül szabta, hogy csak ezüstpénzt fogadnak el. MOL A Károlyi család nemzetségi és fóti levéltára. P 1507. Olcsva, 1706. augusztus 26.

[14] Rákóczi Károlyihoz írt levele is tanúsítja, hogy a szolgáltatások behajtása minden kerületben gonddalbajjal járt: „Az mi az rozsnyai determinátiónkat illeti: mindazoknak nemcsak az Kegyelmed districtusában, de másokban is gyarló effectusát tapasztaltuk az vármegyék részérül." Archivum Rákóczianum. Első Osztály. (Szerk. *Thaly Kálmán.*) (A továbbiakban: AR) II. k. 67. o.

[15] A körlevelet közli *Áldásy Antal:* Az 1707. évi ónodi országgyűlés története. *Századok,* 1895. 712–713. o.

[16] Forgách Simon Emlékirata. In: Rákóczi Tükör. I. k. 503–504. o.

[17] Rákóczi Tükör. I. k. 116–127. o.

hosszasan sorolta, de szemlátomást ügyelt arra, hogy se a hangneme, se a mondandója ne sértse a fejedelmet. Ehhez képest meglepő, hogy feleségét teljesen másként tájékoztatta a feljegyzés tartalmáról. „Meg írtam – holott ilyen formában nem írta meg –, hogy törvényért kötöttük fel az kardot, de ő Nagysága igen törvénytelenül kezd bánni velünk..."[18]

A levél azért érdekes, mert nem csak azt tanúsítja, hogy időnként Károlyi túlzásokra ragadtatta magát, hanem azt is, hogy Rákóczi szerinte sem járt el mindig jogszerűen, de ezt csak feleségének merte megemlíteni. Sértettségét azonban éreztette a fejedelemmel, aki, valószínűleg a gravamenek hatására, magához hívatta, s még titkárát, Pápai Jánost is elküldte hozzá. Ám Károlyi csak azt követően jelent meg a verebélyi hadiszálláson (1705. január végén), amikor emberei kiszabadultak a fogságból.[19] A balszerencsés zsibói csata után szintén nézeteltérés támadt Rákóczi és Károlyi között, mert a tábornok – ugyancsak sérelmeire hivatkozva – nem akarta elvállalni az erdélyi főparancsnokságot. Az erre reagáló fejedelmi válaszban megfogalmazott és az ónodi beszédben elhangzott szemrehányások között feltűnő a hasonlóság, sőt, mindkettőből ugyanaz az érzelmi túlfűtöttség árad. „Hogy pedig Kegyelmed súlyos fáradságitól megnyugodhassék, resolváltam magamat, hogy felváltsam magam Kegyelmedet; [...] holnap [...] indulok, mivel mást nem küldhetek. Tudom, mire vetem személyemet, úgy (az mi nehezebb) hazám dolgait is, de legalább satisfaciálok hazámhoz való kötelességemnek, [...] lássa az katona, ha otthágy; régen resolváltam magamat az áldozatra" – írta Rákóczi,[20] melynek hatására Károlyi néhány napon belül megszervezte a Dés és Tasnád közötti védelmet. A probléma tehát megoldódott, de másfél évvel később, az országgyűlésen eluralkodott, rendkívül feszült hangulatban Károlyi nem lehetett biztos abban, hogy nem újulnak-e ki és nem nagyulnak-e fel a régi sérelmek.

A drámai helyzetben – végtére is a turóciak viselkedése olyan reakciót váltott ki, amely legfeljebb csak a fejedelem elleni merénylet esetén lett volna indokolt – elvileg az sem volt kizárt, hogy passzivitása esetén, ha nem is Rákóczi, Bercsényi fogja megvádolni azzal, hogy összejátszik a pártütőkkel. Károlyi ugyanis meg volt győződve arról, hogy Bercsényi ott gáncsolja, ahol tudja, és ebben nem is tévedett. Eltekintve most azoknak az eseteknek a felsorolásától, amelyek Károlyi igazát bizonyítják, egyetlen levélre hivatkoznék. Ezt 1706. december 13-án írta a főgenerális Rákóczinak s benne egy rövid, ám igen figyelemreméltó mondat olvasható Károlyiról: „Forgács, s az én replicám tompították pennáját".[21] Az én olvasatomban ez azt jelenti, hogy Forgách letartóztatása és annak Bercsényi-féle indoklása óvatosabbá tette Károlyit a véleményformálásban. Annál is inkább, mert nem sokkal Forgách letartóztatása előtt ő sem hajtotta végre a fejedelem parancsát, nem akadályozta meg Starhemberg és az Erdélyből kijövő Rabutin egyesülését, amiért Rákóczi ki is fejezte rosszallását.[22] Mindezek alapján szerintem nem alaptalan az a feltételezés, hogy a politikai motiváció mellett Károlyinak taktikai szempontjai is lehettek, amikor kardot rántott. Mint ahogyan ilyen megfontolások vezették Sztrijben is,

[18] Károlyi 1704. december 29-én írt levele: Károlyi Sándor levelei feleségéhez (1704–1724). (Szerk. *Kovács Ágnes.*) Debrecen, 1994. (a továbbiakban: Károlyi levelei...) I. k. 27. o.

[19] *Kovács,* 1988. 73. o.

[20] Károlyi Oklevéltár 334–335. o.

[21] AR V. k. 342. o.

[22] AR I. k. 644–646. o.

ahol 1711. március 27-én abból a célból kereste fel a fejedelmet, hogy tájékoztassa a Pálffyval megkötött megállapodásról és megnyerje őt a békekötésnek. Tudjuk, hogy bár szándékában állt, nem vallotta be, hogy ő maga már fel is esküdött I. Józsefre. Hallgatásának több oka is lehetett, az egyik biztosan az volt, hogy az ellenséges légkörben várható letartóztatása esetén minden erőfeszítés kárba vész, amely a megegyezésre irányult.

A politikai és taktikai szempontok mellett érzelmi okok is szerepet játszhattak Károlyi magatartásában, aki őszintén tisztelte a fejedelmet, és azt is fel tudta mérni, mit köszönhet neki. S itt elsősorban nem a vagyoni helyzetét kedvezően befolyásoló lehetőségekre, például a birtokperekben a família javára hozott döntésekre gondolok, hanem a Rákóczi környezetében megszerzett tudásra. A gazdasági, gazdaságpolitikai, katonai és az általános műveltség körébe tartozó ismeretekre. A szabadságharc alatt Károlyi sok mindent megtanulhatott abból, aminek elsajátítását gyermek- és ifjúkorában megtagadta tőle a sors. Károlyi ragaszkodott a fejedelemhez, s úgy vélte, hogy kapcsolatuk még jobb lehetne, ha Bercsényi nem áskálódna ellene. Tény, hogy Rákóczi és Károlyi együttműködése mindig zavartalanabb volt a főgenerális távollétében.

Az, hogy 1705-ben született fiát Ferencnek keresztelteti, semmit sem bizonyít az érzelmi kötődésből, hiszen akkoriban szokás volt a gyermekeknek tekintélyes emberek, például az uralkodók nevét adni. Az azonban jelzésértékű, hogy Károlyi 1715-ig, Rákóczi hazaárulóvá nyilvánításáig, sokat fáradozott azon, hogy a fejedelem hazatérhessen és teljes körű kegyelemben részesüljön. Úgyszintén sokatmondó, hogy évekkel a szabadságharc után többször hivatkozott a fejedelemre, szinte nosztalgiával. Például abban az 1722. évi diéta idején írt levélben, amelyben a képviselő társak restségéről és felelőtlenségéről panaszkodott feleségének: „... csél csóf az urak, a statusok eszem iszom [...] dolgozom, mint Ferencz idejében. Másokat is ösztönzök, hogy rajtunk ne múljék."[23]

Károlyi ónodi viselkedésének okait kutatva, az elemző megteheti, hogy egymástól szétválasztva mutasson rá a politikai, taktikai és érzelmi motivációkra, amelyek a konkrét helyzetben természetesen együtt és pillanatok alatt hatottak. Ónodon ezek kombinációja ösztönözhette Károlyit a rendkívüli cselekedetre, amelynek tétjét Bercsényi kardlapozása után minden bizonnyal felmérte.

Ha viszont ennyire motivált volt Károlyi ónodi magatartása, miért hallgatta agyon a véres eseményekben való közreműködését? Megítélésem szerint a szégyenérzet miatt, amely mindannyiszor hatalmába kerítette, ha elégedetlen volt önmagával, vagy kivetnivalót talált saját viselkedésében. Ilyenkor a – néha szánalmas – önmeggyőzési kísérletek mellett a feleségével való beszélgetés, az asszony tanácsai vagy éppen dorgálása nyugtatták meg leginkább. Nem tartom véletlennek, hogy első útja rögtön a trónfosztás után Ónodról is Barkóczi Krisztinához vezetett, mint mindig, ha lelki gyötrelmek kínozták.[24]

Összegzésképpen: életútját és gondolkodásmódját figyelembe véve úgy vélem, Károlyi nem volt és nem is lehetett büszke ónodi szerepvállalására, de viselkedését ezúttal sem öncélú indulat, még csak nem is az országgyűlésen kialakult, bizonyos mértékben valószínűleg őt is befolyásoló tömegpszichózis, hanem a politikai, taktikai és érzelmi motivációk bonyolult szövevényéből is kimutatható okszerűség vezérelte.

[23] Károlyi levelei... II. k. 385. o.

[24] Erről részletesebben: *Kovács Ágnes:* Károlyiné Barkóczi Krisztina férjéhez írt levelei a szabadságharc idején. In: A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa. (Szerk. *Tamás Edit.*) Sárospatak, 2003. II. k. 135–137. o.

Ágnes Kovács

SÁNDOR KÁROLYI AND THE BLOODBATH IN ÓNOD

Summary

On 6 June 1707, in the Diet in Ónod, a shocking event took place that attracted the attention of the European political public, as well. Two county deputies were attacked by arms; one of them got severely, the other fatally wounded. The attackers were two leading figures of the Hungarian War of Independence: Miklós Bercsényi and Sándor Károlyi. Károlyi was not and could not be proud of what he did in Ónod, but his deeds were not motivated by pure anger or by the mass hysteria that arose in the session, although the latter must have influenced him too, to some extent. He was led by a combination of political, tactical and sentimental reasons instead. What were his motives? In the first place, his guiding principle in politics was the preservation of the feudal system, which he placed above all other political objectives, including an independent Transylvanian Principality; a French-Hungarian alliance that the latter's recognition required; and the dethronement of the Habsburg dynasty that was a precondition for the alliance. Therefore, it was no surprise that Károlyi was ready to take even the most radical measures against pacifists who represented a menace to the dethronement; undermined the unity that was essential for the ongoing activity of the movement; and weakened Rákóczi's authority, although the War of Independence still had its reserves and consequently its chances of reaching its aim.

Ágnes Kovács

KÁROLYI ET LE BAIN DE SANG D'ÓNOD

Résumé

Le 6 juin 1707, la Diète d'Ónod devint le théâtre d'un événement qui éveilla également l'intérêt des milieux politiques européens: deux délégués de comitat furent mortellement blessés par arme. Les auteurs de ces faits n'étaient pourtant pas n'importe qui. Il s'agit de Miklós Bercsényi et de Sándor Károlyi, deux membres du haut commandement kouroutz. Károlyi n'était pas – ne pouvait pas – être fier du rôle qu'il avait joué à Ónod. Toutefois son comportement ne s'explique pas par la violence gratuite, ni par la psychose de masse ayant gagné la Diète qui a dû, dans une certaine mesure, l'influencer. Károlyi suivait une logique à la base de laquelle on découvre des motivations politiques, tactiques et émotionnelles très complexes. Quel était le motif de Károlyi? Tout d'abord, le principe de sa politique qui résidait dans la volonté de conserver la société des Ordres. Il considérait tous les autres objectifs politiques comme des moyens au service de ce but, y compris la principauté indépendante de la Transylvanie, l'alliance franco-hongroise si importante pour la reconnaissance de celle-ci, ainsi que le détrônement. Alors, il n'est pas étonnant que Károlyi ait été prêt à l'action la plus radicale contre le parti de paix qui menaçait le détrônement et l'unité sociale indispensable pour la poursuite du mouvement et ébranlait l'autorité de Rákóczi, alors que la guerre d'indépendance avait encore des réserves et, par conséquent, des chances d'atteindre ses objectifs.

Ágnes Kovács

KÁROLYI UND DAS BLUTBAD VON ÓNOD

Resümee

Am 6. Juni 1707 kam es in der Diät von Ónod zu einer erschreckenden Szene, die auch die europäische politische Öffentlichkeit beschäftigte: die Deputierten zweier Komitate wurden von Bewaffneten angegriffen und dabei schwer verletzt, bzw. getötet. Und zwar nicht von irgendwelchen Leuten, sondern von Miklós Bercsényi und Sándor Károlyi, die zur obersten Führungsriege der Kurutzen gehörten. Károlyi war und konnte auf seine Rolle in Ónod nicht stolz sein. Seine Handlung wurde aber diesmal nicht von einer eigennützigen Erregung und auch nicht von der Massenpsychose geleitet, die sich bei der Diät herausgebildet und in bestimmtem Maße wahrscheinlich auch auf ihn gewirkt hatte, sondern von rationellen Dingen, die sich aus dem verworrenen Geflecht von politischen, taktischen und emotionalen Motivationen ergab. Was waren die Beweggründe von Károlyi? Vor allen Dingen das Grundprinzip seiner Politik, das Streben nach der Bewahrung der ständischen Welt. Im Verhältnis dazu wurden alle anderen politischen Zielsetzungen in seiner Wertordnung zu Mitteln degradiert. Das unabhängige Fürstentum Siebenbürgen und das aus der Sicht der Anerkennung dessen wichtige französisch-ungarische Bündnis, und als Voraussetzung dessen auch die Dethronisation mit eingeschlossen. So ist es nicht verwunderlich, dass Károlyi sogar zum radikalsten Schritt gegen die Friedenspartei bereit war, weil diese die Dethronisation gefährdete, die Geschlossenheit in der Gesellschaft, die zur Fortsetzung der Bewegung unabdingbar war, untergrub und das Ansehen von Rákóczi erschütterte, obwohl der Freiheitskampf noch über Reserven verfügte und folglich auch eine Chance hatte, sein Ziel zu erreichen.

Агнеш Ковач

КАРОЙИ И ОНОДСКОЕ КРОВАВОЕ ПОБОИЩЕ

Резюме

6 июня 1707 года на государственном собрании в Оноде произошел потрясающий случай, привлекший внимание политического общественного мнения Европы: был произведен вооруженный налет на послов двух комитатов. Притом нападение совершили не кто-либо, как со стороны Миклоша Берченьи и Шандора Каройи, принадлежавших к верховному руководству куруцев. Каройи не имел права гордиться, да и не испытывал гордости за содеянное им в Оноде, но его поведение диктовалось на сей раз ни самоцельной яростью, ни массовым психозом, в определенной мере, по всей вероятности, повлиявшим и на него, а политическими, тактическими и эмоциональными мотивациями, которые сплелись в сложный клубок ярости. Что послужило поводом для поступка Каройи? Прежде всего, руководствуясь своей политикой, стремлением к сохранению мирового порядка, в сопоставлении с которым все другие политические целеустановки были деградированы на шкале ценностей. В том числе и независимое трансильванское княжество, французско-венгерское союзничество, столь важное с точки зрения признания его, и в качестве условия его также низложение правителя с трона. Таким образом нечему удивляться, что Каройи был готов сделать самый радикальный шаг против стоявших за мир партий, ибо их тактика ставила под угрозу свержение правителя, подрывала общественное единство, столь необходимое для продолжения движения, поколебала авторитет Ракоци, хотя борьба за свободу все еще располагала крупными резервами, а следовательно и шансами для достижения цели.

ZACHAR JÓZSEF

EGY CSENDES ÉV A SPANYOL ÖRÖKÖSÖDÉSI HÁBORÚBAN

A nemzetközi helyzet Európában 1707-ben

1707-ben, a II. Rákóczi Ferenc nevével egybeforrt szabadságharc legjelentősebb esztendejében egymástól függetlenül, de párhuzamosan két nagy koalíciós háború folyt Európában. Tovább tartott a magyar szabadságküzdelmet megelőzően kibontakozott két különböző térségbeli nagyhatalmi fegyveres küzdelem, mégis csendesebbnek bizonyult ez a hadjárati év, mint az előzőek és az ezt követőek. Az orosz–lengyel-litván–dán szövetség részéről a Svéd Királyság Balti-tenger térségében érvényesülő nagyhatalmi hegemóniájának megtörésére 1700-ban megindított északi háború első szakasza addigra már eldőlni látszott. IV. Frigyes dán király hamar különbékére kényszerült, II. Ágost lengyel király, litván nagyfejedelem kiszorult a Rzeczpospolitából, sőt I. (Erős) Frigyes Ágost néven örökölt eredeti felségterületét, a Szász Választófejedelemséget is megszállta XII. Károly őt üldöző hadserege. Ezáltal a svéd király elérte, hogy az altranstädti békében II. Ágost kényszerűen lemondott lengyel–litván trónjáról, elfogadta a svédpártiak által trónra emelt gróf Leszczynski Szaniszló poznanyi vajda királyságát, és felmondta az orosz cárral kötött szövetséget. I. Péter hadai azonban még litván–lengyel felségterületen állomásoztak, és messze nem ért véget a svédellenes északi háború.[1]

Ha nem is ennyire egyértelműen, de eldőlni látszott a másik nagy fegyveres összecsapás, a spanyol Habsburg-ág utolsó sarja, II. Károly halálával megüresedett trón öröklése miatt a leányági leszármazottak közt 1701-ben kirobbant háború első szakasza is. Bár a Bourbon-házbeli XIV. Lajos francia király elérte, hogy másodszülött unokáját, Anjou hercegét, V. Fülöp néven a spanyol rendek többsége trónra emelte, az e háborúban szövetségesévé megnyert hatalmakat az addigi, számára kedvezőtlen hadműveletek következtében sorra vesztette el. Az örökség egy részének megszerzéséért vele szövetségben hadba szállt, ugyancsak leányági jogon részesedést követelő II. Miksa Emánuel bajor választófejedelem (a magyarországi oszmánellenes felszabadító háború idején még császári generálisként szolgáló Wittelsbach-sarj) jelentős hadikudarcot szenvedett el. Ezt követően felségterülete az ausztriai Habsburg-ág feje, I. Lipót császár haderejének megszállása alá került. Hasonlóképpen megfosztotta hatalmától a császár a másik Wittelsbach-fivért, az eredetileg ugyancsak a francia királlyal szövetséges József Kelemen kölni választó-hercegérseket is.[2]

---

[1] *Robert, M.* (kiad.): Sweden's Age of Greatness, 1632–1718. London, 1792.; *Otwinowski, Erazm:* Dzieje Polski pod panowaniem Augusta II. od roku 1696–1728. Kraków, 1849.; Stanislas le Grand dans l'infortune ou Lettres de cet auguste Monarque a la Reine de France sa Fille. Vienne, 1759.; *Voltaire:* Histoire de Charles XII. Rouen, 1731.; *Uő:* Geschichte Karls XII., Königs von Schweden. Voltaire's vorzüglichste Schriften, XV. k. 2. r., Wien, 1810.; *Feldman, Józef:* Polska w dobie wielkiej wojny pólnocnej, 1704–1709. Kraków, 1925.

[2] *Kanen, H.:* The War of Succession in Spain, 1700–1715, London, 1969.; *Schryver, Reginald de:* Max II. Emmanuel von Bayern und das spanische Erbe, Mainz, 1996.; Kampagnen der Franzosen in den Niederlanden, am Rhein und in Italien unter dem Marschall von Berwick von ihm selbst erzählt. Bern, 1793.; *Schilling, Heinz:* Höfe und Allianzen. Deutschland 1648–1763. Berlin, 1994.

Erre II. Viktor Amadé, Savoya uralkodó hercege átállt a francia király mellől a császár oldalára, míg a császár másodszülött fiának, a spanyol ellenkirályként felléptetett Károly főhercegnek, koronázását követően III. Károly spanyol királynak valenciai, katalóniai és aragóniai térnyerése következtében V. János, Portugália királya is csatlakozott a császár koalíciójához.[3] Ennek szilárd részét képezte (Orániai) III. Vilmos angol király és németalföldi helytartó (majd az ő 1702-ben bekövetkezett halálát követően az Anglia trónjára visszatért korábbi Stuart-dinasztiabeli Anna és az Egyesült Németalföldi Tartományok élén immár egyedül álló Anthonie Heinsius nagypenzionárius), akinek (akiknek) két önálló hadserege jelentős szerepet játszott a háborús fejleményekben.[4]

1706-ban XIV. Lajos francia hadai két hadszíntéren is súlyos vereséget szenvedtek a főerőkkel vívott csatában: május 23-án a dél-németalföldi térségben Ramillie-nél John Churchill tábornaggyal, Marlborough hercegével, szeptember 7-én az észak-itáliai Torinónál Ferenc Jenő, Savoie-Carignan hercegével (a magyar szakirodalomban és a következőkben itt is: Savoyai Jenő herceggel,) a császár vezértábornagyával szemben. Ennek hatására Spanyol-Németalföld (Brabant és Flandria) és a Milánói Hercegség is V. Fülöp ellenében III. Károlyt ismerte el uralkodójának.[5]

Az előző évekbeli hadműveletek 1707-ben a bevezetőben jelzett módon erősen mérsékletesen folytatódtak, bár a spanyol örökségért vívott háború egyik hadszínterén sem szüneteltek. Még ha meghatározó jelentőségű csatára ez évben nem is került sor a Rajnamenti, a savoyai–provence-i, németalföldi–francia, spanyol királyságbeli belső határtérségben, figyelmünk ezúttal mégis ezekre irányul, e háború fejleményei ugyanis jelentős befolyással voltak a Rákóczi-szabadságharc további menetére.

Magyar szempontból a legfontosabb a Habsburg Birodalom helyzetének megszilárdulása volt. XIV. Lajos hadainak előző évi északi és déli veresége reális közelségbe hozta, hogy az időközben elhunyt I. Lipótot a császári méltóságban követő elsőszülött fiának, I. Józsefnek sikerül átvinnie a háborút fő riválisa, egyúttal a magyar szabadságharc fő támasza, a Francia Királyság felségterületére. Ezért is hárította el elsőszámú nagyhatalmi ellenfelének, a Bourbon-ház fejének előző év végi békekezdeményezését.[6] A közös hadisikerek egyúttal megszilárdították a Habsburg-koalíció államai közti szövetséget, míg a korábban a Franciaországgal való együttműködést előnyben részesítő kisebb hatalmak már inkább a semlegesség lehetőségét keresték. Végül az is a további császári sikerek irányába mutatott, hogy az északi háború addigi alakulása következtében elhárulni látszott az a veszély, hogy az átcsapjon további kelet-európai területekre. A bécsi udvar elemzői ugyanígy elmúltnak látták annak a lehetőségét is, hogy a korábbi Thökölyszabadságharc példájára a Rákóczi-szabadságharc is felidézi az Oszmán Birodalommal való háborút.[7]

---

[3] Kriegsarchiv, Wien (a továbbiakban: KA) Alte Feldakten (a továbbiakban: AFA) Italien, 1707-II-35., Spanien, 1707-IV-2.; vö. *Ingrao, Charles:* In Quest and Crisis: Emperor Joseph I and the Habsburg Monarchy. West Lafayette, Indiana, 1979.; *de Courcy:* La coalition de 1701 contre la France. Paris, 1886.

[4] *Scouller, R. E.:* The Armies of Queen Anne. Oxford, 1966.

[5] *Hatton, Ragnhild* (szerk.): Louis XIV et l'Europe. Paris, 1976.; *d'Albissin, N. Girard:* Genese de la frontiere franco–belge. Paris, 1970.

[6] *Reese, W.:* Das Ringen um Frieden und Sicherheit in den Entscheidungsjahren des Spanischen Erbfolgekrieges, 1708/09. München, 1933.

[7] *Sorel, Albert:* La question d'orient au XVIIIe siècle. Paris, 1989.

Mindezt így kellett látnia a francia „legkeresztényibb" királynak is, ugyanis már 1707 februárjában, vagyis a hadműveletek téli szállásra vonulás miatti szokásos, átmeneti szünetelése idején elküldte meghatalmazottait Milánóba a császár alteregójának tekintett Savoyai Jenő herceghez. Megbízatásuknak megfelelően a Po folyó völgyében rekedt francia hadseregnek a határhoz közeli Susához való szabad elvonulása ellentételezéseként felajánlották az általuk még megszállva tartott valamennyi erőd (így főleg a milánói, mantovai, cremonai, sabbionettai, valenziai, mirandolai, ostigliai, modenai) kiürítését (bár Nizza és néhány határközeli savoyai erőd megtartásához eleve ragaszkodott XIV. Lajos).[8] Mivel ennek a mintegy 18 000 főnyi haderőnek a kivonása gyakorlatilag egész Észak-Itália átengedését jelentette, a Habsburg-hadak legfőbb parancsnoka elfogadta a francia ajánlatot.[9] Március 13-án sor került az eziránvú kettős szerződés, a milánói megállapodás aláírására a francia király képében Vaudémont hercege (IV. Károly természetes fiának leszármazottja), a császár megbízásából Savoyai Jenő herceg részéről.[10]

Ez azonban még messze volt a francia béketörekvés megvalósulásától, továbbá semmilyen különbéke kezdeményezés sem járt sikerrel egyetlen császári szövetségesnél sem,[11] ezért XIV. Lajos más irányba mozdult. A megszálló csapatai élén a Szász Választófejedelemségben állomásozó XII. Károlyhoz küldte követeit, azzal a megkereséssel, hogy a diadalmas uralkodó támadja hátba a Francia Királyság keleti határán őt veszélyeztető ellenséges hadakat. A svéd király azonban hajthatatlan maradt, miután a fő ellenségének tekintett szász–lengyel-litván uralkodót porig alázta, még le kellett számolnia az orosz cárral is. Ezért óvakodott attól, hogy ellenségei számát szaporítsa és egybekapcsolja az addig teljesen külön folyt két nagy koalíciós háborút, sőt a császárral való közeledés útján remélte, hogy akadálytalanul tovább folytathatja saját háborúját. Ugyancsak sikertelennek bizonyult az a diplomáciai kezdeményezés, amellyel XIV. Lajos III. Ahmed szultán katonai támogatását igyekezett megnyerni.[12]

Formális szövetségkötés nélkül is immár egyetlen szövetségesének a szabadságharcot vívó II. Rákóczi Ferencet tekintette a francia király, mivel világossá vált, hogy I. József április 12-i pátensével[13] sem tudja elérni az ország megbékítését. Sőt, bekövetkeztek a császárral való szakítást jelentő magyarországi és erdélyi fejlemények.[14] Ilyen körülmények között I. József kényszerűen tudomásul vette a lengyelországi változásokat, II. Ágost le-

[8] KA AFA Italien, 1707-II-12., 1707-III-4., Piemont, 1707-III-13., -23., -29., 1707-IV-8c.; vö. *Pelet* (kiad.): *Vault de:* Mémoires militaires rélatifs a la succession d'Espagne sous Louis XIV, Paris, 1835–1845. (a továbbiakban: *Vault*), VI. o. 763. skk. o.

[9] KA AFA Italien, 1707-XIII-18.; *Quincy, marquis de:* Histoire militaire du regne de Louis le grand, Roy de France. Paris, 1726 (a továbbiakban: *Quincy*), VI. k. 341. skk. o.

[10] KA AFA Italien, 1707-III-3., -17., -28., Piemont, 1707-XIII-18., -24.; vö. K. k. Kriegsarchiv (kiad.), *Hipssich, Carl Freiherr–Komers, Camillo Freiherr* (szerk.): Spanischer Erbfolgekrieg, Feldzug 1707, Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. I. Serie, IX. Band, Wien, 1883. (a továbbiakban: FZ) 2. kk. o.

[11] KA AFA Italien, 1707-III-8.; FZ Supplement, 103. o.

[12] *Tóth Ferenc:* Assension sociale et identité nationale. Budapest, 2000. 27. skk. o.

[13] KA Akten des Hofkriegsrates (a továbbiakban: HKR) Reg. 1707-April-460.

[14] KA AFA Ungarn, 1707-VI-50. skk.

mondását, I. Szaniszló trónra léptét, egyúttal nem lépett fel a császári uralma alá tartozó szászországi birodalmi területek svéd megszállása ellen sem.[15]

Mindenesetre a német-római birodalmi ügyekben mutatkozó nézetkülönbségek miatt a császár és a svéd király közti viszony feszült volt, amit az is jelzett, hogy Strahlenheim svéd követ elhagyta bécsi állomáshelyét. Ez ismét felidézte azt a veszélyt, hogy XII. Károlyt mégis megnyeri szövetségesül XIV. Lajos, ezért április végén Altranstädtben egyenesen a császárral szövetséges angol hatalom képviseletében Marlborough hercege tárgyalt a svéd uralkodóval. A megbeszélések akkor még csak az alapveszélyt hárították el, a feszültség tovább élt, míg azután megszületett az augusztus 31-i lipcsei megállapodás. Ennek értelmében a vitatott német-római birodalmi ügyekben (protestáns vallásgyakorlás, püspökkinevezés, birodalmi hadkötelezettség) I. József engedett XII. Károlynak, míg a svéd uralkodó elfogadta a császári feltételt, és hadaival a Habsburg-birodalombéli Szilézián át visszatért Lengyelországba.[16]

A lipcsei megállapodás hatására I. Péter természetszerűleg fordult a császár ellen a szomszédos országban szabadságharcot vívó II. Rákóczi Ferenc felé. A megszálló nagyhatalom uralkodójaként más, érdemben szóba jöhető személyiség hiányában, I. Szaniszlóval szemben felléptetve, immár neki ajánlotta fel a lengyel királyi méltóságra való jelölés lehetőségét.[17]

Még egy nemzetközi kapcsolatbeli kérdésről kell röviden említést tenni, ez pedig az a körülmény, hogy a francia hatalom Észak-Itáliából való kiszorulása következtében a pápai állam közvetlen szomszédságba került a Habsburg Birodalommal, pontosabban a Milánóban, Piacenzában, Parmában, Mantovában, Mirandolában, Modenában, Guastallában, Ferrarában, Genovában, Massában, Luccában, Toscanában állomásoztatott császári csapatokkal. XI. Kelemen pápa korábban sem titkolta franciabarátságát, a francia–spanyol hadak torinói vereségét követően azután már nyíltan is fellépett e nem kívánt szomszédság lehetősége ellen.[18] Miután pedig a további császári hadi előkészület elsődlegesen az Egyházi Állam déli szomszédja, a Nápolyi Királyság ellen irányult, XI. Kelemen pápa először a Habsburg-szolgálatban álló csapatoknak a környező itáliai államokbeli elhelyezése, majd a tervezett, felségterületén átvezető hadművelet ellen tiltakozott. Amikor mindez hiábavalónak bizonyult, sorozatosan kiközösítéssel fenyegette meg a császár hadvezéreit, beleértve a hadak élén személyesen I. Józsefet képviselő Savoyai Jenő herceget is. Eközben sietve számára megbízható egyházi vezetőket nevezett ki a déli szomszédságába.[19] Ám ezzel sem tudta megakadályozni az Egyházi Államon át Nápolyba vezető hadjáratot.

---

[15] *Herchenhahn:* Geschichte der Regierung Kaisers Joseph I. Leipzig, 1786.; *Braubach, Max:* Prinz Eugen von Savoyen. II. k.: Der Feldherr. Wien–München, 1964.

[16] KA AFA Italien, 1707-V-15.; FZ 7. skk. o.

[17] KA HKR Reg. 1707-November-294.

[18] *Lamberty, de:* Mémoires pour servir a l'histoire du XVIIIe siècle. Amsterdam, 1735. (a továbbiakban: *Lamberty*), IV. k. 399. skk. o. Vö. FZ 2. r.: Supplement, 198. o.

[19] KA AFA Italien, 1707-IV-29., Neapel, 1707-XI-12., -14.

Császári hadi előkészületek

Az észak-itáliai császári hadi előkészületekkel kapcsolatosan ezen túlmenően is több nehézség merült fel. A legnagyobb gondot a szövetséges savoyai uralkodó herceg, II. Viktor Amadé okozta, aki nehezen fogadta el, hogy miközben a császár visszahelyezte őt felségterülete birtokába, továbbra is magának követelte meg az adóbehajtást a Savoyába ékelődve továbbélő kisebb-nagyobb német-római birodalmi hűbéri területektől. (A szövetségesek közti legvitatottabb terület Montferrat volt.) Ugyanilyen gond merült fel nemcsak a közvetlen császári fennhatóság alá került három hercegség: a formálisan a spanyol koronához tartozó Milánó, Ferdinánd Károlynak a Gonzaga-Nevers ház kihaltát is jelentő halálát követően francia uralom alá vetett Mantova, valamint a francia szövetségre rákényszerített Mirandola, hanem még főleg a Toscana Nagyhercegség és az ugyancsak kényszerűen korábban a francia királynak való alávetettséget elfogadó Genovai Köztársaság esetében.[20]

(Nem hagyható említés nélkül, hogy a középkori német-római birodalom itáliai határain belül mintegy tucatnyi újonnan formálódott államban közel háromszáz császári hűbérbirtok élt tovább. A helyzetet még bonyolította az a körülmény, hogy Piemontban és Savoyában egyes területeken pápai, míg az Egyházi Állam egyes területein ugyanakkor császári hűbérjog érvényesült.)

Két másik szomszédos, éppen az itáliai és a Rajna-menti hadszíntér közt fekvő, illetve a francia Burgundiával határos, későbbi svájci terület is gondot okozott Savoyai Jenő hercegnek, illetve I. József császárnak. Egyrészt a német-római birodalmi területekről való csapat- és utánpótlás-szállítások útjának megrövidítésére Graubündten Kantonnal külön megállapodást kellett kötniük márciusban, amelyben nemcsak a fizetés módját, hanem az átvonulás rendjét is a császártól független kis területi egység kormányzói szabták meg, tárgyalási előnyüket, vagyis a nagyhatalom szükséghelyzetét kihasználva.[21] Az év során azután örökös hátrahagyása nélkül halt meg Nemours-i Mária hercegnő, Neufchatel/Neuenburg Hercegség és Valengin Grófság uralkodója, akinek területére mind XIV. Lajos, mind I. Frigyes (választófejedelemként: III. Frigyes) igényt formált. Végül a választófejedelemnek sikerült a francia király fölé kerülnie, ugyanis egyszerűen fegyveresen birtokba vette az uralkodó nélkül maradt területeket. Ezzel megnövekedett a császári védelmi kötelezettség kiterjedése is, miközben ez egyúttal I. József befolyását növelte (ugyanis a Brandenburgi Választófejedelemség német-római birodalma részét képezte, míg a Frigyes királyi méltósága elnyerésének hátteréül szolgált Porosz Hercegség már a háború kezdetekor szövetségre lépett vele).[22]

Még mindig a hadműveletek 1707. évi megkezdésének felidézése előtt arról a Habsburg-koalíción belüli nézetkülönbségről is említést kell tennünk, amely éppen az angol diplomáciai nyomásból fakadt. Míg ugyanis a császári felfogás szerint a háború tovább-

[20] KA AFA Italien, 1707-I-15., -17., 1707-II-5., -33., 1707-III-15., 1707-IV-8d.; FZ 2. r.: Supplement, 35. o. Vö. *Burnet:* Histoire de ce qui c'est passé de plus mémorable en Angleterre. Amsterdam, 1735.

[21] KA AFA Italien, 1707-III-20., 1707-IV-16.

[22] Mémoires de la princesse Marie de Nemours. In: *Michaud, Joseph-Francois–Poujoulat, Jean-Joseph-Francois* (kiad.): Collection de Mémoires pour servir a l'histoire de France. Paris, 1836. Vö. *Dohna, Christophe Comte de:* Mémoires originaux sur la regne et la cour de Frédéric I Roi de Prusse. Berlin, 1833.

viteleként a spanyol örökség részét képező Nápolyi Királyságot, majd annak birtokában az ugyancsak a spanyol uralkodóhoz kötődő Szardíniát és a Szicíliai Királyságot kellett volna birtokba venniük, a francia nagyhatalom megalázását az angol királyi udvarban másként képzelték el. A londoni döntéshozók a tengerentúli saját gyarmataikkal való kapcsolattartás szempontjából legzavaróbb francia tengerparti bázist, a Provence-beli Toulon-t kívánták következő hadicélként, Itáliából megindulva, párhuzamos tengeri és szárazföldi támadással elfoglalni. (Ez esetben bizonyára az 1704. évi legfontosabb angol hadicél megismétlése volt napirenden, akkor a Földközi-tenger nyugati medencéjének bejáratát ellenőrző Gibraltárt vette birtokba az angol haderő.[23])

A fent körvonalazott körülmények éppen a spanyol trónért köztük folyó polgárháborúban hozták nehéz helyzetbe III. (Habsburg) Károlyt V. (Bourbon) Fülöppel szemben. Hiába vonult be ugyanis előző évben hadaival Madridba, hamar kiszorult onnan erősítéssel visszatért ellensége ellentámadása következtében. Sőt a továbbiakban III. Károly uralmát csak Catalónia, Valencia és részben Aragónia rendjei ismerték el, és az e területekről való további, főleg jelentős előretöréshez azonban hiába remélt hadakat császár fivérétől és annak szövetségeseitől.[24]

Egyébként az 1707-es hadjárati esztendőben a Bourbon-ház legyőzésére készülő császár is több szempontból nehéz helyzetben volt. Miközben az előző év két győztes tábornagyára, az itáliai térségben Savoyai Jenő hercegre, a németalföldi hadszíntéren Marlborough hercegére továbbra is számíthatott, az év elején meghalt egyik legtehetségesebb hadvezére, az előző évben még a német-római birodalmi hadak élén állt Lajos Vilmos tábornagy, Baden őrgrófja (a magyar forrásokban Badeni Lajos). A rendek utódjává Savoyai Jenőt választották, ám őt, összes hadai főparancsnokát, I. József nem engedte át a birodalmi rendeknek, miként azt is elhárította, hogy III. Károly kérésére a spanyolországi hadszíntérre küldje főparancsnoknak. Végül rangidőssége alapján az addig altábornagyi rangban állt, de hadvezérként nem tündökölt Krisztián Ernőt, Bayreuth és Culmbach őrgrófját helyezték birodalmi tábornagyi rangban a Rajna-menti főparancsnoki beosztásba, akinek választásával viszont addig mutatott teljesítményei alapján a császár nem volt elégedett.[25]

A személyi kérdéseknél sokkal súlyosabb gondot jelentett a háború folytatása szempontjából Bécsben, hogy az évi tervezett hadikiadást 26 381 955 rajnai forintban állapították meg, míg a kivethető hadiadó csak 14 088 600 rajnai forintot tett ki.[26] Ennek beérkezte is több mint kétséges volt nemcsak az itáliai Habsburg-fennhatóságú és német-római birodalmi hűbéres területekről, hanem a megszállt Bajorországból, az erősen kimerült Rajna-menti tartományokból, különösen pedig a polgárháborút vívó Magyar Királyságból. Ebből fakadóan a különbözetet megint csak, sőt fokozott mértékben államkölcsönből, állami vagyon elidegenítéséből kellett fedeznie a császári udvarnak.[27]

---

[23] KA AFA Piemont und Italien, 1707-XIII-7., Provence, 1707-XIII-2.; vö. *Scouller, R. E.:* The Armies of Queen Ann. Oxford, 1986.; *Veenendaal, A. J.* (kiad.): De Briefwisseling van Anthonie Heinsius, 1702–1720. s'Gravenhage, 1986.

[24] *Marzenado, marquis de Santa Cruz de:* Réflexions militaires et politiques. Paris, 1738.

[25] KA AFA Deutschland, 1707-II-10., Italien, 1707-IV-22., 1707-V-17.; HKR Reg. 1707-April-66.

[26] KA AFA Italien, 1706-X-85.; HKR Reg. 1707-Jänner-401.

[27] KA AFA Neapel, 1707-III-2.; FZ 36. skk. o. 2. r.: Supplement, 176. o. Vö. *Braubach, Max:* Die Bedeutung der Subsidien für die Politik im Spanischen Erbfolgekriege. Bonn–Leipzig, 1923.; *Mensi, Franz:* Finanzen Österreichs von 1701 bis 1740. Wien, 1890.

Az Európa-szerte hadban álló csapatok személyi és anyagi utánpótlása a pénzügyi nehézségeken kívül azáltal is nehézkesen ment, hogy a bécsi Császári Udvari Haditanácson túl még létezett a különálló Belső-ausztriai Haditanács Grazban. Az ezek közti súrlódás pedig tágabb teret nyert azáltal, hogy a kétségtelenül mindenki más fölé emelkedő bécsi haditanácsi elnök, Savoyai Jenő herceg, továbbra is távol, az itáliai császári és szövetséges hadak élén állt, onnan pedig sokszor ezt a feszültséget nem is tudta észlelni. Mindenesetre az egyes hadszíntereken bevetésre kerülő erőkkel kapcsolatosan az ő befolyása érvényesült.[28]

Ennek értelmében a császári állandó hadseregből a gyalogezredek közül Itáliában 19 (köztük a magyar Bagossy-hajdúezred), 9 vértesezred (köztük Pálffy Jánosé), 7 dragonyosezred és 2 magyar huszárezred (Ebergényi- és Splényi-) bevetésével számolt a hadvezetés. Hasonló súllyal csak a magyar szabadságharc ellen kívántak haderőt küldeni, mégpedig 15 gyalogezredet (köztük Pálffy Miklósét), 9 vértes- és 4 dragonyosezredet. A Rajna-menti hadműveleteket illetően 2-2 ott átteleltetett gyalog- és vértesezredet, továbbá 3 magyar huszárezredet (Kollonits, Esterházy, Lehoczky) kívántak bevetni a császári katonai vezetők.[29] Ezeket illetően azonban még az előző évből fegyverben maradt összesen 107 081 fő hadilétszámra való újrafeltöltése az előírt 26 015 fővel is kétséges volt, nem is beszélve a közel 8000 hiányzó lóról, a korábban is nélkülözött nagy mennyiségű fegyverről és hadianyagról.[30]

Ezért a császár mindenütt, de különösen a németalföldi és spanyolországi hadszíntéren német-római birodalmi kiállítású, szövetséges államokbeli és további uralkodóktól bérelt csapatokkal kívánta folytatni a háborút, miközben igyekezett támaszkodni a helyi irreguláris erőkre is.[31] Bizonyos saját császári erő tartalékolása azért is szükséges volt, mert a szász választófejedelmi területen hadaival megszállóként állomásozó svéd haderő a császár cseh koronájának szomszédos területeit is fenyegette, hiszen a német-római ügyekben éppen napirenden voltak a XII. Károly és I. József közti, már említett nézetkülönbségek.[32]

A császári hadak nápolyi hadjárata

Szövetségeseivel egyetértésben I. József a háború súlypontját 1707-ben határozottan az itáliai hadszíntérre helyezte. A jelentős észak-itáliai császári haderő számára egyszerűbb és korábban megindítható volt az eredeti császári hadicél, a Nápolyi Királyság elleni hadjárat, mint a főleg csak az angol gyarmati érdek által diktált támadás a francia délkeleti tartomány, Provence ellen.[33] Ugyanis mind I. Frigyes poroszországi király és (III.

[28] KA AFA Italien, 1707-IV-12., Deutschland 1707-VII-12.

[29] KA AFA Deutschland, 1707-I-9., -15., 1707-II-8., -17., 1707-IV-8., -16.; a magyar huszárokra: Deutschland, 1707-IV-29., Italien, 1707-III-37. Bővebben a császári állandó hadseregbeli magyar közreműködésre: *Zachar József:* Habsburg-uralom, állandó hadsereg és magyarság, 1683–1792. Budapest, 2004. 104. skk. o.

[30] KA AFA Italien, 1706-X-85., 1707-I-14., 1707-II-1., -ad 4., -51., Römisches Reich und Niederlande, 1707-I-1.

[31] KA AFA Italien, 1707-IV-28., 1707-XIII-14., Deutschland und Niederlande, 1707-V-24., -39.; FZ 58. o.

[32] KA HKR Reg. 1707-Juni-326., 1707-July-385.

[33] KA AFA Piemont und Italien, 1707-III-27., 1707-V-12., 1707-XIII-7., Italien, 1707-II-15., -26., 1707-III-8., Neapel, 1707-III-2., 1707-IV-3., 1707-XIII-1.

Frigyes néven) brandenburgi választófejedelem, mind János Vilmos palotagróf, pfalzi választófejedelem hadai bevetésének késleltetését kérte az újoncok és a szükséges utánpótlás beérkeztéig, s más német-római tartományok is késlekedtek.[34]

Savoyai Jenő herceg, a császár személyét képviselő vezértábornagy és tartósan Milánóban tartózkodó főparancsnok a Nápoly ellen vonuló csoportosítás élére Wirich Philipp Lorenz Daun gróf táborszernagyot jelölte ki, akit Torinóban ért a felkészülési parancs. Annak tudatában, hogy az alkirályként a Bourbon V. Fülöp hatalmát XIV. Lajos akaratából képviselő Ascalona hercege alig 3000 fegyveressel rendelkezett a Nápolyi Királyság területén, a Habsburg-hadvezetés elegendőnek látta egy 9000 főnyi támadó erő összevonását, majd útnak indítását. Az ő ellenállásától sem tartottak az észak-itáliai francia kivonást követően.[35] Ugyanakkor már előzetesen támaszt láttak a XI. Kelemen pápa által kinevezett franciabarát püspökök semlegesítésére a császári házhoz kötődéséről közismert Francesco Pignatelli bíboros, nápolyi érsekben, valamint fivérében, Monteleone hercegében és a körülöttük csoportosuló helyi arisztokratákban.[36] Így a szövetséges angol hadvezetést az együttes franciaellenes közvetlen támadás párhuzamos végrehajtásáról biztosítva, az ellenséges magatartású pápai udvar aggodalmait folyamatosan elhárítva, április 17-én Savoyai Jenő parancsot adott Daun táborszernagynak a hadműveletek megkezdésére.[37]

Az erre kijelölt öt ezredből 5880 gyalogost különítettek ki, valamint két vértes-, három dragonyos- és egy huszárezredből összesen 2222 lovast.[38] A modenai gyülekezést követően ez az erő a Po folyó völgyében az Adriai-tenger partjára vonult, részben már előzetesen biztosított engedéllyel pápai felségterületen. Ott felvették a Triesztből, Fiuméből, Porto Ré-ből és Buccariból tengeri úton Anconába átszállított szükséges felszerelést és hadianyagot, valamint utánpótlást, majd a tengerparton haladtak Loretóig.[39] A hadoszlop élén egy bizonyos Király nevű kapitány vezényletével 80 magyar huszár vonult, az utóvédben pedig áthajózott katonai határőrvidékbeliek is voltak.[40] Loretótól a hadoszlop végig az Egyházi Államon át a tengerparton San Giovanni di Bologna–Ravenna–Imola–Cesena–Rimini–Pesaro–Siniglia érintésével vonult, ott délnyugatnak fordult és a félsziget belsejébe igyekezve Jesi–San Severino–Foligno–Monte Rotonda menetvonalon június 16-án Róma előterébe érkezett.[41]

Miközben a csapatok pihenőnapot kaptak, parancsnokuk, Daun táborszernagy a kíséretében lévő pápai legátussal a Szentszékhez sietett. Magával vitte és bemutatta XI. Kelemen pápának az I. József által Nápolyba kinevezett Georg Adam von Martinitz grófot, a nevében az alkirályi tisztséget a jövőben ellátó császári megbízottat.[42] Mivel a spanyol koronához tartozó felségterületről volt szó, az alkirályi kinevezés III. Károly részéről

[34] KA AFA Neapel, 1707-V-10., Provence, 1707-V-ad 4., Römisches Reich und Niederlande, 1707-VI-1.

[35] KA AFA Piemont und Italien, 1707-III-27., Neapel, 1707-V-1., -5., -6½.

[36] Memorie istoriche della guerra tra l'imperiale Casa d'Austria, e la reale Casa di Borbone. Venezia, 1732. 423. skk. o.

[37] KA AFA Piemont und Italien, 1707-IV-27., Neapel, 1707-V-6½.

[38] KA HK Reg. 1707-July-94.; AFA Italien, 1707-IV-33., -36., 1707-V-15.

[39] KA AFA Neapel, 1707-IV-4., -5., -6., -7., -8., -11., 1707-V-10.

[40] KA AFA Piemont und Italien, 1707-XIII-8.

[41] KA AFA Neapel, 1707-V-3., -19., -20., Italien, 1707-VI-6., Spanien und Portugal, 1707-VI-2.

[42] KA AFA Neapel, 1707-VII-4.

történhetett meg, viszont fivére számára I. József vette birtokba ezt, ezért úgy vélte, egy ténylegesen alkirállyá kinevezendő személy beérkeztéig is gyakorolni kell az ő nevében a helybéli hatalmat. Ezért már a hadakkal küldte az erre kiválasztottat, aki útközben állomáshelyére, bemutatkozó látogatást tett és audencián jelentkezett a római katolikus egyházfőnél, egyúttal az átvonulás térségének evilági uralkodójánál.

A Monte Rotonda mellett táborozó hadakhoz visszaérkezett főparancsnok ezután Rómát kelet felől megkerülve, Tivoli–Augni–Ceprano menetvonalon vezette kötelékeit a nápolyi határra, amit június 26-án ért el, két nap múlva pedig átlépett. Ennek hírére ugyan nápolyi csapatösszevonás történt, de a lakosság passzív maradt, ezért a benyomulók elől a helyi egységek visszavonultak a Volturno folyó felé, míg Daun táborszernagy Teano–Capua úton egyenesen Nápoly azonos nevű székesfővárosa ellen vezette hadoszlopát.[43] Ám július 1-jén Capua előtt ágyútűz fogadta a magyar huszárok alkotta élmenetőrsöt, harc bontakozott ki, a túlerő elől a városvédők a fellegvárba húzódtak. Az elővéddel közben beérkezett Vaubonne őrgrófja, császári altábornagy elrendelte a város birtokbavételét, és felszólította megadásra a fellegvárba húzódottakat. Ez szabad elvonulás mellett másnap megtörtént.[44]

A zömmel érkező Daun táborszernagy erre őrséggel rakatta meg nemcsak Capuát, hanem Sorát és Isolát is, ugyanakkor folytatta hadoszlopával a menetet. Az ellenség közeledtének hírére Ascalona hercege családjával és kíséretével Nápoly városából tengeri úton az északabbra fekvő Gaeta városába távozott. Ezalatt a császári hadak Aversa magasságába értek, ahol megjelent a főparancsnok előtt Nápoly városának küldöttsége, hogy megállapodjanak a város átadásáról. Másnap Daun táborszernagy III. Károly spanyol ellenkirály nevében átvette a várost, de oda csak július 7-én vonult be.[45]

Ennek ellenére Castiglione hercege, a Bourbon-kötelékek parancsnoka és Atri hercege, a helyi milícia parancsnoka még megkísérelte, hogy fegyveresen ellenálljon, de a túlerő elől a félsziget belsejébe, Avellinóhoz voltak kénytelenek elvonulni. Ott kettéváltak, előbbi Vitri, utóbbi Salerno felé ment tovább, de az őket üldöző Johann Georg Caraffa (nápolyi családból származó) herceg, császári generális kötelékei mindkettőjüket megadásra kényszerítették, miközben a három nápolyi fellegvár és további erősségek is kapituláltak. Ezzel július közepére a legfontosabbnak tartott császári célkitűzés, a Nápolyi Királyság székesfővárosának környékén a hódoltatás gyakorlatilag befejeződött.[46]

Egyetlen fontos település, a tengerparti Gaeta erőd okozott még gondot Daun táborszernagynak, ahová a Bourbon-alkirály is menekült, s ahonnan esetleges ellenállást szervezhetett. Mivel ennek a szárazföld felöli megtámadását nehézkesnek találta, a császári udvaron keresztül a szövetséges angol–németalföldi hajóhad egy kötelékének segítségül küldését kérte.[47] Miután azonban erre hiábavalóan várakozott, a császári parancsnok augusztus végén saját erőiből hajózott be mintegy 3600 főt, hogy a Gaeta előtti öbölbe küldje őket. Hasonló nagyságú erő, olaszok, spanyolok, vallonok védték a kikötővárost

[43] FZ 180. skk. o.

[44] KA HKR Reg. 1707-July-478.; AFA Neapel, 1707-VII-2.

[45] KA AFA Neapel, 1707-VII-2.; FZ 367. skk. o.

[46] KA HKR Reg. 1707-July-478.; AFA 1707-VII-3.

[47] KA HKR Reg. 1707-July-471.

és erődjét Oracio Capula tábornok parancsnokságával. Daun alkalmi flottája előbb előzte az öbölben talált ellenséges hajókat, majd szeptember 1-jéről 2-ra virradóra, kihasználva egy váratlan vihart, az odaszállítottak partra szálltak, és azonnal hozzákezdtek a futóárkok ásásához. Ez a munka a nehéz terepen vontatottan haladt, csak a hónap közepén vált lehetségessé az erőd lövetése. A roham elrendelése csupán szeptember utolsó napján következhetett be, az addig ütött réseken akkor végre betörtek a császári harcosok, és heves kézitusa alakult ki a szűk helyen. Mindenesetre a fellegvárból beavatkozók is hiába igyekeztek kiszorítani a támadókat, így hamarosan a megadás mellett döntöttek parancsnokaik. Mintegy 250 tiszt és közel 2000 legénységi állományú tette le a fegyvert, esett hadifogságba, miközben a császáriak gazdag hadizsákmányhoz is jutottak.[48]

Eddigi sikerei meghozták Daun táborszernagynak a császári tábornagyi és a spanyol marsalli kinevezést, ezzel katonai pályája csúcsára jutott.[49] Ugyancsak egyfajta elismerést jelentett számára, hogy Gaeta birtokbavételének hírére az Egyházi Állammal való elválasztás és a viszonylag nagy távolság ellenére a Toscana Nagyhercegségbe ékelődött nápolyi enklávé, a Stato de Presidi legjelentősebb erődjét, Orbetellót védő Spejovara tábornok is megadta magát spanyol őrségével együtt, majd vállalta, hogy immár V. Fülöp helyett III. Károly szolgálatába áll át. Ezt látván, a szomszédos, ugyancsak Toscanába ékelődött kis Piombino Hercegség védői is alávetették magukat a császári főparancsnoknak.[50]

Mivel az Appennin-hegységtől keletre is maradtak ellenséges erők, Daun táborszernagy a fenti sikereket megelőzve, már augusztus közepén azok ellen fordult hadaival. Elsőnek Pescara hódoltatására indult, egyúttal egy köteléket Aquila ellen küldött. Pescarát védői nem adták fel, ezért szükségessé vált körülzárása, amelyet szeptember 1-jétől módszeres lövetése követett. Ezt kezdetben ugyan a védők még viszonozták, de azután szeptember 14-én mégis kapituláltak. A védőket irányító korábbi milíciaparancsnok, Atri hercege, szabadon Rómába távozhatott, míg harcosai fogságba kerültek.[51]

Még egy rövid kérdést kell említenünk a nápolyi hadjárattal kapcsolatosan. A fentebb már említett császári megbízott, Martinitz gróf nem tudta megnyerni tevékenységével a továbbra is a távoli Barcelonában időző III. Károly bizalmát, ugyanakkor egyre kevésbé értett szót Daun tábornaggyal is, amit tetézett azzal, hogy meggondolatlan intézkedések sorozatával felkelésközeli hangulatot teremtett a nápolyi lakosság körében. A beérkezett jelentések alapján I. József azután leváltotta, hazarendelte, és Daun tábornagyot főparancsnoki beosztása megtartásával ideiglenes helytartói méltóságba helyezte.[52]

Bár Daun tábornagyként és helytartóként egyaránt mindkét uralkodó fivér bizalmával rendelkezett, mégis nehéz helyzetben volt, ugyanis nemcsak csapatokat nem tudott átengedni a spanyolországi hadművelet segítésére, hanem még az észak-itáliai császári kötelékeknek sem tudott pénzt, élelmet és takarmányt eljuttatni. Ugyanis a szicíliai Bourbon-alkirály, los Barbazos herceg megtagadta a kereskedelmi forgalmat, zárlatot rendelt el minden fontos árucikkre, sőt olyan hadi előkészületeket tett, amelyek eleve reménytelenné tették, hogy kiterjesszék a Habsburg-fennhatóságot Szicíliára is.[53]

---

[48] KA AFA Neapel, 1707-VIII-7., -8., 1707-X-1.; HKR Reg. 1707-Dezember-207.

[49] KA AFA Neapel, 1707-XI-101½.

[50] KA AFA Neapel, 1707-XI-14., 1707-XII-5.

[51] KA AFA Neapel, 1707-VIII-10., -11., 1707-XI-6.

[52] KA HKR Reg. 1707-July-478.; AFA Neapel, 1707-VII-1., -3., 1707-VIII-9., -11.

[53] KA AFA Neapel, 1707-X-4., -9., 1707-XI-2., -7., -ad 7., -12., -ad 12., -14., 1707-XII-1.

Miközben az 1707-es hadjárati esztendőben a császári udvar figyelme elsősorban a fenti, a nápolyi hadjárattal kapcsolatos fejleményeket követte, a szövetséges hatalmi körök figyelmének középpontjában egészen más irányú hadi előkészületek és események álltak. Mind I. Józsefnek, mind Savoyai Jenőnek tudomásul kellett vennie, hogy a szövetséges angol és németalföldi politikai és katonai vezetés a meggyengült Francia Királyság elleni hadműveleteket elsődlegesen a Földközi-tenger nyugati medencéjének meghatározó pontján lévő, Provence-beli Toulon elleni egyidejű tengeri és szárazföldi támadással akarja folytatni. (A korábban jelzett gyarmatpolitikai érdek érvényesítésén túl itt kell jeleznünk, hogy a francia kormányzat évek óta nem tudott úrrá lenni a Cévennes-hegységbeli Camisard-felkelésen, s ezt bíztató körülménynek vélték a tengeri hatalmak irányítói.[54])

A tengeri erőket szívesen biztosították, míg a szárazföldieket az észak-itáliai császári alárendeltségben álló állandó hadseregbeli és német-római kerületi (pfalzi, frank, hesseni, darmstadti, gothai), valamint szövetséges (savoyai és poroszországi) csoportosítástól várták. Ugyancsak azt várták, hogy a Tengeri Alpokon való eljuttatással megfelelő számú folyami átkelő- és ostromeszközöket (15 pontonhíd elemeit, 100 ágyút és mozsarat), valamint elegendő mennyiségű ostromanyagot (1000 hordó lőport, 50 000 lövedéket) vigyenek magukkal a kijelölésre kerülő császári csapatok. Ehhez először is az adott 50 négylovas fogaton túl a tengerpartra való hegyi átszállításhoz nélkülözhetetlen mintegy 5000 bérelt málhásállat egybegyűjtéséről kellett a hadvezetésnek gondoskodnia.[55]

Minden csapatátkelési, hadianyag-szállítási művelet megkezdését megelőzően a szövetségeseknek be kellett vonniuk a helyreállított Savoya Hercegség uralkodóját, II. Viktor Amadét az erre irányuló megbeszélésekbe, hiszen Provence-ba Piemont és Milánó Hercegségből az ő felségterületén át vezetett minden út.[56] Ugyanez volt a helyzet a császári csapatokkal megrakott további észak-itáliai kisállamok esetében. Miután sikerült a nehézségeket, főleg a várható anyagiakat elhárítani, május 20-án Savoyai Jenő herceg kiadhatta a parancsot a gyülekezési helyekre, útvonalakra, menetekre, szállásokra, biztosításokra vonatkozóan.[57]

Ennek értelmében az erre kijelölt 26 gyalogzászlóalj (köztük a Bagossy-hajdúk egy zászlóalja) és 57 lovassvadron (köztük egy-egy Ebergényi- és Splényi-huszársvadron) május 23. és június 6. közt indult meg állomáshelyéről. E császári hadseregbeliekhez savoyai és más szövetséges erőkből menet közben még további 25 gyalogzászlóalj csatlakozott. Az erre kijelölt kötelékeknek a Tengeri Alpok tövében felállított három gyülekező táborba június 12. és 16. közt kellett beérkezniük, a magyar egységbelieknek Bosso, Curtatone és Santa Lucia térségéből mind a Torinótól délnyugatra fekvő Orbassanóhoz kellett vonulniuk. A gyülekeztetés befejezését követően egyrészt a még francia

[54] KA AFA Italien, 1707-II-15., -26., Provence, 1707-V-2., -3., 1707-XIII-10. Vö. *Joutard, Ph.:* Journeaux camisards, 1700–1715. Paris, 1965.; *Bosc, H.:* La guerre des Cévennes, 1705–1710. Paris-Sorbonne, 1974.

[55] KA AFA Portugal und Spanien 1707-VIII-ad 2., Italien, -39., 1707-III-38., 1707-IV-12., -19., -21., -30., -91., 1707-V-15., 1707-XII-7., Provence, 1707-XIII-2.

[56] *Lamberty* IV. k. 361. skk. o.; KA AFA Italien, 1707-II-7., 1707-IV-1.

[57] KA AFA Italien, 1707-VI-2., -6., -12., Provence, 1707-V-4., -ad 4b., -5.; FZ 2. r.: Supplement, 166., 169., 172. o.

kézen lévő Susa és Perosa helyőrségére tekintettel (a milánói családbeli) Hannibal di Visconti őrgróf lovassági tábornokkal az élen egy utóvédet hagytak hátra, másrészt az ellenség megtévesztésére Georg Friedrich Kriechbaum báró altábornaggyal egy különítményt nagy zajjal az Aosta völgyében a Kis Szent Bernhard-hágó felé indítottak meg. Valójában a császári–savoyai csapatok II. Viktor Amadé parancsnoksága alatt, négynapi élelemmel és takarmánnyal ellátva, a két csoportosítás közti térségből, Limone-től június 30-án indultak meg, és a Col di Tendo útvonalon négy oszlopban keltek át a Tengeri Alpokon. Savoyai Jenő herceg is a táborkarral tartott.[58]

Július 10-re értek ki Nizza alá a Sospello és Scereno közti hegyeken átvezető nehéz menetet követően, amely nagyon sok erőt kivett minden egyes harcosból. Sospellót a franciák közeledtükre feladták, míg Montalbonót megerősítették. Bár a támadásra küldöttek kijutottak a tengerpartra és elértek a Var folyó torkolatához, ott a folyóvölgyben forrásirányban kitértek, hogy kedvező átkelési lehetőséget találjanak.[59]

Provence és általában a francia délkelet védelme évek óta Tessé grófja, René de Froulai marsall (a jutalmul még abban az évben római követté megtett sikeres hadvezér) feladata volt, ezúttal is ő tette meg a beérkező hírekre a szükségesnek tartott előkészületeket, amelyre a nehézkes ellenséges hadbaindulás miatt elegendő ideje is volt. Provence, Dauphiné és Savoie védelmére összesen 60 gyalogzászlóaljjal és 45 lovassvadronnal rendelkezett.[60] A főhadiszállását Chaumont várában felütő francia főparancsnok a keleti támadás hírére erősítésként a legfőbb hadvezetéstől még további 23 gyalogzászlóaljat kapott, de lovasságot egyáltalán nem.[61] Ezt túl kevésnek tartotta, további csapatokat kérelmezett, ennek hatására végül újabb 12 gyalogzászlóalj és ezúttal 15 lovassvadron is érkezett.[62] S mivel a francia hadvezetés figyelmét nem kerülte el a fentebb leírt ellenséges mozgás, lehetővé vált az időben és megfelelő helyen, megfelelő erővel való szembeszállás.

A császári–savoyai erők a Var folyón kerestek megfelelő átkelési alkalmat, ezért a franciák ennek megakadályozását tekintették elsődleges feladatuknak. Sietve védelmi vonalat építettek ki a folyó mentén, a veszélyes helyeket elsáncolták, ám e munkálatokat a túlparti magaslatokról Savoyai Jenő herceg figyelemmel kísérte. Az ő felismerése alapján három irányból támadtak rá a franciákra, mégpedig egy felfedezett gázlón az ellenség hátába jutva, és a tengerpart felől, a szövetséges flotta által támogatottan, mindkét parton. A július 11-én váratlanul megindított támadáskor azonnal felhagytak védelmi előkészületeikkel a franciák, mire a támadók birtokba tudták venni Saint Laurent városát és várát. A teljes támadó erő beérkeztéig vontatottan folytatódott az előrenyomulás Toulon felé, ám a kis francia települések sorra védekezés nélkül kapituláltak, a hódoltatással viszont a franciák további időt nyertek újabb védelmi előkészületeikhez.[63]

---

[58] KA AFA Provence, 1707-V-6., -7., 1707-VI-3., -4., -ad 4., -5., -6., -7., -ad 7. A magyar huszárokról lásd: Zachar József: Les Houssards Hongrois dans l'Armée Impériale des Habsbourg pendant l'Ancien Régime. *Vivat Hussar,* No. 35, Tarbes, 2000, (a továbbiakban: *Zachar* 2000.) 91. skk. o.

[59] KA AFA Piemont, 1707-XIII-1., Provence, 1707-XIII-1.

[60] *Vault* VII. k. 59. skk. o. Vö. Mémoires et Lettres du maréchal de Tessé. Paris–Strasbourg, 1806. (a továbiakban: *Tessé*) II. k. 240. skk. o.

[61] KA AFA Provence, 1707-V-6.

[62] *Vault* VII. k. 93. o.

[63] KA AFA Piemont, 1707-XIII-18., Provence, 1707-XIII-1., 1707-VII-1.; FZ Supplement, 176. skk. o.

A császári–savoyai kötelékek előrevonását nehezítette a szokatlanul heves kánikula is, amely szükségszerűen pihenőnapok közbeiktatására kényszerítette a hadvezetést, ezáltal viszont az angol–németalföldi flottaegység felkészülhetett a szárazföld felől beérkezők fogadására és támogatására. A Biot–Cannes–Fréjus–Esterel–Les Ares–Le Luc–Pignans–Cuers–Sollies-le-Pont–La Valette útvonalon végül július 26-án közvetlen Toulon előterébe érkezett támadók haladéktalanul hozzákezdtek a körülzáráshoz.[64] Tessé marsall addigra már összevont Toulon védelmére 42 gyalogzászlóaljat és 12 lovassvadront, ezekkel nemcsak az ellenség menetét igyekezett nehezíteni, hanem egyúttal a védelmet is minél hatékonyabbá tenni. A város védelmének a szárazföld felőli elsáncolással való biztosítására sietve további 29 gyalogzászlóalj folyamatos beérkeztéről is gondoskodott.[65]

A védelmi előkészületeket a Toulon előterében levő La Croix-Faron magasság birtokba vételét követően a hadak névleges főparancsnoka, II. Viktor Amadé, valamint a kíséretében lévő Savoyai Jenő herceg is jól szemügyre tudta venni. Mivel fel kellett ismerniük, hogy nehéz ostrom elé néznek, ezért a gondos előkészület mellett döntöttek. Sőt a július 28-i haditanácsi ülésen még az a kérdés is vitát képezett, egyáltalán megostromolják-e a várost, vagy vonuljanak vissza. Végül az a felfogás nyert többséget, hogy az ostrom előkészületeként a kisebb erősségeket, védműveket kell elragadni.[66] Ennek megfelelően másnap birtokba vették a Sainte Catherine magaslatot is, s az ottani sáncművekre támadtak, s váratlan rohammal ezt a külső védművet is elfoglalták. Ezt követően észak és északnyugat felől körülzárva a várost, a jóval közelebbi tengerpart felől magasló La Malgue birtokba vételére indultak, s az első tüzérségi lövetést augusztus 3-án onnan kezdték meg a keleti városkapuk és bástyák ellen. Ehhez a tüzérségi tűzhöz csatlakoztak a szövetséges hajóhad ágyúi is.[67]

Eközben azt kellett tapasztalnia a két szövetséges hadvezérnek, hogy a helyi lakosság ugyancsak fegyvert fogott ellenük, ezzel kívülről veszélyeztették a Toulont körülzárt hadaikat, ugyanakkor beérkezett a jelentős hadsereg-erősítés is a városba, miközben még továbbiak is úton voltak. Ezek augusztus 1-jére táborba vonultak a császári–savoyai csapatokkal szemben Sainte Anne, Missiessy, Sainte Catherine térségében, és azonnal sorozatos rajtaütésekkel zavarták a támadók műveleteit. Az állandó nyugtalanítással gyengített ostromlók elleni egyidejűleg La Croix-Faron, Sainte Catherine és La Malgue térségében megindított támadásra már augusztus 14-én parancsot adott Tessé marsall. A francia támadás váratlansága és az addigi megpróbáltatások okozta meggyengülés sorozatos császári–savoyai kudarccal járt. Ezért II. Viktor Amadé már augusztus 18-án az ostrom félbeszakítása és elvonulás mellett döntött. Savoyai Jenő a főparancsnoki tiszt névleges viselőjének döntését elfogadta ugyan, mivel a sikeres ostromot maga is lehetetlennek tartotta, de még egy erőteljes ágyútüzet zúdíttatott a városra, hogy ezzel kikényszerítse a hadifogolycserét.[68]

[64] *Vault* VII. k. 121. skk. o.

[65] *Tessé* II. k. 258. skk. o.; *Quincy* V. k. 375. skk. o.

[66] *Arneth, Alfred:* Prinz Eugen von Savoyen. Wien, 1858. (a továbbbiakban: *Arneth*) I. k. 428. skk. o.

[67] KA AFA Provence, 1707-VIII-3.

[68] KA AFA Provence, 1707-XIII-1., Italien, 1707-X-2.; FZ 2. r.: Supplement, 183. o.

A Toulon elleni sikertelen támadás azzal zárult, hogy augusztus 20-ról 21-re virradóra a betegeket és sebesülteket, valamint a korábban partra tett lövegeket behajózták, a következő éjjel a szárazföldi elvonulást teljes csendben megkezdték, miközben a Fels altábornagy vezényelte utóvéd, köztük a magyar huszárok ezt Le Luc magaslatáról fedezték. Ezt követően mind a Sollies-le-Pont felé szárazföldön, mind a Sainte Marguerite felé tengeren való elvonulást meg kellett gyorsítani, mivel a kiürített magaslatokat a francia tüzérség vette birtokba, és tüzével veszélyeztette a kudarcot szenvedettek menetét. A visszavonulás Cuers–Vidan–Les Ares–Pignans–Gonfaron–Fréjus–Cannes–Esterel–Antibes–Biot–Saint Laurent–Nizza–Col di Tendo útvonalon vezetett el a savoyai felségterületre, azon belül is elsőnek Saluzzo és Saviglio térségébe, majd szeptember 11. és 16. közt a támadó csoportok feloszlatását jelentő Pignerol magasságába. Provence területén francia kötelékek követték, a helyi lakosság nyugtalanította a visszavonulókat, de semmilyen jelentősebb összecsapásra sem került sor.[69]

Mielőtt a Provence ellen támadó csoportosítás feloszlatására sor került, II. Viktor Amadé rávette a rokon Savoyai Jenő herceget, hogy támadjanak rá az ő felségterületét nyugtalanító, továbbra is francia védőrséggel megrakott határmenti Susa erődre. Miközben egy biztosító csoportosítást hátrahagytak Pignerolnál, az elővéd már szeptember 17-én, a zöm pedig másnap megindult Scalenghe–Rivalto–Bussaleno útvonalon. A menet hírére Tessé marsall is erősítéseket küldött a veszélyeztetett erődhöz, ezek Susától délre gyülekeztek, míg a szeptember 21-én beérkezett császári–savoyai kötelékek az erődtől keletről közeledtek, és sietve birtokba vették az ottani külső védművet. Felderítésük jelentése alapján, a felmentők megelőzésére ugyancsak birtokba vették a felmentőktől és az ostromolni szándékozóktól egyaránt délebbre fekvő Monte Repino és Monte Marial magaslatot is. Erre a felmentők a körülzárást megelőzendő, sietve elvonultak. Másnap Susa város küldöttsége felkereste az ostromra készülők főhadiszállását, és a küldöttek átadták a város kulcsait. Egyúttal tudatták, hogy az éj leple alatt a felmenteni szándékozó, de elvonult hadakat követve, a franciák mind a várost, mind a fellegvárt kiürítették, a túlparton lévő magaslat kolostorába húzódtak vissza, és a Dora Riperia hídját maguk mögött lerombolták, miközben ez a szándékuk a Chaumont-nál átvezető híddal is.[70]

Miközben II. Viktor Amadé hadai egy részével a közeli Perosa birtokbavételére vonult el, távollétében Savoyai Jenő magához ragadta a kezdeményezést, s egyrészt kikülönített erőkkel a francia felségterület felé vezető utakat záratta le, másrészt további kötelékeket küldött Chaumont és a szomszédos települések elfoglalására, a lerombolt ottani híd helyreállítására, az azon való átkelésre. Egyúttal szeptember 23-án a visszamaradottakkal birtokba vette Susa városát, ahol gazdag hadikészletet találtak. Ugyanakkor a Chaumont-nál átkelt erők beleütköztek a franciákba, ütközet bontakozott ki. Ennek eredményeként a franciák visszavonultak Giaglione magasságáig, ott elsáncolták magukat, ám az ellenük felvonult csoportosítás élén álló Zum Jungen generális átkarolást hajtott végre, kikényszerítette e település kiürítését, mire a franciák Brunettához, majd Exilles-hez folytatták visszavonulásukat. A császári–savoyai csapatok folytatták üldözésüket, majd további erőösszevonást követően az Exilles-be bezárkózottak szabályszerű körülzárásához, ostromához kezdtek. A külső védművek rombolása, birtokbavétele után

[69] KA AFA Provence, 1707-XIII-1.

[70] *Vault* VII. k. 166. skk. o.; *Tessé* II. k. 274. skk. o.

a roham október 1-jén vált lehetségessé, végül a fellegvárat a francia védők további két nap múlva, magukat fogságra adva, kényszerűen kiürítették. A hadifoglyok Torinóba szállításával az ezévi itáliai—provence-i hadműveletek lezárultak.[71]

A hadjáratból megtért hadak II. Viktor Amadé által szorgalmazott téli szállásra vonulását megelőzően Torinóban a császári, savoyai, német-római hadvezetés haditanácson értékelte a fejleményeket, foglalt állást a következő esztendei teendőkkel kapcsolatosan, majd utasítást adott az egyes alakulatoknak a különböző észak-itáliai erősségekbe való elvonulására. A Bagossy-hajdúk Mantovába, az Ebergényi- és a Splényi-huszárok Sermida és Roverbella, míg a Pálffy-vértesek Castiglione és Bozzola helyőrségbe tértek téli szállásra. Maga a császári főparancsnok október 28-án Bécsbe távozott, hogy szóbeli kiegészítéseket fűzzön addigi jelentéseihez, és személyesen tájékozódjon a többi hadszíntér azévi fejleményeiről.[72]

A Rajna-menti hadszíntér eseményei

Magunk is követjük Savoyai Jenő kitekintését a kevéssé eleven és ugyancsak kevéssé eredményes további hadműveletekre. A Rajna-mentén a Bühl és Rastatt közt kiépített Stollhofeni védvonalak és a Majna folyó közt volt jelentősebb császári, elsősorban német-római birodalmi (pfalzi, rajnai, sváb és frank kerületbeli) kiállítású haderő, amelyhez egy kisebb csoportosítás csatlakozott a Neckar folyó középső szakaszán, miközben erős védőrséggel volt megrakva Freiburg, Philippsburg, Landau és Mannheim. A hadműveletekhez a bajorországi téli szállásról előrevont császári egységek közt volt a magyar Kollonits-, Esterházy és Lehoczky-huszárezred is. [73]A határfolyó túlpartján Elzászban, Lotharingiában, Bourgogne és Franche Comté területén Claude Louis-Hector, Villars hercege, Franciaország marsallja főparancsnoksága alatt összpontosultak a francia erők, köztük a francia király magyarokból álló Verseilles-huszárezrede.[74]

Kezdeményezőkészség hiányában a kényszerűen beiktatott itteni új császári főparancsnok, Krisztián Ernő, Bayreuth és Culmbach őrgrófja a bécsi haditanácsi utasítást kívánta követni, amely szerint a folyón átkelve, az lesz a birodalmi hadak alapvető feladata, hogy a németalföldi franciaellenes hadjáratot segítse ezzel az oldalirányú mozdulattal. Ugyancsak a Rajnán való átkeléssel ellenséges területre kívánta vinni a háborút a francia hadvezetés, hogy minél nagyobb számú ellenséges erőt kössön le, ezért feltöltötte a jelentősebb erődök, így főleg Hagenbach, Lauterburg, Strassburg, Kehl, Breisach raktárait.[75]

A kezdeményezés végül francia részről történt, miután 45 zászlóaljban és 92 svadronban mintegy 30 000 főt vontak össze, és támogatásukra 68 löveget küldtek, míg a

[71] KA AFA Provence, 1707-XIII-16., Italien, 1707-X-1½., -16.; *Vault* VII. k. 414. skk. o.

[72] KA AFA Provence, 1707-X-1, -1a., Piemont, 1707-3., -4., -4a., 1707-XI-2b, -6.

[73] KA AFA Deutschland, 1707-IV-29. A magyar huszárokról: *Zachar* 2000. 91. skk. o.

[74] Archives du Service Historique de l'Armée de la Terre, Paris-Vincennes (a továbbiakban: ASHA), série correspondence A1 (a továbbiakban: A1), Fasc. 2034., fol. 3., -5., -6., -7. Vö. Vie du maréchal duc de Villars écrite par lui-meme et publié par Anquetel et avec plans de batailles. Paris, 1784. A Verseilles-ezrednek a történetéről lásd bővebben: *Zachar József:* A Francia Királyság 18. századi magyar huszárai. *Hadtörténelmi Közlemények,* 1980/4. 523. skk. o.; *Boissau, Raymond:* Verseilles-hussards. *Vivat Hussar,* No. 30. Tarbes, 1995. 11. skk. o.

[75] KA AFA Deutschland, 1707-I-5., -15., -16., 1707-II-8., -ad 8., -10., -17., 1707-IV-15.

szembenálló német-római erők 32 zászlóaljban és 40 svadronban alig 20 000 főt számláltak. A franciák azt a látszatot keltették, mintha egyszerre akarnának átkelni Fort Louis, Lauterburg és Breisach magasságában, holott valójában a Neuburg magasságában történő átkelésre készültek. A május 21-i meglepetés tökéletesen sikerült, a másnap végül Kehlnél átkelt 47 lovassvadron és 10 gyalogzászlóalj váratlan megjelenésekor a széthúzódott ellenséges erők itteni ellenállása eleve kudarcra volt ítélve. A francia kötelékek Stollhofent és Bühlt azonnal birtokba vették, ezért legalább Rastattot védeni akarták, így visszavonultak, ám a franciák üldözőbe vették a németeket, így Kuppenheimt és Rastattot is elragadták. Az északkeleti üldöző menet folytatódott Ettlingenhez, illetve Durlach-hoz, ahol a német utóvéd és a francia elővéd közt összecsapásra is sor került. Az elvonulás és üldözés innen délnek, Pforzheimhez, illetve Dürmenzhez folytatódott, ott átkeltek az Enz folyó jobb partjára, ahol május 27-én egyesítették az addig harcoló és erősítésként újonnan beérkezett német-római csapatokat.

A másnapi haditanácskozás úgy döntött, hogy az Enz és a Neckar folyóközben elsáncolt állásba vonulnak, hogy így fedezzék a megszállt Bajorországot. A francia nyomás hatására azonban június 4-én kelet felé fordultak, Illingen, illetve Schwieberdingen felé, majd tovább Stuttgartnak, ahol az ellenséget rendületlenül űző Villars marsall június 8-án letáboroztatta hadait. Miután a német hadak Cannstadtnál átkeltek a Neckar jobb partjára, az üldözés ezt követően ismét kelet felé, a Rems folyó völgyében folytatódott, ez kisebb ütközeteket követően 12-én Schorndorf, 20-án Lorch elfoglalásával járt, azután Gmünd következett. E hadmozdulat, amelynek során a francia király Verseilles-ezredbeli magyar huszárai ütöttek rajta a német Oettingen-dragonyosokon és más lovasokon, azt jelentette, hogy a bayreuthi őrgrófnak továbbra is hátrálnia kellett. Még mindig a Rems völgyében Burgau magasságáig vonult, ott kívánt fedezékbe vonulni az Ulm–Donauwörth út fedezésére, jobbszárnnyal Brainkofen és balszárnnyal Herlikofen településre támaszkodva, de arról kellett értesülnie, hogy az ellenség újonnan átkelt további erőkkel ismét a nyomában van.[76]

Miután Villars marsall Gmündnél összpontosította addig minden irányban portyázó kötelékeit, a Verseilles-huszárok fürkésző jelentései alapján június 22-én megindultak a német kötelékek ellen Iggingen irányába. Ennek során Ober-Leinzellnél a francia elővéd ismét beleütközött az ellenséges utóvédbe, mire a német-római csapatok zöme sietve tovább vonult vissza, ezúttal a hadak megint északnak fordultak Ellwangennek, sőt Crailsheimnak, majd onnan nyugatnak, egyenesen Heilbronnhoz húzódtak, miután bécsi utasítás érkezett a Rajnához való visszatérésre. Ezzel együtt Landau és Philippsburg védőrségét arra utasította a hadvezetés, hogy a francia összeköttetési vonalak zavarásával segítse ezt elő.[77]

A birodalmi hadak zöme ezúttal zavartalanul folytatta menetét. A június 26-án Crailsheimből megindult kötelékek Westernach, Bilzfeld érintésével 29-én beérkeztek Heilbronnba, ahol a Neckar jobb partján tábort vertek. Amint Villars marsall a megváltozott irányú ellenséges menetről értesült, azonnal maga is a Neckarhoz igyekezett hadaival, hogy az azon való átkelést megakadályozza. Július 1-jén azonban még csak Cannstadtnál

[76] KA AFA Deutschland, 1707-IV-1., 1707-V-24., -28., -29., -43., 1707-VI-2., -ad 2.; HKR Reg. 1707-July-30., 1707-XIII-1.; ASHA A1, Fasc. 2027. fol. 89., 90., 101., 124., 137., .150., 152., 156., 158., 159., 162., 173., 191.

[77] KA AFA Römiches Reich, 1707-VI-1., Deutschland 1707-VI-18., 1707-XIII-1.

járt a Rems-völgyben, amikor megtudta, hogy Francois-Marie Broglie (régi piemonti családbeli) herceg, francia altábornagy csoportosítása megjelent Laufennél, mire a bayreuthi őrgróf kötelékei élén Sinsheim és Langenbrücken érintésével Philippsburghoz vonult, ahová másnap már be is érkezett. Mivel a francia főparancsnok aggódott a Rajna-hidak miatt, egyenesen Fort Louis felé vonult tovább Durchlach, Bruchsal, majd Mingolsheim és Heidelberg érintésével, de élelmet és takarmányt is gyűjtve csak 14-én ért ki a Philippsburggal szemben fekvő Roth, Welndorf, Reiningen és Sankt Leon falvak magasságába. Ezalatt a birodalmi kötelékek Philippsburg és Mannheim között ide-oda vonultak.[78]

A császári főparancsnok ugyanakkor július 14-én Philippsburgban hadvezér-társaival haditanácsi ülést tartott, ahol meghallgatták a Bécsből hozzájuk küldött Hannibal Joseph Sigbert Heister gróf tábornagy, a Császári Udvari Haditanács alelnöke által közvetített udvarbéli döntést. E szerint a lauterburgi vonalakhoz kell továbbvonulniuk, hogy ezáltal érjék el Villars marsall kivonulását a birodalmi területekről.[79] A német-római birodalmi kerületi hadak parancsnokai ennek ellenére úgy döntöttek, hogy csak a Rajna bal partjára vonulnak, ott foglalnak úgy állást, hogy ezzel megakadályozzák a francia csapatok partváltását, ha ez lenne a szándékuk.[80] Erre két Rajna-hídon át Speyerhez vonultak, ugyanis az a hír érte el őket, hogy a Neckar mentén megjelent francia hadak váratlanul birtokba vették Mannheimt, majd szétválva továbbmentek Oggersheimig, illetve Hernsheimig. Erre sietve odavittek egy hadihidat is Philippsburgból, Claude-Florimond, Mercy grófja, császári altábornagy pedig visszament a Rajna jobb partjára, hogy megakadályozza a további francia portyázásokat. Mindezt tapasztalva, Villars marsall belátta, hogy az erőviszonyok kiegyenlítődése miatt a Neckar folyótól északra való műveletek mind inkább lehetetlenné válnak, ezért csapatait Bruchsalnál gyülekeztette, ahová utóvédje július 29-én érkezett be.[81]

A következő hetekben mindkét hadviselő fél részéről csak kisháborús műveletek folytak, ezekben pedig mindkét oldalon főleg a magyar huszárok jeleskedtek, a császári állandó hadseregből Dessőffy alezredes a Kollonits- és Babocsay alezredes a Lehoczky-ezredből szerepel gyakran a hadijelentésekben. A francia Verseilles-ezredből hasonlóképpen kiemelik a hadijelentések Sárváry alezredes és (micsoda véletlen!) Dessőffy Miklós kapitány teljesítményét. A helyszínt illetően Bruchsal, Berghausen, Götzingen és Durchlach neve szerepel gyakrabban a portyázásokkal kapcsolatosan. Augusztus 28-án Villars marsall csapataival a Murg folyó mögé ment vissza, a tüzérséget és a trént is visszavonta ide, Rastatt és Kuppenheim közé, egyúttal a rajnai hajóhidat Wintersdorfhoz húzatta, míg egy különítményt Hagenbach-hoz küldött, hogy megakadályozza a német birodalmi csapatok átkelését a bal partra.[82] A bayreuthi őrgróf figyeltette, főleg huszáraival, az ellenséges mozgást, miközben előbb Durchlach magasságában várt ki, majd

[78] KA AFA Deutschland, 1707-VI-16., 1707-XIII-1.

[79] KA HKR Reg. 1707-August-138.

[80] KA AFA Deutschland, 1707-VII-6.

[81] KA HKR Reg. 1707-July-519.

[82] KA AFA Deutschland, 1707-VIII-1., 1707-XIII-1.; ASHA A1, Fasc. 2027. fol. 223., 229., Fasc. 2030. fol. 135. A hazai és a franciaországi Dessőffyekre lásd: *Dessoffy, Charles:* Genéologie de la Maison Dessoffy de Csernek. Paris, 1829.

Ettlingenhez vonult el. Eközben a korábban a Fekete-erdőben Donaueschingenig portyázó francia hadakat is visszavonta a francia hadvezetés.[83]

Szeptember 2-án I. József császári utasítására a német-római birodalmi csapatok és így a németországi hadszíntér főparancsnokságában Krisztián Ernő bayreuthi-culmbachi őrgrófot György Lajos hannoveri választófejedelem (a Stuart-dinasztia kihaltával leányági leszármazottként a későbbi I. György angol király) váltotta fel. Beérkeztéig átmenetileg Johann Karl Thüngen báró tábornagy (a magyarországi oszmánellenes felszabadító háborúban rangról rangra emelkedett kiváló katona) állt a hadak élén. E csoportosítás, amely ezzel együtt erősítést is kapott (szász, braunschweigi, vesztfáliai kötelékeket), feladata továbbra is védelmi jellegű maradt, a jelentős mélységbe való francia benyomulást kellett elhárítani, mégpedig Ettlingen és Daxlanden között új sáncvonalak építésével. Az erre való erőátcsoportosítás Hornbergnél és Offenbachnál eredményezett ismételt kisebb összecsapást. Ezt követően a franciák Kehlhez vonultak vissza, míg a németek Ettlingenhez. Végül Villars marsall hadaival október 29-én részben Fort Louis, részben Strassburg magasságában visszavonult a Rajna bal partjára. Erre a birodalmi kötelékek is téli szállásra vonultak Philippsburg, Rheinfelden és Säckingen térségében.[84] A kisháborús műveletek azonban elszórtan még tovább folytatódtak, az egyik hadijelentés ezt így őrízte meg: „December elején Lehoczky császári ezredest 100 huszárral a Lech jobb partjára küldték, hogy az összes hidat kihúzza, és az Itáliából hazatérő hessenieket – esetleg akár fegyverrel is – megakadályozza, hogy Bajorországban vonuljanak téli szállásokra."[85] Ehhez hasonlóan a francia hadvezetés ellenséges terület felderítésére küldte Sárváry alezredest ismeretlen számú huszárával.[86]

A németalföldi hadszíntéren mutatkozó fejlemények

Áttérve most már röviden a németalföldi hadszíntér ez évbeli eseményeinek felidézésére, először azt kell megismételnünk, hogy a császári (német-római), szövetséges (angol, németalföldi) és bérelt (dán, porosz) csapatok a spanyol felségterületnek minősülő Brabant és Flandria biztos birtokában néztek az újabb fejlemények elé. Menin megszállásával ráadásul nyitva állt előttük az egyik, a francia felségterület belsejébe vezető út is.[87] A francia hadak főleg Hennegau, Namur és Dél-Flandria területén állomásoztak.[88] A szembenálló hadak élén a császári koalíció részéről az angol tábornagy Marlborough hercege, míg francia részről formálisan az V. Fülöp nevében (már a háború elején) spanyol-németalföldi kormányzónak megtett II. Miksa Emánuel, a felségterületéről kiszorult bajor választófejedelem, gyakorlatilag a francia uralkodóház egyik oldalágából

[83] KA AFA Deutschland, 1707-XIII-1.; ASHA A1, Fasc. 2028. fol. 11., 32., 50., 66., 76.

[84] KA AFA Deutschland, 1707-XI-10., -ad 17., -25., 1707-XII-ad 12., 1707-XIII-1.; ASHA A1, Fasc. 2028. fol. 141., 145., 157., 167., 190., 197., 210., 217., 221., 224., 248., 255.

[85] KA AFA Deutschland, 1707-XII-22.

[86] ASHA A1, Fasc. 2013. fol. 542., Fasc. 2028. fol. 259., 261., 275., 294.

[87] *Coxe, Wilhelm:* Herzogs Johann von Marlborough Leben und Denkwürdigkeiten, nebst dessen Original-Briefwechsel. Wien, 1820–1822. (a továbbiakban: *Coxe*) III. k. 344. skk. o. Vö. *Taylor, Fr.:* The Wars of Marlborough, 1702–1709. Oxford, 1921.

[88] KA AFA Deutschland und Niederlande 1707-III-18.

származó Louis-Joseph de Penthiere, Vendome hercege, francia marsall állt.[89] A szembenálló erők ezen a hadszíntéren is a franciák számára mutattak előnyt, 124 gyalogzászlóalj és 193 lovassvadron ellenében a császár koalíciója csak 97 gyalogzászlóaljat és 164 lovassvadront tudott felmutatni. A jelentős francia erőösszpontosítás abból fakadt, hogy a versailles-i udvar meg kívánta akadályozni az előző évi ottani siker folytatólagos kiaknázását, a háború francia felségterületre való átvitelét. Ez indokolta azt is, hogy a Saint-Geniez-ezred zömében magyar huszárait is ezen a hadszíntéren alkalmazta a francia hadvezetés.[90]

A szokásos hadjárati esztendő kezdéseként Marlborough hercege május 14-én adta ki a parancsot hadainak a Brüsszeltől nyugatra, Anderlecht térségében május 19-től kezdődő összevonására, míg Vendome marsall ugyancsak május 19-én kezdte hadai gyülekeztetéseit a francia határnál, Mons közelében. Érdekes módon mindkét szembenálló csoportosítás 26-án indult meg a másik ellen. Mire azonban Marlborough Mons magasságába érkezett, Vendome már elvonult a néhány mérföldre lévő Gosselies-hez. Kisebb harcérintkezésekre tekintettel, a császári koalíció hadai rövid haditanácskozást követően nemcsak leállították előrenyomulásukat, hanem Brüsszel érintésével egyenesen Leuvenhez, Brüsszeltől északkeletre vonultak vissza, ahová már 31-én meg is érkeztek. Miközben ott a Dyle folyó mögött vonultak táborba, a francia kötelékek a Sambre folyó völgyében Namur és Charleroi közé meneteltek el, majd onnan még kissé tovább északra, Gembloux síkságára, jobbszárnnyal Sauveniere, balszárnnyal Noisement támponttal. A szembenállók táborba vonulása kéthavi szünetet eredményezett, még kisháborús műveletek sem folytak Brabant e térségében, noha viszonylag nem túl nagy távolságban állomásoztak.[91]

Mivel fürkészői révén Marlborough hercege arról értesült, hogy Vendome marsall ereje gyengült, ugyanis egyes alakulatokat át kellett vezényelnie Provence-ba, augusztus 10-én megindult, hogy vagy csatára, vagy a Sambre jobb partjára való hátravonulásra kényszerítse. A francia főparancsnok felismerte a támadással fenyegető veszélyt, és a készülő bekerítés elől sietve visszavonult nyugat felé eredeti gyülekezési területére, Mons térségébe. Bár egy esetleges csatavívás lehetőségében bízva, a császári koalíció hadai követték, de csak kisebb találkozóharcokra került sor. Végül Vendome marsall további nyugati menettel Ath, majd Tournay érintésével, a határon szeptember 6-án átkelve, egészen Lille-hez vonta vissza hadait, miközben a mindvégig a nyomában vonuló Marlborough hercege végül felhagyott a további csatakereséssel. Mindenesetre csak október közepén küldte téli szállásra csapatait.[92]

---

[89] Le duc de Vendome en Espagne, par un ancien militaire. Paris, 1824.; *Murray, G.:* The letters and dispatches of John Churchill, First Duke of Marlborough. London, 1845. (a továbbiakban: *Murray*) III. k. 319. skk. o. Vö. *Burton, I. J.:* The Captain-General. The Career of John Churchill, Duke of Marlborough from 1702–1711. London, 1968.; *Wijn, J. W.:* Het Staatse Leger (1702–1715). s'Gravenhage, 1956.

[90] KA AFA Deutschland und Niederlande, 1707-V-89., 1707-VI-24., 39.; ASHA A1, Fasc. 2021. fol. 9. skk. A huszárezredről lásd bővebben: *Zachar József:* Ráttky György kuruc ezereskapitány, francia generális (? –1742). *Hadtörténelmi Közlemények,* 1982/3. 355. skk. o.; *Boissau, Raymond:* Saint-Geniez-, puis Rattky-Hussards. Des origines a 1716. *Vivat Hussar,* No. 31., Tarbes, 1996, 9. skk. o.

[91] *Murray* III. k. 351. skk.; *Coxe* III. k. 347. skk. o.; ASHA A1, Fasc. 2018. fol. 5., 168., 199., Fasc. 2019. fol. 79., 104., 126., 145., 148., 162., 177, 198

[92] *Murray* III. k. 507. skk.; *Coxe* III. k. 515. skk. o.; FZ 245. o.; KA AFA Römisches Reich und Niederlande 1707-XI-10.; ASHA A1, Fasc. 2019. fol. 235., Fasc. 2020., fol. 34., 72., 141., 184., Fasc. 2023. fol. 104.

A tényleges örökséget jelentő Spanyol Királyság területén folyt harcokra is röviden kitekintve, elsőként azt kell leszögezni, hogy a Baleari-szigeteken, a szárazföldön pedig az egykori Aragóniai Királyság tartományain (Valencia, Catalonia és a névadó Aragonia területén) kívül, amely térségbeliek elfogadták III. (Habsburg) Károly királyságát, mindenütt (így Castíliában, Galíciában, Estemadrában) kelettől nyugatig V. (Bourbon) Fülöp hívei gyakorolták a hatalmat. Ennek megfelelően az előző évi hadjáratot követően a császári koalíció hadainak az a része vonult csak e területeken téli szállásra, amelyik Castilíából szorult ki kelet felé, míg a rövidnek bizonyult madridi sikert követő gyors kudarc után a másik részt téli szállásra nyugatra, portugál felségterületre szállították. Mindkét országszélen főleg angolok, németalföldiek és portugálok voltak, német-római vagy császári hadseregbeliek alig. A portugáliai csoportosítás zömét III. Károly erős nyomására azután az ottani főparancsnok, Lord Rivers tengeri úton január 17-i lisszaboni behajózással és február 7-i alicantei partraszállással átszállította Valenciába.[93]

A továbbra is Barcelónában tartózkodó Habsburg-ellenkirály a francia támadástól tartva, további erősítéseket kívánt császár bátyja és annak szövetségesei révén. Ennek azonban számos más ok mellett főleg a hajókapacitás szűkössége miatti átszállítási nehézség volt az akadálya, ugyanis Anna királynőnek belpolitikai gondjai támadtak az angol–skót–ír unióból fakadóan, és ezért elegendő közreműködésnek tartotta a Toulonhoz biztosított tengeri szállításhoz való angol hozzájárulást. A németalföldi államvezetés a hajóhiányon nem sietett segíteni, sőt, igyekezett elérni a háborús tehertétel csökkentését, ezért elhúzódó tárgyalásokba kezdett. Végül az sem felejthető, hogy V. János portugál király fivére egy jelentős belső hatalmi csoportosulás élén inkább franciabarát volt, vagyis a tengeri szállítást vállalni képes harmadik szövetséges hatalom adottságai is korlátozottak voltak.[94]

Mindezen túl V. Fülöp helyzetét erősítette, hogy nagyatyja, XIV. Lajos jóvoltából eleve őt támogatta egy 32 gyalogzászlóaljból és 24 lovassvadronból álló francia segélyhad, amelynek élén Jacques Fitz-James Berwick herceg (II. Jakab volt angol király természetes fia), Franciaország marsallja állt. III. Károly utánpótlási nehézségeit látva, további segítségnyújtásként, a közös navarrai határ adottságát kihasználva, a francia király saját haderejéből kikülönítve, sietve újabb, 24 gyalogzászlóaljból és 23 lovassvadronból álló segélyhadat küldött unokája, a spanyol király további támogatására. Ennek élére XIV. Lajos unokafivérét, az uralkodóház oldalágából származó Fülöpöt, Orléans hercegét állította. A spanyolországi hadszíntéren bevetett francia erők szerepe rendkívüli jelentőségű volt, mivel az V. Fülöp szolgálatában állt spanyol hadsereg összesen alig 49 gyalogzászlóaljból, 110 lovassvadronból és 18 milícia-zászlóaljból állt.[95]

Kölcsönös csapatösszevonásokat követően azzal indult az azévi hadművelet, hogy még mielőtt az újonnan érkezett francia hadak egyesülhettek volna a már korábbról ott tartóz-

[93] KA AFA Spanien, 1707-I-1., -4½., -6., 1707-II-1.

[94] KA AFA Spanien und Portugal, 1707-III-1., 1707-I-1., -3., -4., -5., 1707-IV-1., -2., 1707-VI-2., 1707-VIII-2., Italien 1707-II-35., 1707-X-3., -6., 1707-XI-7., -17.; *Lamberty* IV. k. 583. skk. o., FZ 36. skk,, 172. skk.. o.

[95] KA AFA Spanien, 1707-V-5., -7.; ASHA A1, Fasc. 1994. fol. 72.. 83., 84. Vö. Mémoires du duc de Berwick. La Haye, 1738.

kodókkal, a III. Károly uralmát támogató szövetséges csapatok április 8-án megindultak Aragóniában Villena ellen, ahonnan Berwick marsall hadai visszavonultak Chinchinellához. Időközben Fülöp orléans-i herceg az újonnan jöttekkel Saragossához érkezett, körülzárta ezt az Ebro-menti erősséget. A jelentős túlerő láttán a spanyol védőrség a feladás mellett döntött. Az időközben Berwick herceghez odarendelt csapatokkal való egyesülésüket a III. Károly nevében támadó szövetségesek nem zavarták, hanem Villenát igyekeztek elfoglalni, sikertelenül.[96]

Erre az egyesült spanyol–francia hadak április 23-án Almansa ellen vonultak, hogy ott csatavívásra készüljenek. A szembenálló hadak élén Henri de Massue, Ruvigny őrgrófja, Galloway grófja (számos forrásban és feldolgozásban: Lord Galloway, császári, majd németalföldi, végül angol szolgálatban álló tábornok), angol altábornagy ugyancsak a nyílt összecsapás mellett döntött. A mintegy 32 000 főnyi spanyol–francia csoportosítás ellen alig 15 500 fős angol–portugál–németalföldi hadsereg készülődött. Mégis április 25-én a déli órában klasszikus vonalharcászati eljárás szerint egymással szemben felállva és megindulva, utóbbiak kezdeményeztek. Miután elhallgattatták az ellenséges tüzérséget, megindultak a gyalogoserők, elsőnek az angol kötelékek, ezt a spanyol ellenmenet megállította, heves közelharc bontakozott ki, amelybe sorra kapcsolódtak be a friss erők. Nem volt kétséges, hogy a spanyol–francia túlerő győz, maga Galloway altábornagy is súlyosan megsebesült, véres vesztesége mintegy 3000 fő volt, fogságba esett harcosai közül mintegy 5000. A győzelem a spanyol–francia erőknek is sokba került, véres veszteségük elérte a 4000 főt.[97]

Az almansai súlyos vereségért a felelősséget egymásra tologatták a szövetséges angol, portugál és németalföldi katonai vezetők.[98] Maga III. Károly általában ítélte el tábornokait, szemükre vetette, hogy a csatavívást indokolatlan módon keresték, hiányosan kezdeményeztek, rosszul vezettek, végül pedig megfutamodtak.[99] Május 2-án a spanyol ellenkirály személyesen tartott haditanácskozást a jövendőt illetően. A megbeszélésen részt vevő katonai vezetők határozatot hoztak, miszerint megvédik Valencia Királyságot, mégpedig a csatából épségben kikerült harcosokra, újonnan érkező reguláris szövetséges katonákra és toborzandó helyi irreguláris fegyveresekre, valamint az adott várőrségekre támaszkodva. Gyülekezési központként Valencia városát határozták meg, ugyanakkor azonnal futárokat indítottak III. Károly személyes segítségkérő levelével a szövetséges udvarokba. Az V. Fülöp trónjáért harcoló Bourbon-hadvezetés is haditanácskozást hívott egybe győzelmét követően, amelyen úgy döntöttek, hogy Fülöp, Orléans hercege hadaival kövesse Valenciában az ellenséget, míg Berwick marsall gyülekeztesse a többi hadat az Ebro völgyében Tudelánál, hogy azután onnan Aragónia elragadására indulhasson.[100]

---

[96] *Quincy* V. k. 411. skk. o.

[97] KA AFA Spanien, 1707-V-1a., -4, 1707-VIII-8., 1707-XIII-2a., -2c.; ASAH A1, Fasc. 2048. fol. 253., 278., Fasc. 249. fol. 34., 74., 157., 159.

[98] KA AFA Spanien, 1707-V-1b., -10., 1707-VI-40.

[99] *Arneth, Alfred:* Eigenhändige Correspondenz Königs Karl III. von Spanien (nachmals Kaiser Karl VI.) mit dem Obersten Kanzler des Königreiches Böhmen, Grafen Johann Wenzel Wratislaw. Wien, 1856. (a továbbiakban: Correspondenz) 42. o.

[100] KA AFA Spanien, 1707-V-1c., -2., -4., -5., -6., -8., 1707-VI-1., 1707-VIII-7., -9.

Az újabb hadműveletek azzal kezdődtek, hogy Galloway altábornagy gyülekező hadaival az ellenség elől északra vonult, a kiürített Valencia városát pedig május 9-én birtokba vették a Bourbon-csapatok. Erre Fülöp, Orléans hercege Valencia Királyság hódoltatását is Berwick hercegre bízta, mellé adta d'Asfeld altábornagyot, maga pedig Madridba ment. Ám Berwick újonnan kapott helyettesére bízta Valenciát, ő pedig a hadak egyik részével az eredeti elhatározás szerint Aragóniába vonult. Miközben a Habsburg-főparancsnok még mindig Tortosánál tétlenkedett, d'Asfeld altábornagy elfoglalta Xativát, majd a Jucar folyószigeten lévő Alcira erődjét ragadta el, végül a tengerparti Déniát zárta körül, és ezt ostromolta, sikertelenül egészen augusztus 5-ig. Ezalatt a szárazföld belsejében részben Aragónia és Castília határvidékén folytak összecsapások, részben az Ebró völgyében Tudelától egészen Saragossáig. Ebben különösen virtuskodtak a francia király részéről a spanyol uralkodónak átengedett, egykor Deák Pál ezredes alatt Itáliában szolgált magyar huszárok, Filtz ezredessel az élükön.[101]

Saragossa elfoglalása után a francia–spanyol csapatok egy része portyázásra északkeletre Huescához, mások Jacához, illetve Ainsához vonultak, majd ismét összevonásra kerültek. Ezt követően június 16-án az Orléans-i herceg és Berwick marsall csapatai egyesültek Bujaralóznál, erre Galloway altábornagy hadseregével kitért előlük, és Mequinenza erődjét feladva, visszavonult a Segre folyó bal partjára, Torre del Segre városhoz. E lehetőséggel élve, a francia kötelékek elfoglalták Balaguer és Fraga erődjét. A kedvezőtlen időjárás miatt hetekre megszakított hadműveletek július közepén azzal folytatódtak, hogy a Bourbon-csapatok körülzárták Lleidát, de az ostromot kénytelenek voltak félbeszakítani, ugyanis XIV. Lajos hadakat vont el e hadszíntérről a Provence-ban folytatott védelmi harcokhoz.[102]

Ezzel a spanyol királyságbeli hadszíntéren fegyverszünet következett be, amelyet III. Károly arra igyekezett hasznosítani, hogy pénzt, hajót és katonát szerezzen további háborújához. Az ő fentebb felvillantott nehézségeivel éles ellentétben V. Fülöp belső utánpótlással is növelni tudta csapatai létszámát, így a harcok folytatása mellett döntött. Lleida ostromának újrakezdésére indultak hadvezérei, elterelő műveletként viszont elsőnek Galloway altábornagy csapatai ellen a Segre folyó mentén vonultak. Szeptember 9-én azután ismét körülzárták a tengerparti erődöt, megtették a szükséges ostromelőkészületeket, amelyeket sorozatos kitörések sem tudtak megzavarni. Az erőd lövetése október 3-án kezdődött, 12-én kerülhetett sor az első, még sikertelen rohamra. Az ostrom elhúzódásához hozzájárult, hogy október 26-án Galloway altábornagy csoportosításával a tengerparti Tarragonától felmentésére indult, és ezt is el kellett hárítani. Végül mind ennek a felmentési kísérletnek az elhárítása, mind pedig november 11-én Lleida elfoglalása sikerrel járt. Alig három nap múlva a győztes csapatok máris téli szállásra indultak.[103]

E hadszíntérről szóló rövid ismertetésünk zárásaként feltétlenül meg kell említenünk azt is, hogy nyugaton Portugália felől is történtek hadi kezdeményezések, de azok lényegesen elmaradtak jelentőségben a keleten folyóktól. Portugál és angol kötelékek benyo-

[101] E huszárokról lásd: *Zachar József:* Idegen hadakban. Budapest, 1984. 69. skk. o.; *Boissau, Raymond:* Les hussards de Louis XIV en Italie et en Espagne 1702–1709. *Vivat Hussar,* No. 29. Tarbes, 1994. 34. skk. o.

[102] KA AFA Spanien, 1707-V-7., 1707-VIII-2½., -4., -9., -11.; FZ 268. skk. o.; ASHA A1, Fasc. 2049., Fasc. 2050., fol. 82., 112., 113., 238., Fasc. 2052. fol. 214., 219., Fasc. 2058. fol. 91.

[103] KA AFA Spanien, 1707-XI-1., -3., -4., -10., -12., -13., 1707-XII-5.

multak a portugál–spanyol határon, és váratlan hadmozdulatukkal eljutottak Sevilláig, miközben az útjukba kerülő kisebb várakat elfoglalták. Ezzel egyidőben spanyol–francia erők viszont északabbra, az egyik határszakaszon Portugáliába nyomultak be, Olivenza erődjét ugyan hiába ostromolták, de néhány kisebb erősséget ők is birtokba vettek.[104]

Kitekintés a Rákóczi-szabadságharcra

Bár messze nem a spanyol örökségért vívott háború hadszíntereként formálódott ki a magyarországi szabadságharc, de már a kortársak nagy része is úgy vélte, hogy a császár számára e térségben szükségessé váló erőfeszítések következtében mégis annak részének tekinthető. Ezért, még az eddigieknél is rövidebben, felvillantjuk az ezzel kapcsolatos fő hadifejleményeket is, míg a sokkal fontosabb politikaiakat ezúttal mellőzni kényszerülünk.

II. Rákóczi Ferenc vezér-fejedelem hadainak létszámát a Császári Udvari Haditanács az 1706 végi téli szállásra vonulás idején sorra véve, a szűkebben vett magyar felségterületen összesen 38 000, míg az erdélyin 27 000 harcossal számolt. Velük szemben az állandó hadseregbeli, német-római, idegen uralkodóktól bérelt és hazai milícia kötelékek összességét tekintve is ennek felét látta bevethetőnek.[105] A hadműveletekkel kapcsolatosan a császári hatalom számára az okozta a fő gondot, hogy a magyar szabadságért küzdők jelentős erőkkel állomásoztak a Bakony és a Rába közti térségben, Kőszeg és Szombathely a birtokukban volt, biztos átjárással rendelkeztek a Felvidékre, mindezzel az osztrák és cseh tartományokat veszélyeztették. Az év első felében e térségben folyó váltakozó sikerű harcokat eleven érdeklődés követte.[106] Ezen kívül nagyobb figyelmet szentelt még a bécsi hadvezetés a császári kézen maradt Székesfehérvár ellátásával kapcsolatos műveleteknek,[107] valamint Jean-Louis de Rabutin, Bussy grófja, császári tábornagy erdélyi támadó feladattal való hadba küldésének, menetének, ottani hadmozdulatainak és azok magyarországi hatásának.[108]

Összegzés

Az 1707-es esztendő magyar szempontú szemrevételezésének végére értünk. Befejezésül és összegzésként leszögezhetjük, hogy ez a magyar szabadságharc legjelentősebb esztendejének bizonyult, amelyben sorsdöntő fejlemények következtek be. II. Rákóczi Ferenc fejedelem szabadságküzdelmével elérkezett a csúcsra, ahonnan már csak a lassú hanyatló szakasz következhetett. Ezzel szemben sem a Balti-tengeri térség hatalmi vi-

---

[104] *Lamberty* IV. k. 585. skk. o.

[105] KA AFA Ungarn, 1706-XI-3., 1706-XII-13.

[106] KA AFA Ungarn, 1707-I-5., 1707–II-1., -2., -3., -4., 1707-III-1., -6., -7., -8., -9., 1707-IV-1., -3., -4., -5., 1707-XIII-3.; HKR Reg. 1707-März-100., 1707-Mai-82., -83., 1707-Juni-239., -343., -356., 1707-July-66., -388.

[107] KA HKR Reg. 1707-July-244., -299., -308., -325., -328.

[108] KA AFA Ungarn, 1706-XII-13., 1707-III-2., -6., 1707-IV-4., 1707-VII-ad 7., 1707-XI-3., -ad 3., 1707-XII-1.; HKR Reg. 1707-Jänner-75., -374., 1707-Feber-21., -135., 1707-März-81., 1707-April-159., -263., 1707-July-112., -426., 1707-August-119., -140., -151., -159., -237., -238., -247., -356., -367., -379., -408., -415., -447., 1707-September-66., -242., -311., 1707-October-20., -33., -48., 1707-November-26., -111., -175., -288., 1707-Dezember-129.

szonyainak átformálásáért, sem pedig a világméretű spanyol királyi örökség birtokbavételéért külön vívott két európai koalíciós háború menetében nem történt döntő fordulat. Miként a magyar szabadságharcban részt vevőkre, az e két jelentős összecsapásban fegyvert forgatókra is még hosszú évek további küzdelmei vártak. Ez a Habsburg–Bourbon nagyhatalmi vetélkedésben, mivel mindkét fél szövetségeseivel egyetemben kerülte a csatavívást, a kisháborús műveletek térnyerését eredményezte, ami együtt járt a kisháború első mestereinek tekintett magyar huszárok első jelentős térnyerésével mindkét hadviselő fél koalíciós hadseregeiben.[109] Ez önmagában indokolja, hogy az egyéb szempontból a Habsburg–Bourbon összecsapásban csendes háborús évként megjelenő közbülső, kevéssé jelentős és látványos hadi fejleményekkel is foglalkozzunk.

Ismétlésként mindenesetre újólag rögzíthetjük, 1707-ben mindössze annyi történt, hogy egy császári csoportosítás szinte harc nélkül birtokba vette a Nápolyi Királyságot, egy egyesült spanyol–francia had elragadott néhány erődöt a németalföldi–portugál védőktől Aragóniában és Valenciában, miután győztek a csupán a polgárháborúban jelentősnek számított almansai csatában. Ezen túlmenően egy császári–savoyai szárazföldi és egy angol–németalföldi tengeri különítmény sikertelenül vette ostrom alá Toulont, míg a Rajna és Neckar folyók közti térségben francia–német, Brabantban pedig angol-németalföldi–francia váltakozó sikerű kisebb ütközetek mellett elsődlegesen kölcsönös kivárás és portyázás folyt. Más szavakkal, a spanyol örökségért folytatott, közel másfél évtizedes Habsburg–Bourbon fegyveres összecsapásban, mind a négy hadszíntéren egyaránt csendes háborús esztendőt jelentett 1707.

[109] Lásd erről bővebben: *Zachar József:* Idegen zászlók alatt, in: *Uő* (szerk.): Huszárok. Budapest, 2000. 62. skk. o.; *Uő:* Hungarian Soldiers int he Habsburg and Foreign Armies, 1699–1789. In: *Király, K. Béla – Veszprémy, László* (kiad.): A Millenium of Hungarian Military History. New York, 2002. 185. skk. o.

József Zachar

A SILENT YEAR OF THE WAR OF THE SPANISH SUCCESSION

Summary

1707 was the most significant and most successful year of Rákóczi's War of Independence, both from a military and a political point of view. During that same year, like before and after that, parallel with the Hungarian freedom fight, two great coalition wars were fought in Europe, independently of one another. The Great Northern War for the modification of power structure in the Baltic area, and the War of the Spanish Succession for the legacy of the extinct Spanish Habsburgs, fought between the successors of the female line and their allies. In the year 1707, however, both armed conflicts came to a standstill and negotiations came to prominence. As the special literature has discussed the history of the aforementioned talks in detail, the author's aim is to introduce the hostilities that also continued if somewhat less severely. He lays emphasis on the discussion of the fights between Habsburgs and Bourbons, as those were the engagements that influenced the Hungarian events. Since great campaigns temporarily were discontinued across Europe, Hungarians who had been known as the experts of local wars started to gain ground in the various European armies. The author primarily pays attention to the Hungarian aspects of the armed conflicts under examination.

József Zachar

UNE ANNÉE CALME DANS LA GUERRE DE SUCCESSION D'ESPAGNE

Résumé

1707 fut l'année la plus importante de la guerre d'indépendance de Rákóczi, la plus réussie sur le plan militaire et politique. Parallèlement à la lutte nationale hongroise, cette année-là, mais aussi avant et après, l'Europe fut le théâtre de deux grandes guerres de coalition: la guerre nordique menée pour changer les rapports de force dans la région de la mer Baltique et la guerre menée pour le trône de l'Espagne entre la descendance féminine et les alliés après l'extinction de la branche espagnole des Habsbourg. Dans les deux conflits, l'intensité des combats a considérablement baissé en 1707 et ce sont les tentatives de négociation en vue d'un accord qui ont occupé le devant de la scène. Étant donné que la littérature spécialisée s'est jusqu'alors surtout intéressée à ces dernières, l'auteur cherchera à présenter la suite des combats, certes, menés sans trop de conviction, notamment l'affrontement entre les Habsbourg et les Bourbon qui a eu un impact décisif sur l'évolution de la situation en Hongrie. Comme avec le recul de la grande guerre, les Hongrois, considérés comme les maîtres de la petite guerre, ont gagné du terrain dans les différentes armées européennes, l'auteur évoque surtout les faits ayant trait aux Hongrois.

József Zachar

EIN STILLES JAHR IM SPANISCHEN ERBFOLGEKRIEG

Resümee

1707 war bekanntermaßen das bedeutendste, militärisch und politisch erfolgreichste Jahr des Freiheitskampfes von Rákóczi. Gleichzeitig liefen aber parallel zum ungarischen nationalen Kampf – auch noch in dem genannten Jahr – wie davor und danach unabhängig voneinander zwei

große Koalitionskriege in Europa: der Nordische Krieg um die Modifizierung der Machtverhältnisse der Region des Baltischen Meeres und der Krieg um das Erbe der ausgestorbenen spanischen Habsburg-Linie zwischen den Nachfahren der weiblichen Linie und ihren Verbündeten. Das genannte Feldzugsjahr stellte jedoch in beiden Kriegen eine Art Innehalten dar: anstelle des Einsatzes der Waffen rückten die auf eine Einigung zielenden Verhandlungsversuche in den Vordergrund. Nachdem sich die Aufmerksamkeit der Fachliteratur bisher eher auf Letztere konzentrierte, hat sich der Verfasser diesmal die Vorstellung der unentschlossen doch weitergeführten Kämpfe zum Ziel gesetzt, in erster Linie hinsichtlich des Zusammenstoßes zwischen Habsburgern und Bourbonen, der die weiteren ungarischen Ereignisse auf bestimmende Weise prägte. Er zitiert in der Reihenfolge der Wichtigkeit den Feldzug des kaiserlichen Heeres, der zur Besetzung des Königreichs Neapel führte, den erfolglosen Angriff mit den Verbündeten vom Gebiet des Fürstentums Savoyen gegen die französische Provinz Provence, die mit wechselndem Erfolg entlang des Rheins geführten Kämpfe, die Operationen auf dem niederländischen Kriegsschauplatz, die grundsätzlich im Rahmen des Kleinkrieges verblieben, sowie den Bürgerkrieg in Spanien, der von den Bewaffneten und aus dem Ausland gekommenen Helfer gefochten wurde, die das Königreich von Philipp V., bzw. Karl III. unterstützten. Da parallel mit der Tatsache, dass der große Krieg in den Hintergrund rückte, europaweit auch einherging, dass die Ungarn, die als Meister des Kleinkrieges angesehen wurden, in den verschiedenen europäischen Heeren an Raum gewannen, berücksichtigt der Verfasser durchgehend besonders die ungarischen Bezüge.

Йожеф Захар

ОДИН СПОКОЙНЫЙ ГОД В ВОЙНЕ ЗА НАСЛЕДОВАНИЕ ПРЕСТОЛА В ИСПАНИИ

Резюме

1707 год быд самым значительным в военном отношении и в области политики самым успешным годом в освободительной борьбе Ракоци. В то же время еще в том же году параллельно с национальной борьбой венгров, как ранее, так и позже в Европе шли две крупные коалиционные войны: северная война за внесение коррекций в отношения между державами в районе Балтийского моря и война между наследниками по женской линии за наследство трона вымерших испанских Габсбургов. Однако в обеих этих войнах текущий военный год явился своеобразной приостановкой войны: вместо оружия на передний план были выдвинуты попытки вести переговоры в целях достижения соглашения. Поскольку до сего времени внимание специальной литературы распространялось скорее на последнее, автор и на этот раз ставит целью показать продолжавшиеся, правда уже нерешительно, военные действия, в первую очередь оказавшие влияние на схватку Габсбургов и Бурбонов. Поскольку параллельно с оттеснением на задний план большой войны венгры, считавшиеся мастерами малых войн, стали во всеобщем масштабе распространять свое влияние на все более обширные территории. Автор статьи уделяет главное внимание роли венгров в этот период.

GEBEI SÁNDOR

AZ 1707. ÉVI LENGYEL ÉS MAGYAR DETRONIZÁCIÓ POLITIKAI HÁTTERE

Az előzmények – az alt-ranstädti békéhez vezető út

Amikor a Szent Liga nyomására, de a köznemesség (slachta) támogatásával is François Louis prince de Conti ellenében I. Frigyes Ágost (Friedrich August) szász választófejedelmet 1697. június 25-én lengyel királlyá választották és 1697. szeptember 15-én Krakkóban II. Ágost néven „rex Poloniae"-nak megkoronázták, még politikai ellenfelei is úgy látták, hogy a pacta conventa-ba foglaltak kivitelezhetőek. Szászország és a Rzeczpospolita egyesített gazdasági és hadipotenciálja biztos garanciának látszott ahhoz, hogy a XVII. században megtépázott lengyel-litván nagyhatalmi státusz újra a Jagelló-kori fényben ragyogjon. Az egész lengyel–litván társadalom óhajtotta a sikert, a „kis északi háborúban" (1655–1660) elszenvedett megaláztatásokért revansra áhítozott, az elhódított területek (Livónia, Porosz Hercegség, Ukrajna) visszaszerzésére törekedett. Konopczyński Władysław, a híres lengyel történész találó szavaival élve a csupán „Erős" (Mocny), de nem „Nagy" (Wielki) II. Ágost[1] először a lengyeleken és a litvánokon ejtett legfájóbb sebet szerette volna begyógyítani, ezért a svédek Livóniából (Rigából) való kiűzésére szövetkezett a valóban „Nagy" cárral, I. Péterrel (1699–Preobrazsenszkoje/ Moszkva). Ám a „nagy északi háborút" (1700–1721) előkészületlenül kirobbantó II. Ágost 1700–1704 között a remélt sikerekkel szemben sorozatos vereségeket könyvelhetett el. A stratégiai cél realizálása – Svéd-Livónia (Riga) visszaszerzése – helyett 1702. május 24-én elveszítette az új, Vasa-dinasztiabeli lengyel királyi fővárost, Varsót is.

Két hónap múlva döntő csatában maradt alul XII. Károllyal szemben (Kliszow, 1702. július 19.)[2], aminek következtében Krakkót is kénytelen volt átengedni a svédeknek. Augusztus 10-én XII. Károly svéd király akadálytalanul vonulhatott be az ősi lengyel koronázó városba.

Röpke két év alatt megmutatkozott, hogy a múlt dicsőségéről ábrándozó Rzeczpospolita ugyanolyan katasztrofális helyzetbe jutott, mint 1655–1657-ben, a „potop" (özönvíz) idején. Akkor úgy menekült meg a Rzeczpospolita az összeomlástól, hogy a diplomácia sietett a totális csődöt mondott hadügy segítségére. Sikerült területi engedmények árán 1656-ban fegyverszünetet kötni Oroszországgal, sikerült a katolikus királynak, János Kázmérnak katonai koalícióra lépni a katolikus császárral (1656-ban III. Ferdinánddal, 1657-ben I. Lipóttal) a lutheránus X. Károly Gusztáv ellen, sikerült a brandenburgi választófejedelmet, Frigyes Vilmost a Porosz Hercegség átadása fejében Svédország oldaláról elvonni. De 1702-ben (1703-ban) vajon hogyan menthető meg az ország?

[1] *Konopczyński, Władysław*: Polska a Szwecja od pokoju do upadku Rzeczypospolitej, 1660–1795. Warszawa, 1924. 34. o.

[2] *Stok, Paweł*: Bitwa pod Kliszowem w r. 1702. In: SMHW t. VI. cz. 2. Warszawa, 1960. 191–252. o.; *Gierowski, Józef Andrzej*: Rzeczpospolita w dobie złotej wolności (1648–1763). In: Wielka Historia Polski. Tom 3. Kraków, 2003. 252–256. o.

I. Lipót császár támogatásával eleve nem számolhattak a spanyol örökösödési háború miatt, a fennmaradt alternatívák bántóan leegyszerűsödtek. Két megoldás, rossz és roszszabb közül választhatott az ország: vagy a Svédország, vagy az Oroszország által képviselt politikai törekvéssel azonosulhatott. Ezt a beszűkült mozgásteret csak akkor lehetett (volna) a Rzeczpospolita előnyére módosítani, ha II. Ágost és országa egységes álláspontot alakít ki és egységes cselekvésről dönt. 1704-re viszont olyannyira megromlott a király és alattvalói közötti viszony, hogy a „háború és béke" problémáját homlokegyenest másképpen akarták megoldani. Amíg II. Ágost a háború folytatása mellett kardoskodott és a svédek kiűzését, az ország felszabadítását az orosz segítség fokozottabb igénybevételével képzelte megvalósítani, addig a szenátorok zöme a XII. Károllyal való azonnali békekötést szorgalmazta. A békéért még a királyt is fel szabad áldozni, hangoztatták, mert II. Ágost alkotmánysértést követett el, hiszen a Rzeczpospolita tudta és beleegyezése nélkül indította meg a háborút. Következésképpen, ez a háború csakis II. Ágost király és nem a Rzeczpospolita háborújának minősíthető. Tehát végső soron a királynak kell viselnie a felelősséget mind a csúfos katonai vereségekért, mind a lengyel–litván nemzetet ért erkölcsi megaláztatásokért.

Ebből a helyzetértékelésből, illetve ezekből az egymást kizáró válságkezelő elképzelésekből fakadóan hasadt ketté Lengyelország (Litvánia szerepe egyelőre még elhanyagolható az érlelődő konfliktusban) és a külpolitikai bonyodalmak belpolitikai válsággal súlyosbodtak. A varsói és a sandomierzi konföderációkba[3] tömörült erők 1704 végére a „II. Ágost király detronizációja – az interregnum kimondása – ellenkirály (Leszczyński Szaniszló) választása" folyamattal olyan kompromisszum nélküli helyzetbe sodorták hazájukat, amelyből igazán a Rzeczpospolitában befolyásra törő nagyhatalmak valamelyike, azaz a svéd–orosz vetélkedő győztese húzhatott hasznot. A Rzeczpospolita 1709-ig elhúzódó belpolitikai válságperiódusának nyitányát az alábbiakkal illusztrálhatjuk.

1704 („békepárt" – „a honvédelem pártja")

- február 16. a varsói konföderáció
- február 24. II. Ágost király detronizációja
- április 16. az interregnum kihirdetése
- (M. Radziejowski interrex)
- május 20. a sandomierzi konföderáció (az interregnum visszautasítása)
- július 12. Leszczyński Szaniszló királlyá választása Varsóban
- augusztus 15/25.[4] Narva az oroszoké
- augusztus 19/30. a narvai egyezmény[5]
- (I. Péter cár és II. Ágost király III. svédellenes szövetsége)

1705

- október 4. Leszczyński Szaniszló királlyá koronázása Varsóban
- november 18/28. a varsói egyezmény
- (XII. Károly és Leszczyński Szaniszló oroszellenes szövetsége)

[3] A konföderációk megalakulásáról, azok politikai küzdelméről l.: *Gebei Sándor*: Az 1704. évi lengyel konföderációk és a szécsényi konföderáció. In: Rákóczi állama Európában. Konferencia a szécsényi országgyűlés 300. évfordulója emlékére. (Szerk.: *Bagyinszki Istvánné, Balogh* Zoltán) Salgótarján, 2006. 54–60. o.

A lengyel nemesség politikai elképzeléseiről nagyszerű összefoglalást ad *Porazíński, Jarosław*: Epiphania Poloniae. Orientacje i postawy polityczne szlachty polskiej w dobie wielkiej wojny północnej (1702–1710) Toruń, 1999. c. monográfiája. Témánkhoz különösen a Dwukrólewie (Kettős királyság) c. fejezet (88–127. o.) illeszkedik.

[4] Ballagi Aladár megjegyzését idézzük: „Még némely svéd történész sem tudja, hogy náluk a XVIII. század elején csak tíz nap különbséget vettek föl a Gregorianum és *saját naptáruk* között." ... „A svéd stylust, az-

1706-ban a háború újabb szakaszába lépett akkor, amikor XII. Károly szeptember elején a Német-Római Császárság területén át Szászországba vezette csapatait. Vakmerő lépéséről Európa valamennyi érdekelt koronás főjét idejekorán tájékoztatta, ugyanakkor felhívta a figyelmet arra is, hogy ez a katonai akció az európai általános békét nem veszélyezteti. Az akció célja mindössze az – hangsúlyozta a svéd katonakirály –, hogy a hadüzenet nélküli háborút kirobbantó II. Ágost lengyel királyt így kényszerítse a vérontás befejezésére.[6]

Sakk-kifejezéssel élve, XII. Károly ezzel a húzásával mattolta ellenségét, hiszen II. Ágostot Szászországtól, „anyaországától," biztonságosnak gondolt hátországától, utánpótlás-bázisától fosztotta meg, saját, nélkülöző hadseregéről pedig bőkezűen gondoskodott. Nyugodt téli szállás és minőségi élelmezés várta a megszálló svéd katonaságot pl. Drezdában, Lipcsében, Königsteinben stb., amiért cserében XII. Károly vasfegyelmet követelt meg katonáitól. Halálbüntetés várt azokra, akik fosztogatásra, rablásra adták a fejüket, a közrendre eleve a svéd rendőrség (!) vigyázott.[7] A svéd katonai jelenlét egyáltalán nem zavarta meg Szászország mindennapi életét, „olyan nyugalom honolt Szászországban, mint Stockholmban."[8] Igaz, hogy ezért a nyugalomért hatalmas summát fizetett a választófejedelemség. Azon kívül, hogy a szász lakosság a kvártélyozás és a porciózás költségeit viselte, XII. Károly hadiadóval is súlyosbította terheiket. A precíz szász adónyilvántartásból ismerjük, hogy II. Ágost szász alattvalói 625 000 birodalmi tallér/hó hadiadóval gazdagították a stockholmi államkincstárt a svéd megszállás hónapjaiban.[9]

A lengyelországi hadszíntéren tartózkodó II. Ágostot megdöbbentette XII. Károly váratlan manővere, súlyos dilemma elé került. Lengyelországot védje meg és mentse meg Szászország feláldozásával, vagy Szászország megőrzése fejében hagyja sorsára másik országát? Ez utóbbi variáció mellett döntött, ám a kivitelezést hallatlan óvatosan, titok-

az a Gregorianumtól 10 nappal elmaradó időszámítást csak 1713-ban kezdik abbahagyni, akkor kezdik a svédek is használni a 11 napi különbözettel számító Julianumot." – *Ballagi Aladár:* XII. Károly és a svédek átvonulása Magyarországon. 1709–1715. Budapest, 1922. 12–14. o.

[5] Oroszországban a Julianum és a Gregorianum közötti 11 napos eltérést tartották számon. A narvai egyezmény immár I. Péter és II. Ágost harmadik szövetkezése XII. Károly ellen. Az 1699-es preobrazsenszkojei, az 1701-es birzsei (ma: Birža, Litvánia) egyezményekhez hasonlóan, az 1700-ban elvesztett, de 1704-ben az oroszok által visszafoglalt Narvában aláírt szerződés továbbra is II. Ágostot ismerte el a Rzeczpospolita legitim uralkodójának. Következésképpen a trónbitorló Leszczyński és a „királycsináló" XII. Károly svéd király elleni hadakozás folytatására kötelezték magukat. Oroszország – a korábbiakhoz képest – nagyobb élő- és anyagi erő biztosítására vállalt kötelezettséget. A részletekről l.: *Gebei Sándor:* II. Ágost lengyel király és a magyar ügy, 1701–1703. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 2003/3–4. sz., 781–790. o.

[6] Összesen 22 300 főt (7300 lovas, 5000 dragonyos, 7000 gyalogos és egyéb) számlált a Szászországba bevonultatott svéd haderő. Theatrum Europaeum Theil XVII. (vom 1704ten Jahr bis Ausgangs 1706ten Jahr vorgegangen) Jahr 1706. Francfurt am Mayn, 1718. 130–131. o.

[7] *Voltaire's* vorzüglichste Schriften. XV. Band. Geschichte Karls XII Königs von Schweden. Zweiter Theil. Wien, MDCCCX. (A továbbiakban: *Voltaire:* Geschichte Karls XII.) 69. o.; Theatrum Europaeum. Theil XVII. Jahr 1706. 136. o.

[8] *Voltaire:* Geschichte Karls XII. 73–75. o.

[9] Uo. 69. o.; Zsurnal, ili Pogyennaja zapiszka, blazsennija i vecsnodosztojnija pamjatyi Goszudarja Imperatora Petra Velikovo sz 1698 goda, dazse do zakljucsenyija Nejstadszkovo mira. Csaszty pervaja. Szankt-Petyerburg, 1770. (A továbbiakban: Zsurnal, ili Pogyennaja zapiszka.) 141. o.

ban kellett végrehajtania. Miközben a látszat kedvéért az orosz segélyhadak parancsnokával, Alekszander Mensikov herceggel együtt a Lengyelországban hagyott svéd főparancsnok, Arvid Mardefeld seregének megsemmisítését tervezgette, addig meghatalmazottjai titkos tárgyalásokat folytattak a svéd kancellárral, Karl Piperrel a Lipcse melletti Alt-Ranstädtban. (Egyáltalán nem volt véletlen a Lipcsétől két mérföldnyire fekvő tárgyalási színhely kijelölése, a harmincéves háború idején, a lützeni csata előtti napokban, ott működött Gusztáv Adolf svéd király főhadiszállása.[10]) A svéd győzelem ezúttal a tárgyalóasztalnál született meg. II. Ágost képviselői 1706. szeptember 24-én minden különösebb vita nélkül elfogadták a svéd király diktátumait, a békeszerződést október 14/24-én ugyancsak Alt-Ranstädtban ratifikálták a felek megbízottjai. Saját érdekeinek védelmében mindkét fél vállalta, hogy a dokumentum létét és tartalmát egyelőre nem hozzák nyilvánosságra.[11]

Vajon, miért kellett titokban tartani a békeokmányt? A huszonkét cikkelyből álló dokumentumot[12] átolvasva kézenfekvő a válasz. II. Ágost lengyel király és XII. Károly svéd király, I. Szaniszló lengyel király „béke és barátsági szerződésének" III. cikkelye értelmében II. Ágost „Lengyelországhoz–Litvániához kapcsolódó valamennyi jogáról és igényéről" egyszer s mindenkorra lemondott, I. Szaniszlót „törvényesen választott, törvényesen megkoronázott királynak és nagyfejedelemnek" ismerte el. Visszavonhatatlanul megígérte, hogy sem Szaniszló életében, sem annak halála után uralkodói igényekkel a Rzeczpospolita egyetlen országában, tartományában sem lép fel.[13] A III. cikkellyel összhangban II. Ágost arra kötelezte magát, hogy lengyel és a litván alattvalóit késedelem nélkül feloldja hűségesküjük és kötelezettségeik alól, őket I. Szaniszló király alattvalóságába engedi (IV. cikkely). Mindenféle szövetséget felbont, főképpen „a moszkvai cárral kötött egyezséget" érvényteleníti, valamennyi mellette szolgáló moszkovita katonát elbocsátja, a cári hadakban harcoló, „orosz neveken" számon tartott szász katonákat pedig hazarendeli (V. cikkely). Az összes „törvény és végzés," amelyek akár országgyűléseken (szejmeken), akár szenátusi üléseken születtek, „örök időkre" (zu ewigen Zeiten) hatályukat vesztik, de II. Ágost világi és egyházi privilégiumai érvényben maradnak (VI. cikkely). A lengyel korona és a többi koronázási jelvény, a kincstárban lévő értékek, ékszerek és díszek, a királyi archívum és könyvtár Szaniszlót illették (VII. cikkely). Az 1700 óta folyó északi háború során szerzett haditrófeákat (svéd zászlókat, okmányokat,

[10] Zsurnal, ili Pogyennaja zapiszka, 142. o.; Theatrum Europaeum. Theil XVII. Jahr 1706. 136. o.

[11] *Otwinowski, Erazm:* Dzieje Polski pod panowaniem Augusta II. od roku 1696–1728. Kraków, 1849. (A továbbiakban: *Otwinowski:* Dzieje Polski.) 108. o.; Theatrum Europaeum. Theil XVII. Jahr 1706. 139–143. o.; *Haintz, Otto:* König Karl XII. von Schweden. Erster Band Berlin, 1958. (A továbbiakban: *Haintz:* Karl XII.) 150–151. o. Haintz szerint a ratifikáció 1706. október 10/20-án Piotrkówban zajlott. *Haintz:* Karl XII., 155. o.

[12] Az alt-ranstädti béketárgyalásokon Svédország részéről Karl Piper királyi szenátor, királyi kancellár és Olaus Hermelin királyi államtitkár, Lengyelország részéről Stanisław Jablonowski krakkói vajda, Litvánia részéről Alexander Paulus Sapieha litván főmarsall, II. Ágost „királyi őfelsége és szász választófejedelem" nevében Antonius Albrecht von Imhoff titkos tanácsos és George Ernst Pfingsten titkos „referendarius" vettek részt. A békeszerződés szövege megtalálható az OSZK Kézirattárában (Fol. Lat. 1174. sz.): Friderici Augusti regis Poloniae et ducis Saxoniae instrumentum pacis cum Carolo XII. rege Sveciae et Stanislao I. rege Poloniae (1706.), kiadva: Friedens-Tractat, so zwischen dem König von Schweden und dem König von Pohlen und Churfürsten von Sachsen den 14/24. September 1706 geschlossen worden. In: Um die polnische Krone. Sachsen und Polen wärend des Nordischen Krieges 1700-1721. (Bearbeitet von *J. Kalisch, J. Gierowski*) Berlin, 1962. (A továbbiakban: Friedens-Tractat.) 175–183. o.; Theatrum Europaeum. Theil XVII. 140–143. o.

[13] Friedens-Tractat, 177. o.; Theatrum Europaeum. Theil XVII. Jahr 1706. 140. o.

hadieszközöket stb.) visszaadták XII. Károlynak, a szász helyőrségeket II. Ágost hazarendelte lengyel területről. Átengedte továbbá Krakkót és Tykocint a svédeknek, mire XII. Károly nagyvonalúan megígérte, hogy a svéd garnizon kivonul Lipcséből és Wittenbergből. (A szerződésben foglaltak betartásáért a Német-Római Birodalom császára, Anglia királynője és a Németalföldi Egyesült Államok vállalták a garanciát.) A békekötés sürgősségét a hathetes ratifikálási határidő bizonyítja.[14]

Az alt-ranstädti béke hivatalos kihirdetésére addig nem kerülhetett sor, amíg II. Ágost személyi biztonságáról nem gondoskodtak. A tárgyalások lezárása pillanatában óriási sereg főparancsnoka volt – táborában csak a Mensikov-féle orosz had harmincezerre rúgott –, vele szemben Mardefeld svéd tábornok nyolcezer svédje és húszezer Szaniszló-párti lengyel állt.[15] Ebben a szituációban II. Ágostnak folyamatosan alakoskodnia kellett: fegyverben álló katonáit és az oroszokat nap mint nap a küszöbön álló csatára tüzelte, titkos futáraival pedig Mardefeldet győzködte az összecsapás értelmetlenségéről, feltárván előtte a szászországi tárgyalások eredményeit. A svéd tábornok bizalmatlansága miatt 1706. október 29-én Kalisz térségében – a békeszerződés ellenére! – mégis sor került a csatára. Ha hihetünk Mensikov cárhoz intézett jelentésének, akkor Mardefeld gyanakvása ötezer svéd és ezer lengyel katona életébe került.[16]

Szörnyű érzések kavaroghattak az akarata ellenére győztes csata után II. Ágostban. Személyesen kellett tisztáznia magát XII. Károly előtt a be nem kalkulált esemény miatt. A kaliszi csata után hazasietett (Szászországba ment), ahol XII. Károly parancsára I. Szaniszlóval kellett találkoznia. Megaláztatása Lipcsében azzal folytatódott, hogy saját kézzel írt levélben kellett gratulálnia I. Szaniszlónak a trónra lépése alkalmából. A lengyelországi hivatalnokainak címzett másik levelével az új király iránti lojalitásra és lelkiismeretes szolgálatra utasította egykori tisztviselőit. De az aláíráskor használt titulusai között már nem szerepeltethette a lengyel királyi címet.[17]

Európa nyugati fele a lengyel válság megszűnését olvasta ki a 1706-os alt-ranstädti békéből, úgy értékelte, hogy a nagy északi háború a Rzeczpospolita kiválásával egyszerű északi háborúvá redukálódott, a koalíciók kötésének ideje elmúlt északon, a konfliktus csak a két háborúzó országra, Svédországra és Oroszországra szűkült. XII. Károly érvényesíteni tudta akaratát Európában, mégpedig kettős okból. Egyrészt az európai nagyhatalmak érdekeltek voltak a vesztfáliai békerendszer megőrzésében, másrészt legalább ugyanilyen fontosnak tartották a svéd fegyverek eltávolítását Európából (Szászország-

[14] Friedens-Tractat, 177–183. o.; Theatrum Europaeum. Theil XVII. Jahr 1706. 141–143. o.

[15] Piszma i bumagi imperatora Petra Velikovo. t. IV/2. Szankt-Petyerburg, 1900. (A továbbiakban: Piszma i bumagi.) 1195–1196. o.; Zsurnal ili Pogyennaja zapiszka, 153. o.; *Szolovjov, Sz. M.:* Szocsinyenyija. Isztorija Rossziji sz drevnyejsih vremjon. Knyiga VIII. tom 15. Moszkva, 2001. (Reprint) (A továbbiakban: *Szolovjov:* Isztorija Rossziji.) 190. o.

[16] *Szolovjov:* Isztorija Rossziji. Maga Arvid Mardefeld tábornok 1760 tiszt- és katonatársával az oroszok kezére került. Őket később kicserélték a stockholmi orosz foglyokkal. Zsurnal, ili Pogyennaja zapiszka, 153. o.

Konopczyński Władysław, a már idézett lengyel történész, II. Ágost uralkodói teljesítményét Lengyelország történetének legsötétebb korszakaként ábrázolja. Megjegyzi, hogy Vitéz Boleszláv lengyel király 47 csatájából csak egyetlen egyet veszített el, II. Ágost viszont ugyanennyi csatájából egyetlen egyet nyert meg, a kaliszi csatát, azt is akarata ellenére. *Konopczyński, Władysław:* Od Sobieskiego do Kościuszki. Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań, 1921. 72. o., *Haintz:* Karl XII. 156. o. (Haintz Mardefelt formában szerepelteti a svéd tábornok nevét.)

[17] *Voltaire:* Geschichte Karls XII., 91. o.

ból, a császárság területéről). Ez pedig nem jelentett mást, mint az Oroszország elleni háború folytatását. Anglia és Hollandia tanácsára I. József császár engedett XII. Károly követeléseinek a vallásszabadság ügyében, így a sziléziai protestánsok több tucat templomukat visszakaphatták főleg a nagyvárosokban (pl. Breslauban = Wrocławban). Az európai nagypolitika szemszögéből értékelhető valóságos engedmény az volt, hogy a császár Oroszország ellen irányuló, barátságtalan lépéseit szerződésben rögzítették. I. József császár nemzetközi érvényességűnek fogadta el az alt-ranstädti békét, azaz legitimnek ismerte el az uralkodóváltást a Rzeczpospolita élén, I. Szaniszlót törvényesen hatalomra került lengyel királyként és litván nagyfejedelemként ismerte el. Ez az oroszellenes lépés az orosz hadak Szilézián és Csehországon való átvonulásának a tilalmával is kiegészült[18]

A császárral szolidáris Anglia és Hollandia I. Szaniszlót szintén befogadta az európai királyok családjába, a svéd király és a császár megegyezése után Brandenburg-Poroszország is kockázatmentesen csatlakozhatott az új királyt elismerők táborához. Franciaország és az Oszmán Birodalom ugyancsak deklarálta az egykori poseni (poznańi) vajda legitim hatalmát.

I. Szaniszló 1704–1706 közötti uralkodása még vitatható, de II. Ágost 1706. évi lemondásával és az európai országok általi törvényesített uralkodóváltással a lengyelországi konfliktus lezárult. Legalábbis úgy tűnt, hogy megszűnt. Az új király úgy intézkedett, „mintha teljesen ura lenne a Rzeczpospolitának," híveit, rokonságát magas tisztségekbe emelte. Már említett távoli rokonát, unokahúga férjét, az 1703-ban még Rákóczi-barát Józef Potockit a korona főhetmanságával jutalmazta,[19] nagybátyja, Jan Stanisław Jablonowski, a rusz (lvovi) vajdája kancellár, az „öreg Sapieha", majd annak fia nagyhetman, a hozzá pártolt litván főhetman, Michał Wiśniowiecki a rusz vajdája,[20] Lanckoroński krakkói alkamarás pedig krakkói vajda lett. Nem feledkezett meg a koronázó, lvovi érsekről sem, Zieliński érsek a prímásságot érdemelte ki a király részéről, egyelőre pápai jóváhagyás nélkül.[21]

Látható és érzékelhető, hogy I. Szaniszló király II. Ágost lemondását és Lengyelországból való távozását a belpolitikai válság végleges megoldásaként kezelte. Magabiztos intézkedéseiből, a cím- és rangadományozásokból azt olvashatjuk ki, hogy a király nélkül maradt sandomierzi konföderációra úgy tekintett, mint egy létalapjától megfosztott politikai tömörülésre, amelynek a behódolása rövid időn belül várható. A volt Ágost-hívek, a sandomierziek csatlakozásával Lengyelország egysége majd helyreáll – szövögette terveit Szaniszló –, és Svédországgal szövetségben, a közös lengyel–svéd ellenség, azaz Oroszország, az eredeti, az 1667 előtti lengyel–orosz és az 1661 előtti svéd–orosz határok mögé űzhető.

---

[18] Zsurnal, ili Pogyennaja zapiszka, 145–146. o.; *Haintz:* Karl XII., 169–174. o.

[19] *Żielińska, Teresa:* Poczet polskich rodów arystokratycznych. Warszawa, 1997. (A továbbiakban: *Żielińska:* Poczet.) 257. o.

[20] *Gąsiorowski, Antoni* (Red.:): Urzędnicy centralni i nadvorni Polski XIV–XVIII wieku. Tom X. Kórnik, 1992. (A továbbiakban: *Gąsiorowski:* Urzędnicy) 171., 195. o.; *Otwinowski:* Dzieje Polski, 119., 127. o.; *Ciara, Stefan:* Senatorowie i dygnitarze koronni w drugiej połowie XVII wieku. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1990. 160–161. o.

[21] *Otwinowski:* Dzieje Polski, 127. o.

Vizsgáljuk meg, volt-e realitása I. Szaniszló politikai számvetésének? S egyáltalán: hogyan reagáltak a sandomierzi konföderáció tagjai II. Ágost váratlan lemondására? S ami még ennél is fontosabb: hogyan viszonyult I. Péter cár az áruláshoz, az 1698 óta élő, többször is megújított szerződés felrúgásához?

A Rzeczpospolita megosztottságának fenntartása (1707)

Péter cár igen későn, Mensikov 1706. november 24-én/december 5-én írott leveléből értesült Ágost arculcsapással felérő kapitulációjáról. A lengyelországi orosz hadak főparancsnoka, hogy uralkodója előtt felelősségét némiképpen csökkentse, az alábbi javaslattal hozakodott elő: „ha Ő Kegyelmessége mihamarabb hozzánk (az orosz hadak főhadiszállására, Zsolkvára/Żółkiewbe – G. S.) méltóztatna érkezni, akkor igen hamar új királyt lehetne választani (mocsno szkoro drugovo korolja vibraty), amit a lengyelek, úgy vélem, az Ön jelenlétében hajlandóak lennének támogatni,..."[22] Mensikov felvetését azonnali cselekvés követte. I. Péter cár dacolva az időjárási viszontagságokkal – Pétervárról indulva, Velikije Lukit, Szmolenszket és Kijevet érintve – már 1706. december 28-án/1707. január 8-án Zsolkván (lengyelül Żółkiewben) termett, ahová a sandomierzi konföderáció vezetőit is mozgósították. A konföderáció vezetője (marsallja), Stanisław Denhoff (Dönhoff) mellett tekintélyes főurak, jelentős politikai befolyással rendelkező személyek futottak be a zsolkvai orosz főhadiszállásra: pl. a korona hetmanjai, Adam Sieniawski főhetman, Stanisław Rzewuski nagyhetman, Konstanty Szaniawski kujáviai püspök, Janusz Wiśniowiecki krakkói és vilnói vajda, Ludwik Pociej litván főkincstartó és mások. Feltétlenül ehhez a politikai tömbhöz tartoztak még a Sapiehák ádáz ellenségei, a litván Ogińskiek, Mikołaj nagyfejedelmi kincstárnok, a trocki (trakai-i) kastellán és öccse, Grzegorz Antoni litván nagyhetman (1703-tól),[23] továbbá Marcin Wołłowicz, a Litván Nagyfejedelemség főmarsallja is.[24] A megváltozott – II. Ágost király lemondása utáni – helyzethez mind Oroszországnak, mind a sandomierzi konföderációnak új stratégiát kellett kidolgoznia. Az orosz és a II. Ágost lengyel király hatalmának védelmére alakult sandomierzi konföderáció együttműködését újra kellett szabályozni. E nem könnyű feladat megoldására hívták életre az érdekelt felek a tárgyaló delegációikat. A lengyeleket és a litvánokat egyaránt tömörítő konföderátusok tárgyaló küldöttségét J. Wiśniowiecki krakkói és vilnói vajda vezette, a cári akaratot Gavriil Golovkin kancellár és Grigorij Dolgorukij orosz varsói követ, belső tanácsos képviselte.[25]

---

[22] Piszma i bumagi, t. IV/2. Szankt-Petyerburg, 1900. 1133–1136. o.

[23] *Feldman, Józef*: Polska w dobie wielkiej wojny północnej, 1704–1709. Kraków, 1925. (A továbbiakban. *Feldman*: Polska w dobie.) 205–206. o.; *Zielińska:* Poczet, 189–190. o.

[24] *Feldman:* Polska w dobie, 205–206. o. A sandomierzi konföderációhoz csatlakozottak szinte teljes névsorát közli *Kamiński, Andrzej:* Konfederacja sandimoerska wobec Rosji w okresie poaltransztadzkim, 1706–1709. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1969. című munkájában.

[25] Nem „Golovin főkancellár," mint ahogyan Márki Sándor írta (*Márki*: Nagy Péter czár 16. o.), hanem Golovkin. Ugyanis volt Golovin nevű kortársa is Golovkinnak. Mégpedig, Golovin, Fjodor Alekszejevics gróf, a híres diplomata. Neki tulajdonítják Oroszország külképviseleteinek megszervezését. Később Szibéria helytartója. 1706-ban halálozott el. *Pavlenko Ny. I.:* Ptyenci gnyezda Petrova. Moszkva, 1994. (A továbbiakban: *Pavlenko:* Ptyenci.) 389. o.; *Molcsanov, Ny. Ny.:* Diplomatyija Petra Pervovo. Moszkva, 1984. 199. o.; de vigyázat! A Golovkinok közül is több államférfi ismert. Témánk tárgyalásakor Golovkin, Gavriil Ivanovics grófról, kancellárról van szó, aki az 1706-ban meghalt Golovin után vette át a „Külügyminisztérium" vezetését. A

A lengyel követek J. Wiśniowiecki vajda vezetésével február 16/27-én, vasárnap 12 órakor érkeztek Nagy Péter főhadiszállására. A 11 hintóból álló menet fogadására cári testőrök sorakoztak fel, s az állami delegációknak kijáró tisztelettel és pompával fogadták az érkezőket. A konföderáció delegációjának vezetője J. Wiśniowiecki üdvözlő beszédében megerősítette a lengyelek és litvánok szövetség melletti elkötelezettségét. Kiemelte, hogy Lengyelország és Litvánia számára a jövőben is elengedhetetlen Oroszország katonai és pénzügyi támogatása, s a konföderáció nevében ígéretet tett arra, hogy a két évvel ezelőtti szerződés változatlanul érvényben marad a közös cél megvalósításáig, azaz, a svédek fölötti győzelemig.[26] Az ünnepélyesség és az udvariaskodás viszont már az első tárgyalási napon félbeszakadt, mert a lengyel konföderáltak kifogásolták az orosz segédhad élelmezési kvótáját, a háború és járványok által sújtott lengyel vajdaságok (brześci [breszti], bełzi, chełmi) porciózástól való felmentését szorgalmazták a cárnál. Hasonlóan katasztrofális volt a helyzet a sandomierzi, a sieradzi, a łęczycai, a lublini vajdaságokban is, de ott a rekvirálások miatt – állították a lengyel delegátusok. Megpróbálták elérni annak kimondását, hogy a károkozásért a cári katonaságot terheli a felelősség, következésképpen a kárt szenvedő vajdaság birtokosai anyagi kompenzációra tarthatnak igényt. Kérték, hogy ennek a summának bekalkulálásával a cár a Rzeczpospolitának beígért pénzügyi támogatását arányosan emelje meg. A konföderáltak további anyagi természetű kifogása a cári segélypénzek rendszertelenségére vonatkozott. Hiányolták, hogy a beígért „orosz milliók" nem érkeztek meg a címzettekhez, csupán fél millió lengyel arany (50 000 orosz rubel) kifizetésére került sor. Szóvá tették a lengyel–litván követek a nemesség régi sérelmét, amely az exportcikkek (ökrök, gabona) szabad szállítását korlátozta. Mind szóban, mind írásban kérték, hogy a lengyel árucikkek akadálytalanul eljuthassanak Rigába, Królewiecbe (Königsbergbe) és Gdańskba, sőt, vámmentesen érkezhessenek a szóban forgó kikötőkbe. Ugyanolyan vámmentességet követeltek a lengyel kereskedők számára is, mint amilyet az áruközvetítésben résztvevő orosz kereskedők élveztek. Az utóbbiak megjelenése a lengyel „piacon" nagy veszteséget okozott és okoz a hazaiaknak – jelentették ki a delegáltak a sérelmek elősorolása folyamán –,

---

magyar nyelvű források gyakran „kamarás," „belső kamarás" címekkel is felruházzák. Valóban, a „posztyelnyicsij" rang tulajdonosa is volt, amit szószerint „a belső szoba, hálószoba őreként, a hálókamra őreként" fordíthatunk, de az értelemszerű fordítása. „a belső titkok ismerője." I. Péter cár egyik legbizalmasabb emberéről van itt szó, s nem véletlenül. Ugyanis ő a cár anyjának a rokona volt. (Golovkin a fia, Alekszandr Gavrilovics Nyugat-Európából Magyarországon keresztüli hazatérése ügyében levelezett Rákóczival.); *Pavlenko:* Ptyenci, 389. o. A Golovkinokhoz hasonlóan a Dolgorukijokból is többen szolgáltak I. Péter alatt. A leggyakrabban emlegetett Dolgorukij, (Dolgorukov) Grigorij Fjodorovics, aki a XVIII. század eleji diplomáciatörténetben egyedülálló teljesítménnyel büszkélkedhetett: 15 éven át volt a lengyelországi ügyekért felelős diplomata, de különböző beosztásokban, hol „ambasador", hol „posol" minőségben. (Érdekes, hogy Hopp Lajos csak a testvéréről, Jakov Fjodorovicsról tesz említést. *Hopp Lajos:* A Rákóczi-emigráció Lengyelországban. *Irodalomtörténeti Füzetek,* 80. sz., Budapest, 1973. 23. o.) A harmadik Dolgorukij, Vaszilij Lukics, a nagybátyjuk. Ő is Péter cár diplomatája, 1706–1709 között ő is Lengyelországban dolgozott. Feladatának „iránya" Szászország (II. Ágost), Brandenburg-Poroszország (I. Frigyes) volt. Később Dániában szolgált 13 éven keresztül. Fontos tudni, hogy az elsőrangú diplomaták huzamosabb ideig nem tartózkod(hat)tak külföldön, a második vonalba tartozó diplomaták voltak a szakmabeliek, az igazi karrierdiplomaták. *Altbauer, Dan:* The Diplomats of Peter the Great. In: JBfGOE 1980/1. 1–16. o.; *Turilowa, Swietlana:* Rosyjscy przedstawicielie dyplomatyczni w Rzeczypospolitej w XVII–XVIII w. In: KH 1998/2.; *Molcsanov:* Diplomatyija Petra Pervovo, 198–199. o.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy „Jakov Jegorovics Dolgorukij orosz tábornokkal," „Mihail Mihajlovics Golovkin diplomatával" nem tárgyalhattak Rákócziék. *Köpeczi Béla:* II. Rákóczi Ferenc külpolitikája. Budapest, 2002. 21. o.

[26] Piszma i bumagi, t. V. Szankt-Petyerburg, 1907. 471–473. o.

mert a 2 lengyel groszy (garas) = 1 (ezüst) kopejka átváltási arány a kopejka ónnal vagy ólommal történő rontása miatt felborult. Az adásvételt szinte megbénító ezüstözött (poszreblenije) kopejka nem maradhat forgalomban – követelte határozottan a sandomierzi konföderáció tárgyaló küldöttsége.[27]

Az anyagiak mellett komoly feszültségforrásnak számított az ukrán kérdés is. A Jobbparti Ukrajnában orosz segítséggel levert Palej-kozákfelkelés után a „győztes" cári katonaság nem vonult ki a Rzeczpospolita ukrán vajdaságaiból, hanem már három éve megszállás alatt tartotta azokat. A cár ezen idő alatt többször is ígérte a megszállt várak, vajdaságok (Belaja Cerkov, Korszuny, Vinnyica, Szokal, Sztanyiszlavov stb.) visszabocsátását, mégsem teljesítette a lengyelek óhaját. Ezért 1707 februárjában Zsolkván, az egykori Sobieski királyi kastélyban rezidáló I. Péter cárnak és környezetének fenyegetőleg megismételték a lengyel követelést: a konföderáció és Oroszország további együttműködésének megkérdőjelezhetetlen feltétele a cári (reguláris) katonaság, illetve a kozák és kalmük szabadcsapatok kivonása Ukrajnából, illetve az onnan leszerelt és elszállított ágyúk, puskák és egyéb hadiszerek visszaszolgáltatása.[28]

Egy héten át folyt a lengyel panaszáradat; a cári meghatalmazottak átvették az írásba foglalt, pontokba szedett kérelmet és közeli választ ígértek a cár nevében. I. Péter cár február 22/március 4-én búcsú-audiencián fogadta a Wiśniowiecki-féle delegációt és biztató szavakkal bocsátotta vissza őket a konföderáltak fővárosába, Lvovba. A szerencsésen fennmaradt, Golovkin kancellár és Dolgorukij belső tanácsos nevével jegyzett válaszdokumentumból rekonstruálhatjuk a lengyel–litván kérések teljesítését, illetve elutasítását. Az orosz fél 19 cikkelyben összegezte válaszát, s terjesztette elő azt a konföderációnak elfogadásra.

Tekintettel arra, hogy az alt-ranstädti béke értelmében II. Ágost lengyel királysága és litván nagyfejedelemsége megszűnt, az orosz-lengyel szövetséget újból meg szükséges erősíteni az 1686. évi „örökérvényű béke" alapján – hangsúlyozták az oroszok. Az orosz fél az új államokmányban az 1686-os – a Dnyeper folyó vonalán húzódó – orosz–lengyel határ visszaállítását ígérte, vagyis arra kötelezte magát, hogy kivonja a Palej-felkelés elfojtására a Jobbparti Ukrajnába vezényelt hadait és Ukrajna okkupált részeit visszaadja Lengyelországnak. Nem csak lengyel, de orosz érdekekből fakadóan vállalta Oroszország továbbra is, hogy segélyhadakkal támogatja a konföderációt a Svédország elleni háborújában, a konföderáció hadseregének továbbra is subsidiumot biztosít. Annak kifizetésére viszont csak a tényleges hadműveletek megkezdésekor kerülhet sor – rögzítette az anyagi támogatás feltételét a szerződés. A közös cél elérése – azaz, a XII. Károly és I. Szaniszló hadseregének megsemmisítése – érdekében a lengyel területről Oroszországba elszállított lengyel ágyúk hiánytalan visszaszolgáltatását ugyancsak megígérte az orosz fél.[29] Mivel pedig Oroszország már eddig is sok pénzt fektetett be a Rzeczpospolita vé-

[27] Piszma i bumagi, t. V. Szankt-Petyerburg, 1907. 477–488. o.

[28] Uo. 490-491.

[29] Piszma i bumagi, t. VI. Szankt-Petyerburg, 1912. 393–394. o. – a visszakövetelt ágyúk lajstromát ismerjük. A lengyelek az ukrajnai váraikból elszállított lövőszerszámokról több ízben is részletes kimutatást adtak át az orosz kancellárnak. I. Péter cár az egyébként nem korszerű ágyúk visszaszolgáltatását nem tagadta meg, csupán halogatta. Arra hivatkozott, hogy az orosz–svéd háború kimenetele kétséges, ezért óvatosságból biztonságos távolságba helyeztette el azokat.(?) A mintegy 20 db különböző kaliberű ágyú között a legrégebbit még 1563-ban öntötték az utolsó Jagelló király, Zsigmond Ágost idején. 3 db 1635-ben készült, 12 fontos ágyú a

delmére, elvárja, hogy a Rzeczpospolita az orosz segélyhadat a jövőben is élelmezze. Oroszország ragaszkodik ahhoz, hogy a lengyel, litván lakosság az orosz segélyhadat hat hónapon keresztül teljes mértékben ellássa (katonáit élelmezze, lóállományát takarmányozza), ezen felül további porciót nem követel. Amennyiben a cári katonák részéről önkényeskedés fordulna elő, a 6., 8. cikkely értelmében vegyes bizottság vizsgálja ki a panaszokat és a sérelmeket, a vétkeseket szigorúan megbüntetik. Cár őfelsége, I. Péter hozzájárul ahhoz, hogy a porcióztatásra kijelölt területek nagysága ötezer portával csökkenjen, ílymódon tizenötezer portára redukálódjon. Tekintettel a háborús pusztításokra, Pinszk és körzetében cári katonaság nem állomásozik, de Podólia és a többi megnevezett vajdaság porció kötelezettségétől nem tekinthet el (11.,13. cikkely). És hogy kevesebb panasz szülessen az élelemadó behajtásakor, a porcióztatás jogszerűségén lengyel megbízottak őrködjenek, a begyűjtés menetére lengyel komisszárok ügyeljenek. Ugyancsak méltányolható a konföderáltak azon kérése – ismeri el az orosz fél –, hogy a nemesi és egyházi udvarházak mentesek legyenek a beszállásolástól, a királyi birtokok pedig minden szolgáltatás alól.[30]

Látható, hogy I. Péter nem fukarkodott az ígéretekkel. Kilátásba helyezte az orosz segélycsapatok létszámának növelését, a lengyel háborús kiadások fedezését, a kozákok által megszállt ukrajnai területek maradéktalan visszaadását. Ezen kívül a lengyel, litván „főszereplők" – a színfalak mögött – még cári jutalomra is számíthattak.

A sandomierzi konföderáció saját, politikaformáló centrumában, Lvovban, Stanisław Szembek prímás-érsek meghívására a konföderátusok a Rzeczpospolita alkotmányos helyzetéről tanácskoztak. A II. Ágost kegyéből 1705-ben, az elhalálozott Radziejowski helyére prímás-érsekké előrelépett Szembek az alt-ranstädti béke után interrexnek tekintette magát, s mint ilyen, az Rzeczpospolita alkotmányos életének a mihamarabbi beindításán munkálkodott. Legégetőbb feladata a királynélküliség időszakában a királyságba vezető út lerövidítése volt. Mivel királya nélkül a Rzeczpospolita működésképtelenségre volt kárhoztatva, ezért mindenkinek elemi érdeke fűződött a kaotikus állapotok felszámolásához. A lvovi általános gyülésen (walna rada = conventus generalis – 1707 februárja) arról szónokolt a prímás-érsek, hogy II. Ágost „szörnyű, hallatlan, szégyenteljes módon, a Rzeczpospolita jogával és szabadságával ellentétesen" cselekedett, ilyet „nemhogy a haza, de más, idegen országok sem láttak" eddig. Olyannyira megalázta és prostituálta magát a lengyelek szabad akaratából választott királya, II. Ágost, mint senki más Európában. Mivel a király lemondásával megszűnt a Rzeczpospolita első rendje (király = primus ordo) – állapította meg Szembek ideiglenes államfő –,a maradék kettőnek kell sürgősen döntenie a haza sorsáról. 1704-ben „a király megoltalmazására" (circa tuitionem majestatis) alakult meg a konföderáció, most, 1707-ben „a szabadság megoltalmazására" (circa tuitionem libertatis) kell működnie. „Nincsen királyunk, de akárcsak őt, úgy a szabadságunkat is az életünkkel védelmezzük."[31] Szembek beszéde, majd testvérének, a korona alkancellárjának, Jan Szembeknek a hozzászólása is a sandomierzi konfö-

„Władysław król polski" (IV. Uászló [1632–1648]) nevet viselte, a legnagyobb kaliberűek 1637-ben kerültek ki az öntödékből. Az egyik, egy 24 fontos, valamikor Krzysztof Radziwiłł litván herceget, a másik, egy 27 fontos, Janusz Radziwiłł litván herceget szolgálta. A felsorolt példák félreérthetetlenül arra utalnak, hogy a lengyel hadsereg ütőképességének emeléséhez még a 70–100 év előtt gyártott lövegeket sem nélkülözhették!

[30] Piszma i bumagi, t. VI. Szankt-Petyerburg, 1912. 496–503. o.

[31] *Feldman:* Polska w dobie, 211–213. o.

deráció megújításáról, legitimitásáról és felelősségéről elmélkedett, habár a „ki legyen a király?" életbevágóan fontos kérdésre egyikük sem adott választ.

A konföderátusok lvovi országos gyűlése ebben az óvatoskodó, Zsolkvára tekingető bizonytalanságban folytatta munkáját, üres vitákkal, jogi eszmefuttatásokkal múlatta a drága időt. A szenátorok és a képviselők fejlett jogérzékét, vagy talán a Rzeczpospolitában uralkodó alkotmányos tisztázatlanságot és zűrzavart szemléltessük néhány képviselő felvetésével!

1. Igaz, hogy II. Ágost lemondott a koronáról és azt átadta I. Szaniszlónak, ám erre nem volt törvényes joga. Az 1669. évi alkotmány értelmében ugyanis a királyi címről való lemondás után az interregnum jogi helyzete áll elő, amikor is a Rzeczpospolita legféltettebb jogának érvényesítésére, a szabad királyválasztásra kell sort keríteni.

2. II. Ágost nem ruházhatja fel uralkodói jogokkal azt a személyt, akit a Rzeczpospolita nem választott meg alkotmányos úton királyának. Leszczyński nem lehet koronás fő, mert nem a szejm, hanem a varsói konföderáció nyilvánította – svéd nyomásra – királynak. A törvénytelenül trónra ültetett poznani vajda nem egyéb, mint trónbitorló.

3. Amennyiben bebizonyosodna, hogy II. Ágost király erőszak hatására tette le a koronáját, úgy a politikai helyzet kedvezőre fordulásával térjen vissza a királyságába. Tehát az interregnum kihirdetése szükségtelen.

4. A podóliai vajda, Humiecki kétségbeesésében így kiáltott fel: „Hát van királyunk, vagy nincs?" Mert ha van, akkor a konföderáció bármilyen határozata törvénytelen, ha pedig nincs királyunk, akkor a királyválasztás előkészítéséről, azaz a vajdai és tartománygyűlések (szejmikek) összehívásáról kell tanácskozni. A vélemények sokszínűségét és ellentmondásosságát ismerve, meglepetést szinte senkinek nem okozott a lvovi országos gyűlés 1707. március 17-én határozathozatal nélküli feloszlása.[32]

Oroszország minden eszközt bevetett Lengyelországban és Litvániában azért, hogy konzerválja a Rzeczpospolita megosztottságát. Hiszen a lengyel–litván testvérháború egy félig baráti, félig ellenséges országban garantálta az orosz jelenlétet, egy oktrojált királyválasztás pedig legitimálhatta a sandomierzi konföderáció fennmaradását, végeredményben az Oroszországgal kötendő újabb egyezményeket. Oroszország tehát, a saját érdekeit szem előtt tartva, semmiképpen nem engedhette meg az erőviszonyok áttolódását I. Szaniszló oldalára, mert a Rzeczpospolita egységesülése I. Szaniszló mögött Svédország és a Rzeczpospolita teljes katonai kapacitását rá, keleti irányba zúdíthatta volna. A vészhelyzet elhárításához tehát elodázhatatlanul szükségesnek látszott az új királyválasztás!

A királyválasztás alkotmányos kereteit Szembek prímás-érsek és Denhoff marsall azzal teremtette meg, no meg I. Péter cár türelmetlenségét is azzal csitította el, hogy 1707. május 23-ra (po Rimszkomu kalendarju) Lublinba általános gyűlést hirdettek meg a szabad királyválasztás (wolna elekcja) napirendi pontjával. A cár – érthető módon – gyanakvással és bizalmatlansággal kezelte a lengyelek ígéreteit, hiszen semmi és senki nem tudta garantálni számára a biztos végeredményt, vagyis egy II. Ágost helyébe lépő, annak oroszpárti kurzusát folytató új választott királyt. Éppen ezért, I. Péter cár a konföderáció vezetőivel folytatott tárgyalásai mellett nem feledkezhetett meg a nemzetközi dip-

[32] *Feldman:* Polska w dobie, 210–216., 219. o.

lomáciáról sem. Erőfeszítéseket tett arra, hogy európai nagyhatalmak bármelyikével, akár Svédországgal, akár Franciaországgal, akár a Német-Római Császársággal hivatalos együttműködést alakíthasson ki. Oroszországnak minden diplomáciai variáció megfelelt volna, akár egy svéd–orosz béke, akár egy katonai szövetség a császársággal Franciaország és Svédország ellen. I. Péter külpolitikai stratégiáját egyetlen dolog, a nemzetközi elszigeteltség megakadályozása vezérelte. Legyen szó háborúról, vagy békekötésről. Oroszország számára bármelyik alternatíva elfogadhatónak tűnt, de csak valakivel szövetségben.

Ebből a szempontból különösen érdekes I. Péter cár levele, amelyet Zsolkvából 1707. április 27/május 8-án intézett I. József császárhoz. Az igen hosszú iromány kiemelt jelentőségéről a teljes uralkodói titulusok használata már eleve árulkodik. I. Péter emlékeztette I. József császárt arra, hogy 1697-ben apjával, I. Lipót császárral közösen juttatták Lengyelország trónjára II. Ágostot, Szászország választófejedelmét a francia jelölttel, Contival szemben. Oroszország az 1700 óta folyó, Svédország elleni háborúban mindvégig II. Ágostot és Lengyelországot támogatta segélyhadakkal és pénzsegélyekkel. A vereségek ellenére 1701-ben is, 1703-ban is szerződésileg kötelezte magát a jövőbeni segítségnyújtásra. Az 1703. évi szövetség erejénél fogva a cári kincstárból 300 000 rubelt (= 3 000 000 lengyel aranyat) utaltak át II. Ágostnak a katonák kifizetésére, ezen felül egy 12 000 főnyi, cári zsoldban álló segélyhad küzdött a lengyelek oldalán a különböző csatákban. A kaliszi győzelem (1706. október 29.) egyedül „Mensikov herceg" érdeme volt – hangsúlyozta a cár –, pedig a csatában jelen volt II. Ágost király is. Mint később kiderült, akkor már hitszegően, csak a látszat kedvéért maradt a csatatéren, mert orosz szövetségese háta mögött csalárd módon „több nappal a csatát megelőzően" (za mnogije dnyi do bataliji) békét kötött XII. Károllyal. Ráadásul nem csak békét kötött, hanem Alt-Ranstädtben lemondott a lengyel királyságáról is I. Szaniszló javára. II. Ágost a legalantasabb dolgot követte el – az országa és szövetségese iránti esküszegést és a szövetséges kiszolgáltatását az ellenségnek –, amiért a „Mindenható Isten bosszúja" (otomscsenyije Vszemoguscsevo Boga) biztosan utoléri. Oroszországot leginkább az alt-ranstädti béke 11., 12. és 20. §-a sérti, mert az uralkodásra méltatlan II. Ágost a nála szolgálatot teljesítő cári alattvalókat kiszolgáltatta a „svédnek". Egyik pillanatról a másikra 12 orosz ezred – egyenként 1600 ember – került svéd hadifogságba, de még a cár személyes fődiplomatájának, Patkul Reinholdnak[33] sem biztosított menedéket XII. Károly bosszújától (az

[33] Patkul, Johann Reinhold livóniai nemes, aki többi nemes társával együtt súlyos anyagi veszteségeket szenvedett el az 1680-tól elkezdődött reductiótól. Az eladományozott királyi birtokok visszavételét XI. Károly (1672–1697) nem csak Svédországban, hanem valamennyi svéd tartományban elrendelte. Miután a XI. Károlynál személyesen tiltakozó Patkul kudarcot vallott, gyújtó hangú levelekkel buzdította ellenállásra a nemességet. Patkulra kimondták a halálos ítéletet a lázítás miatt, de az ítélet végrehajtása elől sikerült Varsóba szöknie. II. Ágost tanácsadója lett a livón ügyekben. Ő sugallta a lengyel királynak azt az ideát is, hogy Livóniát szász – nem lengyel! – csapatokkal foglalja el, s ezért a livón nemesség hálából II. Ágost örökletes királyságát deklarálja Livóniában. Mihelyt Livóniát, mint Lengyelország tartományát örökletes királysággá nyilvánítják, ez az esemény maga után vonja az egész lengyel királyság örökletessé tételét – jósolta az egykori svéd alattvaló. 1701 novemberében viszont már I. Péter cár szolgálatába szegődött. Alapvető feladata a cár és a lengyel király közötti kapcsolat fenntartása volt. Patkul, mit sem sejtve a XII. Károly és II. Ágost között 1706. szeptember 24-én kötött alt-ranstädti béke 11. pontjáról – ahol II. Ágost a Lengyelországba menekült svédek kiszolgáltatására kötelezte magát, Patkult név szerint is kiemelve, zavartalanul közlekedett Oroszország és Szászország között, mígnem a svédek 1707. április 6-án éjjel 12 órakor Königsteinben II. Ágost tudtával letartóztatták. I. Péter cár és diplomatáinak többszöri tiltakozása ellenére sorsa eleve megpecsételődött. Hazaárulásért 1707. október 10-én lefejezték és felnégyelték „in Casimierz in Grosspolen" „a hazátlan zsoldost" (vagy a Livónia felsza-

egykori svéd-livóniai alattvaló 1702-ben engedély nélkül lépett át I. Péter cár diplomáciai testületébe – G. S.). A „becsületét feledő" szász herceg „istentelen", „legbarbárabb szokású" (szamüh varvarszkih prav i obücsajev) lépését most azzal tetézte – folytatta haragosan a cár –, hogy a csalárd béke garantálására magát, I. József császárt kérte fel. „Barátilag és testvérileg" (druzsebno – bratszki) fordul a cár az őt ért sérelmek korrigálása céljából a császárhoz, ahhoz a személyhez, aki a „Római Birodalom" feje, akinek alattvalója a „Szászországi Kurfürst, a Római Birodalom tagja". A császár egyedül képes arra, hogy az igazságnak érvényt szerezzen, „államügyekben [nemzetközi vitás ügyekben] bíráskodjon" (szuda po goszudarsztvennüm pravam). I. József császár ítéltesse el a „Római Birodalom más magas rangú tagjaiból és hivatalnokaiból álló bírósággal" a „nemzetközi jog [megsértését] és az esküszegést" (szuda ... vo vszjom narusenyiji priszjagi i vszenarodnüh prav). I. Péter cár kérte a császár közbenjárását az igazságtalanság megszüntetéséért, kérte az esküszegő II. Ágost elmarasztalását, a „becstelen béke" garanciájának megtagadását.[34]

I. Péter nem elégedett meg azzal, hogy a császárnál jogorvoslatért folyamodjék, hanem az európai udvarokat is II. Ágost és XII. Károly ellen igyekezett hangolni. A császárnak szóló levéllel azonos tartalmú és hangvételű levelet kapott I. Frigyes porosz,[35] IV. Frigyes dán király is.[36] Az oroszok nemzetközi riadóláncából Róma sem maradhatott ki. XI. Kelemen pápától azt kérte I. Péter, minden oroszok cárja, „Krisztus születése után" 1707. május 18-án Lublinban dátumozott levelében, hogy a Szentatya „ne ismerje el törvényes királynak" Szaniszlót (za korolja nye priznatyi), mert őt a protestáns svéd király „erőszakkal s nem a Lengyel Királyság törvényei alapján", hanem „a Lengyel szabadság halálát" jelentően emelte trónra.[37] Szaniawski kujáviai püspök, a sandomierzi konföderáció befolyásos személyisége örömmel tájékoztatta a cárt a Rómából érkezett hírekről: a Borisz Kurakin herceg[38] által „beadott pontokat" a pápa őszentsége hajlandó acceptálni, ha I. Péter cár országában a „római vallás szabadságát", kolostorok és templomok korlátozás nélküli építését, a pápai követek Oroszországban való tartózkodását, illetve szabad mozgását „a latin egyház számára sajátkezűleg aláírt, az ország nagypecsétjével hitelesített diplomával" garantálja.[39]

Magától értődő, hogy ilyen diploma kiadására Oroszországban nem kerülhetett sor és nem pusztán azért, mert a pravoszláv főpapság tiltakozott volna ellene, hanem főleg azért, mert a vallási unió, a görögkatolikus egyházi befolyás immáron egy évszázados keleti terjeszkedése feloldhatatlan ellentéteket szült Ukrajnában. Ezt az Ukrajnában hol

---

badításáért küzdő hazafit?). *Wittram, Reinhard:* Zur Beurteileng J. R. von Patkuls. In: Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Göttingen, 1954/4. 99–122. o.; *Uő:* Baltische Geschichte. Die Ostseelande: Livland, Estland, Kurland. 1180–1918. München, 1954. 102–104. o.; *Pavlenko Ny. I.:* Pjotr Velikij. Moszkva, 1994. 128–129. o.

[34] Piszma i bumagi, t. V. Szankt-Petyerburg, 1907. 200–207. o.

[35] Uo. 207–214. o.

[36] Uo. 214–216. o.

[37] Uo. 258–259. o.

[38] *Altbauer:* The Diplomats of Peter the Greet. In: JBfGOE 1980/1. 9. o. Gazdag információbázis a Kurakin-család levelestára, amelyet tíz kötetben publikáltak. Borisz Ivanovics Kurakinra az 1. kötet vonatkozik: Archív knyazja F. A. Kurakina. t. 1. Szankt-Petyerburg, 1890.

[39] Piszma i bumagi, t. VI. Szankt-Petyerburg, 1912. 258. o.

lappangó, hol a felszínre törő, vallásháborúvá terebélyesedő ellenségeskedést Oroszországba importálni egy „lengyel királyocska" el nem ismerése fejében, még gondolatilag is a képtelenséggel ért fel. A teljesíthetetlen feltételek megfogalmazása viszont nem zárta be a további tárgyalások előtt a kiskaput, a diplomáciai kapcsolatok alapszintű működtetése folytatódhatott.

Érdekes epizódként említjük meg, hogy I. Péter cár a megvesztegetéstől sem riadt vissza. Semmilyen ár nem számított megfizethetetlennek az orosz–svéd béke fejében. Közvetítőnek a tekintélyes angol herceget, Marlborough hercegét (Malburg duk) szemelte ki a cári udvar. Az orosz–svéd béke tető alá hozásáért, de akkor is, ha a „királynő segítségével" sikerülne aláírni a békét, elképzelhetetlenül gazdag „ajándékban" részesült volna a herceg. Választhatott három orosz hercegség, a kijevi, a vlagyimiri és a szibériai hercegség közül, s bármelyiket is választja magának Marlborough hercege, élete végéig 50 000 jefimki évi jövedelemmel számolhatott. Az esedékes béketárgyalásokon folyó alkudozásnál viszont nem téveszthette szem elől az orosz érdekeket. A svédektől elvett tengerparti tartományokból csupán Dorpatot (Derptet) engedné ki a kezéből a cár, Narva visszaszolgáltatásáért különböző árakat szabott az orosz uralkodó. Hajlandó volt pénzen megváltani a kikötővárost, legvégső esetben mégis kész volt lemondani Narváról, ám „Pityerburgot minden eszközzel meg kell tartani, visszaadásáról még gondolkodni sem szabad" (A o Pityerburhe vszemi merami iszkaty ugyerzsaty za sto-nyibugy; a o otdacse onovo nyizse v müszli imety) – szólt a péteri ukáz. Ha meglesz a béke, a herceg a legmagasabb orosz kitüntetést, a Szent András Rendet is kitűzheti majd ruhájára. Olyan rubin fogja díszíteni az érdemrendet, amelyhez fogható Európában kevés van[40] – tetézte csábító ajánlatát minden oroszok cárja.

I. Péter cár, megtapasztalván a nagyhatalmak elutasító magatartását – egyikük sem hajlott semmilyen diplomáciai megállapodásra Oroszországgal –, „a diplomáciai másodvonalat" (a mi szóhasználatunk – G. S.) hozta működésbe. Manőverezési terét a lengyel korona „piacra dobásával" próbálta bővíteni.

I. Péter cár lengyel királyjelöltjei

A lengyelországi királyválasztás ügyének aktualizálása, Oroszország előnyére való alakítása felgyorsíthatta a nagypolitikai célok valamelyikének a realizálását. Ezért a cár által lengyel királynak felkért jelöltek olyan potens személyeknek számítottak a cári tervezésben, akiknek a politikai szerepvállalása a stratégiai céljai valamelyikéhez – szövetségkötés akár a háborúra, akár a békére – segíthette az időnként Európába fogadott (Szent Liga), időnként Európából kizárt (karlócai békék) Oroszországot. De ki legyen a király? Van-e jogalapja ahhoz, hogy „egy független állam trónjával" rendelkezzen?[41] (Ezt a kérdést Perényi József professzor is feltette a többször idézett írásában, habár a válasszal – úgy érezzük – adós maradt.)

[40] Piszma i bumagi, t. V. Szankt-Petyerburg, 1907. 60–61. o.

[41] *Perényi József:* II. Rákóczi Ferenc és I. Péter cár diplomáciai kapcsolatai a poltavai csata előtt. In: Rákóczi tanulmányok. (Szerk.: *Sinkovics István – Gyenis Vilmos*) Budapest, 1978. 27. o.

I. Péter cárnak nagyon óvatosan kellett eljárnia ebben az ügyben. Úgy kellett tárgyalásokat kezdeményeznie a kiszemeltekkel, hogy az oroszpárti konföderáció, mint jogforrás, a háta mögött álljon és a konföderáció léte egy pillanatra se kerülhessen veszélybe. Azért hivatkozhatott I. Péter az ajánlat beterjesztésekor a lengyelekre, mert az 1704-es lengyel–orosz szerződés hatályából fakadóan II. Ágostnak és a cárnak minden külpolitikai akciót közösen, kölcsönös egyetértésben kellett megvalósítania. Mivel Alt-Ranstädt után (1706) nem volt királya Lengyelországnak, a sandomierzi konföderációra, illetve a prímás-érsekre szállt át az uralkodói jogkör, ezért a prímás-érsek, illetve a konföderáció vezetőinek belegyezésével, a szövetségesek és a maga nevében, I. Péter cár kezdeményezhette a kiszemelt jelölt királyválasztáson való részvételét. Éppen ezért a Szembek-testvérpár és a Sieniawski-házaspár véleményét mindig figyelembe kellett vennie. Stanisław Szembek prímás-érsek, mint potenciális interrex, a királyválasztás legitimitását képviselte. A II. Ágost-i, központi hivatalnokság kontinuitását a királyi alkancellár testvére, Jan Szembek jelenítette meg. A testvérpár és Konstanty Szaniawski kujáviai püspök úgy vélekedett, hogy a lengyelek körében népszerű Sobieski-fiúk valamelyike (Jakub, Konstanty, vagy Aleksander)[42] biztosan elfogadná a trónt a konföderáltak és a cár felkérésére. Érdemi tárgyalásokra viszont csak Jakub Sobieskivel került sor. Mind a cár, mind a konföderáltak, tehát közös elhatározásból, felajánlották a híres törökverő király legidősebb fiának a koronát. I. Péter cár 1707. május 27/június 7-én két levelet is címzett a nemhivatalos királyjelöltnek. Az általánosságokat rögzítő levélben a cár Lengyelország nehéz helyzetét ecsetelte, majd a kiutat vázolta fel. A „Lengyel Királyság ... nem tudja másképpen lezárni ezt a háborút csak akkor, ha új és törvényes királyt választ és emel a trónra" (izbranyije i vozvegyenyije novovo i zakonnovo na presztol korolja). Márpedig Jakub Sobieskit minden lengyel szívesen látná a trónon, méltó lenne arra, hogy apja nyomdokaiba lépjen. Szó nincs arról, hogy az orosz cár beavatkozna a lengyel királyválasztás dolgaiba, de a Rzeczpospolita és Oroszország közötti élő szerződés alapján személyesen és barátilag is kéri az ajánlat elfogadására. Tudnia kell a válaszadása előtt – írta I. Péter cár a levelében –, hogy Oroszország egy lépést sem hátrál ki Lengyelországból addig, amíg a „lengyel trónra" minden szempontból elismert uralkodó nem kerül. Ennek a célnak a megvalósításához „minden eszközt, beleértve a katonai és a pénzügyi támogatást is" (kak gyengami, tak i vojszkami i vszjakimi szposzobami) hajlandó biztosítani.[43]

Az orosz segítségnyújtás részleteivel a másik levélből ismerkedhetünk meg. Amennyiben Jakub Sobieski pozitív választ ad a megkeresésre, a prímás-érsek által Lublinba összehívott országos gyűlés azonnal királlyá választja és a továbbélő lengyel–orosz szövetség alapján Oroszország mindennel támogatja és védelmezi az új királyt és országát a veszély elmúltáig. Oroszország annyi pénzt garantál a folyó háború befejezéséig, amennyi 7–10 000 „lengyel, vagy reguláris zsoldos" (vojszka polszkovo ili reguljarnovo) ellátására szükséges. Viszont, ha a „királyfi" (korolevics) saját költségén kívánna hadakozni, évi 100 000 rubelnyi (egymillió lengyel arany) subsidiumra számíthat. A Lengyelor-

[42] *Gierowski, Józef Andrzej:* Kandydatura Sobieskich do tronu polskiego w czasie wielkiej wojny północnej. In: *Sobótka.* Śląski Kwartalnik Historyczny. 1980. 373–374. o.; *Staszewski, Jacek:* Konstanty Sobieski królewicz polski. In: Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia XLVII. Wrocław, 1984. 142–143. o.

[43] Piszma i bumagi, t. V. Szankt-Petyerburg, 1907. 275. o.

ságban harcoló cári segélyhadak fizetéséről a cár maga gondoskodik, de élelmezésük a Rzeczpospolita kötelessége; „az élelmen kívül más nem kell" (krome odnyih proviantov nye berjom). A megválasztott lengyel király mellett akkor is maradnának orosz segélyhadak, ha az orosz főerők kiszorulnának Lengyelországból, azok a király parancsnoksága alatt tovább harcolnának az ellenséggel. Abban az esetben, ha „mi (I. Péter cár – G. S.) az ellenségtől nem tudnánk megtartani őt (Jakub Sobieskit – G. S.) a trónján", akkor ő és felesége élete végéig egy oroszországi „provinciát bírhat tulajdonul" (odnu provinciju vo vlagyenyije). A kecsegtető ajánlatok elfogadhatóságát és komolyságát I. Péter cár azzal is bizonyítani igyekezett, hogy levelét sajátkezüleg írta alá és pecsételte meg. Szó szerint: „Ezen diplomát a jobb (hatályosabb, erősebb) érvényesség céljából a pecsét mellett sajátkezű aláírásunkkal megerősítjük" (dlja lutcsej szilü szej diplom pri pecsatyi szvojeju rukoju zakrepljajem).[44]

Golovkin orosz kancellár a maga diplomáciai csatornáin keresztül szorgalmazta a tervezet révbe juttatását. Az egyik Szembek-rokon, Krzysztof „tengermelléki főesperes" közvetített a kancellár és „Jakub királyfi" között. Golovkin uralkodójától eltérően, egyenesen tanácsolta a felajánlott korona elfogadását és a lublini radán való megjelenést. Érdekes, hogy a „királycsinálás" forgatókönyve a gyakorlatban új momentummal is bővült. Feltehető, hogy Golovkinnak már voltak olyan információi is, amelyek az idősebb Sobieski fiú visszakozását sejttették. Ezért kerülhetett az üzenet végére a következő megjegyzés: ha Jakub elutasítaná a koronát és testvérének, Aleksandernek engedné át, akkor minden ajánlat és ígéret Aleksanderre vonatkozzon.[45]

A Szembek-csoport hallgatólagosan tudomásul vette azt is, hogy I. Péter cár merészen Savoyai Jenő hercegnél is jelentkezett a maga és a lengyelek nevében a korona ajánlatával. 1707. március 17/28-i lembergi, német nyelvű leveleivel a cár arra utasította bécsi rezidensét, Heinrich Huyssent (als haben Wir Unsern gegenwärtigen in Wien residirenden Minister von Huyssen ... anbefohlen), hogy haladéktalanul utazzon Milánóba a herceghez Lengyelország sorsának megtárgyalása végett.[46] Április második felében megtörtént a kapcsolatfelvétel. Az instrukció értelmében az esseni születésű cári diplomatának rá kellett beszélnie a herceget a királyjelöltség elfogadására. Reális lenne Savoyai herceg pozitív döntése, mert a a „lembergi általános tanácskozáson" (auf dem Lembergsche Generalconseil) jelen lévő prímás, a lengyel és litván főparancsnokok és más előkelő szenátorok a cár őfelségével egyetértésben hívják Lengyelországba. Tudnia kell a hercegnek, hogy az országban hivatalosan is deklarálták a „szabad királyválasztást" (die freie Wahl), tehát más kandidálók éppúgy megjelenhetnek a koronáért meghirdetett versengésben, mint Savoyai Jenő. Nem szabad elhallgatni, hogy Sobieski király fiát, „Prince Jacobus"-t is felkérték a királyválasztáson való indulásra. Ennek közlésekor viszont Huyssen köteles volt cár őfelsége nevében „titokban hozzátenni" (ins geheim zu

[44] Piszma i bumagi, t. V. Szankt-Petyerburg, 1907. 276–278. o.

[45] Uo. 676-677. o.

[46] Uo. 129., 135. o.; *Petschauer, Peter:* In Search of Competent Aides: Heinrich van Huyssen and Peter the Great. In: JBfGOE 1978/4. 486., 491. o. Az 1703-ban Alekszej cárfi nevelőjének szegődött Huyssenről és oroszországi működéséről l. még *Pekarszkij P. P.:* Baron Gusszejn: Ucsono-litycraturnij agent russzkovo pravityelsztva v nacsale XVIII sztoletyija. In. Otyecsesztvennaja zapiszki 1860/3.; *Recke, Walter:* Heinrich Huyssen. Ein Essener Stadtkind als Gelehrter und Diplomat im Dienste Peters des Grossen. In: *Zeitschrift für osteuropäische Geschichte,* 1912/1. sz.

declariren): a cár a herceget támogatná egy esetleges versengésben. Akárhány királyjelölt is lenne, azok közül „az elsőbbség Savoyai Jenőt illetné" (währe der Prince Eugenius vor allen andern dazu bequähm). S nemcsak a herceg királlyá választása történne meg, hanem a cár őfelsége azonnal gondoskodna a megkoronáztatásáról is. Az ügy sürgősségére való tekintettel jó lenne, ha a herceg Bécsben, vagy egy másik, Lengyelországhoz közeli városban tartózkodna, mert a választás dolga május közepére, esetleg május végére eldől – egészítette ki mondandóját Huyssen. Milyen nagyszerű lenne, ha a herceg elfogadná a cár és a lengyelek felkérését, hiszen a császár stabil szövetségeseket nyerhetne Franciaország és „más ellenségei ellen" – nyilvánvalóan a császárság területén, Szászországban állomásozó svédek ellen – vázolta a ragyogó perspektívát a cár követe. Mint hozzáértő katonaember, Jenő herceg abban a kitüntető cári kegyben részesülhetett, hogy tanulmányozhatta a Huyssen által Milánóba vitt orosz haderőről készült táblázatot. Ez a kimutatás valójában azt sugallta, hogy a lengyel királyság elfogadása mögött reális erő húzódik, megvalósításához kétség nem férhet.[47]

A magabiztosságot sugalló üzenet ellenére mégis kétségek gyötörték a cárt a lengyel trón miatt. Huyssen olyan utasítást is kapott, hogy milánói megbízatásával egy időben „puhatolózzon a nassaui hercegnél is" (ins geheim den Prince von Nassou zu versuchen): hogyan fogadna egy lengyel korona-ajánlatot?[48]

Savoyai Jenő válaszai udvariasak, de elutasítóak voltak. Májusi üzenetei (3-i, 12-i, 14-i) a lényeget illetően azonos módon hangzottak: egy császári szolgálatban álló katona – bármennyire is kitüntető ajánlatról van szó – a császár tudta és beleegyezése nélkül ilyen kérdésben nem dönthet. A császár állásfoglalásától teszi függővé a cári felkérés teljesítését, addig is számít a cár őfelsége türelmére és megértésére.[49]

A sandomierzi konföderáció másik jelentős csoportosulásának élén Adam Sieniawski főhetman állt, akit I. Péter cár ugyancsak potenciális királyjelöltként tartott számon.[50] A Szembek-csoporthoz hasonlóan igen befolyásos szereplőkből verbuválódott ez a politikai erő is. Ide tartozott többek között a konföderáció marsallja Stanisław Denhoff, Sieniawski katonai helyettese, Stanisław Rzewuski nagyhetman és nem utolsó sorban Sieniawski főhetman felesége, a Lubomirski hercegi család szülöttje, Elżbieta Helena Lubomirska.[51] Személye azért volt különösen jelentős, mert nem csak az egymással vi-

---

[47] Piszma i bumagi, t. V. Szankt-Petyerburg, 1907. 140–144. o.; „... er hat den Princen aus der beygelegten Tabell zuzuzeügen die ansehnliche Macht der regulirten Trouppen von Ihro Czaarschen Mayestät so in Pohlen un Lithauen, wie auch unserer Cosakischen, Calmuckischen Trouppen ungerechnet, mit welcher gantzen Macht Ihro Czaarsche Mayestät bereits sein denselben Princen vermittelst einer Verbindung durch einen Tractat sowohl zu Erlangung, alss Conservirung der Chron bey Gluck und Ungluck mit allen Kräfften zu assistiren und niemahls (zu verlassen)." – Uo. 143–144. o.

[48] Uo. 162. o.

[49] Uo. 548–549., 549–550., 550. o.

[50] *Gierowski, Józef Andrzej:* Projekt układu Piotra I z A. Sieniawskim z 1707 roku. In: *Sobótka.* Śląski Kwartalnik Historyczny. 1994. 210–212. o.; *Kopyś, Tadeusz:* Rzeczpospolita Polska w okresie powstania Ferenca Rakóczego 1703-1711. In: Studia Caroliensia 2004/3–4. (Európa és Magyarország II. Rákóczi Ferenc korában – Europe and Hungary in the Age of Ferenc II Rákóczi. Budapest, 2003. szeptember 24–26. Nemzetközi konferencia. 46–47. o.

[51] Sieniawskiné, szül. Elżbieta Helena Lubomirska (1669–1729) alig volt hatéves, amikor édesanyja meghalt, apja viszont a korona legmagasabb rangú minisztere, korona-főmarsall lett. (26 éven át viselte a tisztségét!) A félárva kislány előbb a nagybátyjánál, Hieronim Augustyn Lubomirskinél, majd egy varsói zárdában nevelkedett. Apját nagyon szerette, de az apa rosszallása ellenére is Adam Sieniawskit választotta férjéül. Há-

askodó lengyelek, hanem a királyok között is utazó diplomataként szolgálta a konföderáció ügyét (egyéni, családi érdekeiről sem feledkezve meg).

I. Péter cár – Denhoff és a Sieniawski-házaspár egyetértésével[52] – a kiszemelt királyjelöltek közé bekerült Rákóczihoz is elindította követét, mégpedig az erdélyi születésű, a moldvai vajda szolgálatából cári szolgálatba átlépett udvari tanácsosát, David Corbeát.[53] Azt a feladatot kapta, hogy beszélje rá a fejedelmet a korona elfogadására és a május 23-án („új stílus szerint") kezdődő gyűlésen Rákóczi igenlő válaszának a birtokában már megtörténhessen az erdélyi fejedelem hivatalos királyjelölése. I. Péter cár Corbea nevére szóló, részletes instrukcióját az orosz hadak főhadiszállásán, Zsolkván 1707. április 21/május 2-án állították ki, és valószínű, hogy már május 15–20. között Szerencsen tárgyalt a fejedelemmel.[54] A kilencpontos követi utasítás[55] részletes elemzését már 1912-ben elvégezte a Századok hasábjain Tomasevszkij Sztepan, a lvovi és a krakkói egyetemen oktató ukrán történész,[56] mi csak a megbízatás egyetlen mozzanatára, az általunk a legfontosabbnak ítéltre kívánunk kitérni.

Corbea cári „aulicus consiliarius" bizalmasan arról informálta Rákóczit, hogy a cár és a Rzeczpospolita sandomierzi konföderációjának vezetői közös elhatározásra jutottak a lengyelországi helyzet értékelésében és a nehéz helyzet megoldásában: a lengyelek – annak ellenére, hogy II. Ágost lengyel király lemondott a trónjáról I. Szaniszló javára – nem fogadják el törvényes uralkodójuknak a hajdani „poseni vajdát." Kijelentik, hogy a XII. Károly svéd király „fegyvereinek árnyékában" (sub armis) megválasztott (1704) és

---

zasságába óriási hozománnyal érkezett (100 000 arany készpénzben, 10 000 arany értékű ingatlan). A házastársak közötti viszony hamar megromlott, a férj a csendes, ukrajnai Brzeżanyban, a feleség a mozgalmas fővárosban, Varsóban szeretett élni. Jan Sobieski király felesége, a francia kultúráért és mentalitásért rajongó Maria Kazimiera királyné bizalmas udvarhölgyeként beleártotta magát az országos politikába. A francia befolyás erősítésének a szándékával került bizalmas viszonyba több, vezető politikussal is. Sobieski király halála után a francia párt lelkes támogatója. Rákóczi és Bercsényi biztonságának szavatolására du Héron követ kérte fel Sieniawskinét, aki nem csak a menekültek elrejtéséről gondoskodott, hanem tervük, egy magyarországi felszabadító háború előkészítésében is közreműködött. Rákóczi és Sieniawskiné kapcsolata a későbbiekben sem szakadt meg, sőt gyermekeik összeházasítását is tervezték. Polski Słownik Biograficzny, t. XXXVII/1. Warszawa–Kraków, 1996. 90–91. o. L. még: *De l'Hommeau:* Emlékirat egy magyarországi utazásról 1704-ben és 1705-ben. In: Rákóczi Tükör. II. k. (Szerk.: *Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes.*) Budapest, 1973. 108–109. o.; *Jarochowski,* Kazimierz.: Dzieje panowania Augusta II od wstąpienia Karola XII na ziemię polską aż do elekcyi Stanisława Leszczyńskiego (1702–1704). Poznań, 1874. 271–272. o.; *Thomasevszkij,* Sztepan: Ugorscsina i Polscsa na pocsatku XVIII w. In: Zapiszki NTS. t. XXXV. Knyiha V. L'viv, 1908. 74–76. o.; *Nowak, Jerzy Robert:* A lengyelek és a Rákóczy-felkelés. In: *Tiszatáj,* 1976/6. 56. o.; *Popiołek, Bożena:* Królowa bez korony: studium z życia i działalności Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej (ok. 1669–1729) Kraków, 1996.

[52] Piszma i bumagi, t. V. Szankt-Petyerburg, 1907. 448. o. Sieniawskiné befolyásáról a Szepességben is beszéltek: „...die Synavskyn (Sieniawskiné – G. S.) mit ihrem anhang durch ihre practiquen sogar suchet, ermelten R. (Rákóczi) inter candidatos polonicos zu bringen, wie sie dann gar nachdenklich an Mr. Denhoff mit zweien zeilen wissen lassen, dass die sach zu Lublin vor ihre partei wohl ausgeschlagen seie, quod pro Ragozio per domesticas interpretatur." – idézi az ukrán történész *Thomašivskyj, István:* Adatok II. Rákóczi Ferencz és kora történetéhez. *Századok,* 1912/10. 762. o., 7. jegyzet. (A továbbiakban: *Thomašivskyj*: Adatok.)

[53] *Ráday Pál* iratai, 1707–1708. II. k. (Sajtó alá rendezte: *Benda Kálmán és Maksay Ferenc*) Budapest, 1961. (A továbbiakban: *Ráday* iratai II.) 209. o.; Piszma i bumagi, t. VI. Szankt-Petyerburg, 1912. 2. o.

[54] *Thomašivskyj*: Adatok, 766. o. I. Péter cár külön levélben kéri Rákóczit, hogy Corbea „udvari tanácsosát" (nadvornij szovjetnyik) titkos audencián fogadja. MOL G. 15. Caps. F. Fasc. 149. f. 24.

[55] Piszma i bumagi, t. V. 591–595. o. Corbea életéről, munkásságáról. *Georgescu-Buzău Gh.:* Un diplomat romîn la Moscova la începutul secolului al XVIII-lea: David Corbea Ceausul. Bucureşti, 1957.

[56] *Thomašivskyj*: Adatok, 768–770. o.

megkoronázott (1705) I. Szaniszló a Rzeczpospolitának nem uralkodója, illegitim módon gyakorolja hatalmát. A lengyel és litván nemesség, alapvető szabadságjogával élve, szabad királyválasztásra gyülekezik Lublinba. Rákóczi fejedelem királyjelöltsége (kandydat) mind a Rzeczpospolitának, mind a lengyel konföderáltakkal szövetséges „cár őfelségének" megtiszteltetés lenne. „...hajlandó-e ezt a váratlanul adódó szerencsét megragadni (=elfogadni)?"[57]

Az orosz diplomáciai küldetés lényegét és visszhangját maga Rákóczi tárta fel az Emlékirataiban. Innen idézzük: „Igazán elmondhatom, hogy egyáltalában nem vágyakoztam a lengyel koronára, sőt, távol ettől, minden célom az volt, hogy elkerüljem ezt a választást. Így hát elküldtem Rádayt, erdélyi kancelláriám igazgatóját Szászországba, hogy őszintén jelentse a svéd királynak a cár ajánlatát és az én feleletemet. ... Azonkívül tudattam Szaniszló királlyal, hogy a lengyel főtábornok (Sieniawski – G. S.), aki bizalmas barátom, a nagytanácsot képező valamennyi szenátorral együtt hajlandó őt elismerni, és ezzel megerősíteni választását, ha testületileg fogadja őket. A svéd király Rádaynak igen határozott választ adott, tudniillik azt, hogy csak tartsam magamat erősen a cár ellen, mert ő, a svéd király, nemsokára Lengyelországba indul és megveri a cárt. Szaniszló király viszont tudatta velem, hogy ő Isten kegyelméből Lengyelország királya, s így nincs szüksége a nagytanács kegyelmére. ... Ez a két válasz határozottan arra indított, hogy kíméletesen bánjak a cárral, igyekezzem elkerülni lengyel királlyá választásomat, ugyanakkor békét közvetíthessek a cár és a svéd király között, a francia király és a bajor választófejedelem közbejöttével, azzal a feltétellel, hogy a választófejedelmet Magyarország trónjára emelik és segítik ott megmaradni, én megtartom Erdélyt és Szaniszló király Lengyelországot. Íme, minden lépésemnek és a cárral kötött szerződésemnek titkos kulcsa, melyről senki nem tudott, csak Bercsényi gróf."[58]

A cár és a fejedelem követeinek – David Corbeának és Nedeczky Sándornak – többszöri oda-vissza küldése és fogadása mellett[59] Rákóczi jelöléséhez a sandomierzi konföderáció lublini országos gyűlésének állásfoglalását sem nélkülözhette a cár. A meghívóban feltüntetett, május 23-ra meghirdetett lublini országos tanácskozás (walna rada) csak június 12-én kezdődött el. Ezen a fórumon kellett a Rzeczpospolita jövőjéről, egy új király választásáról dönteni, de facto a lengyel–orosz szövetség életben tartásáról határozni. S hogy mennyire a szövetség további megőrzésén volt a hangsúly, bizonyítja az a tény, hogy 1707 folyamán I. Péter cár több hónapon át Lengyelországban tartózkodott. Még ha a közel két hónapos betegségét nem is vesszük figyelembe, akkor is közel négy hónapig Zsolkva–Lublin–Varsó térségében utazgatott. Hol az ott állomásozó katonáit szemlézte, hol haditanácsot hívott egybe, hol a lengyel szenátorokkal egyeztetett. I. Péter cár „jelenléte" – Lublintól fél mérföldnyire, Jakubowiczban május 8/19. és május 28/június 8. között, majd Lublinban 1707. június 8/19-től július 6/17-ig – a lublini rada munkájára negatívan, pozitívan egyaránt hatott. Negatívan azért, mert a képviselők nem féltek kimondani a szabad választás körülményeinek csorbítását, pozitívan pedig azért,

[57] Piszma i bumagi, t. V. Szankt-Petyerburg, 1907. 591–592. o.

[58] II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. (Fordította *Vas István*, a tanulmányt és a jegyzeteket írta *Köpeczi Béla*, a szöveget gondozta *Kovács Ilona*) Budapest, 1978. (A továbbiakban: Rákóczi Emlékiratai) 397–398. o.

[59] *Thomašivskyj*: Adatok, 766–767. o.

mert a konföderáltak mégis az interregnum kihirdetése mellett voksoltak. Szembek prímás-érsek 1707. július 11-én jelentette be, hogy a Rzeczpospolita hivatalosan is az interregnum állapotát éli, és a prímás-érsek az interrex jogait gyakorolja. (A magyarországi konföderáció ónodi interregnumról hozott döntése 1707. június 22-én lett hatályos, amikor II. Rákóczi Ferenc az „Ország Sátorában" aláírásával, pecsétjével szentesítette az előkészített okmányt![60])

A sandomierzi konföderáltak képviselői – „Volniszki Mihál névő Lengyelországi Respublica emberivel" – II. Rákóczi Ferencet a király nélküli királyságba invitálták.[61] Audienciájukra Munkácson, 1707. július 21-én került sor, az érdemi tárgyalásokat július 24-én Bercsényi Miklósnál, Ungvárott folytatták le. Aznap valóságos diplomáciai nagyüzem volt Rákóczi ideiglenes udvarában. Először Wolyński Michał lengyel főkövettel váltott szót a fejedelem, aztán „más hat lovú Aranyos Hintón Mosqua Czár követtye, és belső Tanácsosa Dávid Ivánovics Csorbe nevű Úr" következett, immár ismerősként („Csorbe" [= Corbea] 1707. május 15-20 között tárgyalt először a fejedelemmel Szerencse.), „..majd egy egész óráig magánossan való propositiója és a Fölséges Fejedelem replicája" zárta a délelőttöt. Ebéd előtt újabb tárgyalási fordulóval bővítették a napi programot, s úgy „három óra tájban délután asztalhoz leültenek." A fejedelem jobbján az első és második helyen az orosz és a lengyel követek foglaltak helyet. A rangos diplomáciai eseményhez illő díszebéden „drága étkekkel és confectumokkal" kedveskedtek a vendégeknek; „...sok szép discursus, Trombita, Dob és másféle Musica meg nem szűnt" este hat-hét óráig. A nevezetes nap a fejedelem és az orosz követ négyszemközti, aznapi harmadik beszélgetésével zárult.[62] Ugyancsak Beniczky Gáspár fejedelmi titkár naplójából tudjuk, hogy másnap este 11 órakor fejeződött be az a szűk körű, bizalmas tanácskozás, amely alaposan meghányta-vetette a cári és a lengyel ajánlatot és végül a fejedelemnek felkínált korona elfogadásáról döntött.[63]

A Munkácson 1707. július 28-án keltezett, Nedeczky Sándor számára kiadott követutasításból,[64] valamint a fejedelmi követeknek – Klobusiczky Ferencnek, a Consilium Oeconomicum elnökének és Nedeczky Sándornak, „a Fejedelemnő Úrasszonyunk udvari Prefektusának" – szóló, Munkácson augusztus 6-án dátumozott, részletes követutasításból[65] világosan kiderül, hogy mi mindenre kellett odafigyelniük. Ezek a korabeli instruk-

[60] Rákóczi Tár, I. k. (Szerk.: *Thaly Kálmán*) Pest, 1866. 17. o. Beniczky Gáspár naplójából: 1707. június 22. „...végső Sessiója lévén az (ónodi – G. S.) Ország-Gyűlésének: kilencz óra tájban az Fölséges Fejedelem maga Sátorából az Ország Sátorában, az hol nagy frequentiával voltak az Nemes Vármegyék, az egész Senatussal együtt alá ment, Joseph Császár Törvénytelen Dominiumjának abrenuntiatiójárúl való közakarattal condált solemnis Instrumentumnak, és egyszersmind Ártikulusok subscriptiójának 's pöcsétlésének kedvéért." Ugyanez legújabban közreadva: II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja. Beniczky Gáspár fejedelmi titkár diáriuma, 1707–1710. (Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta *Bánkúti Imre*) Budapest, 2005. 27. o.

[61] Rákóczi Tár, I. k. 28. o.

[62] Uo. 29–30. o. Hopp Lajos – nyilván elírásról van szó – „Corbea Dánielnek" tüntette fel az orosz követet. *Hopp Lajos:* A lengyel–magyar hagyományok újjászületése. *Modern Filológiai Füzetek,* 14. Budapest, 1972. 8[illegible].

[63] Rákóczi Tár, I. k. 30. o. – II. Rákóczi Ferenc Bercsényi Miklóssal, Barkóczy Ferenccel, Sennyei Istvánnal és Kajali Pállal vitatta meg a hallatlanul bonyolult kérdést.

[64] *Nedeczky Gáspár:* A Nedeczky család. Budapest, 1891. (A továbbiakban: *Nedeczky:* A Nedeczky család) 248–251. o.

[65] *Nedeczky:* A Nedeczky család, 251–270. o.; *Ráday* iratai, II. 244–254. o. Márki Sándor részletezi a követutasítás egyes pontjait. *Márki Sándor:* Nagy Péter czár és II. Rákóczi Ferenc szövetsége 1707-ben. Budapest, 1913. 42., 44–49. o.

ciók Rákóczi Emlékirataival teljesen egybecsengenek azon a ponton, ahol a fejedelem azt állítja, hogy „szeretett hazánk javát" tartotta szem előtt akkor, amikor a lengyel trónra való meghívást nem hárította el magától.

De miért változott meg Rákóczi álláspontja a május végétől eltelt két hónapban?[66] Hiszen május végén még elutasította a Lengyelországba való invitálást, július végén pedig igent mondott arra. Ne feledjük, hogy a korona-ajánlattal először az orosz cár követe jelentkezett Rákóczinál, ami nagyon váratlanul érhette őt. Ez a hirtelen előkerült lehetőség, de sokkal inkább a lengyel ügyekben való tanácstalansága arra indította Rákóczit, hogy azonnal követet küldött XII. Károlyhoz Corbea májusi távozása után. Azt sem feledhetjük, hogy a Rákóczi-ősök természetes külpolitikai szövetségese mindig Svédország volt (annak ellenére, hogy 1657-ben, a közös lengyel hadjárat idején, X. Károly Gusztáv svéd király elfordult II. Rákóczi Györgytől, II. Rákóczi Ferenc példaként mindig az 1643. évi szerződést emlegette!): onnan remélhetett segítséget a császár ellen, akár úgy, hogy XII. Károly Szászországból Csehországba nyomul, akár úgy, hogy fegyverekhez juthat svéd, szász, vagy – Szaniszló révén – lengyel közvetítéssel.

A júliusban Munkácsra befutott ajánlat viszont már gyökeresen különbözött a májusitól_ a királyjelöltséget a lengyel interregnumot kimondó lublini országos gyűlés (walna

---

Érdekességképpen megjegyezzük, hogy Nedeczky Sándor terjedelmes névsort állított össze a cári főemberekről (pl. „A leghatalmasabb és kegyelmesebb czár és egész muszka birodalom jeles Senatorainak névjegyzéke"), akiket a cárhoz indított Rákóczi-követeknek célszerű és illik felkeresni. Hozzátesszük, hogy a névsorban feltüntetett szenátoroknak, cári hivatalnokoknak csak a töredéke tartózkodott állandóan a cár mellett. Ez az oka annak, hogy Nedeczky Sándor a nevek nagy részét pontatlanul adta meg, s nyilvánvalóan hallomás után jegyezte le azokat. A listából az is kiderül, hogy Nedeczky az orosz névadás szabályait – családnév, keresztnév, atyai keresztnév – nemigen ismerte. Illusztrációként a tárgyalt eseményekhez kapcsolódó példákat közreadunk:

Nedeczky-varáns:	*Helyesen:*
Tychon Nicetides Streschneu	Sztresnyov, Tyihon Nyikitics
Borisius Petrovics Scheremetou	Seremetyev, Borisz Petrovics
Danielidis Menszicou Sándor	Mensikov, Alekszandr Danyilovics
Joannes Alexides Musin puskin	Muszin-Puskin, Ivan Alekszejevics
Artemonides Mathuieu András	Matvejev, Andrej Artamonovics
Theodorides Dolgoruka Gergely	Dolgorukij, Grigorij Fjodorovics
Ignatides Emiliamus Ucrainczou	Ukraincev, Jemeljan Ignatyevics
Schaphirou	Safirov, Pjotr Pavlovics
Mtuieuitz opraxin (sic!) Theodorus	Aprakszin, Fjodor Matvejevics
Joannides Niceta Repnin	Repnyin, Nyikita Ivanovics
Dolgoruka Basilius	Dolgorukij, Vaszilij Lukics
Stephanides Mazepa János	Mazepa, Ivan Sztyepanovics stb.

[66] Ezt a kérdést Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes már több írásukban is érintették, legutóbb a „II. Rákóczi Ferenc külpolitikája" (Budapest, 2002. 98–101. o.), illetve „Rákóczi állama és az európai hatalmi egyensúly" (in: Studia Caroliensia 2004/3–4. 398–400. o) című munkákban, de a lengyel–svéd és a lengyel–orosz relációk mélyebb feltárása és bemutatása indokoltnak látszik, mert Rákóczi döntésében – eltérően a hagyományos svéd–erdélyi diplomáciai vonaltól –1707-ben a Sieniawski-házaspár „pillanatnyi" (júliusi, augusztusi) állásfoglalása játszotta a meghatározó szerepet.

Szűkszavúan, de alapvetően pontos helyzetképet ad a problémáról Bánkúti Imre: „Rákóczi és I. Péter cár: remények és/vagy illúziók" című publikációjában. In: A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa II. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc kezdetének 300. évfordulójára. (Szerk.: *Tamás* Edit) Sárospatak, 2003. 165–171. o.

rada = conventus generalis) hivatalos követsége terjesztette elő. Bizonyára még ez is kevés lett volna Rákóczinak a beleegyezéséhez, ha nem kap Lengyelországból autentikus biztatásokat. Gondolunk itt Lublinba küldött követe, Nedeczky Sándor Lublinból továbbított postáira, I. Péter cár minden részletre kiterjedő javaslataira[67], a Sieniawski-házaspár bátorító szavaira, s nem utolsó sorban arra is, hogy az üres francia ígérgetések helyett a lengyel korona elfogadása árán kézzelfogható katonai és pénzügyi segítséghez juthatott. Rákóczit idézve: „elhatároztuk tehát magunkat, hogy *bizonyos szövetségben kikötött pontok és alább kijelölendő feltételek alatt* (kiemelés tőlünk – G. S.) a mindenható Isten véghetetlen Gondviselése szerint nekünk felajánlott Lengyelország koronáját elfogadjuk."[68] Először a II. Rákóczi Ferenc lengyel királyságára vonatkozó fontosabb feltételeket vegyük számba!

1.„Muszka-, Magyar-, Erdély- és Lengyelország" véd- és dacszövetségét „nem csak a Fejedelmek (uralkodók – G. S.) egymás között, hanem az országok is egymás irányában sérthetetlennek tartsák," s azt, „sem a jelen, sem jövendőben keletkező háború szerencsétlenségei között nem szabad feloldani ..."

---

[67] MTA Kézirattára, Ms. 4958. fasc. 2., számozatlan iratok, Nedeczky Sándor Lublinból küldött jelentései. 1707. június 17-i levelében pl. azt írta a fejedelemnek: „Itt nem hittem volna, mely sok addictusai legyenek Felségednek, jóllehet én az titkot senkinek az lengyelek közül nem aperiáltam, de vox populi, quod magis magnatum mind jó helyre czíloznak." Ugyanebben a levélben még: „Szinyavszky uram ... jóakarója Felségednek, noha, ha csak akarná, alkalmasint ezen dologban gátlást tehetne, de talán attul is van, hogy nem tud semmit is benne." 1707. június 25-i jelentésében többek között ezt írta: „Igen nagy jókkal van a moszkva Czár Felségedhez," üres kézzel bocsátotta el a császár követét, „megégette már ezeknek is a kása a szájokat." 1707. július 8-án keltezett tudósításában Nedeczky egy „négy ország" együttműködését célzó tervezet pontjait vetette papírra. „Puncta circa colligationem Suae Majestatis Czareae, Inclyt. Regnor. Poloniae, Ungariae et Principat. Transylvaniae, fortassis consideranda"

Corbea Lublinban kiállított 1707. július 1/11-i instrukciója szerint Rákóczi, mint lengyel király, számíthatott a svédek elleni háborúban és trónjának megőrzésében Oroszország teljes haderejére, pénzügyi segélyére (totis suis exercitibus et pecunia assistere ex omni possibilitate), kalkulálhatott Oroszország közvetítő szerepére a császár és Magyarország, Erdély konfliktusában (mediatione sua penes aulam caesaream curabit, ut Transylvaniae et Ungariae pacem efficiat). A mediáció sikertelensége esetén, de a svéd háború szerencsés befejezése után a cár orosz hadakkal kényszeríti a császárt Magyarországon a békére. Ha pedig az általános béke megszületne – a császár a francia királlyal, a cár a svéd királlyal kiegyezne –,a fejedelem érdekeinek érvényesítésénél számíthat a cár támogatására (ad universalem pacem perventum foret, qualem tum temporis assistentiam principi a csarea maiestate expectandum est). Piszma i bumagi, t. VI. 217–219. o.

[68] *Nedeczky:* A Nedeczky család, 261. o.; Mol G. 15. Caps. F. Fasc. 149. f. 2–3. Conditiones Secretae (...in alio Tractatu expressam acceptat oblatam sibi Regni Poloniae Coronam...).

Corbea 1707. július 20-án Ungváron kelt, Golovkin kancellárnak futárpostával küldött levelének tartalma visszaigazolja Rákóczi véleményét. Corbea közli, hogy Rákóczival többször is tárgyalt, nyilvános üléseken is, privátim is. A fejedelem „megígérte a Lengyel korona elfogadását," és a cár őfelségével lefolytatandó tárgyalásokkal Bercsényi generálist bízta meg „teljhatalommal." Azt javasolja Corbea, hogy a cári audiencia a magyar határhoz közel, vagy Jarosławban, vagy Sandomierzben legyen, mert a generális hosszú ideig nem maradhat lengyel földön. Rákóczi „második teljhatalommal" felruházott embere a kancellárnak is ismerős Nedeczky Sándor lesz, ő a Rzeczpospolita képviselőivel folytat majd megbeszéléseket. Érdekes megjegyzés Corbeától: *„jobb lenne, ha Nedeczky előbb a cár őfelségéhez utazna, s nem a Rzeczpospolitához."* Nem kevésbé érdekes az a mondata is, ahol leírja, hogy a „köztársaság" képviselőjével többször is beszélt Ungváron, egyeztetett, de Lengyelországba külön utakon, más-más időpontban indulnak vissza. Piszma i bumagi t. VI. 219–221. o. Ugyanebből a levélből megtudhatjuk azt is, hogy Corbea már régóta beteg, és Ungváron megint jelentkezett a korábbi kór: „alig élek a betegség miatt" (jedva zsiv ot onüja). Uo. 221. o.

Magyarországi diplomáciai küldetéséből visszatérve Varsóban hunyt el 1707 augusztusában. I. Péter cár bizonyára elégedett volt állami szolgálatával, mert a holttestet Kijevbe szállíttatta és a híres Barlang-kolostorba (Pecserszkij monasztir) temettette el. Uo. 222. o.

2. „Cár ő Felsége,...[Rákóczi Ferencet] mint megválasztandó lengyel királyt egész erejével, fegyverrel, pénzzel és más hadi költségekkel, úgy saját mint lengyel hadsereggel mindaddig, míg a béke és a békés kormányzat végképen helyre nem lesz állítva" a királyságában, méltóságában, biztonságban megtartja.

3.A királyi méltóság tiszteletben tartásának velejárója, hogy a cár őfelsége minden ügyet megvitat a királlyal, döntés csak egyetértésükben születhet, [a cár] távollétében a lengyelországi „egész muszka ármádia" közvetlenül a király parancsnoksága alá tartozik.[69]

A Magyarország és Erdélyország jövőjének, biztonságának garanciáit taglaló Rákóczi-elvárások közül a „katonai segedelem" dolga volt a központi kérdés. Úgy vélekedett a fejedelem, hogy Lengyelországba való távozása nem váltaná ki „a polgárok elkedvetlenedését", ha azonnal megtapasztalhatnák a beígért segítséget. A Magyarországra irányított orosz sereg „legalább 20 ezer emberből álljon" – kötötte ki Rákóczi –, amely elegendő az ország védelmére.[70]

De volt-e I. Péternek 20 000 nélkülözhető katonája? Első hallomásra irreálisnak és megalapozatlannak tűnik ez a preventív katonai akció, Rákóczi mégis komolyan számolt ezzel a lehetőséggel. Sőt, politikai terveit a cár ígéreteire építette, mint ahogyan azt az 1707. augusztus 6-i instrukció szövege is tanúsítja. Tudjuk az Emlékiratokból, hogy Rákóczi lengyel politizálásának alapkérdése a magyarországi szabad királyválasztással, illetve az ő erdélyi fejedelemsége elismertetésével állott összefüggésben. 1707-re már többszörösen bebizonyosodott, hogy e politikai célkitűzések megvalósítása, csak saját erőre támaszkodva, kivitelezhetetlen. 1707 májusa – augusztusa között Rákóczinak nem egyszer alkalma adódott arra, hogy a cári „udvari tanácsos", Corbea adatait tesztelje.

Corbea ugyanis egyik titkos audenciáján a lengyel–litván területeken diszlokált orosz hadsereg pontos létszámviszonyairól készített kimutatást is bemutatta (Tabella Suae Czareae Msttis peditum et equitum militum).[71] Eszerint az „in Magna Polonia" működő orosz gyalogság és lovasság összlétszáma 75 723 fő volt (43 740 gyalogos és 31 983 lovas), a Litvániában állomásozó és harcoló orosz erők létszáma 22 335 főt tett ki. A tüzérséget kiszolgáló személyzethez 1926 fő tartozott. (Totusque Praenumeratus Suae Csareae Msttis Exercitus, tam in Magna Polonia, quam in Litvania existens, Equitum et Peditum, nec non Artilleriae Servientium 99 984 constat.[72]) Ebből a százezres kontingensből, illetve ha a litvániai kb. húszezertől el is tekintünk, a maradék kb. hetvenötezres orosz haderőből, 20 000 orosz katona Magyarországra való bevonultatása egyáltalán nem látszott irreálisnak. Az orosz katonaság magyarországi jelenléte diplomáciailag sem kifogásolható, mert nem minősül háborús beavatkozásnak – vélekedett Rákóczi. Egyrészt azért, mert a közvetítő szerepre ajánlkozott cár korábbi szándékát ily módon nyomatékosítja, másrészt azért sem, mert a cár a segélyhadat Lengyelország választott királyának adja, harmadrészt pedig azért sem, mert szerte Európában alkalmazott módszerről van szó. Hadüzenet híján adott „a dán a birodalomban katonát a francia ellen," s ugyanez „a dán adott katonát a császárnak, kiket ellenünk (Magyarországon Rákóczi ellen – G. S.) fordított."

---

[69] *Nedeczky:* A Nedeczky család, 261–262. o.; MOL G. 15. Caps. F. Fasc. 149. f. 7–9.

[70] *Nedeczky:* A Nedeczky család, 264. o.; *Ráday* iratai, II. k. 251. o.

[71] MOL G. 15. Caps. F. Fasc. 149. f. 181. Erről a részletekbe menő kimutatásról sem Márki Sándor, sem Perényi József, sem mások nem tesznek említést.

[72] Uo.

Ha a svéd király mégsem tenne le szándékáról, és megtámadná Lengyelországot, akkor „czár ő Felsége Silesia és Magyarország véghatáraira, nagyobb számú sereget küldjön" – fejtegette Rákóczi –, ami azzal az előnnyel járna, hogy az ellenség hátországát veszélyeztetné, a császár és a svéd király küszöbön álló szövetségét gyengítené, és a Magyarország feletti „őrködést" stabilizálná. Mint „Magyarország felszabadításának a protectora" demonstrálná „a bajor fejedelem felé" a Magyarország melletti eltökéltségét, „reményeket keltvén fel" benne a magyar trón iránt. Mivel Lengyelországhoz hasonlóan Magyarországon is interregnum van, és József császár magyar királyként éppúgy trónbitorló, mint Szaniszló, Magyarországon sem kerülhető meg a királyválasztás. A „bavarus" (Miksa Emánuel bajor választófejedelem) magyar trónra való megválasztása nyomán „az osztrák érezvén gyengeségét" a két háború miatt, „Magyarországot kénytelen lenne átengedni." Magyar- és Erdélyország szempontjából az már lényegtelen, hogy a cár az új „magyar király" személyében szövetségest nyerhetne a svédek ellen.[73]

Rákóczi és bizalmas tanácsadói szigorúan előírták a „telyhatalmazottaknak" (Bercsényinek, Klobusiczkynek, Nedeczkynek, Bertótinak, Rádaynak), hogy a mondandójukat ne követelésekként, hanem egyszerű előadásként terjesszék elő a cárnak, illetve a cári tárgyaló partnereknek. A lengyel szenátorokkal, vagy „akár a köztársaságnak (Rzeczpospolitának) bármely Rendjével nyilvános értekezésekbe ne bocsátkozzanak," amíg azt előzetesen nem egyeztették a „czár ő Felségével." „A legfőbb, és legszükségesebb utasításunkat nyíltan abban adjuk elő – olvashatjuk az instrukció utóiratának 9. pontjában –, miszerint, *ha választásunkat a körülmények változandósága elhalasztaná, és mégis ennek daczára, ezt megelőzné czár ő Felségével a szövetség, ezen esetben a közjó érdekében a confoederális köztársasággal szoros szövetség ne köttessék* ... (kiemelés tőlünk – G. S.)"[74]

Meghökkentő a követutasítás ezen része! Hogy-hogy „ne köttessék szoros szövetség" a Rzeczpospolitával, ha I. Péter cárral hamarabb megszületne a szövetség, mint Rákóczi királlyá választása? Ezek szerint a szövetségkötés halasztó hatállyal volt a királyválasztásra? Nincs itt valami ellentmondás Rákóczi lengyelországi politikájában?

1707 első felében a sandomierzi konföderáció vezetőinek közeledését szívesen fogadta, sőt a lublini „szejm" meghatalmazottainak Munkácson való megjelenése a finishez közelítette Rákóczi lengyel trónra emelését. Éppen ez a követség – a július 11-én kihirdetett lengyel interregnum utáni hivatalos követség – késztette Rákóczit arra, hogy a cártól érkező kezdeményezést revideálja. Amíg az 1707 májusi „Csorbe"-küldetésre adott válaszában a főhangsúly a svéd–orosz békekötés előmozdításán volt, esetleg még azon az áron is, hogy Szaniszlót lengyel királynak ismerje el a cár, addig a másodjára, Corbea által beterjesztett javaslatok – a konföderáltak hívó szava és a Lublinban tartózkodó Nedeczky-jelentések[75] miatt is – új értelmet nyertek. Svédország és Oroszország összebékítésének elengedhetetlen feltétele az volt, hogy XIV. Lajos francia király közvetítő szerepet vállaljon a svéd–orosz konfliktusban, ám Franciaország legalább két okból nem kívánta a békét keleten. A balti-tengeri nagyhatalomra szüksége volt, mert Svédország, mint protestáns ország, állandó fenyegetést jelentett az ősi ellenség, a Habsburg császá-

[73] *Nedeczky:* A Nedeczky család, 262–270. o.; MOL G. 15. Caps. F. Fasc. 149. f. 7–9.; *Popiołek:* Królowa bez korony, 61. o.

[74] Uo. 272. o.

[75] *Thomašivskyj:* Adatok, 768–770. o.

rok uralta birodalom hátában. Versailles ezt a veszélyforrást nem iktathatta ki az európai politizálásból, de vigyáznia kellett, nehogy felboruljon az európai egyensúly, nehogy szétessen a vesztfáliai rendszer. Továbbá azért sem volt érdekelt Franciaország a svéd–orosz háború befejezésében, mert a katolikus Rzeczpospolita óriási emberanyagával – mint ahogyan az a XVII. században többször is beigazolódott – azonnal a császár megmentésére sietett volna a spanyol örökösödési háborúban.

Rákóczi a francia diplomácia rafinált húzásait is mérlegre tehette, mert az orosz és a lengyel diplomatákkal folytatott tárgyalások kellős közepén, 1707. július 25-én érkezett meg Ungvárra háromévi távollét után Kökényesdi László, a francia és bajor ügyekben eljáró diplomata.[76] A nyugatról és keletről befutott információk összegzése alapján Rákóczinak alternatív politizálásra nyílott lehetősége. A francia és bajor közvetítés primátusa helyébe I. Péter cár és II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem szövetségkötése lépett azzal a céllal, hogy ez a szövetség mégis csak képes lesz kikényszeríteni a francia–bajor színrelépést a svéd–orosz konfliktus lecsendesítésében;[77] a cári–fejedelmi szövetkezés és Rákóczi királlyá választása a Lengyel–Litván Nemesi Köztársaságnak a békét, a nyugalmat, belső egységének helyreállítását garantálja, amit a célországok vezetői megtapasztalván, egészen biztos, hogy exponálják magukat a svéd–orosz háború befejezésében. Talán úgy összegezhetnénk a gondolatmenetet, hogy az orosz cártól is, a sandomierzi konföderáltaktól is felkínált lengyel korona elfogadása közvetlenül Lengyelország számára, második lépcsőben Magyarország számára, illetve mindkét ország sorsával szorosan egybekapcsolódva Oroszország számára is kivezető utat jelenthet a háborúból. A teljesség kedvéért azonban meg kell jegyezni, hogy a lengyel konföderáció ebben az újabb –júliusi – verzióban is csak utolsó láncszemként jött szóba.

[76] Rákóczi Tár, I. k. 30. o.

[77] *Köpeczi:* II. Rákóczi Ferenc külpolitikája, 32–35. o.

Sándor Gebei

THE POLITICAL BACKGROUND TO THE POLISH AND HUNGARIAN DETHRONEMENTS IN 1707

Summary

Elector of Saxony Frederick Augustus I, who was crowned King of Poland on 15 September 1697 under the name of Augustus II, aimed at regaining the positions of Poland-Lithuania as a great power, in possession of the united economic and military background of Saxony and the Rzeczpospolita. First he entered into an alliance with Tsar Peter I to force out the Swedes from Livonia, but as a result of the unprepared war he suffered a series of defeats, and in two months he was heavily defeated by Charles XII of Sweden and was forced to sign a peace in Alt-Ranstädt in 1706. The Rzeczpospolita had two bad courses to choose from: either to follow the political endeavours represented by Sweden or those represented by Russia. The situation divided Poland. By the end of 1704, the powers united by the two confederations of Warsaw and Sandomierz had dragged their country into a hopeless situation after the process of King Augustus II's dethronement, the proclamation of an interregnum and the election of a rival king (Stanislaus Leszczynski). It was obvious that the only side to profit from the state of affairs was the winner of the Swedish-Russian contest.

In Western Europe the Peace of Alt-Ranstädt was interpreted as follows: after the retirement of the Rzeczpospolita, the armed conflict was limited to two opponents, Sweden and Russia. The great western powers were interested in preserving the structure established by the Treaty of Westphalia, but also considered it crucial to keep Swedish arms out of Europe, which meant that the war against Russia had to be continued. Besides Emperor Joseph I, England, the Netherlands and Brandenburg-Prussia, France and even the Ottoman Empire legitimised the power of Stanislaus I, who thought that in alliance with Sweden, Russia could be forced to retreat behind the pre-1667 Polish-Russian, and the pre-1661 Swedish-Russian borders.

The former followers of Augustus, i.e. the confederation of Sandomierz, regarded the rule of King Stanislaus to be illegitimate, and insisted that another king had to be elected, as well as the anti-Swedish alliance with Russia renewed. Russia too used all means to preserve the division of the Rzeczpospolita. She had to stop Stanislaus I from gaining more power, as a united Rzeczpospolita behind Stanislaus I would have meant the full military capacity of Sweden and Poland swoop eastwards.

Peter I did not forget about international diplomacy either. His efforts to turn European courts against Augustus II and Charles XII, however, remained unsuccessful. Thus, he tried to broaden the scope of his manoeuvres by putting the Polish crown "on the market." The answers of Prince Eugene of Savoy were polite but evasive, therefore the tsar added Prince Ferenc II Rákóczi's name to the list of potential aspirants for the throne, which already included those of Jakub Sobieski and Adam Sieniawski.

Summing up the pieces of information obtained from the west and the east, Rákóczi had the opportunity to engage in alternative politics after the dethronement of Joseph I in 1707. Instead of the primacy of French and Bavarian mediation, an alliance with Tsar Peter I gained importance with the intention of forcing France and Bavaria to come on the scene and pacify the Swedish-Russian conflict, whereas Rákóczi's election as King of Poland would have guaranteed the reestablishment of peace and domestic unity in the Polish-Lithuanian Commonwealth. Accepting the Polish crown offered by both the Russian Tsar and the Confederation of Sandomierz would have meant the way out of war for Poland, for Hungary and for Russia, too.

Sándor Gebei

L'ARRIÈRE-PLAN POLITIQUE DES DÉTRÔNEMENTS DE 1707 EN POLOGNE ET EN HONGRIE

Résumé

Couronné roi de Pologne le 15 septembre 1697 sous le nom d'Auguste II, Frédéric Auguste 1er, électeur de Saxe tenta de rétablir le statut de grande puissance de la Pologne et de la Lituanie. En possession du potentiel économique et militaire réuni de la Saxe et de la Rzeczpospolita, il conclut d'abord une alliance avec le tzar Pierre 1er pour chasser les Suédois de Livonie. Toutefois, il subit des défaites successives dans cette guerre déclenchée sans préparatifs. Lorsque, deux mois plus tard, Charles XII remporta la bataille décisive, Auguste II fut contraint de conclure la paix (1706, Alt-Ranstädt). La Rzeczpospolita dut alors choisir entre deux mauvaises solutions, s'associer à l'ambition politique de la Suède ou à celle de la Russie. Du fait de ce constat, la Pologne se scinda en deux. A l'issue du détrônement du roi Auguste II, de la déclaration de l'interregnum et de l'élection d'un contre-roi (Sanislo Leszczyński), les forces rassemblées dans les confédérations de Varsovie et de Sandomierz créèrent, pour la fin de 1704, une situation désespérée dans le pays qui ne put profiter qu'au vainqueur de la rivalité russo-suédoise.

La paix d'Alt-ranstädt signifia à la partie occidentale de l'Europe qu'avec le retrait de la Rzeczpospolita, le conflit n'opposa désormais que deux pays belligérants, la Suède et la Russie. Les grandes puissances européennes furent intéressées au maintien des traités de Westphalie, mais elles voulurent également faire disparaître les armes suédoises de l'Europe, ce qui signifia la poursuite de la guerre contre la Russie. Ainsi, outre l'empereur Joseph 1er, l'Angleterre, les Pays-Bas et la Prusse Brandebourg, la France et même l'Empire ottoman reconnurent la légitimité du pouvoir de Sanislo 1er qui estima qu'avec la Suède, son alliée, il pourrait repousser la Russie derrière les frontières originales, soit d'avant 1667 pour la frontière russo-polonaise et d'avant 1661 pour celle russo-suédoise.

Selon la position de la confédération de Sandomierz, des anciens partisans d'Auguste, le pouvoir du roi Sanislo fut illégitime. Aussi souhaitèrent-ils élire un autre roi pour le remplacer et renouveler l'alliance avec les Russes contre la Suède. La Russie utilisa tous ses moyens pour conserver la division de la Rzeczpospolita afin d'empêcher le renforcement du pouvoir du roi Sanislo Ier, car le rassemblement de la Rzeczpospolita derrière celui-ci aurait pu lancer vers l'Est toute la capacité militaire de la Suède et de la Pologne.

Pierre Ier ne négligea pas la diplomatie internationale non plus: il s'efforça de monter les cours européennes contre Auguste II et Charles XII, mais sans succès. Il chercha alors à élargir sa marge de manœuvre en »mettant sur le marché« la couronne de la Pologne. Les réponses du prince Eugène de Savoie furent polies, mais évasives. Ainsi le prince François Rákóczi II devint également un candidat potentiel au trône avec Jakub Sobieski et le grand hetman Adam Sieniawski.

Sur la base de la synthèse des informations arrivées de l'Est et de l'Ouest, Rákóczi eut une alternative politique après le détrônement de Joseph Ier en 1707. La médiation française et bavaroise ne fut plus prioritaire par rapport à l'alliance à conclure avec le tzar Pierre Ier qui fut censé obtenir l'engagement franco-bavarois pour calmer le conflit russo-suédois, alors que l'élection de Rákóczi pour le trône polonais aurait pu garantir la paix et le rétablissement de l'union nationale pour la République aristocratique polono-lituanienne. L'acceptation de la couronne par Rákóczi, proposée par le tzar russe et aussi par les confédérés de Sandomierz, aurait pu être une porte des sortie de la guerre à la fois pour la Pologne, la Hongrie et la Russie.

Sándor Gebei

DER POLITISCHE HINTERGRUND DER POLNISCHEN UND DER UNGARISCHEN DETHRONISATION DES JAHRES 1707

Resümee

Der am 15. September 1697 unter dem Namen August II. zum polnischen König gekrönte Kurfürst von Sachsen Friedrich August I. war im Besitz des vereinten wirtschaftlichen und militärischen Potenzials Sachsens und der Rzeczpospolita bestrebt, den polnisch–litauischen Großmachtstatus wieder herzustellen. Zuerst verbündete er sich mit Zar Peter I. zur Vertreibung der Schweden aus Livland, musste aber im unvorbereitet eingeleiteten Krieg eine Reihe von Niederlagen hinnehmen. Zwei Monate später unterlag er in einer entscheidenden Schlacht Karl XII. und musste Frieden schließen (1706, Alt-Ranstädt). Die Rzeczpospolita hatte die Möglichkeit, zwischen zwei schlechten Lösungen zu entscheiden und sich entweder mit den von Schweden, oder den von Russland vertretenen politischen Bestrebungen zu identifizieren. Aus dieser Situationsanalyse folgte, dass sich Polen spaltete. Die in der Konföderation von Warschau und von Sandomierz zusammengeschlossenen Kräfte trieben ihre Heimat bis Ende des Jahres 1704 mit dem Prozess a „Die Dethronisation von König August II. – Die Erklärung des Interregnums – Der Wahl eines Gegenkönigs (Stanislaus Leszczyński)" in eine derart ausweglose Situation, aus der nur der Sieger des Wettkampfes Schweden-Russland einen Nutzen ziehen konnte.

Die westliche Hälfte Europas las aus dem Frieden von Alt-Ranstädt heraus, dass sich der Konflikt mit dem Ausscheiden der Rzeczpospolita auf zwei kriegsführende Länder, Schweden und Russland, reduzierte. Die europäischen Großmächte waren bestrebt, das Friedenssystem von Westfalen beizubehalten, hielten es jedoch für genauso wichtig, auch die schwedischen Waffen aus Europa zu entfernen, was die Fortsetzung des Krieges gegen Russland bedeutete. Neben Kaiser Josef I., England, den Niederlanden und Brandenburg-Preußen deklarierten also auch Frankreich und sogar das Osmanische Reich die legitime Macht von Stanislaus I., der der Meinung war, dass Russland mit Hilfe von Schweden hinter die ursprünglichen, polnisch–russischen Grenzen vor dem Jahre 1667 und schwedisch-russischen Grenzen vor dem Jahre 1661 vertrieben werden könne.

Dem Standpunkt der ehemaligen August-Anhänger, der Konföderation von Sandomierz, zufolge galt die Macht von König Stanislaus als illegitim. Deshalb drängten sie an seiner Stelle und gegenüber ihm auf eine Königswahl, sowie auf die Erneuerung des russischen Bündnisses gegen Schweden. Auch Russland setzte alle Mittel ein, um die Spaltung der Rzeczpospolita zu konservieren und konnte auf keinen Fall zulassen, dass sich die Kräfteverhältnisse auf die Seite von Stanislaus I. verschieben, da die Vereinigung der Rzeczpospolita hinter Stanislaus I. die gesamte militärische Kapazität Schwedens und Polens in östliche Richtung hätte überschütten können.

Peter I. vergaß auch auf die internationale Diplomatie nicht: er versuchte, die europäischen Höfe gegen August II. und Karl XII. zu stimmen – ergebnislos. Deshalb wollte er seinen Manövrierungsraum damit erweitern, dass er die polnische Krone „auf den Markt warf". Die Antworten von Prinz Eugen von Savoyen waren höflich, aber ausweichend, deshalb trat schließlich neben Grosshetman Adam Sieniawski und Jakub Sobieski, den der Zar als potentielle Königskandidaten ansah, auch Fürst Ferenc II. Rákóczi.

Auf Grund der Zusammenfassung der aus dem Westen und dem Osten eingegangenen Informationen hatte Rákóczi nach der Dethronisation von Josef I. im Jahre 1707 die Möglichkeit zur alternativen Politisierung. Anstelle des Primats der französischen und bayrischen Vermittlung trat das mit Peter I. abzuschließende Bündnis, mit dem Ziel, dass dieses vielleicht das französisch-bayrische Auftreten in der Beruhigung des schwedisch-russischen Konflikts erzwingen und seine Wahl zum polnischen König der Adeligen Republik Polen-Litauen den Frieden und die Wiederherstellung der inneren Einheit gewährleisten könnte. Die Akzeptierung der polnischen Krone, die sowohl vom russischen Zar, als auch von den Konföderierten von Sandomierz angeboten worden war, hätte für Polen, Ungarn und auch Russland einen aus dem Krieg hinausführenden Weg bedeuten können.

Шандор Гебеи

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ФОН НИЗЛОЖЕНИЯ ПОЛЬСКОГО И ВЕНГЕРСКОГО МОНАРХА В 1707 ГОДУ,

Резюме

Коронованный 15 сентября 1697 года Фридрих Август I, саксонский электор, обладавший объединенным экономическим и военным потенциалом Саксонии и Речи Посполитой, стремился к восстановлению польско-литовского великодержавного статуса. Сначала, в целях вытеснения Шведов из Ливонии он заключил союз с царем Петром I, однако в развязанной неподготовленной войне он потерпел ряд поражений, а спустя два месяца был разбит Карлом XII в решающей битве и был вынужден заключить мир (1706, Алт-Ранштэдт. Речь Посполита могла выбирать среди двух зол: она должна была отождествлять себя с политическими стремлениями или Швеции или России. При оценке этого положения Польша раскололась надвое. Сплотившиеся в Варшаской и Сандомирской конфедерации силы к концу 1704 года в ходе процесса „детронизации короля Автуста II – провозглашения интеррегнума, выбора контркороля (Лещински Санисло) загнали свою родину в такое беспросветное положение, которое было выгодно только победителю шведско-русского поединка.

Западная половина Европы могла вычитать из альт-ранштэдского мирного договора, что с выходом из войны Речи Посполитой военный конфликт сузился на две воюющие стороны – Швецию и Россию. Европейские великие державы были заинтересованы в сохранении вестфальской мирной системы и считали точно так же важным удаление шведского оружия из Европы, что означало продолжение войны против России. Император Иосиф I, Англия, Голландия, и стало быть наряду с Бранденбургом–Пруссией Франция, более того Османская империя также декларировали легитимность власти Санисло I, который полагал, что в союзе со Швецией Россию можно будет оттеснить за пределы первоначальной польско–российской границы до 1667 года и шведско-российской границы 1661 года.

Бывшие приверженцы короля Августа (поскольку согласно позиции сандомирской конфедерации власть короля Санисло считалась незаконной), вместо данного короля и в пику ему настаивали на избрании короля и на обновлении союзничества с Россией против Швеции. Россия также боролась всеми силами и средствами в целях консервирования раскола Речи Посполитой и ни в коем случае не могла допустить, чтобы соотношение сил изменилось в пользу Санисло, так как воссоединение Речи Посполитой во главе с Санисло I бросило бы полную военную мощь Швеции и Польши на восток (на Россию).

Царь Петр I не позабыл и о международной дипломатии: он старался настроить европейские королевские дворы против Августа II и Карла XII – но безрезультатно. Поэтому свое маневренное пространство царь России пытался расширить путем „выброса на рынок" польской короны. Ответы князя Евгения Савойского были вежливыми, но уклончивыми, поэтому в конечном итоге в одном ряду с главным потенциальным кандидатом царя Якобом Собесским и главным гетманом Адамом Синявским очутился и князь Ференц II Ракоци.

На основании информаций, поступивших как с запада, так и с востока, после детронизации Иосифа I в 1707 году Ракоци представилась возможность вести альтернативную политику. Вместо предпочтения французского и баварского посредничества он вступил в союз с Петром I с той целью, что таким образом он сможет пожалуй заставить французов и баварцев выйти на сцену в утихомиривании шведско-российского конфликта, а выбор его польским королем гарантирует мир и восстановление внутреннего единства Польско–Литовской Дворянской Республики. Принятие польской короны, предложенной русским царем и сандомирскими конфедератами, могло бы означать выход из войны как для Польши и Венгрии, так и для России.

KÖPECZI BÉLA

AZ ÓNODI TRÓNFOSZTÁS ÉS A FRANCIA DIPLOMÁCIA

A trónfosztás kimondása

Rákóczi Ferenc 1707 elején összehívta Rozsnyóra a szenátust, hogy megtárgyalja a trónfosztás kérdését. A jegyzőkönyv tanusága szerint január 22-én a következő kérdést tették fel: „Nem bízhatván azért a megbékélléshez továbbá, a Haza securitására mit kellessék cselekedni? Az Austriai Dominium abrenunciatiója, detronisatio és interregnumnak promunciatiója, ezt tanácsos-é elkövetni, vagy sem?"[1] A szenátus úgy válaszolt, hogy ki kell mondani a Habsburg-ház trónfosztását, mert ilyen módon szerződéseket lehet kötni a külső hatalmakkal, tehát az aktusnak külpolitikai jelentősége volt.

Az ónodi gyűlést a fejedelem eredetileg május 1-jére hirdette meg, de csak 31-én nyitotta meg, mert sok követ későn érkezett. A vita azzal kezdődött, hogy megtárgyalják a rézpénz ügyét, amely folyamatosan elértéktelenedett. Némely követek azt kívánták, hogy ezzel a pénzzel ne lehessen jószágot vásárolni és zálogot fizetni. Mások azonban kijelentették, hogy ha a katonákat rézpénzzel fizetik, akkor fel kell használni azt a pénzt jószágok és zálogok kiváltására.

Ezzel kapcsolatban szóba kerül a turóci követek levele, amelyet elküldtek a megyéknek, Rákóczi elolvasta azt és a tartalmát pártütésnek nevezi. Okolicsányi Kristóf és Rakovszky Menyhért turóci követek tiltakoztak e nézet ellen, Rákóczi vitába szállt velük, de a követek hallgattak.[2] *Emlékirataiban* így írja le a jelenetet: „Szomorú nekem azt látni, hogy haboznak kérésemet így teljesíteni, mert az igazságot nem lehet megtagadni a szövetkezés legutolsó tagjától sem. De a csend még ekkor is tovább tartott, végül azt hittem, hallgatásukkal helyeslik azt, amit Turóc megye alispánja és jegyzője előadott. Így keserűségtől áthatva felháborodást éreztem, és elragadott szívem nem tudta visszafojtani sértődését. [...] Jól látom, hogy mindazt a fáradságot, virrasztást, szenvedést, amelyet a háború kezdete óta eltűrtem, úgy tekintik, mintha csak atért viseltem volna el, hogy kincseket gyűjtsek hazám kárára. Így hát nem marad más hátra, mint visszaadni kezükbe azt a méltóságot, amellyel engem Szécsényben felruháztak, és visszavonulni erdélyi fejedelemségembe. Ezek voltak utolsó szavaim, aztán csakugyan felkeltem, hogy elmenjek."[3]

Bercsényi és Károlyi kardot rántott, tumultus támadt, Okolicsányit megölték, Rakovszkyt ledöfték. Letartóztatták Okolicsányi Pált, a vármegye főispánját, Révay Ferencet és több turóci nemest. A fejedelem később megbánta heves felszólalását. Ennek ellenére egyetlen írásában sem szólt erről.

Az országgyűlés folytatta a munkáját, leértékelte a rézpénzt, átalakította az adórendszert, amely szerint nemes és jobbágy egyaránt adózzék.

---

[1] *Thaly Kálmán:* Az ónódi országgyűlés történetéhez. *Századok,* XXX (1896). 1. sz. 15. o.

[2] II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai. (Ford. *Vas István.* A tanulmányt és a jegyzeteket írta *Köpeczi Béla,* a szöveget gondozta *Kovács Ilona.*) Budapest, 1978. (Archivum Rákóczianum III/I.) 395. o.

[3] Emlékiratok 395–396. o.

Július 13-án Rákóczi elmondja, hogy javasolja a Habsburg-ház trónfosztását. Az országgyűlés kimondja ezt, de arról nem szavaz, hogy kit javasol uralkodónak. Elfogadja a hadi szabályzatot, az úgynevezett *Regulamentum Universalét*. Megjelennek a gyűlésen az erdélyi fejedelemség követei és a két ország konföderációját megerősítik. Július 28-án a gyűlés tedeummal bezárul.

A francia diplomaták

A francia diplomaták több jelentésben is ismertetik az ónodi országgyűlést. A Lengyelországban működő Bonnac márki a gyűlés kezdetéről kap jelentést, de nem jut el a trónfosztás kimondásához.[4] Des Alleurs első jelentéseit nem ismerjük, de megmaradt az a tudósítása, amely a turóci követekről beszél. Azt állítja, hogy a magyarok „kegyetlenek", így különösen Károlyi, akinek egyéb atrocitásait is felsorolja. Károlyi maga adta oda kardját, és egyik hadsegéde megnézi, vajon elég éles-e. Szerinte Rákóczi sem fukarkodik a „kegyetlenségben". „A kivégzés napján Ragotzi fejedelem nagy zenét adott asztalánál, mintha valami győzelmi nap lett volna. Néhány nappal azelőtt azt mondták nekem, hogy leginkább azt kívánta volna, amit az egyik erdélyi fejedelem elődje tett, aki az általa elitéltek holttestéből nagy asztalt állított fel és székeket ugyanilyen anyagból s ezen az asztalom az elképzelhető nagy vendégséget adta, mely egy napot és egy éjszakát tartott." „Ítélje meg kegyelmes Uram – írja Torcynak –, mit ér ez az ember, ha egy kis emberség van benne és mindennap hasonló barbárságot lát és hall. Bevallom Ragotzi fejedelem majdnem egy évig rászedett, de azóta észrevettem, hogy olyan mint egy kaméleon, aki szellemét mindig azoktól veszi, akikkel találkozik, mert saját külön szelleme nincs, csak a mérhetetlen hiúság, amelyet minden alkalommal megmutat, óvatosság és tekintet nélküli ambíció, amely nem habozik hazudni és csalni, sem pedig megszabadulni egy embertől, akitől fél, vagy akitől így valamilyen hasznot remél."[5]

Ez a levél világosan bizonyítja, hogy a francia követ egyre határozottabban szembenáll Rákóczival, akiről ezt a súlyos jellemzést adja.

Az interregnumot július 13-án mondják ki, és előzetesen Rákóczi tanácskozik a francia követtel. Ezt a beszélgetést Des Alleurs így írja le: „József király letételének elhatározása előtti estén Ragotzi fejedelem megkérdezte, mit gondolok erről a tervről. Én azt feleltem, nem tudom, hogy biztos eszköz-e Magyarország szabadságának helyreállításához, de olyan eszköz, amely híressé teheti." (*Je luy repondis que je ne scavois pas sy c'estoit un moyen seur pour restablir la liberté d'Hongrie, mais qu'il me paroissoit que s'en estoit un pour le rendre celebre.*[6]) E mondatból az derül ki, hogy Des Alleurs kételkedik a magyar szabadság kivívásában, de hízeleg a fejedelemnek, biztosítva, hogy „híressé lesz". Szerinte a bajor választót kellene királlyá jelölni, amit a fejedelem nem ellenez, de úgy véli, hogy erre nincs még lehetőség. „Ez a válasz arra indít, hogy az higyjem, talán magára gondolt."[7] Ebben a levélben elmondja, hogy Rákóczi miután beik-

[4] Francia Külügyi Levéltár. Corr. pol. Hongarie, 12. k. 339. és köv. fol.

[5] 1707. július 16. Corr. pol. Hongarie, 11. k. 243–246. fol.

[6] Des Alleurs XIV. Lajosnak, 1710. jún. 15. Corr. pol. Hongrie, 11. k. 237–239. fol.

[7] Des Alleurs XIV. Lajosnak, 1707. júl. 22. Corr. pol. Hongrie, 11. k. 230–231. fol.

tatták az erdélyi fejedelemségbe és kimondták az interregnumot, megkérdezte, XIV. Lajos hajlandó-e vele és a konföderációval szerződést kötni. A követ továbbítja a kérdést, de nem sürgeti az udvar feleletét.

A legrészletesebben az ónodi országgyűlésről Louis Lemaire hadmérnök ír az *Histoire interessante ou Relation des guerres du Nord et de Hongrie au commencement de ce siècle* című jelentésében. Szövege a következő: „A diéta a hónap utolsó napján nyílt meg. A fejedelem igen sok köszönetet kapott a gyülekezettől mindazon szolgálataiért, amelyeket a hazának tett. Miután biztosította a jelenlevőket, hogy továbbra is buzgólkodni fog a haza üdvéért, arról szólt, mennyire fáj neki, hogy a meghívott megyék nem jelentek meg valamennyien a diétán, és így nem tevékenykedhetnek együttesen a közös ügy előmozdításán, és mindjárt azt is hozzátette, hogy véleménye szerint ne várják meg őket, hanem kezdjék meg nélkülük a tanácskozást. A jelenlevők azzal mentegették honfitársaikat, hogy az utak nagyon rossz állapotban vannak, mivel a folytonos esőzések feláztatták őket; de megszavazták a diéta megnyitását. A rézpénz ügye volt az első, hevesen vitatott kérdés: a legtöbb követ bevonását kérte: a tábornoki és miniszteri rangban levő mágnások, lévén erre sajátos okuk, viszont amelett kardoskodtak, hogy a pénz névértékét felénél kevesebbre csökkentsék, és így állítsák helyre hitelét. De mivel Bercsényi gróf lelkesen szólt a rézpénz árfolyamának fenntartásáról, és az egész gyülekezetben neki volt a legnagyobb szava, vagy tőle féltek a legjobban, úgy határoztak, hogy változás nélkül kötelezik a népet elfogadására: az első határozat kiegészítéseként elhangzott az a javaslat is, hogy az elzálogosított birtokokat rézpénzzel legyen szabad felszabadítani és kiváltani. Ez utóbbi cikkely vitája során igen sok ellenvetés hangzott el, senki nem akarta ezt az igazságtalan határozatot. Bercsényi elhallgattatta a gyülekezetet, és indulatos felszólalásával rendkívüli intézkedések szükségességét bizonygatta a közszabadság kivívása érdekében, teljesen elvakította a jelenlevőket, kivéve Turóc megye két követét: ha ezek nem szállnak vele vitába, a többiek szó nélkül elfogadták volna a kérdéses cikkelyt, amely pedig hátrányos volt mindenkire, kivéve a tábornokokat s általában azokat, akiknek módjuk volt sok effajta pénzt felhalmozni, és akik csupán saját érdeküket nézve terjesztették elő a közösségre hátrányos javaslatot. A két követ közül az első elmondotta, hogy még a Habsburg-ház zsarnoki uralma idején is joguk volt ellene szegülni minden újításnak, ami az ország törvényeibe ütközött, hogy a jelenlegi háború, melyet azért indítottak, hogy az uralkodó által rájuk kényszerített rabigát lerázva kivívják a közszabadságot, eddig is sok áldozatot és kivételes eljárást igényelt, s hogy a rendek mindezeket egyhangúan megszavazták: csapatokat állítottak és szereltek fel, s azóta is ellátják őket lovakkal, élelemmel, szekerekkel, újoncokkal, sőt a rézpénzt is vállalták, de annak a javaslatnak, hogy azokat a családokat, amelyek jó pénzt adtak kölcsön, most arra kényszerítsék, hogy ellenértékeként rézérméket fogadjanak el, semmi köze a háború viseléséhez s csakis azokra nézve előnyös, akik kedvező helyzetük folytán sok efféle érmét halmoztak fel, s most a törvény erejével akarják kiragadni zálogleveleiket a törvényes hitelezők kezéből: és mivel a diétán minden követ megteheti észrevételeit, és megvédelmezheti a közösség igazát, neki is joga van a javaslat ellen szólni, és kijelenteni, hogy egy szabad gyülekezetet senki nem kényszeríthet olyan cikkely elfogadására, amely kizárólag azok érdekeit szolgálná, akik megszavazását sürgetik. Ellenvetését támogatta ugyane megye második követe is, s hasonlóképpen cselekedtek volna a többiek is, ha e beszédek hallatán fel nem áll a fejedelem, és felháborodva ki nem jelenti, hogy miután őt, aki minden javát a haza

szolgálatára áldozta, zsarnoknak bélyegezték, lemond arról a tisztségéről, amelyet a konföderáció reá ruházott, és visszavonul a maga fejedelemségébe, de ott sem feledheti majd a nép hálátlanságát, amely pedig neki köszönheti szabadságát. Ezek a szavak mélyen érintették a jelenlevők szívét, melyen inkább a félelem vett erőt, semmint a szeretet, úgyhogy elégedetlenség moraja csapott fel a gyülekezetben a megye ellen. Könnyes szemmel kérlelték a fejedelmet, ne hagyja magára népét, amelyet távozása nyomorúságba döntene, mivel csupán tőle remélheti, hogy győzelemre vigye ügyét, amelyet rajta kívül senki nem irányíthatna annyi bölcsességgel, és senki nem vezethetné el szerencsés befejezéséig, és amely az Ég áldását hozza majd nemcsak a fejedelem, hanem utódjai fejére is. A fejedelem nem maradt érzéketlen e sok könyörgés és meghatott jókívánság hallatára: visszaült a helyére. És most Bercsényi emelkedett szólásra. Azzal vádolta a turóci követeket, hogy a császár szolgálatában állanak, amit ő már régen tud, s azt is tudja, hogy több más megyét is a maguk pártjára akartak vonni, mert jó bizonyítékok is vannak a kezében e titkos összesküvésekről. A követek kérték, hadd tisztázhassák magukat a vádak alól, de Bercsényi gróf többé nem szólt, hanem cselekvésre határozta el magát: kirántotta a kardját, és lesújtott az egyik követre, Károlyi tábornok is társául szegődött e vérszomjas támadásban. A sebesültet ki akarták vinni a sátorból, ahol a diétát tartották, de útközben a jelenlevők felkoncolták. A másik követ azt hitte, hogy futásban kereshet menedéket a dühnek ez embertelen kitörése elől, de hiábavaló volt igyekezete: a fejedelem egy testőre elfogta, agyba-főbe verte és visszaterelte a sátor elé, ahol Bercsényi nemesurai olyannyira összekaszabolták, hogy félig holtan rogyott a földre. Bercsényi gróf fia, akár egy ifjú barbár, aki barbár lendülete merészségével és kegyetlenségével büszkélkedve most ontja vérét első áldozatainak, az első meggyilkolt követ testébe döfte kardját – ha még maradt volna némi élet az áldozatban, ez a döfés megpecsételte volna sorsát –, majd a gyülekezet elé lépett, s vértől szennyezett csupasz kardját felmutatta bizonyságul, hogy ő is részese volt e gyilkosságnak: e cselekedet láttán mindenki azt gondolta, hogy az apa kegyetlensége immár nem páratlan, hiszen fiában méltó utódra lelt. Amikor a lárma elcsitult, hálát adtak Istennek, hogy megvilágítván az elméjüket, lehetővé tette a hazaárulók leleplezését, és elhatározták, hogy perbe fogják a sebesült, haldokló követet, akinek két nappal később a hóhér a fejét vette, mégpedig Károlyi kardjával: maga a tábornok akarta így, hogy aztán házában őrizze a kardot, amely késő utódainak szemében hazaszeretetének jelképe lesz, s ösztönzi majd őket, hogy mindenkor ősük nemes példáját kövessék.

Azt sem hallgathatom el, hogy mielőtt a gaztett elpalástolása végett az utolsó és halálos csapást rámérték volna a szerencsétlen sebesültre, kínvallatásnak vetették alá, ami itt abban áll, hogy tüzes vassal sütögetik a vádlott gyomrát: azt akarták, hogy a fájdalom kényszere alat olyan államellenes bűnöket valljon be, amelyek igazolták volna nyilvános kivégzését: de a szerencsétlen egyre csak az ártatlanságát hangoztatta. Árva teteme temetetlenül hevert az egész gyülekezet szeme előtt, s csak akkor vonszolták el a hóhérral a táboron kívülre, amikor már oszlásnak indult, s ott is maradt kutyák és hollók prédájául. Turóc megyét megfoszották címereitől, pecsétjét elkobozták, lobogóját széttépték: minden követét őrizetbe vették, s nagyban fenyegetőztek, hogy valamennyit kivégzik: nagy hűhót csaptak a vizsgálat körül, de mivel bizonyítékot nem találtak, később visszaadták a megye kiváltságait. Okolicsányi ügyvédet, a lefejezett követ apját letartóztatták, és Munkács várának tömlöcében őrizték.

Őrizetbe vették Viza püspököt is, aki már jó ideje béketárgyalásokat folytatott Szirmay báróval, s őt is a munkácsi erődbe hurcolták: Szirmay bárónak sikerült Bécsbe menekülnie, de birtokait elkobozták.

Miután a rézpénz értékét köznapi árfolyamának megfelelően csökkentették, a diéta tárgyalásai békésebb mederben folytak, zúgolódás nélkül elfogadtak mindent, amit Bercsényi tábornok javasolt, többek közt kétmillió fehérezüst forint adó kivetését: azt is elhatározták, hogy udvartartása költségein felül évi százezer tallért adományoznak Rákóczi fejedelemnek, Bercsényi grófnak pedig, ugyancsak házának költségein felül, évi ötvenezret: s ez utóbbit egyben Magyarország helyettes vezérlő fejedelmévé választotta és nyilvánította a diéta."[8]

Lemaire beszámolója kevésbé elítélő, mint a Des Alleursé, de maga is elítéli a turóci követek elleni kegyetlenséget. Rákóczi szavait híven idézi, bár azt állítja, hogy inkább a félelem, mint a szeretet váltotta ki a jelenlévő követek álláspontját.[9]

Tervek a szerződések létrehozására

A trónfosztás kimondása után eltelik jó hosszú idő, amíg sor kerül a szerződések kidolgozására. XIV. Lajos május 31-én azt írja, hogy előbb készítsék el a szerződéstervezeteket. Két fajta szerződésről van szó, az egyiket a konföderációval, a másodikat Rákóczival, mint erdélyi fejedelemmel. Az első tervezet címe: *Projet d'un traité entre Sa Majesté tres Chrestienne et ses successeurs d'un part, le duc et les estats et ordres de la confederation du royaume d'Hongrie d'autre part.* Ebben az áll, hogy XIV. Lajos pártfogásába veszi Magyarországot: megígéri, hogy nem befolyásolja az új király megválasztását: ha ez megtörténik, elismeri őt és hadaival megsegíti: a jelen szerződés örökre érvényben marad, ha a felek nem tartják szükségesnek a változtatást: egyik fél sem köthet szerződést a közös ellenséggel: ha béketárgyalásra kerül sor, XIV. Lajos biztosítja magyar rendek követeinek jelenlétét: a király kijelenti, hogy a segélypénzért semmiféle igényt nem támaszt, ha sikerül újabb tartományokat visszaszerezni, XIV. Lajos ezt segíteni fogja, ha a spanyol király a nápolyi királyság birtokába jut, 5.000 embert küld az Adriára s ezek a hadak is a fejedelem parancsnoksága alá tartoznak, ha a szerződés ratifikálására sor kerül, akkor magyar küldöttség megy Franciaországba, amelyet előnyben részesítenek a velencei követtel szemben, ha van új király, ha nem, akkor úgy fogadják, mint a régi magyar király követeit.

A második szerződéstervezet cím: *Projet d'un traité entre Sa Majesté Tres Chretienne et François 2^{d} Prince de Transilvanie.*

Szövege a következő: XIV. Lajos és az erdélyi fejedelem örökös szövetséget követnek: a király biztosítja, hogy a fejedelem megmarad Erdélyi birtokában; egyik fél sem tárgyal az ellenféllel a másik beleegyezése nélkül; ha összeül a békekonferencia, az erdélyi fejedelem követeit fogadja; támogatja a fejedelem utódait az erdélyi trón megszerzésében; a szerződés ratifikálásával követség megy Franciaországba ugyanolyan ranggal,

[8] *Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes* (szerk.): Rákóczi Tükör. Budapest, 1973. II. k. 254–257. o. (Szávay Nándor ford.)

[9] Des Alleurs XIV. Lajosnak, 1708. júl. 19. Corr. pol. Hongrie, 13. k. 186–188. o.

mint a birodalmi választó fejedelmek követei; ha Rákóczi kénytelen elhagyni Erdélyt, a király évente 200 000 császári forint díjat ad neki és utódainak.[10]

Ezek a tervezetek eljutottak Versaillesbe, Torcy különböző megjegyzéseket tett, Rákóczi ezeket elfogadta. A szerződések megkötésére azonban nem került sor, mert 1708. augusztus 3-án a kurucok Trencsénnél csatát vesztettek, és mert Franciaország gazdaságilag és katonailag súlyos helyzetbe került. A szerződéskötés tehát meghiúsult, Rákóczi Lengyelországból Franciaországba érve a comte de Saros inkognitót vette fel. A török–osztrák háború kitörésével a fejedelem Törökországba ment, s 1735-ben Rodostóban halt meg.

[10] *Köpeczi Béla:* A Rákóczi szabadságharc és Franciaország. Budapest, 1966. 204–205. o.

Béla Köpeczi

THE DETHRONEMENT IN ÓNOD AND FRENCH DIPLOMACY

Summary

Several reports of French diplomats give account of the Diet in Ónod. Marquis Bonnac in Poland received a report on the first part of the session, in which the declaration of the dethronement is not included. The initial reports of Des Alleurs are not known, but his communication on the deputies of Túróc County has been preserved. He claimed that Hungarians were "ruthless," and especially Károlyi, whose several atrocities he also listed. Károlyi himself handed over his sword to one of his adjutants to check if it was sharp enough. According to that record, Rákóczi was not sparing with "ruthlessness" either.Interregnum was declared on 13 June, and Rákóczi had a discussion with the French envoy beforehand. The most detailed description of the Diet in Ónod was given by military engineer Louis Lemaire in his report titled *Histoire interessante ou Relation des guerres du Nord et de Hongrie au commencement de ce siècle.*

The conventions to be signed with France were drafted long after the declaration of the dethronement. On 31 May, Louis XIV asked for the conventions to be drafted soon. There was mention of two kinds of conventions; one would have been signed with the confederation, the other with Rákóczi, as Prince of Transylvania. The drafts arrived in Versailles, Torcy made comments on them, which Rákóczi accepted. The conventions were, however, never signed, because the Hungarian army was defeated at Trencsén on 3 August 1708, and France faced a difficult economic and military situation. Thus, the two countries failed to enter into a contract.

Béla Köpeczi

LE DÉTRÔNEMENT D'ÓNOD ET LA DIPLOMATIE FRANÇAISE

Résumé

Les diplomates français ont rédigé plusieurs rapports sur la Diète d'Ónod. Le marquis de Bonnac, en poste en Pologne, est informé du début de la session, mais pas de la déclaration du détrônement. Nous ne connaissons pas les premiers rapports de Des Alleurs sur la Diète, mais celui qui parle des délégués de Turóc a été conservé. Il affirme que les Hongrois sont »cruels«, surtout Károlyi dont il énumère également les autres atrocités. Károlyi a remis lui-même son épée à son aide de camp qui devait vérifier si elle était suffisamment aiguisée. Selon Des Alleurs, Rákóczi ne se retient pas non plus lorsqu'il s'agit »d'actes cruels«.Avant la déclaration de l'interregnum le 13 juillet, Rákóczi s'entretient avec l'ambassadeur de France. C'est Louis Lemaire, officier du génie militaire, qui donne le plus de détails sur la Diète d'Ónod dans son rapport intitulé *Histoire intéressante ou Relation des guerres du Nord et de Hongrie au commencement de ce siècle.*

Il passe beaucoup de temps entre la déclaration du détrônement et la rédaction des traités à conclure avec la France. Le 31 mai, Louis XIV écrit qu'il faut d'abord préparer les projets de traité. Il s'agit de deux types de traité, l'un serait conclu avec la confédération, l'autre avec Rákóczi en sa qualité de prince de Transylvanie. Ces projets sont parvenus à Versailles. Torcy a fait de différentes observations que Rákóczi a acceptées. Toutefois, les traités n'ont jamais été conclus, d'une part parce que les kouroutz ont perdu la bataille de Trencsén le 3 août 1708, d'autre part parce que la France s'est retrouvée dans une situation économique et militaire grave. Ainsi la conclusion du traité a échoué.

Béla Köpeczi

DIE DETHRONISATION VON ÓNOD UND DIE FRANZÖSISCHE DIPLOMATIE

Resümee

Die französischen Diplomaten berichten gleich in mehreren Berichten von der Diät von Ónod. Der in Polen tätige Marquis Bonnac erhält vom Beginn der Diät einen Bericht, schreibt aber nicht von der Erklärung der Dethronisation. Die ersten Berichte von Des Alleurs kennen wir nicht, es ist aber seine Berichterstattung erhalten geblieben, in der er von den Deputierten aus Turóc spricht. Er behauptet, dass die Ungarn, und insbesondere Károlyi, „gnadenlos" seien; bezüglich des Letzteren zählt er auch die sonstigen Atrozitäten auf. Károlyi übergab sein Schwert persönlich, und einer seiner Adjutanten kontrolliert, ob es scharf genug ist. Des Alleurs ist der Meinung, dass auch Rákóczi nicht mit „Grausamkeiten" geize.Das Interregnum wird am 13. Juli ausgerufen, und Rákóczi berät vorab mit dem französischen Gesandten. Am detailliertesten schreibt der Genieoffizier Louis Lemaire über die Diät von Ónod, und zwar in seinem Bericht mit dem Titel *Histoire interessante ou Relation des guerres du Nord et de Hongrie au commencement de ce siècle.*

Nach der Erklärung der Dethronisation vergeht eine lange Zeit, bis die mit Frankreich abzuschließenden Verträge ausgearbeitet werden. Ludwig XIV. schreibt am 31. Mai, dass zuerst die Vertragsentwürfe erstellt werden sollten. Es geht um zwei Arten von Verträgen: einerseits um den mit der Konföderation, andererseits um den mit Rákóczi als Fürst von Siebenbürgen. Diese Entwürfe gelangten nach Versailles; Torcy machte verschiedene Anmerkungen, die Rákóczi akzeptierte. Zum Abschluss der Verträge kam es jedoch nicht, weil die Kurutzen am 3. August 1708 bei Trencsén (Trentschin) eine Schlacht verloren und weil Frankreich wirtschaftlich und militärisch in eine schwierige Situation kam. Der Vertragsabschluss scheiterte also.

Бела Кёпеци

НИЗЛОЖЕНИЕ МОНАРХА В ОНОДЕ И ФРАНЦУЗСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ

Резюме

Французские дипломаты во многих своих донесениях описывают Онодское государственное собрание. Работавший в Польше маркиз Bonnac получает донесение о начале государственного собрания, но не успевает высказаться о низложении императора. Первые донесения газеты Des Alleurs нам не известны, хотя сохранилось сообщение, в котором говорится о туроцских послах. Сообщение констатирует, что венгры „немилосердны", особенно Каройи, различные жестокости которого Bonnac подробно перечисляет. Каройи сам отдает свой меч, и один из его адъютантов проверяет, достаточно ли он остр. По его мнению, Ракоци также не „страдает" мягкосердечием. Интеррегнум был объявлен 13 июля, и предварительно Ракоци совещается с французским послом. Наиболее подробно об онодском государственном собрании пишет военный инженер Louis Lemaire в своем донесении *Histoire interessante ou Relation des guerres du Nord et de Hongrie au commencement de ce siecle.*

После провозглашения низложения короля пройдет немало времени, пока наступит время разработки новых договоров, заключаемых с Францией. 31 мая Людовик XIV пишет, что сначала нужно подготовить проекты договоров. Речь идет о двух договорах: один будет заключен с конфедерацией, а второй с Ракоци, как трансильванским князем. Эти проекты договоров попали в Версаль, Торсу пишет различные заметки к ним, которые бвли приняты Ракоци. Однако заключение договоров не состоялось, ибо 3 августа 1708 года куруцы потерпели поражение в битве при Тренчене, а еще потому, что Франция очутилась в тяжелом экономическом и военном положении. Заключение договоров не произошло.

TÓTH FERENC

AZ ÓNODI ORSZÁGGYŰLÉS FRANCIA SZEMMEL

Az elmúlt évtizedek kutatásai elég jól feltárták a Rákóczi-szabadságharc és a francia közvélemény bonyolult kapcsolatrendszereit, és talán minden kornál jobban ismerjük, hogy milyen módon láthatta a francia olvasóközönség a magyarországi eseményeket. Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes munkái nyomán elég jól tájékozódhatunk e kérdésben.[1] Természetesen bizonyos témák különösen nagy visszhangot váltottak ki a francia közvéleményben és hosszú időn keresztül a figyelem középpontjába kerültek. A magyar országgyűlés, a diéta működése egyike volt az ilyen „örökzöld" témáknak. Jean Bérenger és Kecskeméti Károly legújabb munkája igen érzékletes módon jeleníti meg e kérdést.[2] A francia politikai gondolkodók számára a magyar parlamentarizmus példája egyszerre szolgáltatott példát a képviseleti rendszer sajátos, közép-európai típusának bemutatására és a francia központi hatalom kritikájára. Amíg a felvilágosodás századában a nemesi szabadságjogok visszaállítását óhajtó germanisták (Saint-Simon, Boulainvilliers és Montesquieu) csodálattal tekintettek a magyar vagy lengyel diéták erős nemesi képviseleti hatalmára, az abszolutizmus védőiként elhíresült romanisták (Dubos abbé) kritikusabb hangvételt fogalmaztak meg e kérdésben.[3] A magyar diéták történetében egyedülállónak tekinthető ónodi országgyűlés esete mindenképpen megérdemli, hogy újra megvizsgáljuk a történtek francia interpretációját, annak későbbi viszhangját oly módon, hogy a korabeli francia hagyományokat is figyelembe véve próbáljuk meg értelmezni azokat.

A források közül a diplomáciai, katonai és publicisztikai írásokat szeretnénk kiemelni. A teljességre való törekvés igénye nélkül, inkább néhány példán keresztül kívánjuk megvilágítani az ónodi országgyűlés francia kortársakra és az utókorra gyakorolt hatását. A diplomáciai források közül a Francia Külügyminisztérium Levéltára *Correspondance politique Hongrie* gyűjteményének 11. kötetében található levelezés a legérdekesebb, hiszen ez vonatkozik az általunk vizsgált időszakra. Az ónodi országgyűlés jelentősége a magyar-francia kapcsolatok szempontjából is elsődlegesnek tekinthető, hiszen Rákóczi többéves próbálkozás után ismét a XIV. Lajossal való szövetség reményében hívta össze e legfőbb törvényalkotó fórumot.[4]

A fejedelem mellé rendelt francia követ, Pierre Puchot, marquis Des Alleurs altábornagy folyamatosan tájékoztatja a francia uralkodót és külügyi államtitkárát, Torcyt a magyarországi eseményekről. Mivel a francia uralkodó szemében a számára oly fontos magyarországi felkelés vezetői végső soron legitim uralkodójuk ellen fellázadt alattvalók

---

[1] Köpeczi Béla: A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország, Budapest, 1966. (A továbbiakban: *Köpeczi*, 1966.).; *Uő.:* Magyarok és franciák. XIV. Lajostól a francia forradalomig. (Tanulmánykötet), Budapest, 1985. (A továbbiakban: *Köpeczi*, 1985.); *Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes:* Rákóczi tükör. Naplók, jelentések, emlékiratok a Rákóczi-szabadságharcról. 2 k., Budapest, 2004. (A továbbiakban: Rákóczi tükör.); *R. Várkonyi Ágnes – Kis Domokos Dániel* (szerk.): A Rákóczi-szabadságharc. Budapest, 2004.

[2] *Bérenger, Jean – Kecskeméti, Charles:* Parlement et vie parlementaire en Hongrie 1608–1918. Paris, 2005.

[3] A romanista és germanista vita kérdéséhez *Aron, Raymond:* Les étapes de la pensée sociologique, Paris, 1990. 72–73. o.

[4] A magyar–francia szövetség tervezeteiről és azok sorsáról *Köpeczi Béla:* A magyar–francia szövetség terve a Rákóczi-szabadságharc idején. In: *Köpeczi*, 1985. 130–158. o.

voltak, a szövetségi szerződés megkötése komoly akadályt jelentett. A Habsburg-ház trónfosztása így egy jogi akadály elhárítását jelentette volna a fontos szövetségi szerződés megkötése útjából. 1707-re a francia követ és a fejedelem környezete között viszony látványosan megromlott, és ez nagymértékben kiolvasható a levelezés soraiból.

A magyar szabadságharc ügye és Rákóczi fejedelem személye iránti elfogultsággal nem vádolható Des Alleurs márki folyamatosan figyelte az eseményeket és azokat gyakran kritikus hangon kommentálta jelentéseiben. 1707. június elsején beszámolt a királynak az ónodi országgyűlést megelőző, Rákóczival folytatott tárgyalásairól. A fejedelem előadta neki legújabb haditerveit, amelyekhez ötvenezer főből álló hadsereg felállítását tervezte. Des Alleurs nem leplezte a haditervek végrehajtása iránti kételyeit, amelyeket szarkasztikus, magyarellenes stílusban fejtett ki: „... ami az általa kovácsolt háborús terveket illeti, tudhatta, hogy a természet nem adott más tálentumot a magyaroknak, mint hogy jobban tudnak futni, mint mások, és főleg a lábukra, mintsem a karjukra számíthatunk, így véleményem szerint nem szabad semmilyen hadműveletbe belefogni, amíg nem ismerjük az ellenség szándékait, és amíg azokat megtudjuk, fel kell készülni megakadályozásukra. Őfelsége láthatja ezek alapján, hogy milyen álomképek vannak az itteni emberek fejében, valamint képet alkothat az óvatlanságukról és rendezetlenségükről is. Azt hiszem, Felség, hogy a magyarországi háborút rosszul összeeszkábált épülethez hasonlíthatjuk, amely a legkisebb incidens hatására összedőlhet."[5]

A országgyűlés viharos eseményeiről is beszámolt a francia követ. A királyhoz írott levelében megállapította, hogy a magyarokkal való szövetség ügye egyre távolabb kerül és beszámolt a turóci követeket ért retorziókról, amelyeket nem kommentált különösebben az uralkodónak. Torcy külügyi államtitkárnak írt levelében azonban jóval bőbeszédűbbnek mutatkozott. Károlyi grófot áldozataival játszó, kegyetlen hadúrként jellemezte, s e tulajdonságát a magyarok összességére általánosította: „Azt hiszem be kell, hogy számoljak néhány különleges, itt történt esetről, amelyek hiteles képet adnak az itteni emberek valódi jelleméről. Néhány napja Károlyihoz vezettek négy kémnek vélt embert. Ő azonnal megparancsolta, hogy hozzanak szalmát, amit rögtön a talán ártatlan szerencsétlenekre szórtak és meggyújtottak. Valaki mesélte, hogy a szerencsétleneket kísérő papot is figyelmeztették, hogy távozzon, mielőtt velük együtt megégne. A pap csak nehezen tudta menteni az irháját. Ugyanazon Károlyi nagyon megdicsért egy tisztet, aki, miután egy emberrel megetetett két vagy három font lőport, tüzet rakatott a szájába. E találmány nagy sikert aratott. Ugyanő azt kívánta, hogy a saját szablyájával vágják le a sebesült képviselő fejét, mivel emléktárgyként szerette volna őrizni a kardot, amellyel a hazaárulót megbüntették. Mivel a hóhér nem ért rá, így Rákóczi egyik hadsegédje vizsgálta meg, hogy éle elég éles-e a szablya."[6]

A kedvezőtlen bemutatást természetesen Rákóczi sem kerülhette el. Des Alleurs-t olvasva a fejedelemről a keleti despota képe elevenedik meg, amely szinte a legvérszomjasabb zsarnokok portréját is megszégyeníti: „A kivégzés napján Rákóczi fejedelem nagy muzsikát rendelt az asztalánál, mintha valami győzelmet aratott volna. Néhány napja azt mondták, hogy egyik elődejéhez méltó módon szeretett volna ünnepelni, aki a parancsá-

[5] Archives du Ministère des Affaires Étrangères, Correspondance politique Hongrie, (A továbbiakban: AMAÉ CP Hongrie), Tome 11. 234–236. o

[6] AMAÉ CP Hongrie, tome 11. 243–246. o.

ra kivégzettek holttestéből rakott asztalon és hasonló módon összeállított székekkel rendezett lakomát, amely az elképzelhető legnagyobb pompával zajlott egész nap és egész éjszaka. Elképzelheti Uram, hogy akiben van egy kis emberség, mit érezhet nap mint nap hasonló barbárságok hallatán."[7]

A keleti despota képe ebben az időszakban kezdett elterjedni az európai politikai gondolkodásban. Megjelenése összefügg a modern nyugati államelméleti gondolkodók európai államdefinícióinak kialakulásával és azok távoli, elsősorban ázsiai, illetve Európán kívüli ellentéteinek felállításával. Az egyébként már a XVI. századi velencei követjelentésekben is megfigyelhető toposzt Montesquieu művei tették népszerűvé Európában.[8] Montesquieu klímaelmélete összefüggést feltételezett a földrajzi elhelyezkedés, valamint a hőmérséklet és az állam működése között. Elméletét számos kortársa és az utókor ugyancsak számos neves filozófusa vitatta. A klímaelmélet továbbfejlesztői és tagadói között bontakozott ki a keleti despotizmus jelenségéről folytatott szellemi vita, amely gyakorlatilag a francia forradalom kitöréséig, sőt még azt követően is zajlott neves filozófusok, diplomaták, utazók és tudósok között.[9] A Rákócziról Des Alleurs által alkotott keleti despota kép azért is izgalmas, mivel egyes elemei és funkciója révén kapcsolódik a velencei diplomáciai hagyományokhoz. A klasszikus képet még a szószegő, kormányzati munkára alkalmatlan ember hétköznapi sztereotípiájával is kiegészítette: „Bevallom, hogy Rákóczinak sikerült majdnem egy évig megtévesztenie, de aztán rájöttem, hogy ő csak kaméleon, aki minden körülötte lévő szellemét felveszi, mivel önmagának nincs saját, egyéni véleménye, csak óriási hiúsága, amit nem mulaszt el minden alkalommal megvillantani, emellett korlátlan és mértéktelen ambícióval rendelkezik, ami nem tartja vissza attól, hogy gátlástalanul hazudjon, csaljon, vagy hogy megszabaduljon valakitől, akitől tart, vagy akiből valamilyen hasznot remél."[10]

Des Alleurs 1707. június 15-i levelében beszámolt a trónfosztásról és az annak ügyében a fejedelemmel folytatott beszélgetéséről is: „A Diétán folyó hó 18-án történtek, melyek József király letételére vonatkoztak, arra vezettek, hogy megkérdezzem Rákóczi fejedelmet, gondoltak-e valakire, akinek felajánlanák a koronát, s rögtön hozzáfűztem, nem látok méltóbbat és Magyarország ügye számára alkalmasabbat, mint a bajor választót, amellyel Rákóczi egyetértett, de azt mondta, hogy nem kellene most erről beszélni, mivel az csak megbontaná a konföderáció vezetői és tagjai között fennálló szép egyetértést. E válasz alapján azt a megállapítást szűrtem le, hogy talán saját magára gondol. Azt is mondta ezek után, írjak Felségednek, hogy megtudja, a trónfosztás után kíván-e szövetséget kötni Felséged vele, mint Erdély fejedelmével, és a szabad és konföderált Magyarországgal."[11]

---

[7] AMAÉ CP Hongrie, tome 11. 243–246. o.

[8] E témáról *Valensi, Lucette:* Venise et la Sublime Porte. La naissance du despote, Paris, 1987., v. ö. *Grosrichard, Alain:* Structure du sérail. La fiction du despotisme asiatique dans l'Occident classique. Paris, 1979.

[9] A keleti despotizmus eszméjének franciaországi vitájáról l. Henry Laurens összefoglaló jellegű munkáját: *Laurens, Henry:* Les origines intellectuelles de l'expédition d'Égypte. Paris–Istanbul, 1984. A vitában fontos szerepet játszott a Rákóczi-emigráció egyik leszármazottja François de Tott (1733–1793) munkássága is, amelyet e sorok szerzője méltatott a következő tanulmányokban: *Tóth Ferenc:* François de Tott (1733–1793) és műve. Egy felvilágosult diplomata emlékezései. *Vasi Szemle,* 2003/6. 713–731. o., *uő.:* Ex libris baron de Tott. Portyázás egy XVIII. századi magyar származású francia huszártiszt könyvtárában. *Hadtörténelmi Közlemények,* 119. (2006.) 2. 389–414. o.

[10] AMAÉ CP Hongrie, tome 11. 243–246. o., v. ö. *Köpeczi,* 1966.

[11] AMAÉ CP Hongrie, tome 11. 243–246. o., v. ö. *Köpeczi,* 1966. 146–147. o.

Mint ismeretes, a magyar–francia szövetség az ónodi országgyűlés határozatai után sem jött létre, hiszen XIV. Lajos – jogi, katonai és gazdasági érvekre hivatkozva – mindvégig elutasította a törvényes uralkodójuk ellen fellázadt magyarokkal való hivatalos szerződés aláírását.[12] Ebben valószínűleg nem kis szerepe volt Des Alleurs malíciózus jelentéseinek is.

A francia katonai támogatás következtében több mint ezer francia katona és mintegy nyolcvan–száz katonatiszt vett részt a szabadságharcban. A velük szemben éreztetett bizalmatlanság ellenére Rákóczi hasznos katonai tanácsadókra lelt személyükben. Legismertebb közülük Lemaire brigadéros, neves, tapasztalt francia hadmérnök, akit méltán tekinthetünk Vauban egyik legjobb tanítványának, hiszen részt vett a XVII. század legjelentősebb ostromaiban (1684: Luxembourg, 1689: Mainz, majd Mons, Charleroi, Brüsszel). Az 1707-es év egyébként Vauban halálának éve, és talán nem véletlen, hogy nevével találkozhatunk Des Alleurs levelezésében is, aki a neves francia hadmérnök halála után komolyan pályázott a Szent Lajos Rend nagykeresztjére, amit érdemeire való tekintettel el is nyert.[13]

Az ónodi országgyűlés felkavaró eseményeiről az egyik legérzékletesebb leírás, amely a Carpentras-i könyvtárban található kéziratában maradt fenn *(Relation de ce qui s'est passé dans la guerre de Hongrie depuis le commencement de la campagne de 1705 jusqu'au mois de mars par Lemaire, ingénieur, ayant servi en ce pays)*, Lemaire brigadérostól származik. Lemaire 1705-től 1709-ig tartózkodott Magyarországon és leírásában kritikus hangvételben elemezte a szabadságharc okait, annak lefolyását és fontosabb eseményeit. Különösen elítélte az arisztokrata parancsnokok kapzsiságát, és Bercsényit tette felőssé a szabadságharc kudarcaiért.[14] Az ónodi országgyűlésről szóló visszaemlékezésében Des Alleurs-höz hasonlóan szarkasztikus stílusban írt a fejedelemről, akit szerénytelenséggel is megvádolt. Megdöbbentő képet festett a túróci követek megyilkolásáról, amit a rézpénz ügyével kötött össze. A fő felelősnek természetesen Bercsényit tartotta, akinek az országgyűlés kritikus pillanatában való fellépése indította el az eseményeket: „És most Bercsényi emelkedett szólásra. Azzal vádolta a turóci követeket, hogy a császár szolgálatában állanak, amiről ő már régen tudott, s azt is tudja, hogy több más megyét is a maguk pártjára akartak vonni, mert jó bizonyítékok is vannak a kezében e titkos összeesküvésről. A követek kérték, hadd tisztázhassák magukat a vádak alól, de Bercsényi gróf többé nem szólt, hanem cselekvésre határozta el magát; kirántotta a kardját, és lesújtott az egyik követre, Károlyi tábornok is társául szegődött e vérszomjas támadásban. A sebesültet ki akarták vinni a sátorból, ahol a diétát tartották, de útközben a jelenlevők felkoncolták."[15]

Bercsényi iránti ellenszenvének több lehetséges oka is lehetett. Legvalószínűbb, hogy a magyar arisztokrata néhány alkalommal éreztethette a francia tiszttel szembeni felsőbbségét, ami természetesen kiválthatta Lemaire nemtetszését. A francia hadseregen

---

[12] Lásd ehhez *Köpeczi Béla:* A magyar–francia szövetség terve a Rákóczi-szabadságharc idején. In: *Köpeczi,* 1985. 130–158. o.

[13] AMAÉ CP Hongrie, tome 11. 243–246. o., v. ö. *Köpeczi,* 1966. 146–147. o.

[14] *Köpeczi Béla:* Lemaire brigadéros, a Rákóczi-szabadságharc bírálója. In: *Köpeczi,* 1985. 130–158. o.

[15] *Louis Lemaire:* Beszámoló mindarról, ami a magyarországi háborúban történt az 1705-ös hadjárat kezdetétől 1708 márciusáig. Rákóczi tükör, 2. k. 227. o.

belül is jellemző volt az ún. „tudós fegyvenemek" (*armes savantes*); vagyis a tüzérség és a műszaki alakulatok zömében polgári származású tisztikara és a katonai nemesség (*noblesse de l'épée*, azaz a „kard nemessége") között feszültség, ami a XVIII. század során csak még jobban elmélyült. Valójában kétfajta nézet, a születés (*naissance*) és az érdem (*mérite*) elvének összeütközéséről volt szó.[16] Véleményünk szerint Lemaire kritkájában is megfigyelhető a katonai nemesség rendjének és a születés elvének kritikája. Különösen élesen nyilatkozik Bercsényi fiáról, Bercsényi Lászlóról, a későbbi francia marsallról, akiről még az apjánál is kegyetlenebb képet fest a francia hadmérnök: „Bercsényi gróf fia, akár egy ifjú barbár, aki barbár lendülete merészségével és kegyetlenségével büszkélkedve most ontja vérét első áldozatainak, az első meggyilkolt követ testébe döfte kardját – ha még maradt volna némi élet az áldozatban, ez a döfés megpecsételte volna sorsát –, majd a gyülekezet elé lépett, s vértől szennyezett csupasz kardját felmutatta bizonyságul, hogy ő is részese volt e gyilkosságnak; e cselekedet láttán mindenki azt gondolta, hogy az apa kegyetlensége immár nem páratlan, hiszen fiában méltó utódra lelt."[17]

Lemaire részletesen leírta a trónfosztás eseményét és kitért annak jelentőségére a magyar–francia szövetsége esélye szempontjából, ám beszámolójában megismételte uralkodója, XIV. Lajos legfontosabb jogi ellenérvét is: „A fejedelem nem feledkezett meg Des Alleurs úrral folytatott tárgyalásairól, mert valóban szeretett volna a Királlyal szerződést kötni. Bercsényi grófot maga mellé szólítva újra felvette tehát a tárgyalások fonalát. Mindketten mély aggodalmuknak adtak kifejezést a nehézségek miatt, amelyekre Des Alleurs úr felhívta figyelmüket, és azt mondták, hogy a nemzet jogosan zúgolódik máris, mivel úgy érzi, nem kap elegendő támogatást. Des Alleurs úr azt felelte, hogy erre nézve nincs semminemű utasítása, és csak a saját nevében nyilatkozhat, ám véleménye szerint a Királyt e terv ellen hangolná az a körülmény, hogy alig van rá példa, vagy a történelemben talán nincs is, hogy egy uralkodó szövetséget kössön egy másik uralkodó alattvalóival; mivel ez a szerződés súlyos nehézségekbe ütközik, az ő véleménye szerint kár is erőltetni, hiszen Őfelsége mindenképpen változatlan figyelemmel és jóindulattal viseltetik irántuk, és egy általános béketárgyaláson meg is védené érdekeiket."[18]

Valójában Des Alleurs és Lemaire brigadéros visszaemlékezései számos ponton kiegészítik egymást, a hangvételük és véleményük a lényeges dolgokban láthatólag egybecseng. Ebből persze nem feltétlenül következik az a feltételezés, hogy tudatos egyeztetéssel, mindketten szándékosan igyekeztek rontani a magyar szabadságharc vezetőinek hitelét a Versailles-i udvar kormányzati köreiben. Mindenesetre kritikus hangvételük rávilágít a magyar–francia együttműködés árnyoldalaira és korlátaira is. Amint ezen írások jellegéből következtetni lehet, az eredetileg csak belső, szűkebb kormányzati köröknek szánt szövegek szerzői nem rejtették véka alá a gyakran igen szigorú bírálataikat, amelyek igen hosszú távra meghatározták a magyar függetlensége mozgalmak megítélését a francia diplomáciai körökben. Másrészt pedig, e szövegek kiadása révén, szigorú, verdiktszerű állításaik immár szélesebb közönség előtt is megjelentek.

---

[16] Lásd e kérdéshez *Tutey, Louis:* Les officiers sous l'ancien régime. Nobles et roturiers. Paris, 1908.; *Léonard, Émile:* L'armée et ses problèmes au XVIIIe siècle. Paris, 1958.

[17] Rákóczi tükör, 2. k. 228. o.

[18] Rákóczi tükör, 2. k. 229. o.

A publicisztika és a szélesebb közönség számára írt munkák hatása szintén rendkívül fontos az általunk vizsgált téma franciaországi recepciója szempontjából. Amint azt Köpeczi Béla munkáiból tudjuk, az európai francia nyelvű sajtó is nagyon érzékenyen reagált a magyarországi háború eseményeire. Bár ezek a hírek, természetesen, csak a spanyol örökösödési háború fő eseményei mellett jelentek meg, a korabeli európai közvélemény mégis igen nagy jelentőséget tulajdonított a magyarországi eseményeknek. XIV. Lajos politikáját elsősorban a *Mercure galant*, a *Clef du Cabinet* valamint Eustache Le Noble és Jean de la Chapelle pamfletjei támogatták. A Nantes-i ediktum visszavonása utáni hugenotta emigráció által működtetett, elsősorban hollandiai francia sajtó, a *Mercure historique et politique*, a *Lettres historiques* és a *L'Esprit des Cours* elsősorban a szövetségesek politikája mellett tört lándzsát.[19] Az 1707-es év eseményei közül több sajtóorgánum is foglalkozott az ónodi országgyűléssel és a trónfosztással.

A franciapárti *Mercure galant* üdvözlölte a trónfosztást, és a szerkesztő utalt a döntés egyhangú jellegére, valamint a pártütők megbüntetésére. A *Clef du Cabinet* utódjaként ismert *Journal historique* megemlítette a trónfosztás kapcsán, hogy az országgyűlésnek áldozatai is voltak, de az erőszakos cselekményeket nem ítélte el. Eustache Le Noble 1707 szeptemberi, érzékletes pamfletjében ünnepelte az ónodi országgyűlés eseményeit és Rákóczit szinte már magyar királynak tekintette.[20]

A *Mercure historique et politique* és a *Lettres historiques* ugyanakkor inkább elítélő hangon szólt az ónodi országgyűlés eseményeiről; alapvetően a béke szükségességét hangsúlyozták. A *L'Esprit des Cours* még erősebb szavakat használt: „Valóban, ez a gyűlés nagyon viharos volt, a széthúzás elűzte belőle az egységet és az erőszak győzött a szabadság és a biztonság felett. A tárgyalásokat vér mocskolta be, a kard kegyetlenül mondott véleményt, és az erősebbek, előnyüket felhasználva, fellebezési lehetőség nélkül ölték meg a gyengéket, másokat hóhérkézre juttattak. Micsoda barbár buzgalom ez a közjóért! Ilyen körülmények között az igazi patriótáknak joguk van nyögni és kiáltani. Ó, egy abszolút monarchia még mindig többet ér, mint a természeti jog egész lovagrendje, mint a nemzet kiváltságainak állítólagos védelmezői!"[21]

Ennek a Gueudeville publicista nevéhez fűződő szövegnek és Des Alleurs, valamint Lemaire visszaemlékezéseinek rokonsága annál is inkább figyelemre méltó, mivel mindegyikben visszatérő elemként figyelhető meg a „barbárságra" való utalás. A magyarok „barbárságára" vonatkozóan a XVIII. századból több példát is hozatunk. A magyar huszárság nyugat-európai megjelenésével kapcsolatban, különösen a császári huszárok esetében, francia publicisztika előszeretettel élt a „barbár" jelzővel. Ezt részben a kisháborús taktika törökellenes háborúkban edződött művelőire alkalmazták, akik a Nyugat-Európában akkor (már) szokatlan fejvétel mellett karóba húzást és egyéb kegyetlen módszereket is alkalmaztak.[22] Ne felejtsük el, hogy még jóval a francia forradalom előtt va-

[19] *Köpeczi*, 1966. 340. o.

[20] Uo. 370–371. o.

[21] Ua. 372. o.

[22] A kisháborús taktika „keleti" válfajának franciaországi recepciójához *Picaud, Sandrine:* La petite guerre au XVIIIe siècle: une mise au point bibliographique. In: Comité de Bibliographie de la Commission Internationale d'Histoire Militaire: Bibliographie internationale d'histoire militaire (Sélection 2000–2004). Tome 26. Pully, 2005. 178–225. o.; *uő.:* La guerre des partis au XVIIe siècle en Europe. *Stratégique*, N 88. 101–146. o.; *Coutau-Bégarie, Hervé:* Traité de stratégie. Paris, 2006. 238–248. o.

gyunk! A keleti „barbár" természetesen nem rokonítható a felvilágosodás korának másik kedvelt toposzával, amit a szelíd vadember, a „bon sauvage" testesít meg. Ez utóbbi éppen az európai szokások bírálatát szolgálta, amint azt Voltaire híres regénye nyomán ismerjük. A „jó vadember" helyett a barbárság itt szintén a keleti despotizmus elméletével rokonítható fogalomként jelenik meg, hiszen nem a természeti vadember ösztönös harci tetteiről, hanem a keleti jellegű harcmodor tudatos katonai alkalmazásáról van szó.

A teljesség kedvéért nem árt hangsúlyozni, hogy a „barbár" jelzőt a magyarokra csak kivételes szövegkörnyezetben használták a francia háborús publicisztikában. A barbarizmus példáinak valóságos tárházát találhatjuk ellenben a korabeli francia sajtóban az osztrák örökösödési háború császári huszárainak vagy pandúrjainak jellemzésére. Valószínűleg innen ered a ma is használatos „a la hussarde" kifejezés is.[23] Másrészt, feltűnő, hogy a a hétéves háború során eltűntek a „barbár" jelzők a császári huszárok jellemzéseiből francia hadi tudósításokban. A jelenség magyarázata abban rejlik, hogy az 1756-os ún. „diplomáciai forradalom" eredményeképpen francia–osztrák szövetség jött létre, amelyben nem lett volna udvarias a szövetséges katonákat pejoratív jelzőkkel illetni. Amint arra egyébként David A. Bell amerikai történész is rámutatott „Jumonville halála" című tanulmányában, a felvilágosodás korában a nyugati sajtóban a „barbár" mindig az ellenség szinonimája.[24] A franciákkal szövetséges császári magyar huszárok egészen a forradalomig civilizált hírnévnek örvendtek, majd ismét fordul a kocka! 1792 után a forradalmi propaganda szinte diabolizálta és ismét „barbár" jelzővel illette a németalföldi hadszíntéren szolgáló magyar huszárokat. Szinte reneszánszát élte a „barbarizmus"a sajnálatos rastatti incidens után, amikor 1799. április 28-án a magyar huszárok megölték a békekongresszusról távozó francia követeket.[25] A korabeli jelentések lapjain az ónodi országgyűlés brutális jelenetei elevenedtek meg.

A negatív kép tovább öröklődött a magyar országgyűlés későbbi megítélése tekintetében is. A magyar és lengyel diéták a francia abszolutizmus védelmezői számára a nemesi anarchia szimbólumává váltak. Des Alleurs és Lemaire véleményét már említettük, s azt is, hogy mások, mint például a filozófus Montesquieu, éppen a nemesi szabadságjogok diadalát látták bennük. Igaz hogy ebben a korszakban a francia rendi országgyűlést nem hívták össze, de léteztek olyan tartományi rendi gyűlések Languedoc vagy Bretagne területén, amelyek sokban hasonlítottak a közép-európai diétákra.[26] Chateaubriand fő művében, *A síron túli visszaemlékezések*ben, így emlékezik vissza az *ancien régime* korszakának breton tartományi gyűlésére: „A gyűlésen személyesen részt vevő nemesek eléggé hasonlítottak egy lengyel diétához, nem lovas lengyelek voltak, hanem gyalogosok, nem szarmaták, hanem szkíták."[27]

---

[23] Lásd ehhez egy korábbi tanulmányunkat: *Tóth Ferenc:* A la hussarde... (Adalékok a franciaországi huszármítosz történetéhez), *AETAS*, 2003/3-4. 55–67. o.

[24] *Bell, David A.:* Jumonville's Death: Nation and Race in Eighteenth-Century France. In: *Bell, David A.– Pimenova, Ludmila – Pujol, Stéphane:* La Recheche dix-huitiémiste. Raison universelle et culture nationale au siècle des Lumières. Paris–Genève, 1999. 227–251. o.

[25] *Tóth Ferenc:* Ascension sociale et identité nationale. Intégration de l'immigration hongroise dans la société française au cours du XVIIIe siècle (1692–1815). Officina Hungarica IX. Budapest, 2000. 262. o., v. ö. *Criste, Oscar, Capitaine:* Rastatt. L'assassinat des ministres français le 28 avril 1799. Paris, 1900.

[26] A közép-európai diéták és nyugati megfelelőik összevetéseiről lásd *Tollet, Daniel* (Ed.): L'Europe des Diètes au XVIIe siècle. Mélanges offerts à Monsieur le professeur Jean Bérenger. Paris, 1996.

[27] Idézi *Chaline, Olivier:* Les États de Bretagne: une diète à l'ouest de la France? In: *Dumanowski,*

Jóval kiegyensúlyozottabb és objektívabb képet tükröz a felvilágosodás korának főműve, a nagy Enciklopédia Ónod szócikke. A földrajzi és tulajdonnevekkel elég szűkmarkúan bánó szerkesztők fontosnak vélték, hogy Ónod neve is bekerüljön ebbe a grandiózus tudástárba. A szócikk szűkszavú és mégis sokat mondó: „Onod (földr.). Felsőmagyarországi vár és város, Borsod vármegyében, a Sajo folyó mentén. E helység nevét a magyarországi zavargások és háborúk tették híressé, és többek között ez volt 1707-ben Rákóczinak és híveinek gyűléshelye."[28]

Az ónodi szócikk tanúsága szerint az 1707-es országgyűlés híre még évtizedekkel később is visszhangot keltett az egész Európában közkedvelt Enciklopédia lapjain. Mindez persze nem jelenti azt, hogy pontos információkról volna szó, hiszen a torzult elnevezések önmagukért beszélnek. A Rákóczi-szabadságharc a „zavargások és háborúk" (*troubles et guerres*) lekicsinylő fogalmaként jelent meg, az országgyűlésből egyszerű „gyűlés" (*assemblée*) lett a Diderot és d'Alembert által szerkesztett nagy műben. Mindenesetre a megjelenés ténye e nagyhatású munkában mindenképpen megérdemli, hogy itt megemlékezzünk róla. A fejedelem személyének szerepét is érdemes megvizsgálni ebből a szempontból. Rákóczi életének utolsó szakasza olyan korra esett, amelyben a magyar függetlenségi mozgalmak lehetőségei a minimálisra csökkentek. A magyarországi török hódoltság felszámolásával és az európai francia hegemónia megszűnésével két fontos külpolitikai támaszát is elveszítette a Habsburg-házzal szembeni politikai ellenállás. Kedvezőtlen helyzetben és időszakban került sor az emigrációra, ami eleve kudarcra ítélte a száműzött minden próbálkozását. Ebből a tragikusnak is nevezhető helyzetből adódóan ellentmondásos képünk van szabadságharcos fejedelmünkről. A nyugati közvélemény az idős Rákóczit elsősorban javíthatatlan kalandornak tekintette, aki minden eszközt megragadna hatalma helyreállításáért. Ez a kalandorkép nagyon gyakran összemosódott más, valódi kalandorokéval, mint például, Théodore de Neuhofféval, aki Korzika királyaként vált ismertté.[29] E kétes hírnév, amely különféle irodalmi művekben is tetten érhető (például Prévôt abbé Manon Lescaut-jában), szintén felelős az olyan lekicsinylő és pontatlan fogalmazásért, mint amilyen az Enciklopédia említett szócikkéé.

*

Jaroslaw– Figeac, Michel: Noblesse française et noblesse polonaise. Mémoire, identité, culture XVIe-XXe siècles. Bordeaux, 2006. 139–152. o.

[28] Az eredeti szöveg így hangzik: „Onod, (Géogr.) ville & château de la haute Hongrie, dans le comté de Borsod, sur la riviere de Sajo. Les troubles et les guerres du pays ont fait connoître cette place, et ce fut, entr'autres en 1707, un lieu d'assemblée pour Rakotzy et ses adhérens. (D. G.)" Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et métiers. Tome XXIII. Genève, 1773.

[29] *Graziani, Antoine-Marie:* Le roi Théodore. Paris, 2005. 67. o.

Összegzésképpen megállapítható, hogy az ónodi országgyűlésről szóló francia visszaemlékezések rendkívül ellentmondásos képet festenek az eseményekről. A hivatalos jelentések szerzői esetében megfigyelhetők bizonyos tendenciák, amelyek részben a hivatalos francia külpolitika irányvonalát követik, másrészt pedig szerzőiknek a francia társadalomban elfoglalt helyzetét is híven tükrözik. Des Alleurs követ és Lemaire brigadéros visszaemlékezéséből tükrözik a francia abszolút monarchiát támogató taláros nemesség, illetve a polgári származású katonatiszti réteg magyar országgyűlésről alkotott véleménye olvasható ki. Des Alleurs kritikájának célpontjában Rákóczi fejedelem személye állt és rajta keresztül alkotott az egész magyar nemzetre is kiterjesztett sztereotípiákat. Számára Rákóczi nemcsak a törvényes uralkodója ellen fellázadt főnemes mintaképe, hanem a keleti despota klasszikus példája is volt. Lemaire brigadéros elsősorban a magyar arisztokrata főtiszteket és főleg Bercsényit támadta, rajta keresztül a Franciaországban oly sokat vitatott katonai nemesség elvét vette célba. Természetes, hogy francia szemmel ítélték meg és ítélték el a magyarországi eseményeket. Ugyanakkor jelentéseik polikai hatását vizsgálva nehezen képzelhető el, hogy ne tudtak volna elvonatkoztatni származásukból adódó előítéleteiktől. Ítéletük nyilvánvalóan tudatos volt és konkrét politikai célokat szolgált. Egyrészt alátámasztották azon jogi meggondolásokat, amelyek a francia uralkodót a magyar felkelőkkel való szorosabb diplomáciai kapcsolatfelvételtől visszatartották. Másrészt, diszkriminatív jellegüknél fogva, alkalmassá váltak a kuruc mozgalom francia kormányzati körökben való lejáratására. Sajnálatos módon ez a negatív kép tovább élt a későbbi korok magyar függetlenségi mozgalmainak megítélésében is, hiszen a külügyi szakértők rendszeresen forgatták a *Correspondance politique Hongrie* köteteit. Hasonlóan negatív kép marad fenn a „barbár" magyar szokásokról is, amely, visszatérő toposzként, változó intenzitással, vonatkozhatott a szokatlanul vad és kegyetlen harcmodorra, de lehetett az ellenséget általában elítélő propaganda eszköze is.

Ferenc Tóth

THE DIET IN ÓNOD FROM A FRENCH POINT OF VIEW

Summary

The reports and memoirs written by French envoys on the Diet in Ónod provide rather contradictory information about the events. On the one hand, official reports follow the guidelines of French foreign policy, but on the other hand they reflect their authors' position in French society. The main object of Des Alleurs' criticism is Prince Rákóczi. Through his personality he stereotyped the entire Hungarian nation. For him, Rákóczi was not only the model of an aristocrat who rebelled against his legitimate monarch, but also a classic example of an eastern despot. Brigadier Lemaire primarily condemned the Hungarian aristocratic officers and Bercsényi in particular. Through him he criticised the principle of military nobility, a much debated issue in France. The reports served concrete political purposes. In the first place, they underlined those legal concerns that hindered the French monarch from establishing closer diplomatic relations with the Hungarian insurgents. From another aspect, due to their discriminatory nature, they proved to be suitable to ruin the reputation of the Hungarian independence movement in the French court, which had a negative effect on the judgment of subsequent Hungarian independence movements, too.

Ferenc Tóth

LA DIÈTE D'ÓNOD VUE PAR LA FRANCE

Résumé

Les mémoires et les rapports d'ambassadeurs français sur la Diète d'Ónod peignent une image très contradictoire sur les événements. Les rapports officiels suivent la ligne directrice de la politique étrangère officielle de la France ou reflètent le statut social de leurs auteurs. La critique de Des Alleurs a pris pour cible le prince Rákóczi à travers la personne duquel il a créé des stéréotypes qu'il a également étendus à l'ensemble de la nation hongroise. Pour lui, Rákóczi était non seulement le modèle de l'aristocrate qui s'est insurgé contre son souverain légitime, mais aussi l'exemple classique d'un despote oriental. Le brigadier Lemaire s'attaquait principalement aux officiers généraux issus de l'aristocratie hongroise et surtout à Bercsényi et, à travers lui, au principe de l'aristocratie militaire, fortement contesté en France. Ces rapports servaient des objectifs politiques concrets. D'une part, ils ont étayé les considérations juridiques qui retenaient le souverain français de nouer des relations diplomatiques plus étroites avec les insurgés hongrois. D'autre part, du fait de leur caractère discriminatif, ils étaient aptes à discréditer le mouvement kouroutz dans les milieux administratifs français et cette image négative avait un impact également sur l'appréciation des prochains mouvements d'indépendance de Hongrie.

Ferenc Tóth

DIE DIÄT VON ÓNOD MIT DEN AUGEN DER FRANZOSEN

Resümee

Die Berichte und Erinnerungen der französischen Gesandten an die Diät von Ónod zeigen ein äußerst widersprüchliches Bild von den Ereignissen. Die offiziellen Berichte folgen zum Teil dem Kurs der offiziellen französischen Außenpolitik und spiegeln teilweise die Rolle ihrer Verfasser in der französischen Gesellschaft wider. Im Mittelpunkt der Kritik von Des Alleurs stand die Person von Fürst Rákóczi. Über ihn schuf er Stereotypien, die er auch auf die gesamte ungarische Nation ausweitete. Für ihn war Rákóczi nicht nur das Musterbild eines Hochadeligen, der sich gegen seinen gesetzlichen Herrscher aufgelehnt hatte, sondern auch das klassische Beispiel eines östlichen Despoten. Der Angriff von Brigadier Lemaire richtete sich in erster Linie gegen die ungarischen Aristokraten-Oberoffiziere und vor allem gegen Bercsényi. Über ihn nahm er das Prinzip des in Frankreich so umstrittenen Militäradels ins Visier. Die Berichte dienten konkreten politischen Zielen. Einerseits bestätigten sie diejenigen rechtlichen Überlegungen, die den französischen Herrscher von einer engeren diplomatischen Kontaktaufnahme mit den ungarischen Aufständischen zurückhielten. Andererseits waren sie – infolge ihrer diskriminierenden Charakters – dazu geeignet, die Kurutzenbewegung im Kreis der französischen Regierung unmöglich zu machen. Dieses negative Bild lebte auch in der Beurteilung der späteren ungarischen Unabhängigkeitsbewegungen weiter.

Ференц Тот

ОНОДСКОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ СОБРАНИЕ ГЛАЗАМИ ФРАНЦИИ

Резюме

Воспоминания и донесения французского посла об онодском государственном собрании дают чрезвычайно противоречивую картину событий. Официальные донесения отчасти следуют по курсу официальной внешней политики Франции, а отчасти отражают позицию их авторов во французском обществе. Мишенью критики газеты Des Alleurs стала личность князя Ракоци и через него стали создаваться и распространяться стереотипы на всю венгерскую нацию. Для французской печати Ракоци стал не только образцом аристократа, восставшего против законного правителя, но и классическим примером восточного деспота. Бригадир Lemaire нападал в первую очередь на венгерских высших офицеров – аристократов и, главным образом, Берченьи, а через него взял под прицел принцип военной аристократии, вызвавшей так много споров во Франции. Эти донесения служили конкретным политическим целям. Во-первых, подкрепляли те юридические соображения, которые удерживали французского короля от установления более тесных дипломатических контактов с венгерскими повстанцами. С другой стороны, вследствие своего дискриминативного характера были пригодны для дискредитирования движения куруцев в правительственных кругах Франции, и этот отрицательный образ продолжал жить и в оценке более позднего движения за независимость Венгрии.

G. ETÉNYI NÓRA

AZ ÓNODI ORSZÁGGYŰLÉS A WIENERISCHES DIARIUMBAN ÉS A THE BOSTON NEWS-LETTER-BEN

A címben szereplő két hetilapot kora újkori léptékben igen nagy távolságra adták ki egymástól, s a két újság olvasóközönsége is nagymértékben különbözött. Mégis mindkét hetilap indulásában közös, hogy a XVIII. század elejének nagy politikai, társadalmi, gazdasági hatalmi átrendeződése hívta őket életre. A spanyol örökösödési háború széttagolt hadszíntereiből, véres tengeri és szárazföldi csatáiból és élénk diplomáciai akcióiból a politikai döntéshozásba be nem avatott társadalmi rétegek is pontosan érzékelhették, hogy hosszú távon meghatározó változások zajlanak az európai hatalmak között. Az egyre távolabbi területeken és területekért folyó, mind nagyobb kiadásokkal, növekvő létszámú hadseregekkel zajló háborút a hatalomnak már nemcsak a hatalomgyakorló elitnek kellett bemutatnia, hanem egyre szélesebb társadalmi rétegek előtt kellett megnyitni az információhoz való hozzájutás lehetőségét. A XVIII. század elejére nyilvánvalóvá vált, hogy a technikai adottságok, jól kiépített infrastruktúrák és kialakult társadalmi mechanizmusok miatt, hatékonyan működő hatalom nem zárolja, hanem tudatosan kanalizálja a hírek áramlását egyre szélesebb társadalmi rétegek felé s minél távolabbi területekre.

Wienerisches Diarium

1703. augusztus 8-án szerdán jelent meg a *Wienerisches Diarium* első száma.[1] A kiadó, Johann Baptist Schönwetter megértette az idők szavát, hiszen több évszázadig működő újságot alapított.[2] Bár már az 1670-es években három német, egy olasz és egy latin nyelvű újság működött Bécsben, a *Wienerisches Diarium* teljesen új hangvételt képviselt. Nem egy akart lenni a sokféle hang között a nyilvánosságban, hanem irányítani akarta a közbeszédet, a meghatározó hangot akarta jelenteni.[3] A beköszöntő szövegében arra hivatkozik a kiadó, hogy az államtudomány nevében és értelmében egy olyan fontos európai hatalmi központból, mint a császári udvar, hivatalos jelentéseket is közzé kell tenni, hogy tájékoztassák a világot, milyen jelentős döntések születnek, fontos események történnek ott. Napról napra tudósítva valóban diariumként szerették volna működtetni az

[1] Österrechisches Nationalbibliothek Wienerisches Diarium 1703–1970. Mikrofilm Mf 226. *Franz Stamprecht:* Die älteste Tageszeitung der Welt. Weden und Entwicklung der „Wiener Zeitung" Dokumentationen zur europäischen Geschichte. Wien, 1974.

[2] *Karl Vocelka:* Glanz und Untergang der Höfischen Welt. Repräsentation, Reform und Reaktion im Habsburgischen Vielvölkerstaat. In: *Herwig Wolfram* (Hg.): Österreichische Geschichte 1699–1815. Ueberreuter Wien, 2004. 251. o.

[3] *Helmut W. Lang:* Die deutschsprachigen Wiener Zeitungen des 17. Jahrhunderts. Diss. Univ. Wien, 1972.; *Helmut W. Lang:* Österreichische Zeitungsverlagsgeschichte im 17. Jahrhundert. In: *Paul Raabe* (Hg.): Bücher und Bibiliotheken im 17. Jahrhundert in Deutschland. Hamburg, 1980. 135–144. o.; *Wolfgang Duchkowitsch:* Absolutismus und Zeitung. Die Strategie der absolutistischen Kommunikationspolitik und ihre Wirkung auf die Wiener Zeitungen 1621–1757. Diss. Univ. Wien. Wien, 1978.; *Erich Zöllner:* Die öffentliche Meinung in der Geschichte Österreichs. Wien, 1979.; *Thomas Winkelbauer:* Ständefreiheit und Fürstenmacht Länder und Untertanen des Haueses Habsburg im konfessionellen Zeitalter. In: *Herwig Wolfram* (Hg.): Österreichische Geschichte 1699–1815. Teil 1. Ueberreuter Wien, 2004. 354–359. o.

újságot, szerdán és szombaton közölve új híreket. Külön közzétették, hogy milyen fontos követek érkeztek Bécsbe, kiknek és mikor tartottak audienciát. Olvasóközönségként a császári udvarba küldött követeket is megcélozták, s az egyre nagyobb létszámú udvar tagjai is viszontlátták magukat az újság hasábjain.[4] Az újságot Bécs belvárosában, üzletileg már korábban is fontos szerepet játszó helyen, a „Vörös Sünhöz" címzett háznál lehetett megvásárolni, ahol az 1680-as években Leopold Voigt akadémiai könyvkiadója is működött, s ahol a nürnbergi Entereknek is lerakata és könyvkereskedése volt. Ugyanitt a másik neves nürnbergi kiadónak, Paulus Fürst örököseinek a kiadványaihoz is hozzájuthattak az érdeklődők.[5] Schönwetter a XVII. század neves bécsi nyomadászcsaládjának, a Cosmeroviusoknak az örökségét is megvásárolta 1715-ben.[6]

A *Wienerisches Diarium*ot az 1683. évi török ostrom után látványosan növekvő népességű, majd százezer fős lakosú Bécs polgárai[7] tartották fent üzletileg, hiszen egyrészt tájékozottak szerettek volna lenni a nemzetközi és az udvari eseményekben, másrészt viszont jelen is szerettek volna lenni a nyilvános térben, ami a császárvárosban, az egyre nagyobb létszámú udvar árnyékában nem volt könnyű vállalkozás. A bécsi polgárok azonban az újság hasábjain is megjelentek, a városi felsőbb és középrétegeknek a bekösönőben kiemelten ajánlotta újságját a kiadó. A rendszeresen jelentkező „születtek" és „házasságot kötöttek" rovatban csak a magas társadalmi méltóságok családtagjai szerepelhettek. A császárváros szereplőinek mozgását tükröző „érkeztek" és „elutaztak" rovatba azonban már nemcsak a magasabb udvari méltóságok, hanem az alacsonyabb rendek tagjai is bekerülhettek. A halálozási rovatban szerepelhettek polgárok is.

A hetilapba terjedelmi okokból csak válogatott hírek fértek. Képes melléklet csak két alkalommal jelent meg, először egy olyan nagy horderejű esemény kapcsán, mint I. Lipót temetése 1705 májusában, mikor egy ravatalképet tettek közzé egy dicsőítő költeménnyel.[8] I. Lipót temetéséről tizenhét oldalas külön számban is beszámoltak, részlete-

---

[4] *Jörg Johechen Berns:* Der nackte Monarch und die nackte Wahrheit. Ausknüfte der deutschen Zeitungs- und Zeremonialschriften des späten 17. und frühen 18. Jahrhunderts zum Verhältnis von Hof und Öffentlichkeit. *Daphnis*, XI. 1982. 335. o.; *Maria Goloubeva:* The glorification of Emperor Leopold I. in image, spectacle and text. Mainz, 2000.; *Galavics Géza:* Németalföldi barokk festők és grafikusok a 17. századi Közép-Európában. In: Barokk művészet Közép-Európában. Utak és találkozások. Budapesti Történeti Múzeum 1993. június 11 – október 10. Kiállítási katalógus. (Rendezte: *Galavics Géza.*) Budapest, 1993. 22–44. o.; *Kalmár János:* Hatalmi helyzet és uralkodói udvar a 18. század eleji Európában. In: Európa fejedelmi udvaraiban. Mányoki Ádám. Egy arcképfestő-pálya szereplői és helyszínei. Budapest, 2003. 9–27. o.

[5] *Kreutzer Andrea:* Az Endterek Bécsben. In: Summa. Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére. Pázmány Irodalmi Műhely Tanulmányok sorozata. (Szerk. *Hargittay Emil.*) Piliscsaba, 2007. 189–193. o.

[6] *David L. Paisey:* Deutsche Buchdrucker, Buchhändler und Verleger 1701–1750. Wiesbaden, 1988. (Beiträge zum Buch- und Bibliothekwesen 26.) 233. o.; *Kreutzer*, 2007. 190. o.

[7] *Ifj. Barta János:* Áldozatok vagy károsultak? (Alsó-Ausztria társadalma és az 1683-as hadjárat.) és *Karl Vocelka:* Ausztria belső helyzete 1683-ban. Mindkettő in: Bécs 1683. évi török ostroma és Magyarország. (Szerk. *Benda Kálmán – R. Várkonyi Ágnes.*) Budapest, 1988. 33–51., 52–64. o.; *Felix Czeike:* Geschichte der Stadt Wien. Wien–München–Zürich–New York, 1981. 115. o.; *Paul Münch:* Lebensformen in der frühen Neuzeit 1500 bis 1800. Berlin, 1998. 43. o.; *Karl Vocelka:* Die Stadt und die Herrscher és Andreas Weigl: Frühneuzeitliche Bevölkerungswachstum In: *Peter Csendes–Ferdinand Opll* (Hrsg.): Wien Geschichte einer Stadt. Band 2. Die frühneuzetliche Residenz 16. bis 18. Jahrhundert (Hrsg. von *Karl Vocelka* und *Anita Tarninger.*) Wien–Köln –Weimar, 2003. 13–46. és 109–127. o.

[8] *Wienerisches Diarium*, 1705. 183. o. „Abbildung des höchstvedauerlichen Leichnambs, dess Allerdurchleüchtigsten Römis. Kaysers Leopoldi I. welcher den 5ten May 1705. Umb 3. Viertl auff Vier Uhr, mit gröstem Leyd-Wesen des ganzen Hauss von Oesterreich in Gott seelig entschlaffen." *Magdalena Hawlik-van de Water:*

sen bemutatva a castrum dolorisokat és a temetési menetet.[9] Valamint egy jelentős várostromról tettek közzé hadmérnöki rajzot. Hosszabb mellékletet viszont igen gyakran megjelentettek, mind diplomáciailag, protokolárisan fontos eseményekről, mind pedig hadi sikerekről.

A Habsburgok nemzetközi hírnevét, politikai súlyát diplomáciai események kapcsán is érzékeltették az olvasóközönség előtt, nemcsak Bécsben történt eseményeket ismertetve, hanem III. Károly spanyolországi jelenlétét is bemutatva. Külön beszámolót közöltek arról, miként hagyta el ünnepélyesen Bécset 1703. szeptember 12-én III. Károly, hogy elfoglalja a spanyol trónt, s ismertették az útvonalat is, melyen Spanyolországba utazott.[10] Jellemző a hírek gyorsaságának értékére, hogy órára pontosan megadják, hogy előző nap délután 5-kor befutott hírt közölnek az újságban III. Károly Spanyolországba érkezéséről, s ott királyként való köszöntéséről 1704-ben,[11] melyet több oldalon ismertetnek, az ülésrend kis rajzaival is érzékeltetve Károly nemzetközi elismertségét.[12]

Részletes, szakszerű tudósítások jelentek meg Károly spanyolországi hadi sikereiről, I. József landaui táborából, a hadi események kapcsán a hadvezérek hírnevét éltették. Savoyai Jenő „folytatásos diariumai"[13] s az angol Marlborough herceg jelentései is rendszeresen szerepeltek. Néhol csak néhány sornyi kivonatot közöltek az állítólagos hadi naplójukból. A magyarországi hadszíntéren harcoló császári generálisok jelentései a kisebb távolság miatt igen gyakran jelentek meg, vagy hosszabb részletek a hivatalosan vezetett hadinaplóikból. A Sygbert Heister generális nagyszombati győzelméről szóló jelentés megjelent a hetilap mellékleteként:[14] 1705. január 5-i hírek alapján közlik a veszteséglistát és a császári seregek nagyszombati táborából hadinaplószerűen az eseményeket 1704. december 27. és 30. között,[15] január 3-i hírek alapján, melyet aztán külön kiadványként is terjesztettek.

Der schöne Tod. Zeremonialstrukturen des Wiener Hofes bei Tod und Begräbnis zwischen 1640 und 1740. Wien–Freiburg–Basel, 1989. Címlap és 46–65. o.

[9] *Wienerisches Diarium,* 1705. 190. o. „Relation Von Weyland Ihrer Röm. Kayserl- Majestat Leopold, Dieses Nahmens des Ersten, Blorwürdigsten Angedenckens, Höchst-Seeligsten Ableiben, Und hierauff angestellter prächtigster Leich-Begängnuss. Wienn, verlegt durch Johann Baptist Schönwetter, Universi. Buchhändlern, und zu finden im rothen Igel, 1705."

[10] *Wienerisches Diarium,* 1703. Num. 15. „Eigentliche Relation Alles dessen, Was sich bey dem Abschied Ihro Königl. Majest. In Spanien Caroli III. An dem Hiesigen Käyserl. Hoff zugetragen."

[11] *Wienerisches Diarium,* 1704. Num. 65. „Heut Nachmittag umb 5. Uhr wird zu haben seyn die richtige wahre Nachricht von dem auss Engelland, und nicht auss Portugall von Ihrer Königl. Majest. Von Spaniern, Carl dem Dritten anhero abgeschickten Cabinets-Courrier. Wie auch von dem im Reich vorgegangenen Treffen."

[12] *Wienerisches Diarium,* 1704. Num. 65. „Relation, Dessen, was sich bey der fernern Abreiss Ihrer Kön. Majest. Von Spanien auss Engelland, deren Anlandung in Portugall, und dortigen Empfang zugetragen."

[13] *Wienerisches Diarium,* 1705. Num. 227. „Sonntag den 4 October... Eodem langte ein Currier von dem Kayserlichen General Feld-Marschallen, Ihrer Hochfürstl. Durchl Prinzen Eugenio von Savoyen auss Italien dahieher an, welcher nebst verschiedenen Brieffen von des Kayserl. Hof auch hierbeygehende Continuation Diarii vom 18. Bis 23. Septemb. mitgebracht."

[14] *Wienerisches Diarium,* 1705. Num. 148. „Relation, Der Von dem Kayserl unter Commando des Herrn General-Feld-Marschallen Grafen Sybert von Heyster, In Ungarn stehenden Corpo, Gegen die Rebellische Unter persöhnlicher Anführungen des Rakoczy, und übriger Rebellischen Haupter, gestandenen Armee, unwert Tyrnau erhaltenen Victorie."

[15] *Wienerisches Diarium,* 1705. Num. 149. „Diarium Auss dem Kayserlichen Haupt-Quartier Tyrnau vom 27. Biss 30. Decembr. 1704." Lista aller in dem jüngst bey Tyrnau vorgegangenen Treffen todt-blessirt- und verlohren gangenen Officiers und Soldaten.

Az érdeklődésre számot tartó vagy katonailag, politikailag jelentős eseményekről szóló beszámolókat nemcsak a hetilap mellékleteként[16] tették közzé, hanem ugyanazt a hírt az élelmes kiadó, nevének gondos feltüntetésével nyomtatott hírlevélként[17] is megjelentette. Sőt az üzleti sikerre törekvő s az udvar érdekeit is szem előtt tartó Johann Baptista Schönwetter ugyanazt a hírt harmadik módon is tálalta: az 1703. október 31-i Léva melletti harcokról egy metszettel illusztrált röplapot is kiadott, mely valószínűleg a szász választófejedelem udvarában maradt fent.[18]

A hetilapban nagyon hangsúlyosan megjelenik I. Lipót és feleségének mély vallásossága és az egyházi elit súlya. A ceremóniákat nem részletezve, de rendszeresen megemlékeztek a császár jelenlétében tartott misékről. Különösen a jezsuiták jelenléte szembeszökő,[19] nemcsak a jelentős egyházi ünnepeken a Stephansdomban tartott misék kapcsán, hanem a bécsi jezsuita egyetem életéből is rendszeresen bemutattak fontos eseményeket. A hetilap híre szerint az 1705. május 31-i pünkösdi ünnepek alkalmával a bécsi pöspök által celebrált misét követően Joannes Baptista Rösing, a teológiai kar dékánja és Johann Georg Lager tartott szép latin nyelvű orációt.[20] A hetilap a „messzeföldön híres" egyetem jelentősebb vizsgáiról is tudósított a jelenlévők gondos felsorolásával,[21] de a vizsgák témáit már nem említve. 1703 nyarán a Madridból érkezett hírek után arról írtak, hogy augusztus 20-án harsonák és trombiták közreműködésével hatvan filozófiai doktort avattak a bécsi egyetemen, mert a hetilap be akarta mutatni, hogy nemcsak Mars, hanem

---

[16] *Wienerisches Diarium.* 1703. Num. 17. „Kurzer und Eigentlicher bericht, Von der In Ungarn den 31. Octobris, An. 1703. Von denen Kayserlichen gegn die Rebellen erhaltener Victorie, und der wieder eroberten Stadt und vesten Schloss Löwentz... in Wienn, zu finden bey Johann Baptista Schönwetter, Universitätischem Buchhandlern im rothen Igel."

[17] *Apponyi Sándor:* Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. I–II. Budapest, 1900–1902. III–IV. München, 1925–1927. (a továbbiakban: App. H.) App. H. 1473. „Kurzer und eigentlicher Bericht von der Ungarn den 31. Octobris, A. 1703. „Von denen Kayserlichen gegen die Rebellen erhaltener Victorie, und der wieder eroberten Stadt und vesten Schloss Löwentz... in Wienn, zu finden bey Johann Baptista Schönwetter, Universitätischem Buchhandlern im rothen Igel."

[18] Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek, Dresden Hist. Hung. 501, 33. „Beschreibung dess ersten und zwar glüklichen Angriff deren Teutschen wider die Rebellen in Hungarn, und der darauff er folgenden Repoussirung, sambt Eroberung Löbenz, welches ordentlich nach den Ziffern zu sehen. Wienn zu finden bey Johann Paul Sedlmayr Universitätischen Buchhandlern, das Gewölb in der Kärnerstasse, in grossen Haasen-Hauss Anno 1703. Németországi és bécsi kutatásaimat az OTKA F 46270. számú pályázata és Klebelsberg Kuno ösztöndíj segítette. Ezúton is köszönöm. A röplap részletes elemzése: *G. Etényi Nóra:* A Rákóczi-szabadságharcra vonatkozó röplapok 1703–1705-ből. In: Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére. (Szerk. *Krász Lilla– Oborni Teréz.*) Megjelenés alatt.

[19] *Liselotte Popelka:* ...Quasi per umbram Objicimus Jesuiten als Erfinder ephemer Strukturen. In: *Herbert Karner–Werner Telesko* (Hrsg.): Die Jesuiten in Wien. Zur Kunst- und Kulturgeschichte der österreichischen Ordenzprovinz der „Gesellschaft Jesu" im 17. und 18. Jahrhundert. Wien, 2003. 147–156. o.; *Galavics Géza:* Németalföldi barokk festők és grafikusok a 17. századi Közép-Európában. In: Barokk művészet Közép-Európában. Utak és találkozások. Budapesti Történeti Múzeum 1993. június 11 – október 10. Kiállítási katalógus. (Rendezte: *Galavics Géza.*) Budapest, 2003. 22–43. o.; *Knapp Éva – Tüskés Gábor:* A „magas" művészettől a „populáris" művészet felé: a transzformációs folyamatok az emblematikában. In: *Uők:* Populáris grafika a 17–18. században.Budapest, 2004. 13–50. o.

[20] *Wienerisches Diarium.* 1705. Num. 191., uo. 1705. Num. 204.

[21] *Galavics Géza:* Magyar diákok 17. századi tézislapjai Közép-Európában. *Művészettörténeti Értesítő,* LIII (2004). 1–4. sz. 53–80. o.; *Uő:* Esterházy László tézislapja (1680) – egy főúri család múlt és jövőképe. In: Détschy Mihály nyolcvanadik születésnapjára. Tanulmányok. Művészettörténet–Műemlékvédelem XI. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal. Budapest, 2002. 280–281. o.

Pallas is fontos szerepet játszik az udvarban.[22] 1707. május 19-én tartották a bécsi egyetemi nyilvános vizsgát, melyen Esterházy Imre is jelen volt.[23] Kitérnek arra is 1703. december 6-án, hogy kiket választottak meg a fontosabb posztokra a jezsuita egyetemen. Az egyetem és a kiadó közötti szoros kapcsolathoz az is hozzájárult, hogy a bécsi kiadványokkal és újságokkal kapcsolatos utólagos cenzúra a bécsi jezsuita egyetemen működött. A „híres császári historikus", Johannes Baptista Comazzi is szerepel az újság hasábjain.[24] 1703-ban kiemelt hír az is, mikor szeptember 2-án Te Deum Laudamus volt Budán a vár felszabadításának évfordulóján,[25] 1705. szeptember 13-án a pedig a Stephansdomban hálaladó misét tartottak Bécs 1683. évi török ostromának az emlékére.

A külpolitikai hírek összetett képet mutatnak. Míg a XVII. század végi pamfletekben nagyon erős a XIV. Lajos ellenes propaganda, addig e bécsi hetilapban a francia udvarból és XIV. Lajosról viszonylag kevés politikai hírt tettek közzé,[26] azt is főlént Svájcon és Ulmon keresztül érkezett levelek alapján. Alapvetően a hadszínterekről származó értesülések jelentek meg. A francia követek tevékenységét, például D'Heron vagy a lisszaboni francia követ mozgását azonban figyelemmel kísérték. 1703-as belgrádi hírek szerint sok francia pénz tűnt fel Konstantinápolyban a francia diplomácia aktivizálódásának köszönhetően.[27] A bajor választófejedelemről, II. Miksa Emanuelről – különösen a höchstädt-bleiheimi veresége után – politikai értesüléseket is közzétettek. Német területekről a politikai, katonai hatalomként egyre jelentősebb Berlinből, a kényes helyzetben lévő Kölnből s a regensburgi birodalmi gyűlésről érkező hírek domináltak. Az itáliai hadi hírek között, melyek elsősorban Velencéből, Milánóból, Genovából és leginkább Torinóból érkeztek, a pápai udvar politikája is megjelenik. A lengyel és svéd erőviszonyok változását is szisztematikusan figyelték a hetilap híradásai szerint. A külpolitikai hírek közül a Londonból és Hágából érkező információk a meghatározók. A szövetségesek udvarából is alapvetően hadi híreket, katonai jelentéseket tett közzé. Londonból a tengeren és a szárazföldön elért sikereket sorolják fel Nyugat-Indiától Gibraltárig. Malborough (John Churchill) hercegtől, az angol csapatok főparancsnokától a hadszíntérről is érkeztek közvetlen információk. Bár viszonylag kevés az angol udvar ceremóniáiról érkező beszámoló, Anglia világpolitikai súlya tükröződik a bécsi hetilap hasábjain is. A magyarországi angol béketárgyalásokról, béketközvetítési kísérletekről megírják a bécsi hetilapban a tárgyalások tényét, de az érvrendszerét, az angol politikai gondolkodásmódot, az angol diplomaták érveit nem érvényesítik.

A hetilap hírei azt tükrözik, hogy a bécsi udvarban nagyon tartanak attól, hogy a Porta beavatkozik az európai hatalmi átrendeződésbe, így gyakran külön számban is közzéteszik

[22] *Wienerisches Diarium*, 1703. Num. 5.

[23] Uo. 1707. Num. 396.

[24] Uo. 1705. Num. 218.

[25] Uo. 1703. Num. 10.

[26] A XVII. század végi német pamfletekben nagyon hangsúlyos XIV. Lajos személyes megjelenítése: *Franz Bosbach:* Monarchia Universalis. Ein politischer Leitbegriff der Frühen Neuzeit. Göttingen, 1998.; *Uő:* Der französischen Erbfeind. Zu einem deutschen Feindbild im Zeitalter Ludwigs XIV. In: Feindbilder. Die Darstellung des Gegners in der politischen Publizistik des Mittelalters und der Neuzeit. (Hrsg. *Franz Bosbach.*) Köln–Wiemar–Wien, 1992. 11–139. o.; *Jean Schillinger:* Der Tyrann Ludwig XIV. in den deutschen Flugschriften des 17. Jahrhunderts. In: Die Affekte und ihre Repräsentation in der deutschen Literatur der Frühen Neuzeit. (Hrsg. *Jean Daniel Krebs.*) Bern, 1996. 231–246. o.

[27] *Wienerisches Diarium*, 1703. Num. 5., Num. 6.

a konstantinápolyi változásokról érkező híreket. A portai hírekbe beleszövik, hogy a franciák szeretnék a Porta beavatkozását, s attól tartanak, hogy Rákóczit is török hadak segítik.[28]

A rendszeres hírekkel megjelenő hetilap lehetőséget ad annak feltérképezésére, hogy miként változik a császári udvar nyilvánosság politikája a Rákóczi-szabadságharc kapcsán. Kezdetben a Német-római Birodalom hetilapjai reagáltak részletesebben az eseményekre. A híres nürnbergi *Friedens- und Fried Kurier* című hetilap már napra készen tudósított II. Rákóczi Ferenc bécsújhelyi szökéséről.[29] A Német-római Birodalomban a XVII. század végén működő mintegy ötven különféle hetilapban színvonalas információk mellett államelméleti érveket is hangoztattak, sokszor politikai elemzéseket is megjelentettek.[30] A német olvasóközönséget elérő francia befolyás ellen a bécsi udvarnak is egyre színvonalasabb, hatékonyabb propagandával kellett fellépnie a XVII. század közepétől. I. Lipót császár udvarában látványos váltáson ment át a politikai propaganda, különösen a visszafoglaló háborútól kezdve egyre tudatosabb a császári politika jelenléte a Német-római Birodalom nyilvánossága előtt.[31] A Rákóczi-szabadságharc eseményeit, amíg lehetett, az udvar próbálta lokális és katonai problémaként kezelni, élesen elutasítva a történeti jogi, nemzetközi jogi és államelméleti érveket.[32] A császári udvarból hivatalosan kezdetben csak kisebb jelentőségű összecsapásokról tudósítottak a magyarországi hadszíntérről. Bár már a *Wienerisches Diarium* második számában beszámolnak arról, hogy II. Rákóczi Ferenc szabadságot hirdetve Tokaj környékén táborozik,[33] érdemben csak az 1703. decemberi hírekben foglalkoztak hadi eseményekkel Pálffy János jelenté-

---

[28] *Wienerisches Diarium*, 1703. Num. 6.

[29] *Kreutzer Andrea:* Rákóczi fogsága és szökése a nürnbergi „Friedens- und Kriegs-Courier" híreiben. In: A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc kezdetének 300. évfordulójára. (Szerk. *Tamás Edit.*) I. Sárospatak, 2003. 85–108. o.

[30] *Johannes Weber:* Deutsche Presse im Zeitalter des Barock. Zur Vorgeschichte öffentlichen politischen Räsonnemenst. In: Öffentlichkeit im 18. Jahrhundert. (Hrsg. *von Hans-Wolf Jäger.*) Sonderdruck 141.; *Peter Ukena:* Tagesschriftum und Öffentlichkeit im 16. und 17. Jahrhundert in Deutschland. In: Presse und Geschichte Beiträge zur Historischen Kommunikationforschung. München, 1977. 35–53. o.; *Johannes Weber:* Götter-Both Mercurius. Die Urgeschichte der politischen Zeitschrift in Deutschland. Bremen, 1994.; *Andreas Gestrich:* Absolutismus und Öffentlichkeit. Politische Kommunikation und Deutschland zu Beginn des 18. Jahrhunderts, Göttingen, 1994.

[31] *Galavics Géza:* Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet. Budapest, 1986. 116–119. o.; *Markus Baumanns:* Das publizistische Werk des kaiserlichen Diplomaten Franz Paul Freiherr von Lisola (1613–1674). Ein Beitrag zum Verhältnis von absolutistischem Staat, Öffentlichkeit und Mächtepolitik in der frühen Neuzeit. Berlin, 1994. (Historische Forschungen, 53.); *Jutta Schumann:* Die andere Sonne. Kaiserbild und Medienstrategien im Zeitalter Leopolds I. Institut für Europäische Kulturgeschichte der Universität Augsburg. Colloquia Augustana. Band 17. (Hrsg. *Johannes Burkhardt* und *Theo Stammen.*) Berlin, 2003. 78–79., 323. o.; *Martin Wrede:* Das Reich und seine Feinde. Politische Feindbilder in der Reichspatriotischen Publizistik zwischen westfälischem Frieden und siebenjährigem Krieg. Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz. Abteilung für Universalgeschichte Band 196. Mainz, 2004.

[32] *Pukánszky Béla:* Rákóczi a német irodalomban. In: Rákóczi emlékkönyv halálának kétszáz éves fordulójára. (Szerk. *Lukinich Imre.*) Budapest, 1935. 161. o.; *Hannelore Lehmann:* A magyar szabadságharc a XVIII. század első felének német közvéleményben. In: Európa és a Rákóczi-szabadságharc. (Szerk. *Benda Kálmán.*) Budapest, 1980. 91–93. o.; *G. Etényi Nóra:* Közzétett sikerek, eltikolt kudarcok, politikai propaganda a XVII. század végén. *Hadtörténelmi Közlemények,* 116 (2003). 3–4. sz. 688–689. o.

[33] *Wienerisches Diarium*, 1703. Num. 2. „Wie verlautet, seynd 2. Käyserl. In O. O. stehenden Regimenter beordert, ihren March Schleinig gegen Hungarn herabzunehmen, umb denen Rebellen, nebst den allda schon befindliche Völckern resistiren zu helfen und die Feinde zu dämpssen, welche sich immer verstärcken, weiter umb sich greiffen zimblich zulauff haben, weilen der Ragozi ihnen alle Freyheit verspricht, Kalo haben sich schon emportiret, allwo die meiste Mousqueters zu ihnen gangen, die Leutanant aber noch Tokay convoyter worden."

sei alapján. Az 1704-es év egyik legelső híre Pálffy János Csáktornya környéki győzelméről számolt be. Az 1704. januárjától horvát bán, 1704 májusától lovassági tábornok[34] Pálffy János részletes jelentései rendszeresen szerepeltek magyarországi események kapcsán.[35] Katonai sikerei mellett ebben szerepet játszhattak jó udvari kapcsolatai is. A császári udvarral lojális magyar politikai elit jelen van a bécsi újságban. A *Wienerisches Diarium* az 1704. június 24-i, szerdai számában közli a magyar királyi tanács, a magyar udvari kancellária és udvari tanácsosok előtt Mednyánszky báró által felolvasott hűségesküt aláírt főnemesek teljes névsorát.[36] Közzéteszik Lipót amnesztia pátensét is.

1704-ben a külön hírekben megszaporodnak a magyarországi hadi eseményekkel foglalkozó beszámolók, a császári seregek győzelmeit hirdetve. A hetilap híreiben többször bemutatják Esterházy Pál nádor szerepét, már nem katonai, hanem politikai megoldásokat keresve.[37] Esterházy Pál nádor pátensei is rendszeresen megjelentek a *Wienerisches Diarium*ban latin és német nyelven.[38] Lipót halála után részletesen bemutatják I. József udvarának legfontosabb embereit, érzékeltetve a szemléleti váltást is a két uralkodó között. A *Wienerisches Diarium* a Rákóczi-szabadságharcot alapvetően katonai problémaként láttatja. A bécsi hetilap 1705. október 2-i hírekben igen röviden számolt be a szécsényi országgyűlésről, a jelenlévőket felsorolva.[39] Politikai hírek a béketárgyalások kapcsán jelennek meg a császári oldal közvetítőinek szerepét hangsúlyozva, de a másik oldal érveit nem mutatják be. A hetilap 1705 októberében számolt be először részletesebben az angol és holland békeközvetítési tárgyalásokról, majd az 1706-os nagyszombati béketárgyalásokról.

Az 1707. év hírei összetett képet mutatnak. A politikai háttérismerettel, jogi műveltséggel rendelkező, különösen az udvarban otthonosan mozgó „beavatott" olvasók érdemi információkat, összefüggéseket olvashattak ki a külpolitikai értesülésekből. 1707. január eleji hírekben utalnak arra, hogy úgy tudják, eredménytelenül tér vissza Rákóczi küldötte a Portáról, s már Temesvárra érkezett,[40] s ezzel párhuzamosan még inkább hangsúlyos a császári követség útjának bemutatása. Az 1707 januárjában lezajlott ünnepélyes fogadásról, amit a haditanács különleges követének a tiszteletére tartottak Belgrádnál, a törökök Konstantinápoly felé vonulása során részletesen utaltak.[41]

---

[34] *Heckenast Gusztáv:* Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár. (Sajtó alá rendezte, kiegészítette és az előszót írta *Mészáros Kálmán.*) Budapest, 2005. 323. o.; *Málnási Ödön:* Erdődi gróf Pálffy János nádor. Eger, 1929.

[35] „Kurzer und warhaffter Bericht, Von der gegn die Rebellen auff der Insul Czakathurn Jüngst glücklich erhaltenen Victorie, Unter Anführung Ihrer Excellenz Herrn Grafen Johannis Palffi, Banni Croatiae Anno 1704." *Wienerischhes Diarium,* 1704. Num. 65. melléklete.

[36] *Wienerisches Diarium,* 1705. Num. 198. Kollonich Lipót esztergomi érsek, Esterházy Pál herceg nádor, Erdődy György országbíró, Pálffy Miklós, majd Esterházy Mihály, Batthyány Ferenc, Kéry János, Csáky Imre, végül pedig a tanácsosokat felsorolva: Koháry István, Illésházy Miklós, Kolonits Ádám, Csáky Zsigmond, Nádasdy Ferenc, Erdődy Sándor, Kéry Ferenc, Draskovich János, Esterházy Ferenc, Batthyány Zsigmond, Kolonitsch Zsigmond, Zich Péter, Széchényi György, Andreas Skarbala, Palugyay Gábor.

[37] *Iványi Emma:* Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékyesége (1681–1713). Budapest, 1991. 232–242. o.

[38] 1704. március 29. Bécs. *Wienerisches Diarium,* 1704. Num 71. „Des Heil. Röm. Reichs Fürsten, Palatini in Hungarn, an alle Gespanschaften daselbst abgelassenes Ermahnungs-Schreiben."

[39] *Wienerisches Diarium,* 1705. Num. 226.

[40] Uo. 1707. Num. 358.

[41] *Wienerisches Diarium,* 1707. Num. 368. „Bericht Von dem Zu Sophia und Griechisch Weissenburg, beschehenen prächtigen Empfang des Kays. Hof-Kriegsrath und extra-ordinari Abgesandten an den Ottomannische pforten, (Titl) Herrn Ignatz Christoph, Edlen."

Johann Karl Tige erdélyi császári főparancsnok 1707. február 9-i kolozsvári győzelméről külön hírt tettek közzé, február 1-jétől hadinaplószerűen közölve az eseményeket.[42] Írnak arról is, hogy Rákóczit beiktatták erdélyi fejedelemnek. A 398. számban, a május 25-i és 27-i hírek végén teszik közzé a császári ellenpátenst, mely a fejedelmi tanácsnak Rozsnyón 1707. február 2-án az ónodi országgyűlést meghirdető határozatára válaszul a megjelenést tiltja. A császár nevében a magyar kancellária által kiállított pátenst Illésházy Miklós gróf és Hunyady László aláírásával közölték.[43] Rövid hírként utalnak arra is, hogy kémjelentések szerint a Lemberg környéki lengyel nemesség a cárral tárgyal, de arról nem adnak hírt, hogy Rákóczinak is élénkülnek az orosz kapcsolatai, s I. Péter a lengyel trónviszály megoldásában is szeretné felléptetni őt. A következő számban pedig a jezsuiták 1707. május 8-án kibocsátott tiltakozását teszik közzé, amiért a magyar királyság területéről kiüzte őket Rákóczi, ha nem esküdnek fel a konföderációra, pedig amint a tiltakozás hangsúlyozza, meghatározó szerepet játszottak az ifjúság nevelésében s a betegápolásban.[44]

Május végén a korábbiaknál sokkal részletesebb körképet kaphatunk a magyarországi katonai helyzetről. Székesfehérvárról, Szigetvárról és Szatmárból is rövid beszámolókat jelentetnek meg a hadi helyzetről, de nincsenek politikai vonatkozások. Részben a közvetlen információk hiánya miatt, részben pedig azért, mert – úgy tűnik – az udvar szívesen elhallgatná a politikailag kényes eseményeket. Június 2-án tették közzé a hírt, hogy Rákóczi és Bercsényi Ónod mellett gyűlést szerveztek. Guido Starhemberg császári tábornagytól, a magyarországi csapatok főparancsnokától érkezett május 31-én jelentés arról, hogy miként tartja megfigyelés alatt a Nagyszombat környéki területeket. Pozsony környékéről és Trencsényből pedig egy május 25-i levél tartalmaz arról híreket, hogy miként védik sáncaikat Nyitra és Érsekújvár környékén,[45] s kémek segítségével Guido Starhemberg gróf próbálja az ónodi gyűlést is megfigyelni.

Május 17-i londoni hírek alapján közlik, hogy az angol és a skót királyság egyesült, s nagy örömünnepségeket tartottak.[46] A bécsi hetilapban 1707 júniusában Norwich hercegének az angol királynő számára írt jókívánságait közlik, amelyet Anglia és Skócia 1707. április 29-én kinyilvánított egyesülésének alkalmára küldött.[47]

---

[42] *Wienerisches Diarium,* 1707. Num. 376. „Relation Von der Unter dem Commando Des Kayserlichen Obristen, Herrn Baron von Tige, Glücklich unternommenen Entsezung Der Vestung Clausenburg In Siebenbürgen, Und des darauff bey Rocsard mit seiner bey sich gehabten Mannschafft, so ohngefehr in 3000. Mann bestanden, den 9. Februari 1707. Über 15000. Rebellen, deren biss 2000 getödtet worden. Tapfferbefochten Sieg. Wienn, zu finden im rothen Ygel."

[43] Wienerisches Diarium, 1707. Num. 398. „Kayserliches Abmahnungs-Patent, An alle Noch getreue Ungarn Umb Denen von denen Rebellischen Anführern widerrechtlich aussgesprengten Patenten ... Wien, zu finden im rothen Ygel, Anno 1707." Röpl. 1152. „Josephus dei gratia electus romanorum imperator semper augustus...."

[44] *Wienerisches Diarium,* 1707. Num. 399. „Protestirung Der Gesellschafft Jesu, Belangend derselben Verweisung auss dem Königreich Hungarn, vor dem Granerischen Erz-Capitel, den 8. May 1707. Eingewendet."

[45] *Wienerisches Diarium,* 1707. Num. 400.

[46] Uo.

[47] Uo. Num. 410. „Glück-Wunschung, Welche bey Ihrer Majestät, der Königin von Gross-Britanien, die Geistlichkeit von Norwich, wegen geschlossener Vereinigung deren beeden Königreichen, Engell- und Schottland, abgeiegt." Vö. *Kovács Zoltán:* Közeledés vagy elkülönülés? Az angol külpolitika és Európa, 1689–1789. In: Angliától Nagy-Britanniáig. Magyar kutatók tanulmányai a brit történelemről (Szerk. *Frank Tibor.*) Budapest, 2004. 89–106. o.; *Kovács Zoltán:* „Vérszopó zsoldosok" vagy szükséges szövetségesek? Adalékok a brit kontinentális szubvenciók történetéhez, 1715–89. In: Emlékkönyv Gunst Péter 70. születésnapjára. (Szerk.

Az I. József császár nevében május 12-én kiadott, az ónodi országgyűlés érvénytelenségét hangsúlyozó pátens is megjelenik a *Wienerisches Diarium*ban.[48] A következő számban viszont a nyári pihenő rezidencián, a Favoritta kastélyban 1707. június 6-án tartott látványos lovas felvonulás szereplőit sorolják fel,[49] majd június 12-én a császárvárosban lezajlott pünkösdi ünnepségekről számolnak be részletesen. Anglia katonai győzelmeit Marlborough herceg hadinaplója alapján mutatták be az 1707. június 1-jei számban.[50]

A trónfosztás kapcsán az ellenpátens jelent meg, amely amnesztiát hirdet. Sokat írnak ekkor a királyhű Magyarországról, s attól tartanak, hogy Erdélybe visszatérnek a törökök. Majd a hetilapban az 1707. június 8-i Esztergom környéki csatáról adtak részletes beszámolót.[51] Az 1707. június 18–21-i bécsi hírekben számolnak be az ónodi országgyűlésről egy Magyarországról érkezett június 16-i levél alapján. Utalnak arra a 23 pontra, melyet válaszul kinyomtattak,[52] hogy miért nem volt eredményes a nagyszombati béketárgyalás. A hetilap szerint a Rákóczi-párti magyar rendek most még tovább mentek a császári udvarral való szakításban a magyar királyság szabadságára hivatkozva. A bécsi hetilap arról tudósít, hogy Okolocsányi fia, valamint Andransky kapitány[53] fellépése azt tükrözi, hogy Felső- és Alsó-Magyarország nemessége között ellentét van, s ezt kihasználva akarták Okolicsányiék a nemességet újra a császár mellé állítani.[54] A következő számban arról tájékoztattak, hogy június 23-án Rákóczi „rebellisei" Győr elővárosát dúlták fel. A hetilapban magyarázat jelent meg arról, hogy a császárnak adót kell emelnie a háborús idők miatt, erről jelent meg egy pátens.[55] A bécsi hetilapban III. Károly spanyol király barcelonai napjait is részletesen bemutatták május 18 és június 4 között.[56]

1707 júniusában és júliusában megszaporodnak a császári udvar ceremóniáiról szóló hírek mind a prédikációkról, mind pedig az egyetemi nyilvános előadóteremben tartott ünnepélyes vizsgákról. A bécsi hetilap nyári tudósításai – bár közvetlen nem utalnak rá – azt a képet vetítik az olvasóközönség elé, hogy a magyarországi politikai események, az Ónodon kimondott trónfosztás nem rendítik meg I. József hatalmát. Nem sorolnak fel

---

Ifj. Bartha János és *Pallai László*.) Debrecen, 2004. 109–130. o. Köszönöm Vajnági Mártának, hogy a tanulmányra felhívta a figyelmemet.

[48] *Wienerisches Diarium*, 1707. Num. 400. „Kayserliches Ermahnungs-Petent, An alle Noch getreue Ungarn Umb Ferners in ihrer bissherigen Treu und Pflicht beständig zu verbleiben..."

[49] *Wienerisches Diarium*, 1707. Num. 401. „Beschreibung des herrlichen Turniers, Welches allhier in der Kayserl. Favoritta, den 6. Junii 1707. Gehalten worden."

[50] *Wienerisches Diarium*, 1707. Num. 403. „Diarium Von der Unterm Commando des Fürsten und Herzogen Von Marlboroug, Des Gen. Feld-Marschallen, Grafen von Nassau und Hrn. Von Oberkirchen, stehenden Alliirten Armee in Niederland, unweit Löven. Von dem 27. May, biss 1. Junii. 1707."

[51] *Wienerisches Diarium*, 1707. Num. 404. „Bericht von der glükclichen Eroberung des vesten Rebellis. Schanz Carabar in Ungarn, so beschehen den 8. Junii, 1707 unter Anführung des Kaiserl Herrn Commendanten zu Gran und Obristen, Freyherrn von Bruckenthal."

[52] Vö. Röpl. 1146. Raisonables Bedencken über die Hungarischen Tractaten und deren Haupt-Puncten warum Dieselben biss dato noch schwührig und unbeständig, auch aus erheblichen Ursachen so bald und leicht nicht zum Schluss und Richtigkeit zu bringen seyn. Cölln, 1706.

[53] Rakovszky Menyhért neve helyett szerepel.

[54] *Wienerisches Diarium*, 1707. Num. 405.

[55] Uo. 1707. Num. 406.

[56] Uo. 1707. Num. 407. „Continuatio Diarii Ihrer Königl. Spanischen Majsetät, Carl des Dritten. Aus Barcellona, vom 18. May, biss 4 Junii, 1707."

jogi és államelméleti érveket a trónfosztással szemben, hanem a Habsburg uralkodóház, különösen I. József hatalmi reprezentációja jelenik meg sokoldalúbban, mint azt megelőzően. Bár I. József vallásossága más, mint apjáé, I. Lipóté, anyja, az özvegy Eleonóra császárné tudatosan él az egyházi ünnepélyek s a Szent Mihály, a Szent Péter, a Szent Ágoston, a Schottenkirche, a minoriták és a jezsuiták templomába tett látogatásainak nyilvánosságában rejlő lehetőségekkel.[57] A *Wienerisches Diarium*ban körültekintő beszámolót olvashatunk arról, hogy az özvegy császárné a benedekrendiek kezében lévő Schottenkircheben vett részt egy ünnepségen udvarhölgyeivel együtt június 27-én, hétfőn délelőtt. Az újság részletesen bemutatja a Habsburgok tiszteletére emelt szép oltárt, mely Salamon király és Sába királynéjának találkozását eleveníti fel. Salamon az igazságos és istenfélő uralkodót testesíti meg, 12 oroszlános trónusa pedig az uralkodói hatalom jelképe a szakrális értelmezés mellett; Sába királynőjének látogatása pedig azt jeleníti meg, hogy más országokból is hódolnak Salamon bölcsessége előtt.[58] Az újságban nincs kommentár, csak az oltár leírása. Szintén kettős az értelmezési lehetősége a következő újsághírnek. A bécsi hetilapban leírják, hogy június 27-én a bécsi egyetemen a magyar nemzet védőszentjének, Szent László királynak az ünnepén a Stephansdomban Kollonich érsek vezetésével[59] ünnepséget tartottak, amelyen a horvát diákok nevében Mattachich Péter tartott szép, latin nyelvű orációt.[60] A bécsi hetilap következő számában tértek vissza az ónodi véres drámára. Röviden, de igen lényeges információkat közöltek arról, hogy Esterházy József mintegy ezer főnyi német és rác katonaságot vezényelve a Vág melletti táborában elfogott néhány közkatonát, hadnagyot és egy lovaskapitányt, akik azt vallották, hogy Bercsényi kapta elő a kardját, s sebesítette meg Okolicsányi Kristófot.[61]

Az ónodi országgyűlésről[62] már sokkal részletesebben számoltak be, mint a II. Rákóczi Ferenc által 1705-ben összehívott szécsényi országgyűlésről. Összességében azonban két tendencia figyelhető meg. Úgy tűnik, hogy nem érkeznek közvetlen információk az országgyűlésről, nincsenek konkrét értesülések. Másrészt inkább az jellemző, hogy szeretnék a II. Rákóczi Ferenc által összehívott országgyűlések politikai jelentőségét csök-

---

[57] *Vocelka* 2004. 58–59. o.; *Stefan Samerski:* Hausheilige statt Staatspatrone. Der Misslungene Absolutismus in Österreichs Heiligenhimmel. In: Die Habsburgmonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas. (Hrsg. von *Petr Mat'a* und *Thomas Winkelbauer.*) Stuttgart, 2006. 251–278. o.; *Friedrich Polleross:* Renaissance und Barock. In: Wien. *Geschichte einer Stadt... 462–488. o.*

[58] *A keresztény művészet lexikona. (Szerk.* Jutta Seibert.) Budapest, 1994. 274–275. o.; *Vayer Lajos:* A Psychomachia és a Legenda Aurea. Piero della Francesca arezzói freskóciklusának ikonológiai problémái. Új Művészet. Tanulmányok 3. Budapest, é. n.

[59] Kollonich Lipót esztregomi érsek, bíboros 1707. január 20-án húnyt el, a személyére tett utalás az előkészületekre vonatkozhat.

[60] A Szent László napján a Stephansdomban magyar diákok által tartott ünnepi beszédek jelentőségéről: *R. Várkonyi Ágnes:* A „Királyi Cédrus". Zrínyi Miklós beszéde Szent Lászlóról. Megjelenés alatt. Köszönöm, hogy a tanulmányt kéziratban olvashattam.

[61] *Wienerisches Diarium,* 1707. Num. 407. „welche aussgesagt auch unter andern bestättiget: Dass in der Versamblunge zu Onoth und sich dabey ereigneten Auffstoss der Berezenei den ersten Säbel-Streich auff den Christophn Ockoliczani, einen Sohn des Paul Ockolizani geführet, darauff gedachter Christoph in Stücken wäre zerhallet und 3.Tag also offentlich ligen gelassen, auch den Tag darauff die Vice-Gspänn von Arva und Taraoz enthauptet, der Paul Okolizani samt 19. Edelleuthen in die Eysen geschlagen worden."

[62] *Áldásy Antal:* Az 1707. évi ónodi országgyűlés története. I., II., III., IV., és V. közlemény. *Századok,* 1895. 546–563., 619–647., 710–745., 845–855., 922–949. o.; *Thaly Kálmán:* Az ónodi országgyűlés történetéhez. *Századok,* 1896. 1-22. és 97-113.

kenteni, s így inkább elhallgatják, amennyire csak lehet. Nem írnak például arról sem, hogy milyen lassan érkeznek a követek az ónodi országgyűlésre, amit éppen emiatt csak késéssel nyit meg II. Rákóczi Ferenc. A kedvezőtlen, csapadékos és nagy áradással együttjáró időjárási viszonyokról azonban közöltek híreket. A *Wienerisches Diarium*ban alapvetően nem a turóci követek véleményeként mutatják be a tiltakozást az elszalasztott békekötési lehetőség s a növekvő terhek miatt, hanem sokkal inkább Okolicsányi Kristóf, még inkább apjának a császári békebiztosként tevékenykedő Okolicsányi Pálnak a szerepe rajzolódik ki, miszerint nyomást akartak volna gyakorolni azzal, hogy januári kiáltványukat a *Wienerisches Diarium*ban közzétették.[63]

A bécsi hetilap elfogultsága alapvetően nem abban áll, hogy milyen leírásokkal mutatja be a magyarországi eseményeket,[64] hanem abban ahogyan Bécsközpontúan, egyoldalúan akarja láttatni a politikai folyamatokat. A *Wienerisches Diarium* legfontosabb magyar szereplői Pálffy János horvát bán és Esterházy Pál nádor. A katonailag jelentős szerepet játszó Pálffy János személyes beszámolói nagy hangsúlyt kapnak a bécsi hetilapban, de Esterházy Pál politikai akcióinak is nagyobb a nyilvánosságuk a korban, mint utólag a hatásuk alapján értékeli azokat történettudomány.

The Boston News-Letter

Tanulságos kontrasztot figyelhetünk meg, ha összevetjük a *Wienerisches Diarium* és a *The Boston News-Letter*, az első amerikai hetilap[65] által az ónodi országgyűlésről közvetített képet. A korban még viszontagságos útviszonyok és a jelentős, több hónapnyi időbeli eltolódás ellenére az első amerikai hetilap lényeglátó, az országgyűlés politikai jelentőségét is tükröző képet ad 1707-ből. Az 1704 áprilisától 70 évig folyamatosan megjelenő amerikai hetilap első számától fogva részletesen tudósított a spanyol örökösödési háborúról, melyen belül az európai hatalmi átrendeződés részeként a Rákóczi-szabadságharc eseményeit is kiemelten kezelte. A bostoni hetilap rendszeres híradásai is érzékeltetik, hogy a kontinensek között erősödnek a politikai, gazdasági, társadalmi kapcsolatok. Az amerikai hetilap szemléletmódja az angol politika, diplomácia törekvéseit mutatja, alapvetően a Londonban kiadott angol újságok híreit tükrözve,[66] de az angol

[63] Miroslav Kamencky túrocszentmártoni konferencián elhagzott előadásának eredményére Mészáros Kálmán hívta fel a figyelmemet, ezúton is köszönöm.

[64] *Thaly Kálmán:* Kurucz hírlapok Berlinben. *Magyar Könyvszemle,* 1883. 229–245. o.; *Marczali Henrik:* Regesták a külföldi levéltárakból. II. Rákóczi Ferenc kora. I. Porosz alkudozások és jelentések. *Történelmi Tár,* 1882. 148–176. o.

[65] A hetilap másolatai a Washingtoni Kongresszusi Könyvtárból Dr. Bakó Elemér hagyatékaként kerültek az Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatvány Tárába. A még feldolgozatlan K-40-es számot viselő anyagra W. Salgó Ágnes hívta fel a figyelmemet, s bocsátotta rendelkezésemre, szíves segítségét ezúton is köszönöm. Bakó Elemér a The Boston News jelentőségéről a Rákóczi-szabadságharcra vonatkozóan előadást tartott 1985. április 26-án Washington Raybarn House Office Building nagytermében. Az előadás angolul és magyarul is megjelent. *Bakó Elemér:* Rákóczi and America. In: Emlékkönyv az Amerikai Magyar Szövetség 80. évfordulójára. (Szerk. *Uő.*) Washington, D. C. 1988. 324–327. o.; *Uő:* Rákóczi és Amerika. In: Magyarok az Amerikai Egyesült Államokban. Öt évszázad válogatott történetei (1583–1998) Budapest, 1998. 20–24. o.

[66] *Köpeczi Béla:* Az angol hírsajtó a Rákóczi-szabadságharcról. *Magyar Könyvszemle,* 112 (1996). 2. sz. 161–174. o.; *Uő:* A 18. századi Anglia magyarságképe. In: R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója tiszteletére. (Szerk. *Tusor Péter.*) Budapest, 1998. 442–450. o. A bostoni újságot 1707-ben J. Allen

belpolitikai konfliktusokat háttérben tartja, s elsősorban a világpolitikai változásokat kíséri figyelemmel. Az európai hadi és politikai helyzet hatalmas híráradata szükségessé teszi, hogy csak rövid, összegzett híreket közöljenek, a katonai változások mellett a diplomáciai, politikai eseményeket is bemutatva. A bostoni hetilap rendszeresen tudósított az egyes országok országgyűléseiről. Számon tartotta a lengyel királyság, a frissen alakult porosz királyság országgyűléseit, de a svájci kantonok generális gyűléseit is. Az ónodi országgyűlésről is több hírt közöltek.

Az angol külpolitika a korban az európai hatalmi egyensúly szempontjából a középeurópai térségben lényegesnek tartotta az Erdélyi Fejedelmség súlyát, s ennek az elképzelésének a Habsburg Birodalom szövetségeseként megpróbált érvényt szerezni a XVII. század végétől kezdve.[67] II. Rákóczi Ferenc tudatosan épített erre a közös érdekrendszerre külpolitikájában az angol–holland békeközvetítés sürgetésekor, a nemzetközi garanciák követelésekor, s az erdélyi fejedelmi cím hangsúlyos reprezentálásakor.[68] Az angol diplomáciai elképzelések, az európai hatalmi egyensúly kialakításának szükségessége az angol hetilapokban és a Német-római Birodalom területén közzétett színvonalas politikai traktátusokban, pamfeltekben is megjelentek.[69]

A hírek sűrítéséből, de alapvetően az angol diplomáciai gondolkodásmódjából adódik, hogy a magyarországi és erdélyi politikai változások nagyon erőteljes egymásrahatást mutatnak a bostoni hetilap hasábjain. A bostoni hetilapban az 1705-ös szécsényi országgyűlést bemutató híradások kapcsán is hangsúlyos Rákóczi erdélyi fejedelmi címe, a hetilapban érzékeltetik, hogy milyen jelentős lenne az Erdélyi Fejdelemség tényleges katonai kézbe vétele.[70] Az 1707-es ónodi országgyűlés hírei előtt az Erdélyi Fejdelemség 1707 tavaszán tartott országgyűlése kap nagy figyelmet a bostoni újságban, az hogy Rákóczi be tudott vonulni Erdélybe, s ténylegesen beiktatták a fejedelmi székbe.

---

nyomtatta a Pudding úton, a postahivatal mellett, ahol árulták is. Az időbeli eltolódásnál figyelembe kell venni az angol időszámítás, évkezdés sajátosságait is.

[67] *Köpeczi Béla:* A Rákóczi-szabadságharc és Európa. (Szerk. és vál. Köpeczi Béla.) Budapest, 1970. 18–99. o.; *Bárczy István:* A Rákóczi-szabadságharc angol-holland diplomáciája. In: Rákóczi-tanulmányok. 1980. 269., 271. o.; *R. Várkonyi Ágnes:* Anna királynő levélváltása Rákóczival és az európai hatalmi egyensúly esélyei. In. A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára. (Szerk. *Glatz Ferenc.*) Budapest, 1993. 149–161. o.; *R. Várkonyi Ágnes:* Bethlen Miklós és II. Rákóczi Ferenc angol és holland kapcsolataihoz. In: Ráday Gyűjtemény Évkönyve. IX. Budapest, 1999. 3–17. o.; *Benda Kálmán:* Rákóczi és az európai hatalmak. In: Európa és a Rákóczi-szabadságharc. Budapest, 1980. 25–34. o.; *Linda* és *Marsha Frey:* II. Rákóczi Ferenc és a tengeri hatalmak. *Történelmi Szemle,* 1981. 4. sz. 663–674.

[68] *R. Várkonyi Ágnes:* Magyar politika és a nemzetközi hatalmi egyensúly 1648–1718. In: Europica varietas – Hungarica varietas. Tanulmányok. Budapest, 1994. 199–218. o.; *Uő:* II. Rákóczi Ferenc államáról. In: Az államiság megőrzése. 2002. 229–282. o.; *R. Várkonyi Ágnes:* A király és a fejedelem. II. Rákóczi Ferenc, I. József és az európai hatalmi egyensúly 1676–1711. In: Jubileumi csokor Csapodi Csaba tiszteletére. Tanulmányok. (Szerk. *Rozsondai Marianne.*) Budapest, 2002. 321-350.; *R. Várkonyi Ágnes:* Közép-Európa II. Rákóczi Ferenc külpolitikájában. In: A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa. I. 7–24. o.

[69] *R. Várkonyi Ágnes:* Rákóczi állama és az európai hatalmi egyensúly; *G. Etényi Nóra:* Die Umschichtung der Machtverhältnisse im Spiegel der zeitgenössischen Zeitungen und Pamphlete; *Linda* and *Marscha Frey:* The Treaties of Utrecht and the European International System: „Like the Peace of God Beyond Human Understanding". Mindhárom In: Európa és Magyarország II. Rákóczi Ferenc korában. *Studia Caroliensia,* 2004. 3–4. sz. 381–402., 349–369., 371–379. o.

[70] *G. Etényi Nóra:* A The Boston News-Letter hírei a szécsényi országgyűlésről. Újsághírek, diplomácia jelentések és röpiratok. In: Rákóczi állama Európában. Konferencia a szécsényi országgyűlés 300. évfordulója emlékére 2005. szeptember 15–16–17. Szécsény. (Szerk. *Bagyinszki Istvánné, Balogh Zoltán.*) Salgótarján, 2006. 67–83. o.

A bostoni hírek szerint a katonai helyzet Rákóczi számára kedvező. Július 18-i bécsi információkból kitűnik, hogy a legutóbbi hírek szerint a császári segerek Erdélyben nagymértékben megfogyatkoztak, s a főtábornok Tigé azt írja, hogy lehetetlen lesz Erdélyben bent maradnia, hacsak gyorsan nem fegyverzik fel, erősítik meg újra.[71] Az amerikai hetilap Rákóczi fejedelmi beiktatását az 1705-ös eseményekhez visszanyúlva mutatja be. Érdekes, hogy 1705-ben az amerikai hetilap csak arról számolt be az erdélyi fejedelmi cím kapcsán, Bécsben nagy felháborodást keltett,[72] hogy Rákóczi legitim küzdelmét szimbolizáló, Herkulest ábrázoló érmet veretett, melyen a császári udvar politikája hidraként szerepelt.[73] A bostoni újság híradásaiban 1705-ben nem mutatták be a jezsuiták által Rákóczi köszöntésére Kolozsváron emelt diadalkaput,[74] melyről a bécsi porosz követ, Bartoldi is részletesen beszámolt akkor.[75] Most viszont 1707-ben a bostoni hetilap részletesen kitért arra, hogy jelentések szerint nagy örömünnepségek voltak Kolozsvárott, amikor Rákóczi herceget Erdély fejedelmének választották, különféle diadalíveket állítottak feliratokkal, amelyek nagyon támadóak, sértőek voltak a császárral szemben. A diadalíveken a képek Erdély fejedelmét ábrázolták, Rákóczi fejedelemi őseit, a bostoni újság szerint nem kilencet, hanem öt Báthoryt, s öt másikat, a Rákócziak közül. A fő diadalíven a mostani fejedelem képe alatt egy őt dicsőítő felirat volt.[76] A bostoni újság sze-

[71] *The Boston News-Letter,* Num. 196. (From Monday January 12 to Monday January 19. 1707.) Vienna July 18. „The Last Advices from Transylvania say, that our Troops in that Principality are reduced to great Extremitries, and Major-General Tige writes, that it will be impossible for him to maintain himself therein, unlefs he is speedily reinforced."

[72] *The Boston News-Letter,* Num. 97. (Febr. 18–25. 1705. 6. Augustus 1.) This very ist taken by eur Court, that Prince Ragotksi bath caused a Medal to be struck with his own Effigies, engraven on one side, and this Motto, Franciscus II. S. R. J. Princeps Ragotski et Transylvania, and on the other side, Hercules with the Hydra, the Motto, Tendir ad urdua Virtus." *G. Etényi* 2006. 75–77. o.

[73] *Thaly Kálmán:* Ötvösség és pecsétmetszés a Rákóczi korban. *Archeológiai Értesítő,* 1879. 139. o.; *Rudnay Gy.:* Warou Dániel körmöcbányai fővésnök (1674–1729). Budapest, 1936.; *Esze Tamás:* Warou Dániel körmöcbányai működéséhez. *Numizmatikai Közlöny,* 1937–38. 98-99.; *Huszár Lajos:* A kuruckor érmészete. Rampacher P.: Rákóczi emlékérmei. *Numizmazikai Közlöny,* 1907. 91–95. o.; *Galavics Géza* 1980. 474–480. o.; *Buzási Enikő:* II. Rákóczi Ferenc mint mecénás. *Művészettörténeti Értesítő,* 37 (1988). 162–185. o.

[74] *Galavics Géza:* A Rákóczi-szabadságharc és az egykorú képzőművészet In: Rákóczi-tanulmányok. (Szerk.: *Köpeczi Béla–Hopp Lajos–R. Várkonyi Ágnes.*) Budapest, 1980. 465-510.; *Szirtes Zsófia:* Előkerült a kolozsvári diadalkapu ábrázolása. Élet és Tudomány, LXII (2007). 14. sz. 419–420. o.; *R. Várkonyi Ágnes:* A kolozsvári Porta Triumphalis 1705. In: Emlékkönyv Szilas László tiszteletére. (Szerk. *Szilágyi Csaba.*) Szeged, 2007. 283–295. o.

[75] Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz Berlin I.HA Geheimer Rat Rep. 1. Beziehungen zum Kaiser (auch zum Reich und zum Hause Österreich) Nr. 201. (Korábban 47a3) Relationen un Nachrichten Bartholdis aus Italien und Ungarn 1705 Aug- Dez. Fol. 178-183 Descriptio Porta Claudiopoli in honorem Ragozzi et Forgatsch erecta Fuerant novem Princesp Transylniae postitis suaus cum titulis hoc ordne et Inscriptiones. *G. Etényi Nóra:* A Rákóczi-szabadságharc hírei a Német-római Birodalom nyilvánossága előtt. In: A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc kezdetének 300. évfordulójára. (Szerk. *Tamás Edit.*) I. Sárospatak, 2003. 120. o.

[76] *The Boston News-Letter,* Num. 196. (From Monday January 12 to Monday January 19. 1707.) Vienna July 18. „The Last Advices from Transylvania say [...] Those Letters say, that they made great Rejoycings at Clausenburgh, when Prince Ragotski was proclaimed Prince of Transylvania, and that there were several Triumphal Arches, with Inscriptions very injurions to the Emperor. The Pictures of 10 Princes of Transylvania, of the Family of Prince Ragotski, viz. 5 of the Name of Bathory, and 5 others of the Name of Ragotski, adorned the chief Triumphal Arch, and under the Picture of the Present Prince were these Words: »Sanghime tentortin tibi, qua debentur Avorum, Transylvania, Heros, Maxime, Sceptta cape.« This Inscription and most of the others, were the same that had been prepared some time ago for the Reception of that Prince, which was prevented by the Defeat he received at Sciebd."

rint a felirat legtöbbje ugyanaz volt, mint korábban, 1705-ben készítettek a fejedelem fogadására, amelyet azonban a november 11-i zsibói csatavesztés miatt szét kellett szedni.[77] A híradás tévedésként is tanulságos, mert arra utal, hogy diplomáciai iratokban, esetleg nyomtatott formában az amerikai újság számára is „kéznél volt", elérhető volt a diadalkapu két évvel korábbi leírása. A ceremóniák bemutatásakor a bostoni hetilapban Rákóczi fejedelmi reprezentációjának tudatossága is tükröződik.[78]

A bostoni hetilap szerint Bécsben nagyon türelmetlenül várják, hogy megtudják, vajon a törökök elismerik-e Rákóczit Erdély szuverén fejedelmének, ami ellenkezne a karlócai békével. A hetilap arra is utal, hogy bármi is Rákóczi státusa, új követeket küldött Konstantinápolyba, jelezve megválasztását a fejedelmi tisztségre, s hogy új erőfeszítéseket tegyenek a Porta elköteleződésének érdekében a magyarok iránt. A bostoni újság diplomaták értesüléseire utalva arról számolt be, hogy a császári udvarban még nem ismerték el Rákóczi címét, de megújították, hogy a konföderációnak ő a vezetője.[79]

A *Boston News-Letter* a 198. számban, július 20-i bécsi hírek alapján, de saját tanácsosaira hivatkozva számolt be az ónodi országgyűlésen történt „erőszakos kimenetelű cselekményekről", melyeket – az újság híradása szerint – a küldöttek hajtottak végre a vezetők jóváhagyásával Okolicsányi fia és mások ellen. Nem véletlen a megfogalmazás, mert 1704-ben Okolicsányi Pál selmecbányai békebiztosságáról is jelentek meg hírek a bostoni újságban. A bostoni újság úgy tudta, Okolicsányiék azt ajánlották, hogy kössenek békét, s a békekötés jelentőségéről akarták meggyőzni az országgyűlést. A hetilap arról is ír, a valóságnak megfelelően, hogy Okolocsányi apját nem ölték meg, amint jelentették, de bebörtönözték, (1707 júniusa és 1708 júniusa között) számos más társával, mert azt gyanították, hogy a császár érdekében cselekszik. Az amerikai hetilap szerint Rákóczi herceg és Bercsényi gróf „partizánjai" arról próbálták meggyőzni az országgyűlést, hogy tagadják meg az ausztriai házat, de ragaszkodtak hozzá, hogy egyetlen külföl-

[77] Galavics Géza közölte a diadalkapunak a Kriegsarchivban található „Descriptio portae in honorem Ragoczy et Forgatsch erectae" című leírását, mely a „Diarium über die Operationen der – k. Truppen gegen die Rebellen unter Ragozzi und Forgatsch von 3 bis 26 November 1705" című irattal együtt jutott el a Haditanácshoz. *Galavics* 1980. 483., 491–492. o. A hivatalos jelentés szerinti leírás nyomtatásban is megjelent: App. H. 2373. Entwurff Der zu Clausenburg vor dem Ungarischen Erz-Rebellen Rakozi, Auffgerichten, Von denen Kay. Aber nach erhaltenen grossen Victori unter den S. V. Galgen verbrennten Triumph-Porten. *Galavics* 1980. 491–492. o. Gyalogi János jezsuita leírása: *Varga Imre:* II. Rákóczi Ferenc tiszteletére emelt kolozsvári diadalkapuról. *Vigilia,* 1976. 10. sz. 691–696. o.; *R. Várkonyi Ágnes:* II. Rákóczi Ferenc és a jezsuiták. In: A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig. (Szerk. *Szilágyi Csaba.*) Piliscsaba, 2006. 163–169. o. Cserei Mihály históriája. In: *Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes:* Rákóczi Tükör. I. Naplók, jelentések, emlékiratok a Rákóczi-szabadságharcról. 2. kiadás, Budapest, 2004. 355. o.

[78] *R. Várkonyi Ágnes:* Hatalom, rítus, kommunikáció II. Rákóczi Ferenc államában. In: Tanulmányok Erdély újkori történelméről. Magyari András Emlékkönyv. (Szerk. *Pál Judit, Rüsz Fogarasi Enikő.*) Kolozsvár, 2002. 297–308. o.; *B. Szabó János–Erdősi Péter:* Két világ határán. A hatalomátadás szertartásai az erdélyi fejedelemségben. A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 4. Kard és koszorú. Ezer év magyar uralmi jelvényei. (Szerk. *Veszprémy László.*) Budapest, 2002. 91. o.; *R. Várkonyi Ágnes:* Tradíció és innováció a kora újkori Közép-Európa udvari kultúrájában. In: Idővel paloták. Magyar udvari kultúra a 16–17. században. (Szerk. *G. Etényi Nóra – Horn Ildikó*) Budapest, 2005. 77–86. o.

[79] *The Boston News-Letter,* Num 196. (From Monday January 12 to Monday January 19. 1707.) Vienna July 18. „They are very impatient to know here, whether the Turks will own that Prince as Soveraign of Transilvania, which seems coutrary to the Treaty of Carlowitz. Whatever it be has sent new Deputies to Constantinople, to notily his Election to the Principality and make new Efforts to engage the Port to assist him and the Hungarians. They tell us at Court, that the latter have not yet acknowedledged his Title, have renewed his Commission of Chief of their Consideration."

di potentáttal se lépjenek szövetségre, amíg nem biztosították az országgyűlést arról, hogy bizonyos hatalmat deklarálnak az országgyűlésnek, amint megválasztják az új királyt.[80] Az újság szerint több kandidáló személyről is beszélnek, de ezekre a jelentésekre nem lehet hagyatkozni. Más hírforrások azt mondják, hogy kinyilvánították, ha a császár orvosolja a jogi sérelmeiket, valamint visszaállítja a tövényeiket és a szabadságukat, újból megválasztják királyuknak.[81]

Ebben a számában a bostoni hetilap – német, francia és holland újságokhoz hasonlóan – Czobor Márk kínos diplomáciai botrányáról is beszámolt, mikor a gróf a svéd követ jelenlétében XII. Károlyra sértő megjegyzéseket tett. Az újság szerint Czobor grófját megfosztották minden méltóságától, és arra ítélték, hogy börtönben maradjon hat évig, ezért Bécsben azt remélik, hogy a svéd király elégedett lesz a büntetéssel. I József Czobor grófot fogolyként küldte a svéd királyhoz, így az ügyet sikerült elsimítani.[82] Az 1711-es nyomtatott visszatekintések szerint a kínos esetet az okozta, hogy Czobor gróf holland újságban olvasott XII. Károlyra dehonesztáló megjegyzéseket hozott szóba a svéd követ előtt.[83]

A bostoni hetilap kétszázadik számában, július 30-i bécsi hírek alapján foglalkozott az ónodi országgyűlésen történt trónfosztás külpolitikai hatásával. A hetilap szerint a „legutóbbi hírek azt mondják, hogy a magyarok nemcsak kinyilvánították, hogy üres a trón, hanem megválasztották Rákóczit protectornak és Bercsényit nádornak, amíg egy új királyt nem választanak. A herceg kinyilvánította Nagy Britannia és Hollandia miniszterei nek a magyarok elvárását, hogy a jövőben úgy kezeljék őket, mint egy szabad nemzetet, s nem pedig úgy, mint az osztrák ház alattvalót. Az udvarban azt rebesgetik, hogy bizonyos tárgyalás készül, amely kibékíti Rákóczi heceget a császárral, és véget vet a magyarországi bajoknak, bár ez még elég valószínűtlen."[84] A hetilapban az erdélyi császári csapatok megerősítésére is utaltak. Híreik szerint az Erdélybe szánt seregek három hónapnyi fizetést kaptak, és készen állnak, hogy megkezdjék a menetüket. Rabuten gróf 250 000 forintot kapott saját és tábornokai részére.

---

[80] *The Boston News-Letter,* Num. 198. (From Monday January 26 to Monday February 2. 1707.) Vienna July 20. „Our Advices es from Hungary confirm the violent Resolutions taken by the Malcontents in the Dyet of Onod, which were ... consented to buy the Deputies? The Severity used againtst the Son of the Sieu. Ocolusiani and others, who offer'd to ... them to ... Peace, having deter'd others from discovering then true Sentiments."

[81] *The Boston News-Letter,* Num. 198. (From Monday January 26 to Monday February 2. 1707.) Vienna July 20. „They talk of several Candidates, but these tepo it are not to be depended upon, and some others Advices says, that they have declared, that the Emperor will tedress, their just Grievances, and restored their Laws and Liberties, they will ciuse him again for the King."

[82] *Heckenast Gusztáv:* Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár. (S. a. r., kieg. és az előszót írta *Mészáros Kálmán.*) Budapest, 2005. 89. o.; *Szalay László:* Klement János Mihály, II. Rákóczi Ferenc követe Berlinben, Hágában, Londonban. *Századok,* 1870. 1–13. o.

[83] „Der Herr Graf Zobor liess in der Holländischen Gazette aus Wien vom 17. Juli einziehen, dass er sich mit dem Herrn Baron von Stralenheim um Duell Schlage wolle." Röpl. 1189. Relation, Der Affaire, Des Graffen Zobor, Mit dem Baron von Strahlenheim Königliches Schwedisc. Gesandten, am Käyserl. Hoff Anno 1707. Sambt der Folge dieser Strittigkeiten biss auff den. 6. August 1711. (RMK III. 4799/a francia változat: Röpl. 1188.) és Röpl. 1178. „Brieff, Des, herrn N. N. An seinen Freund den Bericht des Affaire Des Graf Zobor mit dem Baron von Stralenheim betreffend, 1711." Francia változat: Röpl. 1183. és App. H. 1507.

[84] *The Boston News-Letter,* Num. 201. (From Monday February 16 to Monday February 23. 1707.) Vienna July 30.

A bostoni újság 203. számában az augusztus 6-i bécsi hírforrások alapján a császári udvar nagy „zavarodottságról" számolnak be a magyar eseményekkel kapcsolatban. Az amerikai újság arról a túlzásról is tudósít, hogy bécsi hírforrásaik egyetértenek abban, hogy „a magyarok elhatározták, hogy egy új választást visznek végbe, még e hó 28-án." Ezekről a kritikus állapotokról úgy tudják, elhatározták, hogy a teljes császári erőt összevonják, hogy megtámadják az elégedetleneket, akik Érsekújváron szállásolták be magukat, s tovább vonulnak Magyarországon, hogy megelőzzék a teljes országgyűlés találkozóját, amelyet azért készítenek elő, hogy egy új királyt válasszanak.[85]

A bostoni hetilapban Esterházy Pál politikai népszerűtlenségére is nyíltan utalnak. Az amerikai hetilap szerint az elégedetlenek tűzzel-vassal pusztítják azon nemesek uradalmait, akik a császár hűségén maradtak. Különösen Esterházy herceggel szemben, aki a „királyság palatinusaként és ahogy ők mondják a nép szabadságának védelmezőjeként elárulta őket az ausztriai házzal szemben." Két hozzátartozó kisvárost is lerombolták, nem kíméltek egyetlen házat s templomot sem.[86] (Esterházy Pál birtokait valóban többször érte támadás, noha II. Rákóczi Ferenc oldalán harcoló korábbi hívei megpróbáltak közvetíteni érdekében.[87])

A bostoni újság augusztus 13-i bécsi hírei Rákóczi június 16-án Ónodról keltezett kiáltványának a hatását is bemutatják. Az amerikai hetilapban részletes leírás jelent meg arról, hogy az elégedetlenek közzétették az interregnumot Rákóczi Ferenc deklarációjával, melyet Magyarország vezetőjeként minden keresztény fejedelemhez és államszövetséghez írt, s ez tartalmazza az okokat, hogy miért mondták ki a trón megüresedését. Az elégedetlenek deklarációja nagyon ellenséges a császárral szemben, akit úgy írnak le, úgy jellemeznek, mint egy Tirannos, s akit zsarnoki törvények alapján választottak, s nem legális uralkodó. Az újság szerint a császár úgy gondolta, hogy elrendeli a nyilvános tiltakozást, s azt hallják, hogy már nyomdában van az ellenpátens.[88] I. József császár és Esterházy Pál nádor az ónodi gyűlés határozatai ellen tiltakozó pátensét Johann Baptis Schönwetter jelenteti meg.[89] A bécsi hetilap azonban csak az ellenpátenst közli. A *The Boston News-Letter*ben a hadi híreket is kedvezőtlennek festik le.

Az amerikai hetilap a nemzetközi hatalmi egyensúly összefüggésében szemléli a Rákóczi-szabadságharc eseményeit. Az angol érdekeknek megfelelően a hosszútávú békemegoldást, megegyezést keresve, közvetítve. Azonban az angol politikai elképzeléseket tükröző bostoni hetilapba sem kerültek bele az ónodi országgyűlésnek azok a döntései, melyek Rákóczi államának működőképességét mutatják, melyek Rákóczinak azt a szándékát tükrözik, hogy miként lehet a közteherviselést, új hatékony adórendszert megvalósítani[90] s modernizációs lépések tenni.[91] Rákóczi és szűkebb politikusi köre reálisan látja,

---

[85] *The Boston News-Letter*, Num. 203. (From Monday March 1.to Monday March 8. 1707.) Vienna August 6.

[86] *The Boston News-Letter*, Num. 203. (From Monday March 1. to Monday March 8. 1707.) Vienna August 6.

[87] *Iványi* 1991. 234–235. o.

[88] *The Boston News-Letter*, Num. 206. (From Monday March 1. to Monday March 8. 1707.) Vienna August 13.

[89] Röpl. 1150.; RMK III. 4577.

[90] *Bánkuti Imre:* A kuruc függetlenségi háború gazdasági-pénzügyi alapjai. In: Az államiság megőrzése. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharcról. (Szerk. *Czigány István.*) Budapest, 2002. 65–97. o.

hogy milyen fontos lenne egy rendszeres hírekkel jelentkező hetilap működtetése annak érdekében, hogy a szabadságharc hírei folyamatosan és II. Rákóczi Ferenc politikáját, elképzeléseit reálisan tükrözve jelenjenek meg. A hírközlésnek ez a korszerű és hatékony módja jól működő és nagy létszámú apparátust kíván meg, mely szisztematikusan gyűjti és rövid idő alatt széles körben terjeszti a híreket nemcsak belpolitikai, hanem külpolitikai vonatkozásokban is.

[91] *Wellmann Imre:* Az ónodi országgyűlés történetéhez. In: Emlékkönyv Szentpétery Imre születésének 60. évfordulója ünnepére. Bupapest, 1938. 525–571. o. Az ónodi országgyűlési naplók jelentőségéről legújabban: Rákóczi Tükör.2. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról. (A kötet anyagát felkutatta, válogatta, szerkesztette, az előszót és a naplórészleteket bevezető kis tanulmányt írta: *Köpeczi Béla* és *R. Várkonyi Ágnes.*) Budapest, 1973. 309–319., 342–343., 353–359. o.; *R. Várkonyi Ágnes:* Az ónodi országgyűlés In: A Rákóczi-szabadságharc. Nemzet és emlékezet. (Szerk. *R. Várkonyi Ágnes* és *Kis Domokos Dániel.*) Budapest, 2004. 184–196. o.

Nóra G. Etényi

THE DIET IN ÓNOD ON THE PAGES OF THE WIENERISCHES DIARIUM AND THE BOSTON NEWS-LETTER

Summary

In view of the conditions of the period, the two weeklies, i.e. the *Wienerisches Diarium* and The Boston News-Letter were published a considerable distance away from each other, and their readership too differed quite significantly, however, both newspapers came into existence as a result of the great political, social and economic changes of the early 18th century.

On the pages of the Viennese weekly, the court of Vienna wished to read the latest military and political news representing the significance and growing European power of the Habsburg dynasty, in respect of Leopold I and later his sons, too. Reflecting the interests of the central power, the *Wienerisches Diarium* gave detailed accounts of court ceremonies and events, the visits of foreign diplomats, publishing quotations from the official war diaries of the imperial commanders. The news of Rákóczi's War of Independence only appeared as a military issue, whereas constitutional or legal arguments were not cited concerning either the sessions of the Diet convened by Ferenc II Rákóczi or his title of Prince of Transylvania. With reference to Hungarians, the Viennese weekly most often dealt with members of the Hungarian royalist elite, like Croatian Ban János Pálffy, the successful commander, and Palatine Pál Esterházy as mediator. The news that the weekly reported about the Diet in Ónod were characterised by two main tendencies. There was no useful information either on the events of the session or the dethronement. Highlighting the participation of Miklós Bercsényi, the tragedy of Túróc County's deputies was discussed, but the events were explained by an earlier role as peace mediator of Pál Okolicsányi, the father of Túróc County's attacked deputy, Kristóf Okolicsányi. The weekly also regularly published the patents issued in the name of the monarch and the palatine, which forbade the appearance in the session. Nevertheless, in June and July 1707, most of the reports were about secular and church ceremonies that were to demonstrate the power and the European significance of the dynasty.

The Boston News-Letter, in accordance with the interests of England's foreign policy, reported on the naval and land campaigns of the War of the Spanish Succession, its diplomatic manoeuvres and economic effects. England, although an ally of the Habsburg Empire, considered Rákóczi's War of Independence to be more than a military issue. With reference to the European balance of power, which the Boston newspaper also regarded as an important matter, the policy of Ferenc II Rákóczi was discussed in detail on the pages of the American weekly, with special attention to the peace negotiations and the title of Prince of Transylvania. The paper treated Rákóczi as a significant political figure, in relation to the Principality of Transylvania in particular, and that approach is reflected by the reports on Rákóczi's representation of power, his commemorative medals and his triumphal arch erected in Kolozsvár. The Boston News-Letter also analysed the consequences of the dethronement in Ónod, in consideration of foreign affairs, and quoted Rákóczi's proclamation to the Christian world, which included the reasons for the dethronement. The Boston newspaper, as a mirror of English political opinion, was looking for long-term guarantees concerning the power crisis of the region.

In order to make his own opinion public, and to introduce the economic and military reforms of the Diet in Ónod, Rákóczi should have published his own newspaper. That would have been the only possibility to make his views known and to achieve his aims.

Nóra G. Etényi

LA DIÈTE D'ÓNOD DANS WIENERISCHES DIARIUM ET THE BOSTON NEWS-LETTER

Résumé

Les deux hebdomadaires, Wienerisches Diarium et The Boston News-Letter ont été édités très loin l'un de l'autre, du moins pour l'époque. Leur lectorat était fortement différent, mais les deux ont été créés à l'issue des grands changements politiques, sociaux et économiques du début du 18e siècle.

La cour de Vienne voulait voir, dans l'hebdomadaire viennois, des actualités militaires et politiques illustrant l'importance de la dynastie des Habsbourg, de Léopold Ier et de ses fils, ainsi que leur pouvoir européen croissant. Reflétant les intérêts du centre de pouvoir, Wienerisches Diarium publiait des comptes rendus détaillés sur les fêtes, les cérémonies de cour et la réception d'ambassadeurs étrangers, ainsi que des extraits de journaux de guerre officiels tenus par des généraux impériaux. L'hebdomadaire a traité la guerre d'indépendance de Rákóczi uniquement comme un problème militaire sans citer des arguments juridiques ou relatifs à la théorie de l'État et ce, même pas au sujet des Diètes convoquées par François Rákóczi II, ni de son titre de prince. Parmi les Hongrois, c'était surtout l'élite politique loyale au roi qui était présente dans l'hebdomadaire de Vienne, notamment le général efficace János Pálffy, ban de Croatie et comme médiateur, le palatin Pál Esterházy. Les informations publiées sur la Diète d'Ónod s'inscrivent dans deux tendances principales. Le journal ne dispose pas d'informations de fond directes sur les événements de la Diète, ni sur le détrônement. Le journal a fait état du drame sanglant des délégués de Turóc en soulignant le rôle de Miklós Bercsényi. Toutefois, ils ont expliqué les événements par le rôle de médiateur de paix joué précédemment par Pál Okolocsányi, père de Kristóf, délégué de Turóc. Interdisant la présence à la Diète, les décrets du roi, édités au nom du palatin, ont toujours été publiés dans l'hebdomadaire de Vienne. Néanmoins, en juin et juillet 1707, ce sont principalement les informations sur les cérémonies religieuses et sur le pouvoir et l'importance de la dynastie en Europe qui ont été publiées.

C'est selon les intérêts de l'Angleterre en matière de politique étrangère que l'hebdomadaire de Boston a présenté les opérations militaires terrestres et maritimes de la guerre de succession d'Espagne, ainsi que ses actions diplomatiques et son impact économique. L'Angleterre était l'allié de l'Empire des Habsbourg, mais pour elle, la guerre d'indépendance de Rákóczi n'était pas seulement une question militaire. Au nom de l'équilibre des pouvoirs en Europe mis en avant également par le journal, de nombreux aspects de la politique de François Rákóczi II y ont été présentés, surtout au sujet des négociations de paix et de son titre de prince de Transylvanie. Les informations de Boston considèrent Rákóczi comme une personnalité politique importante, surtout pour la Principauté de Transylvanie, ce que reflètent également les nouvelles publiées sur la manière dont il montre son pouvoir, sur ses médailles commémoratives et son arc de triomphe de Kolozsvár. The Boston News-Letter analyse également les conséquences en matière de politique étrangère du détrônement d'Ónod. Il cite le manifeste de Rákóczi adressé au monde chrétien qui contient les motifs du détrônement. Reflétant la position de la politique étrangère anglaise, l'hebdomadaire de Boston cherche des garanties à long terme pour résoudre la crise politique dans la région.

Pour faire connaître et faire valoir sa position, ainsi que pour présenter les réformes économiques et militaires de la Diète d'Ónod, Rákóczi aurait dû créer et éditer son propre hebdomadaire.

Nóra G. Etényi

DIE DIÄT VON ÓNOD IM WIENERISCHEN DIARIUM UND IM THE BOSTON NEWS-LETTER

Resümee

Die zwei Wochenzeitungen Wienerisches Diarium und The Boston News-Letter wurden – mit dem Maßstab der Zeit gemessen – ziemlich weit voneinander herausgegeben, und auch die Leserschaft der beiden Blätter unterschied sich in bedeutendem Maße. Trotzdem wurden beide Wochenblätter von der großen politischen, gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Umstrukturierung Anfang des 18. Jahrhunderts zum Leben erweckt.

Der Wiener Hof wollte in der Wiener Wochenzeitung militärische und politische Nachrichten wiedersehen, die die Bedeutung und die europäische Macht der Habsburger-Dynastie repräsentierten, sowohl bezüglich Leopold I., als auch später bezüglich seiner Söhne. Das Wienerische Diarium spiegelte die Interessen des Machtzentrums wider und veröffentliche detaillierte Berichte über die höfischen Feierlichkeiten, Zeremonien, den Empfang ausländischer Gesandter und Auszüge aus dem offiziellen Kriegstagebuch der kaiserlichen Heerführer. Die Nachrichten des Rákóczi-Freiheitskampfes erschienen lediglich als militärisches Problem und zitierten auch keine staatstheoretischen, rechtlichen Argumente bezüglich der von Ferenc II. Rákóczi einberufenen Diäten oder seines Fürstentitels von Siebenbürgen. In der Wiener Wochenzeitung erschien am häufigsten die königstreue ungarische politische Elite, insbesondere der kroatische Banus János Pálffy und – als erfolgreicher Heerführer und Mediator – Palatin Pál Esterházy. Die im Zusammenhang mit der Diät von Ónod im Wochenblatt veröffentlichten Nachrichten werden von zwei Haupttendenzen gekennzeichnet. Es gibt auch keine direkten nennenswerten Informationen über die Ergebnisse der Diät und die Dethronisation. Bezüglich des blutigen Dramas, der Abrechnung mit den Deputierten aus Turóc, betonten sie die Rolle von Miklós Bercsényi, erklärten jedoch die Ereignisse mit der früheren friedensvermittelnden Rolle des Vaters des Deputierten aus Turóc namens Kristóf Okolocsányi, nämlich Pál. Die Patente, die im Namen des Herrschers und des Palatins herausgegeben wurden und das Erscheinen bei der Diät verbaten, wurden im Wiener Wochenblatt stets veröffentlicht. Grundsätzlich wurden jedoch im Juni und Juli 1707 Nachrichten über weltliche und religiöse Zeremonien veröffentlicht, die die Macht der Dynastie stärkten und ihre europäische Bedeutung demonstrierten.

In der Bostoner Zeitung wurden – den außenpolitischen Interessen Englands entsprechend – die Kriegsereignisse des Spanischen Erbfolgekrieges auf dem Meer und auf dem Festland, die diplomatischen Aktionen und wirtschaftlichen Folgen vorgestellt. England war Verbündeter des Habsburgerreiches, betrachtete jedoch den Rákóczi-Freiheitskampf nicht nur als eine militärische Frage. Im Namen des europäischen Machtgleichgewichts, das auch die Bostoner Zeitung betonte, erschien die Politik von Ferenc II. Rákóczi im amerikanischen Blatt in recht vielseitiger Weise, insbesondere was die Friedensverhandlungen und den Fürstentitel von Siebenbürgen betrifft. In den Bostoner Nachrichten wurde Rákóczi als ein ernsthafter politischer Faktor angesehen, vor allem bezüglich des Fürstentums Siebenbürgen und dies spiegelt sich auch in den Berichterstattungen wider, die die Machtrepräsentation, die Erinnerungsmedaillen und die Siegespforte von Rákóczi in Kolozsvár (Klausenburg) vorstellten. Der The Boston News-Letter analysiert auch die außenpolitischen Konsequenzen der Dethronisation von Ónod. Er zitiert das Manifest, das Rákóczi an die christliche Welt gerichtet hatte und in dem die Gründe der Dethronisation angeführt sind. Die Bostoner Zeitung sucht – wobei sie den Standpunkt der englischen Politik widerspiegelt – langfristige Garantien für die Machtkrise der Region.

Zur Vorstellung des eigenen Standpunktes von Rákóczi, der wirtschaftlichen Erneuerungen, der Heeresreform der Diät von Ónod wäre die Herausgabe einer Wochenzeitung in eigener Veröffentlichung notwendig gewesen. Rákóczi hätte seinen eigenen Standpunkt nur in einem Wochenblatt richtig geltend machen können, der von ihm herausgegeben worden wäre.

Нора Г. Этеньи

ОНОДСКОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ СОБРАНИЕ В WIENERISCHES DIARIUM И THE BOSTON NEWS-LETTER

Резюме

Эти два еженедельника Wienerisches Diarium и The Boston News-Letter, измеряя шагами эпохи, издавались на весьма больших расстояниях друг от друга, и читательская публика этих двух изданий так же в большой мере разнилась между собой, и все же оба еженедельника были вызваны к жизни большими политическими, общественными и экономическими преобразованиями начала XVIII века. Венский двор хотел бы вновь увидеть в венском еженедельнике военные и политические вести, репрезентировавшие значение династии Габсбургов и их возрастающую власть в Европе – в отношении Леопольда I и затем его сыновей. Еженедельник Wienerisches Diarium, отражая интересы центральной власти, публиковал подробные отчеты о придворных празднествах, церемониях, приемах иностранных послов и подробные отчеты, почерпнутые из официальных военных дневников кайзеровских полководцев. Вести об освободительной борьбе под руководством Ракоци появлялись лишь в качестве военной проблемы, не содержали цитат из государственных теорий, юридических аргументов, ни в отношении провозглашенных Ференцем II Ракоци государственных собраний или же титула князя Трансильвании. В венских еженедельниках среди венгерских вестей фигурировала большей частью венгерская политическая элита, преданная королю, главным образом хорватский бан Янош Палффи, прославленный полководец, и в качестве посредника надора Пал Эстерхази. Публиковавшиеся в еженедельнике вести, касавшиеся онодского государственного собрания, характеризуются двуми основными тенденциями. Они не содержали непосредственной существенной информации ни о событиях в государственном собрании, ни о низложении правителя. Кровавая драма, расправа с послами Туроца была описана с подчеркиванием роли Миклоша Берченьи, но события объяснялись главным образом более ранней посреднической ролью туроцкого посла отца Криштофа Околочаньи, Пала. Изданные от имени правителя, надора патенты, запрещавшие появление в государственном собрании, всегда публиковались в еженедельнице. Однако в июне, июле 1707 года появлялись известия, демонстрировавшие власть и могущество династии, ее значение в Европе, сообщения о светских и церковных церемониях.

В бостонской газете в соответсвии с внешнеполитическими интересами Англии публиковались вести о морских и сухопутных боевых событиях испанской войны за наследство, дипломатические акции, проводимые в ее пользу, анализировалось экономическое воздействие военных действий. Англия была союзницей империи Габсбургов, но борьбу за свободу, возглавляемую Ракоци, она рассматривала не только как военный вопрос. Во имя европейского державного равновесия, подчеркиваемого и бостонской газетой, политика Ференца II Ракоци весьма многосторонне отражалась в американской газете, особенно события, связанные с переговорами о мире и титулом трансильванского князя. В бостонских известиях Ракоци рассматривают как серьезный политический фактор, особенно в отношении Трансильванского Княжества, и это отражается также и в державной репрезентации Ракоци, в показе в специальных выпусках изданных в его честь юбилейных медалей, триумфальной арки в городе Коложвар и пр. The Boston News-Letter дает также анализ внешнеполитических последствий низложения императора в Оноде. Приводится манифест Ракоци, с которым он обратился ко всему христианскому миру, где он называет и причины низложения правителя. Бостонская газета, отражая позицию политики Англии, ищет также долгосрочные гарантии для решения кризиса власти в регионе.

Для ознакомления со своей позицией, показа военной реформы и экономических нововведений государственного собрания в Оноде Ракоци нуждался в издании собственного еженедельника, в котором он мог бы выразить свою подлинную позицию.

KÓNYA PÉTER

A FELSŐ-MAGYARORSZÁGI SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK AZ 1707. ÉV ESEMÉNYEIBEN

A szabad királyi városok fontos szerepet játszottak a Habsburg-ellenes felkelésekben a XVII. század végén és a XVIII. század elején, különösen azok legnagyobbjában és leghosszabbjában, amelynek élén II. Rákóczi Ferenc állt. E városok a szabadságharc számára több ok miatt is nagy jelentőségűek voltak. Gazdasági szempontból nem csak bőséges pénzforrásként szolgáltak, hanem a fegyveres küzdelem számára igen fontos nyersanyagokat és termékeket állítottak elő: fegyvereket, lőport, ruházatot, és más ipari cikkeket. Fejlett kereskedelmi kapcsolataik révén ezek a városok közvetítették a külföldi árucikkeket is az országba, politikai szempontból pedig, lojális, protestáns lakosságuk révén, fontos politikai szövetségest jelentettek a habozó nemességgel szemben. A városok ugyanakkor nem csekély katonai erővel is bírtak. Mind a Habsburg katonaság, mind a kuruc hadsereg igénybe vette őket elszállásolásra és ellátási célokra. A szabadságharc állama különösen azokra támaszkodott, amelyeket modern, tüzérséggel bőven ellátott erődítmények védtek, mert azok a harcok idején csaknem bevehetetlen, hosszú, akár több évig tartó ostromnak is ellenállni képes erődökké válhattak. A felső-magyarországi városok közül ilyen, valóban modern erőd a XVIII. század elején csak kettő volt, Kassa és Eperjes.

II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában a legnagyobb jelentőségűek, több ok miatt, a felső-magyarországi szabad királyi városok voltak, amelyek az ellenállás közepén helyezkedtek el, majdnem végéig a szabadságharc oldalán álltak, és annak fontos gazdasági, politikai és katonai támaszát alkották.[1] Felső-Magyarország területén öt, 1655-től hat szabad királyi város volt. E városok a szabadságharcot megelőző évtizedekben, pontosabban a XVII. század utolsó harmadában, mind nagyságukban, mind gazdasági, társadalmi, politikai vagy katonai jelentőségükben különböztek egymástól.

Eperjes a XVII. század első felében a királyi Magyarország legjelentősebb szabad királyi városainak egyike volt. Gazdaságát elsősorban a fejlett nemzetközi kereskedelem és a céhes ipar jellemezte; e téren egy időben a keleti részek fővárosát, Kassát is utolérte, sőt, átmenetileg, meg is megelőzte. A város modern erődítményrendszerrel és tüzérséggel rendelkezett. A század második felében több mint 6000 ember lakott a városban, bár ez a szám a Thököly szabadságharc után bizonyos mértékben csökkent. Lakossága német, magyar és szlovák nyelvű volt. A többi városhoz hasonlóan a lakosság többsége az ágostai evangélikus vallást követte.[2]

Bártfa a Lengyelország felé vezető úton, a határ közvetlen közelében terült el. Bár a városi jövedelmek fő forrását itt is a kereskedelem és az ipar jelentette, Eperjeshez képest mezőgazdasága is számottevő volt. Mindezek ellenére már a XVI. században lassan kezdett visszafejlődni, annak ellenére, hogy az összes szabad királyi városok közül, Kas-

[1] *Kónya, Peter:* Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstaní (1670-1711). Prešov, 2000. (A továbbiakban: *Kónya*, 2000.)

[2] *Kónya Péter:* Eperjes az utolsó Habsburg-ellenes felkelések korában. In: Habsburgok és Magyarország XVI–XVII. században. Debrecen, 1997. 23–32. o.

sa után, Bártfa volt a legnagyobb földesúr, hiszen még a XVII. század közepén is 14 teljes jobbágyfalut birtokolt. A XVII. századra mégis jelentősen lemaradt Eperjes mögött. Védelmi rendszere lényegében csak az elavult, későközépkori bástyákból és falakból állt. A század végén legfeljebb 3000 – többségében német, kisebb részben szlovák nyelvű – lakosa volt.[3]

Kisszeben a legkisebb és gazdaságilag a leggyengébb volt a hat város közül. Kereskedelme, Eperjes közvetlen szomszédsága miatt, nem fejlődhetett oly mértékben, mint más városoké. Ugyanez mondható el céhes iparáról is. Lakossága alig haladta meg a 2000 főt. Csekély katonai jelentőségét mutatja, hogy középkori városfalai már csak esetleges rablótámadásoktól védhették meg. Többnyire német nyelvű lakossága soraiban nagyszámú szlovák mellett kevés magyar is akadt.[4]

Kassa, átmeneti pangás után, a XVII. század második felére ismét a legnagyobb és legjelentősebb felső-magyarországi várossá emelkedett. Gazdasági életében, a fejlett kereskedelem mellett, erős ipara is jelentős szerepet játszott. Lakossága a XVII. század végén kb 5000-re tehető. Polgársága, mint Eperjesé, háromnyelvű volt. Kassa az egyetlen olyan felső-magyarországi szabad királyi város volt, ahol az ellenreformáció előtt a lutheri mellett a református és a katolikus egyház is virágzott. Mint az egész Felső-Magyarország hagyományos központjában, a városban működött az országrész két legfelsőbb igazgatási szerve, a Felső-magyarországi Főkapitányság és a Szepesi Kamara.[5]

Lőcse is gazdag és fejlett kereskedőváros volt a XVII. században. Falai között több mint 40 iparos céh működött, lakosainak száma elérte a 4000 főt. A lakosság túlnyomó részét németek adták.

Késmárk a XV. században visszaesett mezővárosi rangra, csak 1655-ben kapta vissza a szabad királyi városok kiváltságait. A mintegy 2000 lakosú Késmárk elsősorban fejlett iparos város volt, ahol, mint Lőcsén, többnyire németek éltek.[6]

A hat város (Kassa, Eperjes, Lőcse, Bártfa, Kisszeben és Késmárk) gazdasági, katonai és politikai jelentősége, több ok miatt, nem csak a mozgalom elején, hanem a lényegében következő évek során is megmaradt. Földrajzi fekvésüknek köszönhetően 1710-ig az alsó-magyarországi szabad királyi városokkal, vagy a bányavárosokkal szemben, a frontvonaltól távol, a kuruc hátországot alkották, és zömükben protestáns lakosaik is mindvégig sokkal lojálisabbnak bizonyultak, mint a nyugatabbra élő (pozsonyi, nagyszombati, besztercebányai vagy selmecbányai) polgártársaik.[7]

A hat szabad királyi város nem egy időben került a kurucok kezére, de 1704 végén már mindegyikük Rákóczi táborában volt.[8] E városok rendkívül jelentősek voltak a szabadságharc számára, annak ellenére, hogy a XVII. század utolsó két évtizedeiben és a

---

[3] *Kónya*, 2000.

[4] *Kónya, Peter:* Sabinov v druhej polovici 17. a na prahu 18. storočia, 119- 154. o. In: *Kónya, Peter* (a kol.): Dejiny Sabinova. Sabinov, 2000.

[5] *Kónya, Péter:* A Felső-Magyarországi szabad királyi városok II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában. In: Rákóczi állama és a korabeli Európa. Budapest, 2004. (A továbbiakban: *Kónya*, 2004.) 28–43. o.

[6] Uo.

[7] *Kónya*, 2000.

[8] Míg Kisszeben már 1703 őszén, Bártfa, Késmárk és Lőcse az év végén, Kassa és Eperjes csak 1704 decemberében került Rákóczi hatalmába.

felkelés elején, főleg gazdasági erejükből, sokat veszítettek. Kassa és Eperjes megszerzése kulcsfontosságú volt nem csak az egész Felső-Magyarország ellenőrzése szempontjából. Mind e kettő, mind a többi négy város még mindig elegendő gazdasági erővel rendelkezett, ami lehetővé tette a hadsereg ruházattal, puskaporral, könnyebb és nehezebb fegyverzettel, és a más, a háború számára szükséges árucikkekkel való ellátását.[9]

Katonai szempontból a korszerűen megerődített Kassa és Eperjes többhavi ostromnak is ellenállhatott. Többi négy város erődítései már távolról sem feleltek meg a kor hadászati követelményeinek, bár későközépkori városfalaik a nagyszámú katonaság szálláshelyeinek megvédésére még alkalmasak voltak. Nem feledkezhetünk meg a városok által fizetett adók összegéről sem. Politikai szempontból a polgárok elsősorban a vármegyei nemességgel való konfliktusokban nyújthattak segítséget a fejedelemnek.[10] Mindezek mellett Bártfa például, földrajzi fekvésének köszönhetően, jelentős szerepet töltött be Rákóczi külpolitikai kapcsolataiban is.

1705 végéig a városokban berendezkedett a kuruc hatalom és részben teljesültek a városok céljai és várakozásai is. Az új hatalom mentesítette a városokat a katonaság ellátásától és az adófizetéstől, de más gazdasági kedvezményeket is hozott: Kassán és Eperjesen Rákóczi visszaváltotta a Habsburg parancsnokok által bevezetett rézpénzt. Ezt a szükségpénzt a városparancsnokok a többhónapos ostrom alatt verették. Csak Eperjesen 8 282 rajnai forint értékében került forgalomba.[11] 1705 áprilisában Keczer Sándor 5 688 magyar forint 60 dénárt, majd 5 901 forint 67 dénárt vitt Lőcsére, beváltásra, s a város 12 000 magyar ezüstforintot kapott.[12] A politikai váltás, legalább az első években, pozitívan befolyásolta a kereskedelmet. Eperjes a több mint egy évig tartó ostrom után ismét szabadon kereskedhetett, nem csak a többi felső-magyarországi városokkal és mezővárosokkal, hanem a lengyel területekkel is, amit Rákóczi lengyelországi kapcsolatai is segítettek. Egyébként a fejedelem több rendelete támogatta a hazai (s így az eperjesi, kassai, vagy bártfai) kereskedők érdekeit.[13] De nem csupán a kereskedelmet, a hazai ipart is fejlesztették a felkelő állam szükségletei. Keczer Sándor már néhány nappal a város megszállása után, 1705 januárjában összevásárolta Eperjesen az összes piros és kék posztót,[14] és az árutermelés a következő években is folytatódott a katonaság számára.

Kisszeben a vallásügyek rendezése után visszaszerezte a malmot, ami korábban a katolikus plébános birtokába került.[15] A kis város jelentősége megnőtt, főleg addig, amíg Eperjes a császár kezén volt, és helyette Kisszeben vásárolta és adta el a tokaji borokat. Visszaszerezte a hejcei szőlőket is, amelyeket majdnem a szabadságharc végéig zavartalanul használhatott.[16] Bártfának 1706-ban, rendkívül nehéz helyzete ellenére (a város le-

[9] *Kónya*, 2004. 28–43. o.

[10] A felső-magyarországi szabad királyi városok már 1683 januárjában, a kassai gyűlésen támogatták Thököly Imre fejedelmet a nyugtalan nemességgel szemben.

[11] ŠA Prešov, Mag. Prešov 1700–1709, B–12.: De Wilson ezredes emlékirata Eperjes ostromáról.

[12] Uo. Keczer Sándor levele és nyugtája 1705 áprilisából.

[13] ŠA Prešov, Pob. Bardejov, Mag. Knihy 62.: a városi tanács jegyzőkönyvei, 1704–1708.

[14] ŠA Prešov, Mag. Prešov 1630–1705, B–2.: Keczer Sándor rendelete, 1705. január 9.

[15] Magyar Országos Levéltár (MOL), A Rákóczi-szabadságharc levéltára (RSZL), G–31.: a kisszebeni tanács levele a szécsényi országgyűlés bizottságának, 1706. április 30.

[16] ŠA Prešov, Mag. Sabinov, 104/13.: iratok a városi bortermelésről.

égett és gazdasága csak nagyon lassan fejlődött), két jobbágyfalu zálogát sikerült kifizetnie, és két tállyai szőlőjét (Nagy- és Kisnyerges) is visszaszerezte.[17] Ezek a gazdasági sikerek azonban múlékonynak bizonyultak. Hasonlóképpen a többi városnak is sikerült legalább részben visszakapnia a korábbi években elzálogosított falvait, szőlőit vagy majorságait.

Kisszebenben, Lőcsén és Késmárkon már 1704-ben, Kassán és Eperjesen 1705 elején visszaállt a szabad önkormányzat. Megszűnt a kamara felügyelete a városi kormányzati szervek felett, és az új városi tanácsok és hivatalok összetétele már a polgárság tényleges vallási viszonyai alapján alakult.[18] Így csak Kassán maradt a katolikus bíró, a többi öt városban evangélikus polgárok kerültek a bírói székbe. Kassán kívül, ahol azonban szintén a protestáns tanácsosok voltak többségben, csak Eperjesen és Bártfán jutott képviselethez a tanácsban a katolikus kisebbség.

A városok túlnyomóan protestáns lakossága számára rendkívül nagy fontosságú volt a vallásszabadság visszaállítása. 1703 végén, illetve 1704 utolsó heteiben a kuruc csapatokkal visszatértek a száműzetésből az evangélikus lelkészek. Rákóczi ugyan mindkét protestáns vallás szabad gyakorlását megengedte, az egyházi vagyon visszajuttatását azonban megtiltotta. Kivételnek csak az eperjesi evangélikus kollégium tekinthető, azt Bertóti Ferenc rendelete alapján már 1705 januárjában visszakapták az evangélikusok.[19] A lutheránus polgárok az időre már megelégelték, hogy csak a külvárosokban építhetnek fatemplomokat (már ahol építhettek, mert Eperjesen például a hatóságok még azt sem engedélyezték, Bártfán pedig éppen a századfordulón égették fel azokat). Ideiglenesen polgárházakat, illetve vendéglőket használtak egyházi célokra.[20] Csak a szécsényi országgyűlés rendezte végül – viszonylag igazságosan – a templomügyet a városokban. A vallási törvénycikkek értelmében az evangélikus (és a református) vallás az ország egész területén egyenrangú lett a katolikussal és az előző időben elkobzott templomokat és iskolákat igazságosan el kellett osztani a három bevett vallás között. A vallási cikkelyek érvényesítése érdekében az országgyűlés különbizottságokat hozott létre, melyek pár hét múlva a hat felső-magyarországi szabad királyi városba is megérkeztek. Míg az eperjesiek, bártfaiak, szebeniek és késmárkiak a templomok elosztásában nagy győzelmet arattak Szécsényben, a lőcseik, de különösen a kassaiak nem voltak elégedettek a végzésekkel. Lőcsén ugyanis olyan rendelkezés született, hogy az evangélikusoknak osztozkodniuk kellett a katolikusokkal a Szent Jakab-székesegyházon, akik azon kívül továbbra is kezükben tartottak még három templomot, holott összesen nem tettek ki 60 főt.[21]

---

[17] ŠA Prešov, Pob. Bardejov, Mag. Knihy 1825.; Mag. Knihy 62.

[18] Ez viszont nem zajlott mindenhol problémamentesen. Eperjesen pl. a fejedelmi biztosok az első választást semmisnek nyilvánították és márciusban újat rendeltek el. *Kónya, Peter:* Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstaní (1670–1711). Prešov, 2000.

[19] *Kónya, Peter:* Prešovské evanjelické kolégium v politických zápasoch konca 17. a začiatku 18. storočia. In: (*Kónya, P. – Matlovič, R.* [Ed.]:) Prešovské evanjelické kolégium, jeho miesto a význam v kultúrnych dejinách strednej Európy. Prešov, 1997. (A továbbiakban: *Kónya,* 1994.) 21–45. o.

[20] Az eperjesi ágostai hitvallású evangélikus parókia levéltára: Annale fata et vicissitudines Ecclesiae Evngelicae Eperiessiensis 1671–1721. (A továbbiakban: Az eperjesi ág. ev. parókia levéltára.)

[21] Csécsi János naplója a szécsényi országgyűlésről. In: Rákóczi tükör. I. (Szerk.: *Köpeczi, Béla – R. Várkonyi, Ágnes.*). Budapest, 1973. (A továbbiakban: RT I.) 165. o. *Fabiny Tibor:* II. Rákóczi Ferenc valláspolitikája. Budapest, 1971. Kézirat, (a továbbiakban: *Fabiny*) 49. o.

Sőt Kassán az evangélikus polgároknak el kellett hagyniuk még a nemrég visszafoglalt Szent Erzsébet székesegyházat is. Eperjesen, Bártfán és Kisszebenben viszont visszakapták az evangélikusok a főtéren álló székesegyházakat, Eperjesen még a mellette épült magyar, vagy kis templomot is. Hasonlóan visszakapták az iskolákat és a parókiákat is.[22]

Különböző kuruc csapatok hosszabb-rövidebb ideig már 1704-ben és 1705-ben is tartózkodtak a városokban, ám akkor még nem jelentettek nagy terhet a városi gazdaság számára. Az első évben a csapatokat mind Bártfán, mind Kisszebenben maga a fejedelem tartotta el, később a kiadások felét a városi pénztárak fedezték[23] – bár a szegény Kisszeben, Eperjes elfoglalásáig (amikor nagyobb helyőrséget kellett a városban tartani), azt sem volt képes vállalni.

A helyzet a következő évben kezdett változni, amikor Rabutin generális közeledett Erdélyből nagyszámú hadseregével. A felső-magyarországi szabad királyi városok akkor erősebb kuruc helyőrségeket és más csapatokat is befogadtak, és a gazdasági nehézségek is egyre bonyolultabbá tették a katonaság és az állam követeléseinek kielégítését. A városok immár közvetlenül megtapasztalhatták a háború súlyát.[24]

Az Erdély felől közeledő császári hadsereg első célja Kassa és Eperjes volt, ezért 1706-ban mindkét városban többször átépítették, kibővítették, vagy korszerűsítették az erődítményeket. Míg Eperjesen Károlyi Sándor még csak kiegészítette katonaságával a helyőrséget – és október elejére a vármegye inszurgensei is összegyülekeztek a városban[25] –, Kassának már állnia kellett a Habsburg hadsereg ostromát. Szeptember 29-től október 11-ig ostromolta Kassát Rabutin generális tizenötezres serege. Október 1-től három sáncból lőtték a várost, több mint négyszáz bomba hullott az utcákra és a város részben leégett. Végül a sikertelen ostrom után, október 11-én, Rabutin visszavonult a város alól. Az ostrom alatt nagy károkat szenvedett a város, sok ház és néhány jelentős középület, a székesegyház is, súlyosan megsérült.[26]

Kassán és Eperjesen kívül Bártfa is készült a védekezésre. Szeptember közepére reálissá vált a veszély, hogy a császári katonaság eléri a városokat: Rabutin Eperjesen, Kassán és Bártfán szándékozott telelni. Kassa, esetleg Eperjes sikertelen ostroma után is várható volt, hogy az ellenség továbbhalad Bártfa felé. A város védelmével a fejedelem Bertóti Ferenc kassai vicegenerálist és Károlyi Sándort bízta meg. Bertóti felhívással fordult a lakosokhoz, amelyben hazafiságukra hivatkozva buzdította őket a város személyes védelmére. A polgárokat a katonai parancsnokság alá rendelte, és egyúttal a katonaság ellátására is kötelezte.[27] A polgárokat szétosztotta a bástyákon, ahol a kuruc tisztek vezetése alatt kellett harcolniuk. A válságos helyzetben Károlyi is külön parancsot adott ki a város védelmére. Ostrom esetén csak a harcképes polgároknak kellett volna a városban maradniuk, a többieknek el kellett vonulniuk a bányavárosokba. Megparancsolta továbbá, hogy elegendő lőszert gyűjtsenek a városba, és letépette a tetőt a polgárházakról.

---

[22] *Fabiny,* 49. o., valamint Az eperjesi ág. ev. parókia levéltára.

[23] MOL RSZL G–24., 68.: II. Rákóczi Ferenc levele, 1704. február 2.

[24] *Kónya,* 2000.

[25] ŠA Prešov, ŠŽ K 23.: Sáros vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, 1706–1710. 201. o.

[26] *Schiessler Gáspár:* Emlékezetes feljegyzések mindarról, ami Kassa szabad királyi városban történt. In: RT I., (a továbbiakban: *Schiessler,*) 517. o.

[27] ŠA Prešov, Pob. Bardejov, Mag. Knihy 62.

A polgároknak, akiket a késmárkiak egészítettek volna ki, az utolsó csepp vérükig kellett volna harcolniuk.[28] Rabutin a sikeretlen kassai ostrom után azonban nem menetelt tovább Bártfa felé, s így a rendeletek nem léptek érvénybe.

1707 folyamán is mind a hat városban tartózkodtak különböző kuruc csapatok. Eperjesen például a helyőrségen kívül Bercsényi Miklós és Ocskai László katonái, valamint La Mothe francia tüzérei állomásoztak. 1707 novemberétől kilenc tüzérszázad is Eperjesen telelt.[29] A város 1706 februárjától Keczer András főhadbiztos székhelye volt, a városparancsnoki tisztséget 1709-ig Roth György ezredes töltötte be.[30] A katonák fegyelmezetten viselkedtek, a polgárokat nem zavarták, vagyonukat nem károsították. Ez minden bizonnyal a fejedelem oltalomlevelének volt köszönhető, mely szerint a kihágásokat elkövető katonákra halálbüntetés várt. Így aztán rablásokra és erőszakoskodásokra a hadsereg részéről alig elvétve került sor. Csak 1706-ban panaszkodtak a polgárok Roth ezredesre a vágóhíd jogtalan elfoglalásáért, valamint katonáira, akik betörtek a városházára, néhány polgárházat kiraboltak és tulajdonosait megsebesítették.[31]

Bártfa a szabadságharc folyamán jelentős tüzérségi központtá vált. A város a kapituláció értelmében 1704 után is megtartotta ágyúit, 1706 végétől, de legkésőbb 1707 elejétől pedig számos tüzéregység állomásozott Bártfán, és a kuruc parancsnokság további ágyúkat és tüzérségi felszerelést is oda csoportosított.[32] 1707 január végén La Mothe ezredes érkezett a városba öt tüzérszázaddal, amelyekből egy a külvárosokba, a többi négy a környező falvakba települt. A francia ezredes a következő évben is a városban tartózkodott, és nagyobb tüzércsapatok is maradtak ott a szabadságharc végéig.[33]

Bártfán nem volt konfliktusmentes az együttélés a katonasággal. 1704 januárjában, egy verekedésben a polgárok lelőtték a kuruc parancsnok lovát.[34] Annak ellenére, hogy a parancsnok megígérte a fegyelem megtartását, a katonák továbbra is erőszakosan viselkedtek. 1705 februárjában panaszt nyújtottak be Roth ezredének egy kapitánya ellen, aki megtámadott egy polgárasszonyt, októberben pedig Seldtmeyer lovasai ellen.[35] A nagyszámú tüzérség is sok pénzébe került a polgároknak. La Mothe 1707-ben minden élelmiszert és iparcikkeket a várostól követelt, és a porciókat csak ezüstpénzben fogadta el. Egyébként, a többi tüzéregységek is nagyobb, rendszerint 1000 forintot meghaladó összegeket követeltek.[36]

Kisszebenben 1706-tól Fierville gyalogezrede telelt.[37] 1707 novemberében Ordódy ezredes hatvan gyalogját rendelték a városba, a parancsnoksággal Héthárson települt, a többi egységek a környékbeli falvakban.[38]

---

[28] ŠA Prešov, Pob. Bardejov, Mag. Missiles: Nariadenie gen. Károliho o prípravách na obranu mesta.

[29] ŠA Prešov, Mag. Prešov, Knihy, 24.: Városi számadáskönyv, 1707–1710.

[30] MOL RSZL Fejedelmi Kancellária, városok beadványai, G–19.: az eperjesi magisztrátus panasza, 1706. febr. 2.

[31] Uo.

[32] Gróf Eszterházy Antal kuruc generális tábori könyve, 1706–1709. (Szerk.: *Thaly Kálmán.*) Budapest, 1901. Levél, 1707. január 12.

[33] ŠA Prešov, Pob. Bardejov, Mag. Missiles: La Mothe levele, 1707. január 26.

[34] Uo, a városi tanács levele, 1704. január 11.

[35] ŠA Prešov, ŠŽ K 22., 794. o.

[36] ŠA Prešov, Pob. Bardejov, Mag. Knihy 1825.

[37] ŠA Prešov, ŠŽ K 22., 201. o.

Meg kell azonban mondanunk, hogy Kisszeben katonai jelentősége a XVIII. század elején már minimális volt. A kuruc hadsereg nem is látta értelmét tartósabb védelmének, és 1705-től sem tüzérséget, sem jelentősebb egységeket nem helyezett a városba. Két évvel később Ottlyk György főudvarmester Kisszebenről jelentette: „nem olyan hely, amely képes lenne védekezni."[39]

Kassa 1707 folyamán is az egyik legjelentősebb erőd volt, erős tüzérséggel és nagyszámú helyőrséggel. Az év elején eltüntették az 1706-os ostrom nyomait, tavasszal intenzív erődítési munkák folytak. A modern erődrendszert ároksánccal és ellengáttal egészítették ki.[40] Kassa az egész ország egyik legfontosabb központjává lett, az év folyamán maga a fejedelem is többször időzött a városban. A többi szabad királyi város közül Lőcsén és a kisebb Késmárkon is jelentős kuruc katonaság tartózkodott.

1707 folyamán, azaz a szabadságharc ötödik évében a felső-magyarországi szabad királyi városok ellenmondásos helyzetbe kerültek. Rabutin hadseregének távoztával a közvetlen ostromveszély elmúlt, ami hozzájárult a viszonyok konszolidálásához. A városok s polgáraik egyfelől élvezték a szabadságharc vívmányait (főleg a politikai, társadalmi és a vallási életben), másfelől viszont egyre nehezebben viselték a kuruc állam növekvő válságának következményeit.

Az év elején mind a hat városban önkormányzati választások zajlottak. Mindegyik új városi tanácsban többségre jutottak a protestáns polgárok. Kassán azonos arányban voltak evangélikusok és reformátusok,[41] a többi városokban viszont mind a szenátusban, mind a tanácsban túlsúlyba kerültek az evangélikus polgárok. A katolikus lakosság csak Kassán és Eperjesen rendelkezett jelentősebb képviselettel az önkormányzatban. A városbírói tisztségbe Kassán kívül mindenhol evangélikus jelölt került. Eperjesen 1706-tól Klesch János,[42] Bártfán Péchy Ádám,[43] Kisszebenben Trompler György,[44] Kassán a katolikus Szent-Mártoni Imre állt a város élén.[45]

Az városi lakosság nagy többsége továbbra is evangélikus vallású volt, aminek egyébként megfelelt a templomok s az egyházi vagyon elosztása, amely a szécsényi országgyűlés óta már nem igen változott. Az evangélikus egyház mindegyik városban a régi plébániatemplomokat használta, csak Kassán maradt a Szent Erzsébet székesegyház a katolikus kisebbség kezében; az evangélikusoknak meg kellett elégedniök a kisebb, volt szlovák templommal. Visszakapták az evangélikusok a híres városi gimnáziumokat is. Eperjesen új fejlődésnek indult a felső-magyarországi rendek kollégiuma, mely Rezik Jánossal a rektori székben tényleges főiskolává vált.[46] A katolikus polgárság viszont nem mindegyik városban rendelkezett saját iskolával. Kisszebenben katolikus tanító sem volt,

---

[38] ŠA Prešov, ŠŽ K 23., 511. o.

[39] Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei. II., 572. o.: II. Rákóczi Ferenc levele, 1709. november 9.

[40] *Schiessler*, 518. o.

[41] Uo.

[42] ŠA Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2539.: a városi tanács választási könyve, 1640–1728.

[43] ŠA Prešov, Pob. Bardejov, Mag. Knihy 62., 63.

[44] ŠA Prešov, Mag. Sabinov, Knihy 99.: Cathalogus Magistratualium.

[45] *Schiessler*, 518. o.

[46] *Kónya*, 1994. 21–45. o.

Eperjesen a jezsuiták távozása után minoriták a volt ispotályban működtették a katolikus iskolát.[47] A hat szabad királyi város ismét a magyarországi evangélikus egyház jelentős központja lett, ami több ténynek köszönhető: Eperjesen működött a híres főiskola, a rózsahegyi zsinatig a bártfai német pap, Zabler Jakab volt az egyetlen tényleges evangélikus szuperintendens (püspök) az országban, és a városi tanácsok is minden erővel támogatták a lutheri egyházat.

Természetes, hogy a katolikus polgárok nem elégedtek meg az új viszonyokkal. Az előző évben több panaszt érkezett a szécsényi országgyűlés vallásügyi bizottságához, elsősorban Bártfáról és Kisszebenből, ahol a plébánosok az elveszett jövedelmeket, az egyházi vagyont és a liturgikus tárgyakat követelték.[48] Az evangélikus városi tanácsok azonban nem csak a katolikus lakosokkal kerültek konfliktusokba. Bár a lutheránus-kálvinista ellentétek a rekatolizálás alatt jelentősen meggyengültek, a szabad királyi városokban a református kisebbség nem volt egyenlő partnere a lutheránus többségnek. Kassán csak 1706-ban kaptak helyet a reformátusok a városi tanácstól templomépítésre,[49] az eperjesiek pedig, amíg a losonci evangélikusok föl nem építették a templomukat, még építési helyet sem kaptak. A református polgárok panaszkodtak is emiatt a fejedelemnek, de sikertelenül, így az eperjesi református templom ügye az ónodi országgyűlés elé került.[50]

A szabadságharc ötödik évében, a hosszú háború és a gazdasági válság következményeként, különböző nehézségek kezdtek jelentkezni a városokban. A katonaság követelései, az adó- és porciószedés és a rézpénz bevezetése nagy károkat okozott a városi gazdaságnak. A városi pénztárak és élelmiszerraktárak kiürültek, a hadi események és az értéktelen pénz lehetetlenné tették a normális áruforgalmat, ami miatt a városok nem tudták veszteségeiket pótolni.

A katonai parancsnokok mind a hat városban elsősorban élelmiszert, bort, puskaport, lőszert, papírt, fát, posztót, ruházatot, lábbelit és más iparcikkeket követeltek a városházától.[51] Ezek értéke 1707-ben csak Eperjesen elérte a 4 151 forintot.[52] A szolgáltatások közül leggyakoribb volt a fuvarozás, vagy kézművesek küldése az erődítési munkákra. Bár a hadkötelezettség csak a városokban élő nemesekre vonatkozott, minden város köteles volt bizonyos számú katonát állítani és nem kevés polgár belépett a kuruc egységekbe (főleg az iparoslegények).[53]

Az első években a városok ugyan még csak a katonaság ellátásának felét fedezték, ám ezen felül nem csekély pénzösszegekkel, szolgáltatásokkal és terménnyel is szolgáltak a hadseregnek vagy az államnak. Míg 1707 őszén Eperjesen a korábban már említett kilenc tüzérszázad tartásából 41 vármegyebeli falu vette ki a részét, a gránátosokat néhány hét múlva már maga a város tartotta el.[54] Bártfának komoly gondokat okozott az oda te-

[47] *Kónya,* 2000.

[48] MOL RSZL Vallásügyi iratok, G–31.

[49] *Schiessler,* 516. o.

[50] Az eperjesi ág. ev. parókia levéltára.

[51] *Kónya,* 2000.

[52] ŠA Prešov, Mag. Prešov, Knihy, 24.

[53] MOL RSZL Megyék és városok iratai, G–25.

[54] ŠA Prešov, Mag. Prešov, 1706–1806., B–2.: Keczer Sándor levele, 1708. március 5.

lepített francia tüzérség, amely nemcsak az élelmiszer-ellátását követelte a tanácstól – minden egyéb szükséges dologgal egyetemben –, hanem nem csekély pénzösszegeket is.

1707-ben már súlyos gondot jelentett a városoknak az adófizetés. A decemberben tartott kassai tanácsülésen Lőcsére 13 000, Eperjesre 10 000, Kassára 8 000, Bártfára 6 000 és Kisszebenre 3 500 dicát határoztak meg. Ez csak Eperjesen 32 750 rajnai forintot jelentett, ezen kívül még 2 500 köböl gabonát, ugyanannyi köböl zabot és 8 000 font húst.[55] Bártfa a pénz mellett havonta 102 köböl gabonával, ugyanannyi köböl zabbal és 40 mázsa 33 font hússal tartozott a kuruc államnak.[56]

Az eredetileg kivetett adó csökkentése ellenére a városok már nem voltak képesek kötelezettségeiket teljesíteni anélkül, hogy el ne adósodjanak, illetve újból el ne zálogosítsák vidéki birtokaikat. Így Eperjes már 1707-ben 4 000 forint kölcsön felvételére kényszerült,[57] és a városi jövedelmek 1706-tól 1707-ig Bártfán is több mint 18 000 forinttal, vagyis 75 százalékkal csökkentek.[58]

Egyidejűleg a rézpénz bevezetésének következményei is mutatkozni kezdtek a városokban. Eperjesen éppen 1707-ben vezették be először a városi számadásokban a 30 és 12 dénár értékű rézpénzt,[59] amely már régebben használatban volt. Ezt az értéktelen pénzt a helyi kereskedők és iparosok nem minden városban voltak hajlandók elfogadni, de a kuruc állam, a katonai parancsnokok és a hivatalok is csak a jó ezüstpénzt követelték. Így az adókat, a porciókat és más kiadásokat a városi pénztárakból ezüstpénzben kellett kiutalni, miközben a jövedelmek nagyobb része rézpénzben folyt be. Mivel a „fehér pénz" fogyásával nőtt a polgárok elégedetlensége és ellenszenve a „vörös pénz" iránt, Rákóczi és Bercsényi több rendeletben büntetés terhe alatt rendelte el a rézpénz általános használatát. Erre minden városban külön felügyelők figyeltek.[60] E rendeleteket mind Eperjesen, mind Kassán, mind Lőcsén nagy felháborodással fogadták a kereskedők. Bártfán a városi tanács segíteni igyekezett a rézpénz által legsúlyosabban károsodott polgároknak, ami új terheket jelentett a városi pénztárnak.[61]

További problémákat jelentettek az árak. A húsra és más élelmiszerekre a parancsnokok vagy hatóságok túl alacsony árakat szabtak. Ezeket azonban a polgárok, a pénz csekély értéke miatt, nem tartották be, és elsősorban a húst nemegyszer sokszoros áron adták el.[62]

Kivált a kisebb városokban már 1707-ben teljesen eltűnt a „fehér pénz," a városi pénztárakba és a számadáskönyvekbe réz libertások kerültek, és a problémák folytatódtak. A kereskedők és az iparosok nem akarták elfogadni az értékveszítő pénzt, a katonaság viszont, főleg a francia tüzérek, csak az ezüstérméket követelték. Kisszebenben, amely a legkisebb és gazdaságilag a leggyengébb volt a hat város közül, 1707 végéig majdnem össze-

[55] ŠA Prešov, Mag. Prešov, 1706–1806., B–2.: Keczer Sándor levele, 1708. február 16.

[56] ŠA Bardejov, Mag. Knihy 62.

[57] ŠA Prešov, Mag. Prešov, Knihy, 24.; ŠOKA Prešov, Mag. Prešov, 1700–1709., B–12.: levél, 1708. október 13.

[58] ŠOKA Bardejov, Mag. Knihy 1825.

[59] *Kónya*, 2000.

[60] ŠA Prešov, ŠŽ K 23., 445., 884. ó.

[61] ŠOKA Bardejov, Mag. Knihy 1825.

[62] MOL RSZL G–19.

omlott a városi költségvetés, az ezüstpénz teljesen kiesett a forgalomból, a tanács nem csak az adó jelentős részét, hanem a katonáknak járó szolgáltatásokat és a fizetéseket is csak a terményben képes volt teljesíteni.[63] Érdekes módon próbálta megoldani La Mothe ezredes 1706–1707-ben Bártfán a húshiányt, mely egyformán veszélyeztette a polgárokat és a városban elhelyezett katonákat: úgy vetett véget a helyzetnek, hogy a mészáros céhtől mesterlegényeket követelt, akiket katonáival együtt kiküldött vidékre marhát kobozni.[64]

Mindennek ellenére a hat szabad királyi város és polgársága lojális maradt a fejedelemhez és a kuruc államhoz, és további áldozatokra is kész volt. Fontos szerepet játszott például a kuruc állam külügyeiben Bártfa, mely, a lengyel határ közvetlen szomszédsága miatt, különösen jól szolgálhatta a fejedelmet a külföldi követek fogadása terén, illetve a saját követségek kiinduló állomásaként. 1707-ben a városban több, Lengyelországba és Oroszországba induló kuruc követség tartózkodott, köztük Nedeczky Sándor is, aki az I. Péter cárral folytatott tárgyalásokon képviselte Rákóczit.[65]

Az 1707. év országos eseményeiből az első, amely a felső-magyarországi szabad királyi városokat érintette, a jezsuiták kiűzése volt. A Societas Jesuról már a szécsényi országgyűlés tárgyalt,[66] tagjai viszont csak 1707 januárjában hagyták el a kassai egyetemet, illetve az eperjesi és a lőcsei rendházat. Más vallási ügyek, mint az eperjesi kálvinisták már említett panasza, az ónodi országgyűlés elé kerültek. Az országgyűlés a kálvinisták javára döntött s így még az év vége előtt elkezdődhetett a templomépítés. Más vallási sérelmek, például a kisszebeni és bártfai katolikus plébánosok panaszai, nem kerültek az országos gyűlés elé.

Rendkívül fontos volt a városok számára az év egyik legjelentősebb országos eseménye, az 1707 tavaszán tartatott rózsahegyi zsinat. Erre a majdnem száz év után tartott első egyetemes magyarországi evangélikus zsinatra mind a hat felső-magyarországi szabad királyi város reprezentatív küldöttséget menesztett. Csak Eperjest két jelentős férfiú képviselte Rózsahegyen, Roth Mihály volt bíró és akkori alispán, valamint Klesch János városbíró. Kétségkívül a legjelentősebb és leghíresebb városi részvevő Zabler Jakab bártfai lelkész, az egyetlen élő magyarországi evangélikus szuperintendens volt. Ami a többi várost illeti, Eperjest Heidenreich János, Késmárkot Kray Jakab és Lányi Pál, Lőcsét Brokoff János György, Bártfát Frankenstein János és György Henrik, Kisszebent Faczonius Mátyás képviselte. Az egyháziak részéről a hat város gyülekezeteit az említett Zabler Jakab szuperintendensen kívül Sartorius János kassai és Schwartz János eperjesi lelkész képviselte. A zsinat, több más fontos végzés mellett, visszaállította a hajdani városi esperességet és jelentős határozatokat hozott az eperjesi kollégium ügyében is. A Felső-magyarországi Rendek Kollégiumát (az V. és XXIV. artikulusban) a legfelsőbb magyarországi ágostai hitvallású evangélikus oktatási intézménynek tekintette és gondozásával az ország mind a négy egyházkerületét megbízta.[67]

Bár a szabad királyi városok nem kapcsolódtak be a nemesi ellenzéki mozgalomba, a tizenhárom vármegye két gyűlését is Eperjesen tartotta, az egyiket 1706 márciusában, a

[63] *Kónya*, 2000.

[64] ŠA Prešov, Pob. Bardejov, 15. Ce, Knihy 51.: a bártfai mészáros céh könyve, 1636–1822.

[65] ŠA Prešov, Pob. Bardejov, Mag. Knihy 1825.

[66] Csécsi János naplója a szécsényi országgyülésről. RT I.

[67] Evangélikus Országos Levéltár, Budapest, I. a 90. 20.: Originale Synodi Rosenbergensis Evangelicae in Memoria serenissime Posteritati conservatur.; Az eperjesi ág. ev. parókia levéltára.

másikat 1707 márciusában. Míg 1706-ban a vármegyék főleg az elkobzásokról, az adószedésről és a hadseregellátásról tárgyaltak, a városok elsősorban a saját gazdasági nehézségeikről, a katonaság követeléseiről és elszegényedésükről tanácskoztak. Végül összeállították a közös panaszokat, amelyekben a katonaság iránti kötelességek enyhítését, a szálláshelyeken tartózkodó egységek számának csökkentését s más kedvezményeket kérték.[68]

Míg az első gyűlést, és a gyűlés titkos tanácskozásának végzéseit és követeléseit Rákóczi szigorúan elutasította, a második már a törvényes dolgokról tárgyalt és a fejedelem tudatával hívatott össze. A gyűlésen a vármegyék és a hat felső-magyarországi szabad királyi város mellett Nagybánya, Debrecen és Szatmárnémeti követei is részt vettek. Eperjest a tanácskozáson Heidenreich János és Stössel Mihály tanácsos, Bártfát Grünwald Mátyás tanácsos és Péchy Ádám, a város bírája képviselte.[69]

Az év legfontosabb eseménye, amely az egész országot erősen befolyásolta, természetesen az ónodi országgyűlés volt. A fentebb említett gazdasági és pénzügyi problémákkal kapcsolatban Ónodon a szabad királyi városok követei elsősorban a gazdasági jellegű panaszokkal és követelésekkel léptek fel. Bártfa városának követségét Péchy Ádám, a város bírája, továbbá Raslaviczi István és Schirmer Zsigmond tanácsos alkotta.[70] Eperjes követségét három szenátor vezette: Svábi János, Oberbach és Horváth Miklós, a kassai követség vezetője Váncsay István tanácsos volt, a lőcsei küldöttség tagja pedig Brohoff János György. A kisszebeni követség élén Trompler György, a város bírája állt. Ezeken az urakon kívül a források a hat város követei között említik még Hedruith Jónást és egy bizonyos Ulikot. A városok érdekei világosan kiolvashatók a bártfai követek naplójából, amelynek írója legvalószínűbben a város főbírája, Péchy Ádám lehetett. A napló nem nagyon kommentálta I. József trónfosztását, helyeselte a szigorú bánásmódot a turóc megyei követekkel, és röviden, de elismeréssel említette az általános adózás bevezetését. Sokkal hosszabban írt azonban azokról a problémákról, amelyek közvetlenül a városok gazdasági érdekeit érintették.[71]

A szabad királyi városok követei nem kész panaszokkal vagy követelésekkel érkeztek Ónodra, csak az országgyűlés helyszínén kezdtek tanácskozni azokról, először különkülön a felső- és az alsó-magyarországi szabad királyi és bányavárosok, később együttesen, az összes városi követség. A hosszú tanácskozások ellenére még talán ötödszörre is csak azt konstatálták, hogy a gravameneket „papérosra is tönni" kellene.[72] Panaszaik, ahogy végül összeírták, elsősorban a portarendszert érintették, természetesen a kuruc katonaság kihágásairól, a rézpénzről és más gazdasági problémákról is volt köztük szó. A panasziratot Klobusiczky Ferencnek adták át és nagyon csodálkoztak, amikor a rendek panaszai között sajátjaikat nem hallották. Ezért megbeszélték, hogy Sennyey István kancellárra bízzák kívánságaikat, amiért is 24 aranyat kellett fizetniük.[73] Más problémák közül leginkább az új adórendszer (a dica-rendszer) bevezetése, a rájuk kiszabott 50 000

[68] II. Rákóczi Ferenc leveleskönyvei II, 496., 497. o.: II. Rákóczi Ferenc levelei, 1706. március 15. és 23.

[69] ŠA Prešov, ŠŽ K 23., 300–309. o.

[70] ŠA Prešov, Pob. Bardejov, Mag. Knihy 62.: a városi tanács jegyzőkönyvei, 1705–1708.

[71] ŠA Prešov, Pobočka Prešov, Knihy 24.: városi számadáskönyv, 1707–1710. Bártfai követek naplója az ónodi országgyűlésről. Történelmi naplók. (Szerk.: *Thaly Kálmán.*) Budapest, 1875.

[72] Uo.

[73] Uo.

forint befizetése és a rézpénz devalválása érdekelte őket. Az említett összeget még helyben, az országgyűlésen elosztották egymás között, a rézpénz használata ügyében igazat adtak Bercsényinek, hogy az mindenhol és mindenért használtasson, holott éppen a városok gazdálkodása szenvedett sok kárt a rézpénz bevezetése folytán. Érdekes volt még a városok számára a szárazvámok felszámolása és a harmincadok számának csökkentése, és természetesen az idegen kereskedők megadóztatását is elismeréssel kommentálták a követek.[74] A többi articulusok közül Eperjest különösen a huszonnégyszemélyes ítélőtábla létrehozása érintette: tizenkét tagjának éppen a városban kellett üléseznie; valamint a Consilium Oeconomicum elosztása. A Gazdasági Tanács három fiókja közül az egyiket Eperjesre helyezték, és nemsokára átvette az egész Consilium feladatait.[75]

Az egyéb országos tanácskozások közül a hat felső-magyarországi város számára az 1707 decemberében Kassán tartott volt különösen jelentős, melyen a felső-magyarországi vármegyéken kívül a szabad királyi városok követei is részt vettek, és ott is elsősorban a dicák elosztásáról, a rézpénz használatáról, a Rozsnyón kiszabott kétmilliós adóösszeg elosztásáról és a katonaság téli elszállásolásáról tanácskoztak. Eperjest a tárgyalásokon Melczer Mihály, Heidenreich János és Svábi János tanácsos képviselte, a kassai követségét Szent-Mártonyi Imre a város bírája és Váncsay István tanácsos vezette. Ezeken kívül a városi követek közül a kassai tanácskozás irataiban Kisszebenből Trompler Györgyöt említik, Késmárkról Nagy Istvánt.[76] A dicák új elosztása szerint Lőcsére 13 000, Eperjesre 10 000, Kassára 8 000, Bártfára 6 000 és Kisszebenre 3 500 dica jutott, 240 ezüst dénárjával. Ezen kívül minden dica után járt még egy mérő gabona, egy mérő zab, nyolc font hús, vagy esetleg 12 dénár váltságpénz.[77]

A hat felső-magyarországi szabad királyi város 1707-ben már negyedik éve a fejedelem táborában volt. Politikai, vallási és társadalmi téren feltétlenül pozitívan hatottak rájuk a szabadságharc vívmányai, amelyeknek köszönhetően visszaszerezték önkormányzati szabadságukat, országos képviseleti jogukat és a vallásszabadságot. Elsősorban ezzel magyarázható, hogy nem csak hősiesen viselték a háború terheit, hanem további emberi és anyagi áldozatokra is hajlandók voltak. Az elhúzódó háború és a válság következményeként a városok egyre súlyosabb károkat szenvedtek, mégis szilárdan álltak a szabadságharc oldalán. Követeik részt vettek az ónodi országgyűlésen, ott voltak az év többi országos eseményén, és állhatatosan képviselték városaik gazdasági érdekeit.

---

[74] ŠA Prešov, Pobočka Prešov, Knihy 24.: városi számadáskönyv, 1707–1710. Bártfai követek naplója az ónodi országgyűlésről. Történelmi naplók. (Szerk.: *Thaly Kálmán.*) Budapest, 1875.

[75] *Kónya Péter:* A Gazdasági Tanács (Consilium Oeconomicum) eperjesi adminisztrációjának működése. In: A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa. (Szerk.: *Tamás Edit.*). Sárospatak, 2003. 171–182. o.

[76] *Nagy Iván:* A kassai 1707. évi országos tanácsról. A Rákóczi-szabadságharc. (Szerk.: *R. Várkonyi, Á., Kis D. D.*) Budapest, 2004. 324–328. o.

[77] *Schiessler,* 518. o.

Péter Kónya

THE ROYAL FREE BOROUGHS OF UPPER HUNGARY AND THE EVENTS OF 1707

Summary

Royal Free Boroughs always played an important role in anti-Habsburg insurgencies, and especially in Ferenc II Rákóczi's War of Independence. Those cities were outstandingly significant from the point of view of the War of Independence. In relation to economy, they did not only serve as a source of abundant financial supplies, but they also provided most important raw materials and products for the armed forces: weapons, gunpowder, uniforms and other industrial items. Due to their highly developed commercial relations, those cities also traded foreign items from abroad, and from a political aspect, their loyal Protestant citizens were vital political allies, as opposed to the hesitant nobility. At the same time, cities also had considerable military power. Both soldiers of the Habsburg army and Hungarian insurgents were quartered in those cities, and they were also used for logistical purposes.

In 1707, the six Royal Free Boroughs of Upper Hungary (Kassa, Eperjes, Lőcse, Bártfa, Kisszeben and Késmárk) had been on the side of Prince Rákóczi already for four years. They had been positively affected by the achievements of the War of Independence from a political, a religious and a social point of view: they had regained their freedom of self-government, their right of national representation and their freedom of religion. Those are the main reasons that they had not only shared to burdens of war, but were ready to make further sacrifices. Although they had suffered growing losses as a result of the lasting war and the crisis, they were standing firm on the side of the War of Independence. Their deputies took part in the Diet in Ónod, and other national events of the year 1707, and consistently represented the economic interests of their cities.

Péter Kónya

LES VILLES ROYALES LIBRES DE LA HAUTE-HONGRIE DANS LES ÉVÉNEMENTS DE L'AN 1707

Résumé

Les villes royales libres jouèrent un rôle important dans les insurrections contre les Habsbourg, notamment dans la guerre d'indépendance de Rákóczi. Ces villes furent importantes pour la guerre d'indépendance pour plusieurs raisons. Du point de vue économique, elles servirent non seulement de ressources financières abondantes, mais elles produirent également des matières de base et des produits indispensables pour la lutte armée: des armes, de la poudre, des vêtements et d'autres produits manufacturés. Grâce à leurs relations commerciales développées, c'est par l'intermédiaire de ces villes que les marchandises étrangères arrivèrent dans le pays. Du fait de leur population protestante et loyale, elles furent aussi des alliés politiques importants contrairement à l'aristocratie vacillante. En même temps, ces villes eurent des forces armées non négligeables. Et l'armée des Habsbourg et les kouroutz recoururent à ces villes pour le cantonnement et le ravitaillement des troupes.

En 1707, les six villes royales libres de la Haute Hongrie (Kassa, Eperjes, Lőcse, Bártfa, Kisszeben et Késmárk) firent partie du camp du prince depuis quatre ans. Les acquis de la guerre d'indépendance furent positifs pour elles à la fois sur le plan politique, religieux et social: elles récupérèrent leur autonomie, leur droit de représentation nationale et la liberté de religion. C'est surtout cela qui explique pourquoi elles étaient prêtes à assumer de plus en plus de charges dans la

guerre. Malgré la gravité croissante des dommages subis en raison de la longue durée de la guerre et de la crise, elles continuèrent de soutenir avec fermeté la guerre d'indépendance. Leurs délégués participèrent à la Diète d'Ónod et aux autres événements nationaux de l'année à l'occasion desquels ils représentèrent avec persévérance les intérêts économiques de leurs villes.

Péter Kónya

DIE KÖNIGLICHEN FREISTÄDTE OBERUNGARNS INMITTEN DER EREIGNISSE DES JAHRES 1707

Resümee

Die Freistädte spielten in den Aufständen gegen die Habsburger und insbesondere im Freiheitskampf von Ferenc II. Rákóczi eine wichtige Rolle. Diese Städte waren aus der Sicht des Freiheitskampfes gleich aus mehreren Gründen bedeutend. Aus wirtschaftlicher Sicht dienten sie nicht nur als reichhaltige Geldquelle, sondern stellten auch für den bewaffneten Kampf sehr wichtige Ressourcen und Produkte her: Waffen, Schießpulver, Bekleidung und andere Industrieartikel. Dank ihrer entwickelten Handelsbeziehungen vermittelten diese Städte auch ausländische Waren ins Land. Aus politischer Sicht waren sie dank ihrer loyalen, protestantischen Bevölkerung wichtige politische Verbündete gegenüber dem zögernden Adel. Die Städte verfügten darüber hinaus auch über eine nicht unbedeutende Militärkraft. Sowohl die Streitmacht der Habsburger, als auch das Heer der Kurutzen nahm sie für Unterbringungs- und Verpflegungszwecke in Anspruch.

Die sechs oberungarischen Freistädte (Kassa /Kaschau/, Eperjes /Preschau/, Lőcse /Leutschau/, Bártfa /Bartfeld/, Kisszeben /Zeben/ und Késmárk /Käsmarkt/) befanden sich im Jahre 1707 bereits im vierten Jahr im Lager des Fürsten. Auf politischem, religiösem und gesellschaftlichem Gebiet hatten die Errungenschaften des Freiheitskampfes zweifellos eine positive Wirkung auf sie: sie errangen ihre Selbstverwaltungs-Freiheit, ihr landesweites Vertretungsrecht und die Religionsfreiheit wieder. In erster Linie ist es damit zu erklären, dass sie nicht nur die Lasten des Krieges trugen, sondern auch zu weiteren Opfern bereit waren. Zwar erlitten die Städte infolge des sich in die Länge ziehenden Krieges und der Krise immer schwerwiegendere Schäden, doch sie standen trotzdem fest an der Seite des Freiheitskampfes. Ihre Deputierten nahmen an der Diät von Ónod teil, waren bei den weiteren landesweiten Ereignissen des Jahres anwesend und vertraten standhaft ihre wirtschaftlichen Interessen.

Петер Коньа

СВОБОДНЫЕ КОРОЛЕВСКИЕ ГОРОДА СЕВЕРНОЙ ВЕНГРИИ В СОБЫТИЯХ 1707 ГОДА.

Резюме

Свободные королевские города играли важную роль в восстаниях против Габсбургов и особенно в освободительной борьбе Ференца II Ракоци. Эти города играли большую роль для освободительной борьбы по многим причинам. С экономической точки зрения они служили обильным финансовым источником, но поставляли также сырье и изделия, продукты, весьма важные для вооруженной борьбы: оружие, порох, обмундирование и другие промышленные изделия. Благодаря своим развитым коммерческим связям они играли

также роль посредников в поставке зарубежных товаров в Венгрию, а с политической точки зрения – и благодаря их лояльному протестантскому населению они являлись важным политическим союзником в противовес колеблющемуся дворянству. Кроме того эти города обладали и не малой вооруженной силой. Как солдаты Габсбургов, так и армия куруцев использовали их в целях транспортировки и снабжения.

Шесть северовенгерских свободных королевских городов (Кашша, Эперъеш, Лёче, Бартфа, Кишсебен и Кешмарк) в 1707 году уже четвертый год находились в лагере князя. В политической, религиозной и общественной сфере на них безусловно положительно воздействовали завоевания освободительной борьбы: они вновь получили свободу самоуправления, свои представительские права в парламенте страны и религиозную свободу. В первую очередь этим можно объяснить, что они не только терпеливо несли бремя войны, но и были готовы приносить дальнейшие жертвы. Несмотря на то, что вследствие затянувшейся войны и наступившего кризиса они страдали от все больших потерь, и все же они твердо оставались на стороне освободительной борьбы. Их послы принимали участие в онодском государственном собрании, присутствовали на остальных общегосударственных событиях года и преданно представляли экономические интересы их городов.

SÁGVÁRI GYÖRGY

A KURUC HADSEREG ÉS A REGULEMENTUM UNIVERSALE

Hadszervezés és hadellátás Ónod után

1707-ben az ónodi országgyűlésen a 10. törvénycikkel a kuruc rendek törvénybe iktatták a Regulamentum Universalét. Hadszervezés és hadellátás tekintetében a szabadságharc Ónod utáni szakaszára a Regulamentum megkerülhetetlen tétel, a benne lefektetett normatívák a még hátra volt négy évre, legalábbis a szándékok szintjén, megszabták a kuruc hadsereg szervezeti és működési keretét, a lehetőségekhez képest mederben tartották a hadsereg belső életét, rendjét. Magát a Regulamentumot, a kuruc szabadságharcban betöltött szerepét a magyar történetírás kellően értékelte, sommázva és megállapítva, hogy az, mármint a Regulamentum, kevéssé tükrözte a szabadságharc hétköznapi valóságát; ami benne megfogalmazódott, inkább egy vágyott állapot, elérendő cél, mondhatnánk ideálkép volt a hadseregről. A mindennapok, amelyeket szabályozni akart, jóval zavarosabbak, és a hadsereg egészére nézve jóval sivárabbak voltak. Mindazonáltal a Regulamentum, létező törvényként, főleg a hadi rendtartásban és hadellátási kérdésekben, tájékozódási pontként szolgált, egyben pedig üzenetként is a társadalom felé, hiszen jó esetben számszerűsíthetővé tehette a társadalom és a hadsereg kapcsolatát, a társadalmat sújtó, a katonáskodással, ezen belül is legfőképpen a hadellátással együtt járó terheket. A Regulamentumban megállapított normatív rend tehát, összességében, gátat vethetett a háborús viszonyok hozta önkényeskedésnek, erőszakoskodásnak, vagy legalábbis kiszámíthatóvá, másként megfogalmazva törvényesített és felügyelt állami monopóliummá tette azt.

A Regulamentum cikkelyeinek jó része hadszervezéssel és hadellátással foglalkozik. A XVIII. század hajnalán a hadügyek eme két fontos kérdése a legszorosabban összefüggött– nemcsak a kuruc Magyarországon, de szerte Európában – a hadsereg modernizációjával, tágabb értelemben az állandó hadsereg problematikájával. A hadsereg kiegészítése, szervezeti felépítése, létszámviszonyai, az egyes alakulatok napi működése, a fegyver-, lőszer- és ruházati ellátás, az élelmezés, az egyes szervezeti egységek pénzügyei, a katonák egzisztenciája, zsoldja valójában színtiszta katonai-logisztikai és szervezeti kérdések voltak, továbbgyűrűző hatásukban azonban a legtágabban értelmezve is társadalmi problémák. Másként szólva: ami az egyik térfélen a hadseregnek általában, és a katonának személyesen, törvényben lefektetett, vagy külön szerződésekkel biztosított rendszeres járandóság, az a másik térfélen, a társadalom számára, kötelező hadi szolgáltatások sora, a hadsereggel való kényszerű együttélésből fakadó konfliktussorozat, napi súrlódás: katonaadás, pénz-, élelem- iparcikkadó, téli szállás, szekerezés, egyfajta napi kiszolgáltatottság, amit saját kvótája arányában a társadalom minden csoportja megszenved. Vagy ha még más szemszögből nézzük: a hadsereg éppúgy ki van szolgáltatva a társadalomnak, az ország gazdasági pénzügyi lehetőségeinek, adózási képességének és teljesítési kedvének, amiképpen a társadalom az adóbehajtó hatalom repressziójának. Olyan kérdések ezek, amelyekre Európa tehetősebb részein sem találtak könnyen választ, nálunk pedig, ahol a társadalom teherbíró képessége a XVIII. század elején összehasonlíthatatlanul kisebb, ahol kevés a pénz, visszamaradott a gazdaság, s mindehhez

képest aránytalanul nagy a hadsereg létszáma, mint ahogy a kuruc Magyarországon volt, ezek a kérdések sokkal élesebben és szinte minden esetben az egész társadalmat érintően vetődtek fel.

Írásom e két kérdés 1707–1711 közötti alakulását vizsgálja, mindenekelőtt a kuruc állami szerepvállalás formáit, közvetlen vagy közvetett szervező és „gondoskodó" tevékenységét a hadsereg életében, mindennapjaiban. Mekkora részt tartott meg (volt képes, vagy kénytelen megtartani) a központi hatalom a maga számára hadsereg a működtetéséből, illetve mennyit kellett ráhagynia, vagy éppen szükségből továbbadnia a törvényhatóságoknak, vármegyéknek, városoknak, netán a működést rábíznia magukra az érintettekre, a katonaságra és a vármegyékre. Az általános normatívák kialakítása mindenképpen állami feladatnak számított, amely szerepét a kuruc állam, több-kevesebb hatékonysággal, a szabadságharc e fázisában be is töltötte; a Regulamentum Universale megalkotása és törvénybe iktatása ennek a tevékenységének mintegy a csúcspontját jelentette. Azonban ezzel együtt is, éppen az állami működés gyengeségéből fakadóan, mindvégig jellemző volt a kuruc államra egyfajta egészen direkt, szinte „atyáskodó," napi szintű, központi beavatkozási kényszerkötelezettség is, amit – paradox módon – egyfelől az állam megalkotta normatívák, pontosabban azok „életszerűtlensége," másfelől az állami adminisztráció, mindenekelőtt a hadellátó apparátus részszervei és területei egymást átfedő tevékenysége miatt beálló gyakori zavarok gerjesztettek.

Ez a kettősség sajátos és vegyes hatékonyságú kuruc gyakorlatot eredményezett az 1707–1711 közötti évekre. Alapjait az 1706–1707 telén kimunkált hadseregreform teremtette meg, melynek legfőbb letéteményese – pozíciójánál fogva is –Bercsényi Miklós, a kuruc hadak főgenerálisa volt. Szerepét nem lehet eléggé hangsúlyozni. A korábbi évek másik fő hangadója, Forgách Simon szava, akkor már őrizetben lévén, nem sokat számított, így a főgenerális elképzelései lényegében opponálás nélkül, fejedelmi egyetértéssel valósulhattak meg. A hadszervezés kérdésében Forgách és Bercsényi elképzelései között koncepcionális különbség figyelhető meg. Forgách, amikor még hatalmi helyzetben volt, a hadsereg modernizációját egyfajta „elit" elv érvényesítése mentén képzelte el, amit elég jól mutatnak azon gyakorlati szervezési lépései, melyeket 1705–1706-ban reguláris corpusa fenntartása érdekében tett – többnyire tábornoktársai fanyalgó, vagy akár vehemens elutasítása ellenére is.[1] Bercsényi modernizációja inkább nivelláló törekvésnek tekinthető, amely a hadsereg jóval nagyobb hányadára terjedt ki, és Forgáchéhoz képest kevésbé radikális: adminisztratív, lényegében hadszervezési, illetve az európai gyakorlatból, szűkebben a Habsburg seregből átvett kurrens hadellátási, élelmezési, fizetési újdonságok, és a hazai valóságból értelmezett újítások halmaza, s egyáltalán nem koherens gyakorlati lépések láncolata. Bercsényi működése inkább a napi kihívásokra adott – akkori mércével releváns – válaszok egymásutánja, de mondhatnánk akár azt is, hogy részleteiben trükkök, furfangok sora, vagy csupán futás az idő után.

A kérdés ezen a ponton másként is feltehető: előre- vagy visszalépés-e Bercsényi 1706–1707-es ténykedése Forgáchéhoz képest? Forgách perfekcionista hadsereg-modernizálásához képest Bercsényié mindenképpen realista, ami tükröződik a hadsereg szer-

[1] Forgách hadszervező tevékenységéről a regularizálás kapcsán *Ságvári György:* Kuruc regularizálás 1704-1706. In *Czigány István* (szerk.): Az államiság megőrzése. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharcról. Budapest, 2002. 189–228. o.

kezetének a hazai katonai-közigazgatási hagyományokhoz való igazításában (főkapitányságok), s ugyanígy a regimentek – szinte az egyes emberekkel is számot vető – tételes újjáalakításában. A korabeli hadi terminológia redukciónak[2] nevezte ezt az 1706 telén lezajlott hadszervezeti modernizálást, aminek véghezvitele egyértelműen Bercsényi nevéhez köthető. „Ennek (ti. a reductiónak) ... *practicabilitását kitanultam*" – írta a fejedelemnek 1706 novemberében. Bercsényi redukciója valójában radikális hadszervezeti átalakítás volt, ami Forgách reguláris corpusának felszámolásával, a valóságban az egyes lovas- és gyalogezredek – ahogy nem sokkal később a Regulamentumba is bekerült – a „regimentek és compániák státusának, a tisztségek collatiójának" „rendbetételét," vagy ahogy a történeti értékelések megfogalmazták: „arányosítását" jelentette. Több regiment megszűnt, illetve egymással összeolvadt.

Az átszervezés első fokon a hadkiegészítés területi-közigazgatási elvekre alapozott racionalizálását jelentette: *„... eo facto Verbplatcza minden regimentnek lehetne saját vármegyéje ...*" – jelezte Bercsényi a fejedelemnek fentebb idézett levelében. Említett tanulmányában Mészáros Kálmán hívta fel a figyelmet ezen elv lépcsőzetes kialakulására. Az első tervezetekben még hangsúlyos volt a territoriális szemlélet, vagyis az egyes ezredek hadkiegészítési területei – ahogy a korabeli dokumentumokból kikövetkeztethető – inkább földrajzilag behatárolt tájegységeket jelentettek. Bercsényi célja az volt, hogy az egy tájegységhez tartozó, „széjjel szerte szedett" katonákat az adott területre kijelölt regimentbe terelje. A végleges megoldás ugyanakkor már a közigazgatási határokat preferálta, amennyiben minden regimentet egy (néha több) vármegyével kapcsoltak össze. Ez a tételt a Regulamentumban is rögzítették.[3] A területi-közigazgatási elvnek továbbgyűrűző hatása is volt, ami egyben új alapokra helyezte a hadak ellátását is. Ennek érvényesítéséhez az adórendszer átalakításán keresztül vezetett az út (dicális adó). Lényege többek között, hogy a beszedett adók – pénz, főleg pedig naturáliák és szolgáltatások – a vármegye hivatali közreműködésével, lényegében direkt módon jutottak a vármegyéhez kapcsolt konkrét regimenthez. A vármegyék ezzel kulcsszerepbe kerültek (kényszerültek) a hadsereg működtetésében.

Hasonlóan gyakorlati megoldást kívánt a Forgách letartóztatása után magukra, illetve a kuruc állam nyakára maradt külföldi zsoldosok helyzetének rendezésére is. A konfliktust itt elsősorban az jelentette, hogy a külföldi katonaság aránytalanul jobb kondíciókkal rendelkezett, mint a hazai, mivel Forgách egykori reguláris corpusa ezredeinek alapító pátensei a külföldi zsoldosoknak a korabeli európai standardnak megfelelő jogokat, főleg pedig jobb ellátmányt biztosítottak.[4] A külföldi zsoldosok száma Forgách szerepének

---

[2] A témáról legújabban, több fontos új dokumentum közreadásával és rövid historiográfiai áttekintéssel *Mészáros Kálmán:* Hadseregszervezés és redukció a Rákóczi-szabadságharcban. *Hadtörténelmi Közlemények,* 1999/3. 602–626. o.

[3] „... a hadak és a vármegyék közt eredhető confusio eltávoztatására rendeltetett az is, hogy a' melly regiment, melly vármegyéből állíttatik, ahhoz incorporáltassék az ott találandó praesidium és gvarnizon, úgy hogy a' tisztek ott léte alkalmatosságával mindenekben a' magok regimentje observatióját illető dolgokban onnan várhassanak és idejek s módjok lehessen a' continue való recrutázáshoz..." Regulamentum, Első rész, 5. pont. In: Rákóczi hadserege 1703–1711. Válogatta és a bevezetőket írta *Bánkúti Imre.* Budapest, 1976. 193. o. A szabályzat más helyein is történik utalás a vármegyékre, főleg a szolgáltatások taglalásakor, a szekerezés, a beszállásolás, élelmezés, aprómundér kapcsán.

[4] 1706 novemberében Bercsényi levélben fejti ki a fejedelemnek, hogyan képzeli el a kérdés megoldását: „A regulárisnak regulája iránt én, Kegyelmes Uram, úgy gondolkozom: praeter formam tractamenti minden

háttérbe szorulásával, s főleg lecsukatása után – éppen a fizetések elmaradása miatt – ugyan erősen lecsökkent, de még így is egyik igen komoly törésvonalát jelentette a kuruc hadseregnek. Bercsényi 1706 novemberében azt javasolta a fejedelemnek, hogy össze kell írni, kinek milyen a *„nemzete és béjövésének cirkumstantiája, tisztnek úgy mint közönségesnek ... és ... félretéve secreteumban az németet a reguláris lovas regimenteket a vármegyék zsoldosaival kell pótolni."* Mintegy félezer külföldi zsoldos lovas sorsáról kellett dönteni.[5]

Külön problémát jelentett e tekintetben a külföldi tisztek státusa. Létszámuk –a kor zsoldos mentalitásából is fakadóan –a szabadságharc alatt mindvégig erősen ingadozott. Ha rendesen kapták a fizetést, akár százak is lehettek a kurucok között, máskor erősen lecsökkent a számuk. 1707 telén annyian voltak – túlnyomó részben németek – hogy kitelt belőlük[6] egy-egy lovas- illetve gyalogezred tisztikara, s még szabad státusúak is maradtak. Esetükben is két koncepció gyürközött egymással: keverjék az idegen tiszteket a magyarországiakkal, avagy szeparálják őket, s szervezzenek számukra olyan ezredeket, ahol nincsenek magyarországiak. Korábban Forgách és maga a fejedelem is, azon a véleményen volt, hogy a tisztikar „keverése" a legjobb megoldás, mondván, hogy a szakmailag képzett külföldi tisztektől a reguláris módit nem ismerő magyarországiak közvetlenül eltanulhatják a reguláris módszereket. Ezzel szemben 1706–1707 telén már az volt az uralkodó vélemény, hogy a reguláris ezredek külföldi tisztjeit a ki kell venni a magyarországiak mellől, s két idegen ezredet kell szervezni, „Obester Norvald" vezetése alatt egy lovast, „Obester Bonafus" vezetése alatt pedig egy gyalogost; az indok: sok volt a viszálykodás a hazai és a külföldi tisztek között .[7]

Ennél azonban – legalábbis a forrásokból erre következtethetünk – többről volt szó! Bercsényinek nem csak egyszerűen a külföldi zsoldosokkal volt baja, hanem „reguláris" elnevezéssel is, ami ezeknek a katonaelemeknek szinte szinonímája volt a korabeli köznyelvben. Álláspontja egy 1707 február 1-én Réthey Györgynek adott direkcióból válik világossá: nehogy *„az eddig viselt reguláris nevezetnek idegenséghe kedvetlenséghet okozzon sok nemes s tisztek között, abhorreálván az dragonsághtúl szolgálatukat, ... tudományt kell tenni mindenek között, hogy az reguláris és Dragonyos nevezetben, s hivataljában egyedül azon idegen Nemzetbül szedett s erigált Regementek fognak maradni, az többi penighlen nem lésznek ollyan Reguláris dragonyosok, hanem ... Magyar Karabélyos Ezerek, és úgy valamint, ahogy az méltóságos Fejedelem oldala mellett karabélyos ezerében szerencséjének és böcsülettyinek tartya mind úri, mind úri nemessi iffjú tisztviselését, s mind köznemesi vitéz legény karabélyossi szolgálattyát ....*[8] A regulamentum-

---

edictumok és regulamentumoknak egyezni kell." Bercsényi Rákóczinak, 1706. november 30. Archivum Rákóczianum. II. Rákóczi Ferenc levéltára. Első osztály, Had- és Belügy. V. k. (a továbbiakban: AR) 327. o.

[5] Uo.

[6] Bercsényi Réthey Györgynek, 1707. február 1. OSzK Kézirattár, Fol Hung. 1389/VI. 100. f.

[7] A két ezred szervezése körüli eseményekre reagál 1707. április 15-i levelében Bercsényi a fejedelemnek. Arról ír, hogy létszámban a tervezettnél gyengébbek lesznek az ezredek, mert „közel sem tanáltatott annyi német, az mennyi listájok tartott az regementeknek, de desertorok úgyis lesznek majd az ellenségtől, s azokkal fel lehet őket tölteni. A tisztikar azonban megvan, de Norvald csak a szép feleségüeket válogatja, Bonefusz az maga humorához valókat". Áprilisra Bonafusz ezredében 900, Norvaldéban 700 körüli volt a zsoldosok száma. AR I/V. 396. o.

[8] OSzK Kézirattár, Fol Hung. 1389/VI. 102. f.

ban tételesen nem is fordul elő a reguláris megnevezés, helyette valóban a „karabélyos" elnevezéssel találkozunk, amelynek státusbeli ellenpárja a „mezei lovashad". A gyalogezredeknél pedig még ennyi különbségtétel sincsen: ők egyöntetűen „mezei gyalogezredekként" említtetnek.

A reform gyakorlati lépései, legalábbis céljaikat tekintve, azonosak a Habsburg haderőtől eltanult (ellesett) mintákkal. A tervek kidolgozói, de maguk a legfelsőbb kuruc hadvezetés tagjai is, az „Erblandokban" megismert szervezési és hadellátási gyakorlatot utánozták, és azok jelentették a viszonyítási pontokat is. Amint az néhány fennmaradt dokumentumból és számos utalásból valószínűsíthető, 1706–1707 telén, a Regulamentum előkészítésének időszakában, több olyan elemzés is készülhetett, amelyekben a magyarországi gyakorlatot összevetették a Habsburg hadseregével. Egy keltezetlen, de bizonyosan 1706–1707 telén keletkezett, többoldalas háttéranyag például a Habsburg seregben követett német fizetési és ellátási módról értekezett. Az egyébként befejezetlen eszmefuttatás végkicsengése a kuruc hadaknak a némettel szembeni nagyfokú pazarlása. A ruháztatás tekintetében például arra hívja fel a figyelmet, hogy a német hadakban[9] *„mundérungot szerezni is csináltatni is fizetést is sollicitálni s egyszóval minden regement dolgát az regement költségén köll folytatni, kit is Regimentskostnak hínak, kiben tiszt és közönséges posztjai edgyaránt concurrálnak, nálunk ingyen zaklatja vármegyéket, készen veszi az assignatiókat a mundírra, ingyen szabattya, s ingyen varrattya, sem rendi, sem száma, in effectu kit viszonyítani fog majd az univerzális computus ..."* Ugyanez fogalmazódik meg, már mintegy konklúzióként, Bercsényi egyik 1707-es, a fejedelemnek írt levelében a ruhátlanságról panaszkodó ezredek kapcsán: ha azok maguk gazdálkodtak volna, maguk intézték volna saját költségen a mundérkészítést, -beszerzést, már lehetett volna kész ruházatuk. Ne panaszkodjanak a regimentek, mert a „kincstári ellátmányból" csak annyi jár, amennyi az ezred „effectivus statusa;" *„minthogy ez nem ingrediálja az ő, hanem az ország cassáját ..."*[10]

Amint arra utaltam, a reform leglátványosabban a had átszervezését érintette. 1706–1707 teléről több hadrendi variáns maradt fenn, ezek egyike éppen Bercsényi közvetlen környezetéből való. A hadrendben a főgenerális négy hadtestbe (corpus) osztotta be a kuruc regimenteket, az alábbiak szerint.

Tiszáninneni hadtest (Corpus Cistibiscanum) Forgách Simon vezetése alatt		Tiszántúli hadtest (Corpus Transtibiscanum) Károlyi Sándor vezetése alatt		Dunáninneni hadtest (Corpus Cisdanubianum) Barkóczi Ferenc vezetése alatt		Dunántúli hadtest (Corpus Transdanubianum) Eszterházy Antal vezetése alatt	
Lovas-ezred	Gyalog-ezred	Lovas-ezred	Gyalog-ezred	Lovas-ezred	Gyalog-ezred	Lovas-ezred	Gyalog-ezred
Forgách Simon	Róth (János György)	Szőcs János	Perényi Miklós	Eszterházy Antal	Nyáray (Náray László)	Somogyi Ádám	Domonkos Ferenc
Ifj. Barkóczi Ferenc	Radics András	Szemere (László)	Esze Tamás	Eszterházy Dániel	Révay Imre	Bottyán (János)	Móré András

[9] HL 65. doboz 165. f.

[10] AR I/V. 383. f.

Tiszáninneni hadtest (Corpus Cistibiscanum) Forgách Simon vezetése alatt		Tiszántúli hadtest (Corpus Transtibiscanum) Károlyi Sándor vezetése alatt		Dunáninneni hadtest (Corpus Cisdanubianum) Barkóczi Ferenc vezetése alatt		Dunántúli hadtest (Corpus Transdanubianum) Eszterházy Antal vezetése alatt	
Lovas-ezred	Gyalog-ezred	Lovas-ezred	Gyalog-ezred	Lovas-ezred	Gyalog-ezred	Lovas-ezred	Gyalog-ezred
Orosz Pál	Csajághy János	Boné András	Eölyüs János	Jászság	Révay Gáspár	Kisfaludy György	Cziráky (László)
Csáky Mihály	Lóczy András	Sennyei Ferenc		Luzsinszky Sándor	Czelder Orbán	Török István	
Réthei György	Szinai András	Ilosvai Bálint		Berthóti István	Fodor László	Balogh Ádám	
Deák Ferenc	(Andrássy István ?) Fejérpataky	Kárándy Mihály		Ebeczky István	Thuróczy Gáspár	Szekeres (István)	
Szalay Pál	Egri ezer	Nyúzó Mihály		Ocskay László	Szádeczky Gáspár?	Kisfaludi László	
Réthey János		Bessenyey (Zsigmond)		Nagy János Bezerédy Imre		Prényi Farkas	
Mikházy (Nikházi György)		Krucsay Mihály		Somogyi Ferenc			
		Palocsay György		Géczy Gábor			

Udvari hadak		Erdélyi hadak	
Lovasezredek	Gyalogezredek	Lovasezredek	Gyalogezredek
Ordódy György	Szentiványi (János)	Pekry uram (Pekry Lőrinc)	Ecsedy (János)
Visznyák (Vissenacque, Alexandre Joseph)	Fervil (Fierville le Hérissy, Louis)	Vay László	Balogh Zsigmond
Norval (Carolus)	Bonafus (Bonafous, Charles)	Csáky László	Szászság
Székely (Zsigmond)		Bik László	Szentpáli (István)
		Draguly (Farkas, „Rácz Draguly")	
		Teleky	
		Jósika Sámuel	
		Székely soldos[11]	

[11] A hadrendben Thaly próbált eligazodni, és az eredeti iratot reflexióival és kiegészítéseivel látta el. A tiszáninneni lovasságnál megjegyezte, hogy Orosz Pál ezrede Gundelfinger parancsnoksága alatt állt, s hogy hiányoznak a felsorolásból Semsei századai; a gyalogosoknál kérdőjellel szerepeltette Andrássy Istvánt

Azt is tudnunk kell, hogy a Regulamentumban lefektetett elveket és a tiszta gyakorlatot elég gyorsan meghaladták az események. Kicsit előreugorva az időben: 1708–1709 telén a hadsereg racionalizálásnak újabb fejezete kezdődött el, a dandárosítás, amivel – itt tételesen nem részletezhetően – mintegy felülírták a Regulamentum számos pontját. Az új szervezésről 1708 vége felé születhetett meg a döntés, és 1709 januárjában léptették életbe. Újdonság, de legalábbis szemléletbeli átértékelést feltételez az a tény, hogy ismét és deklaráltan is megjelenik a reguláris–irreguláris ellentétpár, amennyiben mind a gyalog, mind a lovas fegyvernemben reguláris és irreguláris dandárokat szerveztek. Ezeket a francia mintára létrehozott lovasdandárokat hat–hat, a gyalogdandárokat három–három ezred alkotta. A hadrendben továbbra is külön státust élveztek a tiszántúli hadak, amennyiben ott megmaradt a hadtest-szervezés, benne lovas- és gyalogezredekkel („Károlyi uram corpusa"). Egy-egy gyalog- és lovasdandárt képeztek az udvari hadak is.

Íme az 1709 januárjában érvényes hadrend:

Udvari hadak („Fölséges Fejedelem Udvari hada")	
Ordódy György dandára	Szentiványi János dandára
Ordódy György	Szentiványi János
Zay András	Ferville (Fierville le Hérissy, Louis)
Deák Ferenc	Dittrich (Dietrich, Hans Jacob)

Reguláris lovasregimentek	Mezei lovasregimentek	
Babócsay Ferenc dandára	Ebeczky István dandára	Balogh István dandára
Babócsay Ferenc	Ebeczky István	Balogh István
Nagy János	Bottyán (János)	Kókay Márton
Palocsay György	Somodi Ferenc	Sötér (Tamás)
Géczy Gábor	Szalay (Pál)	Jász
Gyürky Pál	Rétey György	Nikházy György
Luzsinszky cum Bokros	Rétey János	Csáky (László)
		Orosz Pál

Fejérpataky ezrede mellett, és megjegyezte Sennyei Pongrácz nevét a dunáninneni hadtestnél; hogy Eszterházy Dániel ezredét Berthóthy Zsigmond vezényli, hogy a Luzsinszky ezred tulajdonosa Petrőczi István, hogy hiányzik Bezegh Imre ezrede, a gyalogosoknál pedig Winkler Vilmos és Andrássy Pál, majd ezt is áthúzva odaírta Andrássy István nevét. A dunántúliaknál szerinte kimaradt Goda, Sándor László és Bakács Lukács, a gyalogosoknál Horváth Tamás, majd itt is megjegyezte Andrássy Pál és Sennyei Pongrácz nevét. Az udvari gyalogságnál Bercsényi palotásait hiányolta, és megjegyezte, hogy speciális hivatásuk a testőrzés és ők adták Ungvár helyőrségét. Az erdélyieknél a szászság mellé zárójelben megjegyezte Ritter nevét és nota benével a végén Csáky Imre nevét. Első feltételezésében 1706–07 telére keltezte az iratot, majd visszatette 1708 július közepére, Érsekújvárra. A táblázatokban a zárójelbe tett névkiegészítéseket *Heckenast Gusztáv:* Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2005. adatai alapján végeztem el.

Gyalogregimentek		
Csajághy János dandára	Perényi Miklós dandára	Urbán Czelder dandára
Csajághy János	Perényi Miklós	Czelder Orbán
Náray László	Radics András	Andrássy György
Révay Imre	Bagossi féle! (Bagossy László)	Winkler Vilmos

Károlyi Sándor hadteste	
Lovasezredek	Gyalogezredek
Szemere László	Károlyi (Sándor) uram
Bessenyey Zsigmond	Almási Márton[12]
KrucsayMárton	
Sennyey István	
Bik László	
Nyúzó Mihály	

Megváltozott az ezredek szervezete és jelentősen megemelkedett a keretlétszámuk is. A Regulamentum még 10 compániás lovas- illetve 8 compániás gyalogezredekről szólt. A lovascompániák létszáma 80 gregárius, de *„szabad légyen minden tisztnek serénysége által compániáját száz közszemélyre szaporítani"* – rendelkezett a törvény, míg a gyalog-compániáké, *„együtt a prima plana beli tisztekkel,"* 150 fő. A Regulamentum szerint a gyalogregimenteket két zászlóaljra (batalióra) osztották négy–négy compániával, illetve minden reguláris gyalogezredben megszerveztek egy–egy száz fős granatéros compániát is. Eszerint egy lovasezred létszáma, beleértve az ezredtörzset is, optimális esetben 1100, a gyalogezredé pedig 1300 fölé is emelkedhetett – ami persze, tegyük hozzá, csak fikció, hiszen ez az állapot szinte soha nem következett be. Az új struktúrában egy gyalogezredet már három–három zászlóalj és egy gránátos század alkotott.[13] Az ezred létszáma („completus statusa") is megemelkedett, 1900 főre, amihez hozzájött még az ezredtörzs állománya, így – legalábbis kereteiben – közel kétezer fős regimenteket kell elképzelnünk. A zászlóaljak változó számú, de legkevesebb három compániából álltak. Egy-egy compánia (század) létszáma 150 fő, ami elvileg akár 200 fölé is emelkedhetett. (A létszám a korszak Habsburg hadserege azidőtájt szervezett magyar hajdúezredeiben is 200 fő volt.)

Az újítások talán legfontosabbja a harmadik zászlóaljak megteremtése. A harmadik zászlóaljak tartaléknak számítottak, a Habsburg haderőben később elterjedt nevükön „helyőrségi zászlóaljnak," vagy „kiképző" zászlóaljnak, amelyek a rendtartás szerint a kijelölt vármegye valamelyik nagyobb erődjében, városában állomásoztak. Ott vonták

[12] Az irat „Az Ország Cassájának subdivisioja, Anno 1708 31 X-bris" címet viseli. OszK Kézirattár, Fol. Hung 1389/XI. 267. f. A névkiegészítésekre l. az előző jegyzetben írottakat.

[13] *Meynert:* Geschichte der k. k. österreichische Armee. III. k. 156. o. A gránátosok megjelenése a gyalogos alakulatokban a XVII. század második felére tehető. Az akkori harcászati szabványok századonként nyolc gránátos katona hadi alkalmazását írták elő. A XVIII. század elejétől aztán az egyes századok gránátosait összevonták, és külön gránátos századot alakítottak belőlük. E hadszervezési újítást a kuruc hadsereg is átvette.

össze és itt szerelték fel az újoncokat, ott folyt a kiképzésük, ott volt az ezred „anyagraktára", hadbiztosi apparátusa, ott tárolták az utánpótlási anyagokat, ott volt az ezred szimbolikus „otthona," s persze tényleges központja. Ez a meglehetősen praktikusnak tetsző lépés sokkal nagyobb jelentőségű, mint ahogy az az első pillanatban tetszik: valójában túlmutatott önmagán, de az aktualitás és a kényszer diktálta helyzeten is. A helyőrségi zászlóaljak létrehozása az állandó ezredek megteremtéséért tett, lehetséges hatásaiban túl nem értékelhető döntés volt, amivel a kuruc hadvezetés lényegében megelőlegezte azt a későbbi gyakorlatot, ami majd a Habsburg állandó hadseregnek is jellemzője lesz.

A hadseregreform legnehezebb része az ellátás racionalizálása volt. Ennek útja az adórendszer átalakításán át vezetett, ami – kényszerhelyzetben –a természetbeni adózás kiterjesztését jelentette. A katonaság zsoldjának, élelmezésének, felszerelésének, ruháztatásának az adókhoz való kapcsolása, e formájában, az 1707 januári rozsnyói tanácsülésen hozott határozatok alapján kezdett rendszeres gyakorlattá válni. A kiváltó ok a szükség volt, az infláció és az áruhiány. Ahogy a január 27-én tartott ülésen megfogalmazódott: *„posztó és más requisitumok rézpénzen nem comperiáltatnak, fejérpénz is annyira való nincsen."* Szükséges lenne ezért – folytatódik az indoklás – oly naturáliák (marha, bőr, faggyú, méz, viasz) vármegyékre való kivetése, amelyek a külkereskedelemben hasznosulhatnak, értékükben pedig a szomszéd provinciákból lehetne elegendő posztót hozatni a hadak ellátására. De szükség van másfajta naturáliákra is, különböző hazai iparcikkekre, amelyek egyenesen a csapatokhoz kerülnek – különböző textilféleségekre, főleg a paraszti háziipar termékeire, mint a vászon és a gyapjú és a közruházkodás általános cikkei, lábbelik, alsó ruházat (ing és lábravaló) és nemezsüveg (fekete süveg). Minthogy a rozsnyói kivetés alapja még a nádori porta volt, a különadóhoz egy porta értékét 152 rajnai forint 50 dénárban állapították meg, ami országos összesítésben mintegy 760 000 forintot tett ki. A behajtás során az elsőbbséget a közvetlen hadellátásra fordítható cikkeknek adták, a vászonnak, gyapjúnak és az „apró mundérnak." Ezek tették ki a 760 000 forint valamivel több mint felét, ami ezen felül volt, az lett a külkereskedelemben tovább értékesíthető kontingens[14] A teljesítésben azonban – mint ahogy a szabadságharc alatt mindvégig – nagyok voltak az elmaradások. Amit nem sikerült termékekben leadni, megválthatták pénzzel – de csak ezüstpénzzel.

A következő esztendőkre az adók kivetése már az ónodi országgyűlésen megalkotott új adózási rend alapján, dicák szerint történt, maguk az adók pedig egyre közvetlenebb formában kerültek az egyes alakulatokhoz. Az 1708-as adóról 1707 decemberében Kassán döntöttek a kuruc illetékesek. Az adónemek egyre változatosabbak lettek. A pénz- és az élelmiszeradó, a téli kvártély és a szekerezés – mint hagyományos közadók – mellett megjelentek a kifejezetten a hadak finanszírozását segítő új adófajták is, mint a „rekrutaalap" és a „lóalap". A két új adót a lovasság költségeire tervezték be, így kivetésük is a nemesi dicákra történt. A pénzadó nagyságát a kassai gyűlésen az úri és nemesi dica után 3 forintban, a parasztoké és a katonáké után 2 forintban állapították meg, amelyből a

[14] A rozsnyón történteket idézi *Takács János:* Közteherviselés II. Rákóczi Ferenc korában. Zalaegerszeg, 1941. 124. o. Tekintélyes mennyiségekről volt szó. A kivetés közel 800 000 sing széles és ugyanannyi sing keskeny szövet, 2 300 mázsa gyapjú, 35 000 delicsizma, 70 000 közönséges csizma, 41 000 fekete süveg beszedését írta elő. A fennmaradó összegből 7 653 pár ökör közel 7000 kikészített marhabőr, 1332 mázsa viasz, 223 mázsa fagyú, 639 mázsa méz és 906 mázsa kender. Uo. 124–129. o. Ezeknek kellett volna hasznosulniuk a külkereskedelem révén. Kereslet híján azonban igazi kurrens termék csak a lábon hajtott szarvasmarha lett, a kereskedők idegenkedtek másfajta áruk átvételétől.

nemességnek 1 forintot ezüstpénzben kellett befizetnie, mert – így Bercsényi – a *„recrutáció ezüstpénzzel szokott végbemenni, arra nézve a harmadik dicális forintot ezüstpénzzel parancsolta incassáltatni Őnagysága."* Ez lett a fentebb jelzett rekrutaalap. Ezüstpénzből képződött a lóalap is, a nemesi dicák után járó 6–6 ezüst garasból. 100 dica hat garasai tették ki egy ló árát, 20 tallért, vagy 30 rajnai forintot.[15]

Élelemadóban minden – akár úri, akár paraszti – dica után egyformán egynegyed kassai köböl búzát, egynegyed kassai köböl zabot és 8 bányavárosi font húst határoztak meg. Élelmezési cikkeket csak a nyári hónapokban szedtek, a kvártélyos időre (novembertől májusig) inkább annak pénzbeli ellenértékét követelték az adózóktól. A téli kvártély, mint közadó, hagyományosan a paraszti dicákat terhelte. Minden 15 dica után képződött egy-egy orális és equilis porció, amelynek átszámított összege a hat kvártélyos hónapra összesen 30 forint volt. Ebből 18 forint esett az orálisra havi 3 forintjával és 12 az equilisre havi 2 forintjával. A 30 forintból 9 forint ezüstpénzben volt fizetendő. Ezt persze csak akkor kellett fizetni, ha adott faluban télidőre kevesebb katonát szállásoltak el, mint amennyit a dicaszámok után kellett volna. A harmadik adózó csoportot a szabad királyi városok jelentették. Dicáikra, hasonlóan a nemességéhez, 3 forintot vetettek ki, amelyből két forint ment a tüzérség költségvetésébe, 1 (ezüst)forint pedig ugyancsak a rekruta alapba. A téli kvártély megváltásáért, mivel a városokban nem volt beszállásolás, minden dica után 2 garast kellett befizetni a kasszába.

Sajátos helyet foglalt el az adózók palettáján a vitézlő rend. Azt már az ónodi országyűlésen kimondták, hogy a katonáskodókat személyükben ki kell emelni az adózók sorából, *„nem lehet egyűvé vetni a maga gazdaságát űző lakosokkal,"* s mindegyiküknél, minden vagyonféleség esetében, egy dicát le kell vonni, továbbá mentesülnek a kvártélytól, a vecturázástól. Mindezzel együtt a katonaság adózása egészen érdekes variációkra is lehetőséget adott, például a zsoldfizetés tekintetében. Ha ugyanis a katonáknak nem tudták megadni hivatalos, pénzbeni járandóságát, hozzácsapták azt a katona adójához, s amennyi pénzzel az állam neki tartozott, annyival kevesebbet kellett adóban teljesítenie. Vagyis a dica, mintha egyfajta váltó lett volna, valódi értékhordozóként kezdett szerepelni.

Hogy milyen is volt valójában az a mechanizmus, amely a hadsereget „rendben tartotta," s hogy egyáltalán milyen hatékonysággal működött, sommázva mutatja Eszterházy Antal egy 1708-as levele Vas vármegyéhez, melynek 800 hajdút kellett kiállítania. A vármegyét nyolc „cirkulusra" osztották, minden falura kimérték a rekrutaszámot és a fegyver- és ruházati anyag mennyiségét. A hajdú rekrutának *„jó puskát, szablát, lódingtartót, két pár fejérruhát, két pár bocskort, söveget, övet és tarisztnyát adnak, ezen kívül aba dolmánt és nadrágot, s mindehhez minden regrutának egy hónapi hópénzt."*[16] Ez volt az elhatározás, a megvalósítás azonban kívánnivalókat hagyott maga után. Látván a siralmas eredményt, Eszterházy Antal meglehetősen szarkazmussal förmedt rá a vármegyére 1708. május 21-én.[17] Megdicséri ugyan őket, hogy kiállították az *„obveniáló gyalogságot,"* ám annál keményebb a hajdúk küllemét illetően, merthogy – írja – *„megte-*

[15] A remonda lovak beszerzésének szükségmegoldása volt az is, ha a „szegénység" az adóhátralékát lóbeadással teljesíthette. Bercsényi Berzeviczy Boldizsár cassírernek olyan utasítást adott 1709-ben, hogy a Szepességből Babócsay Ferenc ezredének lovasítására fogadjon el hátralékban lovakat. AR I/VIII. 58. o. Bercsényi expedíciós könyve, 1709. június 8.

[16] Vas Vármegye Generális Congregatioja Eszterházy Antalhoz, 1708. március 29. In: Esterházy Antal kurucz generális tábori könyve 1706–1709. (Kiad.: *Thaly Kálmán.*) Budapest, 1901. 154–155. o.

[17] OSzK Kézirattár, Fol. Hung. 1389/XXIII. 650. f. (Thaly Kálmán saját kezű másolata.)

kintvén az gyalogságot a nemes vármegye felől való supposítumban, legottan csüggedezni kezdettem, ... mert azon vármegye maga contingens gyalogságát olly illetlenül, olly alkalmatlanul s mindenekben való fogyatkozással olly böcstelenül állította ki, hogy az a közjó prostitutiója, – s annak contemptussának valóságos mutogatására a ruha helett, és nem accessiojárul, mezítelenséget, az fegyver helett botot és semmirekellő csúfságos fegyveres fegyvertelenséget, alkalmatos hadi személyek helett alkalmatlan csonka, béna s koldusvezetőket ..." küldött.

Nincs lehetőségem arra hogy ehelyt mutassam be mindazt a számtalan trükköt, ötletet, pénzügyi bűvészmutatványt, amelyek, minden nehézség ellenére, együttesen, végül is biztosították a kuruc sereg túlélését a szabadságharc második felében. Az a „kuruc rend," amely éppen ebből az – első ránézésre – kaotikusnak tetsző halmazból felsejlik, ha az utókor szívesen használja is a rendetlenség színonimájaként, rövid távon működőképesnek bizonyult. A kuruc állam pedig igyekezett megteremteni mindehhez a törvényes kereteket.

György Ságvári

THE HUNGARIAN ARMY AND THE REGULAMENTUM UNIVERSALE

Organisation and Logistics of the Army after the Diet in Ónod

Summary

In 1707, in the Diet in Ónod, the rebellious Hungarian estates enacted the *Regulamentum Universale* as part of Act 10. When dealing with the organisation and logistics of the army of the War of Independence in the period that followed the aforementioned Diet, the *Regulamentum* is a basic source. Its norms at least theoretically regulated the organisation and operation of the army of the insurgency, and controlled its internal life and structure as far as possible. The *Regulamentum*, however, did not reflect the everyday reality of the War of Independence; it provided a picture of an ideal army instead. In fact, the general routine of the army was more complicated and for most soldiers rather dreary. Nevertheless, the *Regulamentum*, a legal document, served as a source of information regarding issues of military regulation and army logistics, as well as a message to the civilian public, for it was supposed to express the relations of the society and the army in numbers, i.e. it laid down the burdens that the society had to shoulder in connection with military service and army supplies in particular. To sum up, the norms of the *Regulamentum* were meant to prevent arbitrary actions and violence that take place in wartime, or in any case to make them predictable, in other words to turn them into a legitimate and supervised state monopoly.

Most articles of the *Regulamentum* treat the organisation and the logistics of the army. The author examines the development of those two issues in the period between 1707 and 1711, with special regard to the roles of the state – its direct and indirect activity concerning the organisation and welfare of the army.

György Ságvári

L'ARMÉE KOUROUTZ ET LE REGULAMENTUM UNIVERSALE

L'organisation et le ravitaillement de l'armée après Ónod

Résumé

En 1707, les Ordres kouroutz ont adopté l'article 10 sur le Regulamentum Universale. Concernant l'organisation et le ravitaillement de l'armée, ce Regulamentum est incontournable pour la période d'après Ónod de la guerre d'indépendance. Les normes y définies ont fixé, du moins en principe, les cadres organisationnels et opérationnels de l'armée kouroutz, ainsi que, dans la mesure du possible, la vie et l'ordre intérieurs de celle-ci. Toutefois le Regulamentum reflétait peu la réalité quotidienne de la guerre d'indépendance, il véhiculait plutôt l'image idéale de l'armée. Le quotidien de celle-ci était beaucoup plus confus et aride. Le Regulamentum, en sa qualité de loi en vigueur était tout de même une référence pour les questions relatives au règlement militaire et au ravitaillement de l'armée. Il envoyait aussi un message à la société puisqu'il pouvait quantifier, dans le meilleur des cas, le rapport entre l'armée et la société, notamment les charges incombant à cette dernière du fait de la guerre et des besoins de ravitaillement. Par conséquent, les normes fixées dans le Regulamentum pouvaient entraver les actes arbitraires et violents accompagnant la guerre ou plus précisément les légitimer sous forme d'un monopole d'État prévisible.

La plupart des articles du Regulamentum traitent de l'organisation et du ravitaillement de l'armée. Mon écrit examine ces deux questions entre 1707–1711 et avant tout les différentes formes de l'engagement public des kouroutz et leur activité d'organisation directe ou indirecte pour »subvenir aux besoins« de l'armée.

György Ságvári

DAS KURUTZENHEER UND DAS REGULAMENTUM UNIVERSALE

Heeresorganisation und Heeresversorgung nach Ónod

Resümee

1707 inartikulierten die Kurutzenstände mit dem Gesetzesartikel 10 das Regulamentum Universale. Aus der Sicht der Heeresorganisation und der Heeresversorgung ist das Regulamentum für die Zeitspanne des Freiheitskampfes nach Ónod eine unumgängliche Tatsache. Die darin festgelegten Normativen haben, zumindest auf der Ebene der Intentionen, den Organisations- und Betriebsrahmen der Kurutzenarmee bestimmt. Im Rahmen ihrer Möglichkeiten hielten sie das Innenleben und die Ordnung des Heeres im Lot. Das Regulamentum spiegelte jedoch die alltägliche Wirklichkeit des Freiheitskampfes nur begrenzt wider – es war eher nur ein Idealbild des Heeres. Der Alltag war viel konfuser und – hinsichtlich der Gesamtheit des Heeres – auch viel trostloser. Trotz alledem diente das Regulamentum als existierendes Gesetz insbesondere in der Militärordnung und in den Fragen der Heeresversorgung als Orientierungspunkt. Zugleich war es eine Botschaft in Richtung der Gesellschaft, da es im optimalen Fall die Beziehung zwischen Gesellschaft und Heer, die Lasten, die die Gesellschaft trafen, mit dem Kriegsvolk und vor allem der Heeresversorgung einhergingen, quantifizierte. Die im Regulamentum festgestellte normative Ordnung konnte also alles in allem der Willkür und Gewalttätigkeit infolge der Kriegsverhältnisse Einhalt gebieten, oder machte diese zumindest berechenbar. Anders formuliert, machte es sie zu einem legitimierten und überwachten staatlichen Monopol.

Ein Großteil der Artikel des Regulamentum beschäftigt sich mit der Heeresorganisation und der Heeresversorgung. Diese Studie untersucht den Verlauf dieser beiden Fragen zwischen 1707–1711, in erster Linie die Formen der staatlichen Rolle oder die indirekte organisierende und „fürsorgliche" Tätigkeit der Kurutzen im Leben, im Alltag des Heeres.

Дьердь Шагвари

АРМИЯ КУРУЦЕВ И REGULAMENTUM UNIVERSALE

Организация и снабжение армии после Онода

Резюме

В 1707 году на государственном собрании в Оноде сословия куруцев статьей 10-ой узаконили Regulamentum Universale. Regulamentum Universale стал основной необходимой статьей в отношении штатной организации армии и снабжения в после-онодский период освободительной борьбы. Заложенные в нем нормативы определили – по крайней мере на уровне намерений – организационные рамки и устав действий армии куруцев, по мере возможностей он сохранял в уставных рамках внутреннюю жизнь и порядок армии. Однако Regulamentum не столь полно отражал повседневную реальность борьбы за свободу, это был скорее идеальный образ армии. Повседневная жизнь ее была более беспорядочной и в целом более безрадостной. Но при всем при этом Regulamentum как существующий реальный закон служил руководством к поддержанию боевого порядка, в вопросах снабжения армии, и одновременно был средством коммуникации с обществом, ибо в положительном случае он мог служить количественным выражением контактов между обществом и армией, выражал в реальных цифрах материальное бремя, ложившееся на народ в связи с военным делом и главным образом в связи со снабжением армии. Таким образом нормативный порядок, установленный в Regulamentum-е, в целом, мог поставить заслон произволу и насилию в условиях войны, или по крайней мере дать цифровое выражение материальных расходов, несколько в иной формулировке можно сказать, что он узаконивал инспекцию над армией, ставшую государственной монополией.

Основная часть параграфов Regulamentum-а занимается штатной военно-армейской организацией и снабжением в военное время. Настоящая статья рассматривает формирование этих вопросов в период 1707–1711 годов, прежде всего формы функционирования куруцев в государстве, их непосредственную или опосредованную организационную и „попечительскую" деятельность в жизни армии и ее повседневном существовании.

SZEMLE

HANS BLOSEN OG RIKKE AGNETE OLSEN (UDGIVET)

JOHANNES BENGEDANS' BØSSEMESTER- OG KRIGSBOG OM KRIGSKUNST OG KANONER

Under medvirken af Aage Andersen, Bendt Falkesgaard Pedersen, Frede Storborg

(Universitetsvorlag, Aarhus, 2006. Bind I. 287 o., Bind II. 149 o.)

Be kell vallanom, nem ismerem a dán könyvkiadás és történeti kutatás eredményeit. Ennek részben nyelvi okai vannak, részben pedig eddigi ismereteim alapján úgy véltem, hogy a hadügy fejlődése szempontjából Dániát felesleges külön területként kezelni, mivel ott e téren alapvetően a német befolyás érvényesült. Midőn a jelen ismertetés tárgyát képező kiadvány kezembe került, tulajdonképpen igazolódott e nézetem, másfelől azonban megerősítést nyert, hogy bármikor és bárhonnan, olykor nem várt helyekről is rendkívül értékes és fontos kéziratok és könyvek kerülhetnek elő.

Az eredeti tüzérségi szakkönyv szerzője, a Hessen tartománybéli, Kasseltől északra levő Grebensteinből származó *Johannes Bengedans* tűzmester a XV. század első felében élt. Az 1440-es években a német lovagrend, illetve a dán király, III. Keresztély, annak halála (1448) után pedig Karl Knutsson svéd király szolgálatában állt. Fennmaradt levelei alapján a kutatók joggal következtetnek arra, hogy akkoriban, tehát nagyjából 1550 körül írhatta hadtudományi munkáját. Ezen kívül személyéről szinte semmit sem tudunk, bár műve alapján minden bizonnyal a korszak polihisztorai közé tartozhatott.

A *Büchsenmeister- und Kriegsbuch* története is több rejtélyt tartogat. Létezésének első 250 évét teljes homály fedi. Csak 1700 után bukkant fel, midőn a dán-izlandi tudós és kéziratgyűjtő, Arni Magnusson (1663–1730) birtokába került, ám arról megint nincs információ, hogy az hol és miként történt. Magnusson később a koppenhágai egyetem professzora lett, és halála előtt az egyetemre hagyta gyűjteményét. Az képezte a később a tulajdonosáról elnevezett Arnemagnaean Gyűjtemény alapját, amelyben a kéziratot mind a mai napig őrzik. A későbbiekben készült katalógusok mindegyike tartalmazza a művet, és a német filológusok is többször említik. A dán kutatás számára azonban mindvégi rejtve maradt, mígnem Aage Andersen történész 1990-ben újra felfedezte. A kódexről az 1998-ban Grazban tartott „Château Gaillard" konferencián Rikke Agnete Olsen számolt be az összegyűlt várkutatóknak, s az ott feltámadt érdeklődés nyomán született meg e kiadás.

A *Büchsenmeister- und Kriegsbuch* sokkal inkább tüzérek számára készült gyakorlati útmutató, mint elméleti szakmunka, hasonlatos az 1420-as évekből származó *Feuerwerksbuch*hoz, amelyet a legkorábbi, ilyen jellegű műként tartanak számon. A benne található illusztrációk alapján erősen valószínűsíthető, hogy Bengedans ismerte a korszak másik ilyen jellegű munkáját, a Konrad Keyser által készített *Bellifortis*t is.

A mű tehát egy nagyon korainak számító tüzérségi szakmunka, amely áttekintést ad azokról a gyakorlati dolgokról, amiket egy tűzmesternek akkoriban tudnia kellett. Elsősorban lőpor- és és salétromtisztítási recepteket tartalmaz, továbbá leírja a lövegek kezelésének technikáját, valamint szó van benne az ostromtechnikáról is. A tüzér szakma korai állapotát, a számos technikai problémát és a kémiai ismeretek hiányát jellemzi, hogy Bengedans állandóan hangsúlyozza a figyelmet, a gondosságot és mértékek pontos betartását. Rendkívül érdekes a gazdag képanyag, mely részben a szövegben, főként azonban a munka végén található. Az ábrázolásokon mindenféle „tüzes szerszám," továbbá külön-

féle lövegek, valamint ostromtechnikai eszközök láthatók. Némelyiküknél egyértelmű, mit is akart a szerző bemutatni, jónéhány olyan is akad azonban, ahol ma már megállapíthatatlan, miként is nézhetett ki az eredeti eszköz (ha egyáltalán valaha is megépítették és használták).

A *Büchsenmeister- und Kriegsbuch* egyébként minden valószínűség szerint befejezetlen: egyrészt a mű nincs lezárva, másrészt hiányzik az ajánlás is, ami a korban már szinte kötelezőnek számított. Ugyancsak erre utal, hogy szövegben számos ismétlés és pontatlanság található. Feltűnő továbbá, hogy a szöveg és a rajzok között sok esetben semmiféle összefüggés nincs, mintha az ábrák magyarázata még megírásra várt volna. A munka végén levő ábrázolások közül az utolsó néhány darab pedig kidolgozatlan és nincs kifestve.

A kétkötetes kiadás első részében a kézirat gondosan elkészített fakszimiléje található, ami Bengedans saját kezű, a korszakra olyannyira jellemző stílusú, színes rajzai díszítenek. Ezt követi az eredeti felnémet és alnémet szöveg dán és modern német nyelvű fordítása, az eredeti foliók szerinti tördelésben, jegyzetekkel ellátva. A második kötet tartalmazza az apparátust, melynek élén a betűhív átirat áll, ismét az eredeti foliókiosztásnak megfelelő rendben, bőségesesen jegyzetelve. Ezt követi Bengedans három fennmaradt levele fakszimilében, betűhív átiratban és kétnyelvű fordításban. Természetesen nem hiányzik a kézirat részletes, mindenre kiterjedő leírása sem.

A kiadvány készítői nagy gondot fordítottak a katonai vonatkozások értelmezésére és magyarázatára. Külön fejezetet szenteltek a Bengedans által leírtak kémiai vonatkozásainak, kiegészítve a kémiai szakkifejezések szótárával. Hasonlóképp foglalkoztak a könyvben használatos mértékegységekkel, továbbá alapos ismertetést kapunk a korszak haditechnikájáról és a szakszavakról is. A sort az ajánlott irodalom zárja.

Összességében szakszerű, alapos, minőségét tekintve pedig átlagon felüli kiadványt tarthat kezében az Olvasó. Be kell vallanom, nekem mégis kicsit keserű lett a szám íze e kötet láttán. Vajon az ugyancsak a tüzérségről szóló nagyszebeni kódexnek mikor születik ilyen kiadása?

Domokos György

FERENC TÓTH

SAINT-GOTTHARD 1664 – UNE BATAILLE EUROPÉENNE

Préface de Jean Bérenger (Histoire, Mémorie & Patrimoine)

(Panazol, LaVauzelle, 2007. 172 o.)

Az európai történelemkönyvek lapjain fontos helyet foglal el a Don Juan d'Austria vezette keresztény hadiflotta 1571. október 7-én Lepantónál aratott győzelme a török hajóhad felett, ám többnyire nem esik szó az 1663–64. évi magyarországi török háború során 1664. augusztus 1-jén, Szentgotthárd mellett lezajlott csatáról, amelyben a szövetséges (német-római birodalmi, francia, osztrák örökös tartományokbeli) erők az első komoly csapást mérték a Porta szárazföldi hadseregére. A francia olvasók mindezidáig csak igen keveset tudhattak ez utóbbi eseményről, annak ellenére, hogy abban számottevő francia erő is részt vett. Ezt a hiányt pótolja most a Sorbonne-on doktorált és habilitált Tóth Ferencnek, a XVII–XVIII. századi magyar–francia kapcsolatok avatott szakértőjének a La-Vauzelle kiadó jóvoltából napvilágot látott francia nyelvű összefoglalása „Szentgotthárd 1664. Egy európai csata" címmel.

Mint már a cím is mutatja, Tóth jelentős európai eseményként értékeli a Rába mentén történteket. Koncepciója szerint a szentgotthárdi csata nem csak közös osztrák–magyar történelmünk része, hanem összeurópai örökségünk. Ezt hangsúlyozza a kötet szerkezete, gondolatmenete, valamint a Sorbonne professzorának, az itthoni történészkörökben is jól ismert Jean Bérenger-nak az esemény nemzetközi összefüggéseit és a szerző tudományos pályáját felvázoló előszava is.

Tóth hat fejezetbe rendezte a francia olvasók számára fontosnak tartott ismereteket. Az első a szentgotthárdi csata korának, a XVII. század közepének politikai, diplomáciai viszonyait mutatja be. A második a Montecuccoli és a hadművészet címet viseli, és egyebek mellett Montecuccoli magyarországi tevékenységét, főparancsnoki működését, illetve katonai elképzeléseit érinti. A harmadik fejezet az 1663–64. évi török háború eseményeit, a negyedik a háborúban Magyarországon harcolt nemzetközi haderő útját, összetételét, a vezetés és az ellátás kérdését tárgyalja. Az ötödik, legterjedelmesebb rész foglalkozik magával a csatával, annak egyes fázisaival és értékelésével, az utolsó fejezet pedig hatásáról (a vasvári békekötésről és a Wesselényi-féle rendi szervezkedés kezdetéről), európai visszhangjáról, valamint irodalmi és képzőművészeti emlékezetéről szól. Végül, rövid konklúziót követően, Tóth a Függelékben közread két francia nyelvű beszámolót, Coligny-Saligny gróf, a francia csapatok parancsnoka levelét a csatában megsebesült és elesett franciák listájával, végezetül a vasvári béke szövegének korabeli francia fordítását. A nem egészen 180 oldal terjedelmű, mutatós kötetet a bécsi és párizsi archívumokból felhasznált levéltári források és a vonatkozó francia, osztrák és magyar szakirodalom jól válogatott bibliográfiája zárja.

Tóth munkájának előzménye 2004-re nyúlik vissza, amikor is fő szervezője és egyik előadója volt a szentgotthárdi csatáról Szentgotthárd és Vasvár városokban, francia és magyar történészek (többek közt Jean Bérenger, Olivier Chalin, Lucien Bély, Jean-Pierre Bois, R. Várkonyi Ágnes, Köpeczi Béla, Perjés Géza) részvételével lezajlott nemzetközi konferenciának és társszerkesztője a szimpózion anyagát közreadó kétnyelvű tanulmánykötetnek („Szentgotthárd–Vasvár 1664. Háború és béke a XVII. század második felében. Tanulmányok. Szentgotthárd, 2004.). Az akkori előadók főbb megállapításai, műveik legfontosabb eredményei jelen kötetében is helyet kaptak. Tóth saját levéltári kutatásai mellett mindenekelőtt Perjés Géza klasszikus szentgotthárdi csata elemzésére és R. Várkonyi Ágnesnek a török elleni támadó háború nemzetközi hátterét és az 1663–64. évi koalíció kialakulását feltáró úttörő munkáira támaszkodik, de a bibliográfia és az egyes fejezetek tanúsága szerint felhasználta a csatával kapcsolatos legújabb magyar hadtörténeti vizsgálódások (Négyesi Lajos) és a francia és osztrák szakirodalom (különösen Jean Bérenger, Kurt Peball és Georg Wagner) eredményeit is.

Tóth Ferenc a csatatörténetet tágan értelmezi, éppúgy, mint francia és magyar tanítómesterei (Olivier Chalin, Perjés Géza), és ez nagyon is helyénvaló. Másként ugyanis nem lehetne az eseményt „visszaiktatni" az egyetemes történelem áramába, az Oszmán Birodalom európai visszaszorulásának folyamatába. A kismonográfia másik lényeges vonása, hogy a szentgotthárdi csatát a XVI–XVII. században lezajlott hadügyi változások összefüggéseibe, a „hadügyi forradalomnak" a nemzetközi kutatások homlokterében álló kérdéskörébe illeszti. Kétségtelen érdeme végül, hogy miközben jelzi a csata kimenetelével, értékelésével kapcsolatos eltérő magyar, osztrák és a francia véleményeket, határozottan állást foglal amellett, hogy az egyszerű partváltás (a Rábán való átkelés) során kialakult, a keresztény erők által egyáltalán nem várt és nem keresett összecsapásban az oszmán sereg jóval kisebb veszteségeket szenvedett, mint azt régebbi történetírásunk tartotta. Ezzel Perjés Géza felfogásához közelít, rámutatva azokra az okokra (ellátás, létszám, a koalíciós erők vezetésében mutatkozó nehézségek stb.), amelyek megakadályozták e siker döntővé fejlesztését, a török főserey üldözését, megsemmisítését.

Megítélésünk szerint Tóth Ferenc jó érzékkel, lényegre törően foglalta össze a szentgotthárdi csatáról a legfontosabb tudnivalókat. Széles kontextusba helyezte az eseményeket, és a francia részvételt gazdag levéltári adatokkal dokumentálta, miáltal a francia olvasóközönség számára is érdekessé és elfogadhatóvá tette munkáját. Reméljük, kezdeményezése hazai történészeink és a francia kiadó(k) körében is folytatókra talál.

Hausner Gábor

SZIRMAY ANDRÁS FELJEGYZÉSEI 1680–1713.

Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és a mutatókat készítette Kincses Katalin Mária

Első kötet: 1680–1704.; Második kötet: 1705–1713. Folia Rakócziana 9/1–2.

(Vay Ádám Múzeum Baráti Köre, Vaja, 2004., 2007. 266, ill. 314 o., 2 térképvázlat 1 leszármazási tábla.)

Szirmay András (1656–1723) zempléni nemes feljegyzései nem ismeretlenek a történész szakma előtt, R. Várkonyi Ágnes például több tanulmányában is kiemelte a szakirodalomban leginkább *Gazdasági napló* néven elhíresült munka fontosságát. Ezért első olvasatra talán különösnek tűnik, hogy a *Hadtörténelmi Közlemények* hasábjain éppen egy gazdasági naplót ismertetünk. Azt, hogy erre mégis sor került, két okkal is magyarázhatjuk: a (két) kötetet Kincses Katalin Mária a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum történészeként készítette elő kiadásra, és a háttérmunkálatokban több kollégája is részt vett. Ennél viszont jóval fontosabb, hogy Szirmay 1680-tól a Rákóczi-szabadságharc végéig folyamatosan beszámolt az országban zajló hadi eseményekről, mi több, az ilyetén feljegyzéseiben ismertetett eseményeknek gyakran ő maga is tevékeny részese volt. Nyugodtan állíthatjuk, hogy ez utóbbiak a napló hadtörténeti vonatkozásainak legérdekesebb és értékesebb részét képezik.

Az 1656-ban született Szirmay András elsősorban életének két eseménye miatt ismert a történészek és az olvasóközönség előtt: 1669–1670 között Thököly Imre tanulótársa volt az eperjesi kollégiumban, 1682-ben pedig az ő irányítása alatt zajlott le a kassai citadella bevétele. Az előző esemény feltehetően befolyásolhatta Szirmay „kuruc király" mellett befutott karrierjét (Kassa bevétele után egy ideig várkapitány, majd a kamarai adminisztráció egyik vezetője volt), a kassai citadella bevételét pedig a hadtörténészek egyöntetűen bravúros haditettnek tartják. Szirmay több hosszabb lélegzetű munkát is írt, köztük a *Descriptio Citadellae Cassoviensis*-t, amely a kassai vár és a város általa irányított, 1682. évi ostromáról és elfoglalásáról szól, valamint a *Dissertatio de Motibus sui temporis* című összefoglalást a rendi mozgalmak és függetlenségi törekvések történetéről az 1670-es évektől egészen a Rákóczi-szabadságharc végéig. Volt még egy 290 számozott oldalból álló, saját kezű munkája is, amely szükszavú latin és magyar nyelvű feljegyzéseket tartalmazott. Ez utóbbi sokban hasonlított a *Gazdasági napló*ra, sajnos, hollétéről ma már semmit sem tudunk.

A kéziratok hasznosítására már nem sokkal Szirmay halálát követően sor került. A polihisztor Bél Mátyás, valamint Szirmay leszármazottjai, Szirmay Antal történetíró és annak unokaöccse, Kazinczy Ferenc egyaránt lemásolták, illetve beépítették munkáikba a nekik tetsző műveket, fejezeteket. Híres felmenőjük tevékenységéről először Némethy Lajos értekezett a *Történelmi Tár* és a *Századok* hasábjain, 1882-ben és 1885-ben. Csakhamar a *Gazdasági napló* kiadására is sor került, ám Karsa Ferenc „mintegy folytatásos regényként, több mint tíz tucat részben, a használhatatlanságig széttördelve, indokolatlan kihagyásokkal, esetleges, rendszertelen, jegyzetszerű magyarázatokkal" jelentette meg az *Adalékok Zemplén Vármegye Történetéhez* című kiadvány 1896–1904. évi köteteiben, 84 fejezetre lebontva.

Karsa kiadása a maga korában egyáltalán nem számított pongyola kiadásnak, széttagoltsága, a szegényes lapalji jegyzetek, a hiányzó személy-, földrajzinév- és tárgymutató, a tárgyi és szövegkritikai jegyzetapparátus hiánya mégis szükségessé tette a mű újrakiadását. Bár közhelynek hangzik, Kincses Katalin Mária ezzel valóban nem mindennapi feladatra vállalkozott, annál is inkább, mivel az első kötet elé írt bevezető szerint a forrás minél szélesebb körű felhasználhatósága miatt a lehető leghívebb formában kívánta Szirmay fő művét publikálni. Így valóban nem csupán a gazdaságtörténészek, hanem a hadtörténet kutatói mellett a nyelvészek, helytörténészek és családfakutatók is haszonnal forgathatják a kétkötetes kiadványt, amely elkészítését éve-

kig tartó háttérmunka, aprólékos levéltári kutatás előzte meg. Így pl. a szerző többek között önálló tanulmányban dolgozta fel Szirmay András szellemi hagyatékát is. Amennyiben tehát az olvasó már szerény értékelésünk alapján is kedvet kap az olvasáshoz, első falatnak mindenféleképpen a jelzett összefoglalást ajánljuk (*Kincses Katalin Mária:* „Magamat megh fegyveresítvén..." Egy felvidéki középnemes, Szirmay András hagyatéka. In: *Uő:* Kultusz és hagyomány. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulóján. Budapest, 2003. 13–32. o.)

Mint elöljáróban leszögeztük, elsősorban a munka hadtörténeti aspektusaira szeretnénk felhívni a figyelmet. Szirmay művének ilyen irányú felhasználására már a Karsa féle kiadás alapján is sor került, így pl. Benczédi László a *Hegyaljai kuruc felkelés 1697-ben* című kitűnő összefoglalásában (Budapest, 1953.) éppen Szirmay naplója alapján tért ki a zempléni nemes vagyonát a felkelők részéről ért támadásra, szolgáinak a kurucokhoz való csatlakozására. A napló néhány érdekesebb bejegyzéséről most mi is említést teszünk.

1685 októberében, amikor a fejedelmet Nagyváradon elfogták, Szirmay is Thököly Imre közvetlen kíséretében volt, és gyalog menekült ki a városból. Meglepő részletességgel írja le Thököly híveinek helyzetét, akiket (magát is beleértve) „Pásztor nélkűl való Juhak"-hoz hasonlít. Október 17-én kevesebb mint 1500 kuruc gyűlt össze Konyáron, ahonnan két társukat Caprara Aeneas generálishoz küldték gratiáért. Előbb azonban „bizonyos okokra nézve" Munkácsra akartak menni a fejedelemasszonyhoz. A katonaságot azonban erre nem tudták rávenni, s így végül alig háromszázan indultak el Petrőczy István vezetésével. Gyakorlatilag a nemességen kívül csak az udvari (elit) katonaság és Thököly belső szolgálattevői döntöttek az elvonulás mellett: „a Nemesség, Horvátok, Német Dragonyok, Komlóssi serege, és az Conventios szólgái az Fejedelemnek." Kétnapos, éjjel-nappali lovaglás után a dragonyosok lovai nem bírták az iramot, s így, Szirmay megjegyzése szerint, a „szükségből erényt kovácsolva," bekéredzkedtek Szatmár várába. Csupán az a négy dragonyos tartott a többiekkel, akiknek jobb lovuk volt. A kis csapatot útközben több támadás is érte, hol a szatmári lovasok akarták feltartóztatni őket, hol pedig az „oroszok" (ruszinok) állták el előttük a szorosokat. Ez utóbbi akadályon a menekülők tíz ember veszteséggel vágták át magukat. Egy részük Petrőczy kíséretében tovább ment Huszt felé, a többiek azonban már, a testi-lelki kimerültség miatt, „senkitűl nem tartván," október 19. éjjelén megálltak Visk mezőváros közelében, és a Tisza partján tábort vertek. Akkor csapott rájuk „Őregh Karollyi László" (Károlyi László báró, Szatmár vármegyei főispán, Károlyi Sándor apja – S. I.) a szatmári katonasággal, és Szirmayt százhúsz társával együtt fogságba ejtette. A többieknek sikerült az éj leple alatt bemenekülniük Huszt várába.

Szirmay beszámolóját más hiteles forrásokkal is alá tudjuk támasztani. Az 1685 őszére egyre csökkenő létszámú kuruc katonaságból pl. valóban csak egyedül Komlóssy Sándor főhadnagy gyalogseregéről tudjuk biztosan, hogy Thököly kíséretében volt október 15. előtt, és sikerült bejutnia Munkácsra. Erről maga Komlóssy így vallott egy 1689. május 29-én, Munkácson írt elismervényében: „Én, minekutánna Thököli Uramot az Török megh fokta volna, onnan el szélyedvén győttem az töb említet Thököly Uram adhaerensivel Máramarosban, ott Miltósághos boldogh emlékezető Károlyi László Uram eő Nagyságha Kegyelmes Urunk eő Felséghe Szatthmári Hadaival fel vérvén bennűnk; az hol is minden paripáimtul megh fosztattam, bujdosóban esvén, ugyan azon éjjel akattam Nemzetes s Vitézlő Dolhay György Uramra eő Kegyelmére."[1]

Csapata élén Komlóssy valóban bejutott a körülzárt Munkács várába, és Dobay Zsigmond naplója szerint 1686. március 9. estéjén Zrínyi Ilona megbízásából ő ment követségbe az Erdélyben tartózkodó Thökölyhez, ahonnan csak május 17-én tért vissza.[2] A Thököly-szabadságharc levéltára Komlóssy seregének összesen négy – 1686. január 4. és június 3. között Munkácson készült – név szerinti kimutatását is megőrizte. Ez azért is számít unikumnak, mivel rajtuk kívül csak egyetlen munkácsi alakulat összeírását ismerjük 1687-ből.[3]

---

[1] MOL G 11. Thököly-szabadságharc levéltára.

[2] Dobay Zsigmond naplója Munkács védelméről, 1686. január 1 – december 31. In: Késmárki Thököly Imre némely főbb híveinek naplói és emlékezetes írási. 1686–1705. Közli: *Thaly Kálmán.* Pest, 1868. (Monumenta Hungariae Historica Scriptores – Magyar Történelmi Emlékek, I. Osztály: Írók. XXIII. k.) 418., 434. o.

[3] MOL G 5. Thököly-szabadságharc levéltára. Thököly seregének katonai összeírásai és fizetési listái. 1683–1684. (!)

Szirmay András előbb Szatmáron, majd Kassán raboskodott, ahonnan csak 1687 februárjában szabadult. Hosszú raboskodása alatt is feljegyezte az említésre méltó eseményeket. Külön érdekesség, hogy gyakran német tisztek voltak a lakótársai, tizenegyet sorol fel név szerint, akik többnyire (karddal való) „vagdalkozásért," ritkábban verekedésért, vagy éppen a kompánia pénzének elköltéséért, s egy esetben lopásért jutottak hosszabb-rövidebb időre rabsába. Szirmay börtönfeljegyzései is forrásértékűek. Álljon itt egy újabb példa, amit ugyancsak meg tudunk erősíteni más forrásból:

Február 12-én beszámolt arról, hogy a Munkács védői által elfogott gróf Herbersteinért és két tiszttársáért Thököly több bensőbb hívét is szabadon engedték. A Munkács ostromáról napi rendszerességgel feljegyzéseket készítő Dobay Zsigmond hat nappal később szinte szóról-szóra ugyanazt írta be a naplójába. Szirmay leírásában a következőt olvashatjuk: „Die 12. Februarii Nemessanyi Bálint Uramat András Deákkal, Keleméssy Jánossal, Jeney Sámuellel és többiekkel General Caprára Uram Munkácsra bocsátatta Gróff Herberstajnért és más Német rabokért."

Ugyanez Dobaynál így hangzik: „[*Február*] 18. Nemessányi Bálint, Kellemessy János, Jeney Sámuel, Farkas Sándor, Borbély István és András Deák uraimék kiszabadúltak németek rabságából; ő kegyelmekért asszonyunk ő nagysága gróff Herberstaint és két tisztet kibocsátotta."[4]

Szabadulása után első útja Eperjesre vezetett ott élő rokonaihoz, amely időpont egybeesett Caraffa eperjesi vésztörvényszékével. A Munkács védőivel való kapcsolattartással gyanúsított szerencsétlen áldozatok többsége városi polgár, kisebb részben Thököly egykori katonatisztje volt. Szirmay tizenkilenc előbb többnyire megkínzott, majd kivégzett áldozatot sorol fel név szerint, hárman a kínzást követően (részben kemény váltságdíj ellenében) szabadon távozhattak, de a naplóíró szerint rajtuk kívül még „Számtalan sok Förendek és Nemessek megh fogatattak vólt, kiknek élettyek egy haj szálon állott." Ez utóbbiakat csak „bizonyos okokra nézve" bocsátották szabadon. A szerencsések között volt Szirmay bátyja, Szirmay Miklós is, ő annak köszönhette a menekülését, hogy annak idején jól bánt a Regéc várában raboskodó gróf Herbersteinnel, akit Zrínyi Ilona engedett szabadon 1686 februárjában. A német főúr emlékezett Szirmayra, és „kikérte" Caraffától. A másik két fivér, István és Péter csak azért nem kerültek a vádlottak közé, mert az előbbi a szilézíai Glatzban (a névmutatóban hibásan Graz!), majd Prágában raboskodott éveken át, Péter pedig határozottan távol tartotta magát Thököly háborújától.

Benczédi László révén fentebb már említést tettünk a Szirmayt 1697-ben ért vagyoni károkról. Naplójában a hegyaljai felkelés leírásakor a mozgalmat elítélő károsult nemes szólal meg, aki Tokay Ferencék fegyverfogását egyértelműen parasztfelkelésként értékeli. Külön említést tesz pl. arról, hogy Tokaj és Patak visszavételét megelőzően „azon Parasztok sok kastéllyokat fell vertek," „kárvallásai" felsorolásánál pedig külön ki is tér rá, hogy a „fell támadott parasztság" a pazdicsi kastélyában levő ládáit felhasogatta, selyem paplanjait, ónedényeit, posztóját, szép hámjait, stb. elvitte. Öt hordó hegyaljai és tizenöt hordó tarnai borát megitták. Kulcsárja két lovával ment a kurucok közé, tolcsvai vincellérje pedig éppen a felkelés kitörése előtt, a szőlőmunkára kapott 196 forinttal a zsebében csatlakozott hozzájuk! Máshol pedig arról ír, hogy a „Parasztok támadása miatt" nem tudta építtetni a nagymihályi kastélyát. Úgy tűnik, hogy a kurucok közé állt kulcsár a Zemplén megyei Butkára való Buttkai János volt, aki kisebb megszakítással 1690–1697 között folyamatosan betöltötte ezt a posztot, később viszont nem fordul elő a neve. A tolcsvai vincellér kilétét viszont nem lehet megállapítani. 1697-ben ugyan kétszer is említés történik felőle, de név nélkül. A következő évben egy István nevű férfi a tolcsvai vincellér, 1699-től pedig folyamatosan Bakos Györgyé az állás. Csak érdekességképpen jegyezzük meg, hogy a felkelés egyik vezetője Bakos Gergely volt, fia a legendás végvári vitéznek, majd Thököly talpas hadnagyának, a „Rezes orrú" Bakos Mihálynak.

Szirmaynak a hegyaljai felkeléshez való hozzáállása nem csupán a kifosztott nemes sértettségéből fakadt. Véleménye teljes egészében azonos a szervezkedés, majd a fegyveres felkelés apró részleteit kevésbé ismerő, és talán annak fókuszától némileg távolabb élő birtokos nemesség nézeteivel. A Pálóczi Horváth család naplója pl. így ír a felkelés kitöré-

[4] Lásd Dobay fentebb említett naplóját, 416. o.

séről: „ezen esztendőben circa 2. julii Patak és Tokaj körül conspirálván egynehány paraszt ember és kapás..." A jövőben érdemes lenne ezeket a korabeli naplókat, memoárokat is összehasonlítani, bár szerintünk a többség a Szirmayéhoz és a Pálóczi Horváth Györgyéhez hasonló véleményt tükrözi.

A hadi eseményekről szóló feljegyzések kapcsán feltétlenül említést kell tennünk a Rákóczi-szabadságharcról is. Szirmay 1701–1703 között gyakorlatilag a Rákóczi-összeesküvésben való részvétele miatt elfogatott bátyja, Szirmay István kiszabadításán buzgólkodott. Bécsben volt akkor is, amikor „Circa initium Juny támadot Rákoczy Ferencz hadakozássa". Hazatérése után a kurucok elől kilenc szolgával családostul Eperjesre húzódott, és csak 1704. október 5-én, a városba szorult nemességgel együtt esküdött hűséget Rákóczinak, akitől minden korábban elkobzott jószágát visszakapta. Többek között akkor került vissza a család birtokába a még 1687-ben lefoglalt erdőbényei szőlő is. Szirmay leírásában itt kronológiai hiba csúszott, mivel a kollektív hűségesküre szerinte a város feladását követően került sor. Kincses Katalin Mária azonban korrigálja a tévedést, mivel Eperjest csak december 1-jén adták fel, tehát Szirmay már jóval korábban Rákóczi hűségére tért, és az ő kíséretében volt Galgócon, amikor a fejedelem Lipótvárát kezdte lövetni (november 28 – december 3. között), azt azonban, a téli időre való tekintettel, helytelenítette. Később hazatért, és csak 1705. február 15-én indult el otthonról ismét Rákóczi táborába, és október 7-ig a fejedelem mellett „táborozott". A vereskői csatában azonban nem volt jelen, mivel akkor éppen Érsekújvárba küldték. A szécsényi országgyűlésen őt is beválasztották a huszonnégy szenátor közé, Bercsényivel való rossz viszonya miatt azonban végül Török Istvánt tették meg helyette. 1707-ben jelen volt az ónodi trónfosztásnál, és a következő megjegyzéssel számol be a túróci követek legyilkolásáról: „az én életem is veszedelemben vólt abban az gyűlésben, de Isten megh mentett." 1708 márciusában Korponán a Szövetkezett Rendek törvényes ítélőtáblája elnökévé választották, és május 21 – június 14. között a megyék és városok követeivel kibővített Szenátus, valamint a Gazdasági Tanács Egerben megtartott tanácskozásán helyben is hagyták a tisztségét. Mivel otthonukban semmi védelmük nem volt a magyar hadak miatt, 1709. december 6-án Eperjesre költöztette családját. A pestis miatt azonban ott sem nyugodhattak sokáig, előbb 1710 júniusában családostul Topolyókára, majd onnan szeptemberben Mislyére, s végül decemberben Rubóra ment. December 14-én a családját Sztropkóra küldte, ő pedig átment Lengyelországba, ahonnan 1711 elején menlevelet szerzett magának, majd azzal visszatért Eperjesre és a császár hűségére.

Szirmay alapos összefoglalásai az egész függetlenségi harcot végigkövetik. Feljegyzései tulajdonképpen három csoportba sorolhatóak: a szabadságharc katonai eseményei, a saját szerepe, ill. a vagyonát ért károk tételes felsorolása.

Rögtön szembetűnik az olvasónak, hogy a katonai események közül elsősorban a várak, erősségek, illetve nagyobb városok elfoglalását, ostromát idézi fel meglepő részletességgel és szakértelemmel. A szabadságharc kitörése és kezdeti eseményei kapcsán pl. megírja, hogy Rákóczi kurucai először Nagykállót vették be, amit Huszt, Nagykároly, Kisvárda, Szolnok, Léva, Csicsva, Vinna, Boldogkő, Sztropkó és Kékkő stb. elfoglalása követett. Ezután, a november 15-i zólyomi kuruc győzelmet követően, kuruc kézre kerültek a bányavárosok, majd elfoglalták Zólyom, Lőcse, Bártfa, Makovica, Szepes várát, sőt, Szirmay szerint még a Dunántúlon is „ell hatalmaztak" a felkelők. A maradék erősségeket is ostrom alá vették, így, többek között, őt és családját is körbefogták Eperjesen.

Az 1708. év hadi eseményei között elsősorban a trencséni csatavesztést tárgyalja. Megállapítása szerint Rákóczinak ugyan kevés embere esett el, de a katonaság mégis eloszlott, és a „szívek ell veszet." Az 1710. év eseményeit taglalva pedig megállapítja, hogy a reményvesztett kuruc hadsereg már megcsömörlött a további harctól, Lőcsét, Szepes várát, Érsekújvárt, Eperjest és Eger várát többnyire önként feladták, és csak a „praedának estek."

Mint fentebb írtuk, Szirmay feljegyzéseinek, jó gazdához mérten, fontos részét képezi a szabadságharc idején elszenvedett kárvallások felsorolása is. A kurucok már rögtön a függetlenségi harc elején feldúlták nagymihályi kastélyát, az ajtókat, székeket, kemencéket és „almariomokat" mind összetörték. A sarokvasakért a faragott köveket is teljesen elrontották. Ezen kívül Homonnán 28 hordó bo-

rát foglalták le, sok lábasjószágát leölték, két lovát elvitték. Amikor pedig Eperjesen november 2-án hat szekeres lovát fáért küldte, a „radácsi" kurucok „hámostúl, nyergestűl" elvitték őket, s így nem maradt (igás)lova. Az elkövetkező néhány év is mozgalmasan telt, bár kárairól csak ritkán tesz említést. 1704-ben pl. Eperjesen egy éjjel a pincéjéből itták és hordták el a németek két hordó hegyaljai borát, két év múlva pedig Tolcsván a „katonák" egy hordó borát vitték magukkal.

A szabadságharc utolsó hónapjaiban ismét megszaporodtak a birtokai elleni atrocitások. 1710 novemberében a fosztogató kurucok, a németek előrenyomulását látva, Nagymihályban hat asztag búzáját égették fel, a Sztropkóra küldött 16 hordó borát pedig útközben elvették. Felverték a nagymihályi kastélyt is, ahonnan nyolc hordó borát, hat hordó aszú szilvájáť, egy hordó mézét, valamint a hüvelyeseit vitték el. Azonban nem csak a kurucoktól kellett tartania, Homonnán a németek itták meg tíz hordó borát, Eperjesen pedig 82 kősóját, mintegy 52 köböl sóvári „főtt sóját" és a „réz művét" kobozták el. A következő év feljegyzései között, akárcsak 1703-ban, rövid összegzéssel fejezi be a nyolc évig tartó szabadságharc történetét: „Rakoczi Motussának ezidén vége szakatt, maga Bercsenyivel Eszterhazy Antallal, és Forgacz Simonnal Lengyel Országban profugiált."

A példákat a végtelenségig lehetne sorolni, hiszen a köteteket kutatási területe vagy kedvelt témája szerint ismertető recenzens hasábokat tölthetne meg elemzéssel, vagy hosszabb előadás formájában is megoszthatná gondolatait hálás hallgatóságával. Ehelyett ismertetésünk végén csupán a két kötet igényes kivitelét és a jegyzetapparátust emeljük ki. A mindösszesen 420 oldalnyi feljegyzést kötetenként 235, illetve 86 tételből álló, évenként csoportosított tárgyi jegyzet, a második kötet végén pedig közel 120 tételből álló irodalomjegyzék, az idegen szavak és kifejezések, valamint az elavult vagy jelentésmódosuláson átment magyar szavak és kifejezések jegyzéke, hatvan oldalnyi személy- és földrajzi név mutató követi. És hogy még teljesebbé tegyük a felsorolást, a második kötet végén van még az aprólékos tárgymutató, a Szirmay család leszármazási táblája, valamint két, Szirmay András főbb birtokait bemutató térképvázlat. Ez utóbbiak Hegedűs Ábel munkáját dicsérik.

Seres István

HERMANN RÓBERT (SZERK.)

VÉRTANÚK KÖNYVE

A magyar forradalom és szabadságharc mártírjai, 1848–1854

(Rubicon-könyvek, Budapest, 2007., 352 o.)

A „Rubicon–könyvek" sorozatban jelent meg Hermann Róbert szerkesztésében az 1848–49-es korszakkal foglalkozó történészek (Demeter Zsófia, Dér Dezső, Fleisz János, Fónagy Zoltán, Hajagos József, Kedves Gyula, Kovács István, Pelyach István, Pete László, Urbán Aladár és Zakar Péter) „munkaközösségének" legújabb alkotása, mely a forradalom és szabadságharc során, illetve az utána kivégzett személyeknek állít emléket. A mű elsőként gyűjti össze név szerint, életrajzzal ellátva az 1848–49-es események miatt biztosan kivégzett vértanúkat, a közismert „aradi tizenháromtól" egészen az egyszerű parasztokig.

A könyv előszavában Hermann Róbert röviden összefoglalja, miért váltak (a magyar történelem más korszakainak vértanúival ellentétben) a közös nemzeti emlékezet kitörölhetetlen részévé 1848–49 mártírjai. Megállapítja, hogy a kb. 140 kivégzés a korszakban (pl. a „Nagy Francia Forradalom" többezres kivégzéseihez, vagy csak az 1848-as júniusi párizsi munkásfelkelés utáni megtorláshoz viszonyítva) nem számított nagynak, de az Osztrák Császárságon belül, és főképp Magyarországon, előzmények híján, szinte sokkolta a lakosságot. Ehhez járult még az, hogy a bebörtönzések, a kényszersorozások, hadisarcok és a „Kossuth-bankók" megsemmisítése révén

lényegében az egész magyar társadalmat érintette az abszolutizmus bosszúja, és mivel végrehajtói zömmel idegenek voltak, a megtorlás és annak halálos áldozatai rövid időn belül az egységes nemzettudat részeivé váltak.

Az első fejezet az első felelős magyar miniszterelnök, Batthyány Lajos gróf pályafutásával foglalkozik. Urbán Aladár röviden, de miniszterelnöki időszakát részletesebben elemezve mutatja be Batthyány tevékenységét, rávilágítva arra, miért került sor halálra ítélésére olyan koncepciós per keretében, amelyet már a kortársak is jogtiprásnak tartottak.

A második fejezet az Aradon 1849. október 6-án kivégzett 13 honvédtisztnek állít emléket. A korszak kitűnő történészei részletes pálya- és egyben korképeket rajzolva mutatják be hőseik életét, természetesen elsősorban a szabadságharc alatti működésükre és elítélésükre összpontosítva. Az olvasó nem csak a közismert személyekről (pl. Damjanich Jánosról) szerezhet mélyebb ismereteket, hanem az olyan, szinte ismeretlen vértanúkról is mint Schweidel József, vagy Láhner György.

A harmadik fejezet a szabadságharc további áldozataival foglalkozik 1848–1850 között, kezdve a bécsi forradalom után halálra ítélt két Horváth Jánostól egészen az 1850-ben kivégzett mátrai gerillákig. A kivégzésük kronológiai sorrendjében közölt személyek között nem csak nagynevű politikusok, kormánybiztosok, tisztek és katonák találhatók, hanem közigazgatási hivatalnokok, egyházi személyek, földbirtokosok és sok egyszerű ember is. Az olvasó az ő történetükön (többnyire hadbírósági perükön) keresztül megismerkedhet a korral, és képet kaphat az osztrák hatóságok és a hadsereg akkor hatályos eljárásairól, de következetlenségéről, valamint kegyetlenségéről is. A szökevény huszárok, illetve a cs. kir. csapatok ellen harcoló elfogott, nem reguláris népfelkelők és gerillák statáriális kivégzése még csak érthető az adott korban, de a magyar kormány hirdetményeit közzé tévő, rendelkezéseit végrehajtó, és e miatt elítélt tisztviselők és egyháziak kivégzése már nem. Hiszen ennek alapján több száz főt lehetett volna felakasztani, illetve agyonlőni. Sokan estek áldozatul az cs. kir csapatok szinte hisztérikus gyanakvásának: néha elég volt egy érdeklődő szó egy osztrák katonához, és az illető máris kémnek, vagy árulásra felbujtó személynek minősült (akiért fejpénz járt a feljelentőnek). De sokszor halál járt egy részeg fővel elmondott rossz szóért is.

A negyedik fejezet a cs. kir. hatóságok által már az abszolutizmus időszaka alatt leleplezett függetlenségi mozgalmak mártírjait veszi számba (1852 és 1854 között). A zömmel a Makk József által vezetett szervezkedés különböző csoportjainak nem túl ismert vértanúiról itt részletes cikkeket talál az olvasó. Kár, hogy a szerző nem foglalkozik bővebben a Várady József-féle szervezkedéssel.

Az ötödik fejezet a megtorlás 1848 és 1858 közötti történetével foglalkozik. Itt ismerteti Hermann Róbert a kulcsfigura, Julius Haynau táborszernagy pályáját, akinek vérszomja fontos, de nem döntő momentum volt, majd a megtorlás elveit mutatja be, tisztázva I. Ferenc József császár az eddig ismertnél sokkal komolyabb felelősségét a kivégzésekben. Ezután a megtorlás gépezetével foglalkozik, és a különböző hatóságokat a katonai vizsgálóbizottságoktól a hadi- és rendkívüli törvényszékeken keresztül a csendőrség felállításáig mutatja be.

A megtorlás egyéb formáit ismertetve részletesen szól a botozásokról, a börtönökről, az egész települések és közösségeik elleni abszolutista bosszú eszközeiről, a hadifoglyok és kényszersorozottak sorsáról, illetve az egész magyar társadalmat anyagilag megnyomorító rendelkezésről: a Kossuth-bankók kárpótlás nélküli megsemmisítéséről. Végül leírja, hogyan szűnt meg a bosszúhadjárat, és ismerteti az amnesztia szakaszait 1859-ig (1867-ig). A könyvet a 1848–1850 között kivégzett vértanúkat betűrendben tartalmazó névsor és bibliográfia zárja.

A könyvben – mint minden munkában – előfordulnak kisebb hibák. Ezek egy része elírás, központozási-, illetve nyomdahiba, másrészt viszont akadnak kisebb tévedések és ellentétek az egyes szerzők által leírtakban is. Hermann Róbert legújabb kutatásai szerint a magyar főerők megkerülő mozdulata nem lepleződött le Tápióbicskénél, ellentétben a Dessewffy-életrajzban állítottakkal (23. o.). Kérdéses, hogy Kiss Ernőt három közkatona (39. o.), vagy egy gránátos lőtte-e le (45. o.). 1849. június 20-án az osztrákok lerombolták, nem feladták (81. o.) a hidat Szerednél. Jarkovácnál 1848. december 14–15-én a szerb csapatok létszáma inkább 10 000, mint 6000 fő (86. o.) volt. A bánsági főhadparancsnok adlátusa (vagy a bánsági katonai kerület parancsnoka) Vernhardt István vezérőrnagyként (202. o.), és Stefan Wernhardtként (213. o.) egyaránt

előfordul. A székelyföldi mártírok egyike, Török János, nem volt százados (306. o.). A függetlenségi szervezkedés irányítója Makk József alezredesként (290., 306. o.), Mack József tüzértisztként (303. o.) és őrnagyként (344. o.) is szerepel. Kérdéses, hogy Asbóth Lajos 1856. július 12-én, vagy 1857. május 9-én szabadult-e (345. o.), és ugyanez a helyzet Beniczky Lajossal: 1856. december 24., vagy 1857. május 9. (345. o.) a helyes dátum? (Lehetséges azonban, hogy a kegyelem és a tényleges szabadulás között ennyi idő telt el az esetükben.) A névsorban Dreyszker Pálnál hiányzik a kivégzés módja, Dudó, alias Pirisznyák György esetében pedig golyó szerepel kötél helyett (348. o.).

Mindezek mellett igazi hiánypótló alkotás született Hermann Róbert szerkesztésében (aki az előszó és az ötödik fejezetbeli összefoglaló mellett a fenti életrajzok kb. felét írta). Kitűnő történésztársaival ismét olyan tudományos ismeretterjesztő munkát tett le az asztalra, amit nem csak az érdeklődő közönség, hanem a szakma is haszonnal forgathat, és méltó mind a lezáruló Batthyány-emlékévhez, mind a forradalom és szabadságharc 2008-ban ünnepelt 160. évfordulójához.

Kemény Krisztián

M. CHRISTIAN ORTNER

DIE ÖSTERREICHISCH-UNGARISCHE ARTILLERIE VON 1867 BIS 1918

Technik, Organisation und Kampfverfahren.

(Verlag Militaria. Wien, 2007. 637 o.)

A bécsi Heeresgeschichtliches Museum és az osztrák Militaria Verlag évek óta sikerrel kiadott, főként az 1867–1918 közötti időszak hadtörténeti vonatkozásait bemutató közös sorozata nemrégiben újabb kiadvánnyal bővült.

A magyar olvasók körében is jól ismert M. Christian Ortner, a bécsi Hadseregtörténeti Múzeum igazgatója, a sorozatban korábban megjelent több hasonló album írója, az osztrák-magyar tüzérség történetének összefoglalására vállalkozott.

A szerző az osztrák levéltárakban és könyvtárakban folytatott másfél évtizedes kutatásai eredményeit publikálta e kötetben, amelynek értékét növeli, hogy az Anton Dolleczek által írt és 1887-ben napvilágot látott, a császári-királyi tüzér fegyvernem történetét összegző munka megjelenése óta Ausztria-Magyarország tüzérségének históriájáról mindeddig csupán kisebb részfeldolgozások, illetve visszaemlékezések születtek.

A mű írója mintegy 1200 eredeti fénykép, színes és fekete-fehér korabeli rajz, ábra, táblázat, szervezeti séma segítségével enged bepillantást a tüzér fegyvernem világába és az ott szolgáló katonák mindennapjaiba. A kötetből eredeti fotók és ábrák segítségével ismerhetjük meg a korszak európai nagyhatalmainak tüzérségét, számos helyen összehasonlítva azt a dunai birodalomével.

A szerző rövid, általános bevezetőben foglalja össze az osztrák-magyar tüzérség történetének legfontosabb állomásait, amelyből megtudhatjuk, hogy az összesen nyolc nagyobb átszervezésen esett át a dualizmus idején.

Az 1867–1894 közötti időszakot tárgyaló fejezet először is bemutatja a tábori, a vár-, és – a korszakban a lövegek készítésével, megőrzésével és nyilvántartásával foglalkozó intézeteket magába foglaló – műszaki tüzérség 1876-ban, 1882–1885, valamint 1890–1894 között végbement szervezeti változásait. A szerző megismerteti az olvasóval a császári és királyi haderő azokban az években rendszeresített lövegeit, így pl. az Uchatius-féle, forradalmian új eljárással, acélbronzból készült 1875-ös mintájú (1875 M) tábori ágyút és az akkortájt az európai államok hadseregében rendszerben lévő tábori ágyúkat, a korábbi típusok mellett az 1880 M, várakban és partvédelmi célokra alkalmazott lövegeket. Külön alfejezet foglalkozik a magyar királyi honvédségnél 1872–1875 között rendszeresített és osztagokba szervezett 10 amerikai Gatling-,

illetőleg 80 belga Montigny-rendszerű szórólöveg (korabeli megnevezéssel „mitraillause") történetével, továbbá az 1893 M Salvator/Dormus-, az 1902 M Škoda-, az 1889/4 M Maxim-, a 7/12 M Schwarzlose-rendszerű géppuskák rendszerbe állításával. Részletes képet kapunk továbbá a dualista állam tüzérségének alkalmazási elveiről a kiegyezést követő jó két és fél évtized során.

A második nagy témaegység az 1894–1914 közötti periódust tárgyalja. A kötet írója összefoglalja, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia tüzérsége milyen műszaki fejlődésen ment keresztül az első világháború előtti húsz évben. Részletesen tárgyalja a modern csőhátrasiklásos és gyorstüzelő tábori löveg létrehozásának különböző állomásait, amely a Škoda-rendszerű 75/96 M 9 cm-es tábori löveg, a 99 M 8 cm-es tábori ágyú megalkotásán át végül az 5 (5/8) M 8 cm-es tábori ágyú rendszeresítésében érte el végső formáját. Ezzel párhuzamosan a századforduló német, francia, angol, orosz tábori ágyúival is összehasonlítja azokat. A szerző bemutatja az általa tárgyalt időszakban kifejlesztett és rendszerbe állított (99 M 10 cm-es) osztrák-magyar tábori taracckot, a különböző típusú (99 M 7 cm-es, 8 M 7 cm-es, 9 M 7 cm-es) hegyi ágyúkat, a (99 M 10 cm, 8 M 10 cm-es és 10 M 10 cm-es) tarackokat, továbbá a (94/4 M 15 cm-es és 99 M 15 cm-es) tábori tarackokat, valamint a vártüzérség nehéz lövegeit. Utóbbiaknál külön kitér a 98 (98/7) M 24 cm-es, továbbá az első világégés harcai során elhíresült 11 (11/16) M 30,5 cm-es Škoda-mozsarak történetére.

Megtudhatjuk, milyen szervezeti átalakításokat hajtottak végre a tüzér fegyvernem életében az 1914 előtti, a legmélyrehatóbb változásokat hozó egy évtizedben. A szerző külön kitér a birodalom szárazföldi haderejének 1867 óta második vonalát alkotó két honvédség, nevezetesen a k. k. Landwehr tüzérségének 1908-ban, illetőleg a magyar királyi honvédség tüzérségének 1912–1913-ban történt létrehozására. A könyv bemutatja a dunai birodalom tüzérségi szakemberei által szerkesztett és bevezetésre került új lövegtípusokat, így a (14 M 10 cm-es, 14 M 15 cm-es) könnyű és nehéz tábori tarackokat, a (15 M 10,4 cm-es) nehéz tábori ágyút, továbbá a hegyi tüzérség új lövegét, a 15 M 7,5 cm-es hegyi ágyút. Képet kapunk a fegyvernem – nem utolsósorban az orosz-japán és a Balkán-háborúk eseményeinek valamint katonai tapasztalatainak hatására bevezetett – harcászati eljárásainak, tűznemeinek és bevetési elveinek módosulásáról.

Az utóbbi fejezet elolvasása után Franz Conrad von Hötzendorf tábornok, a birodalom 1906–1917 közötti vezérkari főnökének 1907-es mondása juthat az olvasó eszébe, miszerint Ausztria-Magyarországnak nem is kellene delegációt küldenie a második hágai lefegyverzési konferenciára, mivel már amúgy is a folyamatos lefegyverzés állapotában van. Ez a megállapítás fokozottan érvényes volt a birodalom tüzérségére.

A harmadik nagy témakör az osztrák-magyar tüzérség első világháborús szerepét vizsgálja. Górcső alá veszi az 1914 július végi mozgósítás után tett első szervezeti rendelkezéseket, majd bemutatja a világháború első két évének, a különböző (szerb, orosz, olasz, török) hadszíntereken szerzett tüzérségi tapasztalatait. A leírtakból kiviláglik, hogy a Monarchia tüzér fegyverneme még javarészt elavult löveganyaggal kezdte meg a háborút. 1914-ben technikai fejlettségét, lövegeinek számát tekintve a főbb hadviselő nagyhatalmakkal összehasonlítva még mindig jelentős hátrányban volt, amelyből sokat ledolgozott a világégés végéig. Igen részletesen tárgyalja a tábori, a hegyi, a vár-, valamint a lovas tüzérségnél 1916–1918 között bekövetkezett szinte folyamatos és sokszor nehezen követhető szervezeti változásokat.

Felsorolja milyen állomásai voltak a fegyvernem modernizálásának és milyen új lövegtípusokat vezettek be az állásháború követelményeihez igazodva. Szót ejt példának okáért a különféle kaliberű, nagyobbrészt improvizált szükségmegoldással készült légvédelmi lövegekről (forgatható talpra szerelt tábori ágyúk), és a birodalomban összesen két példányban létezett Oerlikon-rendszerű, 2 cm-es űrméretű légjármű-elhárító gépágyúról. Számos érdekes információval szolgál a könnyű (9 cm-es), a közepes (12–15 cm-es) és a nehéz (20–26 cm-es) aknavetőkről, a magyar Róka Kálmán és Halász Pál hadnagy nevéhez fűződő találmányról, a 8–24 cm-es űrméretben készült légaknavetőkről, továbbá a könnyű és közepes gránátvetőkről és azok szervezetéről. Részleteket tudhatunk meg az új konstrukciójú 17 M és 18 M 8 cm-es tábori ágyúkról, a 16 M 10 cm-es hegyi tarackról, a szétszedve szállítható 15 M 37 mm-es gyalogsági lövegről valamint a 15 M 7,5 cm-es

hegyi ágyúval felszerelt gyalogságot kísérő ütegek alkalmazásáról. A szerző az osztrák-magyar nehéztüzérség ismertetésén belül kitér a 15 M és 16 M 15 cm-es, autóval vontatott modern tábori ágyúkra és tarackokra, a 16 M 24 cm-es ágyúra, a 16 M 38 cm-es tarackra, a 16 M és 18 M 21 cm-es mozsárra, a 16 M 30,5 cm-es mozsárra, a 16 M 42 cm-es tarackra, és végezetül a szárazföldön használt, 35 cm-es hajóágyúra.

A fejezet végén Ortner értékeli a tüzérség felszereltségét, ezen belül számba veszi, hol és mennyi, valamint milyen típusú tüzérségi eszközt és lőszert gyártottak 1914–1918 között a dunai birodalom területén, áttekinti az ellenségtől zsákmányolt lövegek alkalmazását az egyes frontokon. Megismerteti az olvasóval a fegyvernemnél alkalmazott harci és bemérő eljárásokat, a világháború során kialakult tűznemeket. Végezetül tüzérségi szempontból elemzi a Monarchia legfőbb szövetségeséhez, Németországhoz fűződő viszonyát. Megemlíti, hogy a nyugati fronton 1914 őszén a belgiumi erődrendszer ostromában és a Verdun körüli, illetve a flandriai harcokban több 30,5 cm-es osztrák-magyar mozsárüteg vett részt, az 1918-as tavaszi német offenzívák idején pedig összesen 46 cs. és kir. nehézüteg támogatta tüzével a német támadásokat.

A recenzens néhány apróságot feltétlenül megemlítendőnek, kifogásolandónak tart. Magától értetődik, hogy a szerző egy elsősorban szervezet- és technikatörténeti munkában nem tér ki az első világháború hadműveleteinek ismertetésére, hiszen az már jelentősen meghaladná a mű terjedelmi kereteit. Véleményem szerint azonban adhatott volna egy rövid kitekintést a tüzérség alkalmazási elveinek, szervezetének 1918 utáni továbbéléséről a felbomlott Monarchia utódállamainak hadseregeiben, bemutathatta volna, milyen korábbi fejlesztésű lövegeket alkalmaztak a két világháború közötti időszakban. Nem esik szó a kötetben arról sem, hogy milyen eredménnyel alkalmazták Ausztria-Magyarország tüzérségét az 1914 előtti időszak egyetlen nagyobb hadjárata, Bosznia-Hercegovina 1878-as okkupációja során.

Szembetűnő, hogy Ortner a kötet megírásához csak német nyelvű irodalmat használt fel, holott a fegyvernem korabeli történetéről az angol és más világnyelven megjelent irodalom igen számottevő. A honvéd tüzérség megszervezéséről és 1912–1914 közötti történetéről, a honvédség szórólövegeinek históriájáról jelen sorok írójának megjelent néhány német nyelven is publikált tanulmánya, amelyek ismeretében a szerző kissé árnyaltabban fogalmazhatott volna a vonatkozó fejezetekben. A fegyvernem dualizmuskori történetéről modern szemléletű áttekintést adó, szakmai tekintetben jól használható könyv értékéből azonban mindezek vajmi keveset vonnak le.

A szép kiállítású, tetszetős, valódi különlegességnek számító kötet nem hiányozhat a tüzérség történetét kutató hadtörténészek, muzeológusok, tüzérségi szakértők polcáról. A benne található számos, fotótörténeti szempontból is ritka és érdekes, először publikált fénykép miatt a haditechnika iránt érdeklődő olvasó is minden bizonnyal örömmel, haszonnal forgathatja.

Balla Tibor

IN MEMORIAM

RÁZSÓ GYULA (1930–2007)

„Minden elmúlik, ami földi,
Minden az ég alatt,
S a megmaradt űrt, ami betölti,
Csupán a lélek az."

Tisztelt Gyászoló Rokonok, Barátok, Pályatársak! Hölgyeim és Uraim![1]

Egy nem mindennapi embert, kitűnő tudóst, hadtörténészt kísérünk ma utolsó útjára, akit elragadott körünkből a kegyetlen elmúlás. Fájó szívvel veszünk búcsút az 1930. január 9-én, Miskolcon született Dr. Rázsó Gyula hadtörténésztől, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum volt főigazgatójától, aki a középkor hadművészetének, a hadügy stratégiai kérdéseinek és a második világháború történetének kiváló kutatója és szakértője volt.

Középiskolai tanulmányait 1940 és 1944 között a munkácsi Állami Árpád Fejedelem Gimnáziumban, 1945–1948 között a miskolci Evangélikus és Református Lévay József Gimnáziumban folytatta. Egyetemi tanulmányait 1948–1950 között a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán kezdte, majd 1950–1952 között a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen fejezte be könyvtár–angol–történelem szakon.

1953-ban szerzett középiskolai tanári és tudományos könyvtárosi diplomát. A történelem szeretete és későbbi kutatási területe iránti fokozott érdeklődése már középiskolai tanulmányai alatt megmutatkozott, ami fokozódott az egyetemi évek alatt is.

1952-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékére nevezték ki gyakornoknak, de még abban az évben áthelyezték az Országos Széchenyi Könyvtárba. 1954-től már a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtudományi Könyvtárának munkatársa, majd 1957-től a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Intézete Középkori Szekciójának hadtörténésze, 1969 és 1972 között vezetője lett.

Kutatási területe a XIV–XVI. századi magyar és egyetemes hadtörténelem, hadászat, a társadalom és a hadsereg kapcsolata volt – a török háborúk hadászati problémái. Tudományos kutatóként és szerzőként is komoly eredményeket ért el, amelyet számos, Olaszországban és a Vatikánban, Ausztriában, az akkori Jugoszláviában, a Szovjetunióban és Csehszlovákiában végzett tanulmányút és konferencia segített.

[1] Elhangzott Dr. Rázsó Gyula, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum volt főigazgatója ravatalánál, 2007. augusztus 3-án.

1973-tól 1974-ig a Külkapcsolatok Intézetének osztályvezetője, majd ismét a Hadtörténeti Intézet hadtörténésze. 1976-ban megszerezte a történelemtudományok kandidátusa tudományos fokozatot. 1990-ben nevezték ki a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatójává.

Hat önálló munkája látott napvilágot, huszonhat könyvben jelentek meg írásai és mintegy 200 könyvrészletet, tanulmányt és szakcikket publikált. Számos tudományos konferencián tartott figyelemre méltó előadásokat kutatási eredményeiről. Gyakran volt szereplője a televíziók és rádió történelmi műsorainak. Közéleti tevékenységét fémjelzi, hogy mintegy 30 történelmi, hadtudományi és oktatási társaságnak, bizottságnak volt elnöke, illetve tagja, többek között a honvédelmi miniszter Tanácsadó Testületének és a MTA Történeti Bizottságnak; a Magyar Hadtörténészek Nemzeti Bizottságnak pedig elnöke. A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum rendszerváltás utáni első főigazgatója volt 1990. augusztus 15-től 1993. novemberéig. Tudományos-közéleti munkásságát több kitüntetéssel ismerték el. Tulajdonosa a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjének és a Haza Szolgálatáért Érdemérem ezüst fokozatának.

Tisztelt Gyászoló Gyülekezet!

Búcsúzunk a mindig szolgálatkész tudóstól, a vezetőtől, a rokontól, a kollégától, a baráttól. Igen a baráttól, hiszen néhányan azon szerencsések között tudhatják magukat, akik barátként is tisztelhették Őt, miskolciak, budapestiek, külföldiek és magyarok egyaránt. Kivételes intelligenciája, irigylésre méltó memóriája, határtalan segítőkészsége miatt sokan szerették Őt, annál már csak tisztelőinek tábora volt számosabb.

Tisztelt Főigazgató Úr ! Kedves Gyula!

Szívünkben végtelen szomorúság van! Már nem adsz több tanácsot kollégáidnak, munkatársaidnak, véget értek a kutatások itthon és Itáliában. Már nem meséled a csodálatos bridzspartikat, győzelmeidet és a frappáns vicceket, amelyek egy közös bécsi utunkon akár már csak egy szám bemondásával is derültséget keltettek. Nincs több baráti zrikálás, ugratás Vargyai professzorral, nincs több jó balhé, amit én, amikor először hallottam, véres veszekedésnek, nem viccnek hittem. Szóval hiányzik majd intelligens, tréfákat értő lényed, példa értékű tűrőképességed és nincs több nagy evés a Kerékben egy jó kis beszélgetés mellett. Már nem tudjuk meg Tőled – hihetetlen emlékezetedre támaszkodva – hogy mi volt az eredmény és kik rúgták a gólokat pl. a 1976 őszi olasz bajnokságon a Milán–Torino mérkőzésen.

Betegséged ellenére mindannyian – szeretteid, unokahúgod, barátaid, tisztelőid, szomszédaid – őszintén hittük, hogy még sokáig közöttünk lehetsz. Szótlanul és mosolyogva tűrtél, baleseted óta mindig panaszmentesen küzdöttél – és most itthagytál minket. Eltávozásod nyomán szorító hiányérzet, mélységes gyász költözött szívünkbe. Tudjuk, hogy az élet elválaszthatatlan velejárója a halál, mégis, amikor bekövetkezik, igen nehéz felfognunk a felfoghatatlant, s beletörődnünk a megváltoztathatatlanba.

Bár tudjuk, fizikai valóságodban ugyan távoztál közülünk, de lelkünkben velünk maradsz. Soha el nem halványuló emléked az idők végeztéig itt él szívünkben. A földi létben maradó barátaid és kollégáid nevében kívánom Neked, hogy új barátokra lelj immáron a Hadak Útjára költözött lelkek bajtársi közösségében.

Amikor ezzel az útravalóval búcsúzom Tőled, s közben hallom a lélekharang kondulását, John Donne szavai idéződnek fel bennem:

„Senki sem különálló sziget; minden ember a kontinens része, a szárazföld egy darabja; ha egy göröngyöt mos el a tenger, Európa lesz kevesebb, éppúgy, mintha egy hegyfokot mosna el, vagy barátaid házát, vagy a te birtokod; minden halállal én leszek kevesebb, mert egy vagyok az emberiséggel; ezért hát sose kérdezd, kiért szól a harang: érted szól."

Érted szól, kedves Rázsó Gyula!

Érted szól, Tisztelt Főigazgató Úr !

Neved örökre fennmarad könyvek és tanulmányok címlapjain, emberséged, közvetlenséged pedig egykori munkatársaid, barátaid és tanítványaid emlékezetében.

*

Egy róla készült hivatalos személyi jellemzésben a következőket olvastam:

„Dr. Rázsó Gyula igen széles látókörű hadtörténész. Nem csak saját szakterületének problematikáját ismeri, hanem az újkor, sőt a legújabb kor fontos kérdéseiben is jártas. Tudományos munkásságát nagy lelkiismeretességgel és pontossággal végzi. A kutatómunkában több évtizedes gyakorlattal és tapasztalattal rendelkezik. Anyagismerete átlagon felüli, melyet széleskörű és sokoldalú érdeklődése, szorgalma mellett a klasszikus és nyugati nyelvekben való magas szintű jártasságának köszönhet. Jó kapcsolatteremtő képességgel rendelkezik, személyiségének vonzereje van. Türelmes, békés természetű, mások gondjaiban és örömeiben osztozni tudó ember." Így ismertem meg Őt.

Emberi tulajdonságaiért, egyenes jelleméért, intelligens, a pozitív megoldásokat kereső vezetői magatartásáért, fanyar humoráért elöljárók és beosztottak egyaránt szerették és tisztelték mint embert.

Kedves Gyula!

Te soha nem szerettél kérni; Nagy László, a kitűnő költő szavai a Te szavaid is:

„Adjon az Isten szerencsét,
szerelmet, forró kemencét,
üres vékámba gabonát,
árva kezembe parolát,
lámpámba lángot, ne kelljen
korán az ágyra hevernem,
kérdésre választ ő küldjön,
hogy hitem széjjel ne dűljön,
adjon az Isten fényeket,
temetők helyett életet.
Nekem a kérés nagy szégyen,
adjon úgy is, ha nem kérem."

Tisztelt Főigazgató Úr ! Kedves Barátom!

Búcsúzik Tőled Unokahúgod, búcsúznak Tőled barátaid, tudós társaid, kollégáid, kik Téged mindig nagyra becsültek, búcsúznak a társintézmények, a miskolci osztálytársak, a bridzspartnerek, a szomszédok. Búcsúzik a történész társadalom, amely érzi a veszteséget. A Honvédelmi Minisztérium, a Magyar Honvédség vezetése és személyi állománya, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum nevében búcsúzom én is, mint későbbi utódod.

Még egyszer köszönöm tanácsaid, amelyek a sokszor göröngyös főigazgatói pályán irányt mutattak nekem.

Tisztelt Gyászolók!

Racionalizált korunk sajátos és sajnálatos vonása, hogy létünk jelképpé és történelemmé zsugorodik, miközben a tényleges élettel alig találkozhatunk. Műveltségünk gyarapodásával aztán rádöbbenünk, hogy földi pályafutásunk során kétféle életet élünk: egy valóságosat és egy eszményit. S e kettősségben rejlik a nemes érzület, az erkölcsi jóság és minden etikai rend alapja. Valóságos életünk oly zaklatott, rohanó, s olyannyira tele van feszültséggel és félelemmel, hogy az eszményi élet valóságával és példájával csak az emlékezés és az azzal együtt járó önvizsgálat kivételes pillanataiban szembesülhetünk.

Minden embernek a maga életéből kell művet alkotnia, és e műnek nyitva kell állnia arra, hogy aki be akar oda lépni, azt befogadja. Dr. Rázsó Gyula életműve e szempontból példaértékű, hiszen kiváló mértékét adta az elkötelezett tudósnak, a hadtörténésznek, a nagybetűs EMBERNEK, s követendő utat mutatott azoknak a fiataloknak, akik e göröngyös életpályán nyomdokaiba léptek.

A most megkondult lélekharang már Őt szólítja, a mécsesek lángja már az Ő lelkének viszi az emlékezés világát, a pompázó virágok illata már az Ő új otthonát megszínesíti.

Kedves Főigazgató Úr, Kedves Barátom!

Mindannyiunk nevében adom Neked útravaló gyanánt a költő, Arany János szavait:

„Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múl,
Hanem lerázván, mi benne földi,
Egy éltető eszmévé finomul."

Búcsúzunk Tőled kedves Főigazgató Úr, kedves Gyula !

Köszönjük földi léted és üzenjük munkatársaid, barátaid, tanítványaid, mi tovább visszük a lángot. Emléked soha sem feledjük, Remenyik Sándor soraival:

„Egy lángot adok, ápold, add tovább!"

Nyugodj békében.

Dr. Holló József

BÚCSÚ RÁZSÓ GYULÁTÓL

Nehéz egy barátról elhinni, hogy nincs többé. Süket a telefonom. Mérkőzések után nem tudja egekbe emelni – vagy alkalmasint pokolra küldeni – elsősorban hőn szeretett újpesti játékosait. Talán a futball volt az egyetlen, ami kihozta sodrából ezt a végtelenül nyugodt, kiegyensúlyozott, mindenkivel szemben udvarias, a jó modorra sokat adó embert. Választékos beszéde nem tűrte az illetlen, közönséges kifejezéseket. Nem csak barátai és munkatársai szerették, széles ismeretségi köre is kedvelte, tudását nagyra becsülte. Elismert alakja volt a történész szakmának, űrt hagyott maga után.

Rázsó Gyula 1953-ban került a Hadtörténeti Intézet és Múzeumba, ahol egy életre eljegyezte magát a történelemmel, s különösképpen annak hadtörténeti ágával. A középkor kutatója lett. Munkáját hazai és olaszországi levéltárakra is kiterjedő kutatásaival alapozta meg. Kandidátusi disszertációjával – A zsoldosintézmény története Magyarországon a XIV. és XV. században –,a zsoldosságról írt tanulmányaival, vitacikkeivel, konferenciákon tartott előadásaival mindmáig hatóan megalapozta a kérdés magyar kutatását. Tevőlegesen vett részt a Mátyástól Mohácsig terjedő időszak történetének vitáiban is. Nem feledkezhetünk meg 1987-ben kiadott könyvéről a Lovagkor csatáiról. Ez az érdekfeszítő könyv élményt jelent a témával ismerkedni akarók számára Óriási anyagismerete és szaktudása mellett a szerző kitűnő stílusát is bizonyítja. Sajnálhatjuk, hogy nem követték a magyar középkorral foglalkozó további munkái.

Rendkívüli szaktudása a történelem egészére kiterjedt. Ritkán tévedett a történeti események, személyiségek és időpontok felidézésében. Kollégái kérésére és bámulatára bármikor felsorolta a francia, Habsburg vagy más uralkodóházak tagjait, regnálásuk pontos időpontjának megjelölésével, de akkor sem jött zavarba, ha a második világháború Wehrmacht-tábornokai iránt érdeklődött valaki.

Nem tartom szükségesnek Rázsó Gyula tanulmányai, előadásai hosszú sorának felsorolását, melyek a Mohácstól a második világháborúig terjedően bizonyítják széles körű érdeklődését és tudását. Természetesen részt vett nagy összefoglaló művek – a magyar hadtörténet – őt érintő részeinek megírásában is. Sajnálatos, hogy 1971-ben a bezúzás sorsára jutott a lovagkor csatáihoz hasonló kitűnő stílusban megírt, népszerűségre számot tartó könyve, a Nagy hadvezérek. A cenzúra nem tartotta elfogadhatónak Zsukov és Rommel párhuzamba állítását. Működésének utolsó esztendeiben figyelme kiterjedt korunk biztonságpolitikai kérdéseire is.

Lelkes ismeretterjesztő is volt. Sohasem jött zavarba, bármiről, bárhol és bárkinek tudott előadást rögtönözni, rádió- és TV-szerepléseire oda kellett figyelni. Mindig új nézőpontból, új történeti adalékokkal közelítette meg a témáit. Ide sorolhatók több éven át a középkorról tartott egyetemi órái. Fizetett érte, hogy taníthasson, hiszen az említésre sem érdemes tiszteletdíj még a taxiköltséget sem fedezte lakásától az egyetemig. Rossz lábával az egyetemet másként aligha tudta volna megközelíteni.

Habár sohasem említette, élete váratlan és kétségkívül kiemelkedő eseménye volt, hogy 1990 augusztusától kinevezték a Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatójává, melyet több mint három évig vezetett. Csak nagy nehézségek árán tudnám felsorolni mindazon tisztségeket, melyek mind a nyakába zúdultak. Többek között a Honvédelmi Minisztérium Tanácsadó Testületének, valamint Tudományos Tanácsának elnöke lett.

Élvezte, hogy odafigyelnek rá. Bővíteni és erősíteni igyekezett az intézmény kapcsolatrendszerét a hazai társintézményekkel, elsősorban a Magyar Tudományos Akadémia tudományos intézeteivel. Elemében volt. Kiemelt feladatának tekintette az eladdig elszigetelt intézmény német és amerikai kapcsolatainak kiépítését, szorgalmazta az együttműködést, kezdeményezte közös munkák létrehozását. Erősíteni igyekezett a magyar és nemzetközi hadtörténész szervezetek közti kapcsolatokat. Bel- és külföldi konferenciákra járt. Erőt véve mozgását akadályozó betegségén, hosszú és fáradtságos külföldi utakra vállalkozott. Mindez egy egészséges ember számára is megerőltető lett volna. Ő azonban nem akarta ezt tudomásul venni. Végül egy súlyos trombózis válságos állapotba sodorta, amiből nehezen tudott kilábalni. Be kellett látnia, az erőltetett menet meghaladta lehetőségeit.

Szeretett jókat enni. Jól ismerte az étlapok fogásait. Élvezettel beszélt egy-egy jó ételről, amit vendéglőben vagy baráti látogatások során ízlelhetett. Emlékezetesek a barátokkal és kollégákkal eltöltött vacsorák és sörözések beszélgetései, amikor a politikától a szakmáig, lett légyen bármiről is szó, a maga sohasem tolakodó módján gyakran vált a társaság központjává. Rendszerint a múlt és jelen dolgairól kifejtett sajátos eszmefuttatásával döbbentette meg a társaság őt még kevésbé ismerő tagjait. Somolyogva élvezte a hatást. Csendes, önirónikus, néha fullánkos humora volt. Szívesen együtt derült – sohasem hahotázott – a többiekkel, még ha ő került is az ugratás középpontjába.

Szenvedélyesen kártyázott. Versenyszerűen bridzselt, amíg egyre nehezülő mozgása meg nem akadályozta ebben is.

Beszélni kell életét harminc éven át végigkísérő betegségéről, mely meghatározta életvitelét, nem különben alkotói tevékenységét is. Barátjaként az 1977-ben bekövetkezett combnyaktörésétől a júliusban bekövetkezett haláláig végigkövethettem újabb törésektől súlyosbodó, válságos helyzeteket előidéző betegségét. Nagy önuralommal, panaszkodás nélkül viselte a megpróbáltatásokat. A kilencvenes években állapota megromlott, egyre nehezebben járt, ülni sem tudott sokáig. Lakását csak barátai segítségével tudta elhagyni. Magányát – egyedül élt – az olvasás, a TV futballmeccsei, hosszú telefonbeszélgetések és barátai látogatásai tették elviselhetővé. Szellemileg friss maradt, nem fogott ki rajta a betegség. Vele együtt sokáig reménykedtünk felépülésében, mozgásra biztattuk, holott tudtuk, a betegsége visszafordíthatatlan. Másfél éve hirtelen összeroppant. Már nem tudott lábra állni, egy honvédségi gyógyintézetbe került. Látogatásaim során, egyre romló állapota ellenére is, hazatéréséről beszélgetünk, biztatni igyekeztem. Mindvégig partnerként viselkedett, holott mindketten tudtuk, hogy nincs visszatérés. Az elkerülhetetlen bekövetkezett, Rázsó Gyula július 19-én, hetvenhét éves korában, elhunyt. Emlékét megőrizzük, mindannyian, akik barátai lehettünk.

Dombrády Lóránd

KOSÁRY DOMOKOS (1913–2007)

A történetírás – mint általában a tudományok – demokratikus tudomány, ahol nem a társadalmi-politikai pozíciók, hanem a teljesítmény az egyedüli értékmérő. Ennek ellenére a magyar történetírásnak is vannak/voltak olyan tekintélyei, akiknek véleményére minden történész figyelt és figyel. Ilyen egyéniség volt a 2007. november 15-én, élete 95. évében elhunyt Kosáry Domokos, az 1945 utáni magyar történetírás meghatározó, s az utóbbi évtizedekben talán legtekintélyesebb alakja.

Kosáry Domokos egy évvel a huszadik századi egyetemes és magyar történetet meghatározó első világháború előtt, 1913. július 31-én született a felső-magyarországi bányavárosok egyikében, Selmecbányán, klasszikus magyar polgári értelmiségi család sarjaként. Édesapja, Kosáry János hegedűművész volt, édesanyja, Réz Eleonóra, Kosáryné Réz Lola néven a két világháború közötti időszak népszerű írónője. Anyai nagyapja, Réz Géza volt a selmecbányai bányászati és erdészeti főiskola utolsó rektora, aki az intézményt 1919-ben Sopronba költöztette, s ezáltal megmentette azt Magyarország számára. (A családnak „gyakorlata volt" az ilyen menekítésekben: a dédapa, Péch Antal 1849 telén a bányavárosok pénzverő gépeit menekítette át a cs. kir. csapatok elől Debrecenbe.)

A nagy világégés alapvetően befolyásolta Kosáry Domokos sorsát is: miután édesapja nem volt hajlandó esküt tenni a csehszlovák államra, 1919-ben az egész család áttelepült Magyarországra. Kosáry itt végezte az iskoláit, a Trefort utcai gimnáziumban érettségizett, majd 1931–1936 között a Pázmány Péter Tudományegyetem latin–történelem szakán tanult, s egyben az Eötvös Kollégium hallgatója is volt. Ott abban a megtiszteltetésben részesült, hogy Szekfű Gyula már elsőévesen szemináriumi hallgatói közé fogadta. Szekfűn kívül olyan egyéniségek tanították és voltak rá nagy hatással, mint Gombocz Zoltán, Domanovszky Sándor és Szentpéteri Imre. Doktori értekezését Szekfű Gyulánál írta a Görgey-kérdés történetéről, s ez a műve máig is a magyar historiográfiai irodalom egyik csúcsteljesítménye. (Miután Kosáry akkor még nem volt nagykorú, a kötet megjelenésekor az Egyetemi Nyomda Könyvkiadó nem vele, hanem az édesapjával szerződött.)

Kosáry az egyetem elvégzése után, a németországi náci fordulatot aggodalommal szemlélő Szekfű tanácsára, Franciaországba és Nagy-Britanniába ment ösztöndíjjal; Párizsban Marc Blochot hallgatta, s komoly hatással volt rá az Annales-iskola történetszemlélete, amely az eseménytörténet helyett a történelem valódi mozgatórugóira, a társadalom és a gazdaság jelenségeire fektette a fő hangsúlyt. Nagy-Britanniában a két világháború között Magyarországon főellenségként nyilvántartott Hugh Seton-Watson előadásait látogatta, majd 1941-ben, Teleki Pál miniszterelnök megbízásából, az Amerikai Egyesült Államokba utazott. Ott adott ki egy rövid, azóta több kiadást megért Magyarország-történetet, s közölte Teleki üzenetét az amerikai politikusokkal: Magyarország mindaddig nem lép be a németek oldalán az immáron két éve folyó háborúba, amíg ő, Teleki a miniszterelnök.

Kosáry hazatérése után a hazai politikusok előtt kifejtette, hogy a háborúban a Szovjetunió és az angolszász hatalmak úgy fogják összeroppantani a náci Németországot, mint egy diót; azonban mesterén, Szekfű Gyulán kívül senki nem hitt neki. 1941–1945

között az újonnan alakult Teleki Pál Tudományos Intézet Történettudományi Intézetének igazgatóhelyettese, 1945–1949 között igazgatója volt. Alapítója és szerkesztője volt az Intézet folyóiratának, a Revue d'Histoire Comparée-nak, amely a nyugati minták alapján az összehasonlító történelemszemlélet hazai meghonosítására tett kísérletet. Közben 1937-től 1949-ig az Eötvös Kollégium tanáraként tanított.

A második világháború végén részt vett az ellenállási mozgalomban, a német megszállás után ő rejtegette Szekfűt és feleségét. Az 1945-ös fordulatot komoly várakozással fogadta, a tartós szovjet megszállás azonban aggodalommal töltötte el. 1945–1949 között a Pázmány Péter Tudományegyetemen Szekfű Gyula újkori magyar történelmi tanszékén magántanárként oktatott, s Szekfű moszkvai követi kinevezése után tanszékvezetőként is felvetődött a neve. 1946-ban a békeelőkészítés során memorandumot írt Magyarország nemzetközi politikai helyzetéről, s szóba került, mint Magyarország lehetséges amerikai követe is. Azévben jelent meg a – még a német megszállás előtt írott – kötete Kossuth reformkori pályájáról, s 1945–1948 között több középiskolai történelmi tankönyv szerzője is volt.

1947 után azonban egyre inkább elfogyott körülötte a levegő, s a Görgey-kérdésről írott könyve miatt rövidesen már egyike volt az új rendszer „főellenségeinek"; a Magyar Történelmi Társulat 1949. október 14-i felolvasó ülésén a később koncepciós perben kivégzett Sólyom László altábornagy bírálta őt, az ülést elnöklő Andics Erzsébet pedig – miután Kosáry válaszolni merészelt az őt ért bírálatra – arra figyelmeztette, hogy miután elmulasztotta az önkritikát, lássa annak következményeit. Amikor pedig Andics az ülés után „haragtól sziszegő hangon" megkérdezte tőle, hogy elégedett-e önmagával, Kosáry nemmel válaszolt, mondván, hogy „a bukás katonai okainak elemzése során az én súlyos hibáimról annyi szó esett, hogy most szinte úgy érzem: ha annak idején egy kicsit jobban igyekszem, talán megnyerjük a szabadságharcot."

Andics fenyegetése nem maradt üres szó: Kosáryt 1949-ben minden állásából elbocsátották. Az év karácsonyán egy Renan-idézetet írt egy jegyzetfüzete élére: Ha azt akarjuk, hogy a jövőben igazunk legyen, akkor néha bele kell nyugodnunk abba, hogy egy ideig elavultnak tekintsenek.

Kosáry azonban nem adta fel, s szakmai tekintélye miatt teljesen az új hatalom sem merte őt háttérbe szorítani. A nehéz évek alatt látott hozzá az 1825 előtti magyar történelem forrásait és irodalmát feldolgozó többkötetes, annotált bibliográfia elkészítéséhez (Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába I-III. Budapest, 1951–1958), amely a honfoglalástól a reformkorig terjedő korszak kutatóinak mindmáig nélkülözhetetlen kézikönyve. Az 1952-es Kossuth-emlékév alkalmával őt kérték fel a Kossuth-emlékkönyvben Kossuth reformkori tevékenységének bemutatására, ám ezen kívül jobbára csak népszerűsítő cikkeket publikálhatott. 1954-től – Nagy Imrének köszönhetően – az Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtárában dolgozott, s az agrártörténeti tematika ettől kezdve komoly súlyt kapott életművében.

1953-tól Nagy Imre köréhez csatlakozott, s 1956-ban a Magyar Történészek Forradalmi Bizottságának elnökévé választották. 1956. október végén Nagy Imre arra kérte, hogy legyen Magyarország ENSZ-képviselője, illetve arra, hogy gyűjtse össze a forradalom dokumentumait. Az anyaggyűjtést zárt letétként próbálta meg elhelyezni az egyik fővárosi könyvtárban, azonban 1957 őszén letartóztatták, majd 1958-ban négy év börtön-

re ítélték. Egy cellában raboskodott Déry Tiborral, s míg az a G. A. úr X-ben című regényét írta, Kosáry a „Széchenyi Döblingben" című monográfiáján dolgozott. (Kosáry Molnár Eriknek köszönhetően juthatott hozzá a szükséges szakirodalomhoz.) Maga a monográfia csak 1981-ben, a szintén a börtönben írt olvasónapló (A chilloni fogoly) pedig csak 1997-ben láthatott napvilágot. (Kosáry még börtönben volt, amikor 1958-ban megjelent a „Bevezetés..." harmadik kötete is – igaz, a szerző neve nélkül.)

1960-ban amnesztiával szabadult. 1960–1968 között a Pest Megyei Levéltár munkatársaként dolgozott, majd a MTA Történettudományi Intézetének munkatársa, később tudományos tanácsadója lett. Munkásságában egyre nagyobb teret kapott a XVIII. század magyar és egyetemes történetének kutatása, de – az összehasonlító történetszemlélet követelményeihez híven – több tanulmányt publikált Magyarország nemzetközi helyzete, illetve a magyar diplomáciatörténet tárgyköréből is. A Napóleon és Magyarország kapcsolatáról, illetve a Mohács előtti magyar külpolitikáról írott munkái önálló kötetként jelentek meg. Ekkor készült el a „Művelődés a XVIII. századi Magyarországon" című, nagy visszhangot – s komoly vitákat – kiváltó nagymonográfiája, amely egyben akadémiai doktori értekezése is volt. Nem a teljesítményt, hanem a kort minősíti, hogy Kosáry csak 1982-ben lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező, s 1985-ben rendes tagja. Levelező tagként 1983-ban „Magyarország Európa újabb kori nemzetközi rendszerében" címmel, rendes tagként pedig 1986-ban „Az európai kis államok fejlődési típusai a XVII–XX. században" címmel tartotta meg székfoglaló előadását. Egyik szerkesztője és szerzője volt „A magyar sajtó története" című monográfia-sorozatnak, s az 1848–1849. sajtójáról írott nagy ívű áttekintése 1986-ban angol fordításban külön kötetben is megjelent. Engel Pál és Szakály Ferenc mellett ő volt az egyik szerzője e négykötetesre tervezett „Magyarok Európában" című könyvsorozatnak, amelyben a számára oly kedves, 1711–1867 közötti időszak történetét dolgozta fel.

1989-ben nyugdíjba ment, a rendszerváltás időszaka azonban újabb feladatok elé állította. Tagja lett a Történelmi Igazságtétel Bizottságnak, s mindent megtett, hogy az 1956-os forradalom és szabadságharc emléke megkapja azt a megbecsülést, ami megilleti. (Megjegyzendő, hogy már egy 1985-ben elhangzott és megjelent interjújában is érzékeltette, hogy 1956-ot forradalomnak tartja.) 1990-ben pedig – nagy többséggel – a Magyar Tudományos Akadémia elnökévé választották. E tisztet két cikluson át, 1996-ig töltötte be. Komoly szerepet játszott abban, hogy az Akadémia megőrizhette autonómiáját. Külön szorgalmazta, hogy egy személy csak két egymást követő ciklusban tölthesse be az elnöki tisztet. Külföldi akadémiai tagságait, a különböző nemzetközi tudományos társaságokban betöltött tisztségeit felsorolni nincs itt tér, ahogy legalább egy fél oldalt tenne ki, ha minden kitüntetését és díját feltüntetnénk. 1991-től a Teleki László Alapítvány Kuratóriumának, 1992-től a Magyar Külügyi Társaságnak az elnöke lett. 2000-ben választották meg a Magyar Történelmi Társulat elnökévé, 2007-ben pedig örökös díszelnökévé. A Társulatot ugyanúgy szívügyének tekintette, mint korábban az Akadémiát. A Társulat vitaestjein és különböző konferenciáin rendszeresen ő elnökölt, s a rá jellemző szellemi frissességgel foglalta össze azok tanulságait.

Közéleti elfoglaltságai mellett is tovább írt. Átdolgozta és az 1994-ig terjedő időszak feldolgozásával kibővítette első, a Görgey-kérdés történetét bemutató monográfiáját. A kötet azonban ennél jóval többet ad, hiszen nem csupán a különböző álláspontok szikár bemutatása, hanem sokszor érzelemtől átfűtött szabálytalan emlékirat is az 1936–1994

közötti időszakról. A szabadságharc 150. évfordulójára kitűnő monográfiát írt „Magyarország és a nemzetközi politika 1848–1849-ben" címmel, amely 2003-ban angol fordításban is megjelent. Több, korábbi tanulmányait összegyűjtő kötete mellett külön kiemelendő a „Kossuth Lajos a reformkorban" című monográfiájának átdolgozott és bővített változata, amely Kossuth születésének 200. évfordulójára jelent meg. No és természetesen a „Bevezetés..." újabb, szintén átdolgozott és bővített változata, amelyen haláláig dolgozott, s amelyből eleddig két kötet jelent meg, a harmadik pedig sajtó alatt van. Mestere, Szekfű Gyula nyomdokain haladva tervezte egy újabb, egykötetes Magyarország története megírását.

Amikor arról faggatták, hogy mikor írja meg az emlékiratait, mindig azt mondta, hogy majd akkor, ha megöregszik. Kosáry ugyanis szellemét tekintve mindvégig fiatal maradt. Nem tartozott azon „nagy öregek" közé, akik egy idő után már csak önmagukat vagy a saját kortársaikat olvassák: a történettudomány legújabb eredményei élete végéig érdekelték. A Görgey- és a Kossuth-kötet átdolgozásánál a szakmai legfrissebb eredményeit is figyelembe vette és bedolgozta, s más munkái újabb kiadásánál is mindig jelezte az első megjelenés óta eltelt időszakban közzétett újabb álláspontokat. Mindig szívesen találkozott és konzultált a fiatalabb nemzedékek képviselőivel, s figyelemmel kísérte szakmai fejlődésüket, lett légyen szó az Árpád-kor, a törökkor, a magyar polgárosodás, vagy az általa Zrínyi nyomán „a magyar romlás századának" nevezett huszadik század kutatóiról. Nem tartozott a mindenkivel tegeződő professzorok közé, de ha valakit letegezett, az illető ezt kitüntetésnek vehette.

Saját életútjának tapasztalatai révén is életveszélyesnek tartotta, ha a történész szakma a politika járszalagjára kerül. Természetesen volt politikai meggyőződése, de munkáiban mindig a tiszta szakmaiság érvényesült. 1945 után nem volt hajlandó fellépni egyik volt mestere, Hóman Bálint ellen, sőt, mentőtanúként vett részt a perében. Az Akadémia elnökeként nem volt hajlandó semmifajta, a közvélemény egy része által elvárt „boszorkányüldözésre" sem, mondván, hogy a tudomány belső értékrendje majd úgyis helyre teszi mindenki munkásságát. Elérte, hogy Hóman Bálint poszthumusz visszakapja akadémiai tagságát, ugyanakkor elutasította a zsidótörvények meghozatalát „szakmailag" alátámasztó Orsós Ferenc professzor rehabilitálását, mondván, hogy az tudományos tekintélyét tudományon kívüli, emberellenes célokra használta fel.

Kosáryt a történelem egésze érdekelte, úgy, ahogyan a reneszánsz vagy a felvilágosodás korának polihisztorai a tudomány egésze iránt érdeklődtek. Munkái főleg a tudomány-, művelődés-, sajtó-, diplomácia- és politikatörténet tárgykörében jelentek meg, azonban munkásságának vannak komoly hadtörténeti vonatkozásai is. Ilyen a két kiadást megért Görgey-kötet, az első kiadás „melléktermékeként" 1939-ben megjelentetett rövid Görgey-életrajz, a Perczel Mór feljegyzéseiről a Századokban megjelentetett műhelytanulmány, a kuruckori Pest megyét bemutató tanulmány, a Napóleon és Magyarország kapcsolatáról írott kismonográfia, de ilyenek a Mohács-vitában elhangzott megszólalásai is.

Kosáry indulatos ember volt, s igen hevesen vett részt a tudományos vitákban, lett légyen szó akár az 1860–1861. esztendő esélyeiről, Mohácsról, a XIX. század eleji magyar elit nézeteiről, a Görgey-kérdésről, vagy akár (ahogy ő nevezte) az „intellektuális alvilág" által a Széchenyi meggyilkolásáról terjesztett rémmesékről és a barguzini Petőfi-

svindliről. Ugyanakkor – a felvilágosodás korának kutatójaként annak észkultuszától „megfertőzve" is – hitt abban, hogy a történeti kérdések a szakma eszközeivel tisztázhatók és megoldhatók. Ahogy a Görgey-kérdés történetéről szóló munka záró fejezetében írta, ma már van lehetőségünk arra, „hogy szakmai szabályok és az európai racionalitás tiszteletben tartásával és nem az indulatok jegyében elemezzük a történelmi és más kérdéseket. Azt szeretnénk, ha ez szabná meg az egész történelmi múltunkhoz és jelenünkhöz való viszonyunkat."

Úgy vélte, a történész feladata nem a nemzeti öntudat simogatása, hanem a múlt feltárása. Ha valaki merő hazafiságból eltagadja vagy szépíti a nemzeti múlt kellemetlen vagy szégyellnivaló eseményeit, az ahhoz a térképészhez hasonlítható, aki egy hajózási térképen nem tünteti fel a zátonyokat és az örvényeket. Viszolygott a nemzeti önsajnálattól, főként azért, mert bénító hatásúnak, s ezért életveszélyesnek tekintette azt. A történelemre nem lehet megsértődni – mondta gyakran. „A múltat vállalni – írta – emberséggel, felnőtt nemzetként, szorongató öncsonkítás nélkül, egészben, úgy, ahogy végbement, nem a gyengeség, hanem az erő jele, és egyben forrása is."

Kosáry Domokos halála a magyar tudományosság pótolhatatlan vesztesége. Briliáns tudóst, kiváló embert veszítettünk személyében.

Hermann Róbert

FARKAS GYÖNGYI

SZÉLJEGYZET EGY ÉLETTÖRTÉNETHEZ

Egy éppen érettségiző fiatalember gyöngybetűs írása, amelyben felvételét kéri a m. kir. honvéd Ludovika Akadémiára. Kérését alátámasztva arra hivatkozik: már gyerekkora óta foglalkoztatja a gondolat, hogy katona legyen, olvasott is ilyen témájú könyveket, valamint a középiskolában lövészoktató volt. Az előírt bizonyítványokat és iratokat csatolta, és orvosilag is alkalmas a pályára. Az 1931. június 16.-ra kitűzött felvételire azonban betegségre hivatkozva nem megy el. A kérelmező Kosáry Domokos volt.

Egy gazdag életpálya eddig kevésbé ismert részlete ez a „széljegyzet" – és egy elmúlt koré, amelyben egy Kosáry Domokos formátumú embernek a honvéd tisztképző intézmény és a katonatiszti pálya még alternatívát jelentett.

*

Nagyméltóságú Honvédelmi Miniszter Úr!

Kérem a Ludovika Akadémia I. évfolyamába teljesen díjmentes államköltséges helyre való felvételemet.

Nevem: Kosáry Domokos

Lakcímem: Budapest VIII. József u. 4. IV. 21.

Érettségi vizsgám időpontja: írásbeli: május 16., 18., 19., szóbeli: június 8.-11.-ig

Alkalmasságomnak megfelelő bármely fegyvernemhez törekszem.

Családi viszonyaim: Édesapám, dr. Kosáry János, 49 éves állami tanítónőképző intézeti tanár lakik Budapest, VIII. József u. 4. Édesanyám, született Réz Eleonóra, író. Édesapám fizetéséből és édesanyám írói jövedelméből élünk. Van egy testvérhúgom, Judit, aki a Sophiareum leánygimnázium IV. o. tanulója. Szüleimnek van azonkívül egy örökbefogadott nevelt leányuk is, Julia, ki óvónőképzőt végzett s most a Vöröskereszt-egylet főápolói tanfolyamának III. éves növendéke.

Felvételi okmány gyanánt mellékelem

Saját és atyám optálási bizonyítványát (a cseh és a magyar állampolgárság közül a magyar választásáról szóló irat – közreadói megj.)

Érettségi bizonyítványom csatolásáig a középiskola VIII. osztályának évvégi bizonyítványát.

Születési anyakönyvi kivonatomat.

A testi alkalmasságomra vonatkozó orvosi véleményt.

Az államköltséges helyre való igényjogosultsági bizonylatokat.

Szüleim vagyoni viszonyait igazoló hatósági bizonyítványt.

Szüleim azon nyilatkozatát, miszerint az akadémiából való elbocsátásomat az akadémia szabályszerű elvégzése, illetve tisztté való kinevezésem előtt önként nem fogják kérni, ellenkező esetben pedig az állam költségén történt addigi ellátási költségeket visszatérítik

Szüleim beleegyező nyilatkozatát arra nézve, hogy a Ludovika Akadémiába beléphetek, továbbá miszerint az 1931/32 tanévre szóló pályázati hirdetménynek és a „Tájékoztató" füzetnek határozványait teljes tartalmukban ismerik, és azon esetben, ha a Ludovika Akadémiába felvétetnék, az ezekben foglalt összes kötelezettségeknek megfelelnek.

Bátorkodom még felemlíteni rajzkészségemet, valamint azt, hogy mivel kisgyerekkorom óta foglalkozom azzal a gondolattal, hogy katona legyek, ilyenirányú munkákat is olvastam. A középiskolai előképzés alatt lövészoktató voltam.

Végül kijelentem, hogy a pályázati hirdetmény és a „Tájékoztató" füzetnek határozványait teljes tartalmukban ismerem, és felvételem esetén azoknak mindenben alávetem magam.

Kosáry Domokos

Az első lap tetején kék ceruzával írt megjegyzés:

Visszalépett VI. 23. Beteg

Az irat hátsó borítóján

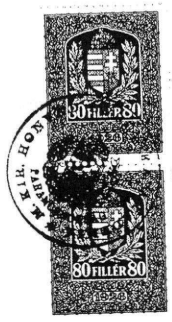
A nagyméltóságú m. kir. Honvédelmi Miniszter Úrnak

Budapest

Kosáry Domokos (budapest VIII. József u. 4. IV.21.) tiszteletteljes kérvénye a Ludovika Akadémiába való
felvétele ügyében.

9 drb. melléklet

Az irat a Hadtörténelmi Levéltár V. 6. fondszámú, M. kir. honvéd Ludovika Akadémia fondjában, az 1931. év felvételi iratai (184.d.) között található.

Nagymélt[illegible]ségű Honvédelmi Minisztert Úr!

Kérem a Ludovika Akadémia I. évfolyamába teljesen díjmen-
tes államköltséges helyre való felvételemet.

Nevem: Kosáry Domokos.

Lakcímem: Budapest, VIII. József-u. 4. IV. 21

Érettségi vizsgám időpontja: írásbeli: május 16, 18. 19., szóbeli: június 8-11.-ig.

Alkalmasságomnak megfelelő bármely fegyvernemhez törekszem.

Családi viszonyaim: Édesapám, dr. Kosáry János, 49 éves, állami tanító-
nőképzőintézeti tanár lakik Budapest, VIII József-u. 4. Édesanyám, született
Rév Eleonóra, író. Édesapám fizetéséből és édesanyám írói jövedelmé-
ből élünk. Van egy testvérhugom, Judit, aki a Sophianum leánygimná-
zium IV. o. tanulója. Szüleimnek van azonkívül egy örökbefogadott nevelt
leányuk is, Julia, ki óvónőképzőt végzett s most a Vöröskereszt-egylet
főápolói tanfolyamának III. éves növendéke.

Felvételi okmány gyanánt mellékelem

1.) Saját és atyám oktatási bizonyítványát.

2.) Érettségi bizonyítványom valódiságáig a Középiskola VIII. osztályá-
nak évvégi bizonyítványát.

3.) Születési anyakönyvi kivonatomat.

4.) A testi alkalmasságomra vonatkozó orvosi véleményt.

5.) Az államköltséges helyre való igényjogosultsági bizonylatokat.

6.) Szüleim vagyoni viszonyait igazoló hatósági bizonyítványt.

7.) Szüleim azon nyilatkozatát, miszerint az akadémiából való elbo-
csátásomat az akadémia szabályszerű elvégzése, illetve tiszti
kinevezésem előtt önként nem fogják kérni, ellenkező esetben pedig az
állam költségén történt addigi ellátási költségeket visszatérítik.

8.) Szüleim beleegyező nyilatkozatát arra nézve, hogy a Ludovika
Akadémiába beléphetek, továbbá miszerint az 1931/32 tanévre nyúló
pályázati hirdetménynek és a „Tájékoztató" füzetnek határozványait
teljes tartalmukban ismerik, és azon esetben, ha a Ludovika Akadémiába
felvételnek, az ezekben foglalt összes kötelezettségeknek megfelelnek.

Bátorkodom még felemlíteni rajzkészségemet, valamint azt, hogy mi-
óta kisgyermekkorom óta foglalkozom azzal a gondolattal, hogy katona
legyek, ilyenirányú munkákat is olvastam. A középiskolai előképzés

Kosáry Domokos felvételi kérelmének első oldala

M.kir. budapesti városparancsnokság — Egészségügyi előadó

30 FIL. ÉR 80

jkvsz. ORVOSI VÉLEMÉNY

az alább megnevezett ~~jelölt~~ pályázóról, a. m. kir. Ludovika Akadémiá...

ba leendő felvétele tekintetében.-

1./ Vezeték és keresztnév: Hlosáry Domokos.

2./ Születési év, hó és nap: 1918. jul. 30.

3./ Születési hely és ország: Selmecbánya (csh elsnk. ter.)

4./ Testmagasság: 175 cm.

5./ Általános testminőség: erőteli testalkat.

6./ A testnek a korhoz mért fejlettsége: jól fejlett.

7./ Védhimlő hegek: bal felkaron halványan

8./ Kiállott betegségek: Kanyaró, bárányhimlő, vakbélbaj (műtétes heg az alhas jobb oldalán)

9./ Szülők élnek-e, ha meghaltak milyen betegségben haltak el: élnek, egészségesek.

10./ Kimutatható kormajlam /:habitus, dispositio:/ nincs.

Az orvosi vélemény első lapja

HŐSGALÉRIA

A Zrínyiek a magyar és a horvát históriában

Szerkesztette: Bene Sándor, Hausner Gábor

ZRÍNYI KIADÓ

BIBLIOGRÁFIA

MÉSZÁROS KÁLMÁN

BÁNKÚTI IMRE MŰVEINEK BIBLIOGRÁFIÁJA (2001–2007)

Bánkúti Imre 2002-ben ünnepelte 75. születésnapját. Életmű-bibliográfiája 2001-gyel bezárólag a kiváló történész–muzeológus előtt tisztelgő emlékkönyvben látott napvilágot. (Bánkúti Imre műveinek bibliográfiája [1948–2001]. Összeállította: *Mészáros Kálmán*. In: Írott és tárgyi emlékeink kutatója. Emlékkönyv Bánkúti Imre 75. születésnapjára. Szerk. *Mészáros Kálmán*. Budapest, 2002. 149–176. o.) A Rákóczi-kor fáradhatatlan kutatója azóta is számos újabb publikációval gazdagította a téma szakirodalmát és forráskiadványainak sorát. Nyolcvanadik születésnapja alkalmából az elmúlt öt esztendő munkásságát szeretnénk bemutatni az alábbi bibliográfiai összeállítással. Egyúttal reménykedünk, hogy még sokáig gyarapítja majd a magyar történelem és különösen a magyar katonai múlt érdekes korszakának irodalmát és kiadott forrásait.

A bibliográfia az előző irodalomjegyzék szerkezetének megfelelően évenkénti bontásban veszi számba a szerző munkáit. Az adott éven belül az önálló kiadványok szerepelnek az első helyen, s az ezekről készült recenziók megjelenési adatait is közöljük. Ezután a tanulmányok, majd a forrásközlemények, végül az ismertetések következnek.

(Rövidítések: évf. = évfolyam; HK = Hadtörténelmi Közlemények; Ism. = ismertetés, ismerteti; köt. = kötet; o. = oldal; sz. = szám; Sz = Századok.; szerk. = szerkesztette; Bánkúti Imre nevét a szokásos ~ jel helyettesíti.)

2001

1. A szécsényi konföderációra esküt tett hajdúvárosiak névsora, 1705. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. XXVIII. Szerk. *Radics Kálmán*. Debrecen, 2001. 233–247. o.

2003

2. A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai Abaúj-Torna, Borsod, Gömör-Kishont és Zemplén megyékből. [II. köt.] 1705–1707. Összeállította: ~. Miskolc, 2003. (A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár kiadványa.) [Ism. a sorozat további, 3., 7. és 12. sz. alatt közölt köteteivel együtt *Mészáros Kálmán:* HK, 119. évf. (2006) 243–246. o.]

3. A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai Abaúj-Torna, Borsod, Gömör-Kishont és Zemplén megyékből. [III. köt.] 1708–1709. Összeállította: ~. Miskolc, 2003. (A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár kiadványai.)

4. Dokumentumok II. Rákóczi Ferenc korából. (Válogatás Dobák Géza gyűjteményéből.) Kiállítás a Katona József Emlékházban. Kecskemét, 2003. szeptember 19 – november 11. A kiállítást rendezte, a katalógust szerkesztette, a szöveget gondozta és a bevezetőt írta *Székelyné Kőrösi Ilona*. A forrásközlés és a jegyzetek ~ munkája. Kecskemét, 2003. [Kiállítási katalógus.]

5. Források Kassa 1710–1711. évi védelméhez. HK, 116. évf. (2003) 876–932. o.

2004

6. *Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes:* Rákóczi Tükör I–II. Naplók, jelentések emlékiratok a Rákóczi-szabadságharcról. A jegyzeteket írta és a mutatók névanyagát összeállította: ~. Budapest, 2004. (Millenniumi Magyar Történelem. Források.) [A Bánkúti Imre által készített jegyzetapparátus előzetes egyeztetés és engedély nélkül, az 1973. évi első kiadáshoz képest változatlan formában jelent meg. Ism. *Mészáros Kálmán:* Sz, 139. évf. (2005) 1053–1055. o.]

7. A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai Abaúj-Torna, Borsod, Gömör-Kishont és Zemplén megyékből. [I. köt.] 1703–1704. Összeállította: ~. Miskolc, 2004. (A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Fejlesztési Ügynökség közös kiadványa.)

8. A rozsnyói szenátusi tanácsülés jegyzőkönyve. (1706. december 18–20. – 1707. január 21. – február 1.) In: uo. 77–90. o. [Könyvészetileg nem túl szerencsés módon az iménti kiadvány elején megtalálható a Magyar Tudományos Akadémia Miskolci Akadémiai Bizottságának székházában, 2004. május 26-án tartott emlékülés anyaga. Az előadások sorába illeszkedik a jelen forrásközlemény is.]

9. Markó Árpád: II. Rákóczi Ferenc csatái. Válogatott tanulmányok. Sajtó alá rendezte Mészáros Kálmán. Budapest, 2003. [Ism.] Sz, 138. évf. (2004) 250–251. o.

2005

10. Veszprém megye a Rákóczi-szabadságharcban. S. a. r., szerk. és a mutatót összeállította: *Hudi József*. Veszprém, 2005. (Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai, 18.) [A kötet bemutatóját ism. *Kellei György:* A kuruckor emlékezete. Bánkúti Imre történész könyve a Rákóczi-szabadságharc megyei vonatkozásairól. In: *Napló. Veszprém Megye Napilapja,* 61. évf. 282. sz. (2005. december 2.) 3. o.]

11. II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja. Beniczky Gáspár fejedelmi titkár diáriuma 1707. május 24 – 1710. február 28. Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta ~. Bp., 2005. (Rákóczi Források.) [Ism. *Seres István:* HK, 119. évf. (2006) 570–572. o. és *Tulok Péter: Szépirodalmi Figyelő,* új folyam 5. évf. (2006) 2. sz. 142–144. o.]

12. A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai Abaúj-Torna, Borsod, Gömör-Kishont és Zemplén megyékből. [IV. köt.] 1710–1711. Összeállította: ~. Miskolc, 2005. (A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár és a Pfliegler J. Ferenc emlékére a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárért Alapítvány közös kiadványa.)

13. 1704: Két hadsereg a Dél-Dunántúlon, két tragédia Pécsett. In: A Pécsi Egyházmegye a 17–18. században. Pécs, 2005. Szerk. *Fedeles Tamás – Varga Szabolcs.* (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis, I.) 33–51. o.

14. Pest megye a felszabadító háborúk megindulásától a szatmári békéig (1686–1711). In: Tanulmányok Pest megye monográfiájához, I. Budapest, 2005. (Előmunkálatok Pest megye monográfiájához, 4.) 9–99. o. [A tanulmány 1998-ban készült!]

15. Balsors vagy szükségszerű kudarc? Trencsén: 1708. augusztus 3. In: Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére. Szerk. *Hausner Gábor.* A szerkesztésben közreműködött: *Csákváry Ferenc, Kincses Katalin Mária, Mészáros Kálmán, Tóth Ferenc.* [Budapest,] 2005. 61–74. o.

16. Észrevételek II. Rákóczi Ferenc régi-új biográfiájához. [Részletes kritikai ism. *Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes:* II. Rákóczi Ferenc c. művének harmadik, javított kiadásáról: Budapest, 2004. Millenniumi Magyar Történelem. Életrajzok.] Sz, 139. évf. (2005) 1285–1299. o.

17. Heckenast Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár. Sajtó alá rendezte, kiegészítette és az előszót írta Mészáros Kálmán. História könyvtár. Kronológiák, adattárak 8. Sorozatszerkesztő Glatz Ferenc. (MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2005. 511 o.) [Ism.] HK, 118. évf. (2005) 878–880. o.

2006

18. Kincses Katalin Mária: Kultusz és hagyomány. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulójára. [Ism.] Sz, 140. évf. (2006) 1072–1074. o.

19. Szirácsik Éva: „Rákóczy Levelek." Nagy Iván Rákóczi-kori iratmásolatainak regesztái a Nógrád Megyei Levéltárból. Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból, 46. Sorozatszerkesztő Tyekvicska Árpád. (Salgótarján, 2005. 383 o. + 12 o. képmelléklet.) [Ism.] HK, 119. évf. (2006) 1111–1115. o.

2007

20. *Pulyai János:* Szatmári békesség. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt írta, a jegyzeteket és mutatókat *Mészáros Kálmán* közreműködésével összeállította ~. Budapest, 2007. (Rákóczi Források.)

21. Mészáros Kálmán: II. Rákóczi Ferenc tábornokai és brigadérosai. A kuruc katonai felső vezetés létrejötte és hierarchiája 1703–1711. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára. Sorozatszerkesztő Veszprémy László. Argumentum Kiadó, Budapest 2006. 187 o. [Ism.] Sz, 141. évf. (2007) 1325–1328. o.

Kéziratban

22. Dézsmabérlet, hadellátás, katonaállítás. A Rákóczi-szabadságharc hétköznapjai a „tót Impériumban". (Egy magángyűjtemény dokumentumai: 1692, 1704–1706.) Sajtó alá rendezte, bevezetéssel, jegyzetekkel és mutatókkal ellátta ~. [Megjelenés alatt.]

23. Dokumentumok a Jászság történetéhez 1587–1706. [2002-ben bevételezett kézirat a jászberényi Jász Múzeum adattárában, jelzete: JMA 854-02.]

RÁKÓCZY ROZÁLIA

MILITARIA HUNGARICA

Katonai kisnyomtatvány-bibliográfia I-III.
1956-os röplap-bibliográfia I-IV.

Mutatók

A Militaria Hungarica összefoglaló címet eredetileg az első világháború végéig megjelent kisnyomtatványoknak szántam. Időközben azonban a megismert gyűjtemények és a begyűjtött nyomtatványok függvényében kiderült, hogy sem az első közlésben leírt idő/évszázad felosztás, sem a végső célként kitűzött időhatár nem tartható. A bibliográfia kibővült 1914–1938 közötti, illetőleg második világháborús darabokkal, és külön közlésként megjelent az 1956-os röplapanyag, négy folytatásban. Így ezeket is besoroltam a Militaria Hungarica cím alá és a mutatók rendszerébe.

Ez az összesített mutató tehát a Militaria Hungarica összefoglaló cím alatt a Hadtörténelmi Közleményekben 1996 és 2006 között, hét közlés formájában megjelent kisnyomtatvány-bibliogáfia egészének könnyebb áttekinthetősége és használhatósága érdekében készült; személynévmutatót, testület-mutatót, kibocsátó-mutatót, időrendi mutatót és cím szerinti mutatót tartalmaz, az egyes mutatókban alkalmazott rövidítések feloldásának és az egyes tételek lelőhelyének mutatójával kiegészítve.

Útmutató a használathoz

Egy adott csoportosításon (személynév-, időrendi, lelőhelymutató, stb.) belül az adott tétel után a Hadtörténelmi Közlemények évszáma szerepel a füzetszámmal törve, utána a közlés száma római számmal, törve a tétel arab sorszámával. Mivel a bibliográfia csak a Hadtörténelmi Közleményekben jelent meg (első közlés), a hagyományos HK rövidítéstől eltekintettem.

Példa személynévre:

Mária Terézia, Habsburg, magyar király – 1999/3. I/8.

Időrendre:

1642.04.09. – 2002/2. II/1.

A személynévmutatóban a szerző, kibocsátó személy, aláíró, szerkesztő és, amennyiben az utókor szerzőként tartja számon, a fordító kapott helyet. A közismert/közkeletű formáról, a névváltozatokról mindig van utalás a hivatalos – a leírásban szereplő – névre. Ez utóbbi esetben mindig a legutolsó változat a címrendszó, arra utalok valamennyi formánál. Uralkodók esetében nevük hivatalos magyar változata szerepel, egyéb formákról utalás található. A koronás fők néha bonyolult szám- és címváltozatait nem ez a mutató hivatott felderíteni. Ilyen esetekben a magyar számozás az alap, például „Ferenc, I., Habsburg-Lotharingiai, magyar király," vagy „Ferdinánd, V., Habsburg-Lotharingiai, magyar király." Ez esetekben eltekintettem annak feltüntetésétől, hogy az uralkodó ma-

gyar királyi címe mellett még német-római császár, osztrák főherceg, avagy osztrák császár lehetett. Mindez a bibliográfia megfelelő tételénél az uralkodóra vonatkozó évszámmal együtt szerepel.

A testületi mutatóban a szellemi kibocsátó a mérvadó, nem a kereskedelmi. A röplap szövegében bárhogy szerepelhet, a mutatóban a teljes névváltozat áll, alanyesetben. Ha időközben helységnév, megyenév stb. változott, a röplapon szereplő adatot tekintettem mérvadónak. Abban az esetben, ha a székhely a testület nevének tartozéka, nem vetettem hátra a település nevét. Ha szükséges, utaló segít:

Borsod-Abaúj-Zemplén megye Forradalmi Bizottság → Borsod megye,

Műszaki Egyetem Budapest → Budapesti Műszaki Egyetem,

Szekszárd, Forradalmi Bizottság → Szekszárdi Forradalmi Bizottság, de

Állami Pedagógiai Főiskola, Eger.

A személynév- és testületi szerzős mutatót követően kényszerűségből be kellett iktatnom azokat a szervezeteket/kibocsátókat, amelyek az adott történelmi események folytán alakultak, néhány napig, hétig éltek, vagy azokat, amelyeket felruháztak valamilyen testületi névhez hasonlóval, mint a „Szabadságért Harcoló Fegyveres Felkelők," vagy „Forradalmi Ifjúság." Ezek a személyhez és testülethez nem köthető kibocsátók mutatója alatt találhatók.

A segítséggel, külső forrás bevonásával meghatározott, vagy kiegészített neveknél nem használtam a könyvtári szabvány szerinti jeleket. A zárójelek halmaza a tájékoztatásban nem segít, tipográfiai szempontból viszont zavarossá teszi a látványt. Az eredeti kiadás egyes bibliográfiai tételeinél, természetesen, szerepelnek.

Az időrendi mutatóban, eltérően az eredeti közléstől, ahol a hónapok bevett nevét írtam le, a számítógépek miatt egységesen használt 01., 02., 03.,... 11., 12. jelzést alkalmazom a január, február, március,... november, december helyett, napok esetében a 01., 02. stb. szerepel. A tételes leírásban az időrendnél segítséggel meghatározott adatok is vannak, amiket a bibliográfiában a könyvtári szabályok szerint tettem zárójelbe, aszerint, hogy a dátumot magából a dokumentumból (kerek), vagy külső forrásból [szögletes] tudtam-e meg. Ha nincs meghatározott hónap és nap, csak év, vagy évkör, a szögletes zárójelet alkalmaztam. A mutatóban, a fentebb már leírtak miatt, elhagytam a zárójeleket.

A dátumok egymásutániságát pontosságuk határozza meg. Első helyen áll a teljes év, hónap, nap. Követi az év, hónap, majd a csak évszám. A továbbiakban az évkör, amelynek besorolását az első dátum határozza meg.

Tárgyszavas mutatót nem készítettem. A kereszthivatkozásokkal együtt (értelme csak így lenne) túl bonyolult és hosszú volna. Viszont támpontot nyújthat a földrajzi név, továbbá az egyes tételek besorolása a testületi szerzőknél.

Vannak olyan röplapok, ahol sem szerző, sem kiadó, sem – valóságos vagy képletes – testület nincs. Ott kénytelen voltam a kezdő szavakat betűrendbe sorolni, ez található a mutató végén. (Ez, a használhatóságot segítő szerzői/szerkesztői önkény érvényesül a nemesi felkelést érintő egyes tételeknél, vagy az 1956-os röplapoknál.)

A lelőhelyeket a bibliográfiában használt rövidítésekkel adom meg, rövidítésük feloldása felsorolásuk előtt található.

A Mutató a Hadtörténelmi Közlemények 1996./3. , 1999/3., 2000/1. és/vagy 2000/4.,[1] 2001/1., 2002/2., 2006/1. és 2006/3. számában megjelent közlések anyagát öleli fel:

A Mutató elkészítését a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány Dunatáji népek kutatása Szakalapítványának ösztöndíja tette lehetővé. A támogatásért ezúton is köszönetet mondok.

Magának a bibliográfiának a megjelenését, a folytatólagos közlés reményét, a mutató közreadását az egyes füzetekben illően megköszöntem a támogatóknak. Itt szeretnék külön köszönetet mondani a Hadtörténelmi Közlemények engem mindvégig segítő és bíztató munkatársainak is.

[1] Az „1956-os röplapok a Hadtörténeti Múzeum kisnyomtatvány-gyűjteményében. 2. rész" című közlés, sajnálatos tévedésből, a 2000/1. számban (185–220. o.) és a 2000/4. számban (1004–1038. o.) is megjelent.

Acél Tamás	2006/3. IV/99.
Apró Antal	2000/4. II/54.
Benjámin László	2006/3. IV/18.
Beregfy Sándor	2006/1. III/43.
Berger → Beregfy	
Brázay Kálmán	2006/1. III/29.
Bőke Gyula	2006/3. IV/12.
Cseh ?	2006/1. III/25.
Dercsényi János	2006/1. III/11.
Domokos Lőrinc	2002/2. II/55.
Dorner Ede	2002/2. II/81.
Dragos János → Dragoš, Joan	
Dragoš, Joan	1999/3. I/51.
Dudás József	2006/3.IV/33. – 2006/3. IV/34. – 2006/3. IV/35.
Eörsi István: Kőbálvánnyá	2000/1. II/76.
Eörsi István: Méltó	2000/1. II/76.
Eörsi István: Szóba ne állj	2000/1. II/76.
Eugen von Savoyen → Savoyai Jenő	
Eugenius a Sabaudia → Savoyai Jenő	
Ferdinánd, I. Habsburg, magyar király	1999/3. I/2.
Ferdinánd, III. Habsburg, magyar király	2002/2. II/1. 2006/1. III/1.
Ferdinánd, V. Habsburg-Lotharingiai, magyar király	2002/2. II/87.
Ferenc, I., Habsburg-Lotharingiai, magyar király	2002/2. II/26. – 2002/2. II/29. 2006/1. III/7.
Ferenc József, I., Habsburg-Lotharingiai, magyar király	1999/3. I/53. 2002/2. II/95. 2006/1. III/27.
Franz, I. → Ferenc	
Franz Josef → Ferenc József	
Friedrich Wilhelm → FrigyesVilmos	
Frigyes Vilmos, I., brandenburgi fejedelem	1999/3. I/3.

Garay Ákos	2006/1. III/33
Gerő Ernő	1996/3. I/7.
Goždu, Mánuil	1999/3. I/51.
Gozsdu Manó→ Goždu, Mánuil	
Grebennik, Konstantin	2000/4. II/71. – 2000/4. II/78. 2006/3. IV/64. – 2006/3. IV/65. – 2006/3. IV/67.
Grebennyik, Konstantin → Grebennik	
Győry Tibor	1996/3. I/20.
Gyulai Ferenc	1999/3. I/53.
Hadik András	2006/1. III/4.
Háy Gyula	2000/4. II/97.
Haynau Gyula → Haynau, Jacob Julius	
Haynau, Jacob Julius	2002/2. II/95. – 2002/2. II/96. – 2002/2. II/97.
Horthy Miklós	2006/1. III/39.
Horváth Lázár P. → Petrichevich	
Jobbágy Károly	2006/3. IV/18.
József főherceg, Habsburg-Lotharingiai, Magyarország nádora → József nádor	
József nádor	1999/3. I/16. 2002/2. II/46. – 2002/2. II/47. – 2002/2. II/53.
Kádár János	1996/3. I/16. 2000/4. II/54.– 2000/4. II/56.
Karl → Károly	
Károly, III. Habsburg, magyar király	1999/3. I/7.
Kisgeresdi Szabó Miklós → Szabó	
Klapka György	2006/1. III/26.
Koch, Ludwig	2006/1. III/35.
Lascsenko → Laščenko	
Laščenko, ?	2006/3. IV/84.
Leopold → Lipót	
Lipót, I. Habsburg, magyar király	1999/3. I/4. – 1999/3. I/5. – 1999/3. I/6.
Lukács Sándor	1999/3. I/42. 2002/2. II/82. 2006/1. III/13. – 2006/1. III/14. – 2006/1. III/15.
Lukáts Sándor → Lukács	
Magyar Nemzeti Bizottmány elnöke → Dudás József	

Mária Terézia, Habsburg, magyar király	1999/3. I/8. – 1999/3. I/9. – 1999/3. I/10. – 1999/3. I/11. – 1999/3. I/13. 2006/1. III/2. – 2006/1. III/3.
Maximilian → Miksa	
Miksa, I. Habsburg, magyar király	1999/3. I/1.
Muraközi Emil	2006/3. IV/12.
Nagy Imre	1996/3. I/8. – 1996/3. I/16. – 1996/3. I/32. 2000/4. II/Függelék. 2006/3. IV/29.
Pálffi l. Pálffy	
Pálffy Miklós	2002/2. II/16.
Perczel Mór	2006/1. III/26.
Perczel Móritz → Perczel Mór	
Petrichevich Horváth Lázár	1999/3. I/34.
Petricsevics Horváth → Petrichevich	
Remellay Gusztáv	2006/1. III/11.
Saillant, Louis	2000/4. II/53.
Savoyai Jenő	1999/3. I/7.
Sillye Gábor	2006/1. III/21.
Stallner Ferenc	1999/3. I/47.
Strattmann, Theodor	1999/3. I/4.
Suslov, Ivan	2000/4. II/73.
Szabó Miklós	1999/3. I/47.
Szavojai Jenő → Savoyai Jenő	
Szuszlov → Suslov	
Tamási Lajos	2006/3. IV/18.
Timlich, ?	2002/2. II/49.
Török János	2002/2. II/91.
Vedernikov, ?	2000/4. II/91.
Vegyernyikov → Vedernikov	
Wölls, J. A.	1999/3. I/28.

I. kerületi → Első kerületi	
7. Huszárezred → Vilmos Huszárezred	
VII. kerületi → Hetedik kerületi	
VIII. kerületi → Nyolcadik kerületi	
IX. kerületi → Kilencedik kerületi	
XII. kerületi → Tizenkettedik kerületi	
Akadémiai Légió, Bécs	2002/2. II/90.
Akademische Legion in Wien → Akadémiai Légió	
Albertfalvai Zománchuzal Gyár	1996/3. I/42.
Április 4. Gépgyár	1996/3. I/42.
Arany János Gimnázium, Budapest	2006/3. IV/12.
Armee-Garnison, Cetinje	2006/1. III/30.
Armee-General-Commando, Ofen → Hadseregfőparancsnokság, Buda	
Armeeoberkommando → Hadseregfőparancsnokság	
Bács-Kiskun megyei Ideiglenes Nemzeti Bizottmány, Kecskemét	1996/3. I/36.
Bagamér → Hajdúvárosok	
Bagos → Hajdúvárosok	
Baranya vármegye	2002/2. II/40. – 2002/2. II/74.
Beloiannisz Híradástechnikai Gyár	1996/3. I/42.
Belovár, Regiment Hauptschule → Határőr Ezred, Varasd	
Béres Pál	2002/2. II/94.
Berettyóújfalu → Hajdúvárosok	
Borsod-Abaúj Zemplén megye Munkástanácsa → Borsod megyei Munkástanács	
Borsod megyei Munkástanács	1996/3. I/17.
Budapest Főváros Direktóriuma	2006/1. III/36.
Budapest Főváros Tanácsa → Fővárosi Tanács	
Budapest Székesfőváros Katonai Ügyosztálya	2006/1. III/28.
Budapesti Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem	1996/3. I/1. – 1996/3. I/2. 2006/3. IV/11.
Budapesti Műszaki Egyetem	1996/3. I/3. – 1996/3. I/42.
Budapesti Műszaki Egyetem Központi Diákotthona	1996/3. I/13.

Budapesti szovjet csapatok parancsnoksága	2000/4. II/59.
Császári-királyi → az intézmény nevénél	
Csepeli Forradalmi Ifjúsági Szövetség, Budapest	2006/3. IV/40.
Csepeli Munkástanács	2006/3. IV/92.
Derecske → Hajdúvárosok	
Deretske → Derecske	
Dom Miguel Gyalog Ezred	2002/2. II/70. – 2002/2. II/71.
Dózsa Gépkocsizó Iskola → Magyar Néphadsereg	
Egészségügyi Miniszter	2000/4. II/48.
Egyesült Izzó, Budapest	1996/3. I/15.
Egyesült Izzó Munkástanácsa, Budapest	1996/3. I/18.
Egyetemi Forradalmi Bizottság, Budapest	2000/4. II/82.
Egyetemi Forradalmi Diákbizottság, Budapest	2000/4. II/68. 2001/1. III/4. – 2001/1. III/8. 2006/3. IV/22. – 2006/3. IV/28. – 2006/3. IV/31. 2006/3. IV/37. – 2006/3. IV/80.
Egyetemi Nyomda, Budapest	2006/3. IV/42.
Élelmezési Igazgatóság, császári-királyi, Kaposvár	2006/1. III/24.
Élelmezési Igazgatóság, császári-királyi, Nagykanizsa	2006/1. III/24.
Élelmezési Igazgatóság, császári-királyi, Zalaegerszeg	2006/1. III/24.
[Első] kerületi Nemzeti Bizottmány, Budapest	2006/3. IV/27.
Első Székely Határőr Gyalogezred, Csíkszereda	1999/3. I/30.
Első Székely Határőr Huszárezred, Sepsiszentgyörgy	2002/2. II/65. – 2002/2. II/66.
ELTE → Eötvös Loránd Tudományegyetem	
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest	1996/3. I/34. 2001/1. III/5. 2006/3. IV/26.
Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészkari oktatóinak Szövetsége Forradalmi Bizottsága	2006/3. IV/80.
Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem, Budapest → Budapesti Építőipari	
Épületelemgyár, 1. sz.	1996/3. I/42.
Erdélyi Főparancsnokság	1999/3. I/20. – 1999/3. I/25. – 1999/3. I/26. 1999/3. I/27. – 1999/3. I/29.
Értelmiségi Forradalmi Diákbizottság	2006/3. IV/80.
Esterházy Gyalogezred	2006/1. III/8.

Félegyháza, Kiskunfélegyháza → Hajdúvárosok	
Fogaskerékgyár	1996/3. I/42.
Forradalmi Bizottmány → Magyar Forradalmi Bizottmány	
Forradalmi és Demokratikus Ifjúság Szabad Földön Élő Bizottsága, Wien	2006/3. IV/96.
Forradalmi Ifjúság Bizottsága, IX. kerület → Kilencedik kerületi	
Forradalmi Ifjúsági Szövetség, XII. kerület → Tizenkettedik kerületi	
Forradalmi Karhatalmi Bizottság	2000/4. II/68.
Forradalmi Katonai Tanácsok	1996/3. I/30.
Forradalmi Középiskolás Diákszövetség, Budapest	2006/3. IV/54.
Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány → Magyar Forradalmi	
Forradalmi Munkás Tanácsok	2000/4. II/68.
Főkormányszék, Erdély	1999/3. I/22. 2002/2. II/4.
Fővárosi Tanács, Budapest	2006/3. IV/79.
Független Kisgazdapárt	2006/3. IV/43. – 2006/3. IV/53.
Gamma Optikai Mûvek	1996/3. I/42.
Goldberger Gyár, Budapest	1996/3, I/42.
Gubernium → Főkormányszék	
Győr vármegye	1999/3. I/15. 2002/2. II/23. – 2002/2. II/28. – 2002/2. II/62.
Győr vármegye és Győr város	2002/2. II/51. – 2002/2. II/56.
Hadseregfőparancsnokság	1999/3. I/ 54. 2002/2. II/13.
Hadseregfőparancsnokság, Buda	2006/1. III/22.
Hadügyi Népbiztosság	2006/1. III/36.
Hajdúvárosok	2002/2. II/7. – 2002/2. II/8.
Hardegg Vértes Ezred	2002/2. II/69.
Határőr Ezred, Varasd	2002/2. II/73.
Hazafias Népfront XIII. kerületi Elnöksége	1996/3. I/24.
Helytartótanács, Magyarország	1999/3. I/12. – 1999/3. I/24. 2002/2. II/2. – 2002/2. II/3. – 2002/2. II/5. 2002/2. II/6. – 2002/2. II/12. –2002/2. II/48. 2002/2. II/57.– 2002/2. II/60. – 2002/2. II/61. 2002/2. II/63. – 2002/2. II/77. – 2002/2. II/80. 2002/2. II/88.

[Hetedik] 7. Huszárezred → Vilmos Huszárezred	
[Hetedik] VII. kerületi Tanács, Budapest	2000/4. II/80
Hofkriegsrat, Wien → Udvari Haditanács	
Honvéd Helyőrség, Budapest	2006/1. III/32.
Honvédegylet, Torontál vármegye, Nagybecskerek	2002/2. II/98.
Honvédelmi Bizottmány → Ideiglenes Forradalmi Magyar Kormány	
Honvédelmi Miniszter, Magyarország	2002/2. II/99.
Honvédelmi Minisztérium, Magyarország	1999/3. I/55. 2006/1. III/41.
Honvédség → Magyar Honvédség, ill. Magyar Néphadsereg	
Ideiglenes Forradalmi Magyar Kormány és Honvédelmi Bizottmány	2006/3. IV/38.
Ifjúsági Forradalmi Bizottság, Szekszárd	1996/3. I/33.
Insurrectio → Magyar Nemesi Felkelés	
Inszurrekció→ Magyar Nemesi Felkelés	
Írószövetség → Magyar Írók Szövetsége	
Járműfejlesztési Intézet, Budapest	1996/3. I/37.
Kaba → Hajdúvárosok	
Kábel- és Műanyaggyár, Budapest	1996/3. I/42.
Katonai parancsnokság, Debrecen	2000/4. II/55.
Kelenföldi Vegyészeti Gyár	1996/3. I/42.
Kereskedelemügyi Miniszter, Magyarország	2002/2. II/100.
Keresztény Demokrata Néppárt	2006/3. IV/58.
[Kilencedik] IX. kerület Forradalmi Ifjúság Bizottsága	1996/3. I/5.
Kisipari Szövetkezetek Országos Szövetsége, Budapest	2006/3. IV/49.
Kiskunfélegyháza → Hajdúvárosok	
Kismotor és Gépgyár	1996/3. I/42.
Kispesti Forradalmi Bizottság	1996/3. I/11.
Komádi → Hajdúvárosok	
Komárom → Béres Pál	
Konyár → Hajdúvárosok	
Kormánybiztosság, császári-királyi	2006/1. III/24.
Közcsendi Bizottmány, Győr megye és város	1999/3. I/42. 2002/2. II/83. – 2002/2. II/84.

Közcsendi Bizottmány, Kassa	1999/3. I/38. 2006/1. III/10. – 2006/1. III/16. – 2006/1. III/17. 2006/1. II/20.
Közcsendi Bizottmány, Pest	1999/3. I/33. – 1999/3. I/46. – 1999/3. I/48. 1999/3. I/49. – 2002/2. II/79. 2006/1. III/12. – 2006/1. III/18. – 2006/1. III/19.
Közcsendi Bizottmány, Pest megye	2002/2. II/86.
Közcsendi Bizottmány, Szekszárd	1999/3. I/44.
Közgyűlés, Kassa	2006/1. III/9.
Kraszna vármegye	2002/2. II/52.
Lajtabánsági Hadsereg, Felsőőr	2006/1. III/37.
Legfelsőbb Bíróság	1996/3. I/44.
Magyar Állami Vas-, Acél- és Gépgyárak, Budapest	2006/3. IV/94.
Magyar Dolgozók Pártja	2000/4. II/74.
Magyar Dolgozók Pártja Hajdú-Bihar megyei Végrehajtó Bizottsága, Debrecen	2006/3. IV/23.
Magyar Dolgozók Pártja XIII. kerületi Pártbizottsága, Budapest	1996/3. I/24.
Magyar Dolgozók Pártja Végrehajtó Bizottsága, Budapest	1996/3. I/15.
Magyar Egyetemek és Főiskolák Egyesült Szervezete	1996/3. I/22.
Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége	1996/3. I/22.
Magyar Építőművészek Szövetsége	2006/3. IV/80.
Magyar Filmművészek Szövetsége	2006/3. IV/80.
Magyar Forradalmi Bizottmány	1996/3. I/35.
Magyar Forradalmi Ifjúmunkás Szövetség, Budapest	2001/1. III/7. – 2006/3. IV/32.
Magyar Forradalmi Ifjúsági Párt, Budapest	2001/1. III/9. – 2001/1. III/10. 2006/3. IV/41. – 2006/3. IV/55. – 2006/3. IV/59.
Magyar Forradalmi Ifjúsági Szövetség	2006/3. IV/60.
Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány	2000/4. II/57. – 2000/4. II/61. – 2000/4. II/66. 2000/4. II/77. – 2000/4. II/86. – 2000/4. II/88. 2000/4. II/89. – 2000/4. II/92.
Magyar Honvédség	2000/4. II/48. – 2006/1. III/41.
Magyar Honvédség Forradalmi Bizottmánya	2006/3. IV/57.
Magyar Írók Forradalmi Szövetsége	2000/4. II/68.
Magyar Írók Szövetsége	1996/3. I/42. 2000/4. II/70. 2006/3. IV/56. – 2006/3. IV/80. – 2006/3. IV/97.

Magyar Képző- és Iparművészek	2006/3. IV/80.
Magyar Képzőművészek és Iparművészek Forradalmi Bizottsága	2006/3. IV/44.
Magyar Királyi Helytartó Tanács → Helytartótanács	
Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium → Honvédelmi Minisztérium	
Magyar Királyi Honvédség → Magyar Honvédség	
Magyar Köztársaság Forradalmi Honvédelmi Bizottmánya	1996/3. I/43.
Magyar-Lengyel Szövetség, Budapest	2006/1. III/38.
Magyar Nemesi Felkelés	1999/3. I/16. – 1999/3. I/21. 2002/2. II/12. – 2002/2. II/22. – 2002/2. II/24. 2002/2. II/26. – 2002/2. II/31.– 2002/2. II/36. 2002/2. II/38. – 2002/2. II/39. – 2002/2. II/43. 2002/2. II/46. – 2002/2. II/49. – 2002/2. II/50. 2002/2. II/5.
Magyar Nemzeti Bizottmány	1996/3. I/25. – 1996/3. I/46. – 2006/3. IV/35.
Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottmány	2000/4. II/67.
Magyar Nemzeti Hadsereg → Magyar Néphadsereg	
Magyar Néphadsereg	1996/3. I/30. – 1996/3. I/39. – 1996/3. I/43. 2006/3. IV/45.
Magyar Néphadsereg Dózsa Gépkocsizó Tiszti Iskola	1996/3. I/19.
Magyar Néphadsereg Forradalmi Tanácsa	1996/3. I/43.
Magyar Optikai Művek	1996/3. I/42.
Magyar Rádió	2006/3. IV/80.
Magyar Szabad Szakszervezetek Országos Szövetsége	2000/4. II/49.
Magyar Szabad Szakszervezetek Országos Szövetsége Ideiglenes Intéző Bizottsága	2000/4. II/49.
Magyar Színművészek Szövetsége	2006/3. IV/80.
Magyar Szociáldemokrata Párt Ideiglenes Intézőbizottsága	2006/3. IV/48.
Magyar Szocialista Munkáspárt	2000/4. II/51. – 2000/4. II/52. – 2000/4. II/63. 2000/4. II/74. 2006/3. IV/78. – 2006/3. IV/79.
Magyar Zeneművészek Szövetsége	20065/3. IV/80.
Magyarország. Törvények, rendeletek → Országgyűlés, Magyarország; továbbá a kibocsátó uralkodó nevénél	
Magyarországon állomásozó szovjet csapatok parancsnoksága	2000/4. II/64.

MÁVAG → Magyar Állami Vas-, Acél- és Gépgyárak	
MDP l. Magyar Dolgozók Pártja	
MEFESZ → Magyar Egyetemek és Főiskolák Egyesült Szervezete ill. Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége	
Mike-Pérts, Mikepércs → Hajdúvárosok	
Minisztertanács, Magyarország	2006/3. IV/24.
Munkás-Paraszt Kormány → Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány	
Műszaki Egyetem, Budapest → Budapesti Műszaki Egyetem	
Nagybudapesti Munkástanács	2006/3. IV/95.
Nagybudapesti és Vidéki Munkástanács	2006/3. IV/89.
Nagyszalonta	2002/2. II/8.
Nagyszalonta → még Hajdúvárosok	
Nemesi Felkelés → Magyar Nemesi Felkelés	
Nemzeti Bizottmány, I. kerületi, Budapest → Első kerületi	
Nemzeti Bizottság, VIII. kerületi, Budapest → Nyolcadik kerületi	
Nemzetőrség, Debrecen	2002/2. II/92.
Nemzetőrség, Kecskemét	1999/3. I/45. 2002/2. II/89.
Nemzetőrség, Nagyszombat	1999/3. I/43.
Nemzetőrség, Pápa	1999/3. I/40. – 1999/3. I/41.
Nemzetőrség, Pest	1999/3. I/36. 2002/2. II/85.
Nemzetőrség, Pozsony	1999/3. I/39. 2006/1. III/21.
Néphadsereg → Magyar Néphadsereg, ill. Magyar Honvédség	
[Nyolcadik] kerületi Nemzeti Bizottság, Budapest	2006/3. IV/71.
Nyugdíjintézet, Budapest	2006/3. IV/50.
Országgyűlés, Magyarország	1999/3. I/17. – 1999/3. I/18. – 1999/3. I/19. 2002/2. II/18. –2002/2. II/19. –2002/2. II/20. 2002/2. II/21. – 2002/2. II/35. – 2002/2. II/36. 2002/2. II/37.– 2002/2. II/39. – 2002/2. II/40. 2002/2. II/43. – 2002/2. II/46.– 2002/2. II/48. 2002/2. II/64. – 2002/2. II/68. – 2002/2. II/75. 2002/2. II/78.
Országos Légvédelmi Parancsnokság	2006/3. IV/46.

Országos Széchényi Könyvtár	1996/3. I/40.
Pécsvidéki Bányász Szövetség, Pécs	1996/3. I/45. 2006/3. IV/51.
Pest vármegye	2002/2. II/34.
Pest vármegye → Pest-Pilis-Solt vármegye	
Pest-Pilis-Solt vármegye	2002/2. II/24. – 2002/2. II/25. – 2002/2. II/27. 2002/2. II/30. – 2002/2. II/30. – 2002/2. II/31. 2002/2. II/33. – 2002/2. II/35. – 2002/2. II/37. 2002/2. II/38. – 2002/2. II/44.
Pest Város Tanácsa	1999/3. I/31. – 1999/3. I/32.
Polgárőrség, Győr	1999/3. I/37.
Polgárőrség, Pest	1999/3. I/35.
Postások Szabad Szakszervezete	2000/4. II/50
Regierung-Commissariat → Kormánybiztosság	
Regiment Hauptschule → Határőr Ezred, Varasd	
Sáránd → Hajdúvárosok	
Sass→ Hajdúvárosok	
Szakszervezetek Országos Tanácsa	1996/3. I/23. – 1996/3. I/28.
Szalonta, Nagyszalonta → Hajdúvárosok	
Székely Határőr Ezred → Első Székely Gyalog, ill. Huszár Ezred	
Székesfehérvári Középiskolások Diákszövetsége	1996/3. I/12.
Szekszárdi Ifjúsági Forradalmi Bizottság	1996/3. I/33.
Szocialista Forradalmi Bizottmány, Debrecen	2006/3. IV/25.
SZOT → Szakszervezetek Országos Tanácsa	
Szovjet katonai parancsnokság, Debrecen	2000/4. II/55.
Társadalmi Egyesületek Szövetsége, Budapest	2006/1. III/38.
Tartománybiztosság, Magyarország	2002/2. II/72.
Tépe → Hajdúvárosok	
[Tizenkettedik] kerületi Forradalmi Ifjúsági Szövetség	2001/1. III/6.
Udvari Haditanács, Bécs	1999/3. I/14. – 1999/3. I/23. – 1999/3. I/52. 2002/2. II/42. – 2002/2. II/45. – 2002/2. II/67. 2006/1. III/5. – 2006/1. III/61.
Újpesti Forradalmi Bizottság	1996/3. I/9.
Ungarische Flüchtlingsorganisation in Deutschland, München	2006/3. IV/100.
Vegyes Közcsendi Bizottmány, Győr → Közcsendi Bizottmány Győr megye és város	
Verpflegsverwaltung, → Élelmezési Igazgatóság	

Veszprém vármegye	2002/2. II/58.
Vilmos Huszárezred, Debrecen	2006/1. III/34.
Warasdiner Militär-Grenz Infanterie Regiment → Határőr Ezred, Varasd	
Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Forradalmi Katonai Tanács, Budapest	2006/3. IV/52.

Brázay sósborszesz	2006/1. III/29.
Corvin Forradalmi Bizottmány	2000/4. II/67.
Corvin Parancsnokság	2000/4. II/67.
A dolgozó nép	1996/3. I/4.
Eger város dolgozói	2006/3. IV/98.
Egyetemi Forradalmi Ifjúság	2006/3. IV/83. – 2006/3. IV/90.
Egyetemi Ifjak	2006/3. IV/72.
Élelmezési dolgozók	2006/3. IV/85.
Fegyveres Forradalmi Ifjúság	2006/3. IV/93.
Felkelők Kormánya, Nyugat-Magyarország	1996/3. I/27.
A felkelt Forradalmi Erők l. Forradalmi Erők	
Forradalmi Erők	1996/3. I/43.
Forradalmi Ifjúság	1996/3. I/31. 2001/1. III/3. 2006/3. IV/47. – 2006/3. IV/68. – 2006/3. IV/69. 2006/3. IV/73. – 2006/3. IV/76.
Forradalmi Magyar Ifjúság	2006/3. IV/13.
Forradalmi Tanács Ifjúsága	2006/3. IV/74.
Glauber István Egyetemi Zászlóalj	2000/4. II/65. 2006/3. IV/63.
Gyula város hazaszerető népe	1996/3. I/ 26.
A harcoló forradalmi ifjúság	2000/4. II/60.
A harcoló magyar ifjúság	2000/4. II/84.
Kecskemét népe	2006/3. IV/30.
Magyar demokratikus hazafiak Nemzeti Bizottsága	1996/3. I/29.
Magyar diákok	2000/4. II/96.
Magyar Egyetemi Ifjúság	1996/3. I/4. – 1996/3. I/27.
Magyar Értelmiség	2006/3. IV/80.
Magyar Forradalmi Ifjúság	2000/4. II/62. – 2006/3. IV/21. – 2006/3. IV/91.
Magyar Forradalmi Munkásság	2006/3. IV/81.
Magyar Hazafiak	2006/3. IV/87.
Magyar Ifjúság	2006/3. IV/14. – 2006/3. IV/39.
Magyar írók	2006/3. IV/97.
Magyar nép	2006/3. IV/17.

Munkások Forradalmi Tanácsa	2006/3. IV/82.
Munkástanácsok küldöttei	1996/3. I/42.
Nemzeti Forradalmi Bizottmány	20004. II/67.
Nyugat-Magyarországi Felkelők Kormánya	1996/3. I/27.
Olimpikonok Forradalmi Tanácsa	2000/4. II/48.
Szabad Magyar Ifjúság	2001/1. III/2.
A továbbharcoló magyar ifjúság	2000/4. II/72. – 2000/4. II/95.
Vörösmarty Rádió	2006/3. IV/15.

1505.09.11.	1999/3. I/1.
1544.01.26.	1999/3. I/2.
1554.01.26.	1999/3. I/12. (Helyes megjelenési ideje: 1544.01.26.)
1642.04.09.	2002/2. II/1
1647.03.01.	2006/1. III/1.
1683.08.03.	1999/3. I/3.
1690.10.26.	1999/3. I/4.
1697.12.03.	1999/3. I/5.
1699.01.21.	1999/3. I/6.
1720.01.02.	1999/3. I/7.
1754.12.04.	1999/3. I/8.
1755.07.19.	1999/3. I/9.
1757.06.22.	2006/1. III/2. – 2006/1. III/3.
1757.12.20.	1999/3. I/10.
1759.11.01.	1993/3. I/11.
1760.11.22.	1999/3. I/12.
1761 05.07.	2002/2. II/2.
1761.10.01.	2002/2. II/3.
1765.11.29.	1999/3. I/13.
1780–1790	1999/3. I/14.
1785.09.10.	2002/2. II/4.
1789.01.20.	2002/2. II/5.
1789.02.06.	2002/2. II/6.
1789–1790	1999/3. I/15.
1790.02.14.	2006/1. III/4.
1790.06.20.	2002/2. II/7.
1790.07.10.	2002/2. II/8.
1795.12.01.	2002/2. II/9.
1796.07.20.	2002/2. II/10.
1796.07.26.	2002/2. II/10.
1796.08.28.	2002/2. II/11.
1797.07.13.	2002/2. II/12.
1797.07.13.	2002/2. II/13.
1797.08.31.	2002/2. II/14.

1797.10.29.	2002/2. II/15.
1797.10.30.	2002/2. II/16.
1797	1999/3. I/16.
1797–1809	1999/3. I/17. – 1999/3. I/18. – 1999/3. I/19. – 2002/2. II/18. – 2002/2. II/121.
1799	1999/3. I/20.
1800.05.15.	2002/2. II/22.
1800.07.23.	2002/2. II/23.
1800.09.15.	2002/2. II/24.
1800.10.10.	2002/2. II/25.
1800.12.28.	2002/2. II/26.
1801.02.03.	2002/2. II/27.
1801.03.02.	2002/2. II/28.
1801.04.14.	1999/3. I/21.
1801.04.15.	2002/2. II/29.
1801.05.04.	2002/2. II/30.
1801.05.13.	2002/2. II/31.
1801?	2002/2. II/32.
1802.05.01.	1999/3. I/22.
1805.10.21.	2002/2. II/33.
1805.12.05.	2002/2. II/34.
1805.12.30.	2002/2. II/35.
1805	2002/2. II/36.
1806.01.10.	2002/2. II/37.
1806.03.20.	2002/2. II/38.
1806	2006/1. III/5.
1807.10.31.	2006/1. III/6.
1807-1809.	2002/2. II/39.
1808.03.16.	2002/2. II/40. – 2002/2. II/41.
1808.08.04.	2006/1. III/7.
1808.11.12.	2002/2. II/42.
1808.12.16.	2002/2. II/43. – 2002/2. II/44.
1808	1999/3. I/23.
1809.01.06.	2002/2. II/45.
1809.04.26.	2002/2. II/46.
1809.04.27.	2002/2. II/47.
1809.05.02.	2002/2. II/48.
1809.06.13.	2002/2. II/49.

1809.06.14.	2002/2. II/50.
1809.08.24.	2002/2. II/51.
1809.09.08.	2002/2. II/52.
1809.12.18.	2002/2. II/53. – 2002/2. II/54.
1809	1999/3. I/24. 2002/2. II.55.
1810.07.06.	2002/2. II/56.
1814.01.31.	2002/2. II/57.
1815.03.20.	2006/1. III/8.
1815.06.03.	2002/2. II/58.
1818.02.02.	2002/2. II/59.
1819.04.01.	2002/2. II/60.
1819.10.10.	2002/2. II/61.
1820.03.14.	2002/2. II/62.
1820.08.07.	2002/2. II/63.
1821.02.27.	2002/2. II/64.
1822	1999/3. I/25.
1823.03. után	2002/2. II/65.
1823.10.20. után	2002/2. II/66.
1827	2002/2. II/67.
1831.01.18. után	2002/2. II/68.
1831	1999/3. I/26.
1832	1999/3. I/27.
1836.03.29.	2002/2. II/69.
1836.05.23.	2002/2. II/70.
1836.08.29.	2002/2. II/71.
1839.03.13.	2002/2. II/72.
1839	2002/2. II/73.
1840.04.21.	2002/2. II/74.
1840.04.30.	2002/2. II/75.
1840	1999/3. I/28.
1841	2002/2. II/76.
1844.01.03.	1999/3. I/29.
1844.05.29.	1999/3. I/30.
1847.12.28–1848.01.04.	2002/2. II/77.
1848.03.04.	2002/2. II/78.
1848.03.15.	1999/3. I/31. – 1999/3. I/32.

1848.03.16.	1999/3. I/33. 2002/2. II/79. – 2002/2. II/80.
1848.03.17.	1999/3. I/34. – 1999/3. I/35.
1848.03.18.	1999/3. I/36.
1848.03.19.	2002/2. II/81. – 2002/2. II/82. – 2002/2. II/83.
1848.03.20.	1999/3. I/37. – 1999/3. I/38. – 1999/3. I/39 1999/3. I/40. 2002/2. II/84. 2006/1. III. 9. – 2006/1. III/10. Helyes megjelenési ideje 1848.03.21.
1848.03.20–04.00.	2002/2. II/85.
1848.03.21.	1999/3. I/40. 2006/1. III/11.
1848.03.22.	1999/3. I/41. – 1999/3. I/42. 2002/3. II/86.
1848.03.22-25.	1999/3. I/43.
1848.03.25.	1999/3. I/44.
1848.03.29.	1999/3. I/45.
1848.03.31.	1999/3. I/46. – 1999/3. I/47. 2002/2. II/87.
1848.04.02.	1999/3. I/48. 2006/1. III/12.
1848.04.08.	2006/1. III/13. – 2006/1. III/14. – 2006/1. III/15.
1848.04.09.	2006/1. III/16. – 2006/1. III/17. – 2006/1. III/18.
1848.04.10.	2002/2. II/88.
1848.04.12.	1999/3. I/49. 2006/1. III/19.
1848.04.13.	1999/3. I/50. 2006/1. III/20.
1848.04. után	2006/1. III/21.
1848.08.03.	2002/2. II/89.
1848.09.25–1848.10.16.	2002/2. II/90.
1848.11.14.	2002/2. II/91.
1848.11.24.	2002/2. II/92.
1849.01.29.	2006/1. III/22.
1849.10.01.	2002/2. II/94.
1849.10–12.00.	2002/2. II/93.
1849.11.01.	2002/2. II/95.
1849.12.10.	2002/2. II/96. – 2002/2. II/97.
1850–1851 körül	2006/1. III/23.
1851.07.10.	2006/1. III/24.

1852.07.16.	2006/1. III/25.
1859.05.20.	2006/1. III/26.
1867.12.10.	2002/2. II/98.
1864.10.23.	2006/1. III/27.
1870.01.01.	2002/2. II/99.
1910.06.14.	2002/2. II/100.
1914.06. után	2006/1. III/28.
1915-1918.	2006/1. III/29.
1917.08.17.	2006/1. III/30. – 2006/1. III/31.
1917.09.21.	2006/1. III/32.
1918.03.11.	2006/1. III/33. – 2006/1. III/34.
1918	2006/1. III/35.
1919.04.07.	2006/1. III/36.
1921.10.05.	2006/1. III/37.
1938.10.20.	2006/1. III/38.
1938.10.2–5.	2006/1. III/39.
1940.08.30–09.05.	2006/1. III/40.
1942.06.21.	2006/1. III/41.
1944.03.19.	2006/1. III/42.
1944.11.–12.eleje	2006/1. III/43.
1956.10.21.	2001/1. III/1.
1956.10.22.	1996/3. I/1. 2006/3. IV/11.
1956.10.23.	1996/3. I/2.– 1996/3. I/3. – 1996/3. I/4. – 2006/3. IV/12.
1956.10.23-24.	2001/1. III/2.
1956.10.23-25.	1996/3. I/5.
1956.10.24.	1996/3. I/7. – 1996/3. I/6. – 1996/3. I/8. – 1996/3. I/9. 2000/4. II/Függelék 2001/1. III/5. 2006/3. IV/13. – 2006/3. IV/14. – 2006/3. IV/15.
1956.10.24–25.	1996/3. I/10. – 1996/3. I/11. 2001/1. III/3. 2006/3. IV/16. – 2006/3. IV/17.
1956.10.24–26.	1996/3. I/12. 2006/3. IV/18.
1956.10.24–27.	1996/3. I/13.
1956.10.24–30.	1996/3. I/14.
1956.10.25.	1996/3. I/15. – 1996/3. I/16.

1956.10.25–26.	2006/3. IV/19.
1956.10.25–27.	1996/3. I/17. – 1996/3. I/18.
1956.10.25–30.	1996/3. I/19.
1956.10.25–11.1.	2006/3. IV/20. – 2006/3. IV/21.
1956.10.26.	1996/3. I/20. – 1996/3. I/21. – 1996/3. I/22. – 1996/3. I/23. 2001/1. III/4. 2006/3. IV/22. – 2006/3. IV/23. – 2006/3. IV/24. 2006/3. IV/25.
1956.10.26–27.	1996/3. I/24. 2006/3. IV/26.
1956.10.26–28.	1996/3. I/25. 2006/3. IV/27.
1956.10.27.	1996/3. I/26. – 1996/3. I/27. –1996/3. I/28.
1956.10.27–28.	1996/3. I/29. – 1996/3. I/30. – 1996/3. I/31. – 2001/1. III/6. – 2001/1. III/7. – 2001/1. III/8. 2006/3. IV/28.
1956.10.28.	1996/3. I/32. – 1996/3. I/33. – 2006/3. IV/29.
1956.10.28–29.	1996/3. I/34. 2006/3. IV.30. – 2006/3. IV/31.
1956.10.28–30.	2006/3. IV/32.
1956.10.29.	2006/3. IV/33. – 2006/3. IV/34. – 2006/3. IV/35. 2006/3. IV/36.
1956.10.29–30.	1996/3. I/35. 2006/3. IV/37. – 2006/3. IV/38. – 2006/3. IV/39.
1956.10.29–31.	2001/1. III/9. – 2001/1. III/10. 2006/3. IV/40. – 2006/3. IV/41.
1956.10.30.	1996/3. I/36. – 1996/3. I/37. – 1996/3. I/38. – 1996/3. I/39. – 1996/3. I/40. 2006/3. IV/42. – 2006/3. IV/43. – 2006/3. IV/44. 2006/3. IV/45. – 2006/3. IV/46..
1956.10.30–31.	1996/3. I/41.
1956.10.30–11.1.	2006/3. IV/49.
1956.10.30. körül	2006/3. IV/47. – 2006/3. IV/48. – 2006/3. IV/50. 2006/3. IV/51. – 2006/3. IV/52.
1956.10.31. után	2006/3. IV/53.
1956.11.01.	1996/3. I/45. 2000/4. II/47. – 2000/4. II/48. – 2000/4. II/49. 2000/4. II/50. 2006/3.IV/54.– 2006/3.IV/55.–2006/3. IV/56. 2006/3. IV/57.
1956.11.02.	2000/4. II/51. – 2000/4. II/52. 2006/3. IV/58. – 2006/3. IV/59.
1956.11.03.	2000/4. II/53.

1956.11.04.	2000/4. II/54. – 2000/4. II/55. – 2000/4. II/56. 2006/3. IV/60.
1956.11.04–12.04.	2000/4. II/57.
1956.11.04–12.31.	2000/4. II/58.
1956.11.04. után	2006/3. IV/61. – 2006/3. IV/62.
1956.11.05.	2000/4. II/59. – 2000/4. II/60. – 2000/4. II/61. 2000/4. II/62. – 2000/4. II/63. – 2000/4. II/64. 2000/4.II/65. – 2000/4. II/66. 2006/3. IV/63. – 2006/3. IV/64.
1956.11.05–10.	2000/4. II/68. – 2000/4. II/69. – 2000/4. II/70.
1956.11.06.	2000/4. II/71. – 2000/4. II/72.– 2000/4. II/73. 2000/4. II/74. – 2000/4. II/75. 2006/3. IV/65.
1956.11.06–09	2000/4. II/76.
1956.11.06. után	2006/3. IV/66.
1956.11.07.	2000/4. II/77.
1956.11.07.?	2000/4. II/78. – 2000/4. II/79. – 2000/4. II/80. 2000/4.II/81.
1956.11.07–10	2000/4. II/82.
1956.11.07. körül	2006/3. IV/67.
1956.11.08.	2000/4. II/83. – 2000/4. II/84. 2006/3. IV/68. – 2006/3. IV/69.
1956.11.08.?	2000/4. II/85. – 2000/4. II/86.
1956.11.08–10	2000/4. II/87.
1956.11.09.	2000/4. II/89. – 2000/4. II/90. – 2000/4. II/91.
1956.11.10.	2000/4. II/92. – 2000/4. II/93. – 2000/4. II/94. 2000/4. II/95. 2006/3. IV/70. – 2006/3. IV/71.
1956.11.10–11.	2000/4. II/96.
1956.10–15.	2006/3. IV/75.
1956.11.10. körül	2006/3. IV/72. – 2006/3. IV/73. – 2006/3. IV/74.
1956.11.11.	2006/3. IV/76.
1956.11.12. körül	2006/3. IV/77. – 2006/3. IV/79.
1956.11.13.	2006/3. IV/80.
1956.11.15.	2006/3. IV/81. – 2006/3. IV/82.
1956.11.16.	2006/3. IV/83.
1956.11.18.	2006/3. IV/84. – 2006/3. IV/85.
1956.11.20–22.	2006/3. IV/86. – 2006/3. IV/87. – 2006/3. IV/88.
1956.11.21.	2006/3. IV/89. – 2006/3. IV/90.
1956.11.21–22.	2006/3. IV/91.

1956.11.23.	2006/3. IV/92.
1956.11.24.	2006/3. IV/93. – 2006/3. IV/94.
1956.11.27.	2006/3. IV/95.
1956.11–12.	2000/4. II/97. 2006/3. IV/96.
1956.12.2.	2006/3. IV/97.
1956.1210.	2006/3. IV/98.
1956.12.20.	2006/3. IV/99.
1958.11.04.	2006/3. IV/100.

CÍM SZERINTI BESOROLÁS
(a szerző, szerkesztő és testületi szerző nélküli tételek esetében)

9 millió látta	2006/3. IV/19.
30-dik Tábori Tudósítás 1809	2002/2. II/59.
1956. november 23-án szabad választás lesz	2006/3. IV/86.
Altató dal október 23-án	2006/3. IV/16.
Árverési hirdetmény 1851	2006/1. III/24.
Budapest népe!	2006/3. IV/30.
Budapest népe! Kik az oroszok	2006/3. IV/66.
Budapesti dolgozók! Munkások	2000/1. II/79.
A császári királyi ármádia részére készített hadi tzikkelyek	1999/3. I/23.
Deutsche Siebenbürgens	2006/1. III/42.
Édesanyák, magyar asszonyok, lányok!	2000/1. II/90.
Egyedül vagyunk	2006/3. IV/68. – 2006/3. IV/69.
Egyetemisták!	2006/3. IV/72.
Elvtársak van fegyverünk	1996/3. I/6.
Az érzékeny nemes szívnek	2002/2. II/59.
[Ezerkilencszáz-ötvenhat] november 23-án	2006/3. IV/86.
Fegyverfogható száma egy felkelő gyalog	1999/3. I/19.
Fegyverfogható száma egy felkelő lovas	1999/3. I/18.
Fegyszabályok a debreceni nemzetőrségi	2002/2. II/92.
Felhívás a Bécsben lakó magyarokhoz	1999/3. I/50.
Felhívás a vérző Budapesthez	2000/1. II/60.
Felhívás. Munkások! Parasztok!	1996/3. I/3.
Felírása a karoknak és rendeknek a katonai kihágások	2002/2. II/75.
A felséges hazához s annak Tekintetes Nemes	2002/2. II/7.
A Felséges Hazához Nagy Szalonta várossa	2002/2. II/8.
Forradalmi rádióműsor	2006/3. IV/75.
Freitag den 17. August	2006/1. III/30.
Geleitschein 1849	2002/2. II/94.
Gond és hitvallás	2006/3. IV/97.
Harcban győztek hőseink	1996/3. I/41.
[Harmincadik] Tábori Tudósítás	2002/2. II/50.
Hátbatámadták a magyar szabadságot!	2000/1. II/72.

Honfitársak! Felkelők!	2000/1. II/62.
Hősköltemény a pesti srácról	1006/3. I/14.
Hut herab	2002/2. II/90.
Ígéret, Valóság	200/1. II/58.
Instruction für die zum Packpferd-Einkauf	1999/3. I/14.
Ilyen ütközet rendben állott	1999/3. I/21.
Insurgens lovas katona részére	2002/2. II/46.
Ismertető jeleik azon személyeknek 1849	2002/2. II/93.
Kiáltvány	2006/3. IV/98.
Kiáltvány. Az a békés eszközökkel 1940	2006/1. III/40.
Kiáltvány. Magyar Felkelők	1996/3. I/10.
[Kilenc] millió látta	2006/3. IV/19.
Ki szabása a pénzbeli fizetéseknek... gyalogság számára	2002/2. II/19.
Ki szabása a pénzbeli fizetésekne ... lovasság számára	2002/2. I/20.
Ki szabása a szekereknek és...	2002/2. II/21.
Ki szabása azon hónapi	2002/2. II/17.
Ki szabása azon pénzbeli	1999/3. I/17.
Kivívtuk! Kivívtuk, hogy Nagy Imre	1996/3. I/29.
Kőbálvánnyá válva	2000/1. II/76.
Köszöntés 1956-ban	2000/1. II/81.
Követeljük a szovjet csapatok azonnali kivonását	1996/3. I/26.
Követeljük a szovjet csapatok sürgős kivonását	2006/3. IV/17.
Lajstroma a mostani ároknak	2002/2. II/39.
Legújabb hír	2000/1. II/85.
Ludas voltál, Matyi	2000/1. II/93.
Magyar dolgozók!	2006/3. IV/87.
Magyar Dolgozók, budapesti fiatalok	1996/3. I/21.
Magyar értelmiség az ország népéhez	2006/3. IV/80.
Magyar Fiatal – Forradalmi ifjúság lapja	2006/3. IV/47. – 2006/3. IV/73.
Magyar honvédek! Ne lőjetek	2001/1. III/2.
Magyar testvéreink	2006/3. IV/74.
Magyar testvéreink, munkások!	2000/1. II/83.
Magyarok! Az ÁVH	1996/3. I/31.
Magyarok! Az ÁVH szembehelyezkedik	2001/1. III/3.
Magyarok! Az egész világ figyelme	1996/3. I/27.

Magyarok vagyunk, igazat mondunk	2000/1. II/69.
Marsch-Plan 1836	2002/2. II/69. – 2002/2. II/70. – 2002/2. II/71.
Másold le és terjeszd	1996/3. I/4.
Megalakult az új nemzeti kormány	1996/3. I/28.
Méltó a gyűlöletre	2000/1. II/76.
Merre vagy Rákosi?	2000/1. II/81.
Miért? Miért nem beszél...	2006/3. IV/61.
Minek utána ditsőségesen uralkodó második Ferentz	2002/2. II/31.
Mit jelent a forradalmi munkás-paraszt	2000/1. II/77.
Munkás testvérek	2006/3. IV/62.
Munkások, értelmiségiek, fiatalok	2006/3. IV/70.
Munkások, értelmiségiek, Magyarország	2006/3. IV/76.
Munkások! Megvalósult	1996/3. I/28.
Nagy Imrében bizalmunk	2001/1. III/4. 2006/3. IV/22.
Ne várd	2000/1. II/87.
Neu verbesserter... Militair Kalender 1840	1999/3. I/28.
Nyúgtatvány 1821	2002/2. II/64.
Ordre be Bataille des hungarisch adelischen Insurgenten	1999/3. I/16.
Ordre de Bataille. Der königlich ungarisch	2002/2. II/32.
Ö császári királyi Apostoli Felsége 1852	2006/1. III/25.
Ön (Török János) polgártárs	2002/2. II/91.
Pesten az aggharcosok épületében	2006/1. III/22.
Politikai apróhírdetések	2000/1. II/94.
A pozsonyi II. számú nemzetőrség	2006/1. III/21.
Quittung 1795.	2002/2. II/9.
Quittung 1796	2002/2. II/10.
Quittung 1797	2002/2. II/14.
Quittung 1800	2002/2. II/22.
Rundes Zelt	1999/3. I/52.
Schlacht bei Raab	2002/2. II/49.
Szabad választás Magyarországon	2006/3. IV/88.
Szabadságharch	2000/1. II/84.
Szállítóipari munkások	20000/1. II/86.
Személyes le-írása az oláh regement	1999/3. I/20.
Személyes leírása Torna megyéből	2006/1. III/23.

Szóba ne állj vele	2000/1. II/76.
A szovjet csapatoknak azonnali kivonását követeljük	2006/3. IV/39.
Sztrájk!	2006/3. IV/85.
Tábori Tudósítás 1809	2002/2. II/50.
Toborzó	2006/3. IV/96.
Válasszatok!	2000/1. II/96.
Velünk a haladó világ	2000/1. II/88.
Vorschrift für die militärische Equitations-Schule	2002/2. II/42.
Vorschrift über die Diäten 1806	2006/1. III/5.
Vorschrift über die Diäten 1807	2006/1. III/6.
Werb-Instruction für das Königreich Ungarn	2002/2. II/45.

Ast.H.	Arhivul Statului Harghita, Csíkszereda (Miercurea Ciuc), Románia
Batth.	Batthyaneum, Gyulafehérvár (Alba Iulia), Románia
BKKm.Lt.	Bács-Kiskun megyei Levéltár, Kecskemét
BM Keszthely	Balatoni Múzeum, Keszthely
Bm.Lt.	Baranya megye Levéltára, Pécs
BG	Borda Glória gyűjteménye, Zebegény
GstA	Geheimnisses Statsarchiv, Berlin Dahlem, Németország
GySMm.Lt.Győr	Győr–Sopron–Moson megye Levéltára, Győr
GySMm.Lt.Móvár	Győr-Sopron-Moson megye Levéltára, Mosonmagyaróvár
Hadtört.	Magyar Honvédség Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Könyvtár és Térképtár Budapest, azelőtt Hadtudományi Könyvtár. L. még: Hadtud
Hadtud.	Magyar Honvédség Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtudományi Könyvtár Budapest, utóbb Hadtörténeti Könyvtár és Térképtár. L. még: Hadtört.
HIM Kisnyomtatvány	Magyar Honvédség Hadtörténeti Intézet és Múzeum Kisnyomtatvány- és Plakáttár Budapest. L. még: HIM Nyt.
HIM Nyt.	L. még HIM Kisnyomtatvány
HL	Magyar Honvédség Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Levéltár Budapest
HTM	Magyar Honvédség Hadtörténeti Intézet és Múzeum Nyomtatványgyűjtemény. L. még HIM Nyt., azelőtt HIM Kisnyomtatvány.
JPM	Janus Pannonius Múzeum, Pécs
M.tul.	Magántulajdon
MPGy	Országgyűlési Könyvtár, Magyar Parlamenti Gyűjtemény Budapest
KA	Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv Wien, Ausztria
KJM	Katona József Múzeum, Kecskemét
ÖNB Fl	Österreichische Nationalbibliothek Ex-Libris–, Flugblätter– und Plakatensammlung, Flugblätter, Wien, Ausztria
ÖNB Pl	Österreichische Nationalbibliothek Ex-Libris–, Flugblätter– und Plakatensammlung, Plakate, Wien, Ausztria
SzNM	Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy (Sfîntu Gheorghe) Románia

*

Ast.H.	1999/3. I/30. 2002/2. II/65. – 2002/2. II/66.
Batth.	1999/3. I/5.
BG	2006/3. IV/11. – 2006/3. IV/20. – 2006/3. IV/22. – 2006/3. IV/26. 2006/3. IV/28. – 2006/3. IV/30. – 2006/3. IV/31. – 2006/3. IV/33. 2006/3. IV/37. – 2006/3. IV/38. – 2006/3. IV/39. – 2006/3. IV/40. 2006/3. IV/41. – 2006/3. IV/42. – 2006/3. IV/43. – 2006/3. IV/45. 2006/3. IV/46. – 2006/3. IV/48. – 2006/3. IV/50. – 2006/3. IV/51. 2006/3.IV/52.– 2006/3.IV/57.– 2006/3.IV/58.– 2006/3.IV/64. 2006/3. IV/65. – 2006/3. IV/67. – 2006/3. IV/69. – 2006/3. IV/70. 2006/3. IV/71. – 2006/3. IV/72. – 2006/3. IV/78. – 2006/3. IV/79. 2006/3. IV/84. – 2006/3. IV/99.
BKkm.Lt.	2002/2. II/15. – 2002/2. II/16. – 2002/2. II/24. – 2002/2. II/25. 2002/2. II/26. – 2002/2. II/29. – 2002/2. II/30. – 2002/2. II/31. 2002/2. II/32. – 2002/2. II/33. –2002/2. II/34. – 2002/2. II/35. 2002/2. II/37. – 2002/2. II/38. – 2002/2. II/43. – 2002/2. II/46. 2002/2. II/53. 2006/1. III/8.
BM Keszthely	2002/2. II/7. – 2002/2. II/8. – 2002/2. II/51. – 2002/2. II/58. 2002/2. II/72. – 2002/2. II/91. – 2002/2. II/93. – 2002/2. II/94. 2002/2. II/96. – 2002/2. II/97. 2006/1. III/23. – 2006/1. III/24. – 2006/1. III/26. – 2006/2.III/27.
Bm.Lt.	2002/2. II/39. – 2002/2. II/40. – 2002/2. II/68. – 2002/2. II/73. 2002/2. II/74. 2006/1. III/25.
GstA	1999/3. I/3.
GySMm.Lt.Győr	1999/3. I/12. – 1999/3. I/15. – 1999/3. I/54. 2002/2. II/2. – 2002/2. II/3. – 2002/2. II/5. – 2002/2. II/6. 2002/2. II/9. – 2002/2. II/10. – 2002/2. II/11. – 2002/2. II/12. 2002/2. II/13. – 2002/2. II/ 19. – 2002/2. II/22. – 2002/2. II/23. 2002/2. II/28. – 2002/2. II/36. – 2002/2. II/48. – 2002/2. II/52. 2002/2. II/54. – 2002/2. II/56. – 2002/2. II/57. – 2002/2. II/60. 2002/2. II/61. – 2002/2. II/62. – 2002/2. II/63. – 2002/2. II/64. 2002/2. II/69. – 2002/2. II/70. – 2002/2. II/71. – 2002/2. II/76. 2002/2. II/77. – 2002/2. II/88.
GySMm.Lt.Móvár	1999/3. I/7. – 1999/3. I/17. – 1999/3. I/18. 1999/3. I/19. 2002/2. I/14. – 2002/2. II/18. – 2002/2. II/19. – 2002/2. II/20. 2002/2. II/21. – 2002/2. II/39.
Hadtört.	1999/3. I/11. 2002/2. II/42. – 2002/2. II/45. – 2002/2. II/55. – 2002/2. II/67. 2002/2. II/85. – 2002/2. II/92. 2006/1. III/5. – 2006/1. III/6.
Hadtud.	→ utóbb Hadtört
HIM Nyt.	1996/3. I/1. – 1996/3. I/2. – 1996/3. I/4. – 1996/3. I/5. – 1996/3. I/6. 1996/3, I/7. –1996/3. I/8. – 1996/3. I/9. – 1996/3. I/10. 1996/3. I/11. – 1996/3. I/12. – 1996/3. I/13.– 1996/3. I/14. 1996/3. I/15. – 1996/3. I/16. – 1996/3. I/17. – 1996/3. I/18. 1996/3. I/19. – 1996/3. I/20. –1996/3. I/21. – 1996/3. I/22.

HIM Nyt.	1996/3. I/23. – 1996/3. I/24. – 1996/3. I/25. – 1996/3. I/26. 1996/3. I/27. – 1996/3. I/28. – 1996/3. I/29. – 1996/3. I/30. 1996/3. I/31. – 1996/3. I/32. – 1996/3. I/33. – 1996/3. I/34. 1996/3. I/35. – 1996/3. I/36. – 1996/3. I/37. – 1996/3. I/38. 1996/3. I/39. – 1996/3. I/40. – 1996/3. I/41. – 1996/3. I/42. 1996/3. I/43. – 1996/3. I/44. – 1996/3. I/45. – 1996/3. I/46. 1999/3. I/4 . – 1999/3. I/6. – 1999/3. I/8. – 1999/3. I/16. 1999/3. I/21. – 1999/3. I/28. – 1999/3. I/48. – 1999/3. I/55. 2000/4. II/47.– 2000/4. II/97. 2002/2. II/1. – 2002/2. II/4. 2002/2. II/47. – 2002/2. II/50. 2002/2. II/59. – 2002/2. II/75. – 2002/2. II/99. 2006/1.III/22. 2006/1. III/28. – 2006/1.III/29. – 2006/1. III/32. 2006/1. III/33. – 2006/1. IIII/34. – 2006/1. III/35. – 2006/1. III/36. 2006/3. IV/16. – 2006/3. IV/17. – 2006/3. IV/19. 2006/3.IV/29. 2006/3.IV/44. – 2006/3. IV/47. – 2006/3. IV/49. – 2006/3. IV/53. 2006/3. IV/56. – 2006/3. IV/60.
HL	1999/3. I/36. – 1999/3. I/39. – 1999/3. I/41. – 1999/3. I/44. 1999/3. I/46. – 1999/3. I/49. 2000/2. II/78. – 2000/2. II/87. 2001/1. III/1. – 2001/1. III/10. 2006/3. IV/11. – 2006/3. IV/12. – 2006/3. IV/13. – 2006/3. IV/14. 2006/3. IV/15. – 2006/3. IV/20. – 2006/3. IV/21. 2006/3. IV/24. 2006/3. IV/25. – 2006/3. IV/27. – 2006/3. IV/32. – 2006/3. IV/33. 2006/3. IV/35. – 2006/3. IV/37. 2006/3. IV/38. – 2006/3. IV/39. 2006/3. IV/40. – 2006/3. IV/41. – 2006/3. IV/42. – 2006/3. IV/46. 2006/3. IV/54. – 2006/3. IV/55. – 2006/3. IV/59. – 2006/3. IV/61. 2006/3. IV/62. – 2006/3. IV/66. – 2006/3. IV/68. – 2006/3. IV/73. 2006/3. IV/83. – 2006/3. IV/85. – 2006/3. IV/86. – 2006/3. IV/87. 2006/3. IV/88. – 2006/3. IV/89. – 2006/3. IV/91. – 2006/3. IV/92. 2006/3. IV/93. – 2006/3. IV/94. – 2006/3. IV/95. – 2006/3. IV/96. 2006/3. IV/98. – 2006/3. IV/100.
HTM	→ HIM Nyt.
JPM	2002/2. II/95. – 2002/2. II/100.
KA	1999/3. I/9. – 1999/3. I/10. – 1999/3. I/14. – 1999/3. I/23. 1999/3. I/52. – 1999/3. I/53. 2006/1. III/2. – 2006/1. III/3. – 2006/1. III/6.
KJM	2002/2. II/89. – 2006/1. III/37. – 2006/1. III/43.
M.tul.	1996/3. I/3. 2002/2. II/49. – 2002/2. II/87. – 2002/2. II/98. 2006/1. III/30. – 2006/1. III/31. – 2006/1. III/38. – 2006/1. III/39. 2006/1. III/40. – 2006/1.III/41. – 2006/1. III/42. – 2006/3. IV/18. 2006/3. IV/75. – 2006/3. IV/80. – 2006/3. IV/97.
MPGy	1999/3. I/31. – 1999/3. I/32. – 1999/3. I/33. – 1999/3. I/35. 1999/3. I/37. – 1999/3. I/38. – 1999/3. I/39. – 1999/3. I/40. 1999/3. I/42. – 1999/3. I/45. – 1999/3. I/47. 2002/2. II/79. – 2002/2. II/80. – 2002/2. II/81. – 2002/2. II/82. 2002/2. II/83. – 2002/2. II/84. – 2002/2. II/86. – 2002/2. II/87. 2002/2. II/90. 2006/1. III/9–21.

ÖNB Fl.	1999/3. I/13. – 1999/3. I/43. – 1999/3. I/50. – 1999/3. I/51. – 2006/1. III/1. – 2006/1. III/4. – 2006/1. III/11.
ÖNB Pl.	1999/3. I/1. – 1999/3. I/2. – 1999/3. I/34.
SzNM	1999/3. I/20. – 1999/3. I/22. – 1999/3. I/24. – 1999/3. I/25. 1999/3. I/26. – 1999/3. I/27. – 1999/3. I/29.

TARTALOM

AZ ÓNODI ORSZÁGGYŰLÉS HÁROMSZÁZADIK ÉVFORDULÓJA

R. VÁRKONYI ÁGNES — Az ónodi országgyűlés. Régi és új kérdésekkel ... 1119
MEZEY BARNA — Törvények és törvényalkotás az ónodi országgyűlésen ... 1157
CZIGÁNY ISTVÁN — A katonaság és az ónodi országgyűlés ... 1175
MÉSZÁROS KÁLMÁN — Újabb szempontok és források a turóci „pártütés" történetéhez ... 1195
KOVÁCS ÁGNES — Károlyi és az ónodi vérfürdő ... 1233
ZACHAR JÓZSEF — Egy csendes év a spanyol örökösödési háborúban ... 1242
GEBEI SÁNDOR — Az 1707. évi lengyel és magyar detronizáció politikai háttere ... 1268
KÖPECZI BÉLA — Az ónodi trónfosztás és a francia diplomácia ... 1297
TÓTH FERENC — Az ónodi országgyűlés francia szemmel ... 1305
G. ETÉNYI NÓRA — Az ónodi országgyűlés a Wienerisches Diariumban és a The Boston News-Letterben ... 1316
KÓNYA PÉTER — A felső-magyarországi szabad királyi városok az 1707. év eseményeiben ... 1337
SÁGVÁRI GYÖRGY — A kuruc hadsereg és a Regulementum Universale. Hadszervezés és hadellátás Ónod után ... 1352

SZEMLE

HANS BLOSEN OG RIKKE AGNETE OLSEN (SZERK.) — Johannes Bengedans' bøssemester- og krigsbog om Krigskunst og Kanoner *(Domokos György)* ... 1365
TÓTH FERENC — Saint-Gotthard 1664. Une bataille européenne *(Hausner Gábor)* ... 1366
KINCSES KATALIN MÁRIA — Szirmay András feljegyzései 1680–1713. Első kötet: 1680-1704.; Második kötet: 1705–1713. Folia Rakócziana 9/1–2. *(Seres István)* ... 1368
HERMANN RÓBERT (SZERK.) — Vértanúk könyve. A magyar forradalom és szabadságharc mártírjai, 1848–1854 *(Kemény Krisztián)* ... 1372
M. CHRISTIAN ORTNER — Die österreichisch-ungarische Artillerie von 1867 bis 1918. Technik, Organisation und Kampfverfahren *(Balla Tibor)* ... 1374

IN MEMORIAM

HOLLÓ JÓZSEF — Rázsó Gyula (1930–2007) ... 1377
DOMBRÁDY LÓRÁND — Búcsú Rázsó Gyulától ... 1381
HERMANN RÓBERT — Kosáry Domokos (1913–2007) ... 1383
FARKAS GYÖNGYI — Széljegyzet egy élettörténethez ... 1388

BIBLIOGRÁFIA

MÉSZÁROS KÁLMÁN — Bánkúti Imre műveinek bibliográfiája (2001–2007) ... 1393
RÁKÓCZY ROZÁLIA — Militaria Hungarica. Katonai kisnyomtatvány-bibliográfia I-III., 1956-os röplap-bibliográfia I-IV. Mutatók ... 1396

CONTENTS

ON THE 300TH ANNIVERSARY OF THE DIET IN ÓNOD

ÁGNES R. VÁRKONYI — The Diet in Ónod. Old and New Questions ... 1119
BARNA MEZEY — Laws and Legislation in the Diet in Ónod ... 1157
ISTVÁN CZIGÁNY — The Military and the Diet in Ónod ... 1175
KÁLMÁN MÉSZÁROS — Additional Aspects and Sources of the Story of Túróc County's "Rebellion" ... 1195
ÁGNES KOVÁCS — Sándor Károlyi and the Bloodbath in Ónod ... 1233
JÓZSEF ZACHAR — A Silent Year of the War of the Spanish Succession ... 1242
SÁNDOR GEBEI — The Political Background to the Polish and Hungarian Dethronements in 1707 ... 1268
BÉLA KÖPECZI — The Dethronement in Ónod and French Diplomacy ... 1297
FERENC TÓTH — The Diet in Ónod from a French Point of View ... 1305
NÓRA G. ETÉNYI — The Diet in Ónod on the Pages of the Wienerisches Diarium and The Boston News-Letter ... 1316
PÉTER KÓNYA — The Royal Free Boroughs of Upper Hungary and the Events of 1707 ... 1337
GYÖRGY SÁGVÁRI — The Hungarian Army and the Regulamentum Universale. Organisation and Logistics of the Army after the Diet in Ónod ... 1352

REVIEW

HANS BLOSEN OG RIKKE AGNETE OLSEN (ED.) — Johannes Bengedans' bøssemester- og krigsbog om Krigskunst og Kanoner. *(György Domokos)* ... 1365
FERENC TÓTH — Saint-Gotthard 1664. Une bataille européenne *(Gábor Hausner)* ... 1366
KATALIN MÁRIA KINCSES — The Records of András Szirmay, 1680–1713. Volume I: 1680–1704. Volume II: 1705–1713. Folia Rákócziana 9/1–2. *(István Seres)* ... 1368
RÓBERT HERMANN (ED.) — The Book of Martyrs. The Victims of the Hungarian Revolution and War of Independence, 1848–1854 *(Krisztián Kemény)* ... 1372
M. CHRISTIAN ORTNER — Die österreichisch-ungarische Artillerie von 1867 bis 1918. Technik, Organisation und Kampfverfahren *(Tibor Balla)* ... 1374

IN MEMORIAM

JÓZSEF HOLLÓ — Gyula Rázsó (1930–2007) ... 1377
LÓRÁND DOMBRÁDY — A Farewell to Gyula Rázsó ... 1381
RÓBERT HERMANN — Domokos Kosáry (1913–2007) ... 1383
GYÖNGYI FARKAS — Marginal Notes on a Life Story ... 1388

BIBLIOGRAPHY

KÁLMÁN MÉSZÁROS — A Bibliography of the Works of Imre Bánkúti, 2001–2007 ... 1393
ROZÁLIA RÁKÓCZY — Militaria Hungarica. A Bibliography of Military Leaflets, Part I–III. A Bibliography of Leaflets of 1956, Part I–IV. Indices ... 1396

TABLE DES MATIERES

LE TRICENTENAIRE DE LA DIETE D'ÓNOD

ÁGNES R. VÁRKONYI — La Diète d'Ónod. Des questions anciennes et nouvelles 1119
BARNA MEZEY — Lois et législation à la Diète d'Ónod 1157
ISTVÁN CZIGÁNY — L'armée et la Diète d'Ónod 1175
KÁLMÁN MÉSZÁROS — De nouveaux points de vue et sources pour l'histoire de la faction de Turóc 1195
ÁGNES KOVÁCS — Károlyi et le bain de sang d'Ónod 1233
JÓZSEF ZACHAR — Une année calme dans la guerre de succession d'Espagne 1242
SÁNDOR GEBEI — L'arrière-plan politique des détrônements de 1707 en Pologne et en Hongrie 1268
BÉLA KÖPECZI — Le détrônement d'Ónod et la diplomatie française. La déclaration du détrônement 1297
FERENC TÓTH — La Diète d'Ónod vue par la France 1305
NÓRA G. ETÉNYI — La Diète d'Ónod dans Wienerisches Diarium et The Boston News-Letter 1316
PÉTER KÓNYA — Les villes royales libres de la Haute-Hongrie dans les événements de l'an 1707 1337
GYÖRGY SÁGVÁRI — L'armée de kouroutz et le Regulamentum Universale – l'organisation et le ravitaillement de l'armée après Ónod 1352

REVUE

HANS BLOSEN OG RIKKE AGNETE OLSEN (RED.) — Johannes Bengedans' bøssemester- og krigsbog om Krigskunst og Kanoner.*(György Domokos)* 1365
FERENC TÓTH — Saint-Gotthard 1664. Une bataille européenne *(Gábor Hausner)* 1366
KATALIN MÁRIA KINCSES — Notes d'András Szirmay 1680–1713. Volume 1: 1680–1704; Volume 2: 1705–1713. Folia Rakócziana 9/1–2. *(István Seres)* 1368
RÓBERT HERMANN (RED.) — Livre des martyres. Les martyres de la révolution et de la guerre d'indépendance hongroises 1848–1854 *(Krisztián Kemény)* 1372
M. CHRISTIAN ORTNER — Die österreichisch-ungarische Artillerie von 1867 bis 1918. Technik, Organisation und Kampfverfahren *(Tibor Balla)* 1374

IN MEMORIAM

JÓZSEF HOLLÓ — Gyula Rázsó (1930–2007) 1377
LÓRÁND DOMBRÁDY — Adieu à Gyula Rázsó 1381
RÓBERT HERMANN — Domokos Kosáry (1913–2007) 1383
GYÖNGYI FARKAS — Réflexion sur l'histoire d'une vie 1388

BIBLIOGRAPHIE

KÁLMÁN MÉSZÁROS — Bibliographie des œuvres d'Imre Bánkúti (2001–2007) ... 1393
ROZÁLIA RÁKÓCZY — Militaria Hungarica. Bibliographie des petits imprimés militaires I–III, Bibliographie des tracts de 1956 I–IV. Index 1396

INHALT

ZUM DREIHUNDERTSTEN JAHRESTAG DER DIÄT VON ÓNOD 0

ÁGNES R. VÁRKONYI — Die Diät von Ónod. Alte und neue Fragen ... 1119
BARNA MEZEY — Gesetze und Gesetzgebung in der Diät von Ónod ... 1157
ISTVÁN CZIGÁNY — Das Kriegsvolk und die Diät von Ónod ... 1175
KÁLMÁN MÉSZÁROS — Neue Aspekte und Quellen zur Geschichte der „Empörung" von Turóc ... 1195
ÁGNES KOVÁCS — Károlyi und das Blutbad von Ónod ... 1233
JÓZSEF ZACHAR — Ein stilles Jahr im Spanischen Erbfolgekrieg ... 1242
SÁNDOR GEBEI — Der politische Hintergrund der polnischen und der ungarischen Dethronisation des Jahres 1707 ... 1268
BÉLA KÖPECZI — Die Dethronisation von Ónod und die französische Diplomatie. Die Erklärung der Dethronisation ... 1297
FERENC TÓTH — Die Diät von Ónod mit den Augen der Franzosen ... 1305
NÓRA G. ETÉNYI — Die Diät von Ónod im Wienerischen Diarium und im The Boston News-Letter ... 1316
PÉTER KÓNYA — Die königlichen Freistädte Oberungarns inmitten der Ereignisse des Jahres 1707 ... 1337
GYÖRGY SÁGVÁRI — Das Kurutzenheer und das Regulementum Universale. Heeresorganisation und Heeresversorgung nach Ónod ... 1352

RUNDSCHAU

HANS BLOSEN OG RIKKE AGNETE OLSEN (RED.) — Johannes Bengedans' bøssemester- og krigsbog om Krigskunst og Kanoner. *(György Domokos)* ... 1365
FERENC TÓTH — Saint-Gotthard 1664. Une bataille européenne *(Gábor Hausner)* ... 1366
KATALIN MÁRIA KINCSES — Die Aufzeichnungen von András Szirmay 1680–1713. Erster Band: 1680–1704.; Zweiter Band: 1705–1713. Folia Rakócziana 9/1–2. *(István Seres)* ... 1368
RÓBERT HERMANN (HRSG.) — Buch der Blutzeugen. Die Märtyrer der ungarischen Revolution und des Freiheitskampfes 1848 – 1854 *(Krisztián Kemény)* ... 1372
M. CHRISTIAN ORTNER — Die österreichisch-ungarische Artillerie von 1867 bis 1918. Technik, Organisation und Kampfverfahren *(Tibor Balla)* ... 1374

IN MEMORIAM

JÓZSEF HOLLÓ — Gyula Rázsó (1930–2007) ... 1377
LÓRÁND DOMBRÁDY — Abschied von Gyula Rázsó ... 1381
RÓBERT HERMANN — Domokos Kosáry (1913–2007) ... 1383
GYÖNGYI FARKAS — Randnote zu einer Lebensgeschichte ... 1388

BIBLIOGRAFIE

KÁLMÁN MÉSZÁROS — Die Bibliografie der Werke von Imre Bánkúti (2001–2007) ... 1393
ROZÁLIA RÁKÓCZY — Militaria Hungarica. Ungarische Militärdruckwerke-Bibliografie I–III., Flugblatt-Bibliografie von 1956, Verzeichnis I–IV. ... 1396

СОДЕРЖАНИЕ

К ТРЕХСОТОЙ ГОДОВЩИНЕ ОНОДСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО СОБРАНИЯ

АГНЕШ Р. ВАРКОНИ — Онодское государственное собрание. Со старыми и новыми вопросами ... 1119

БАРНА МЕЗЕИ — Законы и законотворчество в Онодском государственном собрании ... 1157

ИШТВАН ЦИГАНЬ — Армия и Онодское государственное собрание ... 1175

КАЛЬМАН МЕСАРОШ — Новые аспекты и источники в истории Туроцкого заговора ... 1195

АГНЕШ КОВАЧ — Каройи и Онодское кровавое побоище ... 1233

ЙОЖЕФ ЗАХАР — Один спокойный год в войне за наследование престола в Испании ... 1242

ШАНДОР ГЕБЕИ — Политический фон низложения польского и венгерского монарха в 1707 году ... 1268

БЕЛА КЁПЕЦИ — Низложение монарха в Оноде и французская дипломатия. Провозглашение низложения правителя ... 1297

ФЕРЕНЦ ТОТ — Онодское государственное собрание глазами Франции ... 1305

НОРА Г. ЭТЕНЬИ — Онодское государственное собрание в Wienerisches Diarium и The Boston News-Letter ... 1316

ПЕТЕР КОНЬА — Свободные королевские города Северной Венгрии в событиях 1707 года ... 1337

ДЬЁРДЬ ШАГВАРИ — Армия куруцев и Regulementum Universale, организация и снабжение армии после Онода ... 1352

ОБЗОР

ГАНС БЛОЗЕН ОГ РИККЕ АГНЕТЕ ОЛСЕН (Ред.) — Johannes Bengedans' bøssemester- og krigsbog om Krigskunst og Kanoner. *(Дьёрдь Домокош)* ... 1365

ФЕРЕНЦ ТОТ — Saint-Gotthard 1664. Une bataille europeenne *(Габор Хауснер)* ... 1366

КАТАЛИН МАРИЯ КИНЧЕШ — Записки Андраша Сирмаи 1680–1713. Первый том. 1680–1704. Второй том. 1705–1713. Folia Rakocziana 9/1–2. *(Иштван Шереш)* ... 1368

РОБЕРТ ХЕРМАНН (Ред.) — Книга мучеников. Мученики венгермкой революции и борьбы за свободу.1848–1854 *(Кристиан Кемень)* ... 1372

М. ХРИСТИАН ОРТНЕР — Die osterreichisch-ungarische Artillerie von 1867 bis 1918. Technik. Organisation und Kampfverfahren *(Тибор Балла)* 1374

IN MEMORIAM

ЙОЖЕФ ХОЛЛО — Дьюла Ражо (1930–2007) ... 1377

ЛОРАНД ДОМБРАДИ — Прощание с Дьюлой Ражо ... 1381

РОБЕРТ ГЕРМАНН — Домокош Кошари (1913–2007) ... 1383

ДЬЁНДИ ФАРКАШ — На поля к одной истории жизни ... 1388

БИБЛИОГРАФИЯ

КАЛЬМАН МЕСАРОШ — Библиография трудов Имре Банкути (2001–2007) ... 1393

РОЗАЛИЯ РАКОЦИ — Militaria Hungarica. Библиогрфия военныъ малых изданий, I–III. Библиография листовок 1956 года, I–IV. Показатели. ... 1396

A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára

Veszprémy László

Lovagvilág Magyarországon

Argumentum

MILITÄRGESCHICHTLICHE MITTEILUNGEN

Vierteljahresschrift des Instituts und Museums für Militärgeschichte

Gründungsjahr: 1888

Chefredakteur: Ferenc Csákváry
Verantwortlicher Redakteur: Gábor Hausner
Leiter der Rubrik Rundschau: Ferenc Pollmann

Redaktionskomitee:

Gábor Ágoston, Tibor Balla, Gábor Bona, Attila Bonhardt, István Czigány, Tamás Csikány, Lóránd Dombrády, Tibor Hajdu, Róbert Hermann (President), József Holló, Miklós Horváth, Ferenc Lenkefi, József Lugosi, György Markó, Imre Okváth, Géza Pálffy, Ferenc Pollmann, Erwin A. Schmidl, Vladimír Segeš, Sándor Szakály, György Székely, Ferenc Tóth, Aladár Urbán, János Varga J., László Veszprémy, József Zachar

Herausgegeben vom Institut und Museum für Militärgeschichte des Ministeriums für Landesverteidigung
1014 Budapest I., Kapisztrán tér 2-4.
Postanschrift: Budapest, Pf. 7., H-1250.
Tel.: (36-1)-325-16-00, Fax: (36-1)-325-16-04

Redaktion und Verlagsbüro:

1014 Budapest I., Kapisztrán tér 2-4. Postanschrift: Budapest, Pf. 7. H-1250.
Tel.: (36-1)-325-16-44, Fax: (36-1)-325-16-46

E-Mail-Adresse: hkszerk@gmail.com
Internetversion: www.epa.oszk.hu/hk

Abonnement:

2000,- HUF/Jahr, 500,- HUF/Vierteljahr

Vertrieb:

Magyar Posta Rt. Üzleti és Logisztikai Központ

Abonnement für das Ausland:

im Büro für Zeitungsabonnements
Központi Hírlap Centrum
1089 Budapest VIII., Orczy tér 1.
Postanschrift: H-1900 Budapest,
E-Mail: hirlapelofizetes@posta.hu

ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК

Поквартальный Журнал Института и Музея Военной Истории

Год основания: 1888

Главный редактор: Ференц Чаквари
Ответственный редактор: Габор Хаушнер
Ведущий раздела Обзора: Ференц Поллманн

Редакционная коллегия:

Габор Агоштон, Тибор Балла, Габор Бона, Аттила Бонхардт, Иштван Цигань, Тамаш Чикань, Лоранд Домбради, Тибор Хайду, Роберт Херманн (председатель), Йожеф Холло, Миклош Хорват, Ференц Ленкефи, Йожеф Лугоши, Дьердь Марко, Имре Окватх, Геза Палффи, Ференц Поллманн, Эрвин А. Шмидл, Владимир Сегеш, Шандор Сакай, Дьердь Секей, Ференц Тотх, Аладар Урбан, Янош Й. Варга, Ласло Веспреми, Йожеф Захар

Издает: Институт и Музей Военной Истории Министерства Обороны
1014 Будапешт I, площадь Капистран 2-4
Почтовый адрес: Будапешт П/я. 7. H-1250
Тел.: (36-1)-325-16-00, Факс: (36-1)-325-16-04

Редакция и Издательство:

1014 Будапешт I, площадь Капистран 2-4
Почтовый адрес: Будапешт П/я. 7. H-1250
Тел.: (36-1)-325-16-44, Факс: (36-1)-325-16-46

Адрес E-Mail: hkszerk@gmail.com
Электронный вариант: www.epa.oszk.hu/hk

Абонементная плата по подписке:

На 1 год 2000, на 1 квартал 500 форинтов

Распространяет:

Коммерческий и Логистический Центр А/О Венгерская Почта

Подписка за границей:

В Бюро подписки на газеты
Központi Hírlap Centrum
1089 Budapest VIII., Orczy tér 1.
Почтовый адрес: H-1900 Budapest,
e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu.

Ára: 600,– Ft

E számunk tartalmából

„Az országgyűlési tárgyalásokon a fejedelem mögött az előző hónapok feszített munkatempója volt. Tudott a vármegyei szervezkedésről, de úgy vélte, leszerelték. Turóc vármegye követeit pedig szabályos vizsgálaton kívánta felelősségre vonni, főleg a *Memoriale* miatt. A rézpénz ügyében zajló viták [...] feszült légkört teremtettek. A katonaság képviselői [...] radikális hangot ütöttek meg. Rákóczi kérdéseit az országgyűlés nem értette, ezért hallgattak. A hallgatást a fejedelem értette félre. Lemondása szokatlan és váratlan esemény volt. Kitört a pánik, a tömeghisztéria és a katonaság követei, a „fegyveres nép" ítélkezett. Arról maga is ír, hogy az indulatok kirobbanása pillanatában már másra nem gondolt, minthogy „megakadályozzam ezt a rendellenességet". Nyilvánvaló, Rákóczi lélekjelenlétén múlott, hogy nem következett be szakadás, vérfürdő, anarchia. [...] »Hiba volt, hogy olyan hevesen beszéltem« – vállalta magára a felelősséget [...] Az országgyűlés a június 6-át követő napokban megszavazta a rozsnyói szenátusi ülésen eldöntött és azóta alaposan kidolgozott reformokat. Heves viták után érvényesült az eredeti szándék, hogy szegény és gazdag, nemes és jobbágy egyaránt adózzék."

(R. Várkonyi Ágnes: Az ónodi országgyűlés. Régi és új kérdésekkel)

„A francia diplomaták több jelentésben is ismertetik az ónodi országgyűlést. A Lengyelországban működő Bonnac márki a gyűlés kezdetéről kap jelentést, de nem jut el a trónfosztás kimondásához. Des Alleurs első jelentéseit nem ismerjük, de megmaradt az a tudósítása, amely a turóci követekről beszél. Azt állítja, hogy a magyarok »kegyetlenek«, így különösen Károlyi, akinek egyéb atrocitásait is felsorolja. Károlyi maga adta oda kardját, és egyik hadsegéde megnézi, vajon elég éles-e. Szerinte Rákóczi sem fukarkodik a »kegyetlenségben«."

(Köpeczi Béla: Az ónodi trónfosztás és a francia diplomácia)

„A Rákóczi által leírtak a szubjektív elemek ellenére híven tükrözik a korabeli abszolutista hatalomgyakorlás módját. Rákóczi a hatalom s a hadsereg adta nyomásgyakorlás eszközével éppen úgy élt, mint a nagylelkű megbocsátással. Ónodon, a háború folytatásáról s az ahhoz szükséges adóról és pénzről kellett dönteni. Az erről folytatott viták a rendek és fejedelmi hatalom közti összecsapást eredményeztek, amely az események kiszámíthatatlan sodrása következtében vérengzésbe torkollott.

Történetírásunk az ónodi országgyűlést a Rákóczi-szabadságharc csúcspontjának tekinti, ám a rendek nyílt ellenállása s annak drasztikus letörése már a politikai válságot jelezte. Okolicsányi Kristóf és Rakovszky Menyhért az abszolutista hatalomgyakorlás áldozatai lettek."

(Czigány István: A katonaság és az ónodi országgyűlés)

9770017654008 07004